کشف الباری
عما فی
جلد ۱۸
صحیح البخاری
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان شیخ الحدیث

جامعه فاروقیه کراچئ

کتاب الحیض

جلد ⑱

خصوصیات

- ← داحادیثو تخریج
- ← د تعلیقات بخاری تخریج
- ← داسماء الرجال مختصر تعارف
- ← د گرانو لغاتو لغوی صرفی اونحوی حل
- ← ماقبل باب سره د ربط پوره تحقیق
- ← دشرحی دهرې خبرې لاندې په حاشیه کښې حواله
- ← د ترجمة الباب مقصد بیانولو کښې پوره تحقیق
- ← د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان اوبیا د مذهب حنفی ترجیح
- ← د بخاری د احادیثو اطراف خودل

خورونکی: ← فیصل کتب خانه محله جنگی پیښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵ .... ۰۳۱۵۹۵۹۵۷۱۷

دکتاب نوم:- کشف الباری عما فی صحیح البخاری

شارح:- صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچۍ

د ملاویدو ځای: د فیصل کتب خانه پېښور څخه علاوه

- رحیمي کتب خانه خوست -- ۰۷۹۹۱۶۱۳۱۳
- اسلامی کتب خانه خوست--
- دیوبند کتب خانه خوست-- ۰۷۹۹۸۸۶۶۸۰
- روغانیول کتب خانه جلال آباد
- دعوت کتب خانه جلال آباد-- ۰۷۷۶۰۹۷۹۶۵
- رشیدیه جدید کتب خانه کابل
- انتشارات نعمانیه کابل
- انتشارات علامه تفتازانی کابل-- ۰۷۷۷۴۹۰۵۰۰
- قدرت کتب خانه کابل--
- واحدی کتب خانه خوست
- صداقت کتب خانه کابل-- ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷
- مکتبة القرآن والسنة کابل
- مکتبه صدیقیه غزنی
- مکتبه فریدیه خوست
- مسلم کتب خانه جلال اباد-- ۰۷۷۶۰۰۶۴۱۶
- غزنوی کتب خانه غزنی -- ۰۷۴۸۵۷۵۱۹۹

خورونکی: ← **فیصل کتب خانه محله جنګي پېښور**

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵ .... ۰۳۱۵۹۵۹۵۷۱۷

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

الحمد لله رب العالمين، على ما أنعم ويسر، فهو ولي كل خير، إليه يرجع كل فضل، وهو الذي بنعمته تتم الصالحات، وبتيسيره يصل العبد الضعيف إلى الفضائل والمكرمات، والصلوات الناميات الزاكيات، والتسليمات المباركات على سيدنا ومولانا محمد سيد السادات، صاحب المعجزات الباهرات، والكلمات العاليات، الدرجات الرفيعات.

وصلى الله وسلم وبارك عليه وعلى آله وأصحابه واتباعه إلى يوم الدين، وحشرنا ووالدينا ومشائخنا وذريتنا وكل من له حق علينا تحت لواء الحمد، يوم لا ينفع مال ولا بنون إلا من أتى الله بقلب سليم.

وبعد:

الله تعالى چې کوم برزګان دخپل دين د خدمت دپاره منتخب کړی دی په هغوی کښې يو شخصيت شيخ الحديث استاذ العلماء حضرت مولانا سليم الله خان صاحب دامت برکاتهم هم دې.دحضرت شيخ الحديث سليم الله خان دامت برکاتهم ديني خدمات د چا څخه پټ پناه نه دی.په دې خدماتو کښې يو خدمت د علم حديث سره تعلق ساتی.کوم چې يو طرف ته د تدريس په صورت کښې د شپې او ورځې خوريږی.او بل طرف ته د تاليف او تصنيف په صورت کښې هم جاری او ساری دې.هم د دې سلسلې په زنزير کښې يوه کړۍ د صحيح البخاری يوه عظيم الشانه شرح ،،کشف البارى عما فى صحيح البخارى ،،هم ده. د کومې چې تراوسه پورې چاپ شوو پنځلو جلدونو کښې د صحيح البخاری د دويم جلد شرح کافی حده پورې شوې ده او د اولنی جلد د څه حصې شرح منظر عام ته راغلې ده.

د تخصص فی الفقه د فراغت څخه پس احقر ته هم دحضرت شيخ الحديث دامت برکاتهم په تقرير باندې د کار کولو موقع ملاؤ شوه.په دې سلسله کښې احقر ته د کتاب الحيض د تحقيق او مراجعت کار حواله کړې شوې وو.اګرچه دخپلې کم علمۍ او د تاليف او تصنيف سره د کم مناسبت په وجه دې عظيم خدمت ته تياريدل يوه مشکله مرحله (ګړۍ) وه.خو هر کله چې عزتمندو استاذانو خاص کر قدرمند او مشفق او مربی حضرت مولانا محمد يوسف افشانی صاحب زيد مجده راته داډ ګيرنه راکړه نو احقر د الله تعالى په ذات باندې بهروسه او کړه او دې خدمت ته په ذهن او زړه سره تيار شو.

نود حضرت شيخ الحديث صاحب دامت برکاتهم په حکم سره دحضرت الاستاذ مولانا نور البشر صاحب دامت فيوضهم په سرپرستۍ کښې مې کار شروع کړه.اولګ بګ درې کاله دشپې او

ورځې محنت،اود تحقیق اوترتیب اومراجعت دمختلفومراحلوڅخه تیریدوڅخه پس نن د الله تعالی په فضل سره داکارچهاپ شواومنظرعام ته راغلو.

کتاب الحیض ټول په دیرشویابونو باندې مشتمل دې.په دې دیرشویابونوکښې ټول۴۷ احادیث دی.په دې ۴۷ احادیثوکښې ۳۴ احادیث مرفوع دی اوباقی دیارلس (۱۳) تعلیقات دی.دغه شان په کتاب الحیض کښې د حضرات صحابه کرامواوتابعینو ۱۵ آثارهم مروی دی.

الحمد لله د ټولوبابوپه شرح کښې د هغه خبروخیال ساتلې شوې دې دکومواهتمام چې په مخکنو جلدونو کښې شوې وو.لکه دهرباب دسابقه باب سره مناسبت، د ترجمة الباب مقصد،دهریوحدیث اوهریو تعلیق د ترجمة الباب سره مناسبت، درجال حدیث تراجم اوتعلیق، دلغاتوحل، اود عربی عباراتونو ترجمه اومفهوم وغیره.

حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم د بوډاتوب،اود زیاتو مصروفیاتواوسختې کمزورئ باوجود وخت په وخت کارکتلې دې.د قابل اصلاح ځایونوښودنه ئې راته کړې ده.اوپه کومو کومو ځایونو کښې چې د تصحیح ضرورت وو نودهغې طرف ته ئې راته لارخودله ده.اوبیا دحکم مطابق د هغه کارونو تصحیح ئې هم کړې ده.

دحیض ،نفاس اواستحاضه مسائل پیژندل ډیرزیات ضروری دی.ځکه چې دروښانه شریعت ډیر بنیادی احکام لکه طهارت، مونځ،د کلام پاک تلاوت روژې ،اعتکاف،حج ،طواف اوعدت وغیره ،داټول احکام دحیض،نفاس اواستحاضه په مسائلو باندې موقوف دی. هم د دې وجې علامه شامی رحمه الله فرمائی چې د حیض ،نفاس او استحاضه مسائل زده کول ډیر اهم او ضروری او د اهمو واجباتو ځنی دی.او د دې علت دا دې چې د یو څیز د پیژندلو اهمیت او ضروری کیدل د هغې څیز دنقصان نه پیژندلو په وجه وی او دا معلومه ده چې د حیض ،نفاس او استحاضه مسائلو نه پیژندلو نقصان او ضرر د نورو مسائلو نه پیژندلو د نقصان په نسبت ډیر زیات دې.د دې وجې د دې مسئلو پیژندل د نورو مسئلود پیژندلو څخه زیات ضروری دی.[] حاشیه ابن عابدین (۱\۴۷۴)-

نود حیض ،نفاس او استحاضه د مسئلو د ضرورت او اهمیت په وجه د دې مسائلو په آسان او سهل انداز کښې د بیش کولو اهتمام کړې شوې دې.اوخاص کر د استحاضه د بعضې گرانو مسئلو چې څومره کیدې شوه د هغې د حل کولو کوشش شوې دې.

د کار پوره بروف ریډنګ (تصحیح) احقر په خپله کړې دې.او د کار کولو په دوران کښې چې به کوم مشکلات پیښیدل نو د هغې د حل دپاره راته د حضرت مولانا نور البشرصاحب دامت برکاتهم څخه علاوه د استاذ محترم حضرت مولانا عزیز الرحمن صاحب دامت برکاتهم او خاص

كړ د استاذ محترم حضرت مولانا حبيب الله ذكريا صاحب دامت بركاتهم او د تصنيف او تاليف د شعبه د نورو ملګرو مدد او تعاون حاصل وو. استاذ الحديث ناظم اعلى جامعه فاروقيه حضرت مولانا عبيدالله صاحب زيد مجدهم كوم چې د شعبه تاليف وتصنيف مسؤل دې راسره د تصنيف ،تاليف تحقيق او مراجعت په دې محنت طلب او نازک كار كښې پوره تعاون كړې دې او په دې كښې چې د څومره وسائلو او اسبابو ضرورت پيښ شوې دې هغه ئې راته راكړى دى او وخت په وخت ئې قيمتى مشورې هم راكړى دى په دې باندې احقر د هغوى د زړه د كونى (بيخ) څخه ډير زيات مشكور او ممنون دې. الله تعالى دې دې ټولو حضراتو ته ډيرې ښې بدلې وركړى.

په آخر كښې د احقر د ټولو څخه اولنې خواست د اهل علم حضراتو څخه دا دې چې دا يو خاص قسم علمى كار دې د كوم د پاره چې په څو قسمه علومو كښې مهارت پكار دې. خو زۀ د دې صلاحيتونو څخه خالى يم د دې وجې كيدې شى چې د كار په ترتيب او تحقيق كښې د لاعلمئ په وجه څه خبرې پاتې شوى وى د دې وجې د عالمانو په خدمت كښې ډير په ادب او احترام سره خواست دې چې هغوى دې راته دغه په ګوته كړى انشاء الله زه د خپلو غلطو په اصلاح باندې خوشحاليږم. او مونږ به د دغه حضراتو ډير شكر ګذار يو.

دويم خواست د خاصو او عوامو څخه دا دې چې د حضرت شيخ الحديث دامت بركاتهم العاليه د پاره خصوصى دعاګانې كوئ چې الله تعالى دوى ته د صحت او عافيت سره اوږد عمر وركړى .حضرت شيخ الحديث حفظهم الله تعالى ورعاه د ژوند هر يو باب زمونږ د پاره د خپلولو او د تابعدارئ كولو نمونه ده. الله تعالى دې حضرت ته د ټولو ذمه واريانو څخه په ښه طريقه د فارغيدو توفيق وركړى

دعا ده چې الله تعالى دا كار د احقر مرتب د پاره او د ده د استاذانو د پاره او د ده د مور پلار او متعلقينو د پاره او په دې كښې چې چا هر قسم مدد كړى وى د هغوى د پاره او د ټولو دوستانو د پاره د آخرت ذخيره او ګرځوى. آمين.

مبارک على بن محمد رياض

د جامعه فاروقيه كراچئ د تاليف او تصنيف د شعبه استاذ او ملګرى

١٢ ربيع الثانى ١٤٣٥ هجرى مطابق ٢٢ فرورى ٢٠

اوزه احقر مترجم شاه فيصل بن نبى ګل ترې نن د خيالى په ورځ ١٠ ذى القعده ١٤٣٧ هجرى موافق ١٣ اګست ٢٠١٦ عيسوى فارغ شوم.

صفحه نمبر عنوانات

عنوانات صفحه نمبر

صفحه نمبر

عنوانات

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات | صفحه نمبر

صفحه نمبر

عنوانات

عنوانات | صفحه نمبر

صفحه نمبر

عنوانات

صفحه نمبر عنوانات

صفحه نمبر | عنوانات

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات | صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

صفحه نمبر عنوانات

عنوانات | صفحه نمبر

عنوانات صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

عنوانات	صفحه نمبر

فهرست اسماء الرجال المترجم لهم

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

کتَابُ الحَیض

ماقبل سره ربط: امام بخاری رحمه الله د کتاب الغسل نه پس د کتاب الحیض ذکر فرمائی. چونکه دغسل جنابت تعلق د سړی اوښځې دواړو سره دې په دې وجه نې د غسل احکام اول ذکر کړل اوحیض د ښځو سره خاص دې په دې وجه دغسل نه پس اوس د حیض احکام ذکر کولې شی. (۱)
په ښځو راتلونکې وینه درې قسمه وی.(۲) ① حیض ② اسحاضه ③ نفاس.

د لفظ حیض لغوی تحقیق: د حیض لغوی معنی سیلان یعنی بهیدل ده. چنانچه "**حاض السیل وفاض**" او "**حاض الوادي**" هغه ونیلی شی کله چه اوبه په وادئی کښې اوبهیږی او "**حاضت السمرة تحیض حیضاً**" هم هغه وخت ونیلی شی کله چه د کیکرد ونې نه سرې اوبه راوځی. دغه شان "**حاضت المرأة تحیض حیضاً ومحاضاً وحیضاً**" هله ونیلی شی کله چه ښځې باندې د وینو راتلو په وختونو کښې وینه راشی.(۳)
امام زهری رحمه الله فرمائی چه حوض ته حوض هم ځکه وائی چه دهغې طرف ته اوبه رابهیږی.(۴)
او د یوقول مطابق د حیض لغوی معنی "**الدم الخارج**" ده. چنانچه "**حاضت الأرنب**" هغه وخت ونیلی شی کله چه خرګوش یعنی سوې باندې وینه راشی.(۵) لیکن په دې دواړو اقوالوکښې تضاد نشته دې ځکه چه حیض دم خارج هم دې او په دې کښې صفت د سیلان یعنی د بهیدو صفت هم دې. **حاض، حاص، جاض اوحاد** ټول هم د حیض په معنی کښې استعمالیږی. (۶)

قوله: الحیض بالفتح مصدرِ مره دې کوم ته چه مصدرِعدد هم وائی چه دهریوکار عدد بیانوی او دا فعل ثلاثی مجرد نه "**فَعْلَةٌ**" په فتح د فاء او سکون د عین په وزن باندې راځی لکه وقفت، وقفة ووقفتین ووقفات چه زه یوځل دوه ځل یا درې ځل نه زیات حصارشوم (۷) لهذا د **حیضة** معنی هم "**المرة الواحدة**" ده یعنی د یوځل وینه.(۸)

---

(۱) فضل الباری: ۲/۴۲٤.
(۲) الکفایة علی هامش فتح القدیر: ۱/۱٤۲.
(۳) عمدة القاری: ۳/۳۷۷معارف السنن: ۱/٤٦۹معجم الصحاح: ۲۷۸-۲۷۷.
(٤) لسان العرب: ۳/٤۱۹.
(۵) عمدة القاری: ۳/۳۷۷.
(٦) عمدة القاری: ۳/۳۷۷لسان العرب: ۳/٤۱۹معارف السنن: ۱/٤٦۹.
(۷) المغرب فی ترتیب المعرب: ۱/۲۳۷شرح ابن عقیل: ۳/۱۳۲.
(۸) معجم الصحاح ص: ۲۷۷مختار الصحاح ص:۹۳.

قوله: الحِيضة په كسره سره، د حيض ويني ته هم وائی او د حيض چيړې ته هم يعنی كرسف ته وائی. چنانچه په حديث كښې دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها به د تواضع په توګه فرمانيل:

«ليتني كنت حِيضة ملقاة»

ترجمه: افسوس چه زه غورزيدونكې كپړه وې. ددې جمع الحِيض په كسره د حاء او فتح د ياء راځي.

قوله: المِحيَضَة، په كسره د ميم او سكون د حاء، ددې معنی هم د حيض چيړې يعنی د كرسف دی ددې جمع محايض راځي.

په لفظ د حائض سره متعلق د علماء نحو اختلاف: لفظ حائض بغير د تاء فصيح لغت دې او علامه جوهری رحمه الله د امام فراء رحمه الله نه حائضة په تاء سره هم نقل كړې دې.[1] د نحو د علماؤ ددې لفظ باره كښې كافی اختلاف دې. چنانچه امام خليل رحمه الله فرمائی چه كله بالفعل وينه نه راځی نو داسې ښځې ته به حائض وئيلی شی او دا لفظ بالفعل د حيض وينه نه موجود كيدو د وجې نه حائضي (**بمنزلة المنسوب إلی الحيض**، يعنی: د حيض والا) په معنی كښې دی. لكه لفظ ذارع (زغره اغوستونكې) نابل (غشې ويشتونكې) تامر (د كهجورو والا) لابن (د يرو پيئو والا) طالق (طلاق شوې ښځه) طامث (د حيض والا ښځه) او قاعد (آئسه ښځه) وغيره هم دغه شان مستعمل دی. لهذا ددې قول مطابق "**امرأة حائضة**" به هغه وخت وئيلی شی كله چه په ښځه بالفعل وينه راځی. يعنی د قول تعبيرد فرق سره د امام زمخشر رحمه الله نه هم نقل دی. چنانچه هغوی هم لفظ حائض استعمال د غير حالت حيض د پاره خودلې دې او حائضة په تاء سره استعمال بالفعل په حيض كښې اخته ښځې د پاره خودلې دې.

يو اشكال او د هغې جواب: په دې وجه امام زمخشری رحمه الله ددې اشكال په جواب كښې په قرآن پاك كښې لفظ "**مرضعة**" په تاء سره ولې استعمال شو؟ فرمائی چه مرضعة هغه ښځې ته وائی چه بالفعل پيئی وركوی او په آيت مبارك كښې هم دغه معنی مراد ده خو مرضع د پيئو وركونكې ښځه (چه بالفعل پيئی نه وركوی) ته وائی.

امام سيبويه رحمه الله فرمائی چه دا لفظ د مذكر صفت دې او هغه مذكر لفظ شیء، يا لفظ انسان، يا لفظ سړې وی يعنی **شيء حائض، أو إنسان حائض أو شخص حائض**، لهذا ددې قول مطابق "**امرأة حائض**" وئيل به صحيح نه وی او د كوفيانو مذهب دادې چه دا لفظ د علامت د تانيث نه مستغنی دې ځكه چه دا صرف هم د مؤنث صفت واقع كيږی. (لهذا د دې قول مطابق "**امرأة حائضة**" وئيل به صحيح نه وی) ليكن د كوفيين په مذهب باندې نقض وارد كيږی او هغه نقض دادې چه لفظ **بَازِل** (تجربه كار) او لفظ ضامر (نرې اوماندَه بدن والا) هم د حائض په وزن باندې دې مګر دا الفاظ مؤنث سره خاص نه دی بلكه د مذكر او مؤنث دواړو د پاره استعماليدې شی. چنانچه "**جمل بازل**" هم وئيلې شی او "**ناقة بازل**" هم وئيلی شی. دغه شان **جمل ضامر** هم وئيلی شی او **ناقة ضامر** هم وئيلی شی.[2]

---

[1] معجم الصحاح ص: ٢٧٧ مختار الصحاح ص: ٩٣ معارف السنن: ٤٦٩/١.

[2] عمدة القاري: ٣٧٧، ٣٨٤/٣.

دحائض جمع حُيَّض او حَوَائِض راځي،[1] په ښځو کښې بجو بناپيرك او سوي باندې هم وينه راځي اود يو قول مطابق سپني اوښه او چمچور کښې باندې هم وينه راځي.[2]

د حيض وينې ته دحيض نه علاوه هم په نورو لسو نومونوسره تعبير کولې شي چنانچه حيض ته (الطَّمث، العِراك، الضحك، القرء، الإكبار، الإعصار، الفِراك، الدراس، الطّمس او النفاس هم وائي. دحيض سره دا ټول يولس نومونه شو په دې کښې مشهور رومبنی شپږ دی.[3]

دحيض شرعي تعريف: د حيض تعريف د شريعت په اصطلاح کښې دا دې: «دم صادر من رحم خارج من فرج داخل ولوحكماً بدون ولادة»[4] يعنى حيض هغه وينه ده چه بغير د ولادت ولد رحم نه شروع شي اود فرج داخل نه بهر راشي که حقيقتًا وي اوکه حكمًا.

په تعريف کښې ذکرشوو قيودو اوفصولو فائدې: په مذکوره تعريف کښې د رحم نه مراد وعاء الولد يعني بچه دانئ ده. ددې قيد فائده داده چه په دې سره استحاضه، نكسير، ددبرنه وتونکې وينه د زخم نه بهيدونکې وينه اود ولادت نه وړاندې راتلونکې وينه ټول خارج کيږي. ځکه چه د استحاضه وينه د رحم نه نه خارج کيږي بلکه د عازل نومې رګ نه خارج کيږي.[5] دا رګ رحم سره نيزدې پورته طرف ته واقع کيږي.[6]

ولادت نه وړاندې راتلونکې وينه اود مشهورقول موافق په صغيره باندې راتلونکې وينه هم استحاضه ده په دې وجه دا دواړه هم د رحم د قيد نه خارج کيږي. (د صغيره په حکم کښې اختلافی اقوال او تطبيق به د راتلونکی عنوان لاندې ذکر کولې شي). او چونکه د رحم نه هم د ښځې رحم مرا دې په کوم باندې چه مقام بحث پخپله قرينه ده په دې وجه ښځورو او خنثى مشکل باندې راتلونکې وينه هم ددې نه خارج ده.

قوله: خارج من فرج داخل: په قيدسره دامام محمد رحمه الله غير مفتى به قول نه احتراز کول مطلوب دی ځکه چه هغوی فرماني چه د حيض حکم صرف د نزول دم په احساس کيدو سره ثابتيږي خروج دم ضروري نه دې. (ددې اختلاف نور تفصيل عنوان "د حيض حکم به کله ثابتيږي" لاندې راځي).

په تعريف کښې د "لوحكماً" قيد اضافه کولوسره طهر مخلل او خالص سپينوالی نه علاوه ټول رنګونه داخل کول مقصود دی چه هلته سره ددې چه په حقيقت کښې وينه نه وی خو داهم د دم يعنى وينې په حکم کښې دی. مثلاً دوه ورځې وينه راغله بيا څلور ورځې طهر پاتې شو بيا دوه ورځې وينه راغله نودا به ټول اته ورځې حيض شي او په مينځ کښې چه کوم د څلورو ورځو طهر دې دا د پنځلس ورځونه دکم کيدو وجې نه په حکم د دم متوالی دې.

---

[1] مجمع بحار الأنوار: ۶۱۵/۲ومعجمع الصحاح ص: ۲۷۷مختارالصاح ص:۹۳.
[2] مجمع بحار الأنوار: ۶۱۶/۲وإرشادالساري: ۵۳۳/۱.
[3] معارف السنن: ۴۶۹/۱.
[4] رسائل ابن عابدين، الرسالة الرابعة: منهل الواردين من بحار الفيض على ذخير المتأهلين فى مسائل الحيض: ۷۴/۱-۷۳.
[5] رسائل ابن عابدين، الرسالة الرابعة: ۷۳/۱.
[6] الكنزالمتواري: ۲۴۵/۳.

د بدون ولادة قيدسره د نفاس نه احتراز دې ځکه چه نفاس د ولادت نه پس وی. په مذکوره تعریف کښې د إياس د قيد اضافه نه ده کړې شوې ځکه چه د آئسه متعلق مختار قول هم ذغه دې که هغه د نصاب حيض په اندازه توره يا خالص سره وينه ښکاری نودغه حيض دې لهذا په داسې صورت کښې دغه په تعريف کښې داخل دې اوکه چرې دتورې يا خالص سرې وينې رنګ اونه وينې نودغه استحاضه ده اواستحاضه درحم د قيد نه خارج ده[1] په دې وجه د دغه قيد داضافه ضرورت نشته دې.

په صغيره باندې د راتلونکې وينې حکم: د متقدمينو اومتاخرين په مينځ کښې په دې امر کښې اختلاف دې چه صغيره باندې راتلونکې وينه استحاضه ده يا څه بل څه دی؟ نو په دې سلسله کښې متقدمين حضرات فرمائی چه دا استحاضه ده خو بعض متاخرين فرمائی چه دا استحاضه نه ده بلکه د دريوارو قسمونونه جدا يوڅلورم قسم دې کوم ته چه د دم ضائع نوم ورکړې شوې دې. دا حضرات د استحاضه نه ګرځولو يوه دا وجه بيانوی که چرې دا د ا ستحاضه وينه وه نو په دې باندې به د استحاضه احکام لکه مونځ اودس او روژه وغيره ټول احکام جاری کيدل ليکن په صغيره باندې د دغه وينې د وجې نه د استحاضه احکام نه جاری کيږی. او دويمه وجه دا بيانوی که چرې استحاضه دم حيض سره يوځائی شی نودا فاسد کوی خو په صغيره باندې راتلونکې وينه که چرې دم حيض سره ملاؤ شی نودې دپاره مفسد نه ده.

ددې اختلاف لرې کولودپاره صاحب د کفايه امام نجم الدين زاهدی رحمه الله په حواله سره نقل کوی چه دا صرف يو ظاهری اختلاف دې ځکه چه متقدمينو د استحاضه دوه قسمونه بيان کړی دی. مفسد اوغير مفسد اوهم ددغه غير مفسد دقبيل نه په صغيره باندې راتلونکې وينه هم ده.[2] په دې تقرير سره په ذکر شوې مسئله کښې چه کوم ظاهری تعارض دې هغه ختميږی. واضحه دې وی چه د حيض ذکرکړې شوی تعريف بنياد حيض "من قبيل الأنجاس" ګرځولو باندې دې اوکه چرې حيض "من قبيل الأحداث" اوګرځولې شی نوددې تعريف به داسې شی «صفة شرعية مانعة عما اشترط له الطهارة، كالصلاة ومس المصحف وعن الصوم ودخول المسجد والقربان بسبب الدم المذكور» يعنی حيض د خروج دم د وجې نه لاحق کيدونکې د شريعت يو داسې صفت دې چه مونځ مصحف ته لاس لګول جمات ته داخليدل اَود جماع (وغيره) نه منع کوی.

د حيض د دوارو تعريفونود اختلاف ثمره: علامه رافعی رحمه الله فرمائی چه ددې اختلاف ثمره به د أيمان په باب کښې ښکاره کيږی. د مثلاپه توګه که خاوند دانقطاع دم حيض نه پس قسم اوخوری چه «إن كنت حائضا فعبدي حرٌ» نود دويم تعريف په اعتبارسره به غلام آزاد شی اود اول تعريف په اعتبارسره به آزاد نه شی.[3]

د دې مثال د وصف جنابت په شان دې لکه چه جنابت د منی په خروج او د التقاء ختانين د وجې نه لاحقکيږی او روژه مونځ او مصحف ته لاس لګول وغيره نه منع کوی. هم دغه شان حيض هم دې چه دخروج دم د وجې نه لاحق کيږی او روژه مونځ اومصحف ته لاس لګول وغيره نه منع کوی.[4]

---

[1]) رسائل ابن عابدين، الرسالة الرابعة: ۷۴/۱-۷۳.
[2]) الكفاية على فتح القدير: ۱۴۲/۱.
[3]) تقريرات رافعي: ۲۴۵/۲.
[4]) ردالمحتار على الدرالمختار: ۲۴۵/۲.

د اياس معنى: «إن الإياس مأخوذ من اليأس وهو القنوط ضد الرجاء. قال المطرزي: أصله إيئاس على وزن إفعال من أيأسه: إذا جعله يائساً منقطع الرجاء. فكأن الشرع جعلها منقطعة الرجاء عن رؤية الدم. حذفت الهمزة التي هي عين الكلمة تخفيفاً» (١)يعنى إياس د يأس نه ماخوذ دې دكوم معنى چه دنااميدنى ده اونااميدى د اميد ضددې. مطرزى فرمانى چه ددې لفظ اصل إيئاس دې چه د إفعال په وزن باندې دې او أيأسه هغه وخت ونيلى شى كله چه څوك نااميده او مايوس كړې شى نولكه چه ،آئسه ته آئسه هم ددې وجې نه وائى چه، شريعت د دم حيض د رؤيت نه نااميده كړې ده. عين كلمه چه همزه دې دا تحقيقاً حذف كړې شو نود إيئاس نه إياس جوړ شو.

ښځه د ائسه په حكم كښې كله داخليږى؟: د امام اعظم رحمه الله نه په دې سلسله كښې څه تحديد نقل نه دې. د امام اعظم رحمه الله په نيز اياس هم دغه دې چه كه چرې مبتلى به ښځه دعمر هغه حصې ته اورسى په كوم كښې چه ددې په شان په ښځوباندې حيض راتلل بنديږى. نو په داسې صورت كښې به په دې باندې د اياس احكام جارى كيږى يعنى په عدت وغيره كښې به د مياشتو اعتباركيږى. خو نورو فقهاؤ د اياس د مودې پنځه پنځوس كالوسره تحديد كړې دې او زمونږ په زمانه كښې فتوىٰ هم په دې باندې ده. لهذا د دغه مذكوره مودې نه پس كه چرې يوه ښځه وينه اووينى نوهغه به د حيض وينه نه شميرلې كيږى په دې شرط سره چه هغه توره يا خالص سره نه وى.

بل كه چرې د اياس د ثبوت نه پس يوې ښځې د مياشتو په اعتبارسره عدت تيركړې وى. دې نه پس هغې بل خائى كښې نكاح هم كړې وى اوبيا وينه راتلل شروع شى يا حمل ئى اوشى نو آيا په داسې صورت كښې به نكاح فاسد گرځولې شى او د نوى سر نه به په اعتبار دحيض عدت تيره وى يابيا به نكاح صحيح گرځولې شى. اود مستقبل په حواله سره په اعتبارد حيض دعدت تيرولوحكم وركولې شى؟ صاحب د هدايه او ابن نجيم رحمهما الله د ظاهر الرواية كيدو د وجې نه ړومبې قول اختياركړې دې خو الصدر الشهيد اوصدرالشريعه دويم قول راجح گرځولې دې.همدا دويم قول علامه ابن عابدين رحمه الله دهدايه دتصحيح نه اولى گرځولې دې اوهم دا صاحب النهرالفائق "أعدل الروايات" گرځولې دې.(٢)

---

(١) ردالمحتار على الدرالمختار: ٣٠٨/٢.

(٢) ردالمحتار على الدرالمختار: ٣١٢/٢-٣٠٨.

الصدرالشهيد: عمر بن عبدالعزيز بن عمر بن مازه أبومحمد حسام الدين المعروف بالصدر الشهيد. إمام الفروع والأصول، المبرز في المعقول والمنقول، كان من كبار الأئمة وأعيان الفقهاء. له اليد الطولى في الخلاف والمذهب. تفقه على أبيه برهان الدين عبدالعزيز، وأقر بفضله الموافق والمخالف. وكانت ولادته سنة ثلاث وثمانين وأربعمائة، كذا قاله قاضي القضاة العلامة السبكي في طبقات الشافعية. وله الفتاوى الصغرى والكبرى وشرح أدب القضاء للخصاف وشرح الجامع الصغير. (الفوائد البهية، ص: ١٤٩).

صدرالشريعة: عبدالله صدر الشريعة الأصغرابن مسعود بن تاج الشريعة محمود بن صدر الشريعة أحمدبن جمال الدين عبدالله المحبوبي، صاحب شرح الوقاية، المعروف بين الطلبة بصدر الشريعة. هو الإمام المتفق عليه والعلامة المختلف إليه، حافظ قوانين الشريعة، شيخ الفروع والأصول، عالم المعقول والمنقول، فقيه أصولي خلافي جدلي محدث مفسر نحوي لغوي أديب نظار متكلم منطقي عظيم القدر جليل المحل. غذي بالعلم والأدب وورث المجد عن أب فأب. أخذ العلم عن جده الإمام تاج الشريعة محمود بن صدرالشريعة الخ وكان ذا عناية بتقييد نفائس جده وجمع فوائده.

د حيض حكم به كله ثابتيږي؟: امام محمد رحمه الله فرمائي چه كله ښځې ته دخپل مقر نه د وينې د وتلو احساس اوشي نودحيض حكم ثابتيږي سره ددې كه د فرج داخل نه تردغه وخته پورې خارج شوې نه وى خو امام ابوحنيفه رحمه الله اوامام ابويوسف رحمه الله فرمائي چه دحيض حكم هغه وخت ثابتيږي كله چه وينه دفرج داخل نه بهر راشي.

ثمره داختلاف به په هغه صورت كښې ښكاره كيږي كه چرې يوې روژه دارې ښځې ته خاص مقام (فرج داخل) د كپړې كيخودو نه پس د نمر ډوبيدو نه وړاندې د نزول دم احساس اوشي اوهغې د غروب نه پس كپړه اوغورزوله نو په داسې صورت كښې به دامام محمد رحمه الله په نيزدغه ښځه ددې روژې قضا راوړي ځكه چه هغې ته د نزول دم احساس د نمر د ډوبيدو نه وړاندې شوې وو دكوم د وجې نه چه دحيض حكم د نمر ډوبيدونه هم وړاندې ثابت شوې وو اوحيض چونكه د روژې نه مانع دې په دې وجه به قضا لازمى راوړي. خو د شيخين رحمهما الله په نيز هغه به د دغه ورځې د روژې قضا نه كوي ځكه چه وينه د فرج داخل نه بهر نه ده راغلې صرف د نزول دم احساس ورته شوې دې او په دې سره دحيض حكم نه ثابتيږي. ليكن كه وينه د فرج داخل نه بهر راغلې وى نو په داسې صورت كښې به په اتفاق سره د روژې قضاراوړي. ځكه چه په داسې صورت كښې په اتفاق سره د حيض د ثبوت د حكم علت موندلې شوې دې. ([1]).

داستحاضه تعريف: استحاضه په لغت كښې هغه وينې ته وائي چه دحيض دمخصوص وختونونه علاوه جاري وى.([2]) اودشريعت په اصطلاح كښې هغه وينې ته وائي چه دغيررحم نه شروع كيدوسره د فرج داخل نه بهر راشي كه هغه وينه حقيقتاً وى اوكه حكماً. لكه د شپږو ورځو عادت ښځې ته د اووه ورځو پورې وينه، بيا دوه ورځې طهر اوبيا دووه ورځې وينه راغله دا ټولې ۱۱ ورځې شوې. په دې كښې د شروع شپږ ورځې دحيض اوباقى پنځه ورځې د استحاضه دى. اود استحاضه دوران كښې دوه ورځې چه په حقيقت كښې د طهر وې د پنځلسو ورځونه دكموالى په وجه ددم متوالى په حكم كښې دى. استحاضه ته دم فاسد هم وائي. ([3])

د لفظ نفاس لغوي تحقيق: نفاس مصدر دې دكوم معنى چه د بچي پيداكيدل دى او په دې مرض كښې اخته ښځې ته نُفساء وائي.د نفساء جمع نفاس راځي.دلغت علماء فرمائي چه دعربو په كلام كښې

شرح كتاب الوقاية من تصانيف جده تاج الشريعة وهوأحسن شروحه ثم اختصر الوقاية وسماه "النقاية" وألف فى الأصول متناً لطيفاً سماه "التنقيح" ثم صنف شرحاً نفيساً سماه "التوضيح" مات سنة سبع وأربعين وسبعمائة. (الفوائد البهية ، ص : ۱۱۰-۱۰۹، الأعلام للزركلي: ۵۱/۵تاج التراجم: ۲۱۸/۱).

البهنسي: محمدبن محمد بن رجب شمس الدين وقيل: نجم الدين البهنسي، الأصلالدمشقي الحنفي، ولد بدمشق فى صفر سنة ۹۲۷هجري وفق سنة ۱۵۲۱م وتوفى بدمشق فى جمادى الآخر سنة ۹۸۶هجري وفق سنة ۱۵۷۸م. (معجم المؤلفين: ۲۱۷/۱۱، ردالمحتار: ۳۱۱/۲).

[1]) النهرالفائق: ۱۲۹/۱فتح القدير: ۱۴۲/۱. والله اعلم بالصواب

[2]) النهاية لابن الأثير: ۴۶۰/۱عمدةالقاري: ۲۷۷/۳معارف السنن: ۴۶۹/۱.

[3]) رسائل ابن عابدين: ۷۴/۱.

د فعلاء جمع د فعال په وزن باندې نه راځی سوا د نفساء او عشراء چه ددې جمع نفاس او عشار (د فعال په وزن) راځی. د نفساء جمع نفساوات هم راځی.[1]

نفاس د حيض په معنی کښې هم استعماليږی لکه چه وړاندې تلو سره به د حضرت ام سلمه رضی الله عنها په روايت کښې به راځی چه کله په يوه موقع باندې ناڅاپی حضورپاك سره په حالت د اضطجاع کښې د حيض عارضه پيښه شوه اوهغه په مزه شان اوخوئيده نو حضورپاك هغې ته اوفرمائيل "أنفست؟" آيا تاته دحيض عارضه درپيښه شوه؟ نودلته په دې حديث کښې حيض نفاس سره تعبير کړې شوې دې.[2]

البته فرق صرف دومره دې چه فعل نفاس "نفست بالفتح والضم" (معروف او مجهول) دواړه شان دنفاس په معنی کښې استعماليدېشی ليکن دحيض په معنی کښې صرف "نفست بالفتح" (معروف) استعماليږی.[3]

د نفاس شرعی تعريف: د شريعت په اصطلاح کښې د نفاس تعريف دادې: ((دم صادر من رحم خارج من فرج داخل ولو حكماً عقب خروج أكثر ولد لم يسبقه ولد، مذ أقل من ستة أشهر)) يعنی نفاس هغه وينه ده چه د بچی د پيدا کيدونه پس د رحم نه شروع کيدو سره فرج داخل نه بهر راځی، که هغه وينه حقيقتاً وی او که حکماً وی مګر شرط دادې چه د دويم بچی پيدا کيدل د شپږو مياشتو نه وړاندې نه وی.

په تعريف کښې ذکر قيود اوفصول فائدې: په مذکوره تعريف کښې د فرج داخل د قيد نه د بچی د پيدا کيدودپاره دخيټې شلولو صورت (آپريشن) نه احتراز دې ځکه چه په داسې صورت کښې سره ددې چه احکام د ولادت مثلاً نقضا، عدت وغيره ثابتيږی مګر احکام نفاس نه ثابتيږی او جاری کيدونکې وينه به د زخم وينه شميرلې شی. په دې خاص صورت کښې به احکام د نفاس هله ثابتيږی کله چه وينه درحم نه خارج شی او دفرج داخل نه بهر راشی.

قوله: ولو حكماً په قيد سره طهر متخلل او بياض خالص نه سواتول رنګونه داخلول مقصوددی لکه دولادت نه وړاندې ۱۵ ورځې وينه راغله بيا ۲۰ ورځې طهر وو، بيا ۵ ورځې وينه راغله نودا به ټول ۴۰ ورځې نفاس شی اود مينځ والاشل ورځې سره ددې چه طهرتام دې خو په نفاس کښې سره ددې چه تام اوشی نوبيا هم د دوو وينو په مينځ کښې فاصل نه جوړيږی په دې شرط چه دويمه وينه د نفاس په موده کښې دننه وی. دغه شان که د بچی د ولادت نه پس وينه بالکل رانه شی نو په داسې صورت کښې هم د صحيح قول مطابق هغه ښځه نفساء شميرلې کيږی د ولو حكماً په قيد سره دا خاص صورت هم په تعريف کښې داخليږی.

قوله: لم يسبقه ولد مذ أقل من ستة أشهر: په قيدسره ثانی التوأمين (يعنی په يوځائی پيدا شوو بچو کښې دويم بچی) نه احتراز دې ځکه چه که چرې دويم بچی د شپږو مياشتونه وړاندې وی نو دهغه د پيدا کيدونه پس جاری کيدونکی وينه به د نفاس نه وی بلکه په دغه خاص صورت کښې به نفاس صرف د ړومبی بچی د پيدا کيدونه پس جاری کيدونکې وينه وی.[4]

---

[1] ترتيب الصحاح للجوهری ص: ۱۰۵۹.

[2] صحيح البخاری کتاب الحيض باب من سمی النفاس حيضاً رقم الحديث: ۲۹۸.

[3] النهاية لابن الأثير: ۲/۷۷۷.

[4] رسائل ابن عابدين. الرسالة الرابعة: ۱/۷۴.

داستحاضه او نفاس احكام تبعاً ذكر كولووجه: امام بخاري رحمه الله په كتاب الحيض كښې د نفاس او استحاضه احكام هم ذكر كړي دي خوچونكه دحيض ابواب زيات دي[1] اوددې واقع كيدل هم په نسبت د نفاس او استحاضه زيات وي.[2] په دې وجه امام بخاري رحمه الله دا كتاب د حيض په عنوان سره معنون كړې اوتبعاً ئې د نفاس او استحاضه احكام هم ذكركړي دي.[3]

د نفاس او استحاضه احكام تبعاً ذكركولويوه وجه داهم ده چه د نفاس وينه او استحاضه په حقيقت كښې هم دم حيض دې. چنانچه دم حيض په ايام حمل كښې د بچي خوراك وي اوكوم چه بچ شي هغه جمع كيږي اود ولادت نه پس راوځي. هم دغه شان استحاضه هم ددم حيض يو وران شوې صورت دې ځكه چه وينه كله په طبعي انداز سره راوځي نوحيض شميرلې كيږي اوكله چه د طبعي انداز نه په بل صورت كښې راځي نوهغې ته استحاضه وائي. په دې وجه د بعض حضراتو وينا ده چه په لفظ د استحاضه كښې انقلابي معنې وي په دغه معنى چه دحيض نه بدل شي استحاضه جوړه شي اود بعضو وينا ده چه په دې لفظ كښې د كثرت رعايت دې په داسې توګه استحاضه هغه وينې ته وائي چه د حيض په موده باندې زياتيږي.[4] د پخوانو طبيبانو هم دغه خيال دې چه په ايام حمل كښې هم دحيض وينه د بچي (جنين) خوراك او دده د غوښې اوځرمن جوړيدو په كار راځي مګر د دې وخت ډاكټرانو رائې داده چه د استقراء حمل نه پس د رحم دننه غشاء كلكيږي اوپيړيږي اود جنين (بچي) حفاظت كوي او د حيض وينه په طبعي توګه طبعاً بنديږي. هم دغه وجه ده چه د حمل په حالت كښې د حيض راتلل طبعي فعل نه دې بلكه مرض شميرلې كيږي اودجنين خپله وينه غوښه اوځرمن هم پخپله دهغه په اندامونوكښې پيداكيږي اود مور د طبعي وينې نه هغه صرف خپل خوراك او هوا حاصلوي. لكه د نوى طبيبانو د تحقيق مطابق د جنين په غتيدو كښې د حيض د وينې هيڅ دخل نشته دې.دغه شان په سينوكښې دپينو پيداكيدل هم دطبعي اوصفاوينې نه كيږي نه چه د حيض دوينې نه ځكه چه د حيض د وينې ادرار(دور، موده) خودمياشتې وي اود پيئو پيداكيدل هروخت كيږي لهذا پيئې د صفا اوطبعي وينې نه په سينو كښې دننه تياريږي.هم دغه وجه ده چه په سل ودق او آتشك او جذام كښې راګيروښځو پيئې هم ددغه جراثيمونه بالكل پاك اوصفا وي اوبچو ته دغه بيمارئې د مور د پيئونه هيڅ كله نه لګي.البته دبيمارو قرب اودهغې دبدن اولباس خيرنوالې وغيره هغه بيمار وي.[5]

وقول الله تعالى ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾ /البقرة: ٢٢٢/.

ترجمه: اوخلق تاسونه دحيض دحكم پوښتنه كوى تاسوورته اووايئى چه هغه ګنده څيزدې، نو په حيض كښې تاسو د ښځونه جدا اوسيږئى اوهغوى ته مه نيزدې كيږئى تركومې چه هغوى پاكې نه شى. بياچه كله هغوى په ښه شان سره پاكې شى نوهغوى سره ورځئى د كوم ځائى نه چه الله تعالى

---

[1] لامع الدرارى: ٢٣٨/٢الكنزالمتوارى: ٢٤٥/٣الأبواب والتراجم:٦٣

[2] عمدة القارى:٢٥٤/٣.

[3] إرشادالسارى: ٥٣١/١.

[4] تقرير بخارى: ٩٤/٢.

[5] أنوار البارى: ٣٧١/١٠.

تاسو ته اجازت درکړې دې. یقینًا الله تعالی محبوب ساتی توبه کونکی او محبت ساتی پاك صفا اوسیدونکی.(۱)

په قرانی ایاتونو راوړلوکښې د امام بخاری صنیع: د امام بخاری طرزدې چه کله د یوخاص جنس ابواب شروع کوی نود هغې په مناسبت سره څه آیت هم ذکرکوی. د کوم منشاء چه دا وی چه دا آیت د دې موضوع د ابواب دپاره جامع او د اصل حیثیت لرې. او اوس چه ددې جنس څومره ابواب هم ذکرکولې شي هغه به ددې آیت تفسیر اوتشریح ګڼړلې شی.(۲)

بل څنګه چه دا آیت د احکام حیض دپاره جامع دی دغه شان د احکام حیض په ابتداء باندې هم دال دې. چنانچه امام بخاری هم د دغه جامعیت، شمول اود احکام حیض په ابتداء باندې د دلالت کولو د وجې نه کتاب الحیض د سورت بقره دپورته ذکرشوی آیت نه شروع کړې دې.(۳)

«وقول الله تعالٰی» د اصیلی په روایت کښې په جر سره نقل دې. په دې صورت کښې به د دې عطف په ما قبل کښې د حیض په لفظ باندې وی. لکه څنګه چه لفظ کتاب مضاف دې او په یو روایت کښې رفع سره هم نقل دې او په دې صورت کښې به د دې عطف په لفظ کتاب باندې وی.(۴)

قوله: المَحِيض: مفعل په کسره د عین په وزن دې او باب «ض» د صحیح الآخر اومثال واوی نه مطلقًا مَفْعِل وزن د اسم ظرف مکان په معنی کښې استعمالیږی. لکه مَضْرِب، مَحْبِس، مَجْلِس، مَحِيض، مَبِيت، مَقِيل وغیره اومصدر میمی ثلاثی مجردنه مفعَل فتح دعین په وزن باندې راځی لکه مَقْتَل، مَضْرَب، مَعْلَم وغیره مګر کله دمَفْعِل په وزن هم راځی لکه مَكْبِر، مَرْجِع، مَبِيت، مَقِيل، مَحِيض، مَعْجِز، مَزِيد وغیره. حاصل د کلام دادې چه وزن مفعِل د ظرفیت والا په معنی کښې اصالةً او حقیقتًا استعمالیږی او مصدریت «مصدر میمی» والا په معنی کښې مجازاً استعمالیږی.(۵)

په آیت مبارك کښې لفظ محیض دوو ځایونوکښې ذکر دې. حضرات احناف او حضرات شوافع امام محمد امام نووی علامه زمخشری ابن عطیه امام طبری اوجمهور مفسرین رحمهم الله په نیز په رومبی مقام کښې لفظ محیض داسم مصدر په معنی کښې دې.(۶) او په دې باندې دلیل دا پیش کوی چه هم په دې آیت کښې ﴿هُوَ أَذًى﴾ چه دغه محیض تکلیف دې اووصف أذی محیض سره هم په هغه صورت کښې یوځائی کیدې شی کله چه لفظ محیض دمصدر په معنی کښې وی لهذا تقدیری عبارت به داسې شی. ((ویسئلونك عن حکم المحیض)).(۷)

---

(۱) بیان القرآن: ۱/۱٤٤.

(۲) فضل الباری:۲/٤٦۲.

(۳) تقریر بخاری: ۲/۹٤.

(٤) إرشادالساری: ۱/۵۳۱.

(۵) أحکام القرآن لابن العربی: ۱/۲۲۲تفسیرالطبری: ۲۲٤.

(٦) المجموع شرح المهذب: ۲/۳٤۳شرح صحیح البخاری: ۱/۲۱٦روح المعانی: ۱/۵۱۵الدرالمصبون: ۱/۵٤۳أحکام القرآن للقرطبی: ۳/٤۷۵الکشاف للزمخشری: ۱/٤۳۲.

(۷) أحکام القرآن للجصاص: ۱/٤۰۷الدرالمصبون: ۱/۵٤۳.

امام رازی رحمه الله فرمائی چه لفظ محیض په دوارو ځایونو کښې په حقیقی معنی (ظرف مکان) کښې دې. ددې دپاره که چرې مونږ دلته محیض ظرف مکان (فرج) په معنی کښې نه اخلو بلکه د ظرف زمان یا مصدر په معنی کښې اخلو نو په وړاندې مقام کښې هم د دغه معنی مراد کیدو په صورت کښې د آیت مبارك معنی داشی: (فاعتزلوا النسآء فی زمان الحیض) چه دحیض په زمانه کښې د ښځونه ځان اوساتئی په کوم سره چه د پوره بدن نه داستمتاع ممانعت مفهوم کیږی او ښکاره خبره ده چه داحکم خلاف واقع دې. د کوم په نتیجه کښې به لازماً نسخ د آیت یا تخصیص د آیت لار اختیارولې شی ځکه چه فوق السرة (د نامه نه پورته) او تحت الرکبته (زنګونونه ښکته) د استمتاع په جواز باندې اجماع ده.
خو محیض د ظرف مکان په معنی کښې د اخستو په صورت کښې معنی صحیح پاتې کیږی اودڅه قسم محظو لازم نه راځی. لهذا معنی به شی: ((فاعتزلوا النسآء فی موضع الحیض)) یعنی ښځوسره دهغوی په فرج کښې د جماع نه ځان اوساتئی (د حیض په زمانه کښې). اودا امر بالکل واضح دې چه کله یو لفظ په دوو معانوکښې مشترك وی او په یوه معنی باندې د لفظ محمول کولوکښې څه محظور نه لازمیږی او په بله معنی کښې دمحمول کولوپه صورت کښې یو محظور لازم نه راځی نودغه لفظ په داسې معنی باندې محمول کول اولی دی په کوم کښې چه څه محظور لازم نه راځی.
امام زهری رحمه الله فرمائی چه دا ټول بحث خو هغه وخت دې کله چه لفظ محیض په معنی مصدری او ظرف مکان کښې مشترك اومنلې شی ولې حقیت دادې چه دمحیض استعمال د ظرف مکان دپاره زیات هم دې اومشهورهم، په دې وجه محیض د ظرف مکان په معنی کښې اخستل په هر اعتبارسره صحیح دی.([1])
قاضی ابن العربی رحمه الله په رومبی مقام کښې دریواړه احتمالات ذکرکړی دی هغه فرمائی چه د لفظ محیض نه اسم مصدر ظرف مکان او زمان دریواړه معنې مراد کیدې شی.([2])
ترکومې چه تعلق دې د ﴿هُوَ أَذًى﴾ نه د استدلال نوجواب دادې چه حیض کله فی نفسه أذی اوتکلیف دې؟ دا خود یو خاص قسم وینې نوم دې کوم چه بدن دې ولې أذی اوتکلیف د یومخصوص کیفیت نوم دې کوم چه عرض دې او جسم نفس عرض نه کیږی په دې وجه لازمی به داسې ویناکولې شی چه مراد دادې ((أن الحیض موصوف بکونه أذی)) یعنی حیض دهغه خاص کیفیت سره موصوف دې اوچه کله دا جائزدی نو بیا به داهم جائز وی چه محیض د ظرف مکان په معنی کښې وی اوأذی سره موصوف هم وی لهذا تقدیری عبارت به داشی((هو ذو أذی، أي: موضع الحیض ذو أذی))چه فرج د تکلیف والا ځائی دی.([3])
امام نووی رحمه الله په دې باندې اجماع نقل کړې ده چه په رومبی ځائی کښې لفظ د محیض د اسم مصدر په معنی کښې دې ([4])مګر د اجماع دا قول په ظاهره دامام رازی رحمه الله او قاضی ابن العربی رحمه الله د اختلاف د وجې نه صحیح نه معلومیږی. والله تعالی اعلم بالصواب.

[1]) التفسیر الکبیر للرازی: ٦/٥٥.
[2]) أحکام القرآن لابن العربی: ١/٢٢٢.
[3]) التفسیر الکبیر للرازی: ٦/٥٥.
[4]) المجموع شرح المهذب: ٢/٣٤٣.

پاتې شوه خبره په دویم مقام باندې چه د لفظ محیض نه څه مراددې، نودا امام نووی رحمه الله لیکلی دی چه په دې دوېم مقام کښې درې احتمالات کیدې شی دزمان حیض هم اود اسم مصدر هم. جمهور مفسرین حضرات رحمهم الله اود ابن عباس رضی الله عنهما رائې داده چه په دویم مقام باندې د لفظ حیض نه مراد ظرف مکان یعنی موضع حیض (فرج) دې اوهم دغه دازواج مطهرات رضی الله عنهن نه هم نقل دی.[1] خو امام رازی رحمه الله فرمائی چه لفظ محیض په دواړو ځایونوکښې خپله حقیقی معنی (ظرف مکان) کښې دې.[2] اود شوافع رحمهم الله په نیز دواړو مقامونو باندې محیض اسم مصدر یعنی د حیض په معنی کښې دې.[3]

﴿قُلْ هُوَ أَذًى﴾: لفظ أذی سره متعلق څلور اقوال دی: ① امام سدی رحمه الله اوامام قتاده رحمه الله فرمائی چه أذی، قذر یعنی ګندګی ده. ② امام مجاهد رحمه الله اوفرمائیل چه دا دم یعنی وینه ده. ③ دریم قول دادې

چه أذی نجاست ته وائی. ④ څلورم قول دادې چه أذی داسې مکروه اوناخوښه څیزته وائی چه د خپلې بدبوئی او نجاست د وجې نه د انسان دپاره دتکلیف سبب وی.

قاضی ابن العربی رحمه الله څلور واړه اقوال ذکر کولونه پس څلورمن قول صحیح ګرځولې دې ځکه چه څلورم قول رومبنو دریواړو ته شامل دې.[4]

نورو شراح حضراتو هم نیزدې نیزدې د دې لفظ هم دغه معنی بیان کړې ده. چنانچه علامه خطابی رحمه الله فرمائی: ((الأذی: المکروه الذي لیس بشدید کما قال الله تعالی: ﴿لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى﴾))[5] یعنی أذی داسې تکلیف ته وائی په کوم کښې چه سختی نه وی.[6]

لهذا په مذکوره مقام کښې به هم دغه معنی مراد وی اود آیت مراد به داوی چه حالت حیض کښې موضع اذی یعنی موضع حیض نه به ځان ساتلې شی نه چه د پوره بدن نه. ځکه چه په دې تکیف کښې دومره شدت هم نشته چه د جمیع بدن طرف ته حکم د اجتناب متعدی شی. په دې وجه به د اهل کتاب اومجوسیانو په شان به داسې نه شی کولې چه ددوی نه به بالکلیه اجتناب کولې شی تردې چه هغوی به د کورونونه هم اوویستلې شی.[7]

امام قرطبی رحمه الله د دغه پورتنی مقام تفسیر کولوسره فرمائی چه حیض په أذی سره تعبیرکولوچه داده چه أذی هریو تکلیف ورکونکی څیزته وائی اوچونکه حیض هم د خپل بدبوئی د وجې نه پخپله دښځې اود خاوند دپاره هم دتکلیف سبب وی په دې وجه دا د أذی سره تعبیرکړې شوې دی. چنانچه په حدیث کښې هم دا لفظ د أذی هم په دې معنی کښې استعمال شوې دې. ارشاد نبوی صلی الله علیه وسلم دې: ((وأدناها إماطة الأذی عن الطریق))یعنی دایمان د ټولو نه ادنی شعبه داده چه د لارې نه تکلیف ورکونکې څیز لرې کړې شی. او فی الجمله لفظ أذی قذر یعنی خیرې اوګندګئی نه کنایه ده لکه چه د

---

[1]) المجموع شرح المهذب: ۳۴۳/۲روح المعانی:۵۱۵/۱.
[2]) التفسیرالکمبیر للرازی: ۵۵/۶.
[3]) شرح صحیح البخاری: ۲۱۶/۱.
[4]) أحکام القرآن لابن العربی:۲۲۳/۱.
[5]) (آل عمران:۱۱۱)
[6]) فتح الباری:۵۲۶/۲عمدة القاری:۳۷۷/۳شرح صحیح البخاری: ۲۱۶/۱.
[7]) شرح صحیح البخاری: ۲۱۶/۱.

حضورپاك ﷺ ارشاد دي «أميطوا عنه الأذى» د أذى نه مراد د نوى پيداشوى بچي د سر وينښته دي كوم چه په اوومه ورځ باندې خرولې شي او په حديث مبارك كښې دې ته أذى په معنى د خيرى اوګندګنى سره تعبيركړې شوى دى. دغه شان په ناخوښه خبره باندې هم د أذى اطلاق كيږى. (١)

لكه چه دالله تعالى ارشا مبارك دې: ﴿لَا تُبْطِلُوا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى﴾ ترجمه: تاسو په احسان كولوسره يا په تكليف رسولوسره (يعنى ناخوښه خبره كولوسره) خپل خيرات مه برباد كونئ. علامه طيبى رحمه الله فرمائى چه حيض ته أذى دهغې دبدبوئى او ګندګنى او نجاست د وجې نه وائى. (٢)

د ايت مبارك د ذكركولو فائده: په دې مقام باندې يو اشكال كيږى چه د امام بخارى رحمه الله دلته د دغه آيت ذكر كولو څه فائده ده اوددې نه ئى څه حكم وغيره نه دې مستنبط كړې؟ جواب دادې چه د آيت مبارك ذكركولو كم نه كم فائده داده چه په دې سره د حيض د نجس كيدو او په حالت دحيض كښې د وجوب اعتذال د حكم پته لګى. (٣)

دحيض په حالت كښې د جماع كولوسره متعلق د مذاهب بيان: دحيض په حالت كښې د جماع په حرمت باندې د ټولو اتفاق دې بلكه داحلال ګنړل ئى كفر ګرځولې دې. (٤)

بل د نامه نه ترزنګونونو پورې نه علاوه د بدن نه د استمتاع په جواز باندې هم اجماع ده البته دجماع نه بغير د نامه نه تر زنګونونو پورې مينځمې حصه د بدن نه د استمتاع بلا حائل باره كښې اختلاف دې. امام ابوحنيفه رحمه الله امام مالك رحمه الله امام شافعي رحمه الله اواكثر اهل علم داهم حرام ګرځوى او امام احمد رحمه الله امام محمد رحمه الله اسحاق رحمه الله امام ابوداؤد رحمه الله وغيره دې ته جائز وئيلى دى. (٥)

دعلامه شوكانى رحمه الله كلام: علامه شوكانى رحمه الله فرمائى د حيض په حالت كښې د جماع حرمت قرآنى نص احاديث صحيحه او اجماع نه ثابت دې او په دې حالت كښې جماع حلال ګنړونكې كافر دې او څوك چه دا حلال نه ګنړى اوهغه په هيره سره داسې اوكړى يا هغه ته د حيض پته نه وى يا هغه ته د حرمت جماع علم نه وى يا هغه مكره وى نو په دې ټولو صورتونوكښې په ده باندې نه ګناه شته اونه كفاره ليكن داحلال ګنړونكې هم كه چرې قصداً داسې فعل كوى نولكه چه هغه د ګناه كبيره ارتكاب اوكړو. ددې په ګناه كبيره كيدو دامام شافعي رحمه الله نه نص نقل دې. په داسې سړى باندې توبه لازم ده. البته د وجوب كفاره په سلسله كښې د علماؤ په مينځ كښې اختلاف دې.

تر كومې چه تعلق دې د غيرجماع يعنى د عين فرج نه يوخوا ته د بدن د باقى حصې نه داستمتاع نوددې دوه صورتونه دى: ① د نامه د پاسه اود زنګونونه ښكته د بدن نه استمتاع نودا په اتفاق سره حلال دى بلكه د دې په جواز باندې يو جماعت اجماع هم نقل كړې ده. ② د قُبل او دُبر نه علاوه د نامه نه لاندې تر زنګونو پورې مينځمې حصه د بدن (فخذ وغيره) نه استمتاع وى نو په دې كښې درې اقوال دى:

---

(١) أحكام القرآن للقرطبي: ٨٥/٣.

(٢) فتح البارى: ٥٢٦/٢.

(٣) عمدة القارى: ٣٧٨/٣.

(٤) المجموع شرح المهذب: ٣٥٩/٢.

(٥) المجموع شرح المهذب: ٣٦٦/٢-٣٦٤ معارف السنن: ٥١٠/١ أحكام القرآن للجصاص: ٤٠٨/١ الكشاف للزمخشرى: ٤٣٣/١.

رومبی اومشهورقول دادې چه د استمتاع داصورت هم حرام دې او هم دا د امام مالك رحمه الله امام ابو حنيفه رحمه الله اود ډيرو اهل علم لکه سعدبن المسيب شريح، طاؤوس، عطاء، سليمان بن يسار اوقتاده رحمهم الله مذهب دې.(١)

دويم قول دادې چه دا حرام نه دی بلکه جائز دی اوهم دا د حضرت عکرمه امام مجاهد امام شعبی امام نخعی امام حاکم سفيان ثوری اوزاعی امام احمدبن حنبل محمدبن الحسن اصبغ اسحاق بن راهويه ابوثور ابن المنذر او داؤد رحمهم الله مذهب دې.

دريم قول دادې چه که مباشر دتقوی په وجه يا د شهوت د کمزورتيا د وجې نه په ضبط نفس باندې قادر دې نود هغه دپاره به د استمتاع دا صورت جائز وی اوکه چرې قادر نه وی نو جائزنه دې.(٢)

دحيض په حالت کښې د جماع د دويم صورت د مجوزينو دلائل: ① صحيح مسلم کښې دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه يهوديانو به خپلې ښځې دحيض په حالت کښې د کورونونه ويستلې هغوی سره به ئې نه خوراك څښاك کولو اونه به ئې جماع وغيره کوله نوصحابه کرامو رضي الله عنهم په دې حواله سره د حضورپاك نه سوال اوکړو نو الله تعالى دا آيت مبارك نازل کړو: ﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ﴾الآيه او بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل:«اصنعواكل شيء إلا النكاح» يعنی بغيرد جماع نه باقی حصې دبدن نه استمتاع جائز ده.(٣)

② کله چه دحضرت عائشه رضي الله عنها نه پوښتنه اوکړې شوه چه د حيض په حالت کښې د سړی دپاره څه حکم دې؟ نوهغې رضي الله عنها اوفرمائيل: «کل شيء إلا الفرج» بغيرد جماع نه دبدن دباقی حصې نه استمتاع جائز ده.(٤)

دحيض په حالت کښې دجماع د دويم صورت د مانعينو دلائل: ① صحيح مسلم کښې دعائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه کله به مونږ (ازواج مطهرات) نه څوك دحيض په حالت کښې شو اوحضورپاك به مباشرت کول غوښتل نوهغې ته به ئې د لنګ اچولو حکم کولو دې نه پس به ئې مباشرت کولو. دغه شان د مضمون روايت د حضرت ميمونه رضي الله عنها نه هم نقل دې چه حضورپاك به د خپلو بيبيانونه د حيض په حالت کښې د لنګ نه پورته حصه دبدن نه استمتاع کوله.(٥)

② حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه«أيكم يملك إربه كما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يملك إربه» يعنی څوك دې په تاسو کښې چه په خپل شرمګاه باندې داسې قدرت لری لکه څنګه چه حضورپاك لرلو.(٦)

③ امام مالك رحمه الله په موطا کښې د زيد بن اسلم رضي الله عنه مرسل روايت نقل کړې دې په کوم کښې چه دی يو سړی د حضورپاك نه سوال اوکړو چه زما دپاره څه حلال دی کله چه زما بی بی حائضه وی؟ نو حضورپاك اوفرمائيل «لتشد عليها إزارها ثم شأنك بأعلاها» يعنی ستاد پاره د (بی بی) د ازار بند ترلونه

---

(١) وهوالمنصوص لإمام الشافعی رحمه الله فی کتاب الأم کتاب الحيض باب ما يحرم أن يؤتى من الحائض: ١٢٩/٢.

(٢) نيل الأوطار: ٢٩٧/١فتح الملهم: ٩٧-٩٦/٣.

(٣) باب جواز غسل الحائض رأس زوجها الخ رقم الحديث:٦٩٤المجموع شرح المهذب: ٣٦٢/٢.

(٤) شرح ابن بطال: ٤١٧/١مکتبة الرشد التمهيد لما فی المؤطامن المعانی والأسانيد: ١٧٣/٣فتح الملهم: ٩٦/٣.

(٥) صحيح مسلم کتاب الحيض باب مباشرة الحائض فوق الإزار رقم الحديث: ٦٧٩، ٦٨١

(٦) المرجع السابق رقم الحديث: ٦٨٠

یورته حصه د بدن نه استمتاع حلال ده.([1])داحدیث شریف په هغه حکم بیانولو کښې بالکل صریح دې چه د نامه نه لاندې استمتاع جائز اوحلال نه ده ځکه چه حضورپاك په صفا اوواضحه انداز کښې صرف د نامه د پاسه د بدن د حصې نه د استمتاع اجازت ورکړې دې. ([2])

④ امام ابوداؤد رحمه الله هم حزام بن حکیم عن عمه په سندسره هم د دې مضمون یوروایت نقل کړې دې او په دې باندې ئې سکوت فرمائیلې دې. ([3])

اوداخبره د تحقیق نه ثابته ده چه دامام ابوداؤد رحمه الله په یوحدیث باندې خاموشي اختیارول د دې قابل حجت کیدو دلیل دې. کما قاله ابن الصلاح والنووي، رحمهما الله بلکه پخپله امام ابوداؤد رحمه الله نه د دې خبرې صراحت موجود دې چه د کوم حدیث سره متعلق هغه سکوت اختیارکړې او په هغې باندې څه کلام اونه کړې نوهغه حدیث دهغوی په نیزد حجت قابل دې. ([4])دا روایت حافظ ابن حجر رحمه الله هم تلمیص الحبیر کښې ذکرکړې دې اوپه دې باندې کلام نه دې کړې.([5])

⑤ حضرت عمر رضي الله عنه فرمائي چه ماد رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو چه حالت حیض کښې د سړي دپاره څه حلال دی؟ نوحضورپاك اوفرمائیل «مافوق الازار»([6])

دمجوزینوحضراتوطرف نه دممانعت درواياتو جواب: مجوزین حضرات فرمائي چه په کومو رواياتو کښې **مافوق الازار** الفاظ دی هغه روایات په استحباب باندې محمول دی.([7]) د دې دپاره چه د حضورپاك د قول «**اصنعوا کل شیء إلا النکاح**» اوحضورپاك فعل «**کان یباشر نساءه فوق الازار**»په مینځ کښې جمع شي.([8])

دمانعین حضراتو جواب: مانعین حضرات فرمائي سره د دې چه حدیث «**اصنعوا کل شیء إلا النکاح**» صراحتًا په جواز باندې دلالت کوی مګرد حرمت قول سدالل ذریعه دې. ځکه چه حدود الله اومحارم ته نیزدې تلوکښې دا اندیښنه وی چه په حدوکښې تجاوز یا محارم کښې واقع نه شی لکه چه د رمې د چا چراه ګاه سره نیزدې څرولوکښې د رمې دغه چراه ګاه ته د ننوتلو ویره وی. چنانچه صحیحین کښې

---

[1]) الموطا للإمام مالک کتاب الصلاة رقم الحدیث: ١٤٦.

[2]) أوجزالمسالک: ١/٥٨٢-٥٨١.

[3]) سنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب فی المذی رقم الحدیث: ٢١٢.

[4]) الباعث الحثیث (شرح اختصار علوم الحدیث) أبوداؤد منظان الحدیث الحسن ص: ١٣٦مکتبة المعارف للنشر والتوزیع، النکت علی کتاب ابن الصلاح: ١/٤٣٥دار الرایة للنشر والتوزیع تدریب الراوی فی شرح تقریب النواوی: ١/٢٤٦-٢٤٥دارالعاصمة للنشر والتوزیع.

[5]) تلخیص الحبیر فی تخریج أحادیث الرافعی الکبیر باب الحیض: ١/٢٩٤مؤسسة قرطبة، دارالمشکاة فتح الملهم: ٣/٩٧

[6]) شرح معانی الآثار کتاب النکاح باب الحائض رقم الحدیث: ٤٣٧٧عالم الکتب مسندالإمام أحمد، مسندعمر بن الخطاب رضی الله عنه: ١/٢٤٧رقم الحدیث:٨٦مؤسسة الرسالة.

[7]) أوجزالمسالک کتاب الطهارة: ١/٥٨٠معارف السنن: ١/٥١٠.

[8]) المجموع شرح المهذب: ٢/٣٦٣.

د نعمان بن بشير رضي الله عنه مرفوع روايت دې. «من وقع في الشبهات كراع يرعى حوال الحمى، يوشك أن يواقعه»[1] يعنى كوم سړې چه محارم ته نيزدې شو نواندېښنه ده چه هغه ددې ارتكاب اوكړى او د مانعينو دلائل د عنوان لاندې چه كوم روايات ذكركړې شوى دى هغه ټول هم ددې حكم سدالل ذريعه كيدو طرف ته اشاره كوى.[2]

دعلامه شبيراحمدعثمانى رحمه الله كلام: علامه شبيراحمدعثمانى رحمه الله فرمائى چه دومره خبره خو واضحه ده چه ﴿ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ ﴾كښې دحيض په حالت كښې د ښځونه د جدائى اختيارولومطلب هيڅ كله دانه دې چه دوى سره خوراك څښاك او ملامست (يويل ښكلول) وغيره هم ترك كړې شى ځكه چه داخود يهودو فعل دې بلكه مطلب دادې چه په داسې حالت كښې هغوى سره صرف جماع مه كوئى. هم دغه دحضرت انس رضي الله عنه د روايت «اصنعوا كل شيء إلا النكاح» اودحضرت عائشه صديقه رضي الله عنها د قول «كل شيء إلا الفرج»صريح مدلول دې او چونكه ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ﴾ ترتب ﴿هُوَ أَذًى﴾ باندې كيږى په دې وجه د اعتزال اوجدايئى د حكم اعتبار هم په محل أذى يعنى فرج باندې وى اوداسې به مراد بالكل واضح شى چه د حيض په حالت كښې جدائى اختيارولو مطلب د جماع نه ځان ساتل دى.

وراندې دى چه ﴿ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ ﴾ د كوم نه چه هم دغه معلوميږى چه دا نوې حكم صرف د تاكيدپاره نه دې بلكه دتحريم جماع نه پس ددې مبادئى قريبه نه هم منع كول اوبنديدلودپاره دې. دغه د نفس جماع حرمت ﴿ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ ﴾ سره به اوشى اود مبادئى قريبه حرمت﴿ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ ﴾ سره اوشى. بيا چونكه دغه قرب منهى عنه يعنى﴿ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ ﴾ مجمل وونو محضورپاك په خپل قول «لك مافوق الإزار» اوفعل «كان يباشر نساءه فوق الإزار» سره ددې قريب منهى عنه تحديداوكړو اوحرمت فرج او حريم فرج يعنى«مابين السرة والركبة»طرف ته اشاره اوكړه. لهذا په دې اجمال اوتفصيل سره معلومه شوه چه دحضورپاك قول «إلا النكاح» نه مراد هم «النكاح وما قاربه» دې.يعنى جماع اوكوم چه محل د جماع سره نيزدې دى اودحضرت عائشه رضي الله عنها قول «إلا الفرج» نه مراد هم «الفرج وحريمه» دې يعنى فرج او دې سره نيزدې حصه دبدن.

دمبادئى قريبه نه د ممانعت تمثيل: ددې خبرې مثال چه د قرب شئ نه منع كول دهغه شئ د بعض مبادئى قريبه نه په منع كولو باندې دلالت كوى. پخپله په قرآن مجيد كښې موجود دى. چنانچه علامه آلوسى رحمه الله ﴿ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَى ﴾[3] په تفسيركښې فرمائى چه «أي: بمباشرة مبادئه القريبة أو البعيدة فضلاً عن مباشرته» يعنى مباشرت د زنا خو لرې خبره ده د زنا مبادئى قريبه او بعيده ارتكاب هم مه كوئى.

---

[1]) رواه البخارى فى كتاب الإيمان باب فضل من استبرألدينه رقم الحديث: ۵۲ومسلم فى المساقاة باب أخذا لحلال وترک الشبهات رقم الحديث: ۴۰۹۴ هذا لفظ البخارى ولفظ مسلم: (ومن وقع فى الشبهات وقع فى الحرام، كالراعى يرعى حوالحمى، يوشک أن يرتع فيه).

[2]) فتح الملهم: ۹۷/۳.

[3]) الإسراء: ۳۲.

هم دغه تفسير ﴿ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ ﴾ (١) دې. خکه چه فواحش ته نيزدې کيدل دهغې د ارتکاب دپاره داعي دې. هم دغه شان د يوسف عليه السلام په قصه کښې دی چه ﴿ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴾ (٢)
أي لاتقربوني بدخول بلادي فضلاً عن الإحسان في الإنزال والضيافة يعنی ماته رانيزدې کيدل خو لرې خبره ده زما په بادشاهئ کښې هم داخل نه شې څه به لاتاسره د اکرام اوميلمستيا معامله اوکړې شي.
لهذا دلته په آيت دحيض کښې دجدا اوسيدو حکم ورکولو نه پس دغه ښځوته دنيزدې کيدو نه منع کول په حقيقت کښې د جماع مبادئی قريبه يعنی مابين السرة والركبة نه منع کول دی. ددې نه معلومه شوه چه د آيت مبارك ظاهر هم د جمهور رحمهم الله د قول موافق دی. (٣)
د علامه ابن الهمام رحمه الله كلام: علام ابن همام رحمه الله فرمائی چونکه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل دې روايت کښې (د کوم ذکر چه د مانعين دليل نمبر ۴ لاندې تيرشوې دې) باندې سکوت فرمانيلې دې په دې وجه داحجت دې. دې نه علاوه دا روايت حسن دې لکه څنګه چه بعض حضراتو دا حسن ګرځولې دې اويا صحيح دې لکه چه شارح ابوزرعه رحمه الله دا صحيح ګرځولې دې اوداخبره په خپل ځائی باندې مسلم ده چه د روايت د صحيح کيدو بنياد د سند په رجال باندې وی. چنانچه علامه شوکانی رحمه الله فرمائی چه داامام ابوداؤد رحمه الله ددې روايت په سند کښې دوه راويان صدوق او باقی ټول ثقات دی.
لهذا د شارح ابوزرعه رحمه الله دا روايت صحيح ګرځول ټيك دی. دا روايت داامام مسلم تخريج کړې شوې روايت ((اصنعوا کل شيء إلا النکاح)) سره معارض خو دې مګر امام مسلم رحمه الله چونکه دداسې رُوات نه هم روايت کوی په چاکښې چه جرح موجودوی. په دې وجه به ترجيح د امام ابوداؤد رحمه الله روايت ته وی. بيا چونکه دا روايت محرم دې اود امام مسلم رحمه الله روايت مبيح دې او عندالتعاض هم محرم ته ترجيح کيږی په دې وجه به هم ترجيح د ابوداؤد رحمه الله روايت ته وی. دغه شان ﴿ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ﴾ کښې دوه احتماله دی: ① چه نهی صرف عين د جماع نه وی. ② چه نهی عام وی.
که چرې رومبې احتمال مراد وی نو په داسې صورت کښې په دويم مقام ((ماتحت الإزار)) کښې د حديث په ذريعه حرمت ثابت کيدې شی. په دې باندې دا اشکال نه شی کيدې چه مونږ په قرآن پاك باندې په خبرواحد سره زياتې کړې دې خکه چه دا د خبرواحدذريعه د زياتوالی د قبيل نه نه دې بلکه د قرآن کريم مطلق حکم مقيد کولو د قبيل نه دې. چنانچه دقرآن کريم حکم مطلق وو چه بغيرد جماع نه ټول حلال دی نوحديث دا اطلاق مقيد کړو چه ماتحت الإزار هم استمتاع حلال نه ده. لهذا داسې ګنړل پکاردی چه د حديث په ذريعه د يوداسې حکم نه تعرض کړې شوې دې کوم چه قرآن نه دې بيان کړې.
اوکه چرې دويم احتمال مراد وی نو جماع او نور ټول استمتاعات به هم حلال نه وی نه به مافوق الإزار حلال وی اونه به ماتحت الإزار. اوس به د حديث په ذريعه د بعض احکامو تخصيص کيږی. چنانچه مافوق الإزار نه په استمتاع باندې چونکه اجماع ده په دې وجه به مافوق الإزار ددې نهی نه خاص شی.

---

(١) الأنعام: ١۵٢.

(٢) يوسف: ۶

(٣) فتح الملهم: ٣/٩٩-٩٨.

باقي د بدن تو له حصه به د نهی لاندې داخله شی او جماع او استمتاع **ماتحت الازار** دواړو باندې به د حرمت حکم باقي پاتې شي.[1]

د امام ابوبكر الجصاص رحمه الله كلام: امام ابوبكر الجصاص رحمه الله فرمائي چه آيت مبارك په دوه شان سره په ماتحت الإزار باندې دلالت کوی يوخودا چه ﴿ فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيْضِ ﴾ ظاهر بالكليه د اجتناب تقاضاکوی خوچه کله د **استمتاع مافوق الازار** په اباحت باندې اتفاق اوشو نوموږ داد دليل کيدو د وجې نه تسليم کړو اود **مافوق الازار** د حلت حکم مواولګولو. مګر چونکه د **ماتحت الازار** په حلت باندې دليل قائم نه دې په دې وجه دا هم يوشان د حرمت د حکم لاندې باقي پاتې دې.

او دويم دا چه ﴿ وَلَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ ﴾ ظاهر بالكليه د اجتناب تقاضاکوی لهذا عندالاختلاف هم دا څيز به مستثنی ګرځولې شی د کوم دليل چه موجود وی.چنانچه د حضرت عائشه حضرت ميمونه او عمر رضی الله عنهم وغيره روايات د دليل په توګه موجود دی کوم چه په **ماتحت الازار** باندې د حرمت دلالت کوی.

د دريم فريق حضرت انس رضی الله عنه وړاندې ذکر کړې شوې روايت او د حضرت عائشه رضی الله عنها د هغه روايت نه استدلال کوی په کوم کښې چه حضورپاك ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها ته اوفرمائيل «**ناولینی الخمرة**» يعنی ماله پوزکې راکړه نوحضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائيل زه په حيض کښې يم. په دې باندې حضورپاك ﷺ اوفرمائيل «**ليست حيضتك في يدك**» يعنی د حيض نجاست ستاپه لاس نوکښې نه دې.

دا حضرات فرمائی چه داحديث په دې امر باندې دلالت کوی چه د ښځې هر هغه اندام په کوم کښې چه د حيض وينه نشته دهغې حکم د حيض په حالت کښې هم هغه دې چه د ټولو اندامونو د طهارت په حالت کښې دې. ددې حضراتو د دلائلو جواب دادې چه د حضرت انس رضی الله عنه په حديث کښې د آيت د نزول سبب اود يهودو دص حرکتونو بيان دې په کوم کښې چه حضورپاك د يهودو د مخالفت حکم اوفرمائيل چه د حيض په حالت کښې دوی «ښځې» د کورونو نه مه اوباسئی او مه دوی سره ناسته پاسته پريږدئی.

او «**اصنعوا کل شیء إلا النکاح**» نه ممکن دی چه «**جماع فیما دون الفرج**» مراد وی څکه چه دا هم د جماع يوقسم دې. خو د حضرت عمر رضی الله عنه روايت په دې مسئله کښې د قول فيصل درجه لری اوهغه حديث د حضرت انس رضی الله عنه نه متاخر هم دې. څکه چه حضرت انس رضی الله عنه د نزول آيت د احوال خبرورکوی او حضرت عمر رضی الله عنه داخبره ورکوی چه پخپله هغه د حضورپاك نه د دې مسئله تپوس اوکړو اودا لامحاله د آيت د نازليدلو نه هم پس کيدې شی څکه چه دا سوال کول چه د حيض په حالت کښې د بدن د کومو اندامونو نه استمتاع حلال ده؟ هم هغه وخت کيدې شی کله چه ددې نه وړاندې د حرمت حکم معلوم شوې وی. بل که چرې د حضرت عمر رضی الله عنه د مسئلې تپوس کول د آيت د نازليدلو وخت کښې وې نو حضورپاك به په جواب کښې هم په دغې باندې اکتفاء کوله کوم چه د حضرت انس رضی الله عنه په حديث کښې ذکر دی. اوکه چرې په دواړو روايتونوکښې تعارض اومنلې شی نوبيابه هم د حضرت عمر رضی الله عنه روايت ته ترجيح وی څکه چه «**الحظر والإباحة إذا اجتمعا فالحظر أولى**» يعنی کله چه حرمت او اباحت دواړه راجمع شی نو ترجيح به حرمت ته حاصله وی اوچونکه د حضرت عمر رضی الله عنه په روايت کښې د حرمت بيان دې په دې وجه به ترجيح هم دې ته وی.

---

[1]) فتح الملهم: ۳/۹۸-۹۷ فتح القدير (بتغير يسير): ۱/۱۷۰-۱۶۹.

دغه شان د ماقبل د تشريح نه واضحه شوې ده چه دقرآن پاك ظاهر هم د حديث عمر رضي الله عنه موافق دې خو د حضرت انس رضي الله عنه په حديث سره د حكم قرآني تخصيص لازم راځي او قاعده ده چه ((مايوافق القرآن أولى مما يخصه)) يعنى كوم حكم چه د قرآن موافق وى هغه زيات بهتردې د داسې حكم نه په كوم كښې چه د حكم قرآني تخصيص لازم راشي. بل دا چه دحضرت انس رضي الله عنه حديث مجمل او عام دې اودحضرت عمر رضي الله عنه حديث ددې دپاره مفسردې ځكه چه په دې كښې ماتحت الإزار او مافوق الإزار د دوارو حكم جدا جدا ذكركړې شوې دې. لهذا د ترجيح ددې ټولو وجوهاتو په رڼا كښې به هم د حضرت عمر رضي الله عنه حديث ته ترجيح وى. والله أعلم بالصواب.([1])

دطهرد انقطاع د دم په معنى كښې د استعماليدو دلائل: ابن جرير د امام مجاهد نه سه سند حسن سره نقل كوى چه ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ دا انقطاع دم دې. حضرت عكرمه سفيان اوعثمان بن الاسود نه هم ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ معنى ((حتى ينقطع عنهن الدم)) نقل دې([2]) بل ابن جرير، ابن المنذر، ابن ابى حاتم او امام بيهقى رحمهم الله هم د ابن عباس رضي الله عنهما نه ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ تفسير ((حتى يطهرن من الدم)) سره نقل كړې دې. ([3])

د تطهر داغتسال په معنى كښې د استعماليدو دلائل: ابن جرير په سند حسن سره د ابن عباس رضي الله عنهما نه ددې آيت تفسير داسې نقل كړې دې: ((فإذا طهرت من الدم وتطهرت بالماء)) دغه شان امام مجاهد، حسن، سفيان او عثمان بن الاسود رحمهم الله نه هم نقل دى. ([4])

دلته ددې خبرې وضاحت كول ضرورى دى چه اغتسال د تطهر حقيقى معنى نه ده ځكه چه د تطهر استعمال دغير اغتسال په معنى كښې هم عام دې چونكه داد مبالغه صيغه ده اود حيض نه دطهارت كامله هم داغتسال په ذريعه حاصليدې شى په دې وجه په دې موقع باندې دا لفظ د اغتسال په معنى كښې واخستلې شو.([5])

د انقطاع دم نه پس اود اغتسال نه وړاندې د وطى كولوحكم: په دې مسئله كښې د فقهاء كرامو حضراتو په مينځ كښې اختلاف دې چه دخاوندد پاره د وينې بنديدو نه پس اود اغتسال نه وړاندې ښځې سره كوروالې كول جائز دى كه نه؟ نو په دې سلسله كښې د بعض حضراتو مذهب خودا دې چه صرف هم د وينې په بنديدو سره د كوروالى اباحت ثابتيږى كه كمه موده يعنى په عادت باندې وينه بنده شوې وى يا په اكثرموده باندې.

---

[1]) أحكام القرآن للجصاص: ۴۰۹/۱.

[2]) تفسير ابن أبى حاتم، تفسير قوله تعالى ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ﴾: ۴۰۱/۱ مكتبة نزار مصطفى الباز، مكة المكرمع تفسير القرآن العظيم لابن كثير، سورة البقرة الآية: ۲۲۲، ۳۰۴/۲ مؤسسة قرطبة، أحكام القرآن للتهانوى: ۴۱۳/۱.

[3]) تفسير ابن أبى حاتم، تفسير قوله تعالى ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ﴾: ۴۰۱/۱ مكتبة نزار مصطفى الباز، مكة المكرمع تفسير القرآن العظيم لابن كثير، سورة البقرة الآية: ۲۲۲، ۳۰۴/۲ مؤسسة قرطبة، أحكام القرآن للتهانوى: ۴۱۳/۱.

[4]) تفسير ابن أبى حاتم، تفسير قوله تعالى ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾: ۴۰۲/۱ مكتبة نزار مصطفى الباز، مكة المكرمع تفسير القرآن العظيم لابن كثير، سورة البقرة الآية: ۲۲۲، ۳۰۴/۲ مؤسسة قرطبة، أحكام القرآن للتهانوى: ۴۱۳/۱.

[5]) روح المعانى: ۵۱۶/۱ أحكام القرآن للتهانوى: ۴۱۴/۱.

داحضرات ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ نه استدلال کوی چه حتی دلته دغایت دپاره مستعمل دې دکوم تقاضاچه داده چه ددې مابعد حکم کښې دماقبل خلاف وی لهذا د وينې د بنديدو نه پس به د خاوند دپاره کوروالی کول حلال وی که هغه دوينې بنديدل په عادت باندې وی يا په اکثر موده باندې.
بل که چرې دا لفظ په تشديدسره اولوستلې شی نوبيابه هم د انقطاع دم والا معنی مرادوی ځکه چه طَهُرت او تَطَهَّرت دواړه په انقطاع دم معنی کښې استعماليدې شی لکه چه ((تقطّع الحبل)) معنی ((انقطع الحبل)) او ((تكسّر الكوز)) معنی ((انكسر الكوز)) ده.
ائمه ثلاثه امام مالك امام شافعی اوامام احمدبن حنبل رحمهم الله فرمائی چه د وينې بنديدل په عادت باندې وی يا په اکثرموده د حيض باندې، ترکومې چه ښځه غسل نه کوی د کوروالی اباحت به نه ثابتيږی ځکه چه ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾ کښې د وطی د اباحت دپاره دوه شرطونه ذکر دی. يوانقطاع دم او دويم غسل کول ځکه چه تطهرن کښې د غيرغسل احتمال نه شی کيدې. لهذا کله چه دواړه شرطونه موجود شی نوخاوند دپاره به کوروالې حکول حلال شی. لکه چه آيت ﴿فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۗ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا﴾ کښې د اول خاونددپاره د حلال کيدو دوه شرطونه دی. يونکاح اوبل طلاق. په دې وجه صرف د يوشرط په موجود کيدو هغه د اول خاونددپاره حلال نه وی.هم دغه شان که څوك وائی چه ((لاتعط زيدا شيئا حتى يدخل الدار فإذا دخلها وقعد فيها فأعطه دينارا)) نو ددې مطلب اومفهوم بالكل واضح دې چه استحقاق دينارمشروط بشرطين دې يودخول دار او بل قعود فی الدار.
حضرات احناف رحمهم الله فرمائی که چرې د وينې بنديدل په عادت باندې (يعنی د لسو ورځونه په کم باندې) وی نو چه ښځه ترکومې غسل اونه کړی يا د يوکامل مونځ وخت تيرشوې نه وی هم دحائضه په حکم کښې به وی خوکه غسل اوکړی يا د يوکامل مونځ وخت تيرشی نوهغه به اوس يوه پاکه شميرلې کيږی اود خاونددپاره به کوروالې کول هم حلال وی اوکه چرې داد عدت آخری حيض وو نوعدت به ئی هم پوره شی. اوکه چرې د وينې بنديدل د لسو ورځونه پس وی نواوس به هغه هم پاکه شميرلې کيږی اود غسل نه وراندې هم د خاوند دپاره کوروالې کول حلال وی لکه چه د جنبی ښځې سره چه دخاوند کوروالې کول حلال دې.البته د کوروالی نه وراندې د ښځې دپاره غسل کول مستحب دی.(١)
د احناف رحمهم الله يواصول: د حضرات احناف رحمهم الله يواصول دی چه هغوی متعدد قراءات د مستقل آيات په حکم کښې ګڼړی اودهغې نه جدا جدا احکام مستنبط کوی لهذا دلته هم هغوی قراءت د تشديد د لسو ورځونه کم کښې د وينې بنديدل د حيض والاصورت باندې محمول کړی دی. ځکه چه تطهّر د باب تفعل نه دی په دې کښې په نسبت د فعل لازم اومجرد معنوی زياتوالې کيږی يعنی علاوه دقدرتی اوحسی طهارت نه په خپل کسب اوفعل سره هم طهارت حاصلول ضروری دی او هغه به دغسل په ذريعه سره وی. په دې وجه د احنافو مذهب دادې چه په مذکوره صورت کښې هم د غسل نه پس دهغې خاوند کوروالې کولې شی.
ددې عقلی دليل دادې چه د وينې کله ادرار کيږی اوکله انقطاع. په دې وجه په کمه موده کښې د ختميدونکې وينې د دوباره راتلو احتمال موجود وی. په دې وجه عموماً د ښځوعادت هم دا وی چه هغوی ته د بيا وينې راتلو خيال وی سره ددې چه دمعمول اوعادت موافق وينه بنده شوې هم وی. البته

---

(١) أحكام القرآن للجصاص: ١/٤٢٣-٤٢٢ والتسهيل العلوم التنزيل: ١/١٠٩.

دغسل کولونه پس هغه مطمئن کیږي.نولکه څنګه چه هغوی ته قلبي اطمینان بغیرد قدرتي او اختیاري دواړه قسم طهارت نه نه حاصلیږي دغه شان په قرآن مجید کښې هم د دغه خارجي او واقعاتي امورو لحاظ کولوسره د دواړو طهارتونو په حصول باندې احکام ورکړې شوې دی. په خلاف د دویم صورت چه کله د وینې انقطاع د حیض په اکثر موده باندې وی نوچونکه ددې نه پس د زیاتوالي هډو احتمال باقی نه پاتې کیږي نودهغې دپاره به د تخفیف والا د قراءت حکم چلیږي او قدرتي او سماوي طهارت به کافي وی څکه چه طهر لازم دې. لهذا د حیض اکثر موده پوره کیدو نه پس چونکه طهارت حسیه حاصل شوې دې په دې وجه بغیرد غسل نه هم جماع جائز ده کوم چه صرف د حیض اودهغې د ګندګنې د وجې نه ممنوع شوې وه سره ددې چه د غسل استحباب په دې صورت کښې هم د احنافو په نیز شته اود مونځ فرضیت هم متوجه شو لکه چه ددې ادا کول بغیرد حکمي طهارت (غسل) نه جائزنه دې په دې وجه غسل ضروري شو.[1]

بل د قراءت تخفیف تقاضاداده چه دوینې بندیدوسره چه دا عارضي حرمت ختم شي اوښځه پاکه شمیرشي خود قراءت تشدید تقاضا داده چه حلت په غسل باندې موقوف وی. په دې وجه مناسب هم دغه ده چه دا دواړه قراءتونه د دوومستقل آیاتونو په څائې اودرولوسره دا په دوو مختلفو حالتونو باندې محمول کړې شي څکه چه که انقطاع دم علی اکثرالحیض والاصورت کښې حلت په غسل باندې موقوف کړې شي نومطلب دا. شو چه لکه ښځه تردغه وخته پورې حکماً هم حائضه ده خوداحکم د شریعت منافي دې څکه چه شرعاً د اکثرمودې نه پس وجوب صلاة یعنی د مونځ واجب کیدل اود شریعت نور احکام متوجه کیږي. اوداسې به په هغه صورت کښې وی کله چه ښځه پاکه شوې وی.لهذا داکثر مودې نه پس حلت په غسل باندې موقوف کول د شرعت دحکم منافي کیدو د وجې نه هم صحیح نه دی په خلاف د انقطاع دم علی العادة چه په دې صورت کښې شریعت د طهارت قطعي حکم نه دې لګولې څکه چه په دې کښې د حیض د وینې راتلو احتمال کیدې شي. هم دغه وجه ده که چرې وینه واپس راؤګرځي اودلسمې ورځې نه تجاوزاونه کړی نوپه اتفاق سره ټول حیض شمیرلې شي.

په دې باندې دې دا اشکال نه وی چه د وینې واپس راګرځیدل خو: غسل یا یوکامل مونځ وخت تیریدو نه هم ممکن دی؟ څکه چه دغسل کولونه پس د طهارت حکم پخپله شریعت لګولې دې. دغه شان د حیض د وینې بندیدونه پس که چرې یوکامل مونځ وخت تیر شي نود مونځ واجب کیدل او نور احکام متوجه کیږي خودا ټول د حائضه په احکام کښې نه دی څکه چه که د غسل کولونه پس یا د کامل مونځ وخت تیریدونه پس دم حیض واپس راشي نود طهارت حکم منسوخ کیږي اود حیض حکم واپس راګرځي.[2]

د امام ابوبکر الجصاص رحمه الله تحقیق: امام ابوبکرالجصاص فرماني چه که چرې ﴿حَتّٰى يَطْهُرْنَ﴾ مخفف اولوستلې شي نوددې معنی به د وینې د بندیدو شي د اغتسال معنی په دې وجه نه شي کیدې څکه چه که چرې حائضه د حیض په حالت کښې غسل هم اوکړی نوبیابه هم هغه ناپاکه شمیرلې شي. په دې وجه صرف د انقطاع دم والامعنی به متعین کیږي په کوم سره چه ښځه د حیض د حالت نه اوځي. خود مشدد لوستلو په صورت کښې د وینې بندیدل او اغتسال دواړو معانو احتمال دې. مګر چونکه

---

[1] أنوار الباري: ۳۶۵/۱.

[2] روح المعاني: ۵۱۶/۱أحکام القرآن للتهانوي: ۴۱۵/۱-۴۱۴.

قراءت تخفيف محكم دې ځکه چه ددې معنى واحد متعين ده اوقراءت تشديد متشابه دې ځکه چه معنى واحد متعين نه ده بلکه ددواړو معانو په دې کښې احتمال دی اود متشابه داحکم دی چه داد محکم طرف ته راواګرځولې شي په دې وجه قراءت دتشديد هم د قراءت تخفيف طرف ته راګرځولې شي.اوس به د دواړو قراءتونو حاصل معنى داشي چه ددې عارضى حرمت دپاره انقطاع دم غايت دې.
باقى ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ کښې هم دمخکښې په شان دواړه احتمالات دی پدې وجه به داهم د قراءت تخفيف طرف ته راګرځولې شي اوحاصل عبارت به داسې شي «حتى يطهرن فإذا تطهرن فأتوهن» اومعنى به هم بالکل صحيح شي لکه چه څوك داسې اووائى«لاتعط زيدا شيئاً حتى يدخل الدار، فإذا دخلها فأعطه» او ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ﴾ حکم غايت يعنى ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ دپاره تاکيد جوړيږى.نتيجتاً به د آيت کريمه تقاضا دا شى چه د وينې بنديدل (په کوم سره چه ښځه د حيض د حالت نه اوځى) نه پس کوروالى کول مباح وى.
بل په آيت مبارك يو احتمال داهم دې چه ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ معنى «إذا حل لهن أن يتطهرن بالماء أو التيمم» وى لکه چه «إذا غابت الشمس فقد أفطر الصائم» معنى ده «قد حل له الإفطار» او «من کُسِرَ أو عَرِجَ فقد حل عليه الحج من قابل» معنى ده «فقد جاز له أن يحل» لهذاچه کله دلته هم ددې معنى احتمال دې نوغايت به هم دهغې په حقيقت باندې باقى ساتلې شي اود حرمت وطى حکم به نه شى لګولې.
ترکومې چه خبره ده د ﴿فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنۢ بَعۡدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوۡجًا غَيۡرَهُۥ﴾ نه د خپل مذهب په صحت باندې د دليل نيولو نوجواب دادې چه په دې آيت کښې هم غايت په خپله هم حقيقى معنى کښې مستعمل دې د دويم خاوند نکاح د کوم نه مراد چه وطى دې د دريو طلاقو کيدونکى د حرمت دپاره غايت دې په داسې توګه چه ددويم خاوندپه وطى کولوسره دا حرمت ختميږى اود دويم خاوند طلاق ورکولو باندې نه موقوف کيږى په دې وجه ددې نه استدلال کول صحيح نه دى.
ددې تقرير نه پس حضرات شوافع دپاره خونه دخپل مذهب په صحت باندې دليل باقى پاتې کيږى اونه د نورو حضراتو دقول په نفى باندې،ليکن حضرات احناف دواړه قراءتونه په دوو مختلفو حالتونو باندې محمول کولوسره دواړه په خپلو حقيقى معنوکښې استعمالوى. چنانچه د تخفيف والا قراءت په اکثرموده باندې او د تشديد والا قراءت په اقل موده باندې محمولوسره مختلف احکام مستنبط کوى.[1]

د علامه انورشاه کشميرى رحمه الله تحقيق: علامه انور شاه کشميرى رحمه الله فرمائيلى چه په آيت مبارك کښې "جواز إتيان" په دوو امورو باندې معلق کړې شوى دى او طهارت حسيه (د وينې بنديدل) دى دکوم طرف ته چه ﴿حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ سره اشاره ده او دويم طهارت حکميه (غسل) دې. دکوم طرف ته چه ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ سره اشاره ده. قرآن کريم اقل حيض اواکثرحيض دتعيين اوتفصيل نه بغيرعلى الاطلاق د دواړو طهارتونو په حصول باندې احکام ورکړى دى. په دې وجه د قرآن مجيد اطلاق به هم په صورت اطلاق کښې ساتلې شي اود جزئيات تفصيل به مجتهد ته حواله کوو. چنانچه کله مجتهد د خپل منصب تفحص لاندې معلومه کړه چه د حيض وينه د لسو ورځونه زياتيږى نه نودائى دخپل اجتهاد په ذريعه (نه چه د قرآنى نص د وجې نه) دا جزئى مخصوص او مستثنى کولو حق حاصل شو په دې وجه دې ته په هيڅ صورت د نص مخالفت نه شى وئيلې. البته که قرآن مجيد انقطاع دم على أيت

[1] أحكام القرآن للجصاص: ٤٢٣/١.

الأكثر په صورت كښې غسل ضروري كړې وي نوبيا به دې ته خامخا د قرآني نص مخالفت وئيلې شو. نيكن قرآن مجيد ددې خاص څيزطرف ته اشاره نه ده كړې بلكه په مختلف خارجي عاداتو باندې دمسئلې فيصله په اجمالي توګه باندې اوكړه. نه ئې د اقل اواكثر تفصيل اوكړو او نه ئې په دې باندې د مسئلې بنياد ښكاره كړو. مجتهد راغلو د دغه جزنياتو څهان بين ئې اوكړو اودا فيصله ئې اوكړه كه چرې د وينې بنديدل په اكثر موده باندې وي نود جماع د جواز مدار به صرف په قدرتي او سماوي طهارت باندې وي. په دې وجه د وينې په بنديدو باندې د جماع اجازت وركړو او په كمه موده باندې د وينې د بنديدو په صورت كښې مدار په طهارت اختياريه باندې كيخودو اوبغيرد غسل نه ئې د جماع اجازت ورنه كړو.(1)

دعلامه ابن رشد مالكي رحمه الله اعتراض: علامه ابن رشد مالكي رحمه الله ددې تقرير تضعيف كړې دې. د هغوى وينا ده چه ﴿يَطْهُرْنَ﴾ نه اكثر موده او ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ نه اقل موده مراداخستل غاية اوبه استيناف كښې بې ربطي پيدا كولو به شان دى. اودا داسې دى لكه چه څوك اووائي: «**فأتعط فلاناً درهماً حتى يدخل الدار، فإذا دخل المسجد فأعطه درهماً**» يعني ته فلانكي ته درهم مه وركوه، تردې چه هغه په كوركښې داخل شي، نوهغه جمات ته داخل شي نوهغه له درهم وركړه. اوس ښكاره خبره ده چه داسې كلام په عربوكښې غيرمستعمل دې ځكه چه په غايت او استيناف كښې بې ربطي بالكل واضح ده هم دغه شان بې ربطي ﴿يَطْهُرْنَ﴾ نه اكثر مراد اخستل او ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ نه اقل موده مراد اخستلو كښې ده. ددې دپاره ضروري دى چه مجتهددې يوه معنى «انقطاع دم او اغتسال» متعين كولونه پس په دويم مقام كښې هم هغه معنى مراد واخلي چه په غايت او استيناف كښې بې ربطي پيدانه شي.(2)

د ابن رشد مالكي رحمه الله د اعتراض جواب: ددې اشكال د جواب حاصل دادې چه په حقيقت كښې آيت ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ﴾ معنى «**حتى يطهرن ويتطهرن فإذا تطهرن ويطهرن فأتوهن من حيث أمركم الله**» ده. ددې دوارو جملونه يو يوفعل د اختصاردپاره حذف كړې شوې دې ځكه چه د يو ذكر د بل په حذف اوتقدير باندې قرينه ده. كله چه اصل كلام سره دمقدراتو پيش كړې شو نومذكوره اشكال هم لرې شو. ځكه چه ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ دپاره په غايت كښې تطهر موجوددې په كوم سره چه دبې ربطي اشكال ختميږي دويم جواب دادې چه د ﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ﴾ تعلق د غايت سره نه دې بلكه صدر كلام ﴿وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ﴾ سره دې په داسې معنى چه په حالت د حيض كښې ښخوسره قربت مه كوئى بياچه كله هغوى پاكې شي نو مقاربت كوئى. دې ته په اصطلاح كښې ترددعكس وائي.(3)

دحائضه اونفساء دپاره د مونځ روژې پريښودو حكم: علامه نووي رحمه الله فرمائي چه د حائضه په حق كښې د علماء اهل سنت اجماع ده چه دحيض په حالت كښې په ښځه باندې مونځ كول حرام دى كه هغه فرض مونځ وي اوكه نفل او په دې باندې هم اجماع ده چه دحائضه نه د مونځ فرضيت ساقط دې. په دې وجه د پاكيدو نه پس دهغه مونځونو كوم چه د حيض په ورځو كښې ساقط وو قضاء به نه كوي.

---

(1) فيض البار(بتغيير يسير): ٣٧٢/١أنوار الباري: ٣٦٦/١٠.

(2) بداية المجتهد: ٥٦٢/١ فيض الباري: ٣٧٣/١.

(3) فيض الباري: ٣٧٤/١-٣٧٣أنوارالباري: ٣٦٧/١٠.

بل ابوجعفر رحمه الله د ابن جرير طبری رحمه الله په حواله سره نقل کوی چه هغوی په خپل کتاب "اختلاف الفقهاء" کښې دحائضه په حق کښې تول مونځونه اوتولې روژې (که فرض وی اوکه نفل) او طواف (که فرض وی که نفلی) په ممانعت باندې اجماع نقل کړې ده. امام ترمذی ابن المنذر اوابن جرير اونورو فقهاء کرامو رحمهم الله په دې باندې هم اجماع نقل کړې ده چه په حائضه باندې د مونځونو قضاء نشته دې البته د روژو قضاء شته.([1])
علامه عینی رحمه الله فرمائی په حائضه باندې د مونځونو قضاء نشته دې او په دې کښې د ائمه حضراتو هيڅ اختلاف نشته دې بغير د خوارج نه.([2]) خکه چه هغوی د روژې د قضاء په شان د مونځونو قضاء هم ضروری گڼړی. ([3])ددې روايت نه هم د خوارج دمسلك پته لګی. دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه دهغې نه يوې صحابيه معاذه رضي الله عنها تپوس اوکړو چه څه وجه ده چه حائضه خو د روژو قضاء راوړی ولې د مونځونو قضاء راوړل په هغې باندې نشته دې؟ نوحضرت عائشه رضي الله عنها په جواب کښې ارشاد اوفرمائيلو «أحرورية أنت؟» يعنی ولې ته خارجيه ئې؟ نوهغې اوفرمائيل نه زه خارجيه نه يم. نو ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله عنها اوفرمائيل چه مونږ ته د رسول الله ﷺ په زمانه کښې د روژو د قضاء حکم راکړې شوې وو اود مونځونود قضاء حکم نه وو راکړې شوې.([4]) (په دې وجه به د روژو قضاء کيږی او د مونځونو قضاء به نه کيږی) حضرت عائشه رضي الله عنها د خارجيه کيدو متعلق خکه تپوس کړې وو خکه چه دخوارج وينا ده چه حائضه باندې د مونځونو قضاء هم ده.([5])
د روژې اومونځ ترک کولو وجه: د ترك صلاة حکم په دې وجه دې چه د مونځ د صحت دپاره طهارت شرط دې خو دحيض حالت د طهارت منافی دې اوهم په دې وجه دترك صلوة حکم معقول المعنی گرځولې شوې دې. البته د روژې دپاره طهارت شرط نه دې خو بياهم د ترك صوم حکم دې. نودا حکم غير معقول المعنی کيدو د وجې نه امر تعبدی اوغير مدرك بالقياس گرځولې شوې دې.([6])
دعلامه انورشاه کشميری رحمه الله تحقيق: علامه انور شاه رحمه الله فرمائی د مانځه دپاره د طهارت شرط کيدل دغه شان د حج د بعض مناسك دپاره د طهارت واجب کيدل اود بعض دپاره سنت کيدل خود تولو په نيز مسلم دی لکه چه سترد عورت دې چه په خارج کښې او په اکثروختونو او احوالوکښې هم فرض دی. ليکن مونځ او واجبات حج کښې هم دا د خاص شرط په توګه کيخودلې شوی دې. ليکن په ما باندې دا امر واضحه شوې دې چه طهارت د روژې دپاره هم ضروری دې بلکه په تولو عباداتوکښې ددې رعايت دې. په طهارت کښې کمې اوکوتاهی کيدو سره په اصل عبادت کښې کمې واقع کيږی. چنانچه هم ددې طرف ته د جنبی سرې باره کښې حديث «لاصوم له» يعنی ددغه جنبی روژه نه کيږی. اود بنکر لګونکی اوچاله چه لګوی دهغه د پاره حديث «أفطر الحاجم والمحجوم»

---

[1]) عمدة القاری: ۴۶/۳المجموع شرح المهذب: ۳۵۱/۲معارف السنن: ۵۰۲/۱.
[2]) عمدة القاری: ۴۶/۳.
[3]) المغنی لابن قدامة: ۱۸۸/۱عمدة القاری: ۴۶/۳معارف السنن: ۵۰۲/۱.
[4])صحيح البخاری کتاب الحيض باب لاتقضی الحائض الصلاة رقم الحديث: ۳۲۱وسنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب فی الحائض لا تقضی الصلاة رقم الحديث: ۲۶۳-۲۶۲ وجامع الترمذی کتاب الطهارة ماجاء فی الحائض أنها لا تقضی الصلاة رقم الحديث: ۱۳۰ جامع الأصول الکتاب الأول الباب السابع فی الحيض، الفصل الأول، النوع الرابع فی حکم الصلاة والصوم الخ، رقم الحديث:۵۴۰۵، ۳۵۶/۷.
[5]) عمدة القاری:۴۶/۳المغنی لابن قدامة: ۱۸۸.
[6]) المجموع شرح المهذب: ۳۴۵/۲فتح الباری: ۵۳۴/۲عمدة القاری: ۳۹۹/۳معارف السنن: ۵۰۵/۱-۵۰۴.

(يعنى د شکرلګونکی او چاله چه لګوی روژه نه کيږي) کښې اشاره ملاويږي ځکه چه د جنبي حاجم او محجوم روژه فی نفسه صحيح وی مګر د جنابت اوفعل د حجامت د وجې نه يقيناً په ثواب کښې کمې واقع کيږي کوم چه په حديث کښې افطارصوم سره تعبيرکړې شوې دې.
ددې مثال داسې دی لکه چه غيبت افطار صوم ګرځولې شوې دې ځکه چه غيبت د روژې دپاره افطار معنوی يعنی معناً اکل الحم دې سره ددې چه حساً نه دې د کوم په وجه چه په ثواب کښې کمې واقع کيږي اوهم دا افطارصوم سره تعبيرکړې شوې دې. غرض دا لکه څنګه چه دغيبت کولود وجې نه په معنوی توګه کمې راځی سره ددې چه په فقهی اعتبار سره نه راځی دغه شان زما په نيز په عدم طهارت سره معنوی اوباطنی نقص په هرعبادت کښې راځی او هم د ټولو عبادتونوکمال د طهارت مقتضی دې. لهذا لکه څنګه چه حدث د مونځ منافی دې د صوم هم منافی دې. دا جدا خبره ده چه د منافات نوعيت جدا جدا دې.([1])
د حضرت شاه صاحب رحمه الله دمذکوره تحقيق تائيد ملك العلماء علامه کاسانی رحمه الله صاحب بدائع نه هم ملاويږي ځکه چه هغوی ليکلی دی د جنبی روژه صحيح اود حيض اونفاس والابنځې غيرصحيح ځکه ده چه د حيض اونفاس حالت دحدث نه زيات اشد واغلظ دې.([2])
ددې نه تائيد په دې معنی دې چه د عدم طهارت په مراتب باندې هم نظر کيدل پکاردی مثلاً يوعدم طهارت حدث اصغردې چه مونځ خونه شی کولې مګر قرآن مجيد زبانی يعنی په ياد سره لوستلې شی او په جمات کښې هم داخليدې شی. دويم حدث اکبر (جنابت) دې چه تلاوت هم نه شی کولې نه جمات ته تلې شی مګر روژه ساتلې شی. دريم عدم طهارت حالت د حيض اونفاس دې کوم چه د جنابت نه زيات هم دې چه په کښې روژه هم صحيح نه ده.([3])
دقضاءصوم اوعدم قضاء صلاة په تعليل کښې د فقهاؤ اختلاف: دحضرات فقهاء کرام رحمهم الله په قضاء صوم اوعدم قضاصلوة علت کښې اختلاف دې. امام الحرمين شافعی رحمه الله فرمائی چه مونږ ددې فرق وجه نه پيژنو چه صرف د قضاء صوم حکم ولې دې خو چونکه د شريعت حکم دې په دې وجه ددې اتباع بغيرد ادراك فرق هم ضروری دې. هم دغه شان قول د ابوالزناد رحمه الله نه هم نقل دې هغوی فرمائی: (إن السنن ووجوه الحق لتأتی کثيرا علی خلاف الرای فما يجد المسلمون بداًمن اتباعها، من ذلك: الحائض تقضی الصوم دون الصلاة)
يعنی ډير شرعی احکام خلاف رائې هم وی په هغې باندې عمل کولونه بغيرمسلمانانوسره بله هيڅ لارنه وی، هم ددغې نه يوحکم د حائضه د روژې قضاء کول اودمونځونو قضاء نه کول دی.
امام نووی رحمه الله فرمائی چه امام الحرمين او ابوالزناد رحمهما الله ذکر کړې شوې قول په حقيقت کښې قضاء صوم او عدم قضاء صلوة کښې د فرق نه کولو اعتراف دی.([4]) صاحب د بدائع علامه کاسانی رحمه الله فرمائی چه شرعاً سختی او مشقت اوچت کړې شوې دې ځکه چه اول خو ښځې پخپله ضعيف الخلقت او کمزورې وی بيا د حيض اونفاس د وينې جاری کيدو د وجې نه نوره هم کمزوری پيداکيږی نوکه په داسې حالت کښې روژې هم ضروری کړې شوې وې نو په هغوی باندې به ډبل مشقت راغلې

---

[1]) فيض الباری: ۳۷۸/۱أنوار الباری: ۳۹۹/۱۰.

[2]) بدائع الصنائع: ۳۰۳/۱.س

[3]) أنوار الباری: ۳۹۹/۱۰.

[4]) المجموع شرح المهذب: ۳۴۵/۲معارف السنن: ۵۰۳/۱

وې په دې وجه ښځې د حيض په حالت کښې د دغه فريضه نه خلاصې کړې شوې دې په خلاف د جنبي چه دهغه په روژه ساتلوسره هيڅ تنګی اوسختی نه وی. په دې وجه په جنبي باندې دواړه (مونځ او روژې) قضاء لازم وی خو حائضه اونفساء د مونځونو قضاء نه کوی ځکه چه دمونځونو د ډيروالی د وجې نه دهغې په قضاء راوړلوکښې تکليف دې اوحرج اوتکليف شرعاً مدفوع دې او په ټول کال کښې د دريو يا لسو ورځو روژو قضاء کښې هيڅ حرج نشته دې. په دې وجه به د روژو قضاء لازم وی.
دويمه وجه صاحب د بدائع هم دغه ذکرکړې ده چه نص غيرمعقول المعنی دې لهذا د روژو قضاء به خلاف قياس لازمی وی[1] امام نووی رحمه الله اوعلامه عينی رحمه الله فرمائی چه مونځونه خو ډير قضاء کيږی او په قضاء کښې مشکلات هم ډير دی په دې وجه معاف شو. خو روژې په ټول کال کښې يوځو قضاء کيږی په دې وجه د دې د قضاء ادا کولوحکم اوشو ځکه چه ددې په قضاء کښې سختی هم نشته.[2]
امام نووی رحمه الله نور فرمائی ددې فرق چه کوم تعليل مونږ ذکرکړې دې هغه ډير موزون او مناسب دې په دې وجه باندې په دې باندې اعتماد کول پکاردی. وړاندې فرمائی چه امام شافعی رحمه الله د مونځ د فرضيت په ساقط کيدو باندې د يوبل دليل نه استدلال کړی دې. هغوی فرمائی چه هرمکلف سړی ته دهغه په حسب حال (سفر وی که مرض وی) د مونځ کولوحکم ورکړې شوې دې خو حائضه د مکلف کيدو سره په مونځ کولوباندې ماموره نه ده دکوم نه چه معلومه شوه لکه په دې چه مونځ هډو فرض نه دې. بل د مونځ په شان د جنازې مونځ د تلاوت سجده د شکر سجده هم په حائضه او نفساء په حق کښې ممنوع اوحرام ده ځکه چه ددې ټولو دپاره طهارت د شرط په توګه بيان کړې شوې دې.[3]
البته مستحب دادی چه د هرمونځ په وخت کښې دې اودس اوکړی د مونځ په ځائی کښې دې د مونځ کولو په اندازه سره کينی اوتسبيح تحميددې کوی چه هغه د عبادت عادت ئې باقی پاتې شی.[4]

د قران پاک دتلاوت حکم: د حائضه اونفساء په حق کښې تلاوت د قرآن پاك ممنوع اوحرام دې سره ددې چه د يو آيت نه هم کم وی. صاحب دهدايه قاضی خان او امام کرخی رحمهم الله هم دا قول صحيح ګرځولې دې خو امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه په اراده د تلاوت د آيت نه کم مباح دې اودا قول صاحب د خلاصه امام طاهر بن عبدالرشيد رحمه الله صحيح ګرځولې دې.[5]

دامام طحاوی رحمه الله د کلام توجيهات: صاحب د محيط علامه برهان الدين محمود بن احمد رحمه الله د امام طحاوی رحمه الله د قول دا توجيه ليکلې ده چه د آيت نه کم کښې د نظم اومعنې دواړو په لحاظ سره کمې دې په دې وجه سره په دې مونځ هم نه صحيح کيږی او په عام محاوراتوکښې هم داسې جملې په ژبه باندې جاری کيږی. لهذا په دې کښې د قرآن نه کيدو شك پيدا شوېه دې وجه د يوآيت نه د کم تلاوت کولې شی.[6]

---

[1]) بدائع الصنائع: ۳۰۳/۱.
[2]) المجموع شرح المهذب:۳۵۱/۲عمدة القاری:۴۴۶/۳.
[3]) شرح المهذب: ۳۵۳/۲-۳۵۲.
[4]) البحرالرائق: ۳۳۶/۱رسائل ابن عابدين، الرسالة الرابعة: ۱۱۰، عمدة القاری: ۴۴۷/۳.
[5]) رسائل ابن عابدين: ۱۱۰، الفتاوی الهنديه: ۴۳/۱البحرالرائق: ۳۴۶/۱-۳۴۵معارف السنن: ۵۰۸/۱خلاصه الفتاوی کتاب الصلاة الفصل الحادی عشر فی القراءة: ۹۳/۱ مکتبة رشيديه.
[6]) المحيط البرهانی فی الفقه النعمانی: ۲۹۸/۱دارالکتب العلمية.

علامه انورشاه كشميري رحمه الله اوفرمائيل چه غالباً د آيت نه د كم جواز په دې وجه دې چه د الله تعالى د كلام اعجازى اړخ په آيت كښې ښكاره كيږي كه هغه د وړوكى نه وړوكې آيت ولې نه وى او هم په دې وجه دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله په نيز د مونځ فرض په دې سره اداكيږي. لهذا ديوآيت نه د كم جواز ددې معجزه يعنى د اعجازى كلام نه كيدو د سبب نه دى.[1]
علامه انور شاه كشميري رحمه الله د امام طحاوى رحمه الله د قول توجيه بيانولونه پس ليكى چه امام طحاوى په دې باندې متنبه فرمائيلى ده چه د آيت نه كم اومفردات قرآن خونه قرآن دې اونه د قرآن په حكم كښې دې. لهذا د جنابت په حالت كښې يا د حيض اونفاس په حالت كښې د هغې لوستل او لاس لګول جائز دى. يقيناً كه امام طحاوى رحمه الله دې طرف ته لاړ خودنه نه وې كړې نو مونږ به هم حيران پاتې وو چه د آيت نه كم قرآن دې اوكه نه؟ ځكه چه په سر سرى لحاظ سره ذهن هم دې طرف ته ځى چه ددې دوو ګتو په مينځ كښې موجود هر يو لفظ قرآن دې. البته د آيت نه كم ته به "إنه من القرآن" (يعنى داد قرآن نه دې) يا "جزء من القرآن" (د قرآن جزدې) وئيلې شى.
خلاصه داده چه داعجاز قرآنى تحقق كامل به د آيت په صورت كښې وى اوتركومې چه كلمات يوكامل آيت نه وى نودا به معجز هم نه وى. په دې وجه كلمات مفرده وغيره ته "من كلام الله" (داد الله تعالى د كلام نه دې) خو وئيلې شى مګر عين كلام الله ورته نه شى وئيلې اوداسې به د دې درجه دعين قرآن د درجې نه كمه شى.[2]
ذكركړې شوې تفصيل هغه وخت دې چه كله په اراده د قرآن اولوستلې شى، كه چرې په اراده د ثناء يا په اراده د افتتاح اولولى نود صحيح روايت موافق دا ممنوع نه دې. چنانچه په دې باندې اتفاق دې چه تسميه په اراده د افتتاح لوستل منع نه دى. دغه شان فاتحه په توګه ددعا لوستلوكښې يا نور قرآنى آياتونه په كوم كښې چه د دعا والا معنى وى په لوستلوكښې څه حرج نشته مګر هندوانى رحمه الله ددې ترديدكړې دې.
دا ترديد په شان د فاتحه كښې خو واضح دې ځكه چه اباحت غيرقرآن كيدو كښې دې خود فاتحه قرآن كيدل حقيقتاً هم دى او حكماً هم، لفظاً هم دې اومعناً هم ځكه چه دا كلام معجز دې. په داسې معنى چه دې سره چيلنج هم كيدې شى اوددې په شان د پيش كولونه هرقسم عجز هم يقينى دې. ددې دپاره په قصد مجردسره ددې قرآنيت نه شى ختمولې په خلاف د الحمدلله چه دا په اراده د ثناء لوستل جائز دې.ځكه چه په دې كښې خصوصيت قرآنى غير لازم دې اوپه فاتحه كښې لازم او قطعى دې.
چنانچه د خبرو اترو دوران كښې په ژبه باندې جارى كيدونكى وړوكى آياتونه لكه ﴿ثُمَّ نَظَرَ﴾ او ﴿وَلَمْ يُولَدْ﴾ وغيره لوستل منع نه دى.[3]
د ذكرواذكارحكم: تركومې چه د ذكراذكارتعلق دې نود حائضه نفساء اوجنبى دپاره د دې لوستل مطلقاً جائز دى اوهم په دې كښې دعا قنوت هم داخل ده سره ددې چه دامام محمد رحمه الله نه ددې د

---

[1] فيض البارى: ۳۷۹/۱ أنوار البارى: ۴۰۵/۱.
[2] فيض البارى: ۳۷۹/۱.
[3] البحر الرائق: ۳۴۶/۱ معارف السنن: ۵۰۹/۱.

كراهت يوقول نقل دي ځکه چه په دې كښې د قرآن كيدو شك دې. مگر د دعا قنوت د قرآن نه كيدو باندې اجماع قطعي شوې ده په دې وجه د دغه شبه هيڅ اعتبار نشته دې.(١)

مصحف ته د لاس لګولو حکم: د حائضه اونفساء دپاره قرآن كريم ته لاس لګول ممنوع اوحرام دى البته د قرآن كريم نه علاوه نور كتابونه لكه كتب تفسير، حديث، فقه، متفرق پاڼې او الواح اودراهم وغيره كښې چرته چه آيات ليكلې شوې وى هغه ځائى باندې لاس لګول جائزنه دى دې نه علاوه نورې حصې ته لاس لګول جائز دى. بل هغه غلاف كوم چه د قرآن كريم نه جدا وى دهغې په ذريعه يا د نورې كپړې په ذريعه قرآن كريم اوچتول او لاس لګول جائز دى. البته كه يوه كپړه وراغوستې شوې وى لكه لوپټه قميص وغيره نودهغې په ذريعه لاس لګول او قرآن نيول جائزنه دى. هغه څيزونه په كوم كښې چه ذكرونه او دعاګانې ليكلې شوې وى هغې ته لاس لګول هم جائز دى البته بهتر اومستحب په دې كښې او كتب تفسير حديث اوفقه كښې دادى چه بغيراودس نه ورته لاس اونه لګولې شى. (٢)

جماعت ته دداخليدلو حکم: دحائضه نفساء دپاره جماعت كښې داخليدل منع اوحرام دى كه هغه د تيريدو په اراده وى يا د حصاريدو په اراده وى البته د ضرورت په وخت جائز دى لكه د يوخناور يا ځاروى يا غل يا يخنئى يا تندې د ويرې نه، ليكن اولى اوبهتر په دې صورت كښې دادى چه تيمم كولو سره دې داخل شى.(٣)

د طواف حکم: د حائضه او نفساء دپاره طواف كول حرام اومنع دى ليكن كه وئى كړو نوصحيح خو به شى مگر ګناهګاره به وى او كفاره به هم لازم وى. لهذا د طواف زيارت په صورت كښې بدنه واجب وى او په نورو طوافونو كښې به دم واجب وى. (٤)

﴿فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾ (ترجمه اوتشريح يسير) بيا چه كله هغه (ښځې) په ښه شان سره پاكې شى (چه د ناپاكئى شك شبه پاتې نه شى) نوهغوى له ورځئى (يعنى هغوى سره كوروالې كوئى) د كوم ځائى چه تاسو ته الله تعالى اجازت دركړې دې (يعنى: د مخكښې نه).(٥)

امراتيان، امر اباحت دې كوم چه د جماع اوصحبت نه كنايه دې اولفظ من د في په معنى كښې دې لكه چه آيت ﴿أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ﴾ او آيت مبارك ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ﴾ أي: في يوم الجمعة كښې من، دفي په معنى كښې دې. اصم د دې جز معنى داسې بيان كړې ده چه تاسو دغه ښځوله په داسې حالت كښې راشئى په كوم حالت كښې چه تاسو ته د راتلو حکم دې. يعنى چه نه تاسو د روژې په حالت كښې ئى نه مو احرام تړلې وى اونه معتكف ئى(ځكه چه په دې حالتونو كښې جماع ناجائز ده).

ابن عباس رضي الله عنهما ابورزين او امام ضحاك رحمهما الله فرمائى: ((مِن قِبَل الطهر، لامن قبل الحيض)) يعنى دوى سره په طهر كښې صحبت كوئى نه چه په حالت د حيض كښې. محمد بن الحنفيه رحمه الله فرمائى چه معنى داده په حلاله طريقه سره راځئى نه چه د زنا په طريقه سره. (١)

---

(١) البحرالرائق: ٣٤٧/١-٣٤٦معارف السنن: ٥٠٩/١.

(٢) البحرالرائق:٣٤٨، ٣٥٠/١.

(٣) رسائل ابن عابدين ص: ١١٣.

(٤) رسائل ابن عابدين ص: ١١٣ الفتاوى الهندية: ٤٣/١.

(٥) بيان القرآن للتهانوى: ١٤٦/١.

يوڅوکربنې ورانډې داخبره تيره شوې ده چه ﴿ فَأْتُوهُنَّ ﴾ امر اباحت دې اود جماع يعنى اتيان فى القبل نه کنايه ده. ددې وجه داده چه الله تعالى ښځې د حرث موضع ګرځولوسره دوى له د پټى سره تشبيه ورکړې ده لکه څنګه چه پټي د تخم اچولو نه پس د غلې د پيداوار مرکزدې دغه شان ښځې هم د نطفه حصاريدونه پس د اولاد د پيدائش مرکزدې. د الله تعالى ارشاد دې ﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ﴾ ستاسو بيبيانې ستاسو دپاره په منزله د پټى دى اوچونکه داولاد پيدائش هم د فرج په لار ممکن دې په دې وجه ايتان فى القبل متعين دې او إيتان فى الدبر حرام دې.[1][2]

قوله:: إيتان المرأة فى الدبر: د ښځوسره په دبرکښې وطى کولوپه سلسله کښې حضرات حنفيه حنابله اوجمهورو اهل سنت رحمهم الله مسلك دادې چه دا بد کار حرام دې. د امام شافعى رحمه الله نه په دې مسئله کښې دوه قوله نقل دى. په شروع کښې امام شافعى رحمه الله د جواز قائل وو. چنانچه ابن الحکم رحمه الله د امام شافعى رحمه الله نه نقل کوى «لم يصح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فى تحريمه ولا فى تحليله شيئ، والقياس أنه حلال» د حضورپاك نه ددې «إيتان المرأة فى الدبر» د حلت يا حرمت په حواله سره څه خبره په صحت سره نقل نه ده اود قياس تقاضاده چه دا فعل دې حلال وى. څکه چه امام شافعى رحمه الله «إيتان المرأة فى الدبر» په «وطى فى الساقين» باندې قياس کولو.

امام حاکم رحمه الله د ابن عبدالحکم رحمه الله نه د امام شافعى رحمه الله اوامام محمد رحمه الله په مينځ کښې په دې مسئله کښې کيدونکې مناظره هم نقل کړې ده. په کوم کښې چه د ابن عبدالحکم رحمه الله د بيان مطابق امام شافعى رحمه الله د امام محمد رحمه الله دمستدل ﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾ چه موضع حرث صرف فرج دې په جواب کښې فرمائى چه بياخوصرف هم په فرج باندې اکتفا کول پکاردى. ولې «وطى فى ساقيها» يا «بدها» کښې "حرث" شته؟ امام محمد رحمه الله اوفرمائيل چه نه. امام شافعى رحمه الله اوفرمائيل چه آيا دا فعل هم حرام دې؟(څکه چه موضع حرث دلته هم موجود نه دې) نو امام محمد رحمه الله اوفرمائيل چه نه، نو امام شافعى رحمه الله اوفرمائيل «فكيف تحتج بما لا تقول به؟» بيا تاسو دداسې خبرې نه څنګه استدلال کوئى د کوم چه تاسو په خپله قائل نه نى؟[3]

ابن عبدالحکم رحمه الله خو دامام شافعى رحمه الله حجت مکمل ذکرکړې مګر د امام محمد رحمه الله په حجت کښې د تساهل نه کار اخستې دې ګنى د يوامام او مجتهد مقام ددې نه زيات اوچت دې چه هغه د يوکمزورى قياس جواب ورنه کړې شى څکه چه خبره بالکل واضحه ده چه په عرف کښې غير فرج او دبر کښې امناء (منى خارج کول) جماع او وطى هډو ګڼړلې نه شى په دې وجه په غيرفرج او دبرسره خو

---

[1] أحكام القرآن للقرطبي: ٣/٩١-٩٠التفسير المظهرى: ٢٨٠/١تفسير ابن كثير: ٥٢٣/١أحكام القرآن للجصاص: ٤٢٥/١التبيان فى إعراب القرآن: ١٨٧/١.

[2] أحكام القرآن للقرطبي: ٩٣/٣أحكام القرآن للجصاص: ٤٢٥/١روح المعانى: ٧٠٧/١ دارإحياء التراث العربى التفسير المظهرى: ٢٨٠/١.

[3] التفسير المظهرى: ٢٨١/١-٢٨٠ أحكام القرآن للجصاص: ٤٢٦/١أحكام القرآن للتهانوى: ٤٢١/١روح المعانى: ٧٠٨/١تفسير ابن كثير: ٥٣٤/١.

په آيت كريمه كښې هيڅ تعارض نشته بلكه په آيت كښې خو فرج او دبر نه د غيرموضع حرث حرمت بيان كړې شوې دې. د كوم نه پس چه موضع حرث يعنى قُبل خپل پخپله متعين كيږى. (١)
بل وطى فى الدبر كه هغه سرى سره وى اوكه ښځې سره چونكه ددې د اباحت هيڅ ضرورت نشته په دې وجه دعلت استقذار د وجې نه دواړه حرام دى او وطى فى القبل اباحت اود نسل زياتيدود وجې نه ضرورى وو په دې وجه دا حلال دى (سواد حيض اونفاس د حالت نه) او وطى فى الساقين أوالفخذين كښې د استقذار څه علت نشته دې په دې وجه دا حرام هم نه دى. (٢)
ابونصر الصباغ رحمه الله فرمائى چه امام ربيع رحمه الله حلفاً به فرمائيل چه «لقد كذب –يعنى: ابن عبدالحكم– على الشافعي في ذلك، فإن الشافعي نص على تحريمه في ستة كتب من كتبه» ترجمه: تحقيق ابن عبدالحكم دامام شافعى رحمه الله طرف ته د دروغو نسبت كړې دې خكه چه پخپله دامام شافعى رحمه الله نه د هغه په كتابونو كښې د شپږو كتابونونه د دې په حرمت باندې نص موجود دې. (٣)
ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله د امام ربيع رحمه الله دا فيصله غلطه ګرځولې دې. خكه چه ابن عبدالحكم د امام شافعى رحمه الله نه په دې نقل كښې متفرد نه دې بلكه د هغه رور د هغه متابعت كړې دې. لهذا د تحقيق نه هم دا خبره ثابتيږى چه دامام شافعى رحمه الله نه دواړه قوله نقل دى. دويم قول دكوم طرف ته چه هغه رجوع كړې ده اود جمهورو موافقت ئې كړې دې هغه دتحريم قول دې. (٤)
دغه شان دامام مالك رحمه الله نه امام حاكم، خطيب بغدادى او دارقطنى رحمهم الله په مختلف طرق سره داسې روايات نقل كړى دى په كوم كښې چه دامام مالك رحمه الله نه د جواز قول نقل دې مګر ابن كثير رحمه الله فرمائى چه د دغه رواياتو په اسناد كښې سخت ضعف دې خو بل طرف ته پخپله دامام مالك رحمه الله د جمهورو په موافقت كښې اود هغه (امام مالك رحمه الله) طرف ته د جواز قول منسوب كونكو تكذيب هم نقل دې. چنانچه معمر بن عيسى رحمه الله د امام مالك رحمه الله نه نقل كوى چه «إن ذلك حرام» يعنى داسې كول حرام دى.
دغه شان ابوبكر بن زياد نيشاپورى رحمه الله فرمائى چه ماته اسماعيل بن حسين اودهغوى نه اسرائيل بن روح رحمه الله دا خبره بيان كړې چه ما (اسرائيل بن روح) د امام مالك رحمه الله نه تپوس اوكړو چه تاسو «إتيان النساء في أدبارهن» باره كښې څه فرمايئى؟ نوهغوى په جواب كښې اوفرمائيل «ما أنتم إلا قوم عرب هل يكون الحرث إلا موضع الزرع؟ لا تعدوا الفرج» يعنى تاسو خو خالص عربى خلق ئى (بنه ده داخو اوبنايه) آيا د فصل د خائى، د دانه كرلو د خائى نه علاوه هم كيږى؟ (يعنى هيڅ كله نه كيږى) نو د فرج نه تجاوز مه كوئى. اسرائيل بن روح رحمه الله اوفرمائيل چه خلق خودا وائى چه تاسو دجواز قائل يئى نو وئى فرمائيل

---

[١]) روح المعانى: ١/٧٠٨ أحكام القرآن للتهانوى: ١/٤٢٢-٤٢١.
[٢]) التفسير المظهرى: ١/٢٨١.
[٣]) تفسير ابن كثير: ١/٥٣٤.
[٤]) التفسير المظهرى: ١/٢٨١ أحكام القرآن للتهانوى: ١/٤٢٢.

«يكذبون على، يكذبون على» داخلق په ما دروغ وائى، دا خلق په ما دروغ وائى. علامه ابن كثير رحمه الله فرمائى چه «فهذا هوالثابت عنه» يعنى هم دغه د امام مالك رحمه الله نه په صحيح توګه ثابت دى. (۱)
د إتيان فى الدبر په حرمت باندې ډير احاديث هم نقل دى. علامه ابن قيم جوزى رحمه الله فرمائى چه دا روايات او احاديث د صحابه كرامو رضى الله عنهم يو لوئى جماعت روايت كړى دى. په كوم كښې چه حضرت عمر بن الخطاب، على بن ابى طالب، خزيمه بن ثابت، ابوهريره، ابن عباس، عبدالله بن عمرو، ابن مسعود، عقبه بن عامر، براء بن عازب، طلق بن على، ابوذر او جابر بن عبدالله رضى الله عنهم شامل دى.
قاضى ثناء الله پانى پتى رحمه الله دا ټول روايات او په دې باندې چه كوم كلام دې دهغې د ذكركولونه پس فرمائى سره ددې چه دا روايات ضعيف دى ليكن بعض ته په بعض باندې تقويت حاصليږى او په دې سره علم قطعى حاصلږى چه د حضورپاك نه په دې امر كښې ممانعت راغلى دې په داسې توګه چه د دې رد كونكې څه څيز نشته. لهذا هم دا د حرمت قول اختيارول واجب دى. والله اعلم.(۲)
كوم حضرات چه د جواز قائل دى هغوى د ابن عمر رضى الله عنهما ددې صحيح روايت نه استدلال كوى چه دهغوى نه په مختلف طرق سره نقل دې چه آيت ﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ﴾ ښځوسره په دبركښې د جماع باره كښې نازل شوې دې. هم دغه شان په المعجم الكبير كښې په جيد سندسره هم د ابن عمر رضى الله عنهما نه نقل دى چه آيت (مذكوره) جماع فى الدبر دپاره په توګه د رخصت نازل شوې.(۳)
قاضى ثناء الله پانى پتى رحمه الله فرمائى چه داد ابن عمر رضى الله عنهما وهم دې اوهغوى د آيت صحيح تاويل كولو كښې غلطى كړې ده څكه چه كه سبب نزول هم دا اوګرځولې شى نو بيابه د آيت حكم اوواقعه يا سبب نزول كښې مطابقت پاتې نه شى څكه چه حكم آيت موضع حرث يعنى د قبل په لار راتلل دى نه چه په دبركښې څكه چه دبركښې موضع حرث نه دې.لهذا آيت مبارك په هيڅ شان سره هم اباحت «اتيان فى الدبر» دپاره حجت نه شى جوړيدې.
بعض حضراتو فرمائيلى چه دا وهم اوغلطى د ابن عمر رضى الله عنهما نه بلكه دهغوى نه روايت كونكې حضرت نافع رحمه الله غلطى اودهغوى وهم دې. وجه داده چه كله عبدالله بن حسن رحمه الله د سالم بن عبدالله رحمه الله نه تپوس اوكړو چه داحديث څنګه دې چه مونږ ته نافع رحمه الله د ابن عمر رضى الله عنهما نه روايت كولوسره بيانوى چه ابن عمر رضى الله عنهما به په دبركښې په جماع كولوسره هيڅ حرج نه ګڼړلو؟ نو سالم بن عبدالله رحمه الله اوفرمائيل:
«كذب العبد وأخطأ، إنما قال عبدالله: يؤتون فى فروجهن من أدبارهن»
چه دغلام نه په پوهيدلو كښې غلطى شوې ده څكه چه حضرت ابن عمر رضى الله عنهما خودا فرمائيلى وو چه د ښځو فرج كښې د شاد طرف نه راتللوسره هم جماع كولې شى.(د كوم په پوهيدلو كښې چه د نافع رحمه الله نه غلطى شوې ده).مګرقاضى صاحب رحمه الله فرمائى چه دسالم رحمه الله داخبره صحيح نه معلوميږى څكه چه حضرت نافع رحمه الله په دې كښې ځان له نه دې بلكه دهغوى نه علاوه نورو حضراتوهم د ابن عمر رضى الله عنهما نه دا حديث روايت كړې دې. كذا ذكر الشيخ ابن الحجر رحمه الله لهذا صحيح هم دغه دى چه د ابن عمر رضى الله عنهما

---

(۱) تفسير ابن كثير: ۱/۵۳۴-۵۳۳أحكام القرآن للتهانوى: ۱/۴۲۳.
(۲) التفسير المظهرى: ۱/۲۸۳-۲۸۱أحكام القرآن للقرطبى: ۳/۹۵حاشية تفسير ابن كثير: ۱/۵۳۳.
(۳) تفسير الطبرى: ۴/۴۰۴ رقم الحديث: ۴۳۲۵ المعجم الأوسط للطبرانى: ۴/۱۴۵-۱۴۴ رقم الحديث: ۴۵۲۶. واضحه دې وى چه تفسير طبرى كښې دا روايت (نزلت فى إتيان النساء فى أدبارهن) الفاظوسره نقل دې مګر بخارى شريف كښې صرف (أنزلت فى كذا وكذا) الفاظ دى كوم چه په دبركښې د جماع كولوپه جوازكښې صريح نه دى.

وهم دې. چنانچه ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه: «إن ابن عمر-والله يغفرله-قد أوهم» تحقيق ابن عمر رضي الله عنهما ته وهم شوې الله تعالى دې دهغوی مغفرت اوفرمائی. (١)

ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه د آيت د نزول سبب په حقيقت کښې دادې چه انصارد مدينې ترډغه وخته پورې مشرکان وو او يهود اهل کتاب به په يوځائی نيزدې نيزدې اوسيدل. انصارو به يهود اهل کتاب ته په خپل ځان باندې په علم کښې فضيلت ورکولو او په ډيرو کارونوکښې به ئی دهغوی مننه کوله. د جماع په حواله سره د يهودو طريقه کار دا وو چه هغوی به خپلو ښځوسره په يوطرف کوروالئ کولو نو انصاروهم دغه طريقه اختيارکړه. خو قريشو به په جماع کښې مختلف اندازونه اختيارول. کله چه د مهاجرينو مدينې طيبې ته راتګ شروع شو اود انصارو ښځوسره هغوی ودونه اوکړل نو په خپلو مختلف انداز او طريقوسره ئی جماع کول شروع کړه کوم چه د انصارو ښځو ناخوښه کړل اود خاوند د تابعدارئی نه ئی انکاراوکړو. کله چه داخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته اورسيدو نو په دې موقع باندې دا آيت مبارك نازل شو.

دغه شان مسنداحمد او ترمذی (٢)کښې د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه حضرت عمر رضي الله عنه د حضور پاك په خدمت کښې حاضرشو اوعرض ئی اوکړو اې د الله رسول صلى الله عليه وسلم زه هلاك شوم. حضورپاك تپوس اوکړو ته څه څيز هلاك کړې؟ نو حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل «حولت رحلي الليلة» ما د شپې کجاوه اولتبه کړه.نوحضورپاك جواب ورنه کړو تردې چه الله تعالى دا آيت مبارك نازل کړو نو حضورپاك اوفرمائيل«أقبل وأدبر واتق الدبر والحيضة»يعنی که غوارې د مخې په لار راشه ياد شانه د وراندې لار طرف ته راشه (بس) د دبر او حيض د حالت نه ځان اوساته. حضورپاك چه څنګه د ﴿فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيْضِ﴾ تفسير «اصنعوا كل شيء إلا النكاح» سره اوکړو اود آيت حقيقی معنی او حقيقی مراد ئی واضح کړو هم دغه شان ﴿نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنّٰى شِئْتُمْ﴾ تفسير په خپل ارشاد «أقبل وأدبر واتق الدبر والحيضة» سره اوفرمائيلو اودآيت حقيقی مطلب ئی پخپله واضحه کړو ګنی د رومبی آيت ظاهر حالت دحيض کښې بالکليه ځان ساتل اود دويم آيت ظاهر په تعميم مواضع باندې دلالت کوی.(٣)

علامه ابن کثير، علامه قرطبی او نورو مفسرينو حضراتو په دې مقام باندې تفصيلی بحث کړې دې. دهغه ټولو خلاصه داده چه دابن عمر رضي الله عنهما نه د جواز قول اوقول حرمت دواړه نقل دی مګر راجح او صحيح قول د حرمت دې چه د جمهور صحابه کرام رضي الله عنهم د مذهب موافق دې. دغه شان کوم ځائی چه په دې مسئله کښې د امام مالك رحمه الله نه د جواز قول نقل دې هم هلته د جمهورو په مطابقت کښې قول تحريم هم نقل دې او امام مالك رحمه الله دهغه خلقو تکذيب کړې دې، چاچه دهغوی طرف ته د جواز نسبت کړې دې. پاتې شوه خبره د امام شافعی رحمه الله نودهغوی طرف ته د جوازو نسبت صحيح نه دې ځکه چه د امام شافعی رحمه الله په شپږو کتابونوکښې ددې په حرمت باندې نص موجوددې.(٤) والله اعلم.

---

(١) سنن أبي داؤد كتاب النكاح باب في جامع النكاح، رقم الحديث: ٢١٦٤.

(٢) جامع الترمذي أبواب تفسير القرآن، باب: ومن سورة البقرة رقم الحديث: ٢٩٨٠ مسند الإمام أحمد، مسند عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ١/٧٦١ رقم الحديث: ٢٧٠٣.

(٣) التفسير المظهري: ١/٢٨٤-٢٨٣ تفسير ابن كثير: ١/٥٣٤ أحكام القرآن للقرطبي: ٣/٩٥-٩٣ أحكام القرآن للتهانوي: ١/٤٢٣-٤٢٠.

(٤) تفسير ابن كثير: ١/٥٣٤ أحكام القرآن للقرطبي: ٣/٩٥-٩٣ أحكام القرآن للتهانوي: ١/٤٢٣-٤٢٠.

١-باب: كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْحَيْضِ، وَقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ (هٰذَا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللّٰهُ عَلٰى بَنَاتِ آدَمَ)

باب: أي: هذا باب. لفظ باب مرفوع دې اومبتداء محذوف هذا دپاره خبردې. لفظ باب د تنوین سره هم لوستلې شی اود مابعدطرف ته اضافت سره هم لوستلې شی. لفظ باب په اصل کښې بَوَب وو واؤ متحرك ماقبل مفتوح كيدو د وجې نه واؤ په الف سره بدل کړې شو نو باب شو. جمع أبواب او أبونة راځي او باب نه مراد نوع دې لکه چه «من فتح بابا من العلم» کښې لفظ باب د نوع په معنی کښې دې، أي: نوعا من العلم.

لفظ كيف اسم دې ځکه چه په دې باندې حرف جر بلاتاويل داخليږی لکه «على كيف تبيع الأحمرين» د كيف اعراب دادی چه دلته كيف حال واقع شوې دې تقديری داسې دې: «على أي حالة كان ابتداء الحيض» چه د حیض شروع ځنګه او په کومه توګه اوشوه.

كان د افعال ناقصه نه دې کوم چه د ماضی په زمانه باندې دلالت کوی اودې خبرې تعرض او بحث نه کوی چه په زمانه د حال کښې فعل يوشان باقی دې که نه؟ هم ددې نه لفظ كان د لفظ صار نه ممتاز كيږی ځکه چه ددې معنی د يو حالت نه بل حالت ته د وربدليدلو ده. هم دغه وجه ده چه «كان الله» وئيل جائز او «صار الله» ناجائز دی.

لفظ بدء دوه شان دې: البدء، بفتح الباء وسكون الدال وفي آخره همزة، په معنی د شروع دې او البدو، بضم الباء والدال وتشديد الواؤ په معنی د ظهور دې.[1] که چرې دلته لفظ بدء دې نوددې معنی ده چه د حیض شروع ځنګه اوشوه اوکه چرې بدو دې نود دې معنی ده د حیض ظهور ځنګه اوشو. دا دريم باب دې کوم چه امام بخاری رحمه الله کيف کان نه شروع کړې دې.[2]

دترجمة الباب مقصد اود علامه انورشاه کشمیری m رائې: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد دلته هم د بدءالوحي په شان دې يعنی اول داخودل دی چه د جنس حیض وجوداو ظهور په دنیاکښې ځنګه اوشو. اوبیا به مسائل اواحکام بیانولې شی. د حیض صرف د شروع احوال بیانول د بخاری رحمه الله مقصد نه دی.[3]

بعض حضرات فرمائی چه د ترجمة الباب مقصد دادې چه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې د حیض د شروع په سلسله کښې د روایاتو په اختلاف باندې تنبیه فرمائیل غواړی چه آیا حیض د آدم عليه السلام د زمانې نه شروع شوې یا د دې شروع د بنی اسرائیلو نه شوې.[4]

د علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله رائې: علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله فرمائی چه د اما بخاری رحمه الله په دې باب کښې د حیض تاریخ خودل غواړی چه د حیض شروع د کوم وخت نه شوې.[1]

---

[1]) عمدة القاري: ٣/٣٧٨.

[2]) الأبواب والتراجم: ٦٣ الكنز المتواري: ٣/٢٤٦.

[3]) فيض الباري: ١/٤٨٦ أنوار الباري: ١٠/٣٥١.

[4]) الأبواب والتراجم: ٦٣ الكنز المتواري: ٣/٢٤٦.

د حيض تاريخ بيانولوضرورت ولې پيښ شو؟: د حيض د تاريخ بيانولوضرورت په دې وجه پيښ شو خکه چه په دې سلسله کښې درې روايات دی. يود حضرت عائشه رضي الله عنها روايت دې کوم چه امام بخاري رحمه الله دلته تعليقاً ذکر کړې دې ددې روايت تقاضاداده چه دحيض شروع د حضرت آدم عليه السلام د زمانې نه شوې خو دويم او دريم روايت دحضرت ابن مسعود رضي الله عنه اوحضرت عائشه رضي الله عنها قول دې کوم چه عبدالرزاق رحمه الله په خپل مصنف (٢) کښې روايت کړې دې. اوهم ددې طرف ته امام بخاري رحمه الله په خپل قول «وقال بعضهم: كان أول الخ» سره اشاره هم کړې ده. چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه حافظ عبدالرزاق رحمه الله د ابن مسعود رضي الله عنه نه په سند صحيح سره روايت کړې دې چه:

«**كان الرجال والنساء في بني إسرائيل يصلون جميعا، فكانت المرأة تتشرف للرجل، فألقى الله عليهن الحيض ومنعهن المساجد**»يعني دبنی اسرائيلوسړو اوښځو به يوځائی مونځ کولو نودهغوی ښځو سړو ته کتل شروع کړه دکوم په نتيجه کښې چه الله تعالی په هغوی باندې حيض مسلط کړو اوهغوی د جماتونود راتلو نه منع کړې.

ددې دواړو موقوفه روايتونو ظاهردادې چه د حيض شروع د بنی اسرائيلود ښځونه شوې ده ددوی نه به وړاندې ښځو باندې حيض نه راتلو کوم چه د روايت مرفوعه د ظاهر نه خلاف دې. امام بخاري رحمه الله د محدثينو د اصولو په رڼا کښې مرفوع روايت ته په موقوف روايت باندې ترجيح ورکړه اووئی فرمائيل«وحديث النبي صلى الله عليه وسلم أكثر» چه د حضوراکرم صلى الله عليه وسلم حديث اشمل، يعنی ټولو ښځوته شامل دې. لهذا هم دې ته به ترجيح وی. خو علماء موجهين رحمهم الله پ دې روايتونوکښې د تطبيق کوشش کړې دې(٣)

دعلامه داؤدي رحمه الله رائې: چنانچه علامه داؤدي فرمائی چه په دې رواياتوکښې هيڅ تعارض اوتضاد نشته دې خکه چه نساء بنی اسرائيل هم دبنات آدم نه دی. په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل لکه چه ددې قول مطابق بنات آدم لفظاً خو عام دې مګردې نه مراد خاص د بنی اسرائيلو ښځې دی.

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: بيائی اوفرمائيل چه زما په نيزد تطبيق صورت دادې چه د حيض شروع خو هم داول نه وه مګر په نساء بنی اسرائيل باندې د سزا په توګه ددې مقدار زيات کړې شوې وو خکه چه امام طبري رحمه الله وغيره د ابن عباس رضي الله عنهما نه دحضرت ابراهيم عليه السلام د بی بی متعلق ارشاد باری تعالی ﴿وَامْرَأَتُهُ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ﴾ تفسير فحاضت سره روايت کړې دې او په دې کښې هيڅ شك نشته دې چه د حضرت ابراهيم عليه السلام زمانه د بنې اسرائيل د زمانې نه وړاندې وه. دغه شان امام حاکم رحمه الله او ابن المنذر رحمه الله په صحيح سندسره د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت کړې دې چه: «**إن ابتداء الحيض كان على حواء بعد أن أهبطت من الجنة**» يعني بيشکه دحيض شروع د حضرت حواء عليها السلام نه شوې کله چه هغه د جنت نه دزمکې طرف ته راکوزه کړې شوې وه.(٤)

---

(١) فضل الباري: ٤٦٤/٢.

(٢) مصنف عبدالرزاق، كتاب الصلاة باب شهود النساء الجماعة: ٥٨/٣رقم الحديث: ٥١٢٩-٥١٢٨(دَدواړو احاديثو الفاظ دلته ذکرکړې شوی دَحديث دَ الفاظونه مختلف دی البته مفهوم دَ ټولو يودې).

(٣) لامع الدراري: ٢٣٩/٢الكنز المتواري: ٢٤٦/٣.

(٤) فتح الباري: ٥٢٧/١.

دعلامه رشيد احمد گنگوهي رحمه الله رائې: دحضرت گنگوهي رحمه الله هم دغه رائې ده چه د اول په نسبت د بنی اسرائيلو په ښځو کښې ددې حيض کثرت اوزيادت وو په کوم چه لفظ إرسال شاهد دې. (١)

دشيخ الحديث حضرت زکريا رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی: «وهوالأوجه عندي» يعنی زما په نيز هم دغه قول زيات خوښ کړې شوې دې.(٢)

دعلامه انورشاه کشميري رحمه الله رائې: علامه انورشاه کشميری رحمه الله فرمائيلی زما په نيز په رواياتو کښې دتطبيق صورت دادې چه دحيض شروع خو هم د زمانې د شروع نه شوې وه کوم چه د عتاب په توګه وو مګر په نساء بنی اسرائيل باندې ددې تسلط د قهر لقمت اوسزا په توګوه اوشو.(٣)

دعلامه عينی رحمه الله نقد: علامه عينی رحمه الله د علامه داؤدی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله بيان کړې شوې تطبيقات غير صحيح ګرځولی دی. دعلامه داؤد رحمه الله بيان کړې شوی تطبيق باندې نقدکولوسره فرمائی چه مونږ ددې خبرې نه انکار نه کوو چه نساء بنی اسرائيل د بنات آدم نه دی مګر دلته کلام په اوليت کښې دې اودامخالفت هم په دې صورت کښې ختميدې شی چه په دواړو اوليتونو کښې تطبيق ورکړې شی. دغه شان دعلامه داؤدی رحمه الله د قول متعلق چه دا اووئيلې شو چه ددې قول مطابق بنات آدم عام لفظ دې اودې نه مراد خاص دې نوداخبره هم صحيح نه ده ځکه چه دحضورپاک کلام عموم ولې په يوبل باندې خاص کولې شی؟ دويم تطبيق کوم چه حافظ ابن حجر رحمه الله بيان کړې دې هغه هم دمعنوی ذوق نه خالی دې ځکه چه دلته اول إرسال لفظ دې نه چه صرف لفظ إرسال اوهم اوليت دلته زير بحث دې دکمی زياتی سوال هم په مينځ کښې نشته دې. بل ددې څه دليل دې چه اول په حيض کښې کمې وو په کوم کښې روستو بيا زياتې اوشو؟ اودا چا نقل کړل؟

دعلامه عينی رحمه الله رائې: ددې نقد نه پس علامه عينی رحمه الله اوفرمائيل چه زما په نيز د تطبيق صورت دادې چه ممکن دی د کثرت عناد د وجې نه الله تعالی د بنات بنی اسرائيل حيض منقطع کړې وی چه دوی له اود دوی خاوندانو له دعناد سزا ورکړې شی او څه موده هم په دغه حال باندې تيريدو نه پس الله تعالی په هغوی باندې رحم کړې وی اوبيائی دحيض دعادت اجراء کړې وی ځکه چه دالله تعالی هم د حکمت او رحمتلاندې حيض د وجود نسل سبب جوړ کړې دې چه د کومو ښځو په رحم کښې د حيض صلاحيت وی هم هغه حمل قبلوی. په دې وجه په صغر سنی يعنی کم عمرئی او سن اياس يعنی زيات عمر کښې نه حيض وی اونه حمل حصاريږی. غرض دا چه کله دحيض شروع شوې وی نوهم هغه د مدت انتقطاع په لحاظ سره أول إرسال ګرځی لهذا د اوليت اطلاق هم په دې اعتبارسره شوې دې کوم چه د امور نسبيه نه دی.(٤)

دعلامه عينی رحمه الله په رائې باندې نقد: علامه رشيداحمد ګنګوهی رحمه الله په دې موقع باندې ليکلی دی چه کوم اعتراض علامه عينی رحمه الله په حافظ ابن حجر رحمه الله باندې کړې دې هغه به پخپله هم په هغه باندې وارد کيږی چه د انقطاع او اجراء دليل څه دی؟ بلکه يوبل اعتراض داهم کيدې شی چه هغه د حيض انقطاع عقوبت خودلې اوارسال نی رحمت حالانکه رسول الله صلی الله عليه وسلم حيض ته نقص دين فرمائيلې.

---

(١) لامع الدراری: ٢٣٩/٢الکنزالمتواری: ٢٤٦/٣الأبواب والتراجم: ٦٣

(٢) الکنزالمتواری: ٢٤٦/٣الأبواب والتراجم: ٦٣

(٣) فيض الباری: ٤٨٦/١.

(٤) عمدة القاری: ٣٨٠/٣-٣٧٩لامع الدراری: ٢٣٩/٢الکنزالمتواری: ٢٤٧/٣أنوار الباری: ٣٥٢/١٠.

چنانچه «باب ترك الحائض الصوم» كښې روايت دې چه كله ښځو د حضورپاك نه د ددين د نقصان په حواله سره تپوس اوكړو نو حضورپاك اوفرمائيل: «أليس إذا حاضت لم تصل ولم تصم، فذلك من نقصان دينها» يعنى ولې داسې نه ده چه يوه ښځه په حيض كښې راګيره شى نو مونځونه نه كوى اونه روژې ساتى؟ نو بس هم دغه ددې د دين نقصان دې.(١)

دعلامه انورشاه كشميرى رحمه الله دطرفنه ددې نقد جواب: علامه كشميرى رحمه الله اوفرمائيل چه د محقق عينى رحمه الله د طرف نه دا جواب وركړې كيدې شى چه هم دارسال د لفظ نه دا استنباط كيږى چه ددې نه پس د انقطاع صورت پاتې شوې دې اوكيدې شى هم ددې نه محقق عينى رحمه الله احتمال مذكوره راويستې دې. «والله اعلم»

ددويم اعتراض جواب دادې چه په حيض كښې دواړه اړخونه دى په دې لحاظ سره چه هم ددې د وجې نه په ارحام كښې د حمل قبلولو صلاحيت پيداكيږى اوهغه دتوالد اوتناسل ذريعه ده، يقيناً چه رحمت دې. بل دا چه د طب په رڼا كښې هم دحيض صحيح صورت د ښځې د رحم د اندام دپاره د صحت دليل دې اوددې بې قاعدګى يا غيرمعتاد كمې زياتې دبيمارئى يا استحاضه شكل دې.

پاتې شوه ددين د نقصان والا خبره نوهغه د ظاهر او ښكاره والى په لحاظ سره ده چه په ظاهره د يوشرعى او سماوى عذر لاندې ښځه د فرائض د اداكولو نه محروم كيږى ليكن په حقيقى او معنوى اعتبار سره صرف ددې په وجه سره د هغې دين د كمې مرتبې والاكيږى نه اونه دا وئيلې كيدې شى چه خامخا هغه په داسې حالت كښې د الله تعالى عذاب لقمت يا عتاب لاندې راغلې ده. دا خو هم داسې دى لكه چه مونږ ښځوته په جمعه اود جهاد په جماعاتو كښې د عدم شركت په سبب ناقصات الدين نه شوئيلې. الغرض په چا باندې چه څومره فرائض دى هغه به دهغې په اداكولو سره كامل الدين ګڼڵې شى سره ددې چه هغه د نورو په مقابله كښې د اعمالو په لحاظ سره كم وى.(٢)

هم دغه وجه ده چه كله اسماء بنت يزيدبن السكن انصاريه رضي الله عنها دنبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه اوعرض ئې اوكړو:...... زه دښځوطرف نه دهغوى د نمائنده كيدو سره راغلې يم چه د ټولو عرض معروض تاسوس ته پيش كړم. الله تعالى تاسو د سړو او ښځو ټولو دپاره مبعوث كړې ئى لهذا مونږ ټول ايمان راوړو او ستاسو اتباع مو اوكړه. ليكن مونږ ټولې ښځې ذات يو په كورونوكښې راګيرې شوې د پردې اوحجاب پابند اوهم په كورونوكښې ناسته زمونږ كاردې. سړى هم زمونږ نه خپل خواهشات پوره كوى اومونږ دهغوى د اولاد بوج هم زغمو اود «بهر أوسيدو د آزادئى د وجې نه» سړو ته د جمعه وجماعات او جنازه كښې د شركت د وجې نه نيكئى او فضائل ملاويږى اوكله چه هغوى جهاد ته خى نومونږ دهغوى د مالونو او اولاد هم حفاظت كوو نو آيا په داسې صورت كښې دهغوى د مذكوره اعمالونه په اجر اوثواب كښې مونږ هم څه حصه وى كه نه؟ رسول الله ﷺ چه دحضرت اسماء رضي الله عنها عرض معروض واوريدو نو دصحابه كرامو طرف ته متوجه كيدو سره ئى سوال اوكړو چه آيا تاسو كله د يوې ښځې خبرې اترې او د دين د سوال باره كښې ددې نه كله ښكلې وينا اوريدلې ده؟ عرض اوكړې شو نه، اې دالله رسول ﷺ بياحضورپاك د اسماء رضي الله عنها طرف ته متوجه شو وئى فرمائيل «انصرفي يا أسماء! وأعلمي من وراءك من النساء أن حسن إحداكن لزوجها وطلبها لمرضاته واتباعها

---

(١) لامع الدرارى: ٢/٢٤٠ الكنزالمتوارى: ٣/٢٤٨-٢٤٧ أنوار البارى: ١٠/٣٥٢.

(٢) أنوار البارى: ١٠/٣٥٣-٣٥٢.

لموافقته بعدل كل ماذكرت للرجال)) فانصرفت أسماء وهي تهلل وتكبر استبشارا بما قال لها رسول الله ﷺ[1]

ترجمه: اسماء زه لاړه شه او ټولو ښځوته اووايه که دهغوی رويه دخپل خاوندانوسره ښه ده اودوی دهغوی د مرضياتو طلب اوکوشش کوی اود هغوی داتباع او موافقت کوشش کوی نودا ځيزونه به دا ښځې (د اخروی مراتب په لحاظ سره) دهغه سړو برابر کوی څوك چه دغه پورتنی اعمال کوی. داخوشخبری د الله تعالی د پيغمبر ﷺ نه اوريدو سره حضرت اسماء ؓ د ډيرې خوشحالئی نه تهليل او تکبير وئيلوسره واپس شوه.

په دې حديث کښې د عدل لفظ دې چه ښځې د مذکوره خبرو د وجې نه به مجاهدين اوکامل الايمان سړو برابر شی نوکتلې به شی چه هغه دينی نقص چرته لاړو؟

غرض حاصل د کلام دادې چه کوم امر ته په حديث کښې نقصان دين وئيلې شوې دې هغه په ظاهری لحاظ سره کمې ضرور دې مګر په حقيقت کښې د عذر اومجبورئی د حالت د وجې نه کمې او نقص داعمال، دينی نقص نه دې اود شارع ﷺ مقصد صرف دادې چه ښځوته کوم دعقل اودين حصه ورکړې شوې ده هغه دهغوی د حده پورې د معاش او معاد د اصلاح دپاره کافی ده. ليکن که هغوی د خپل عمل ددائرې نه اوځی د سړو خاص معاملاتو اوبهرنی امورو په ملکی سياسيات وغيره کښې حصه اخستل غواړی نوددوی نه د څه د بهترئی اميد نشته دې بلکه ددوی نه په اکثروختونوکښې به د سړو عقلونه هم خراب کړی اود قسم قسم فسادونو او فتنو دروازې کولاؤ شی.[2]

دعلامه قسطلانی رحمه الله رائې: علامه قسطلانی رحمه الله د علامه بدرالدين دمامينی رحمه الله په حواله سره ليکلی دی چه هغوی په مصابيح الجامع کښې دا توجيه ذکر کړې ده چه ارسال حيض نه مراد دمنع د حکم اجراء ده د کوم شروع چه د بنی اسرائيلود ښځونه شوې. په نورو الفاظوکښې د حيض وجود خو هم د شروع نه وو مګرمخصوص احکام دټولونه اول په اسرائيلی ښځو باندې نازل شو«أول أرسل الحيض على بنی إسرائيل» نه هم دغه مراددې.[3]

دعلامه قسطلانی رحمه الله په رائې باندې نقد: علامه رشيداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه په دې توجيه باندې حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح[4] په روايت سره اشکال کيږی چه د حيض د وجې نه د مونځ حکم دحضرت حواء عليها السلام د زمانې نه دې څکه چه کله هغې دحضرت آدم عليه السلام نه د مونځ حکم معلوم کړو نوهغوی اوفرمائيل چه زه نه پوهيږم بيا دالله تعالی د طرف نه وحی نازل شوه چه مونځ روژه دې ترك کړی، دمونځ قضاء به نه وی او د روژې قضاء به وی.[5]

«وقول النبی صلی الله عليه وسلم: هذا شیء کتبه الله على بنات آدم» اود نبی کريم ﷺ ارشاد دې چه دا (حيض) يوداسې څيزدې کوم چه الله تعالی په بنات آدم عليه السلام باندې ليکلې دې.

د مذکوره تعليق تخريج: دا هم د امام بخاری رحمه الله د جمله تعليقاتونه دی کوم چه هغوی په راتلونکی «باب الأمر بالنفساء إذا نفسن» کښې موصولاً ذکر کړې دې البته هلته د "هذا شیء" په ځائې "هذا أمر" الفاظ

---

[1] الاستيعاب في أسماء الأصحاب: ٢٣٧/٤.

[2] أنوار الباري: ٣٥٣/١٠.

[3] إرشاد الساري: ٥٣٣/١الكنزالمتواري: ٢٤٨/٣لامع الدراري: ٢٤٠/٢أنوارالباري: ٢٥٣/١٠.

[4] ص: ١٤٨-١٤٧.

[5] الكنزالمتواري: ٢٤٨/٣لامع الدراري: ٢٤٠/٢أنوارالباري: ٣٥٣/١٠.

مروی دی. دې نه پس ((باب تقضی الحائض المناسك كلها إلا الطواف)) كښې هم دا روايت موصولاً ذكركړې دې.[1] ليكن هلته "هذاشیئ" په ځائې باندې "ذلك شیئ" الفاظ سره نقل دی.[2]

دتعليق مقصد: ددې تعليق ذكركولوسره دامام بخاري رحمه الله مقصد دې خبرې ته ترجيح وركول دی چه دحيض وجوددد بنات آدم دپيدائش نه دې ځکه چه تعليق مذكورهم په دې باندې دال دې اوهم ددې وجې نه دواړه روايتونه ذكركولونه پس امام بخاري رحمه الله فرمائی ((وحديث النبي ﷺ أكثر)).[3]

«قَالَ بَعْضُهُمْ: «كَانَ أَوَّلُ مَا أُرْسِلَ الْحَيْضُ عَلى بَنِي إِسْرَائِيلَ» قَالَ أَبُوعَبْدِاللّٰهِ: «وَحَدِيثُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم أَكْثَرُ»

بعض اهل علم وئيلی دی چه د ټولو نه اول حيض بنی اسرائيلوكښې راغلې. د "بعضهم" نه مراد حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او حضرت عائشه رضي الله عنها ده.[4]

د مذكوره تعليق تخريج: دامعلق روايت په حقيقت كښې دحضرت عائشه رضي الله عنها اوحضرت عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه قول دې كوم چه محدث عبدالرزاق رحمه الله ددې دواړو حضراتو نه په صحيح سندسره روايت كړې دې مګر داخبره دې واضحه وی چه دمحدث عبدالرزاق رحمه الله تخريج كړې شوې ددې دواړو حضراتو د روايتونو الفاظ په صحيح بخاری كښې د دغه پورتنی نقل كړې شوی معلق روايت د الفاظونه مختلف دی. البته مفهوم دټولو هم يودې.

دمحدث عبدالرزاق رحمه الله تخريج كړې شوې دعائشه رضي الله عنها د روايت الفاظ دادی (**عبدالرزاق عن معمر عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة قالت: كان نساء بنی إسرائيل يتخذن أرجلاً من خشب يتشرفن للرجال فی المساجد فحرم الله عليهن المساجد، وسلّطت عليهن الحيضة**) يعنی حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د بنی اسرائيلوښځويه د لرګی مصنوعی خپې جوړولې دې دپاره چه په جماتونو كښې سرو ته اوكتلې شی ددې ښځو ددې كار د وجې نه الله تعالی په هغوی باندې جماتونوته راتلل حرام كړل اوپه هغوی باندې حيض مسلط كړو.

اود حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د روايت الفاظ دادی: ((**عبدالرزاق عن الثوري عن الأعمش عن إبراهيم عن أبی معمر عن ابن مسعود قال: كان الرجال والنساء فی بنی إسرائيل يصلون جميعاً فكانت المرأة لها الخليل تلبس القالبين تطول بهما لخليلها، فألقی عليهن الحيض، فكان ابن مسعود يقول: أخروهن حيث أخرهن الله. فقلنا لأبی بكر: ما القالبين؟ قال: رفيصين من خشب**)) يعنی حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه فرمائی چه د بنی اسرائيلوسړی اوښځې ټولو به يوځائی مونځ كولو، په دوی كښې به د يوې ښځې دوست وو د چاد پاره چه به دغه ښځې قالبين اچول دې دپاره چه اوچته شی اوهغه خپل دوست اووينی. ددې ښځوددې حركت د وجې نه په هغوی باندې حيض مسلط كړې شو. په دې وجه به ابن مسعود رضي الله عنه فرمائيل چه دا ښځې شاته كړئی لكه څنګه چه الله تعالی دوی شاته كړی دی. راوی وائی چه بيا مونږ د ابوبكر رضي الله عنه نه تپوس اوكړو دا قالبين څه څيزدې؟ نوهغوی اوفرمائيل د لرګی نه جوړې شوې مصنوعی خپې.

د مذكوره تعليق مقصد: ددې تعليق نه د امام بخاري رحمه الله مقصد د حيض د شروع كيدو سره متعلق دويم قول ذكر كول دی دې دپاره چه ددې نه پس هغه دا فيصله اوكړی چه د هغوی په نيز دواړو

[1] فتح الباری: ۵۲۷/۱تغليق التعليق: ۱۶۷/۲عمدة القاری: ۳۷۸إرشادالساری: ۵۳۲/۱.
[2] إرشاد الساری: ۵۳۲/۱.
[3] تقرير بخاری: ۹٤/۲.
[4] فتح الباری: ۵۲۷/۱عمدة القاری: ۳۷۸/۳إرشادالساری: ۵۳۳/۱الكنزالمتواری: ۲٤۶/۳لامع الدراری: ۲۳۸/۲.

اقوالوكښې راجح كول يو دي. چنانچه ددې تعليق نه پس «وحديث النبي صلى الله عليه وسلم أكثر» وئيلو سره فيصله اوفرمائيله چه دهغوى په نيز راجح رومبې قول دې.[1]

د مذكوره تعليقاتو ترجمة الباب سره مناسبت: ددې دواړو معلق روايتونو ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. په ترجمة الباب كښې دا سوال اوچت كړې شو چه حيض كله شروع شوې اود ترجمة الباب نه لاندې په شروع كښې دوه معلق روايتونه پيش كولوسره د حيض د شروع كيدوسره متعلق دوه قوله ذكر كړل اوبيانې په دې كښې يو قول ته ترجيح وركړه.[2]

علمي نكته: علامه شبيراحمدعثماني رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله د ابن مسعود رضي الله عنه او حضرت عائشه رضي الله عنها غوندې جليل القدرصحابه په "بعضهم" سره تعبيركوې، معاذالله پدې كښې دهغوى سپكاوې مقصود نه دې بلكه كه په اصل كښې د بعضهم سره څه تحقير مترشح كيږي نوهغه د قائل تحقير نه دې بلكه د قول تحقير دې. هم دلته داسې اوګڼئ چه امام بخاري امام ابوحنيفه ته په بعض الناس سره تعبيركوي په دې سره د امام صاحب سپكاوې مقصودنه دې بلكه بعض ځايونوكښې امام شافعي هم بعض الناس سره تعبيركړې دې. او دومره خبره ضرور ده چه امام بخاري ته د امام ابوحنيفه مذاق سره طبعي مناسبت نه وو ځكه چه دهغه شيخ نعيم بن حماد دامام ابوحنيفه ډيرزيات مخالف وو.[3]

قوله:: (قال أبوعبدالله): دابوعبدالله نه مراد پخپله هم امام بخاري رحمه الله دې[4] ابوذر، ابوالوقت او د ابن عساكر روايت كښې "قال أبوعبدالله" ساقط دې.

قوله:: (وحديث النبي صلى الله عليه وسلم أكثر): امام بخاري رحمه الله فرمائي اود نبي كريم صلى الله عليه وسلم حديث اشمل يعني ټولو ښځوته شامل دې.

د بخاري رحمه الله مقصد: د حيض د شروع سره متعلق دواړه روايتونه ذكركولونه پس امام بخاري رحمه الله روايت اولي ته ترجيح وركولوسره فرمائي: «وحديث النبي صلى الله عليه وسلم أكثر»[5]

په عام اومتداول نسخوكښې "أكثر" هم په ثاء المثلثة سره ذكردې دكوم مطلب چه دې دحضورپاك حديث د قوت او دليل په اعتبارسره صحابه كرام رضي الله عنهم او غيرصحابه د ټولود كلام نه زيات دې. علامه كرماني رحمه الله د أكثر تشريح أشمل سره كړې ده دكوم مطلب چه د حضورپاك حديث ټولو ښځوته شامل دې سره ددې كه هغه د نساء بني اسرائيل وې. يادې نه اول يا ددې نه پس د زمانې ښځې وې صرف نساء بني اسرائيل سره خاص نه دې ځكه چه د بنات آدم لفظ عام دې. بعض نسخوكښې أكثر په ځاني أكبر نقل دې نوپه داسې صورت كښې به معنى شي«وحديث النبي صلى الله عليه وسلم أعظم وأجل وأكدثبوتاً» چه د حضورپاك حديث په اعتبارد ثبوت زيات مؤكد او ډير عظيم دې.[6]

---

[1] تقريربخاري: ۲/۳۱۰.

[2] تقرير بخاري: ۲/۳۱۰.

[3] فضل الباري: ۲/۴۶۴.

[4] عمدة القاري: ۳/۳۷۹إرشادالساري: ۱/۵۳۳.

[5] لامع الدراري: ۲/۲۳۹الكنزالمتواري:۳/۲۴۶ فضل الباري: ۲/۴۶۴فيض الباري:۱/۴۸۶.

[6] فتح الباري: ۱/۵۲۷عمدة القاري: ۳/۳۷۹شرح الكرماني:۳/۱۵۸الكنزالمتواري:۳/۲۴۶لامع الدراري: ۲/۲۳۸.

اشكال اودهغې جواب: اشكال دادې چه سره ددې په ظاهره قول دحضرت عائشه رضي الله عنها او ابن مسعود رضي الله عنه دواړه موقوف دې مګرحکماً مرفوع دی ځکه چه داتاريخ خودل څه عقلي څيزنه دې؟ جواب دادې سره ددې چه په دې کښې د عقلي کيدو احتمال نشته مګر ممکن دې چه اسرائيليات رسيدلي وی يادهغې نه اخذ کړې شوې څه خبره وی. بهرحال يوروايت ته د ترجيح ورکولو يه ځائی په دې کښې تطبيق هم ورکولې شي دکوم مکمل تفصيل چه وړاندې تير شوې دې.[1]

دويم اشكال: «أول ماأرسل الحيض على بنی إسرائيل» باندې اشکال کيږی چه د حيض اجراء خو بنات اسرائيل باندې اوشوه نه چه دهغوی په خامنو باندې بيانی على بنی اسرائيل ولې اوفرمائيل؟ نو جواب دادې چه دلته مضاف محذوف دې اوتقديری عبارت داسې دې: «أي: على بنات بنی إسرائيل» او په دې باندې د رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد مبارك «كتبه الله على بنات بنی آدم» شاهد دې.[2]

اعراب: على بني إسرائيل په محل دنصب کښې واقع دې او کان دپاره خبر دې او أول ما أرسل الحيض، د کان اسم دې اوما مصدريه دې. لهذا تقديری عبارت به داسې شی «كان أول إرسال الحيض على بنی إسرائيل».[3]

فائده: دحضرت عائشه صديقه رضي الله عنها او ابن مسعود رضي الله عنه نه نقل کړې شوې روايت ذکر کولونه پس حضرت مولانا انور شاه کشميری رحمه الله فرمائی چه ددې روايت نه معلومه شوه چه ښځې د جماتونو نه منع کول پخوانی سنت دی.[4]

بل چه کله شريعت د قبائح او منکراتو د بيخ کولودپاره ښځې د جماتونو غوندې مقدس مقاماتو نه منع کړی نودهغوی د پاره دعام د سيل ځايونو بازارونو او مخلوط تعليمی ادارو وغيره ته د تللو په درجه اولی باندې ممانعت وی.[5]

باب الأمر بالنفساء إذا نفسن[6]

دماقبل سره ربط: د اکثر نسخونه دا ترجمة الباب ساقط دې البته په کومو نسخوکښې چه ترجمة الباب قائم دې دهغه نسخو په اعتبارسره سابقه باب سره ربط دادې چه په تيرشوی باب کښې د حيض تاريخ د بحث موضوع جوړه کړه او اوس په دې باب کښې حائضه سره متعلق د احکامو تذکره کيږی ځکه چه دلته دنفساء نه مراد حائضه ده.[7]

---

[1] فضل الباري: ٤٦٥/٢.

[2] عمدة القاري: ٣٧٩/٣.

[3] إرشادالساري: ٥٣٣/١عمدة القاري: ٣٥٢/١.

[4] فيض الباري: ٤٨٦/١أنوارالباري: ١/٣٥٢.

[5] أنوار الباري: ٣٥٢/١.

[6] په دې تقرير کښې دَ متن په توګه دَصحيح بخاری کومه نسخه استعمال کړې شوې ده په هغې باندې داکټر مصطفى ديب البغا تحقيقی کار کړې دې ددې نسخه مطابق په دې مقام باندې دغه پورته ذکرشوې ترجمة الباب "باب الأمر بالنفساء إذا نفسن" موجود نه دې مګر مونږ دا ترجمة الباب تسليم کولو په تقدير باندې ټول بحثونه ذکرکړی دی اوهم دَدې دَپاره ترجمة الباب درج کړې شوې دې.

[7] عمدة القاري: ٣٨٠/٣.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي: أي: الأمر المتعلق بهن چه دا باب دحائضه ښځوسره متعلق د حکم په بيان کښې دې.[1] خوشيخ المشائخ شاه ولی الله رحمه الله فرمائي: أي: الأمر بأداء مناسك الحج إلا الطواف چه دا باب په هغه باره کښې دې چه حائضه ښځو له به بغيرد طواف نه د ټول مناسك حج د اداکولوحکم ورکولې شي[2] علامه قسطلاني رحمه الله ترجمة الباب کښې دنفساء په ځائی نساء لفظ ذکرکړې دې يعنی باب الأمر للنساء إذا نفسن.[3] النفساء مفرددې ددې جمع نفاس راځي.

قوله: إذا نفسن: بعض رواياتوکښې نفسن (صيغه د جمع مؤنث) په ځائی نفس (صيغه واحدمذکر) نقل ده ليکن په هرو دوو صورتونوکښې (که جمع مؤنث صيغه وی اوکه د واحدمذکر صيغه وی) په دې کښې موجود ضمير نفساء طرف ته راګرځي کوم چه مفرد مؤنث دې. اوس که چرې جمع مؤنث دې نوددې مفرد دمؤنث طرف ته راګرځيدل به په اعتبارد جنس وی اوکه چرې مفرد مذکر دې نوددې د مؤنث طرف ته ګرځيدل په اعتبارد شخص دې. يا بيا ددې وجې نه چه دلته هيڅ قسم التباس نه لازميږی ځکه چه حيض هم ښځو سره خاص دې.[4]

بل الأمر بالنفساء کښې "ب" زائده ده ځکه چه نفساء ماموره ده (چه دې ته حکم ورکړې شوې دې) دې د پاره چه مامور بها. يا به بيا تقديری عبارت داسې دې «الأمر الملتبس بالنفساء».[5]

دترجمة الباب مقصد: د ابوذر او ابوالوقت په نسخوکښې علاوه د نورو ټولو نسخو نه دا ترجمه ساقط ده[6] اوس که چرې دا ترجمه اومنلې شی لکه چه دابوذر او ابوالوقت په نسخوکښې ده نوددې مقصد به داوی چه په ايام حيض کښې ښځې دټولو امورو نه بې تعلق کيږی نه بلکه په دغه ايام کښې هم د ښځوسره د څه اوامر او نواهي تعلق وی.ښځې په دې ورځوکښې هم ددينی امور ذکرکولې شی او دوی په دينی ماحول کښې شريکيدو اجازت دې.اوګورئی عائشه رضي الله عنها حضورپاك دطواف او سعی نه علاوه ټول ارکان مثلاً عرفات کښې حصاريدل اومزدلفه کښې کانړی ويشتل وغيره اجازت ئې ورکړو.

اود عام نسخو مطابق چه ترجمه تسليم نه کړې شی نو په دې صورت کښې ذکرکړې شوې حديث د حضرت عائشه رضي الله عنها الفاظ «إن هذا أمر كتبه الله على بنات آدم» نه د ترجمة الباب مقصد واضح کيږی د کوم تفصيل چه تير شوی باب کښې دترجمة الباب مقصد په عنوان سره تيرشوې دې او په حديث اوترجمة الباب کښې مناسبت هم بالکل واضح دې چه په دوارو کښې د بدايت حيض موضوع ده.[7]

د شيخ الحديث زکريا رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث زکريا رحمه الله د ترجمة الباب سره متعلق فرمائي چه «والظاهر حذفه» چه ددې ترجمه نه کيدل ظاهر دی ګنی وړاندينئی ترجمه به بغيرد حديث شی ليکن که ترجمه تسليم کړې شی نوددې نه مقصد به په حيض او نفاس کښې د حکم اتحاد بيانول وی،

---

[1] فتح الباری: ۵۲۷/۱.

[2] رسالة شرح تراجم أبواب صحيح البخاری ص: ۱۹، الأبواب والتراجم: ۶۳ الکنز المتواری: ۲۴۸/۳.

[3] إرشاد الساری: ۵۳۳/۱ الکنز المتواری: ۲۴۹/۳.

[4] عمدة القاری: ۳۰/۳ إرشاد الساری: ۵۳۳/۱.

[5] عمدة القاری: ۳۸۰/۳ إرشاد الساری: ۵۳۳/۱ تحفة الباری: ۲۴۱/۱.

[6] فتح الباری: ۵۲۷/۱ عمدة القاری: ۳۸۰/۳ الکنز المتواری: ۲۴۸/۳.

[7] فضل الباری: ۴۶۵/۲.

خکه چه د ترجمة الباب لاندې ذکرشوې حديث کښې دی چه حضورپاك دحضرت عائشه رضي الله عنها نه د حيض متعلق په دې الفاظو "أنفست؟" کښې تپوس کړې وو. لکه چه په حيض باندې د نفاس اطلاق کولوسره ئې د تحاد حکم طرف ته اشاره اوفرمائيله. مګر بيا پخپله په دې غرض باندې اشکال کولو سره دا رد کړو چه داغرض خو ډير زر «باب من سمى النفاس حيضاً» لاندې راخې اوبيانئ دويم غرض بيان اوفرمائيلو چه زما په نيز د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه حائضه ته د احرام تړلو په موقع باندې د غسل حکم ورکړې شي.

په دې غرض باندې دې دا اشکال نه وی چه بياخو به دا ترجمة الباب په کتاب الحج کښې کيدل پکاردی خکه چه دا ترجمه لکه څنګه چه کتاب الحج سره متعلق ده هم هغه شان کتاب الحيض سره هم متعلق ده او په بخاری شريف کښې دا ډير مثالونه دی چه د کومو مسئلو تعلق دوو کتابونوسره وی نو امام بخاری رحمه الله دغه مسائل په دواړو کتابونو کښې درج کوی. چنانچه «باب ترك الحائض الصوم» او «باب اعتكاف المستحاضة» دا ابواب په کتاب الحيض کښې هم دی اوکتاب الصوم کښې هم. دغه شان «باب: كيف تقضى الحائض المناسك كلها الخ» او «كيف تهل الحائض؟» دا ابواب کتاب الحيض او کتاب الحج دواړو کښې دی. الغرض چه دکومو مسائلو تعلق دوو کتابونو سره وی نوامام بخاری رحمه الله مسائل په دواړو کتابونوکښې درج کوی.(١)

الحديث الأول

[٢٩٠] - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ [ص: ٦٧] يَقُولُ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: خَرَجْنَا لاَ نَرَى إِلاَّ الْحَجَّ، فَلَمَّا كُنَّا بِسَرِفَ حِضْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، قَالَ: «مَا لَكِ أَنُفِسْتِ؟». قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ على بَنَاتِ آدَمَ، فَاقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لاَ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ» قَالَتْ: وَضَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ(٢)[٢٩٩، ٣١٠، ٣١١، ٣١٣، ١٤٤٦، ١٤٨١، ١٤٨٥، ١٤٨٦، ١٤٨٧، ١٥٥٧، ١٥٦٧، ١٦٢٣، ١٦٣٣، ١٧٩١، ١٧٩٤ - ١٧٩٦، ٢٧٩٣، ٤١٣٤، ٤١٤٦، ٥٢٢٨، ٥٢٣٩، ٦٨٠٢، وانظر ١٧٠٢]

---

(١) الكنز المتوارى: ٢٤٨/٣ الأبواب والتراجم: ٦٣

(٢) قوله: "عائشة: الحديث أخرجه البخارى فى باب: تقضى الحائض المناسك كلها إلا الطواف بالبيت، رقم الحديث ٣٠٥، وباب امتشاط المرأة عند غسلها من الحيض، رقم الحديث: ٣١٦وباب كيف تهل الحائض بالحج والعمرة رقم الحديث: ٣١٩وباب المرأة تحيض بعد الإفاضة رقم ا لحديث ٣٢٨وفى الحج باب الحج على الرجل رقم الحديث: ١٥١٦، ١٥١٨ وباب كيف تهل الحائض والنفساء رقم الحديث: ١٥٥٦ وباب قول الله تعالى ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ﴾: ١٥٦٠ وباب التمتع والقرآن والإفراد بالحج الخ رقم الحديث: ١٥٦١،١٥٦٢ وباب طواف القارن رقم الحديث: ١٦٣٨ وباب تقضى الحائض المناسک کلهاإلا الطواف بالبيت الخ رقم الحديث: ١٦٥٠ وباب ذبح الرجل البقر عن نسائه من غير أرمهن رقم الحديث: ١٧٠٩ وباب ما يأكل من البدن وما يتصدق رقم الحديث: ١٧٢٠ وباب الزيارة يوم النحر رقم الحديث: ١٧٣٣ وباب إذا حاضت المرأة بعد ما أفاضت رقم الحديث: ١٧٥٧، ١٧٦٢ وباب الإدلاج من المحصب رقم الحديث: ١٧٧١، ١٧٧٢ وفى العمرة باب العمرة ليلة الحصبة وغيرها رقم الحديث: ١٧٨٣

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه مونږ د حج په اراده اووتلو، کله چه مونږ مقام سرف ته اورسیدو نو زه حائضه شوم، په دې خبره باندې ما ژړل نو رسول الله ﷺ تشریف راوړو. حضورپاک تپوس اوکړو په تاس څه چل اوشو آیا حائضه شوې نې؟ ما اووئیل او جی، په دې باندې حضورپاک اوفرمائیل دا یوداسې څیزدې کومو چه الله تعالی د آدم علیه السلام د لونړو دپاره لیکلې دې په دې وجه ته هم د حج افعال پوره کړه البته دبیت الله طواف مه کوه. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه رسول الله ﷺ د خپلو بیبیانو دطرف نه د غوا قربانی اوکړه.

تراجم رجال

علی بن عبدالله: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث الحجه، امام ابوالحسن علی بن عبدالله بن جعفر بن نجیح سعدی بصری رحمه الله دې چه د ابن المدینی په نوم سره مشهوردې. ددوی حالات «**کتاب العلم باب الفهم فی العلم**» رومبی حدیث لاندې تفصیلاً تیرشوی دی.[1]

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه امام ابن المدینی رحمه الله دهغه اشخاصونه دې دچاچه د خپل ښار طرف ته نسبت خلاف قیاس دې.[2] چنانچه ابن الاثیر رحمه الله فرمائی چه "مدني" بحذف الیاء والهاء مدینه رسول ﷺ طرف ته مسنوب دې.[3]

اسماعیل بن جماد رحمه الله فرمائی چه کله نسبت مدینهٔ رسول ﷺ طرف ته وی نو "مَدَنِيٌّ" لوستلې شی اوچه کله مدینهٔ منصورطرف ته نسبت وې نو "مديني" (بإعادة الياء بين الدال والنون) به لوستلې شی دې دپاره چه په نسبت کښې فرق اوشی.[4]

سفیان: دا امام سفیان بن عیینه رحمه الله دې د دوی حالات **بدء الوحی** د رومبی حدیث په ضمن کښې مختصراً[5] او «**کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا**» په ضمن کښې تفصیلاً تیر شوی دی.[1]

وباب الاعتمار بعدالحج بغير هدى رقم الحديث: ١٧٨٦ وباب أجرالعمرة على قدر النصب رقم الحديث ١٧٨٧ وباب المعتمر إذا طاف طواف العمرة ثم خرج الخ رقم الحديث: ١٧٨٨ وفى الجهادباب الخروج اخر الشهر رقم الحديث ٢٩٥٢ وباب إرداف المرأة خلف أخيها رقم الحديث: ٢٩٨٤ وفى المغازى باب حجة الوداع رقم الحديث: ٤٣٩٥، ٤٤٠١، ٤٤٠٨ وفى الطلاق باب قول الله تعالى ﴿ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ ﴾ الآية رقم الحديث: ٥٣٢٩ وفى الاضاحى باب الأضحية للمسافر والنساء رقم الحديث: ٥٥٤٨ وباب من ذبح ضحية غيره رقم الحديث ٥٥٥٩ وفى الأدب باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: ((تربت يمينك)) و ((عقرى حلقى)) رقم الحديث: ٦١٥٧ وفى التمنى باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: ((لواستقبلت من أمرى ما استدبرت)) رقم الحديث: ٧٢٢٩ وأخرجه مسلم فى الحج باب بيان وجوه الإحرام الخ رقم الحديث: ٢٩٣٥-٢٩١٠ وأبوداؤد فى المناسك باب فى إفراد الحج رقم الحديث: ١٧٧٨، ١٧٨٣ والنسائى فى الحج باب إباحة فسخ الحج بعمرة الخ رقم الحديث: ٢٨٠٥ وابن ماجه فى المناسك باب الحائض تقضى المناسك إلا الطواف رقم الحديث: ٢٩٦٣ جامع الأصول حرف الحاء الكتاب الأول فى الحج والعمرة الباب الثالث فى الإفراد الخ الفصل الثالث فى التمتع: ٣/١٤٠-١٥١ رقم الحديث: ١٤١٥.

[1] كشف البارى: ٣/٣٠٢-٢٩٧.
[2] عمدة القارى: ٣/٣٨٠.
[3] منال الطالب: ٦١٣ عمدة القارى: ٣/٣٨٠.
[4] معجم الصحاح للجوهرى: ٩٧٧ عمدة القارى: ٣/٣٨٠.
[5] كشف البارى: ١/٢٣٨.

عبدالرحمن بن قاسم: دا عبدالرحمن بن قاسم بن محمدبن خليفهٔ ثاني ابوبکر صديق رضي الله عنه قرشي تيمي دی. ددوی کنيت ابو محمدالمدنی دی. (۲) داد حضرت عائشه رضي الله عنها په ژوند کښې پيداشوی. (۳)
دوی د خپل پلار قاسم بن محمد، سعيد بن المسيب عبدالله بن عبدالله بن عمر سالم بن عبدالله بن عمر نافع مولی ابن عمر محمدبن جعفر بن الزبير رحمهم الله وغيره نه روايت کوی.
ددوی نه سماك بن حرب، محمدبن مسلم بن شهاب، زهری، عبيدالله بن عمر العمری، محمدبن عجلان، هشام بن عروه، منصور بن زادان، يحيی بن منصور بن زادان، يحيی بن سعيدانصاری، موسی بن عقبه، ايوب سختيانی، حميدالطويل، مالك بن انس، شعبه، صخربن جويريه، حماد بن سلمه، سفيان ثوری، عبدالرحمن بن عمرو الاوزاعی، عبدالملك بن جريج، ليث بن سعد، ليث بن ابی سليم، عمرو الحارث مصری، يزيدبن الهاد، محمدبن اسحاق بن يساره، عبدالعزيز ماجشون، عبدالرحمن بن عبدالله مسعودی او سفيان بن عيينه رحمهم الله وغيره ډير حضرات روايت کوی. (۴)
ابن سعد (۵) اومصعب بن عبدالله زبيری رحمهما الله فرمائی چه دعبدالرحمن بن قاسم د پلار نوم قريبه بنت عبدالرحمن بن ابی بکر رضي الله عنه دی. (۶) ليکن دخليفه بن خياط اوحاکم ابواحمد وينا ده چه دوی د والده نوم اسماء بنت عبدالرحمن بن ابی بکر رضي الله عنه دی. (۷)
مصعب بن عبدالله زبيری رحمه الله فرمائی «**کان من خيار المسلمين وکان له قد في أهل المشرق**» (۸) يعنی عبدالرحمن بن قاسم رحمه الله عامة المسلمين د بهترين انسانانونه وو اود اهل مشرق په نيز هغوی ته ډير قدر اومنزلت حاصل وو. سفيان بن عيينه رحمه الله فرمائی «**حدثنا عبدالرحمن بن القاسم وکان أفضل أهل زمانه**» (۹) هم دغه شان په يوبله موقع باندې سفيان بن عيينه رحمه الله فرمائی: «**سمعت عبدالرحمن بن القاسم وما بالمدينة يومئذ أفضل منه**» يعنی ماذ عبدالرحمن بن قاسم رحمه الله نه احاديث اوريدلی دی او هغه وخت په مدينه طيبه کښې دهغوی نه بهتر څوك نه وو. (۱۰) امام مالك رحمه الله فرمائی «**لم يخلف أحد أباه في مجلسه إلا عبدالرحمن بن القاسم**» (۱۱) يعنی هيڅ يوسړی دخپل پلار په مجلس کښې دهغه جانشين نه شی جوړيدې سوا د عبدالرحمن بن قاسم رحمه الله نه ځکه چه هم هغوی ته دا شرف حاصل شوی دی. علی بن المدينی رحمه الله فرمائی چه ما سفيان بن عيينه رحمه الله داسې ويناکولوسره اوريدلې چه «**لم يکن بالمدينة رجل أرضی من عبدالرحمن بن القاسم**» (۱۲)

---

(۱) کشف الباري: ۳/۱۰۶-۱۰۲.
(۲) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۴۷تهذيب التهذيب: ۶/۲۵۴سير أعلام النبلاء: ۶/۵.
(۳) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۴۷تهذيب التهذيب: ۶/۲۵۴.
(۴) دَ شيوخ اوتلازدَ تفصيل دپاره اوګورئی تهذيب الکمال: ۱۷/۳۴۸.
(۵) طبقات ابن سعد: ۵/۱۸۷.
(۶) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۴۹تهذيب التهذيب: ۶/۲۵۴.
(۷) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۵۰.
(۸) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۴۹تهذيب التهذيب: ۶/۲۵۴.
(۹) صحيح البخاری کتاب الحج باب الطيب بعد رمی الجمار الخ رقم الحديث: ۱۷۵التاريخ الکبير رقم الأعلام: ۱۰۸۶.
(۱۰) صحيح البخاری کتاب اللباس باب ماوطئ من التصاوير رقم الحديث: ۵۹۵۹.
(۱۱) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۵۱تهذيب التهذيب: ۶/۲۵۴.
(۱۲) تهذيب الکمال: ۱۷/۳۵۰الجرح والتعديل: ۵/۳۴۰.

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی «ثقة ثقة ثقة»[1] احمد بن عبدالله عجلی، ابوحاتم او امام نسائی رحمهم الله فرمائی "ثقة"[2] يحيى بن سعيد رحمه الله فرمائی چه ماد هشام بن عروه نه واوريده هغوی د عبدالرحمن بن قاسم رحمه الله نه روايت نقل كړې دې بيائی اوفرمائيل «ملی عن ملی» يعنی «عبدالرحمن عن أبيه»[3].

ابن سعد او ابوعبيد قاسم بن سلام رحمهما الله او نورو ډيرو حضراتو فرمائيلی چه دهغوی انتقال ۱۲۶هجری كښې شوې. خليفه بن خياط اوابن حبان رحمهما الله [4]هم دغه قول اختيار كړې چه د هغوی انتقال ۱۲۶هجری كښې په مدينه كښې شوې.[5] مګر په بل مقام باندې دخليفه نه روايت دې چه دعبدالرحمن بن القاسم اوعبدالله بن ابی نجيح رحمهما الله وصال ۱۳۱هجری كښې شوې[6] او هم دغه قول د فلاس رحمه الله ، هيثم بن عدی او ابن عدی رحمه الله او ابن قانع رحمه الله اختيار كړې دې. [7] ليكن دا دويم قول وهم دې[8]اوصحيح هم دغه دې چه دهغوی وصال ۱۲۶هجری كښې شوې. [9]
علامه واقدی رحمه الله ليكی چه كله وليدبن يزيد خليفه جوړ شو نوهغه ابوالزناد، عبدالرحمن بن قاسم، ربيعه اومحمد بن المنكدر رحمهما الله راوغوښتل. چنانچه دا حضرات د شام طرف ته د خليفة وقت سره ملاقات له روان شو مګر عبدالرحمن بن قاسم رحمه الله په دې دوران كښې بيمارشو اود شام د زمكې په مقام فدين كښې وفات شو. [10]
علامه شمس الدين ذهبی رحمه الله فرمائی چه د هغوی انتقال په كال ۱۲۶هجری كښې مقام حوران كښې شوې اوهغه وخت هغوی د اوياؤ په دهائی كښې وو[11]ابن سعد رحمه الله فرمائی«وكان ثقة ورعا كثير الحديث»[12]ابن حبان رحمه الله دهغوی ذكر په كتاب الثقات كښې كړې دې. [13]هغوی په رشته كښې د جعفر صادق رحمه الله ماما وو.[14] علامه ذهبی رحمه الله فرمائی چه دهغوی پيدائش د امير معاويه رضی الله عنه په دور

---

[1]) تهذيب الكمال: ۳۵۰/۱۷الجرح والتعديل: ۳٤٠/۵تهذيب التهذيب: ۲۵٤/۶.
[2]) تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱۷تهذيب التهذيب: ۲۵٤/۶.
[3]) الجرح والعديل: ۳٤٠/۵تهذيب الكمال: ۳۵۰/۱۷.
[4]) تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱۷تهذيب التهذيب: ۲۵٤/۶تقريب التهذيب: ٤۶٠/۱كتاب الثقات لابن حبان: ۳۹/٤ شذرات الذهب: ۲۹۵/۱الكامل فی التاريخ: ۵٠۵/٤خلاصة الخزرجی: ۲۳۳ الكاشف: ۱۷۶/۲.
[5]) كتاب الثقات لابن حبان: ۳۹/٤.
[6]) تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱۷.
[7]) تهذيب التهذيب: ۲۵٤/۶.
[8]) تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱۷.
[9]) تهذيب الكمال: ۳۵۲/۱۷تهذيب التهذيب: ۲۵۵/۶.
[10]) تهذيب الكمال: ۳٤۹/۱۷.
[11]) سير أعلام النبلاء: ۶-۵/۵تاريخ الإسلام للذهبی: ٤۸۱/۳.
[12]) تهذيب الكمال: ۳۵۲/۱۷تهذيب التهذيب: ۲۵۵/۶.
[13]) ۳۹/٤.
[14]) سير أعلام النبلاء: ۵/۶.

خلافت کښې شوې دې او زه حيران يم چه هغوی د جابر او سهل بن سعد رضی الله عنهما نه روايات نه دی نقل کړی. [۱] نور فرمائی: «وکان إماماً، حجة، ورعاً، فقیه النفس، کبیر الشأن» [۲]

قاسم: دا قاسم بن محمد ابن ابی بکرصدیق رضی الله عنه دې. ددوی حالات «کتاب الغسل باب من بدأ بالحلاب أو الطیب عند الغسل» لاندې تفصيلاً تيرشوی دی.

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنهما ده. ددوی حالات «بدء الوحی» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوی دی. [۳]

شرح حدیث

قوله:: (خَرَجْنَا):

د حجة الوداع د پاره کله روانګی اوشوه؟: په دې سلسله کښې د شراح حديث او مؤرخينو اختلاف دې چه د حجة الوداع د پاره حضورپاك په کوم تاريخ او کومه ورځ روان شوې؟ په دې باره کښې درې قسم اقوال دی: [۴]

رومبې قول د امام طبری رحمه الله په حواله سره نقل کولې شی چه د هغوی رائې داده حضورپاك د حجة الوداع دپاره د ذی قعده ۲۴ تاریخ د جمعه په ورځ روان شوې. علامه ابن قيم جوزی رحمه الله دا قول د امام طبری رحمه الله وهم ګرځولوسره فرمائی چه امام طبری رحمه الله ته د حديث الفاظ «لِست بقین» سره وهم شوې خکه چه هغه په دې الفاظو سره دا ګمان کړې چه داسې په هغه صورت کښې ممکن دی کله چه وتل د جمعه په ورځ اومنلې شی خکه چه د ذوالحجه رومبې تاريخ د زيارت او ذوالقعده آخری تاريخ د چارشنبې په ورځ متعين دې او جمعه سره شپږ ورځې هم په چارشنبه باندې ختميږی. ددې دپاره د وتلودپاره هم د جمعه ورځ متعين ده. [۵]

دبعض عبارتونو نه دا مفهوم کيږی چه امام طبری رحمه الله ته د حديث الفاظ «وذلك لخمس بقين ذی القعدة» سره وهم شوې دې. [۶] خکه چه د ذی الحجه رومبې تاريخ د زيارت په ورځ وو په کوم کښې چه دهيڅ قسم اختلاف نشته دې نه د محدثينو په مينځ کښې اونه د مؤرخينو خکه چه د تولو په دې باندې اتفاق دې چه وقوف عرفه د جمعه په ورځ شوې (بغيرد علامه واقدی رحمه الله نه چه دهغوی وينا ده چه وقوف عرفه د هفتې په ورځ شوې وو مګر دې قول سره علامه واقدی رحمه الله منفرددې وهذا لم یقله أحد غیره) [۷] کله چه په جمعه باندې نهم تاريخ (وقوف عرفه) اوشوه نو زيارت به اتم تاريخ وی لهذا هم د زيارت په ورځ به رومبې تاريخ هم وی نو په چارشنبه باندې دص ذوالقعده آخری تاريخ شو. اوس که پنځه ورځې شاته شې نو پنځه ويشتم تاريخ په هفته باندې کيږی او څليريشتم په جمعه باندې کيږی

---

[۱] حواله بالا.

[۲] حواله بالا.

[۳] کشف الباری: ۲۹۱/۱.

[۴] أوجزالمسالک: ۸۰/۸.

[۵] زادالمعاد: ۲/۳۰۲-۳۰۱أوجزالمسالک: ۸۰/۸.

[۶] هذا ما يفهم من عمدة القاری: ۲۴۱/۹وشرح الزرقانی علی الموطا: ۳۴۳/۲.

[۷] أوجزالمسالک: ۸۰/۸.

او په روایت کښې دی چه پنځه تاریخونه باقي پاتې وو کله چه مونږ اووتلو. معنی دا شوه چه په ځلیریشتم باندې اووتل او په ځلیریشتم باندې وتل هم د جمعه ورځ کیدې شی.[1]

ددې صورت او د وړاندینی د ذکرکولو صورت په وهم کښې فرق دادې چه «لخمس بقين» والاصورت کښې دجمعه ورځ شمیرنه کړې شوه یعنی یوم الخروج شمیرنه کړې شوه او د لست بقين والاصورت کښې د جمعه ورځ یعنی یوم الخروج هم شمیر کړې شوه.

بهرحال د کلام حاصل دادې چه د امام طبری رحمه الله په نیز وتل د جمعه په ورځ د ۲۴ ذی القعده په تاریخ شوي کومه چه فحش غلطی ده ځکه چه په صحیحین کښې دحضرت انس رضي الله عنه نه روایت دې چه مونږ د وتلو په ورځ د ماسپښین مونځ رسول الله صلی الله علیه وسلم سره څلور رکعته اداکړه اود مازیګرمونځ دوه رکعته (قصر) مقام ذوالحلیفه کښې اداکړو. نوکه چرې وتل د جمعه په ورځ شوې وې نو حضورپاک د جمعه مونځ ولې ادانه کړو؟[2]

دویم قول[3] دادې چه حضورپاک د حجة الوداع دپاره ۲۴ذی القعده د زیارت په ورځ روان شوې خو لاتردغې پورې د میاشت پوره کیدو کښې شپږ ورځې باقی پاتې وې (په دې شرط چه میاشت د شپږو او شمیرلې شی ځکه چه که میاشت د یوکم دیرشو شمیر کړې شی نو بیا ۲۴ذی القعده باندې د جمعه ورځ راځی نه چه د زیارت) ځکه چه د ابن عباس رضي الله عنهما نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم په ذوالحلیفه کښې د شپې تیرولونه پس کله روان شو نوهغه وخت د ذی القعده پنځه تاریخونه باقی وو اوحضرت عمر رضي الله عنه فرمائی د حجة الوداع والاپه کال د عرفه وقوف دجمعه په ورځ شوې وو. لهذا د ذی القعده رومبې تاریخ د زیارت په ورځ اود ذی القعده آخری تاریخ به د چارشنبې په روځ وی اودا خبره به صحیح وی چه د حضورپاک د حجة الوداع دپاره دمدینې طیبې نه خروج ذوالقعده په ختمیدوباندې شپږ تاریخونه وړاندې د زیارت په ورځ اوشو. ددې قول نور وضاحت دحضرت انس رضي الله عنه د روایت نه کیږی چه مونږ د حضورپاک سره په مدینه کښې د ماسپښین مونځ څلوررکعته اداکړو. نوکه خروج پنځه تاریخه وړاندې وې نویقینا به هم د جمعه ورځ وه اودا امر فیصله شوې دې چه دجمعه په ورځ څلور رکعته نه ادکیږی په دې وجه هم دغه متعین دی چه هم د زیارت په ورځ د حجة الوداع دپاره خروج کړې اوهسې به هم حضورپاک د زیارت په ورځ سفر کولو. دې نه هم خروج فی یوم الجمعة قول باطل کیږی.[4] داقول ابن حزم رحمه الله علامه عینی رحمه الله او په یوګڼرشمیرکښې د شراح حدیث اوحضرات مؤرخینو اختیارکړې دې.[4] اوهم دغه قول مشهورهم دې.[5]

مګر په دې قول باندې اعتراض کیږی چه دحضرت عائشه رضي الله عنها اوحضرت ابن عباس رضي الله عنهما د صحیحین په روایت کښې خو راځی چه حضورپاک د حجة الوداع دپاره ذواقعده میاشت پوره کیدو نه پنځه ورځې وړاندې روان شو بیا د شپږو ورځو وړاندې والاقول څنګه صحیح کیدې شی؟ نوددې په جواب کښې ابن حزم رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله فرمائی په دې روایت کښې د خروج نه خروج من ذي الحلیفة

---

[1]) هذا مایفهم من عمدة القاری: ۲٤۱/۹.

[2]) زادالمعاد: ۳۰۲/۲-۳۰۱.

[3]) زادالمعاد: ۱۰۳/۲-۱۰۲عمدة القاری: ۲٤۱/۹شرح الزرقانی علی الموطا: ۳٤۳/۲أوجزالمسالک: ۸۱/۸

[4]) أوجزالمسالک: ۸۱/۸

[5]) حجة الوداع وعمرات النبی صلی الله علیه وسلم ص: ۱۹.

مراد دي او ښكاره خبره ده چه د ذوالحليفه نه وتل د ذى القعده دمياشتې د پوره كيدونه ۵ورځې وراندې وو.[1]

ليكن په دې تاويل او جواب باندې يو زبردست اشكال كيږى چه هم په بخارى شريف كښې په يوبل مقام باندې ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه «انطلق النبى صلى الله عليه وسلم من المدينة لخمس ليال بقين من ذي القعدة» يعنى حضورپاك د مدينې طيبې نه په داسې وخت كښې روان شو چه تردغه وخته پورې د ذى القعده پوره كيدو كښې پنځه شپې باقى وې. نو په دې روايت كښې د مدينې طيبې تصريح ده چه د خروج نه مراد خروج من المدينة دې لهذا دا تاويل قابل د قبلولونه دې.[2]

بل دعلامه ابن حزن رحمه الله د قول تائيد ددې روايت نه هم كيږى كوم چه علامه عينى رحمه الله د واقدى رحمه الله په حواله سره نقل كړى دى چه ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دې: «أن هلال ذي الحجة كان ليلة الخميس اليوم الناس من قوم خروجه» يعنى د ذى الحجه مياشت د زيارت په شپه د حجة الوداع داره د خروج اتمه ورځ وه. نو ددې روايت نه هم دغه مفهوم كيږى چه د حجة الوداع دپاره وتل د زيارت په ورځ وو. هم دا قول محى الدين عربى رحمه الله المسامرات كښې اختياركړې. هغوى فرمائى: «وخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم عائداً إلى مكة...... وذلك يوم الخميس لست بقين من ذي القعدة بعد أن صلى الظهر بالمدينة، فصلى العصر من ذلك اليوم بذي الحليفة، وبات ليلة الجمعة واستهل هلال ذي الحجة ليلة الخميس اليوم الثامن من يوم الخروج من المدينة.....» يعنى خضورپاك دمكې طرف ته هد زيارت په ورځ د ذى القعده د پوره كيدونه شپږ ورځې وراندې په مدينه كښې د ماسپښين مونځ اداكولونه پس او بيا هم ددغه ورځ د مازيگر مونځ په ذوالحليفه كښې اوكړو اوهم هلته ئې د جمعه د شپې قيام اوكړو اود مدينې نه د خروج په اتمه ورځ د زيارت په شپه د ذوالحجه مياشت ښكاره شوه.[3]

داقول علامه ابن قيم رحمه الله [4] صاحب الخميس [5] حافظ ابن حجر رحمه الله [6] علامه زرقانى رحمه الله [7] ملا على قارى رحمه الله [8] علامه قسطلانى رحمه الله [9] علامه ابن كثير رحمه الله [10] اوابن هشام رحمه الله [11] وغيره اختيار كړي دي.

حافظ ابن كثير فرمائى چه حضورپاك دمدينې نه دحجة الوداع دپاره دذوالقعده پوره كيدونه ۵ تاريخه وراندې روان شولكه چه په صحيحين كښې ابن عباس رضي الله عنهما [1] اوعائشه رضي الله عنها [2] د روايتونونه

---

[1] زادالمعاد: ۲/۱۰۴-۱۰۳عمدة القارى: ۹/۲٤۱أوجزالمسالک: ۸/۸۱

[2] أوجزالمسالک: ۸/۸۱

[3] أوجزالمسالک: ۸/۸۱

[4] زادالمعاد: ۲/۱۰۳.

[5] أوجزالمسالک: ۸/۸۲.

[6] فتح البارى: ۳/۵۱۹.

[7] شرح الزرقانى على المؤطا: ۲/۳٤۳وشرح الزرقانى على المواهب اللدنية: ۱/۳۳۱.

[8] مرقاة المفاتيح: ۵/٤۹۵.

[9] إرشادالسارى: ٤/۵۱.

[10] البداية والنهاية:۵/۱۱۹.

[11] السيرة النبوية لابن هشام: ٤/۶۰۱

ثابتيږي مګر د ابن حزم رحمه الله رائې داده چه د مدينې طيبې نه د زيارت په ورځ راوتلې ليکن د ابن حزم رحمه الله په رائې کښې نظر او اشکال دې ځکه چه د ذي الحجه روميې تاريخ د زيارت په ورځ وو اودا خبره په تواترسره ثابته ده چه په هغه کال وقوف عرفه د جمعه په ورځ شوې وو اوچه کله داخبره ثابته شوه چه وقوف عرفه د جمعه په ورځ شوې وو کوم چه د ذي الحجه نهم تاريخ دې نو يقيناً د زيارت په ورځ اولنې تاريخ شو اود چارشنبه په ورځ به د ذوقعده آخرى تاريخ وى. اوس که پنځه ورځې شاته لاړشې نو خروج هم د جمعه په ورځ جوړيږى نه چه د زيارت په ورځ اوداخبره داول قول لاندې تيره شوې ده چه د جمعه دپاره د خروج قول کول فحش غلطى ده. لهذا چه کله د زيارت ورځ يوم الخروج نه شى جوړيدې اونه د جمعه ورځ نو يوم الخروج هفته خپل پخپله متعين شوه.(٣)

ليکن په دې قول باندې اشکال کيږى چه بيا خرجنا لخمس څنګه صحيح کيږى؟ ځکه چه هفته يوم الخروج ګرځولونه پس خو شاته څلور تاريخونه باقى پاتې کيږى. ددې اشکال يوجواب خودادې چه راوى مياشت د ديرشو شميرکولو سره لخمس بقين وئيلې ووو مګر په اتفاق سره مياشت د يوکم ديرشو راؤوتله اوشاته ټول هم څلور تاريخونه پاتې شو.(٤)

ددې جواب نور وضاحت داسې اوګڼړئى چه ممکن دى مياشت د ديرشو په ځائې د يوکم ديرشو راوتلې وى اوراوى مياشت د پوره ديرشو شميرکولوسره خبرورکړې وى ځکه چه عرب په عام توګه تاريخ خودلوکښې دخلقو دا عادت دې چه کله هغوى د مياشتې د باقى ورځو خبر ورکوى نوهغه مکمل اعتبارکولوسره خبرورکوى. بيا دا روښتنى خبره ده چه مياشت د ديرشو راځى که د يوکم ديرشو اودا هم داسې ده لکه چه څوک په ٢٥ تاريخ باندې په څه کاغذ وغيره باندې دا اوليکى «کتب لخمس بقين» اوبيا مياشت د يوکم ديرشو راؤځى.

بل که مونږ په ځائې د شپو د ورځو اعتباراوکړو نوبياهم اشکال لرې کيدې شى ځکه چه د ايام په اعتبارسره بغيرد څه شك نه هم ٥ ورځې باقى وې اوداد عربو عادت دې چه کله په تاريخ کښې شپې او ورځې جمع شى نوهغوى د ليالى او اول شهر کيدود وجې نه ايام او ورځو باندې غالب ساتى نوکله خو ذکر د ليالى کوى اوددې نه مراد ايام وى.(٥)

ددې اشکال يوجواب داهم دې چه راوى يوم الخروج هم تسليم کړې وو په دې وجه ئې لخمس بقين اووئيل. ددې دواړو جوابونو تائيد دحضرت جابر رضي الله عنه ددې قول نه هم کيږى چه «أنه خرج لخمس بقين من ذي القعدة أو لأربع»(٦) يعنى حضورپاك د ذى القعده دپوره کيدو نه پنځم يا څلورم تاريخ باندې روان

---

(١) صحيح البخارى كتاب الحج باب مايلبس المحرم من الثياب والأردية والأزر رقم الحديث: ١٥٤٥.

(٢) صحيح البخارى كتاب الحج باب ما يأكل من البُدن وما يتصدق رقم الحديث: ١٧٢٠ ومسلم كتاب الحج باب بيان وجوه الإحرام الخ رقم الحديث: ٢٩٢٥.

(٣) البداية والنهاية: ١١٩/٥-١١٧.

(٤) زادالمعاد: ١٠٥/٢ البداية والنهاية: ١١٩/٥ أوجز المسالک: ٨٢/٨.

(٥) زادالمعاد: ١٠٥/٢.

(٦) البداية والنهاية: ١١٩/٥ أوجز المسالک: ٨٢/٨ وهذا لفظ البيهقى من طريق أحمد بن حفص بن عبدالله عن أبيه عن إبراهيم بن طهمان عن جعفر بن محمد عن أبيه عن جابر. (دلائل النبوة: ٤٣٢/٥).

شو. او په مکه مکرمه کښې حضورپاك ۴ ذوالحجه باندې داخل شو لکه چه صحیح بخاری او صحیح مسلم کښې موجود د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د حدیث نه ثابتیږی. د صحیح بخاری د روایت الفاظ دادی «فقدم مکة لأربع لیال خلون من ذي الحجة» یعنی حضورپاك په مکه مکرمه کښې ۴ ذی الحجه باندې داخل شو.(۱) اوهغه د اتوار ورځ وه کله چه حضورپاك په مکه کښې داخل شو. د دخول مکه د اتوار په ورځکیدلو نه هم ددې خبرې تائید کیږی چه د مدینې نه روانیدل د هفتې په ورځ شوی.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې قول تائید د ابن سعد اوحاکم رحمهما الله نه په إکلیل کښې نقل شوی روایت نه هم کیږی چه رسول الله ﷺ د مدینې نه د هفتې په ورځ روان شواو دغه وخت لا د ذوالقعده پنځه تاریخونه باقی وو.(۳)

دعلامه ابن قیم رحمه الله د استدلال طرز: علامه ابن قیم رحمه الله فرمائی چه ۲۵ ذی القعده د هفتې په ورځ د وتلو قول ځکه اختیارکړې شو ځکه چه په حدیث کښې صراحت دې چه حضورپاك ﷺ د ذی قعده دمکمل کیدونه ۵ تاریخونه وړاندې روان شو اوهغه پنځه تاریخونه د هفتې اتوار پیر نهې او چارشنبې ورځې دی. اوس که د ابن حزم رحمه الله قول تسلیم کړې شی نود الخمس بقین په ځائې به لسبع بقین شی اوکه یوم الخروج یعنی زیارت شمیرنه کړې نو بیاهم لست بقین جوړیږی او که دا دواړه لست بقین وی یا لسبع بقین وی دحدیث نه خلاف دی. اوکه په ځائی د ورځو د شپو اعتبار اوکړې شی نوبیابه هم لست بقین جوړشی، لخمس بقین په هیڅ صورت نه جوړیږی. لهذا د زیارت په ورځ د خروج قول کولو په صورت کښې حدیث «لخمس بقین من ذي القعدة» او «خروج في یوم الخمس» کښې جمع ممکن نه ده لیکن که په یوم السبت کښې خروج تسلیم کړې شی نو یوم الخروج یعنی هفتې سره شاته هم پنځه ورځې بچ کیږی. بل د روانیدو نه وړاندې دحضورپاك خلقو ته داحرام او لباس وغیره متعلق په منبر باندې اودریدو سره تعلیم ورکول هم په دې باندې دلالت کوی چه د حجة الوداع دپاره روانیدل دهفتې په ورځ اوشو ځکه داسې تعلیم ورکول او خطبه بیانول ښکاره خبره ده چه د جمعې په ورځ وو ځکه چه که چرې بله ورځ وه نوحضورپاك به دخلقو د راجمع کولودپاره اعلان کولو لیکن داسې هیڅ نقل نه دی. لهذا ښکاره خبره ده چه دا خطبه تعلیمی ئی هم د جمعه په ورځ ارشاد فرمائیلې ده او بیا په هفته باندې د مدینې نه روان شو.(۴)

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله رائې: شیخ الحدیث حضرت زکریا رحمه الله فرمائی چه زما په نیزد ابن قیم رحمه الله قول راجح دې ځکه چه د مکې او د مدینې مینځمی منزلونه په دې واقعه کښې اود ابن عمر رضي الله عنهما حدیث المساجد کښې تړول اته دی. دا حدیث امام بخاری رحمه الله روایت کړې دې او په دې کښې د مکې اومدینې مساجد شمیر کړی دی.(۵)

---

(۱) رواه الإمام البخاری فی الحج باب مایلبس المحرم من الثیاب والأردیة والأزر رقم الحدیث: ۱۵۴۵ والإمام مسلم فی الحج باب جواز العمرع فی أشهر الحج رقم الحدیث: ۳۰۱۰، ۳۰۱۳-۳۰۱۲.

(۲) فتح الباری:۵۱۹/۳أوجز المسالک: ۸۲/۸مرقاة المفاتیح: ۴۶۱/۵.

(۳) فتح الباری:۵۱۹/۳.

(۴) زادالمعاد: ۱۰۳/۲.

(۵) صحیح البخاری کتاب الصلاة باب المساجد لاتی علی طرق المدینة الخ رقم الحدیث: ۴۹۲-۴۸۳.

نو ښکاره خبره ده چه روانيدل ۲۵ تاريخ د ذيقعده د هفتې په ورځ اوشوه، دا مياشت د ۲۹ ديرشو وه اود ذوالحجه رومبې په اتفاق سره د زيارت ورځ وه اودحضورپاك مكې ته رسيدل هم په اتفاق سره ۴ ذى الحجه د اتوار په ورځ شوې وو. او البدايه والنهايه[1] كښې چه كوم په روايت دبخارى شريف ۵ذوالحجه قول دې داد كتابت غلطى ده ځكه چه په دې حديث كښې صحيح بخارى[2] الفاظ دادى پس حضورپاك د ذوالحجه ځلور شپې تيريدو باندې مكې مكرمې ته تشريف راوړو دغه شان ټول روايات جمع كيږى. [3]

حاصل د كلام دادې چه يوم الخروج په سلسله كښې درې اقوال دى رومبې قول د امام طبرى رحمه الله د چه جمعه يوم الخروج ګرځوي. دويم قول د ابن حزم رحمه الله او علامه عينى رحمه الله اونورو ډيرو شراحو حديث رحمهم الله دې چه زيارت يوم الخروج ګرځوى. او دريم قول دعلامه ابن قيم رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله ملاعلى قارى اونور محققين علماؤرحمهم الله دې چه هفته يوم الخروج ګڼړى اوهم دغه قول د احاديث صحيحه موافق دې. والله اعلم.

د «لانرى الا الحج» محل اعراب: داجمله حاليه ده كومه چه په محل د نصب كښې واقع ده. «لانرى» بضم النون «لانظن» په معنى كښې دې.

ايا ټول خلق د حج په احرام كښې وو؟: د«الاالحج» معنى ده "إلاقصدالحج" چه زمونږ صرف دحج اراده وه ځكه چه په شروع شروع كښې به اهل عرب د حج په مياشتوكښې عمره كول ممنوع ګڼړله. په دې وجه حضرت عائشه رضي الله عنها د پخوانو عقائدو مطابق خبر وركړو چه زمونږ صرف د حج اراده وه يا بيا حضرت عائشه د اكثريت باره كښې خبر وركړو چه اكثر خلق د حج په اراده سره روان وو اوبيا حضرت عائشه رضي الله عنها د رسول الله صلى الله عليه وسلم باره كښې ښائى چه حضورپاك دحج په اراده سره وو. ځكه چه تركومې دپخپله دحضرت عائشه رضي الله عنها د احرام تعلق دې نوهغې دعمرې احرام تړلې وو. [4]

احرام سره متعلق متعارضه روايات: حضرت قاسم [5] عمره بنت عبدالرحمن [6] او اسود [7] رحمهم الله په رواياتوكښې دى چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه زمونږ صرف دحج اراد ه وه ليكن دحضرت عروه بن زبير رحمه الله په روايت كښې دى «فأهللنابعمرة» [8] دويم روايت كښې دى «منامن أهل بعمرة ومنامن أهل بحجة وعمرة ومنامن أهل بالحج» چه صرف دحج اراده نه وه بلكه په مونږ كښې بعض د عمره په احرام كښې وو بعض دحج اوعمره دواړو په احرام كښې وو او بعض د حج په احرام كښې وو. [9] داسې

---

[1] ۱۱۷/۵.
[2] صحيح البخارى كتاب الحج باب مايلبس المحرم من الثياب والأردية والأزر رقم الحديث: ۱۵۴۵.
[3] حجة الوداع وعمرات النبى صلى الله عليه وسلم ص: ۱۹تقرير بخارى: ۱۸۳/۲.
[4] عمدة القارى: ۳/۳۸۱. ابن التين رحمه الله فرمائى چه بعض حضراتو لاترى بفتح النون هم ضبط كړې دې عمدة القارى: ۳۸۰/۳.
[5] نفس هذه الرواية وفى باب تقضى الحائض المناسك كلها الخ رقم الحديث: ۳۰۵.
[6] صحيح البخارى كتاب الحج باب ذبح الرجل البقر عن نسائه من غير أمرهن رقم الحديث: ۱۷۰۹.
[7] صحيح البخارى كتاب الحج باب التمتع والقران والإفراد الخ رقم الحديث: ۱۵۶۱.
[8] صحيح البخارى كتاب الحج باب كيف تهل الحائض الخ رقم الحديث: ۱۵۵۶.
[9] صحيح البخارى كتاب الحج باب التمتع والقران والإفراد الخ رقم الحديث: ۱۵۶۱.

دحضرت قاسم حضرت عمره بنت عبدالرحمن او حضرت اسود رحمهم الله اوحضرت عروه رضي الله عنه په روایاتوکښې تعارض پیداشو.[1]

د علامه کرمانی اوعلامه زرقانی رحمهما الله رائې علامه کرمانی اوعلامه زرقانی رحمهما الله وغیره په دې دواړه قسم روایاتوکښې تطبیق ورکولوسره فرمائی چه اولنی قسم روایات (کوم چه په احرام د حج باندې دلالت کوی) د امر په شروع باندې محمول دی چه کله دمدینې نه روانیدل نوهغه وخت دټولو اراده د حج وه خکه چه په شروع شروع کښې د دغه خلقو گمان وو چه د حج په میاشتوکښې عمره کول منع دی. اودویم قسم روایات د امر په آخر باندې محمول دی چه کله مقام سرف ته اورسیدل نو حضورپاك د خلقو په وړاندې د احرام مختلف صورتونه بیان کړل اودهغوی دپاره ئې د حج په میاشتوکښې عمره جائز اوګرځوله. لهذا «لانری إلا الحج» کښې د روانیدو د وخت د ارادې بیان دې. او «فمنا من أهل بعمرة الخ» کښې دمقام سرف د رسول الله ﷺ د خطبې ورکولونه پس چه کوم صورت پیښ شو دهغې بیان دې.[2]

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر دغه پورتنې تطبیق ذکرکولونه پس دحضرت عروه بن زبیرنه نقل شوی روایات ذکرکوی په کوم کښې چه دی رسول الله ﷺ د حج په میاشتوکښې عمره کول جائزاوګرځول[3] بیا اوفرمائیل چه امام بخاری «باب التمتع والقران والإفراد الخ» کښې د ابن عباس رضي الله عنهما داقول هم ذکر کړې دې په کوم کښې چه دی اهل عرب به دحج په میاشتوکښې عمره کول ګناه ګڼړله[4] لکه چه امام بخاری پخپله هم په دواړه قسم روایاتوکښې دتطبیق صورت طرف ته اشاره کړې ده.[5]

د ملاعلی قاری رحمه الله رائې: ملاعلی قاری رحمه الله فرمائی «لانری إلا الحج» مطلب دادې چه په دې سفرسره زمونږ اصل اراده د حج وه دعمره سره متعلق نه وه نو زمونږ په ذهنونوکښې خبره داده اونه مونږ دحج په میاشتوکښې د عمره کولوباره کښې معلومات لرل. چنانچه امام بخاری رحمه الله د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روایت نقل کړې دې چه کله صحابه کرام رضي الله عنهم د رسول الله ﷺ په ملګرتیاکښې روان شو نوهغوی صرف د حج اراده لرله. روستو بیا حضورپاك دهغوی په وړاندې د احرام دنورو صورتونو بیان اوکړو.[6] اود حج په میاشتوکښې عمره کول ئې جائزاوګرځول.[7]

---

[1] شرح الکرمانی: ۸۲/۸شرح الزرقانی علی المؤطا: ۳۴۴/۲فتح الباری: ۵۴۰/۳عمدة القاری: ۲۶۲/۹أوجز المسالک: ۸۴/۸-۸۳.

[2] شرح الکرمانی: ۸۲/۸شرح الزرقانی علی المؤطا: ۳۴۴/۲فتح الباری: ۵۴۰/۳عمدة القاری: ۲۶۲/۹أوجز المسالک: ۸۴/۸-۸۳.

[3] صحیح البخاری کتاب العمرة باب الاعتمار بعدالحج الخ رقم الحدیث: ۱۷۸۶مسندالإمام أحمدمسندعائشة رضی الله عنها رقم الحدیث: ۲۶۶۱۴.

[4] صحیح البخاری کتاب الحج باب التمتع والقران والإفراد الخ رقم الحدیث: ۱۵۶۴

[5] فتح الباری: ۵۴۰/۳.

[6] صحیح البخاری کتاب العمرة باب الاعتمار بعدالحج الخ رقم الحدیث: ۱۷۸۶.

[7] مرقاة المفاتیح: ۴۶۱/۵.

شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه ددې قول مطابق «لانرى إلا الحج» كښې د سفرد استثناء نور قسمونه مثلاً د جهاد د سفر وغيره په اعتبار سره به وی.[1]

دعلامه رشيداحمدګنګوهی رحمه الله رائې: علامه ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه «لانرى إلا الحج» والا روايت كښې حضرت عائشه رضي الله عنها مجازاً د ټولو صحابه كرامو د فعل نسبت خپل خان طرف ته كړې دې لكه چه د حضرت عائشه رضي الله عنها نه نقل دی: «فلما قدمنا تطوفنا»[2] بياچه كله مونږ مكې ته اورسيدو نومونږ طواف اوكړو خودا متعين ده چه حضرت عائشه رضي الله عنها په طواف كونكو كښې شامل نه وه ځكه چه هغه حائضه وه خوبيانې هم د صحابه كرامو د جماعت د فعل نسبت خپل خان طرف ته كوی.[3] نودا نسبت مجازاً دې او نور احرام حج او اهلال عمره والا رواياتو كښې د حقيقت بيان دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه: «فلما قدمنا تطوفنا بالبيت» عام خص منه البعض د قبيل نه دې او مطلب دادې چه بغير د حضرت عائشه رضي الله عنها نه باقی ټولو طواف اوكړو اودا تخصيص پخپله حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائيلې دې. هغه فرمائی: «فحضت فلم أطف» ماد حيض د وجې نه دبيت الله طواف اونه كړې شو. ددې نه داخبره واضحه كيږی چه "تطوفنا" عام خص منه البعض د قبيل نه دی.[4]

د علامه ابوالحسن سندهی رحمه الله رائې: علامه سندهی رحمه الله فرمائی چه «لانرى إلا الحج» معنی داده چه دكوم مقصد دپاره د خروج تحقق شوې ووهغه حج وو. بياچاچه عمره اوكړه نوهغه عمره د حج تابع وه اوداسې د حضرت عائشه رضي الله عنها د قول چه هغه دعمرې په احرام كښې وه او «لانرى إلا الحج» به نی د اكثريت په اعتبارسره ونيلی وی او «لبينا بالحج» او «مهلين بالحج» والا احاديثوكښې هم دغه دويم احتمال متعين دې. اود رومبی احتمال په اعتبار سره به د دغه احاديثو متعلق ونيلی شی چه ممكن دی بعض راويانو دحضرت عائشه رضي الله عنها قول «لانرى إلا الحج» نه دا معنی ګنړلې وی چه هغې هم د حج احرام تړلې وو. نوبيا دغه راويانو هم دا مفهوم نقل كول بالمعنی كولوسره «لانرى إلا الحج» په ځائې «لبينا بالحج» او «مهلين بالحج» سره ادا كړل اوداسې كيدل بعيدهم نه دی ځكه چه ډير خل رواياتوكښې اختلاف او اضطراب هم ددې نقل بالمعنی په وجه سره شوی دی «ولا أرى عاقلاً يشك فيه».[5]

دحضرت عائشه رضي الله عنها احرام دحج افراد ووكه دحج تمتع؟ علامه ابن قيم رحمه الله فرمائی دحضرت عائشه رضي الله عنها په قصه كښې د علماؤ اختلاف دې چه دهغې احرام د حج تمتع وو كه صرف د حج افراد وو؟ اوكه چرې د تمتع وو نو آيا هغې عمره فسخ كړې وه اود حج افراد احرام ئې تړلې ووبا په عمره باندې د حج احرام تړلوسره ئې قران كړې وو؟ اوكومه عمره چه هغې دتنعيم نه كړې وه هغه په دې باندې واجب وه كه نه؟ اودحضرت عائشه قصې سره چه كومه مسئله تړلې ده په هغې كښې هم د علماؤ اختلاف اوشو او هغه دا دې چه ښځې كله د عمرې احرام تړلې وی اوهغې ته حيض اوشی او

---

[1] أوجزالمسالک: ۸/ ۸٤.

[2] سنن أبی داؤد، كتاب المناسک باب فی إفراد الحج رقم الحديث: ۱۷۸۳-۱۷۸۲، صحيح البخاری كتاب الحج باب التمتع والقران والإفراد الخ رقم الحديث: ۱۵٦۱.

[3] بذل المجهود: ۷/ ۱۱۲أوجزالمسالک: ۸/ ۸٤.

[4] فتح الباری: ۳/ ۵٤۰.

[5] حاشية السندی علی صحيح البخاری: ۱/ ۳۱۰-۳۰۹،هامش بذل المجهود: ۷/ ۱۱٤.

دعرفات دتلونه وړاندې طواف نه شي كولې نوآيا هغې له دعمرې احرام فسخ كلوسره د حج افراد احرام ترل پكاردي يا په عمره باندې د حج احرام ترلوسره قران اوكړي؟ چنانچه فقهاء كوفه په كوم كښې چه امام ابوحنيفه رحمه الله اود هغه ملګري شامل دي د ړومبي قول قائل دي او فقهاء حجاز امام شافعي او امام مالك رحمهما الله د دويم قول قائل دي اوهم دغه مذهب د امام احمد رحمه الله اود متبعينودې.[1]

دحضرت عروه رحمه الله په روايت باندې نقد: شيخ ابى رحمه الله شرح مسلم كښې فرمائي چه د حضرت عائشه رضي الله عنها د احرام سره متعلق روايت مختلف دى. دحضرت عروه رحمه الله په روايت كښې دى. «**أهللنا بعمرة**» خود قاسم رحمه الله په روايت كښې دى «**لبينا بالحج**» اوهم د قاسم رحمه الله په دويم روايت كښې دى «**لانعرف إلا الحج**» اودا دواړه روايتونو په دې امر كښې صريح دى چه حضرت عائشه رضي الله عنها د حج په احرام كښې وه اود اسود رحمه الله په روايت كښې دى: «**ملبين لانذكر حجاً ولا عمرةً**».[2]

نورفرمائي د علماء حديث حضرت عائشه رضي الله عنها دكوم چه دحضرت عروه رحمه الله په طريق سره نقل دې، كښې هم اختلاف دې. چنانچه امام مالك رحمه الله فرمائي «**ليس العمل على حديثها قديماً ولا حديثاً**».[3]

قاضي اسماعيل رحمه الله فرمائي: حضرت عائشه رضي الله عنها د حج په احرام كښې وه ځكه چه داد اكثر روايت دېلكه عمره، قاسم اواسود رحمهم الله.

دحضرت عروه رحمه الله روايت غلط اوګرځولې شو او بيا هم دغه تغليط ته ترجيح هم وركړې شوه. دكوم سبب چه دا بيان كړې شو چه حضرت عروه رحمه الله د حماد رحمه الله په روايت كښې فرمائي «**حدثني غيرواحد أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لها: دعي عمرتك**» دكوم نه چه دا واضحه كيږي چه حضرت عروه رحمه الله دحضرت عائشه رضي الله عنها نه داحديث پخپله نه دې اوريدلې اونه ددې سره متعلق څه وضاحت په حديث كښې موجود دې. البته ددې خبرې هم احتمال دې چه دحضرت عروه رحمه الله نه د حديث بيانونكوكښې يوحضرت عائشه رضي الله عنها هم وى. بل دحضرت قاسم رحمه الله اوحضرت عمره رحمه الله په روايت كښې د حضرت عائشه رضي الله عنها د حج د عمل نقشه د شروع نه ترآخره پورې راښكلې شوې ده. په دې وجه د حضرت يحيى رحمه الله اوحضرت عمره رحمه الله روايت كله قاسم رحمه الله ته بيان كړې شو نوهغوى اوفرمائيل: «**أتتك والله بالحديث على وجهه**».[4]

د حافظ ابن حجر رحمه الله د طرف نه ددې نقد جواب: ددې نقد په جواب كښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دحضرت عروه رحمه الله نص، نص صريح دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها دعمرې په احرام كښې وه. خود اسود رحمه الله وغيره حديث اهلال حج كښې صريح نه دې لهذا د حضرت عروه رحمه الله د روايت دتغليط په ځائې به جمع بين الروايتين اختيارولې شي. د كوم صورت چه دادې چه داحرام حج والاروايات د امر په شروع باندې محمول دى او اهل عرب اشهرحج كښې عمره ناجائزګنړله بيا چه كله حضورپاك د حج په مياشتوكښې دعمرې كولواجازت وركړو نوبيا چاد حج او د عمرې دواړو احرام ترلې وو نوچا صرف

---

[1]) زادالمعاد: ۱۶۷/۲-۱۶۶أوجزالمسالك: ۴۰۱/۸-۴۰۰لامع الدرارى: ۲۰۸/۵.

[2]) إكمال إكمال المعلم: ۳۲۴/۳أوجزالمسالك: ۴۰۱/۸.

[3]) كذا فى الأصلو ولعل الصواب: حديث عروة عن عائشة. كما فى الفتح: ۵۴۰/۳والعبدة: ۲۶۲/۹.

[4]) إكمال إكمال المعلم: ۳۲۴/۳أوجزالمسالك: ۴۰۱/۸.

دحج یاصرف د عمرې احرام تړلې وو او دحضرت عروه رحمه الله په روايت كښې هم ددې بيان دې. ځكه چه دحضرت عروه رحمه الله «أعلم الناس بحديثها» يعني حضرت عائشه رضي الله عنها حديث دټولو نه زيات پيژندونكې دې. بيا داخبره هم نه ده چه حضرت عروه رحمه الله په دې حديث كښې متفردوى ځكه چه صحابى رسول حضرت جابر رضي الله عنه(١) حضرت مجاهد رحمه الله او حضرت طاؤوس رحمه الله دهغوى موافقت كړې دې. (٢)
شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه ددې حضراتو ټول روايات امام مسلم رحمه الله نقل كړى دى په كوم كښې چه دحضرت عائشه رضي الله عنها احرام عمره تصريح ده لهذا ددې روايات صريحه حضرت قاسم رحمه الله او نورو حضراتو روايات محتمله مجمله په مقابله كښې اولى وى. (٣)
د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها داحرام سره متعلق په مختلفو رواياتوكښې حافظ ابن حجر رحمه الله يويل تطبيق هم بيان كړې دې او هغه دادې چه حضرت عائشه رضي الله عنها په شروع كښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د نورو صحابه كرامو په شان د حج افراد احرام تړلې وو او هم د دغه حالت حضرت اسود، قاسم او عمره رحمهم الله په رواياتوكښې بيان كړې دې. بيا حضورپاك «فسخ الحج إلى العمرة» حكم اوفرمائيلو نوحضرت عائشه رضي الله عنها هم دنورو صحابه كرامو رضي الله عنهم په شان حج فسخ كړو او د عمره احرام ئې اوتړلو او هم ددې حالت په حديث عروه رحمه الله كښې بيان دې. بيا حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض په حالت كښې مكې ته داخله شوه نودحيض د وجې نه ئې طواف نه شو كولې نوحضورپاك په دې موقع باندې دوباره د حج احرام دتړلو حكم وركړو. (٤)
دحافظ ابن حجر رحمه الله په ذكركړې شوى تطبيق باندې دكلام په ذريعه يوڅو وجوهات: شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه د تطبيق دې صورت طرف ته امام نووى رحمه الله (٥) او نور حضرات رحمهم الله مائل دى مګر دا تطبيق او توجيه د يوڅو وجوهاتو په سبب صحيح نه دى.
دومبۍ وجه رومبې وجه داده چه دحضرت عروه رحمه الله روايات د كوم د وجې نه چه ددې تطبيق ضرورت پيښ شو. پخپله هغه روايات ددې تطبيق نه انكاركوى ځكه چه په دې روايات كښې صراحت سره ذكر دى چه صديقه عائشه رضي الله عنها شروع كښې سواء د عمره بل څه احرام نه وو تړلې. چنانچه امام بخارى رحمه الله «عقيل عن الزهري عن عروة عن عائشة» په طريق سره روايت نقل كړې دې. (٦) په كوم كښې چه دى «ولم أهلل إلا بعمرة فأمرني أن أنقض رأسي وأهل بالحج وأترك العمرة ففعلت ذلك» په دې حديث كښې صراحت دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها د شروع نه د عمرې په احرام كښې وه.
دويمه وجه: دويمه وجه داده چه په ډيرو احاديثوكښې دا تقسيم بيان كړې شوې دې چه كله حضورپاك دا اوفرمائيل «من أحب أن يهل بعمرة فليهل» نوبعض د عمرې احرام اوتړلو او بعض د حج. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه «وكنت ممن أهل بعمرة» يعنى زه دهغه كسانو نه ووم چاچه دعمرې احرام تړلې وو.

---

(١) رواه الإمام مسلم فى كتاب الحج باب بيان وجوه الإحرام وأنه يجوز إفراد الحج والتمتع والقران الخ رقم الحديث: ٢٩٣٧، ٢٩٣٣.
(٢) فتح البارى: ٥٤٠/٣ أوجز المسالك: ٤٠٢/٨.
(٣) أوجز المسالك: ٤٠٢/٨.
(٤) فتح البارى: ٥٤٠/٣.
(٥) المنهاج للنووى المعروف بشرح النووى: ٣٨٦/٨. ابى صاحب الإكمال إكمال إكمال العلم: ٣٢٤/٣.
(٦) صحيح البخارى كتاب الحيض باب كيف تهل الحائض بالحج والعمرة رقم الحديث: ٣١٩.

په دې باندې دا اشکال نه شي کیدې ((وکنت ممن أهل بعمرة)) نه مراد هغه عمره ده د کوم احرام چه د حج د فسخ کولو نه پس تړلې وو ځکه چه کله چرې دا احرام د فسخ حج نه پس احرام وې نو بیا ((وکنت ممن أهل بعمرة)) او ((من أهل بحج)) کښې به څنګه تقابل صحیح کیدلو؟ بل د دې حدیث نه هم زیات واضحه الفاظ دحضرت جابر رضي الله عنه د روایت دی. (۱)په کوم کښې چه دی: ((وأقبلت عائشة بعمرة)) حضرت عائشه رضي الله عنها د عمرې په احرام سره راغله.

دریمه وجه: دریمه وجه داده چه کوموخلقو دحج احرام تړلې وو نوهغوی دحکم ملاویدلونه پس خپل خپل احرامونه د حج دعمرې د افعالو په ذریعه فسخ کړې وو نو په دې موقع باندې خو حضرت عائشه رضي الله عنها په حیض کښې وه بیا آخر هغې خپل احرام حج (که چرې د حج احرام تسلیم کړې شي) څنګه فسخ کړې وی؟ ځکه چه هغه خودحیض د وجې نه د عمرې د افعالود اداکولونه قاصر وه. لهذا حقیقت دکوم نه چه عدول نه شی کیدلې هم دغه دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها په شروع کښې دعمرې احرام تړلې وو کمال قال به الجمهور.

دجمهورو پخپل مینځ کښې اختلاف:سره د دې چه وړاندې تلوسره د جمهورو په خپل مینځ کښې اختلاف دې چه آیا حضرت عائشه رضي الله عنها دعمرې احرام فسخ کولوسره د حج احرام تړلې وو یا هم په دغه احرام باندې د حج احرام داخلولو سره قارنه شوې وه؟(۲)

چنانچه احناف حضرات د ړومبی قول قائل دی اوحضرات ائمه ثلاثه د دویم قول. اودا اختلاف په اصل کښې په یوبل اختلاف باندې مبنی دی هغه دا چه د احنافو حضراتو په نیز قارن، عمره اوحج دواړو افعال جدا جدا او مستقل ادا کوی. نود حضرت عائشه رضي الله عنها د پاره خودا ممکن نه وه چه د حج د وخت نه اول د عمرې دپاره افعال اداکړې شی لامحاله دهغې دپاره عمره فسخ کولو سره ئی د حج احرام اوتړلو. او ائمه ثلاثه فرمائی چه دعمرې افعال به د حج په افعال کښې داخل شی. چونکه دحج نه وړاندې هغې د عمرې افعال نه شو اداکولې په دې وجه دهغې د پاره ګنجائش وو چه هغه دې دعمرې په احرام باندې د حج احرام اوتړی. (۳)

د احنافو مستدلات: حضرات احنافو په خپله دې مدعا باندې چه حضرت عائشه رضي الله عنها عمره فسخ کړې وه په مختلفو وجوهاتوسره استدلال کړې دې یو داچه حضورپاك صلى الله عليه وسلم حضرت عائشه رضي الله عنها ته فرمائیلی وو ((دعی عمرتك)) چه خپله عمره پریږده.(۴)

دویمه وجه داده چه حضورپاك داهم فرمائیلی وو ((امتشطی وانقضی رأسك))(۵) چه خپل سرکولاؤکړه ګمنزئی کړه. ښکاره خبره ده چه د احرام په حالت کښې ګمنز کول جائزنه دی ځکه چه د ویښتو پریوتو خطره وی. اوس په دې مقام باندې دا تاویل کول چه ګمنزپه داسې طریقه اوکړه چه د سرویښته مات نه

---

(۱) رواه الإمام مسلم فی کتاب الحج باب بیان وجوه الإحرام، وأنه بجوز إفراد الحج والتمتع والقران الخ رقم الحديث: ۲۹۳۷.

(۲) أوجز المسالک: ۴۰۳/۸-۴۰۲.

(۳) أوجز المسالک:۴۱۲/۸لامع الدراری:۲۰۹/۵.

(۴) صحیح البخاری: کتاب الحیض باب نقض المرأة شعرها عندغسل المحیض رقم الحدیث: ۳۱۷وکتاب العمرة باب الاعتمار بعدالحج بغیرهدی، رقم الحدیث: ۱۷۸۶.

(۵) المرجع السابق.

شي ډېر ضعيف تاويل دې اوحديث د ظاهر خلاف دې ځکه چه په يقيني توګه باندې «انقضي رأسك وامتشطي» به د عمرې د احرام د ختمولو سره کنايه منلې کيږي ځکه چه داحرام په حالت کښې نه سر کولاوولې شي اونه ګمنزولې شي. او په دې تقدير باندې به د رسالت مآب ﷺ د ارشاد مطلب داشي چه دعمرې وخت خو اووتلو په دې وجه دهغې احرام ختم کړنې اود حج احرام اوتړنې او احرام ئې داسې اوتړلو چه اول ئې دغسل حکم ورکړو لکه څنګه چه د سنن ابي داؤد په روايت کښې دې ځکه چه په احرام کښې غسل مسنون دې. دغه شان د سر ويښته کولاوول اود ګمنزکولوحکم ئې هم ورکړو او ښکاره خبره ده چه دا ټول احکام هغه وخت ورکړې شو چه د عمرې احرام ختمول مقصود وو. که چرې هم دغه احرام باقي ساتل مقصود وې نود سرکولاوولو او ګمنزولو څه ضرورت وو؟ داسې صورت خو وونه چه په دغه څادر باندې بل څادر تړلې کيدو بلکه صرف د نيت بدلولو ضرورت وو. بيا چه کله حضورپاک د عمرې احرام ختم کړو نوښکاره خبره ده چه حضرت عائشه رضي الله عنها قارنه نه شوه بلکه مفرده شوه. معلومه نه ده چه شوافع څنګه د عمرې په احرام باندې د حج احرام منی. د حضورپاک په ارشاداتوکښې خوادا خبره بالکل واضح ده چه حضورپاک د عمرې نه دمنع کيدو هدايت کړې وو لکه څنګه چه په دغه پورته ذکرکړې شوی مختلف الفاظ د حديث دعمرې احرام فسخ کولو باندې واضحه دلالت کوی. (١)

علامه قسطلاني رحمه الله فرمائي چه د عمرې پريخودلو مفهوم دادې چه دعمرې افعال پريږدی. دغه شان «أمسکي عن عمرتك» سره متعلق تاويل کړې شوې دې چه احرام خو دې هم هغه شان پاتې وی البته افعال مؤخرکړه. سوال دادې چه کله عمره د طواف او سعی نوم دې اودا دواړه افعال حج سره ادا شوی دی نوبيادتاخير کولومقصدڅه دې؟ بيا چه کله حج سره دعمرې فرائض هم اداکړې شو نوعمره اوشوه اود شوافع دمذهب مطابق هغه قارنه اوګرځولې شوه. اوس جدا عمره کول اوهغه د سابقه عمرې د پاره بدل ګرځول څه معني لري؟ کله چه مبدل منه موجود دې نو د بدل څه مطلب؟ حضرات شوافع وائي چه عمره خوشوې وه مګر عائشه رضي الله عنها ته تسلی نه وه دهغې دتسلئی دپاره ئې دوباره عمره اوکړه. جواب دادې که چرې هم دغه وجه وه نوبيا د «مکان عمرتي التي نسکت» ونيلو څه ضرورت وه؟ اوکه چرې حضرت عائشه رضي الله عنها دغه شان قارنه اومنلې شي اويو طواف اوسعی هم کافي اومنلې شي نوبيا خو دلته بغيرد ارادې نه د حضرت عائشه رضي الله عنها عمل د پيغمبر عليه السلام د عمل موافق شوې وو. ددې نه زيات د خوشحالئي او تسلئی دهغې دپاره څه کيدې شوچه دهغې عمل د حضورپاک د عمل موافق شو. مګر د حيرانتياخبره داده چه حضورپاک دهغې د زړه د ساتنې دپاره دويمه عمره خو ورباندې کوی مګر دا نه فرمائي چه غم ولې کوې ته خو هم زما په شان قارنه يئې. (٢)

دريمه وجه داده چه حضورپاک ﷺ فرمائيلي وو «هذه عمرتك مکان عمرتك» (٣) داستا عمره ده اوداد عمرې خاني ځلورمه وجه دا چه حضرت عائشه رضي الله عنها عرض کړې وو «أعتمرتم ولم أعتمر» (٤) پنځمه وجه داچه

---

(١) إيضاح البخاري: ١١/١١٦-١١٥.

(٢) إيضاح البخاري: ١١/١١٦.

(٣) صحيح البخاري: كتاب الحج باب كيف تهل الحائض والنفساء رقم الحديث: ١٥٥٦.

(٤) صحيح البخاري: كتاب الحج باب الحج على الرحل، رقم الحديث: ١٥١٨.

حضرت عائشه رضي الله عنها په ډيرښه انداز کښې فرمائيلي وو «أتنطلقون بحج وعمرة وأنطلق بحج؟» (۱) چه تاسو خودې حج او عمره دواړه کولوسره لاړشئ او زه به صرف حج کوم څم به؟ د مسند احمد الفاظ څنګه چه فتح الباري کښې دي دادي: «وأرجع بحجة ليس معها عمرة» (۲)
ولې او زه به صرف حج کوم څم به کوم سره چه عمره نه وي. سوال دادې چه په دې باندې حضورپاک ولې اونه فرمائيل چه اې عائشه رضي الله عنها زه هم ستا په شان يم؟ ځکه چه حضورپاک قارن وو او په قول د ائمه ثلاثه حضرت عائشه رضي الله عنها هم دحضوراکرم ﷺ په شان قران کړې وو. نوبياحضرت عائشه رضي الله عنها ولې اوفرمائيل چه تاسو دې حج اوعمره يوسئې لاړشئي اوزه به صرف حج اورم څم به؟ او حضورپاک ولې اونه فرمائيل لکه څنګه چه زما قران دې هغه شان ستاهم قران دې؟ دې نه علاوه د نورو ډيرو رواياتونه معلوميږي چه حضرت عائشه رضي الله عنها دعمرې احرام فسخ کړې وو (۳) چنانچه علامه عابد سندهي رحمه الله «مسندأبي حنيفة برواية الحصكفي» کښې دا لاندينې روايات ذکر کړي دي:
① «أبوحنيفة عن حماد عن إبراهيم عن الأسود عن عائشة رضي الله عنها: أنها قدمت متمتعة وهي حائض، فأمرها النبي صلى الله عليه وسلم فرفضت عمرتها واستأنفت الحج إذا فرغت من حجها، أمرها رسول الله صلى الله عليه وسلم أن تصدر إلى التنعيم مع أخيها عبدالرحمن»
يعنی دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه هغې (مکې) ته د تمتع په نيت سره تشريف راوړلي وو اوهغه دحيض په حالت کښې وه. په دې باندې حضورپاک هغې ته د (عمرې ترک کولو) حکم ورکړو. نوددې حکم په تعميل کښې هغې عمره ختمه کړه اود نوی سر نه ئې د حج احرام اوتړلو تردې چه بيا کله هغه د حج نه فارغه شوه نوهغې ته حضورپاک حکم ورکړو چه دتنعيم دمقام طرف ته دخپل رور عبدالرحمن سره لاړشه (اودترک کړې شوې عمرې قضااوکړه).
② «أبوحنيفة عن الهيثم عن رجل عن عائشة رضي الله عنها: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذبح لرفضها العمرة بقرة» يعنی د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه رسول الله ﷺ دهغې (عائشه رضي الله عنها) دعمرې د ترک کولو د وجې نه يوه غوا (ددم په توګه) ذبح کړې وه.
③ «أبوحنيفة عن عبدالملك عن ربعي بن حراش عن عائشة رضي الله عنها: أن النبي صلى الله عليه وسلم أمر برفضها العمرة دماً» يعنی د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه نبی کريم ﷺ دهغې د عمرې د ترک کيدو دوجې نه د دم ادا کولو حکم ورکړې وو.
④ «أبوحنيفة عن حماد عن إبراهيم عن الأسود عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: يانبي الله! يصدر الناس بحجة وعمرة، وأصدر بحجة» الحديث. (۴) يعنی دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه هغوی اوفرمائيل اې دالله نبی! خلقوخو حج اوعمره دواړه اوکړل واپس شو اوزه به صرف حج کوم واپس کيږم به. (چونکه حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض د وجې نه عمره نه وه کړې په دې وجه خفه وه اوهم د دغه خفګان اظهارهغې

(۱) صحيح البخاري: كتاب التمني، باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: (ولواستقبلت من أمري ما استدبرت) رقم الحديث: ۷۲۳۰.
(۲) مسند الإمام أحمد مسند عائشة رضي الله عنها، رقم الحديث: ۲۵۸۳۰.
(۳) لامع الدراري: ۲۰۹/۵.
(۴) مسند الإمام الأعظم بتنسيق النظام في مسند الإمام ص: ۱۱۳.

په دې حديث کښې حضورپاك ته اوکړو چه ارمان هغه هم حج اوعمره دواړه اداکولو سعادت حاصلولوسره واپس شوې وې.

په دې څلورو واړو مسند روايتونوکښې تصريح ده چه حضرت عائشه رضي الله عنها عمره فسخ کړې وه بل امام ابوداؤد رحمه الله هم دې طرف ته مائل دې څکه چه هغوی په خپل سنن کښې دحضرت عائشه صديقه رضي الله عنها په قصه باندې داترجمه قائم کړې ده: «باب المهلة بالعمرة تحيض فيدركها الحج فتنقض عمرتها وتهل بالحج، هل تقضي عمرتها» اوبيانی ددې ترجمې لاندې دحضرت عائشه رضي الله عنها د عمرې داحرام روايت ذکرکړې دې.(١)

بعض حضراتو «تنطلقون بحجة وعمرة وأنطلق بحج» کښې تاويل کړې دې چه ددې مطلب دې «تنطلقون بحجة وعمرة مفردة وأنطلق بحجة غير مفردة» يعنی تاسو ټول خو حج او عمره جدا جدا کولوسره واپس کيږئ اوزه به حج قران کولوسره واپس کيږم؟ ليکن دا تاويل د بعيد کيدو نه علاوه دظاهری هم سراسر خلاف دې. که دحديث په دې الفاظوکښې دا تاويل تسليم هم کړې شی نودبخاری شريف روايت کوم کښې چه حضرت عائشه رضي الله عنها حضورپاك صلى الله عليه وسلم ته فرمائی: «كل أصحابك يرجع بحجة وعمرة غيري» په دې کښې دا تاويل نه شی چليدې څکه چه ټول کسان د حج افراد په احرام کښې نه وو بلکه په هغوی کښې يوجماعت د حج قران کونکوهم وو.

بل امام بخاری رحمه الله د قاسم رحمه الله او اسود رحمه الله نه روايت نقل کړې دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل: «يارسول الله! أيصدر الناس بنسكين وأصدر بنسك.... الحديث»(٢) يعنی ټول خلق خو به دواړه عبادتونه (حج اوعمره) اوړلوسره واپس کيږی او زه به صرف هم يوعبادت اوړلوسره څم، نو په دې موقع باندې حضورپاك ولې اونه فرمائيل: «إنك أيضا ترجع بنسكين» يعنی غم مه کوه ته به هم دواړه عبادتونه اوړلوسره واپس کيږې.(٣)

دغه شان دقاسم رحمه الله په روايت کښې دی چه حضورپاك حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها ته فرمائيلې وو «كوني في حجك عسى الله أن يرزقكها......» الحديث (٤) اوس که چرې حضرت عائشه رضي الله عنها قارنه وه نوبيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك ارشاد «عسى الله أن يرزقكها» به څه معنی وی؟ څکه چه د عسی استعمال دهغه امورو دپاره کيږی چه متوقع الوجود وی يعنی دهغې په وجود کښې راتلل قريب زمانه کښې متوقع وی خو هغې ته دقارنه وئيلو مطلب دادې چه حج اوعمره فی الحال دواړه موجود دی نه چه متوقع الوجود. اود «كوني في حجك» معنی ده «كوني في انتظاره ورجائه ولا تيأسي منه» چونکه امر «لا يقتضي الفور» يعنی د فور تقاضانه کوی په دې وجه هيڅ لرې نه ده چه دلته هم د لږ وخت نه پس د تجديداحرام امر وی څکه چه کله حضرت عائشه رضي الله عنها دعمرې احرام ترك کړو نودهغې نه لږشان وخت پس حضورپاك هغې ته د

---

(١) رقم الكتاب: ١١، رقم الباب: ٨٠ رقم الحديث: ١٩٩٥.

(٢) رواه البخاري في كتاب العمرة. باب أجر العمرة على قدر النصب. رقم الحديث: ١٧٨٧ ومسلم في كتاب الحج باب بيان وجوه الإحرام وأنه يجوز إفراد الحج والتمتع والقران الخ. رقم الحديث: ٢٩٢٧.

(٣) أوجز المسالك: ٨/٤١٥-٤١٤.

(٤) صحيح البخاري كتاب الحج باب قول الله تعالى: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ﴾ رقم الحديث: ١٥٦٠.

حج داحرام ترلو حكم فرمائيلې وو. دا ټول تفصيل په هغه صورت كښې دې چه كله په ېرنقيها كښې هاد حج طرف ته راجع كړې.[1]

ليكن كه د سياق حديث موافق ضمير دعمرې طرف ته راجع كړې او په عسى كښې چه كومه د ترجي والامعنى ده هغه دعمرې سره متعلق وى نوبياخو بالكل واضح دلالت كوى چه حضرت عائشه رضي الله عنها عمره فسخ كړې وه.[2]

علامه سندهى رحمه الله اوفرمائيل چه د «كونى فى حجك» ظاهر دادې چه حضرت عائشه رضي الله عنها د حج په احرام كښې وه اودا د اعتمار عائشه والا د روايت خلاف ده مګردوارو كښې تطبيق ممكن دې په داسې معنى چه «كونى فى حجك» نه مراد وى «كونى فيما هو المقصود بالخروج من الحج بنقض إحرام العمرة وتجديد الحج» يعنى د مدينې نه خورج سره چه كوم مقصد وو عمره ترك كولوسره دهغې په افعال كښې مشغول شى.[3] والله اعلم.

د ائمه ثلاثه رحمهم الله مستدل اودهغې جواب: شيخ الحديث حضرت زكريا رحمه الله فرمائى چه دائمه ثلاثه پخپله مدعاباندې دټولو نه صريح دليل د مسلم شريف روايت دې په كوم كښې چه دى حضور پاك حضرت عائشه رضي الله عنها ته اوفرمائيل «يسعك طوافك لحجك وعمرتك»[4] نوپه دې كښې دوه خبرې دى.

رومبى خبره داده چه دامام بخارى رحمه الله روايات د امام مسلم رحمه الله په رواياتو باندې مقدم دى. دويمه خبره داده چه دحضورپاك ارشاد په دې باندې مبنى دې چه كيدې شى هغه وخت حضورپاك ته دا ياد نه وى راغلې چه حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض د وجې نه طواف اونه كړې شواو حضورپاك هغې ته د عمرې دختمولو حكم وركړې وو لكه چه د صحيح بخارى په روايت كښې [5] دى چه كله حضرت عائشه رضي الله عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شكايت اوكړو نو حضورپاك اوفرمائيل «وما طفت ليالى قدمنا مكة؟» ولې تا طواف اونه كړو كوم وخت چه مونږ مكې ته راغلو؟ حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل نه. نوددې روايت نه معلوميږى چه حضورپاك ته د حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض د وجې نه طواف نه كول ياد نه وو.[6]

علامه خليل احمدسهارنپورى فرمائى چه كه چرې مونږ دا تسليم هم كړوچه حضرت عائشه قارنه وه نوبياهم زمونږ د احنافو د رائې دپاره څه ضرورى نه دى چه دا اومنلې شو حضرت عائشه رضي الله عنها دحج او عمرې اراده كړې وه اوقارنه نه وه مګر بيا د عمرې احرام ترك كولوسره هغه مفرده بالحج شوې وه.[7]

قوله: فلما كنا بسرف حضت: سرف: د سين فتحه او راء په كسره سره منصرف اوغيرمنصر دواړه شان لوستلې شى.[1] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه موضع سرف د مكې نه تقريباً لس ميله فاصله

---

[1]) لامع الدرارى: ۲۱۱/۵-۲۱۰.
[2]) لامع الدرارى: ۲۱۱/۵ أوجز المسالك: ۴۱۵/۸.
[3]) حاشية السنديعلى صحيح البخارى: ۲۰۹/۱ لامع الدرارى: ۲۱۱/۵-۲۱۰.
[4]) رواه الإمام مسلم فى الحج باب بيان وجوه الإحرام وأنه يجوز إفراد الحج والتمتع والقران الخ رقم الحديث: ۲۹۳۳.
[5]) صحيح البخارى كتاب الحج باب التمتع والقران والإفراد بالحج وفسخ الحج لمن لم يكن معه هدى، رقم الحديث: ۱۵۶۱.
[6]) أوجز المسالك: ۴۱۵/۸.
[7]) بذل المجهود: ۱۱۲/۷.

باندې واقع دې. (۲)علامه عیني رحمه الله هم دا قول اختیارکړې دې اود ۹، ۷او ۶ میلو یا دوولسو میلو اقوال ئې د قیل سره ذکر کړي. (۳) ملاعلی قاري رحمه الله فرمائي سرف دمکې نه شپږ میله یا اوولس میله یا دولس میله فاصله باندې واقع د یوځائې نوم دې اوبیائی د ۱۷ او ۱۲ میل قول غیر صحیح ګرځولې دې. (۴)

د مقام سرف د عجائباتونه دی چه حضورپاک په عمرة القضاء کښې هم په دې ځائې کښې حضرت میمونه رضي الله عنها سره نکاح اوکړه او په واپسئ باندې هم په دې ځائې رخصتي اوشوه اودکومې ونې لاندې چه رخصتي اوشوه هم هلته دمیمونه رضي الله عنها تدفین هم شوې. (۵)

امام نووي رحمه الله د ابن حزم ظاهري رحمه الله نه نقل کړی دی چه د حیض شروع ۳ ذی الحجه د هفتې په ورځ شوې وه. (۶)

قوله:: «فدخل عَلَيَّ رسول الله صلی الله علیه وسلم وأنا أبکي»: حضرت عائشه رضي الله عنها ددې ویرې نه ژړل چه دهغې حج به فوت شي. (۷)

قوله:: «فقال: مالك نفست؟»: حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی چه امام خطابی رحمه الله فرمائي: اصل ددې کلمې نفس په معنی د دم دې مګر اهل لغت د فعل په وجه (د صیغې) په لحاظ ادوارو کښې یعنی حیض اونفاس کښې فرق کړې دې او هغه دا چه د حیض دپاره «نَفِست المرأة» (د نون فتحه سره) وائي اود ولادت دپاره «نُفِست المرأة» (د نون ضمه سره) وائي. حافظ رحمه الله فرمائي چه هم دغه قول د ډیرو اهل لغت دې البته ابوحاتم رحمه الله د اصمعی رحمه الله نه نقل کړی دی چه "نُفِست" د نون په ضمه سره حیض اونفاس دواړو دپاره وئیلې شي. (۸)

خو امام نووي رحمه الله لیکلی دی چه ابوحاتم د اصمعی رحمه الله نه نقل کړی دی چه دا لفظ د نون فتحه سره اود نون ضمه سره دواړه شان په حیض اونفاس کښې استعمالولې شي. (۹)

لکه چه د اصمعی رحمه الله نه دوه روایتونه دی یوروایت دادې چه دا لفظ "نُفِست" (صیغه مجهول سره) د حیض اونفاس دواړومعانوکښې استعمالولې شي او "نَفِست" (معروف صیغه سره) صرف دحیض په معنی کښې استعمالیږي او دویم روایت دادې چه دا لفظ معروف اومجهول دواړه شان د حیض او نفاس دواړو معنوکښې استعمالیږي. بله خبره دا چه امام نووي رحمه الله دا لفظ د نون فتحه او فاء کسره سره نقل کړې دې اوددې نه پس ئې فرمائیلی دی چه په روایت کښې هم دغه معروف صحیح او لغت

---

۱) فتح الباري: ۵۲۸/۳شرح الکرماني: ۱۵۸/۳المنهاج للنووي: ۳۸۲/۸إرشادالساري:۵۳۴/۱تحفة الباري: ۲۴۱/۱.
۲) فتح الباري: ۵۲۸/۱.س
۳) عمدة القاري:۳۸۱/۳.
۴) مرقاة المفاتیح: ۴۹۲/۵.
۵) حجة الوداع وعمرات النبی صلی الله علیه وسلم ص:۵۸بذل المجهود: ۱۱۲/۷.
۶) المنهاج للنووي المعروف بشرح النووي: ۳۹۴/۸.
۷) مرقاة المفاتیح: ۴۹۲/۵.
۸) فتح الباري:۵۳۱/۱.
۹) المنهاج للنووي المعروف بشرح للنوي: ۱۹۷/۳.

کښې مشهور دی چه "نفست" (د نون فتحه سره) د حیض په معنی کښې دې او د ولادت دپاره نفست د نون ضمه سره ونیلې شی. [۱]

ابوعبید هروی رحمه الله فرمائی د ولادت دپاره خو په دواړه شان استعمالیږی اوحیض دپاره صرف د نونه فتحه سره. [۲] بهرحال دا لفظ د نفس نه ماخوذ دې د معنی چه په لغت کښې دم یعنی وینه ده اوحیض اونفاس دواړو ته نفس دلغوی معنې په اعتبارسره ونیلې شی. [۳] بل زمونږ ددې بخاری په روایت کښې دا لفظ دنون فتحه او ضمه دواړه شان سره ثابت دې. [۴]

حضرت عائشه رضي الله عنها دحیض شکایت په کومه ورځ اوکړو؟ دومره خبره خو متعین ده چه دحضرت عائشه رضي الله عنها د حیض شروع ۴ ذی الحجه موضع سرف کښې شوې البته په دې کښې اختلاف دې چه حضورپاك ته شکایت په ۴ذی الحجه موضع سرف کښې اوکړو یا په یوم الترویه یعنی اتم د ذی الحجه چرته په بل مقام اوکړو؟ نوددې روایت نه معلومیږی چه په موضع سرف کښې شکایت اوکړو اوهم په دې باندې علامه ابن قیم رحمه الله جزم کړې دې خو په صحیح مسلم کښې دحضرت جابر رضي الله عنه [۵] دروایت تقاضاداده چه په یوم الترویه کښې شکایت اوکړو [۶] اوهم دې طرف ته د علامه قسطلانی رحمه الله هم خیال دې. [۷] لیکن حقیقت دادې چه په دې روایاتوکښې تعارض نشته دې خکه چه کله په موضع سرف کښې د حیض شروع اوشوه نو اول نی هم هلته شکایت اوکړو. بیا چه کله په یوم الترویه ۸ذی الحجه باندې د منٰی دپاره روانیدل اوشو نوحضرت عائشه رضي الله عنها حضورپاك ته دخپلې ماهوارنی بیمارنی بیا شکایت اوکړو خکه چه د حج عمل شروع کیدونکې وو دکوم د وجې نه چه حضرت عائشه رضي الله عنها ته دا اندیښنه پیداشوه چه چرته دهغې حج هم فوت نه شی.

شیخ الحدیث حضرت زکریا فرمائی چه هم په صحیح مسلم کښې [۸] دحضرت عروه رحمه الله په طریق سره دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روایت نقل شوې یو روایت نه معلومیږی چه حضرت عائشه رضي الله عنها د ماهوارنی شکایت په یوم عرفه یعنی ۹ذی الحجه کښې اوکړو.هم دغه شان د یوبل روایت نه معلومیږی چه لیله عرفه یعنی د عرفه په شپه نی شکایت اوکړو [۹] دغه شان په روایاتوکښې اختلاف څلوروته اورسیدو ① ۴ذی الحجه موضع سرف ② یوم الترویه (۸ذی الحجه) ③یوم عرفه ④ لیله عرفه [۱۰]

موضع طهرکښې اختلاف: دحضرت عائشه رضي الله عنها په موضع طهرکښې هم اختلاف دې چه هغه چرته اوکله پاکه شوه؟ د بعض قول دې چه دعرفه په ورځ پاکه شوه لکه چه دمجاهد رحمه الله نه روایت دې (خود

---

[۱] حواله بالا.
[۲] المنهاج للنووی المعروف بشرح النووی: ۱۹۸/۳عمدة القاری: ۲۸۱/۱تحفة الباری: ۲٤۱/۱شرح الکرمانی: ۱۵۹/۳.
[۳] شرح الکرمانی:۱۵۹/۳.
[۴] فتح الباری: ۵۳۱/۱.
[۵] صحیح مسلم کتاب الحج باب وجوه الإحرام الخ. رقم الحدیث: ۲۹۳۷.
[۶] فتح الباری: ۷۷۵/۳عمدة القاری: ۱۷۲/۱۰فتح الملهم:۲۷/۶أوجزالمسالک: ٤۰۹/۸بذل المجهول: ۱۱۲/۷.
[۷] إرشادالساری: ۳۱۰/٤.
[۸] صحیح مسلم کتاب الحج باب وجوه الإحرام الخ رقم الحدیث: ۲۹۱۱.
[۹] صحیح مسلم کتاب الحج باب وجوه الإحرام الخ رقم الحدیث: ۲۹۱۲.
[۱۰] أوجزالمسالک: ٤۰۹/۸.

عروه رحمه الله نه نقل دی چه حضرت عائشه رضي الله عنها باندې هم په دغه دحيض حالت کښې دعرفه ورځ راغلې وه. (١)علامه ابن قيم رحمه الله فرمائی چه دواړه روايتونه صحيح دی اوعلامه ابن حزم دا په دوو مختلف معنو باندې محمول کړی دی. چنانچه دحضرت مجاهد رحمه الله په روايت کښې دعرفه د طهرنه مراد د وقوف عرفه دپاره غسل کول دی څکه چه حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی (تطهر بعرفة اوتطهر غيرطهر دي) او دحضرت قاسم رحمه الله نه نقل دی چه په يوم النحرکښې طهرواقع دې. (٢) دغه شان علامه نووی رحمه الله د ابن حزم نه نقل کړی دی چه دهغې طهر يوم النحر کښې د هفتې په ورځ شوې وو. (٣)
علامه زرقانی رحمه الله فرمائی چه ټول روايات په دې باندې متفق دی چه طواف افاضه (طواف زيارت) حضرت عائشه رضي الله عنها په يوم النحرکښې کړې وو باقی دحضرت مجاهد رحمه الله او حضرت قاسم رحمه الله په روايتونوکښې داسې تطبيق کيدلې شی چه وينه خو هم دعرفه په ورځ بنده شوې وه مګر طهرنی منی ته په راتلوسره اوليدلو. (٤)
حافظ ابن حجر رحمه الله په دې روايتونوکښې داسې تطبيق ورکوی چه په عرفه کښې هغې طهر اوليدلو ليکن منی ته د راتلو پورې دغسل موقع ملاؤنه شوه يا بيا داسې چه وينه په عرفه کښې بنده شوې وه مګر طهر نی منی ته په راتلو سره اوليدلو. وهذا أولى. (٥)
علامه ابن قيم رحمه الله فرمائی چه سنن ابی داؤدکښې کتاب المناسك (٦)په يوروايت کښې دی حضرت عائشه رضي الله عنها د بطحاء په شپه پاکه شوه اوددې سند هم صحيح دې. (٧)مګر ابن حزم رحمه الله ونيلی دی چه دا روايت منکردې. (٨)
شيخ زکريا رحمه الله فرمائی چه زما په نيزظاهرداده چه دا (د سنن ابی داؤد) په روايت کښې د ناقل نه تصحيف شوې دې. صحيح د واؤ حاليه د اضافه سره دې يعنی د بطحاء په شپه راغله خوتردغه وخته پورې عائشه رضي الله عنها پاکه شوې وه. هم د سنن ابی داؤد د يوروايت الفاظ دادی: ((فلما كانت ليلة بطحاء وطهرت عائشة))(٩) **ترجمه**: کله چه د بطحاء شپه راغله نوحال دادې چه عائشه رضي الله عنها پاکه شوې وه. (١٠)
علامه ابن قيم رحمه الله فرمائی چه د سنن ابی داؤد دا روايت د حماد بن سلمه نه علاوه حماد بن زيد او وهيب بن خالد هم روايت کړې دې. (١١)مګر په دې روايتونوکښې داجمله چه حضرت عائشه رضي الله عنها

---

[1]) صحيح مسلم كتاب الحج باب وجوه الإحرام الخ رقم الحديث: ٢٩١١، ٢٩٣٤.
[2]) صحيح مسلم كتاب الحج باب وجوه الإحرام الخ رقم الحديث: ٢٩١٩.
[3]) زادالمعاد: ٢/١٧٧-١٧٦شرح الزرقاني على المؤطا: ٢/٣٧٥فتح البارى:٣/٧٧٦أوجز المسالك: ٨/٤٢٨بذل المجهول:٧/١١٣-١١٢فتح الملهم:٦/٢٧المنهاج للنووى: ٤/٣٩٤.
[4]) شرح الزرقاني على المؤطا: ٢/٣٧٥.
[5]) فتح البارى:٣/٧٧٦.
[6]) سنن أبي داؤد كتاب المناسک باب فی إفراد الحج رقم الحديث: ١٧٧٨.
[7]) زادالمعاد: ٢/١٧٧.
[8]) ايضاً.
[9]) سنن أبي داؤد كتاب المناسک باب فی إفراد الحج رقم الحديث: ١٧٨٢.
[10]) حجة الوداع وعمرات النبى صلى الله عليه وسلم ص: ٦٢-٦١.
[11]) سنن أبي داؤد كتاب المناسک باب فی إفراد الحج رقم الحديث: ١٧٧٨.

دبطحاء په شپه پاکه شوې موجود نه ده. بل ددې لاندې وجوهاتو په وجه هم حماد بن زید اودهغوی دملګرو روایت د حماد بن سلمه د روایت نه مقدم دې.

① حماد بن زید د حماد بن سلمه په نسبت احفظ او اثبت دې ② د حماد بن زید وغیره په روایت کښې حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله د خپل خان باره کښې خبرورکوی خود حماد بن سلمه په روایت کښې دهغې باره کښې بل څوك خبر ورکوی. ③ امام زهری رحمه الله دعروة عن عائشه رضي الله عنها په طریق سره روایت نقل کړې دې په کوم کښې چه دی: «فلم أزل حائضاً حتی کان یوم عرفة» یعنی زه د حیض په حالت کښې ووم تردې چه دعرفه ورځ راغله. هم دغه هغه غایت دې کوم چه حضرت قاسم رحمه الله او مجاهد رحمه الله بیان کړې دې. البته صرف دومره فرق دې چه امام مجاهد رحمه الله د حضرت عائشه رضي الله عنها نه طهر دپه عرفه کښې بیان کړې او حضرت قاسم رحمه الله یوم النحر روایت کړې. (۱)

قوله: (إنّ هذا أمر کتبه الله علی بنات آدم): الله تعالی حیض په بنات آدم باندې مقدر کړې دې او په دې کښې حواء علیها السلام هم داخل ده. څکه چه کله هغې د منع کړې شوې ونې نه میوه اوخوړله نوهغې حضرت حواء علیها السلام په وینوباندې ککړه کړه. په دې باندې الله تعالی حضرت حواء علیها السلام ته اوفرمائیل چه کله دې منع کړې شوې ونې ته په وینوباندې ککړه کړې نوموني به هم تا اوستا لونړه د قیامته پورې په وینوباندې ککړه کوو. نو هم دهغه وخت نه الله تعالی په ټولو بنات آدم باندې د موربې بی حواء علیها السلام په تبعیت کښې حیض مقدر کړو. (۲)

په هذا سره دحیض طرف ته اشاره ده او أمر د شئ په معنی کښې دې. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه په روایت کښې د أمر لفظ دې او په ترجمه کښې لفظ شئ ذکردې نودا خویا د نقل حدیث بالمعنی د قبیل نه دې او یا بیا دواړه لفظونه ثابت دی. (۳) په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دداسې احتمال بیانولو ضرورت نشته دې څکه چه ددواړو لفظونو ثابتیدل متعین دی. (۴)

بل ملاعلی قاری رحمه الله فرمائی چه د رسول الله ﷺ په دې ارشاد مبارك کښې د حضرت عائشه رضي الله عنها تسلی ده څکه چه «البلیة إذا عمت طابت» کله چه څه مصیبت عام وی نو هغه زغمل آسانیږی. (۵)

قوله: (فاقضي ما یقضي الحاج): دلته قضاء د ادا په معنی کښې ده څکه چه لفظ قضاء د ادا په معنی کښې هم استعمالیږی. (۶) لکه څنګه چه ارشاد باری تعالی دې ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوْا﴾ إي: إذا أدیت. (۷)

قوله: (غیر ألا تطوفي بالبیت): لفظ غیر منصوب دې. په دې جمله باندې اشکال کیږی چه ددې تقدیری عبارت «غیر عدم الطواف» جوړیږی کوم چه صحیح نه دې څکه چه مقصود ددې نقیض یعنی

---

(۱) زادالمعاد: ۱۷۷/۲.

(۲) مرقاة المفاتیح: ۴۹۲/۵.

(۳) شرح الکرمانی: ۱۵۹/۳ عمدة القاری: ۳۸۱/۳.

(۴) عمدة القاری: ۳۸۱/۳.

(۵) مرقاة المفاتیح: ۴۹۲/۵.

(۶) عمدة القاری: ۳۸۱/۳ فتح الباری: ۵۲۸/۱ شرح الکرمانی: ۱۵۹/۳ عمدة القاری: ۳۸۱/۳.

(۷) عمدة القاری: ۳۸۱/۳.

طواف دې نه چه عدم طواف؟ جواب دادې چه په دې جمله کښې "لا" زائده دې او تطوفي د "أن" ناصبه د وجې نه منصوب دې. دويم جواب دادې چه "أن" مخففة من المثقلة اوګرځولې شی او تطوفي د لاء نهی د وجې نه مجزوم اوګرځولې شی نوداسې به هم دغه اشکال لرې شی او په دې دويم صورت کښې به معنی شی «لاتطوفی مادمت حائضا» چه ته ترکومې د حيض په حالت کښې ئې طواف مه کوه.[1]

دحائضه دپاره د طواف ممانعت اود هغې په علت کښې د فقهاؤ اختلاف: علامه نووی رحمه الله فرمائی چه د رسول الله ﷺ په دې ارشاد مبارك کښې ددې خبرې دليل دې چه حائضه طواف نه شی کولې او په دې باندې د ټولو اتفاق دې. مګر د طواف دپاره د طهارت شرط کيدل يا نه کيدلو په سلسله کښې د ائمه د اختلاف په رڼړا کښې ددې حکم (د حائضه دپاره طواف ممنوع ګرځولو) په علت کښې هم اختلاف دې. د ائمه ثلاثه رحمهم الله مذهب دادې چه د طواف د پاره طهارت شرط دې اود امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز دطواف د پاره طهارت شرط نه دې. لهذا د جمهورو د مذهب موافق ددې حکم علت په حائضه کښې د طهارت د شرط نه موجود کيدل دی اود امام رحمه الله د مذهب موافق ددې حکم علت دادې چه د حائضه دپاره په جمات کښې داخليدل ممنوع دی او بيت الله په جمات کښې دې په دې وجه هغه طواف نه شی کولې.[2]

علامه کاسانی رحمه الله فرمائی چه احناف (کثرالله سوادهم) په نيز د طواف دپاره حدث جنابت او حيض، نفاس نه طهارت شرط نه دې اونه فرض دې بلکه واجب دی. په دې وجه که چابغيرد طهارت نه طواف اوکړونو طواف خو به ئې اوشی مګر د ترك واجب د وجې نه به واپس راګرځول لازم وی. د امام شافعی رحمه الله دليل دادې چه حضورپاك طواف مونځ ګرځولې دې چنانچه په حديث کښې دی «الطواف صلاة»[3] (طواف مونځ دې) لهذا چه کله طواف مونځ دې نود مونځ په شان به طواف هم بغيرد طهارت نه کيږی.

د احنافو حضراتو دليل د قرآن پاك دا آيت دې: ﴿ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴾ (سورت حج: ۲۹) لکه څنګه چه الله رب العزت د مطلق طواف حکم فرمائيلې دې د طهارت وغيره هيڅ شرط نشته دې اوس دا مطلق حکم د خبرواحد په ذريعه مقيد کول به صحيح نه وی ځکه چه دا په نص باندې د خبر واحد په ذريعه زياتې کول دی اودا جائزنه دی بلکه دا حديث به په تشبيه باندې محمول کولې کيږی لکه چه دالله تعالی ارشاد دې: ﴿ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ ﴾ (سورت أحزاب: ۶) أي: كأمهاتهم، نوهم داسې به دحديث معنی وی. «الطواف كالصلاة» چه طواف د مونځ په شان دې او دا تشبيه فی بعض الوجوه به وی ځکه چه کلام په تشبيه کښې عموم نه وی لهذا تشبيه به په ثواب کښې وی يا بيا په اصل فرضيت کښې، اويا بيا مونږ دا اووايو چه طواف د مونځ په شان دې حقيقتاً مونځ نه دې نو په دې حيثيت سره د طواف دپاره به طهارت شرط يا فرض نه وی ځکه چه دا په حقيقت کښې مونځ نه دې ليکن په دې حيثيت سره چه داد مونځ په شان دې ددې دپاره به طهارت واجب ګرځولې شی ځکه چه قدر ممکن دواړو دليلونويعنی قرآن اوسنت باندې عمل اوکړې شی.[4]

---

[1] شرح الكرمانی: ۱۵۹/۳ إرشادالساری: ۵۳۴/۱ عمدة القاری: ۳۸۱/۳.
[2] المنهاج للنووی المعروف بشرح النووی: ۳۸۲/۸ عمدة القاری: ۲۶۴/۹ فتح الملهم: ۳۱/۶.
[3] السنن الكبری للبيهقی كتاب الحج باب إقلال الكلام لغير ذكرالله فی الطواف: ۱۳۸/۵ رقم الحديث: ۹۲۹۳.
[4] بدائع الصنائع: ۶۹،۷۱/۳.

د احنافو په ذکر کړې شوې علت باندې اعتراض او دهغې جواب: وړاندې چه د ذکر کړې شوې حکم کوم علت حضرات احنافو بیان کړې چه طواف د بیت الله په جمات کښې کیږي او حائضه جمات ته نه شي داخلیدلې په دې وجه طواف هم نه شي کولې. په دې علت باندې علامه عبدالحئی لکهنوی رحمه الله اعتراض کړې دې چه دا علت قاصره دې خکه چه ددې مطلب خودا شو که یوه ښځه همت او کړي اود جمات نه بهر طواف او کړي نود احنافو په نیز به ددې طواف اوشي حالانکه داسې طواف نه شي ادا کیدې (خکه چه حضورپاک علی الاطلاق "ألا تطوفی فی بالبیت" فرمائیلی دی)؟ ددې اشکال په جواب کښې علامه خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د احنافو بیان کړې شوې علت قاصره نه دې خکه چه د جمات نه بهرد بیت الله طواف کول د سره هډو جائزنه دی خکه چه د طواف د صحت دپاره دا هم شرط دې چه په جمات کښې دننه وی. چنانچه لاندې د یوڅو عبارتونو ذکر کولې شی د کوم نه چه واضحه کیږی چه د طواف د صحت دپاره ضروری دی چه هغه دې هم په جمات کښې دننه وی. (١)

① ((فی البدائع: "ولوطاف حول المسجد وبینه وبین البیت حیطان المسجد، لم یجزه لأن حیطان المسجد حاجزة، فلم یطف بالبیت لعدم الطواف حوله، بل طاف بالمسجد لوجود الطواف حوله، لاحول البیت ولأنه لوجاز الطواف حول المسجد مع حیلولة حیطان المسجد، لجاز حول مکة والحرم، وذا لا یجوز، کذا هذا")) یعنی که چرې چا د (بیت الله په خانې) د جمات نه چاپیره طواف اوکړو کوم وخت چه د دغه سړي او د بیت الله په مینځ کښې دیوالونه حائل وو نوداسې طواف جائزنه دې خکه چه په مینځ کښې د جمات دیوالونه حائل دی، د کوم په وجه چه په حقیقت کښې دې سړی د بیت الله طواف اونه کړو بلکه د جمات طواف ئې اوکړې دې خکه چه هغه د جمات نه چاپیره چکرې وهلی دی. بل که د جمات نه چاپیره طواف کول جائز وې سره ددې چه په مینځ کښې د جمات دیوالونه حائل وی نوبیا به د مکې نه اود حرم مکه نه چاپیره طواف کولو سره طواف کیدلو او چونکه په داسې کولوسره طواف نه کیږی لهذا دغه شان یعنی د جمات نه چاپیره طواف کولوسره هم طواف نه کیږی.

② ملا علی قاری رحمه الله فرمائی: ((ولوطاف خارج المسجد فمع وجود الجدران لایصح إجماعًا، وأما إذاکان جدرانه منهدمة، فکذا عند عامة العلماء خلافًا لمن لم یعتد بخلافه)) (٢) یعنی که چاد جمات نه بهر طواف اوکړو نو په مینځ کښې د جمات د دیوالونو په موجودګنی کښې به په اجماع سره طواف صحیح نه وی. اوکه چرې د جمات دیوالونه اونړولې شی نوبیا هم د ټولو علماو په نیز طواف صحیح نه وی په خلاف دهغه خلقو دچا اختلاف کول چه په هیڅ شمیر کښې نه دی. بل علامه سهارنپوری فرمائی چه په دې باب کښې آخری حددادې چه دواړه څیزونو دطواف دپاره شرط دی یعنی مکان دطواف (جمات) هم او طهارت هم، که چرې یو شرط هم موجودنه شی نوطواف به جائزنه وی په دې وجه هیڅ یو علت قاصر نه دې (٣)

قوله:: (قالت: وضحی رسول الله صلی الله علیه وسلم عن نسائه بالبقر):

---

(١) بذل المجهود: ١٠٧/٧.

(٢) شرح لباب المناسک: ١٦٧.

(٣) بذل المجهود: ١٠٨/٧.

غوائی قربانی کړې وه یا هدی کړې وه؟: امام بخاری دلته او **کتاب الأضحی** کښې (۱) دغه شان امام مسلم هم دا روایت (ابن عيينة عن عبدالرحمن بن القاسم عن أبيه عن عائشة رضي الله عنها) په طریق سره هم په دې الفاظو (ضحى رسول الله صلى الله عليه وسلم) سره ذکر کړې دې (۲) امام مسلم دا روایت (عبدالعزيز بن أبي سلمة الماجشون عن عبدالرحمن) په طریق سره هم ذکر کړې دې. مګر په هغه روایت کښې **ضحی** په ځائې **أهدي** الفاظ دی (۳)
علامه ابن قیم رحمه الله هدی کیدل راجح ګرځولې دی. په ابن حزم رحمه الله باندې رد کولوسره فرمائی چه د هغوی مذهب دادې چه دحاجی دپاره هدی سره قربانی هم مشروع ده لیکن (علامه ابن قیم رحمه الله فرمائی چه) صحیح دادی د حاجی دپاره هدی هم داسې ده لکه د مقیم دپاره اضحیه (قربانی) خکه چه د چانه نقل نه دی چه حضورپاك اود صحابه کرامو رضي الله عنهم نه چاهم هدی او اضحیه نه ده جمع کړې بلکه دهغوی هدی به هم دهغوی قربانی وه. بل دادعائشه رضي الله عنها نه چه دا نقل دی ((ضحى عن نسائه بالبقر)) نو په حقیقت کښې داهم هدی ده مګر په دې باندې د اضحیه د لفظ اطلاق کړې شوې دې خکه چه ازواج مطهرات په حج تمتع سره وې او په هغوی باندې هدی لازم وه. په دې وجه چه کومه غوا دهغوی د طرف نه ذبح کړې شوه هغه هم هدی وه کومه چه په هغوی باندې لازمی وه. (۴)
لیکن د حافظ ابن حجر رحمه الله خیال مختلف دی. کتاب الحج کښې هدی کیدو ته ترجیح ورکولوسره فرمائی چه په ظاهره دا د راویانو تصرف دې خکه چه د حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت کښې تصریح ده چه دا غواد هغه ازواج مطهرات د طرف نه ذبح کړې شوه چاچه عمره کړې وه. په دې سره دهغه خلقو روایت ته تقویت ملاویږی چاچه د هدی لفظ روایت کړې دې او په دې سره دا هم واضحه شوه چه دا هدی دتمتع وه. (۵)
او په **کتاب الأضاحی** کښې **اضحیه** کیدو ته ترجیح ده: چنانچه حدیث ((**ضحى النبي صلى الله عليه وسلم عن أزواجه بالبقر**)) لاندې فرمائی دا روایت په دې امر کښې واضح دې چه مذکوره ذبح اضحیه وه. (۶)
شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دحضرت عائشه رضي الله عنها په حدیث باندې "**باب الأضحية للمسافر والنساء**" قائم کړې دې دغه شان ددې نه پس "**باب من ذبح ضحية غيره**" قائم کړې دې. نو دا دواړه ابواب پدې باندې دلالت کوی چه امام بخاری رحمه الله هم دا حدیث په **اضحیه** باندې محمول کوی. (۷)
لیکن من حیث الروایه هم هدی کیدل راجح دی خکه چه په متمتعین باندې هدی لازم ده او سنن ابی داؤد کښې د حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه نقل دی چه دا غوا د هغه ازواج مطهرات د طرف نه ذبح کړې شوه چاچه عمره کړې وه لهذا هم هدی کیدل راجح دی. (۸)

---

(۱) صحيح البخاری كتاب الأضاحی باب الأضحية للمسافر والنساء رقم الحديث: ۵۵۴۸.
(۲) صحيح مسلم كتاب الحج باب بيان وجوه الإحرام الخ رقم الحديث: ۲۹۱۸.
(۳) رواه الإمام مسلم فی الحج باب بيان وجوه الإحرام، وأنه يجوز إفراد الحج والتمتع والقران الخ رقم الحديث: ۲۹۱۹.
(۴) زادالمعاد: ۲/۲۶۳.
(۵) فتح الباری: ۳/۷۰۳.
(۶) فتح الباری: ۱۰/۵.
(۷) أوجز المسالک: ۸/۹۴.
(۸) كتاب المناسک باب هدی البقر رقم الحديث: ۱۷۵۱.

په هدی کښې اشتراک: د رسول الله ﷺ دخپلو زیاتو ازواج مطهرات دطرف نه یوه غوا ذبح کول ددې خبرې دلیل دې چه په هدایا او اضاحی کښې اشتراک جائزدې اوهم دغه د جمهورو علماؤ امام ابوحنیفه رحمه الله، امام شافعی رحمه الله او امام احمد رحمه الله مذهب دې. د امام مالك رحمه الله په نیزدا اشتراك ناجائزدې. چنانچه په موطاکښې دامام مالك رحمه الله نه نقل دی چه هغوی د بعض اهل علم نه اوریدلی دی چه یو بدنه (اوښ یا غوا) کښې دې ښځې او سړی دواړه شریك نه وی بلکه هر یو ته د جدا بدنه هدی کول پکاردی. (۱)

علامه احمد دردیر رحمه الله فرمانی چه هدی که واجب وی اوکه تطوع، په دې کښې اشتراك صحیح نه دې نه په ذات کښې اونه په اجرکښې. که چرته دوو کسانو شراکت اوکړو نوددواړو هدی جائزنه شوه. د سوقی رحمه الله فرمائی پس د هدی معامله د قربانئی نه مختلف ده چه د قربانئی په اجرکښې اشتراك صحیح دې.(۲)بعض مالکیه او داؤدظاهری وائی چه هدی تطوع کښې اشتراك جائزدې صرف په هدی واجب کښې اشتراك جائزنه دی. (۳)

او ابن رشدمالکی رحمه الله دتفصیلی کلام نه هم دغه معلومیږی چه دامام مالك رحمه الله په نیزیه هدی تطوع کښې اشتراك جائز دې اوکه هدی واجب وی تطوع، په دې کښې د اشتراك دعدم جواز قول نی د ابن قاسم رحمه الله روایت گرځولې دې. (۴)

حاصل د کلام دا شوچه دامام مالك رحمه الله نه دوه روایتونه نقل دی. دابن قاسم رحمه الله په روایت هدی کښې اشتراك مطلقاً ناجائزدې که واجب وی که تطوع، نه اشتراك فی الذات اونه اشتراك فی الاجر خو دویم روایت دادې چه دامام مالك رحمه الله هدی تطوع کښې اشتراك جائزدې او په اضحیه کښې صرف اشتراك فی الاجر جائزدې.

امام بخاری رحمه الله د ابوجمره رحمه الله نه دا روایت نقل کړې دې چه هغوی د ابن عباس رضی الله عنهما نه د هدی باره کښې سوال اوکړو نو هغوی اوفرمائیل: «**فیها جزور أو بقرة أو شاة أو شرك فی دم**»(۵) یعنی تمتع کښې اوښ غوا یا چیلئی (قربانی واجب ده) یا یوه قربانی (اوښ او غوا) کښې شریکیدل پکاردی.

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې په شرح کښې فرمائی چه: شرك په کسر د شین او سکون د راء، مطلب دادې چه دهدی په څناورکښې په داسې توگه باندې شرکت کول چه یوځناور د پوره جماعت د طرف نه کافی وی. دا روایت په صحیح مسلم کښې د حضرت جابر رضی الله عنه نه نقل کړې شوی روایت موافق دې (۶)په کوم کښې چه دی حضورپاك صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د حج په موقع باندې دا ارشاد اوفرمانیلو چه هغه په اوښ او غوا یویو څاروی کښې اووه اووه کسان شریکیدې شی. او هم دغه د امام شافعی رحمه الله او جمهورعلماؤ مذهب دې که هدی واجب وی یا هدی تطوع او که غواړې نود ټولو شرکاؤ نیت د ثواب وی یا د بعض د ثواب اود بعض د غوښې نیت وی.

---

(۱) الموطا للإمام مالک ص: ۴۰۹.

(۲) الشرح الکبیر مع حاشیة الدسوقی: ۳۴۲/۲.

(۳) فتح الباری: ۶۸۲/۳أجز المسالک: ۶۴۱/۷کشف المغطاعن وجه الموطا، ص: ۴۰۹.

(۴) بدایة المجتهد: ۸۴/۴.

(۵) کتاب الحج باب (فمن تمتع بالعمرة الى الحج فما استیسرمن الهدی) رقم الحدیث: ۱۶۸۸أوجزالمسالک: ۶۴۰/۷.

(۶) صحیح مسلم کتاب الحج باب بیان وجوه الإحرام، وأنه یجوز إفراد والحج والقران الخ رقم الحدیث: ۲۹۴۰.

امام ابوحنيفه رحمه الله اود هغوى د ملګرو مذهب دا دې چه د شركت دپاره د ټولو شركاؤ متقرب كيدل يعنى د ثواب نيت كيدل شرط دې البته جهت قربت (دم تمتع، دم احصار، دم قران او دم جزاالصيد) اتحاد شرط نه دې. مګر خوښه كړې شوې خبره هم دغه ده چه جهت قربت هم يووى. امام زفر رحمه الله د قربت سره اتحاد جهت قربت هم شرط ګرځوى.

د ابن عمر رضي الله عنهما په حواله سره نقل دى چه هغه په شروع كښې د اشتراك قائل نه وو خو تركومې هغه ته سنت (حديث) اورسيدلو نوهغه رجوع اوكړه. چنانچه مسنداحمد[1] روايت دې چه امام شعبى رحمه الله د ابن عمر رضي الله عنهما نه پوښتنه اوكړه چه آيا اوښ اوغوا د اووه كسانود طرف نه كافى كيږى؟ نو ابن عمر رضي الله عنهما په جواب كښې اوفرمائيل چه ولې ددې اووه ساګانې وى څه؟ امام شعبى رحمه الله اوفرمائيل چه (نه مګر) د رسول الله صلى الله عليه وسلم د اصحابو خيال هم دغه دې چه حضورپاك اوښ او غوا د اووه كسانود طرف نه مشروع ګرځولې ده. په دې باندې ابن عمر رضي الله عنهما يوسړى ته اووئيل چه آيا داخبره هم داسې ده؟ نوهغه اووئيل اوجې، ابن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل چه ماته خوددې علم هم نشته دې.[2]

امام موفق رحمه الله د ائمه د مذاهب ذكر كولونه پس فرمائى چه حديث جابر رضي الله عنه د امام مالك رحمه الله قول ردكوى.[3] پدې موقع قاضى اسماعيل مالكى رحمه الله د امام مالك دفاع كولوسره فرمائى چه د حضرت جابر رضي الله عنه حديث د هغه وخت واقعه ده كوم وخت چه حضورپاك او صحابه كرام په مقام حديبيه كښې محصور وو اود محصر هدى واجب نه وى بلكه تطوع وى او په هدى تطوع كښې د يوقول مطابق د امام مالك رحمه الله په نيز اشتراك جائز دې او وړاندې ذكر كړې شوې د حضرت ابوجمره رحمه الله روايت (كوم چه د اشتراك په صحت باندې دال دې) په حواله سره قاضى صاحب فرمائى چه د ابن عباس رضي الله عنهما نورو ثقه اصحابو د ابوجمره رحمه الله مخالفت كړې دې څكه چه هغه د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت كړې دې چه «أن ماأستيسرمن الهدي شاة»[4] يعنى د هدى چه كوم څناور په آسانئى سره ملاويږى هغه چيلئى ده اوبيا ددغه اصحابو روايات ئې په اسانيد صحيحه سره ذكركړى دى. يوبل حديث ذكركولو سره فرمائى چه محمدبن سيرين د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت كړې دې چه هغوى فرمائى: «ماكنت أري أن دماً واحداًيقضي عن أكثرمن واحد» چه زه نه پوهيږم يوه ساه (او يوه وينه) به د يرنه دزياتوكسانودپاره كافى كيږى.[5]

ددې په جواب كښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ابوجمره رحمه الله او د نورو اصحابو په روايتوكښې څه تعارض يا منافرت نشته دې څكه چه ابوجمره رحمه الله صرف د اشتراك ذكر اضافه كړې دې كوم چه نورو رواتو نه دې كړې. باقى د شاة يعنى چيلئى په ذكركولوكښې د هغوى موافقت كړې دې لهذا هيڅ تعارض نشته دې. او تركومې چه تعلق دى ددې امر چه ابن عباس رضي الله عنهما صرف شاة ذكر كولو باندې ولې اكتفااوكړه؟ نوددې وجه د ابن عباس رضي الله عنهما په هغه خلقو باندې رد كول مقصود وو چه هدى

---

[1] مسندالإمام أحمد حديث ابن عمر رضى الله عنهما: ۴۶۱/۳۸رقم الحديث: ۲۳۴۷۸مؤسسة الرسالة. إسناده ضعيف لضعف مجالدبن سعيد. لكن سلف بهذا الإسناد برقم: ۱۴۵۹۳.إلا أن الشعبى قال فيه: حدثنى جابر بن عبدالله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سن الجزور والابقرة عن سبعة. وهوعن جابر صحيح، وروى عنه من غير هذا الطريق.

[2] فتح البارى: ۶۸۲/۳وأوجز المسالک: ۶۴۰/۷.

[3] المغنى لابن قدامة: ۲۹۵/۳.

[4] السنن الكبرى للبيهقى، كتاب الحج باب من استيسر من الهدى: ۳۵/۵رقم الحديث: ۸۸۹۴الموطا للإمام مالک، كتاب الحج باب من استيسر من الهدى: ۴۰۷.

[5] فتح البارى: ۶۸۲/۳.

ابل او بقر (اوښ او غوا) سره خاص کوي. باقي د ابن سيرين رحمه الله روايت منقطع دې او که چرې متصل هم وي نوهغه به په دې باندې محمول کولې شو چه ابن عباس رضي الله عنهما د دې خبرې خبر ورکړو چه هغه د اجتهاد د وجې نه په دې نه پوهيدلو چه يوڅناور دې د يو نه د زياتو خلقو د طرف نه کافي شي خوچه کله د اشتراك د صحيح کيدو حديث هغوی ته اورسيدو نوهغوی هم په هغې باندې ابوجمره رحمه الله ته فتوی ورکړه.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دغه شان ټول روايتونه راجمع کيږي او جمع بين الروايات په نسبت د هغه امر بهتر دی چه د يوداسې سړي روايت مطعون کړې شي د چا ثقاهت او حديث حجت کيدو باندې چه د علماؤ اجماع ده اوهغه هم دغه ابوجمره الضبعي رحمه الله دې.(١)

په يوڅاروی کښې څومره کسان شريکيدې شی؟: بياد قائلين اشتراك په مينځ کښې په دې امر کښې هم اختلاف دې چه په يوڅناورکښې څومره کسان شريکيدې شی. د جمهورو علماؤ په نيز په يو څناور يا څاروی (اوښ يا غوا)کښې اووه کسان شريکيدې شی. خو اسحاق بن راهويه، ابن خزيمه شافعي او په يو روايت کښې سعيد بن المسيب رحمهم الله مذهب دادې چه په يو څاروی کښې د لسو پورې کسان شريکيدې شی.(٢) اوهم دغه د ابن حزم ظاهري رحمه الله مسلك دې.(٣)

دا حضرات د دې رواياتونه استدلال کوي: ① د رافع بن خديج رحمه الله نه نقل يوروايت کښې دی چه: ((ثم عدل عشرة من الغنم بجزور)). ترجمه: بيا حضورپاك لس چيلئي د يواوښ برابر ګرځولې دې.(٤)

② دحضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې چه صحابه رضي الله عنهم د حضورپاك په معيت کښې يواوښ د لسو کسانود طرف نه نحر ګرځولې دې. علامه ابن قيم رحمه الله فرمائي چه دا روايت د امام مسلم رحمه الله په شرط باندې دې مګر هغوی دا روايت نه دې ذکرکړې بلکه دحضرت جابر رضي الله عنه هغه روايت ئې ذکر کړې دې په کوم کښې چه دی: ((أمرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نشترك في الإبل والبقر كل سبعة منا في بدنة))

ترجمه: مونږ ته حکم راکړو حضورپاك صلى الله عليه وسلم چه په مونږ کښې اووه اووه کسان په يويو بدنه کښې شريك وی.(٥)

③ د مسند احمد روايت دې: ((عن ابن عباس رضي الله عنهما: كنا مع النبي صلى الله عليه وسلم في سفر، فحضر النحر، فذبحنا البقر عن سبعة والبعير عن عشرة))ترجمه: د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دې چه مونږ په يوسفر کښې حضورپاك سره وو چه په دغه دوران کښې لوئي اختر راغلو نو مونږ غوا د اووه کسانود طرف نه او اوښ د لسو کسانود طرف نه ذبح کړو.(٦)

---

(١) فتح الباري:٦٨٢/٣.

(٢) فتح الباري: ٦٨٢/٣،زادالمعاد: ٢٦٥/٢ أوجزالمسالک: ٤١/٧.

(٣) المحلى بالآثار: ١٥٧/٥،أوجزالمسالک: ٤١/٧.

(٤) أخرجه البخاري في الشركة باب من عدل عشرة من الغنم بجزور رقم الحديث: ٢٥٠٧،زادالمعاد: ٢٦٥/٢.

(٥) زادالمعاد: ٢٦٦/٢-٢٦٥.

(٦) مسندبني هاشم، مسندعبدالله بن عباس: ٧١٣/١رقم الحديث: ٢٤٨٤،عالم الكتب. والترمذي في الحج، باب ماجاء في الاشتراك في البدنة والبقرة، رقم الحديث: ٩٠٥وفي الأضاحي باب ماجاء في الاشتراک في الأضحية رقم الحديث: ١٥٠١والنسائي في الضحايا باب ما تجزئ عنه البدنة في الضحايا، رقم الحديث: ٤٣٩٧، وابن ماجه في الأضاحي باب: عن كم تجزئ البدنة والبقرة رقم الحديث: ٣١٣١.

④ روایت کښې دی چه حضورپاك ﷺ د خپلو ازواج مطهرات د طرف نه د غوا قرباني کړې وه.(١) اوهغوی نهه وې، نودا روایت هم ددې خبرې دلیل دې چه د اووه نه زیات کسان یعنی د لسو پورې شریکیدلې شی.(٢)

حضرات جمهورو ددې مختلف جوابونه ورکړی دی. يوجواب دادې چه داد شروع قصه ده. دویم جواب دادې چه د لسو کسانود شرکت والاروایات د نورو روایاتو یعنی د اووه کسانود شرکت والاروایاتو په مقابله کښې مرجوح دی ځکه چه د اووه والا روایات په تعداد کښې هم زیات دی او په صحت کښې هم فائق دی. په نورو الفاظو کښې د اووه کسانو د شرکت والاروایات مفصل هم دی اومصرح هم دی. خو هغه روایات د کوم نه چه ابن حزم رحمه الله استدلال کړې دې مجمل دی لهذا مفصل او مصرح روایاتو ته به ترجیح وی.(٣) دریم جواب دادې چه په غنائم کښې یو اوښ په لسو کسانوکښې تقسیم کول د مال غنیمت د تقسیم برابرولود پاره وو خو په هدایا کښې د اووه کسانو پورې شرکت تقدیر شرعی باندې مبنی دې.(٤)

يوه غوا د نهو ازواج مطهرات د طرف نه څنګه كافي شوه؟: بل دلته يو مشهور اشكال دې اوهغه دادې چه غوا يوه وه او ازواج مطهرات نهه نويوه غوا دټولودپاره څنګه كافي شوه؟لكه چه ابن حزم رحمه الله ددې نه استدلال كوی، ځكه چه د جمهورو په مذهب يوه غوا دنهو كسانود طرف نه نه شی كافی كيدې.

د علامه خليل احمدسهارنپوری رحمه الله رائې: علامه خليل احمدسهارنپوری رحمه الله جواب وركړې دې چه غوا خو هم د اووه ازواج مطهرات د طرف نه وه اود باقی د طرف نه به څه چيلئې وغيره قربانی كړې شوې وی.(٥)

دعلامه رشيداحمدګنګوهی رحمه الله رائې: علامه رشيد احمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی زما په نيزد ټولونه ښه جواب دادې چه حضورپاك د حضرت عائشه رضي الله عنها د طرف نه ځان له غوا ذبح كړې وه لكه چه د صحيح مسلم جابر رضي الله عنه په روايت كښې دی(٦) اودباقی بيبيانود طرف نه جدا غوا وه لكه چه د سنن ابی داؤد په روايت كښې (٧)دی اوحضرت عائشه رضي الله عنها په دوی كښې داخل نه وه ځكه چه دسنن ابی داؤد د روايت الفاظ"دهغه بيبيانود طرف نه چاچه عمره كړې وه" ددې نه مانع دی ځكه چه حضرت عائشه رضي الله عنها زمونږ په نيز مفرد بالحج وه.البته داسوال باقی پاتې كيږی چه حضرت عائشه رضي الله عنها خارج كولوسره هم د ازواج مطهرات شمير اته پاتې كيږی؟ نوزما په نيز بعيدنه ده چه حضورپاك حضرت سوده رضي الله عنها دحضرت عائشه رضي الله عنها په غواكښې شريكه كړې وی ځكه چه هغې خپل نمبر حضرت عائشه رضي الله عنها ته وركړې وو. ددې توجيه په رڼاكښې دحضرت عائشه رضي الله عنها په حديث باندې د شذوذد حكم لګولوهم

---

(١) صحيح البخاری كتاب الحيض باب الأمر بالنفساء إذا نفسن، رقم الحديث: ٢٩٤زادالمعاد: ٢٦٥/٢.

(٢) زادالمعاد: ٢٦٥/٢.

(٣) زادالمعاد: ٢٦٥/٢.

(٤) المرجع السابق.

(٥) بذل المجهود:١١٤/٧أوجزالمسالک:٩٣/٨.

(٦) رواه الإمام مسلم فی الحج باب جواز الاشتراک فی الهدی الخ رقم الحديث: ٣١٩٢-٣١٩١.

(٧) روان الإمام أبوداؤد فی المناسک باب فی هدی البقر رقم الحديث: ١٧٥١.

حاجت نه پاتې کیږی(۱)لکه چه حافظ ابن حجر دشذوذ حکم لګولې دې(۲)دحضرت عائشه رضي الله عنها هغه روایت په کوم چه د شذوذ حکم لګولې شوې دې د عمار ذهني په طریق سره نقل دې د کوم الفاظ چه دادی((ذبح عنا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم حججنا بقرة بقرة))(۳) ترجمه حضورپاك زمونږ د حج والا په کال زمونږ د طرف نه یوه یوه غوا ذبح کړې وه. ددې روایت نور تفصیل په راتلونکو کربنوکښې راځي. علامه زرقانی رحمه الله په دې روایتونو باندې په بنه ارت مې لیکل کړی دی اود امام نسائی رحمه الله دا روایت کوم چه د عمار دهنی رحمه الله په طریق سره دحضرت عائشه رضي الله عنها نه نقل دې ترجیح ورکړې ده (۴) او حافظ ابن حجر رحمه الله چه په دې حدیث باندې د شذوذ حکم کړې دې.(۵) په دې کښې علامه زرقانی رحمه الله هغه پسې کیدو سره لیکلی دی چه دحدیث عائشه رضي الله عنها راوی عمار الدهنی صحیح مسلم او سنن اربعه راوی دې دهغه زیاتوالې به مقبول وی چه کوم لفظ نورو یاد نه دی ساتلې هغه ده یاد کړې اوبیاد دې راوی زیاتوالې د نورو راویانو خلاف هم نه دې ځکه چه دمعمر رحمه الله په روایت کښې کوم الفاظ دی چه ((ماذبح إلابقرة)) یعنی حضورپاك صرف غوا ذبح کړې. دې نه مراد جنس دې د کوم مطلب چه دادې اوښ یا چیلئی نه ده قربانی کړې بلکه صرف غوا ئی قربانی کړې وه. په دې وجه داد هغه صریح روایت خلاف نه دې په کوم کښې چه دهریود طرف نه د غوا ذبح کولو ذکر راغلې دې. او د شذوذ حکم خو به هله کولې شی کله چه په دوو روایتونوکښې تطبیق ممکن نه وی اودلته ممکن دې. (۶)لهذا ددې تطبیق نه پس دا ثابتیږی چه: ((يونس عن الزهري عن عمرة عن عائشة رضى الله عنها)) په طریق سره روایت شوې: ((أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نحر عن أزواجه بقرة واحدة))(۷) یعنی حضورپاك د خپلو بیبیانودطرف نه یوه غوا ذبح کړې، د معمر رحمه الله روایت: ((ماذبح إلابقرة)) اود ابوهریره رضي الله عنه روایت. ((ذبح عمن اعتمر من نسائه فی حجة الوداع بقرة بینهن)) یعنی حضورپاك د حجة الوداع په موقع دخپلو هغه بیبیانود طرف نه چاچه عمره کړې وه دهغوی په مینځ کښې یوه غوا ذبح کړه نه تقویت او تائیدنه ملاویږی لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله ګمان دې. ځکه چه د مذکوره تطبیق نه پس یونس واحدة روایت کولوکښې متفرد کیږی لکه څنګه چه قاضی اسماعیل رحمه الله هم په دې روایت باندې د شذوذ حکم لګولې دې اود حضرت ابوهریره رضي الله عنه په روایت کښې ددې خبرې صراحت نشته چه د غوا نه علاوه ئی څه نه وی ذبح کړې (سره ددې چه د روایت نه هم دغه معلومیږی) ګنی روایت صریحه فی التعدد سره تعارض لازمی راځی.(۸)

---

(۱) لامع الدراری: ۲۱۲/۵.

(۲) فتح الباری: ۷۰۳/۳لامع الدراری: ۲۱۲/۵.

(۳) السنن الکبری للنسائی: ۴۵۲/۲ رقم الحدیث: ۴۱۲۹مسندأبی عوانة: ۳۱۸/۲رقم الحدیث: ۳۲۷۶.

(۴) شرح الزرقانی علی المواهب اللدنیة: ۴۳۶/۱۱-۴۳۵.

(۵) فتح الباری:۷۰۳/۳.

(۶) شرح الزرقانی علی المواهب اللدنیة: ۴۳۶/۱۱-۴۳۵أوجزالمسالک: ۹۱/۸.

(۷) السنن الکبری للنسائی: ۴۵۲/۲ رقم الحدیث:۴۱۲۷ورواه أبوداؤد فی المناسک باب فی هدی البقر، رقم الحدیث: ۱۷۵۰وابن ماجه فی الأضاحی باب عن کم تجزئ البدنة والبقرة رقم الحدیث: ۳۱۳۵.

(۸) أوجزالمسالک: ۹۱/۸.

شيخ الحديث حضرت زكريا رحمه الله دحافظ ابن حجر رحمه الله كلام او په هغې باندې د زرقاني رحمه الله رد ذكركولونه پس فرمائي چه دا ترديد مضبوط نه دې ځكه چه عمار دهني رحمه الله «د چا روايت ته چه علامه زرقاني رحمه الله ترجيح وركړې ده» او په يونس كښې اختلاف شوې دې نو ترجيح به يونس ته وى ځكه چه سره ددې چه عمار ثقه دې مګر د يونس برابر كيدې نه شى ځكه چه يونس ثقه هم دې اوحافظ هم دې بل حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه عمار بن معاويه صدوق دې مګر په هغه باندې د شيعه كيدو الزام هم دې. لهذا چه كله د دغه دوارو راويانو په خپل مينځ كښې بيان وحدت او تعدد كښې اختلاف شو نو د يونس روايت ته به ترجيح حاصله وى.

دې نه علاوه ابوداؤد رحمه الله او منذرى رحمه الله هم د يونس روايت ذكركړې دې او په دې باندې ئې سكوت اختياركړې دې. اودا كوم چه علامه زرقاني رحمه الله ونيلى دى چه دعمار زيادت معارض نه دې نوداخبره صحيح نه ده ځكه چه د يونس په روايت كښې د وحدت بقرة صراحت دې د كوم په وجه چه يونس رحمه الله اوعمار دهني رحمه الله دوارو په روايتونوكښې جمع اوتوفيق ممكن نه دې اوبيا معمر رحمه الله د يونس رحمه الله متابعت هم كړې دې اودا وينا چه دمعمر رحمه الله په روايت كښې جنس مراددې غلطه ده ځكه چه په بقرة كښې "ة" په جنس او وحدت كښې فرق كوى او په وحدت باندې دلالت كوى لهذا د بقرة نه جنس مراد اخستل صحيح نه دى. چنانچه علامه عيني رحمه الله فرمائي (١)چه بقرة كښې د تمرة او تمر په شان فرق "ة" نه كيدو په صورت كښې احتمال كيدې شى چه د يوې نه زياتې غواګانې ئې ذبح كړې وى. په نورو الفاظو كښې د "ة" كيدو په صورت كښې د يونه د زيات هډو څه احتمال نه شى كيدې. بيا د يونس د روايت دپاره دحضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت هم شاهد دې او په دې روايت كښې زمونږ دپاره دوه شان حجت دې: ① "ة" فارقه بين الوحدة والجنس د وجې نه. ② لفظ "بقرة" د وجې نه ځكه چه كه د يوې نه زياتې غواګانې وې نوبيا د "بقرة" څه مطلب دې؟ دا لفظ خو صراحتاً په اشتراك باندې نص دې چه هغوى ټولې په يوه غوا كښې شريكې وې. دغه شان دامام مسلم رحمه الله د حضرت جابر رضي الله عنه نه (٢)نقل كړې شوې روايت هم د حضرت يونس رحمه الله د روايت د پاره شاهد دې ځكه چه په هغې كښې هم د بقرة صراحت دې. (٣)

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: وړاندې دا خبره تيره شوې ده چه د اكثرنسخونه دا ترجمة الباب ساقط دې اود هغه نسخو په اعتبارسره حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت هم واضح دې چه په دوارو كښې بدايت حيض او د حيض د تاريخ تذكره ده او په كومو نسخوكښې چه ترجمة الباب "باب الأمر بالنفساء إذا نفسن" قائم دې دهغه نسخو په اعتبارسره دحديث باب ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه په ترجمة الباب كښې خودلى شوى دى چه د حيض په حالت كښې هم ښځوسره د اوامر او نواهى تعلق وى او حديث باب كښې دحضرت عائشه رضي الله عنها په عمل سره خودلى دى چه د حيض په حالت كښې ښځه طواف اوسعى نه علاوه د حج ټول اركان اداكولې شى. (٤)

---

(١) عمدة القارى: ٣٨٢/٣.

(٢) رواه الإمام مسلم فى الحج باب جواز الاشتراک فى الهدى الخ رقم الحديث: ٣١٩٢السنن الكبرى للنسائى: ٤٥٢/٢رقم الحديث: ٤١٣٠.

(٣) أوجز المسالک: ٩٢/٨-٩١.

(٤) فضل البارى: ٤٦٥/٢.

۲ - غُسْلِ الْحَائِضِ رَأْسَ زَوْجِهَا وَتَرْجِيلِهِ

ماقبل سره ربط: دواړو ابوابوکښې مناسبت دادې چه د وړاندینی باب په شان دا باب هم په احکام حیض باندې مشتمل دې.[1]

د ترجمة الباب مقصد

دعلامه رشیداحمدګنګوهی رحمه الله رائې: حضرت ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په دې باب سره دا خودل غواړی چه د حائضه د مقاربت نه چه قرآن پاك کومه منع کړې ده. دهغې نه مراد خاص جماع او دواعی جماع دی. د هرقسم مقاربت اونیزدیکت نه ممانعت نه دې اود یهودو غلطی خودل مقصد دې چه د حیض په حالت کښې ښځې سره خوراك څښاك او په یومکان کښې اوسیدل نی هم منع ګڼړل. لهذا حائضه له د خپل خاوند سر وینځل ګمنزول خو جائزدی.[2]

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه زما په نیز احتمال دادې چه امام بخاری رحمه الله په دې ترجمة الباب سره دهغه روایت د تردید طرف ته اشاره کوی کوم چه د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل دې چه هغه خپلې ترور حضرت میمونه رضی الله عنها کره تشریف راوړو. ترور نې چه کله اوکتل چه دهغې د وراره ویښته خیرن او شیندلې پراته دی نوتپوس نې اوکړې اې بچیه! څه خبره ده؟ ستاویښته داسې خیرن ولې دی نو وراره جواب ورکړو چه ام عمار به زما په ویښتوکښې ګمنز کوله مګر دې ورځوکښې هغه په حیض کښې ده (لکه چه ابن عباس رضی الله عنهما د حیض په حالت کښې داعمل ناخوښه ګڼړلو) نو ترور حضرت میمونه رضی الله عنها نې اووئیل بچې حیض څه په لاس کښې خونه وی. دې نه پس نې اوفرمائیل رسول الله صلی الله علیه وسلم به زمونږ (ازواج) نه د یوې په غیږ کښې سر کیخودو سره ددې چه هغه بی بی به د حیض په حالت کښې وه. یعنی حضرت میمونه رضی الله عنها د خپل وراره ابن عباس رضی الله عنهما د رائې تردید اوکړو. ممکن ده چه ددې واقعه نه پس ابن عباس رضی الله عنهما دخپلې رائې نه رجوع کړې وی.[3]

الحديث الأول

[۲۹۲/۲۹] - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: «كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا حَائِضٌ».[4]

ترجمه: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه مابه د حضورپاك صلی الله علیه وسلم په سرمبارك کښې د حائضه کیدو په حالت کښې هم ګمنز کوله.

---

[1]) عمدة القاری: ۳۸۲/۳.

[2]) لامع الدراری: ۲۴۲/۲.

[3]) لامع الدراری: ۲۴۲.

[4]) د حدیث ۲۹۲/۲۹۱ تخریج به د وړاندینی حدیث لاندې ذکرکولې شی.

تراجم رجال

عبدالله بن يوسف: دا مشهور امام اومحدث ابومحمد عبدالله بن يوسف تنيسى كلاعى دمشقى رحمه الله دي. ددوى مختصرحالات بدء الوحي د دويم حديث لاندې [۱] اوتفصيلى حالات كتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب د رومبى حديث لاندې تيرشوى دى. [۲]

مالك: دا امام دارالهجره عالم المدينه امام مالك بن انس بن مالك بن ابى عامر بن عمرو الاصبحى المدنى رحمه الله دي. ددوى كنيت ابوعبدالله دي. د دوى مختصر حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې [۳] اوتفصيلى حالات كتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن د وړاندې حديث لاندې ذكركولې شى. [۴]

هشام: داد عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله خوئى دي. د دوى مختصر حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې [۵] اوتفصيلى حالات كتاب الايمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوى دى. [۶]

عروة: دا عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله دي. د دوى مختصر حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې [۷] او تفصيلى حالات كتاب الايمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوى دى. [۸]

عائشة: دا ام المؤمنين سيده عائشه بنت ابى بكر الصديق رضي الله عنهما ده. د دوى حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې تيرشوى دى. [۹]

شرح حديث

ددې حديث نه دا معلومه شوه چه ښځه د حيض په حالت كښې هم د خاوند په سركښې ګمنز كولې شى [۱۰] بل داهم معلوم شوچه خاوند د خپلې ښځې نه خدمت اخستې شى خوچه هغه راضى وى [۱۱] او دا اجماعى مسئله ده. [۱۲]

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: امام بخارى رحمه الله د ترجمة الباب دوه جزونه كړى دى يوغسل او بل ترجيل. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د حديث ترجمة الباب سره مناسبت ترجيل (د ګمنز كولو) په لحاظ سره

---

[۱]) كشف البارى: ۲۸۹/۱.
[۲]) كشف البارى: ۱۱۳/٤.
[۳]) كشف البارى: ۲۹۰/۱.
[۴]) كشف البارى: ۸۰/۲.
[۵]) كشف البارى: ۲۹۱/۱.
[۶]) كشف البارى: ٤۳۲/۲.
[۷]) كشف البارى: ۲۹۱/۱.
[۸]) كشف البارى: ٤۳٦/۲.
[۹]) كشف البارى: ۲۹۱/۱.
[۱۰]) عمدة القارى: ۳۸۳/۳.
[۱۱]) عمدة القارى: ۳۸۳/۳شرح ابن بطال: ٤۱۸/۱.
[۱۲]) عمدة القارى: ۳۸۳/۳.

خو ښكاره دې چه د باب په دوارو احاديثوكښې ددې ذكرموجود دې البته غسل رأس ذكر نشته دې مګر دا خويا په ترجيل باندې قياس كړې شوې دې يا امام بخارى رحمه الله ددې جز په ذريعه د حديث هغه طريق طرف ته اشاره كړې ده كوم چه **باب مباشرة الحائض** كښې راتلونكې دې ځكه چه په هغې كښې د غسل رأس ښراحت دې.[1]

د شيخ الحديث زكريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زكريا رحمه الله د حافظ ابن حجر رحمه الله توجيه نقل كولو سره ليكلى دى چه زما په نيز دويم صورت (د اشاره والا) متعين دى.[2] ځكه چه دا صورت د تراجم امام بخارى رحمه الله په حواله سره جمع كړې شوې اويا (۷۰) اصولونه يوولسم اصل عين موافق دې.[3]

دعلامه عينى رحمه الله رائې: علامه عينى رحمه الله فرمانى چه د باب په دوارو احاديثوكښې د ترجمه دويم جز "**ترجيل رأس**" سره مطابقت خوښكاره دې د باقى ږومبى جز "**غسل الحائض رأس زوجها**" سره څه مطابقت موجود نه دې. بل د حافظ ابن حجر رحمه الله په توجيهاتو باندې ردكولو سره فرمانى چه "اوبعض خلقو چه د قياس او اشاره والاتاويلات كړى دى نوهغه دواړه بې حقيقت دى، د قياس والاتاويل خو په دې وجه چه تراجم ابواب ته د وضع اوتصنيف څه شرعى حيثيت خو حاصل نه دې چه په يوحكم باندې دويم قياس كړې شى يعنى چونكه د ترجيل ترجمه قائم كول صحيح دى په دې وجه په دې باندې قياس كولوسره مونږ ته دغسل رأس د ترجمه قائم كولوحق هم ملاؤ شو. د تراجم حيثيت صرف دعنوانات دې اوددې د صحت دارومدار دهغې لاندې پيش كړې شوې احاديثوسره مطابقت باندې دې اوچه كله دا خبره حاصل نه ده نو زياتى او غيرمطابق ترجمه اوعنوان ذكر كول لاحاصل دى."

اود اشاره والا تاويل ځكه صحيح نه دې ځكه چه داخبره د.چانه هم نقل كيدې نه شى چه ترجمه او عنوان خو په دې باب كښې وى اومترجم له (د كوم دپاره چه هغه عنوان دلته قائم كړې شوې دې) هغه باب پريږدى او په دريم باب كښې راشى ځكه چه دلته ددې باب نه پس يوباب "**باب قراءة الرجل فى حجر امرأته**" راځى. بيادويم باب "**من سمى النفاس حيضاً**" به راځى. دې نه پس "**باب مباشرة الحائض**" راځى. په كوم كښې د حافظ ابن حجر رحمه الله د وينا مطابق ددې ځائى عنوان معنون له ذكر دې.[4]

الحديث الثانى

[۲۹۲] - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَهُمْ قَالَ: أَخْبَرَنِي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، أَنَّهُ سُئِلَ أَتَخْدُمُنِي الحَائِضُ أَوْتَدْنُومِنِّي المَرْأَةُ وَهِيَ جُنُبٌ؟ فَقَالَ عُرْوَةُ: كُلُّ ذَلِكَ عَلَيَّ هَيِّنٌ، وَكُلُّ ذَلِكَ تَخْدُمُنِي وَلَيْسَ على أَحَدٍ فِي ذَلِكَ بَأْسٌ أَخْبَرَتْنِي عَائِشَةُ: «أَنَّهَا كَانَتْ تُرَجِّلُ، تَعْنِي رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عَلَيهِ

---

[1]) فتح البارى: ۵۲۸/۱.
[2]) لامع الدرارى: ۲۴۲/۵.
[3]) الامع الدرارى: ۲۴۲/۵الكنز المتوارى: ۳۵۷/۱.
[4]) عمدة القارى: ۳۸۳/۳-۳۸۲.

وَسَلَّمَ، وَهِيَ حَائِضٌ، وَرَسُولُ اللَّهِ صلى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَئِذٍ مُجَاوِرٌ فِي الْمَسْجِدِ، يُدْنِي لَهَا رَأْسَهُ، وَهِيَ فِي حُجْرَتِهَا، فَتُرَجِّلُهُ وَهِيَ حَائِضٌ» [۱۹۲۶-۱۹۲۴، ۱۹۴۱، ۵۵۸۱] [1]

ترجمه: دحضرت عروه رحمه الله نه چا سوال اوكړوآيا حائضه زما خدمت كولې شي يا د ناپاكئي په حالت كښې ښځه ماسره نيزدې كيدې شي؟ نوعروه رحمه الله اوفرمائيل زما په نيز په دې كښې هيڅ حرج نشته دې. دغه شان ښځې زماهم خدمت كوى او په دې كښې د چا د پاره هم څه حرج نشته دې. ماته حضرت عائشه رضي الله عنها اوونيل چه هغې به د حيض په حالت كښې د حضورپاك په سرمبارك كښې ګمنز كوله. حالاكه حضورپاك به هغه وخت په جمات كښې معتكف وو حضورپاك به خپل سرمبارك رانيزدې كولو اوحضرت عائشه رضي الله عنها د حائضه كيدو سره به هم د خپلې كمرې نه ګمنز كوله

تراجم رجال

إبراهيم بن موسى: دا ابراهيم بن موسى بن يزيد بن زادان التميمي الرازى الفراء رحمه الله دې. ددوى كنيت ابواسحاق او لقب صغير دې اودې هم په دغه لقب باندې مشهوراومعروف وو. [2]

دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل دى چه هغوى به په هغه خلقو باندې نكير فرمائيلو چه ابراهيم بن موسى رحمه الله به نى د صغير په لقب سره بللو. هغوى رحمه الله به د ابراهيم بن موسى رحمه الله باره كښې فرمائيل «هوكبيرفي العلم والجلالة» [3] يعنى ابراهيم بن موسى لوئى صاحب علم او صاحب جلال سړې وو. ابراهيم بن موسى رحمه الله د هشام بن يوسف صنعانى، وليد بن مسلم، يحيى بن ابي زائده، عيسى بن يونس، عبده بن سليمان، خالد الواسطى، ابوالاحوص اويزيد بن زريع رحمهم الله وغيره نه دحديث روايت كړې. [4]

ددوى نه روايت كونكوكښې امام بخارى، امام مسلم، امام ابوداؤد (نور اصحاب صحيح ددوى نه بالواسطه روايت كوى) يحيى بن موسى البلخى، ابو حاتم، ابوزرعه، عمرو بن منصور النسائى، محمدبن مسلم بن واره الرازى، محمدبن يحيى الذهلى او ابو اسماعيل محمدبن اسماعيل الترمذي رحمهم الله وغيره دى. [5]

---

[1]) قوله: "عائشة: الحديث، رواه البخارى فى نفس الباب قبل هذه الرواية أيضاً تحت رقم الحديث: ۲۹۵ وكذا فى باب: مباشرة الحائض: ۳۰۱، وفى الاعتكاف فى باب: الحائض ترجل رأس المعتكف، رقم الحديث: ۲۰۲۸ وباب: لايدخل البيت إلا لحاجة رقم الحديث: ۲۰۲۹ وباب: غسل المعتكف، رقم الحديث: ۲۰۳۱-۲۰۳۰ وباب: المعتكف يدخل رأسه البيت للغسل رقم الحديث: ۲۰۴۶ وفى اللباس فى باب: ترجيل الحائض زوجها، رقم الحديث: ۵۹۲۵ ورواه مسلم فى الحيض فى باب: جوازو غسل الحائض رأس زوجها وترجيله...... الخ رقم الحديث: ۶۸۴ والترمذى فى الصوم باب: المعتكف يخرج لحاجته أم لا؟ رقم الحديث: ۸۰۴ وأبوداؤد فى الصوم فى باب: المعتكف يدخل البيت لحاجته رقم الحديث: ۲۴۶۹-۲۴۶۷ والنسائى فى الحيض فى باب: ترجيل الحائض رأس زوجها الخ رقم الحديث: ۲۸۶ وباب غسل الحائض رأس زوجها رقم الحديث: ۳۸۹-۳۸۷ وابن ماجه فى الطهارة فى باب: الحائض تتناول الشى فى المسجد، رقم الحديث: ۶۳۳

[2]) تهذيب الكمال: ۲۱۹/۲ تهذيب التهذيب: ۱۷۰/۱.

[3]) تهذيب الكمال: ۲۱۹/۲ تهذيب التهذيب: ۱۷۱/۱ عمدة القارى: ۳۸۳/۳.

[4]) تهذيب التهذيب: ۱۷۰/۱.

[5]) تهذيب التهذيب ۱۷۱/۱ د تلامذه ومشائخ د تفصيل دپاره اوګورئى تهذيب الكمال: ۲۱۹/۲.

الإکمال کښې دی چه ابراهیم بن موسی رحمه الله نه امام بخاری رحمه الله اوریا او امام مسلم رحمه الله ډیرش احادیث روایت کړی دی[1] امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی «إبراهیم بن موسی أتقن من أبی بکر بن أبی شیبة وأصح حدیثا منه، لا یحدث إلا من کتابه، لا أعلم أنی کتبت عنه خمسین حدیث من حفظه، وهو أتقن من صفوان بن صالح» یعنی دابراهیم بن موسی رحمه الله په علم حدیث کښې، پوخوالي او مهارت د امام ابوبکر بن ابی شیبه په نسبت زیات دې او په صحیح احادیثو روایت کولوکښې هم دهغوی نه وړاندې دې. دهغوی د تحدیث طریقه دا وه چه هغوی به د خپل کتاب نه احادیث بیانول (اود حدیث په روایت کښې کولوکښې د احتیاط دا حال وو چه) زه نه پوهیږم چه ما دهغوی نه پنځوس احادیث هم داسې لیکلې وی چه هغوی په حفظ سره بیان کړې وی اوهغوی د علم په پوخوالی او حافظه کښې د صفوان بن صالح نه هم وړاندې وو [2]

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی «إبراهیم بن موسی من الثقات وهو أتقن من أبی جعفر الجمال» [3] امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی چه ما د ابراهیم بن موسی رحمه الله رازی او ابوبکر بن ابی شیبه رحمه الله نه یوبو لکه احادیث لیکلی دی[4] امام نسائی رحمه الله فرمائی ثقة[5] ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[6] امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی «کان عند إبراهیم حدیث بخط إدریس فحدث به فأنکروه علیه، فترکه»[7] یعنی د ابراهیم بن موسی رحمه الله سره د ادریس رحمه الله لیکلې شوې یوحدیث وو کله چه هغوی دا حدیث بیان کړو نو محدثینو په دې باندې نکیر اوفرمائیلو کوم نه پس چه ابراهیم بن موسی رحمه الله دغه حدیث پریخودو. په دې باندې حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائیل چه «وهذا یدل علی شدة توقیه»[8] یعنی د ابراهیم بن موسی رحمه الله داعمل د حدیث په معامله کښې دهغوی د احتیاط په سختوالی باندې دلالت کوی.

امام خلیلی رحمه الله فرمائی د مقام "ری" د هغه لویو لویو اوحفاظ علماؤ نه کوم چه دامام احمد رحمه الله او امام یحیی رحمه الله برابر وو ابراهیم بن موسی رحمه الله هم وو چاچه (دعلم حدیث د حصول دپاره) دعراق یمن او شام وغیره سفرونه هم اوکړل. د امام احمد رحمه الله به ئې ډیر تعریفونه کول.[9]

علامه شمس الدین الذهبی رحمه الله فرمائی «مات فی حدود سنة ثلاثین» یعنی د دوی انتقال ۲۳۰هجری په آخره کښې شوې.[10] نورد وفات د کال په حواله سره یوقول داهم دې چه دهغوی انتقال ۲۱۹هجری

---

[1] إکمال تهذیب الکمال: ۳۰۰/۱.
[2] سیرأعلام النبلاء: ۱۴۱/۱۱ الجرح والتعدیل: ۸۲/۲ تهذیب الکمال: ۲۲۰/۲ تهذیب التهذیب: ۱۷۱/۱ الکاشف: ۵۰/۱.
[3] سیرأعلام النبلاء: ۱۴۱/۱۱ الجرح والتعدیل: ۸۲/۲ تهذیب الکمال: ۲۲۰/۲ تهذیب التهذیب: ۱۷۱/۱.
[4] سیرأعلام النبلاء: ۱۴۱/۱۱ تهذیب الکمال: ۲۲۰/۲ تهذیب التهذیب: ۱۷۱/۱ الکاشف: ۵۰/۱.
[5] سیرأعلام النبلاء: ۱۴۱/۱۱ تهذیب الکمال: ۲۲۰/۲.
[6] ۷۰/۸.
[7] تهذیب التهذیب: ۱۷۱/۱ تهذیب الکمال: ۳۰۰/۲.
[8] تهذیب التهذیب: ۱۷۱/۱.
[9] تهذیب التهذیب: ۱۷۱/۱ تهذیب الکمال: ۲۹۹/۲.
[10] سیرأعلام النبلاء: ۱۴۱/۱۱.

کیږي شوي.(۱) علامه مغلطائي رحمه الله فرمائي چه ابراهیم بن موسی رحمه الله او محمد بن مهران الجمال انتقال ۲۲۰ هجری نه پس شوي دي.(۲)

هشام بن یوسف: داهشام بن یوسف صنعاني رحمه الله دي.د دوی کنیت ابوعبدالرحمن دي دا فارسي النسل وو او صنعا یمن کښې د قضاء په عهده باندې فائز وو.(۳)

هشام بن یوسف رحمه الله د معمر بن راشد، ابن جریج، قاسم بن فیاض، سفیان ثوری، عبدالله بن بجیر بن زیسان، عبدالله بن سلیمان نوفلي، رباح بن عبیدالله بن عمرالعمری، ابراهیم بن عمر بن کیسان او نعمان بن ابی شیبه جندي رحمهم الله وغیره د حدیث روایت کړي. اود هغوی نه روایت کونکو کښې دهغه دتره خوئي زکریا بن یحیی بن تمیم بن عبدالرحمن صنعاني، محمدبن ادریس شافعي، علي بن المدیني، یحیی بن معین، عبدالله بن محمد المسندي، ابراهیم بن موسی الرازي، اسحاق بن راهویه علي بن بحر بن بري، موسی بن هارون البردي او اسحاق بن ابي اسرائیل رحمهم الله وغیره دي.(۴)

امام عبدالرزاق رحمه الله فرمائي: «**إن حدثكم القاضي – هشام بن يوسف – فلا عليكم أن لاتكتبوا عن غيره**».(۵)
ترجمه: که چرې قاضي هشام بن یوسف رحمه الله تاسو ته څه حدیث بیان کړي نوبیاستاسو د پاره په هغې کښې هیڅ حرج نشته دې چه تاسو دبل چا نه د حدیث کتابت اونه کړئ. هم پخپله د هشام بن یوسف رحمه الله نه روایت دې چه کله سفیان ثوری رحمه الله یمن ته تشریف راوړو نوهغوی خواهش ښکاره کړو چه د هغوی دپاره یوتیز لیکونکې اولټولې شي نوددې کاردپاره ئې زه خوښ کړم نوهم ما به د هغه نه روایات لیکل.(۶)

یحیی بن معین رحمه الله فرمائي: «**لم يكن به بأس، كان هو أضبط عن ابن جريج من عبد الرزاق**» یعني د هشام بن یوسف رحمه الله نه په روایاتو اخستوکښې هیڅ حرج نشته دې هغه د ابن جریج رحمه الله نه احادیثو روایت کولوکښې د عبدالرزاق رحمه الله په مقابله کښې ډیرمضبوط وو. په یوه بله موقع باندې فرمائي: «**هشام بن يوسف أثبت من عبد الرزاق في حديث ابن جريج وكان أقرأ الكتب ابن جريج من عبد الرزاق وكان أعلم بحديث سفيان من عبد الرزاق وهو ثقة**»(۷) یعني هشام بن یوسف رحمه الله د ابن جریج رحمه الله نه حدیث نقل کولوکښې د عبدالرزاق رحمه الله نه زیات مضبوط دې او هغه د عبدالرزاق په مقابله کښې د ابن جریج رحمه الله کتابونه هم زیات لوستونکې وو. او دغه شان د سفیان ثوری رحمه الله احادیث هم د عبدالرزاق رحمه الله نه زیات پیژندل او هشام بن یوسف رحمه الله یو ثقه راوی وو.

---

(۱) إکمال تهذیب الکمال:۱/۳۰۰.
(۲) إکمال تهذیب الکمال:۱/۲۱۹.
(۳) الجرح والتعدیل: ۹/۸۸کتاب الثقات لابن حبان: ۹/۲۳۲تهذیب الکمال: ۳۰/۲۶۶-۲۶۵سیر أعلام النبلاء: ۹/۵۸۰تهذیب التهذیب: ۱۱/۵۷الکاشف: ۳/۲۱۲السلوک فی طبقات العلماء والملوک: ۱/۱۴۰-۱۳۹.
(۴) تهذیب التهذیب: ۱۱/۵۷ دتلامذه او مشائخ د تفصیل دپاره اوګورئ تهذیب الکمال: ۳/۲۶۶.
(۵) الجرح والتعدیل: ۹/۸۹ تهذیب الکمال: ۳۰/۲۶۷ سیر أعلام النبلاء: ۹/۵۸۱.
(۶) سیر أعلام النبلاء: ۹/۵۸۱تهذیب الکمال: ۳۰/۲۶۷الجرح والتعدیل: ۹/۸۹
(۷) الجرح والتعدیل: ۹/۸۹تهذیب الکمال: ۳۰/۲۶۷.

امام ابوزرعه رحمه الله فرمائي: «هشام أصح اليمانيين كتاباً»[1] ابن حبان رحمه الله دهغوى ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې.[2] امام عجلى رحمه الله فرمائي ثقة.[3] امام ابوحاتم رحمه الله فرمائي ثقة متقن.[4] حاكم رحمه الله فرمائي ثقة مأمون.[5] علامه شمس الدين الذهبى رحمه الله د هشام بن يوسف رحمه الله تعارف په ډيرو درنو الفاظو كښې كړې دې اوهغه فرمائي چه هشام بن يوسف رحمه الله د عبدالرزاق د زمانې د خلقو نه دې.[6] امام خليلى رحمه الله فرمائي: ثقة متفق عليه.[7] دهشام بن يوسف رحمه الله انتقال ۱۹۷هجرى كښې تقريباً د اوياؤ كالو په عمر كښې شوې.[8]

ابن جريج: د جيم په ضمه او راء په فتحه سره دامشهور امام عبدالملك بن عبدالعزيز بن جريج مكى قرشى مدنې رحمه الله دې. دا په اصل كښې د رومى نسل نه وو دهغه دوه كنيتونه وو يو ابوخالد او بل ابوالوليد.[9] ابن جريج د حكيمه بنت رقيه، خپل پلار عبدالعزيز، امام زهرى، عطاء بن ابى رباح، اسحاق بن ابى طلحه، صالح بن كيسان، طاؤوس، ابن ابى مليكه، عطاء الخراسانى، عكرمه بن خالد المخزومى، عكرمه مولى بن عباس، عمرو بن دينار، سعيدبن الحويرث، محمدبن المنكدر، نافع مولى ابن عمر، هشان بن عروه، موسى بن عقبه، ايوب سختيانى، عبدالله بن كيسان، سهيل بن ابى صالح، عبدالحميد بن جبير، عبدالله بن طاؤوس، علاء بن عبدالرحمن، يعلى بن مسلم، يوسف بن ماهك، يوسف بن يونس اومعمر بن راشد رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كړې.

اوددوى نه روايت كونكوكښې دهغوى دواړه ځامن عبدالعزيز اومحمد، امام اوزاعى، ليث، يحيى بن سعيدالانصارى، عبدالوهاب الثقفى، عيسى بن يونس، حفص بن غياث، مسلم بن خالد الزنجى، ابن عيينه، اسماعيل بن عليه، ابن المبارك، يحيى بن زائده، هشان بن يوسف اومكى بن ابراهيم رحمهم الله وغيره دى.[10] د ابن جريج رحمه الله نه روايت دې چه هغوى ۱۷كاله عطاء بن ابى رباح رحمه الله سره دتحصيل علم دپاره تير كړل.[11] هم دغه وجه ده چه دهغوى اكثر روايات هم د دوى نه مروى دى. امام مجاهد رحمه الله صرف د قراءات دوه حرفونه ه روايت كړى دى. طاؤوس رحمه الله هم يو حديث روايت كړې دې اوعكرمه العباسى رحمه الله نه مرسلاً روايت كوى.[12] ځكه چه ابن جريج رحمه الله ته د عكرمه مولى ابن عباس نه سماع حاصله نه ده.[13]

---

[1]) سيرأعلام النبلاء: ٥٨١/٩الجرح والتعديل: ٨٩/٩تهذيب الكمال: ٢٦٨/٣٠.
[2]) ٢٣٢/٩.
[3]) تهذيب الكمال: ٢٦٨/٣٠.
[4]) سيرأعلام النبلاء: ٥٨١/٩الجرح والتعديل: ٨٩/٩تهذيب الكمال: ٢٦٨/٣٠.
[5]) إكمال تهذيب الكمال: ١٥٤/١٢.
[6]) إكمال تهذيب الكمال: ١٥٥/١٢.
[7]) سيرأعلام النبلاء: ٥٨/٩.
[8]) سيرأعلام النبلاء: ٥٨١/٩ تهذيب الكمال: ٢٦٨/٣٠كتاب الثقات لابن حبان: ٢٣٢/٩عمدة القارى: ٣٨٣/٣.
[9]) عمدة القارى: ٣٨٣/٣الكنى والأسماء حرف الخاء من الكنى من كنيته أبوخالد ص: ٥٠٣.
[10]) دَ تلامذه او شيوخ دتفصيل دپاره اوګورئى: تهذيب الكمال: ١٨/ ٣٣٩-٣٤٦سيرأعلام النبلاء: ٦/ ٣٢٦-٣٢٧.
[11]) تهذيب الكمال: ٣٤٨/١٨سيرأعلام النبلاء: ٣٢٧/٦تهذيب التهذيب: ٤٠٤/٦.
[12]) سيرأعلام النبلاء: ٣٢٦/٦صفة الصفوة، الطبقات الثالثة من أهل مكة: ٢١٦/٢.
[13]) تهذيب الكمال: ٣٤٢/١٨تهذيب التهذيب: ٤٠٢/٦.

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه د ټولو نه د کتابونود ليکلوکار کونکي ابن جريج او ابن ابی عروبه رحمهما الله دی[1] عطاء بن ابی رباح رحمه الله فرمائی: «سيد شباب أهل الحجاز ابن جريج» [2] يعنی ابن جريج د اهل حجاز د ځوانانو سردار دی. يحيی بن سعيد رحمه الله فرمائی: «وابن جريج أثبت من مالك فی نافع» [3] يعنی ابن جريج رحمه الله د نافع رحمه الله نه په روايت کولوکښې د مالک رحمه الله نه زيات مضبوط دی. امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی «عمرو بن دينار وابن جريج أثبت الناس فی عطاء» [4] يعنی عمرو بن دينار رحمه الله او ابن جريج رحمه الله د عطاء بن ابی رباح رحمه الله نه احاديث روايت کولوکښې د ټولو نه زيات مضبوط دي. نور فرمائی «کان من أوعية العلم» [5] يعنی ابن جريج د علم نه ډک لوښی په شان وو. مخلد بن الحسين رحمه الله فرمائی «ما رأيت خلقاً من خلق الله أصدق لهجة من ابن جريج» [6] يعنی ما د ابن جريج د خبرو اترو نه زياتې خبرې اترې د چانه دی ليدلی.

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی: «ابن جريج ثبت صحيح الحديث لم يحدث بشئ إلا أتقنه» [7] يعنی ابن جريج رحمه الله د اعتمادقابل او صحيح الحديث راوی دی هغه هيڅ يو روايت بغيرد پوخوالی نه دې روايت کړې. د يحيی بن معين رحمه الله نه تپوس اوکړې شو چه «ابن جريج أحب إليك أو عبدالملك بن أبی سليمان؟» يعنی تاسو د حديث په معامله کښې ابن جريج ډير خوښونئی که عبدالملک بن ابی سليمان؟ نوهغوی اوفرمائيل «کلهما ثقتان» چه دواړه ثقه راويان دی.[8] د عطاء بن ابی رباح رحمه الله نه تپوس اوکړې شو «من نسأل بعدك يا أبا محمد؟» يعنی تاسو نه پس مونږ د حديث په معامله کښې چاته رجوع اوکړو؟ نو هغوی اوفرمائيل «هذا الفتی ـ إن عاش ـ يعنی: ابن جريج» [9] يعنی د ابن جريج رحمه الله طرف ته ئی اشاره اوکړه وئی فرمائيل که چرې دا ځوان ژوندې وی نو زما نه پس ده طرف ته رجوع کوئی. علی بن عبدالله رحمه الله فرمائی: «لم يکن فی الأرض أحد أعلم بعطاء من ابن جريج» [10] يعنی په دې زمکه باندې دعطاء (بن ابی رباح) علم د ابن جريج نه زيات پيژندونکي بل څوک نشته دی. امام عبدالرزاق رحمه الله فرمائی «ما رأيت أحسن صلاة من ابن جريج» [11] نور فرمائی چه: «کنت إذا رأيت ابن جريج علمت أنه يخشی الله» يعنی ما د ابن جريج په کتو سره معلوم کړې ووچه هغه د الله تعالی نه ويريدونکي دی.[12]

---

[1] تهذيب الكمال: ۳۴۶/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۸/۶.

[2] تهذيب الكمال:۳۴۷/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۸/۶.

[3] تهذيب الكمال:۳۴۸/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۸/۶تهذيب التهذيب: ۴۰۴/۶.

[4] حواله بالا.

[5] تهذيب الكمال: ۳۴۹/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۹/۶ تهذيب التهذيب: ۴۰۴/۶.

[6] تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۳۰/۶ تهذيب التهذيب: ۴۰۵/۶.

[7] الجرح والتعديل: ۴۲۲/۵.

[8] حواله بالا.

[9] تهذيب الكمال: ۳۴۷/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۸/۶تهذيب التهذيب: ۴۰۴/۶.

[10] سير أعلام النبلاء: ۳۳۱/۶ الجرح والتعديل: ۴۲۲/۵.

[11] تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۳۰/۶تهذيب التهذيب: ۴۰۵/۶.

[12] سير أعلام النبلاء: ۳۳۲/۶.

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی «صالح الحديث»[1] امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی «بخ من الأئمة» [2]امام خراش رحمه الله فرمائی «كان صدوقاً»[3].امام عجلی رحمه الله فرمائی «مكی ثقة»[4].ابن حبان د هغوی ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې.[5] ليكن ابو الاثر رحمه الله دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل كوی چه «إذا قال ابن جريج (قال فلان) و (أخبرت) جاء بمناكير، وإذا قال: (أخبرني) و (سمعت) فحسبك به» هم دغه شان ابوالحسن الميمونی رحمه الله هم دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل كوی چه(إذا قال ابن جريج (قال) فاحذره، وإذا قال: (سمعت) أو (سألت) جاء بشيء ليس في النفس منه شيء) [6]يعنی كه ابن جريج قال فلان يا أخبرت وئيلو سره حديث نقل كړی نودغه حديث مه اخلئی خوكه چرې سمعت يا سألت په شان الفاظو سره حديث نقل كړی نو دداسې احاديثو په صحت هيڅ كلام نشته دې.

يزيد بن زريع رحمه الله فرمائی «كان ابن جريج صاحب غثاء» [7]يعنی ابن جريج ګډوډ كلام كونكې وو. مالك بن انس رحمه الله فرمائی «كان حاطب ليل» يعنی ابن جريج رطب ويابس جمع كونكې راوی وو.[8].

د دې ټولو اقوالو حاصل دادې چه ابن جريج مدلس وو اوكله چه هغه قال فلان يا أخبرت وغيره په شان مبهم الفاظو سره روايت كوی نوهغه روايت د حجت قابل نه وی اوكله چه أخبرنا ياسمعت ياسألت وغيره په شان الفاظوسره روايت كوی نوهغه روايت د حجت قابل وی. بهرحال ابن جريج رحمه الله په اتفاق سره ثقه راوی دې. هم دغه وجه ده چه صحاح سته، مسند احمد، المعجم الكبير للطبرانی وغيره د حديث كتابونه د ابن جريج رحمه الله د رواياتونه ډك دی. چنانچه علامه ذهبی رحمه الله فرمائی «وروايات ابن جريج وافرة في الكتاب الستة، وفي مسند أحمد ومعجم الطبراني الأكبر وفي الأجزاء»[9]

اوحافظ ابن حجر رحمه الله ابن جريج رحمه الله په خپل كتاب طبقات المدلسين دريمه طبقه كښې ذكركړې دې[10]په دې دريمه طبقه كښې حافظ ابن حجر رحمه الله هغه مدلسين راجمع كړی دی د چا روايات چه ائمه حديث په دې شرط باندې قبول كړی دی چه په هغې كښې د سماع وغيره تصريح وی خو بعض ائمه د دغه رواتو روايات على الاطلاق رد كوی اوبعض على الاطلاق قبول كوی. [11]

علامه ذهبی رحمه الله د ابن جريج سره متعلق ټول اقوال ذكركولونه پس دهغوی باره كښې فيصله كونكې انداز كښې فرمائی: «الرجل في نفسه ثقة، حافظ، لكنه يدلس بلفظة "عن" و "قال". وقد كان صاحب تعبد وتهجد

---

[1]) إكمال تهذيب الكمال: ۳۲۱/۸.

[2]) إكمال تهذيب الكمال: ۳۲۱/۸.

[3]) حواله بالا

[4]) حواله بالا.

[5]) ۹۳/۷.

[6]) تهذيب الكمال: ۳۴۸/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۸/۶تهذيب التهذيب: ۴۰۴/۶.

[7]) تهذيب الكمال: ۳۴۹/۱۸سير أعلام النبلاء: ۳۲۹/۶.

[8]) حواله بالا

[9]) سير أعلام النبلاء: ۳۳۲/۶.

[10]) طبقات المدلسين: ۴۱/۱مكتبة المنار.

[11]) طبقات المدلسين مقدمة ابن حجر: ۱۳/۱.

ومازال یطلب العلم حتی کبروشاخ» (۱)هم علامه ذهبی رحمه الله فرمائی چه ابن جریج رحمه الله به اجازه او مناوله غوند طرق سره هم حدیث روایت کولو او په دې کښې به ئې د توسیع نه کار اخستلو. (۲)چنانچه پخپله ابن جریج رحمه الله فرمائی: «لم أسمع من الزهري، إنما أعطاني جزءاکتبته، وأجازه لي» ما د زهری رحمه الله نه هیڅ نه دی اوریدلی (البته) هغوی ماته یوه نسخه راکړه کوم چه ما اولیکله او هغه ماته د دې نه د حدیث روایت کولو اجازت راکړو. (۳) هم دغه شان ابو بکر بن ابی سبره رحمه الله فرمائی چه ماته ابن جریج د جید احادیثو لیکلو اووئیل نوماد هغه د پاره داسې زر احادیث اولیکل اود هغه طرف ته مې اولیګل. نه ما دغه احادیث په هغه باندې اولوستل اونه هغه زما په وړاندې دا اولوستل. (٤)ددې قصې نه پس محمدبن عمر رحمه الله فرمائی چه ماد ابن جریج رحمه الله نه واؤریده چه هغه به د ډیرو زیاتو احادیثو سندونه داسې بیانول«حدثنا أبوبکر بن أبي سبرة» (۵)

بل عبدالرحمن بن ابی الزناد رحمه الله فرمائی چه ما ابن جریج رحمه الله اولیدلو چه هغه هشام بن عروه رحمه الله له راغلو او هغوی ته ئې اووئیل: «یاأباالمنذر! الصحیفة التي أعطیتها فلاناهي من حدیثك؟ قال: نعم!» چه اې ابو منذر کومه نسخه چه تاسو فلانکی ته ورکړې ده آیا هغه هم ستاسو احادیث دی؟ نو هشام بن عروه رحمه الله اوفرمائیل اوجی. دې نه پس محمدبن عمر رحمه الله فرمائی چه ما ابن جریج رحمه الله داسې سند بیانولو سره واؤریدو: «حدثنا هشام بن عروة» (٦)

جریرالضبی رحمه الله فرمائی چه ابن جریج رحمه الله به متعه جائز ګڼړله اوهغه شپیتو ښځو سره متعه کړې. (۷)

خو امام شافعی رحمه الله فرمائی ابن جریج رحمه الله اویاؤ ښځو سره متعه کړې. (۸)

دا صحیح ده چه ابن جریج رحمه الله په فقهی توګه باندې د متعه د جواز قائل وولیکن په دې سره دهغه شیعه کیدل په یوشان هم نه ثابتیږی. هم دغه وجه ده چه حافظ ابن حجر رحمه الله هدي الساري کښې کله دغه رواة ذکر کړل په کوم چه طعن کړې شوې دی نو په دغه فهرست کښې ابن جریج شامل نه وو. (۹)

بل یوزمانه پس ابن جریج رحمه الله د خپلې دې نظریې او فتوې نه رجوع کړې وه. (۱۰)

د ابن جریج رحمه الله د تاریخ وفات په حواله سره مختلف اقوال دی: یحیی بن سعید القطان، مکی بن ابراهیم، ابونعیم او نور محدثین رحمهم الله فرمائی چه د ابن جریج رحمه الله انتقال ۱۵۰هجری کښې شوې اوامام علی بن المدینی رحمه الله فرمائی چه ۱۵۱هجری کښې انتقال شوې. (۱۱)

---

(۱) سیرأعلام النبلاء: ۳۳۲/۶.

(۲) سیرأعلام النبلاء: ۳۳۲/۶.

(۳) إکمال تهذیب الکمال: ۳۱۹/۸.

(٤) إکمال تهذیب الکمال: ۳۱۹/۸.

(۵) إکمال تهذیب الکمال: ۳۱۹/۸.

(٦) إکمال تهذیب الکمال: ۳۱۹/۸.

(۷) سیرأعلام النبلاء: ۳۳۱/۶.

(۸) إکمال تهذیب الکمال: ۳۲۳/۸.

(۹) هدی الساری الفصل التاسع: ۵٤۸.

(۱۰) التفسیر المظهری: ۷۷/۲.

(۱۱) سیرأعلام النبلاء: ۳۳٤/۶تهذیب الکمال: ۳۵۲/۱۸تقریب التهذیب: ۶۱۷/۱.

هشام: داد عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله خوئى دي. د دوى مختصر حالات بدء الوحي دويم حديث لاندي [1] اوتفصيلي حالات كتاب الايمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوى دى. [2]

عروة: دا عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله دي. د دوى مختصر حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې [3] اوتفصيلي حالات كتاب الايمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوى دى. [4]

عائشة: دا ام المؤمنين سيده عائشه بنت ابى بكر الصديق رضي الله عنهما ده. د دوى حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې تيرشوى دى. [5]

شرح حديث

قوله:: كل ذلك على هين: ددې جملې نه وړاندې چه كومه جمله استفهاميه ذكر ده يعنى «أتخدمني أوتدنو؟» نودا په دې خبره باندې دلالت كوى چه كل ذلك نه مقصود د جواز خدمت او د قرب د جواز طرف ته اشاره كول دى زما په نيز په دې دواړو كښې څه حرج نشته. [6]

چه دا اشكال نه وى ذلك نه دتثنيه طرف ته څنګه اشاره ده؟ څكه چه په ذلك سره د تثنيه طرف ته هم اشاره كيږى چنانچه په قرآن پاك كښې دى. ﴿عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ﴾ [7] أي: ماذكر من الفارض والبكر. [8]

قوله:: وكل ذلك: ددې دويمې جملې نه مراد حائضه او جنبى دې. [9]

قوله:: وليس على أحد في ذلك بأس: د ظاهرى كلام تقاضا خو داوه چه حضرت عروه بن الزبير رحمه الله خپل طرف ته نسبت كولوسره داسې فرمائى: «ليس على الخ». ليكن هغوى د عموم قصد كولوسره مبالغةً داسې كلام راوړلو په كوم كښې چه دهغوى ذات دټولو نه اول داخل دې يعنى صرف زما دپاره نه بلكه د هيچاد پاره هم څه حرج نشته. [10] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه حضرت عروه رحمه الله جنابت د حيض تابع كړې دې چه د حيض حكم خودلوسره داسې اشاره اوكړه چه كله د حيض داحكم دې نود جنابت به په طريقه اولى هم دغه حكم وى څكه چه د حيض خيرې اوګندګى د جنابت نه زيات دې. دغه شان خدمت په هم د ترجيل تابع كړې دې. [11]

---

[1] كشف البارى: ۲۹۱/۱.
[2] كشف البارى: ۴۳۲/۲.
[3] كشف البارى: ۲۹۱/۱.
[4] كشف البارى: ۴۳۶/۲.
[5] كشف البارى: ۲۹۱/۱.
[6] عمدة القارى: ۳۸۴/۳.
[7] عمدالقارى: ۳۸۴/۳ إرشادالسارى: ۵۳۶/۱.
[8] التفسير المظهرى: ۸۲/۲.
[9] عمدالقارى: ۳۸۴/۳ إرشادالسارى: ۵۳۶/۱.
[10] عمدة القارى: ۳۸۴/۳.
[11] فتح البارى: ۵۲۹/۱.

هم دا خبره علامه عيني رحمه الله بيانولوسره فرمائي چه حديث صرف د حائضه نه د خدمت اخستلو په جواز باندې دلالت کوی او د جنبی نه په جواز قرب باندې ددې حديث نه دلالت قياسی دې.[1]

قوله: مجاور: أي: معتكف.[2] مجاور "جوار" نه ماخوذ دې د کوم معنی چه داعتكاف ده.[3] دحضرت عائشه رضي الله عنها حجره جمات سره ملاؤشوې وه.[4]

احكام ومسائل: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه ددې روايت نه معلومه شوه د حائضه بدن اودهغې خوله پاکه ده اود کوم مباشرت نه چه معتكف منع کړې شوې دې دهغې نه مراد جماع او مقدمات جماع دی.[5]

دغه شان ددې روايت نه معلومه شوه كه چرې معتكف خپل سر يا لاس يا خپې د جمات نه بهراوباسی نو اعتكاف نه فاسد كيږی. اودې نه دا هم معلومه شوه چه د ښځې نه په غسل وغيره کښې خدمت اخستل دهغې په رضامندئی سره جائز دی ليکن بغيرد مرضئی نه جائزنه دې. ځکه چه په هغې باندې خو ضروری او لازم صرف د کوروالی تعلق کښې اتباع اود خاوند په کورکښې هروخت اوسيدل دی. بل ددې روايت نه معلومه شوه چه حائضه جمات کښې نه شی داخيدلې.[6]

لطيفه: په دې پورتنی حديث کښې دا لطيفه ده چه د ابن جريج د شاگردنوم هم هشام دې اود استاذ نوم هم هشام دې ليکن شاگرد دې هشام بن يوسف او استاذ دې هشام بن عروه.[7]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حديث ترجمة الباب سره مناسبت لاندې هم هغه تفصيلی بحث دې کوم چه د سابقه حديث لاندې تيرشوې دې

۳- باب: قِرَاءَةِ الرَّجُلِ فِيْ حَجْرِ امْرَأَتِهِ وَهِيَ حَائِضٌ

قوله: الحجر: په فتحه د حاء او کسره اوسکون د جيم د غيږې په معنی کښې راغی ددې جمع حجور ده اود فی حجر امرأته محل اعراب دادې چه دا منصوب على الحال دې اوتقديری عبارت داسې دې: «قراءة الرجل حال كونه متكئا على حجر امرأته» اوكلمه في د على په معنی کښې ده. كمافى قوله تعالیٰ: ﴿فِيْ جُذُوْعِ النَّخْلِ﴾ أي: على جذوع النخل.[8]

ماقبل سره ربط: دواړو ابوابوکښې مناسبت دادې چه په دواړوکښې حائضه سره متعلق يويو حکم بيان شوې دې.[9]

---

[1]) عمدة القاری: ۳۸٤/۳.

[2]) فتح الباری: ۵۲۹/۱عمدة القاری:۳۸٤/۳إرشادالساری: ۵۳۶/۱.

[3]) النهاية لابن الأثير: ۳۰۷/۱.

[4]) فتح الباری: ۵۲۸/۱عمدة القاری:۳۸٤/۳.

[5]) فتح الباری: ۵۲۹/۱.

[6]) عمدة القاری: ۳۸۵/۳-۳۸٤.

[7]) فتح الباری:۵۲۸/۱عمدة القاری:۳۸٤/۳.

[8]) عمدة القاری: ۲۶۰/۳-۲۵۹إدارة الطباعة المنيرية.

[9]) عمدة القاری: ۲۶۰/۳إدارة الطباعة المنيرية.

د ترجمة الباب مقصد

د ابن بطال رحمه الله او ابن ملقن رحمه الله رائې: د ابن بطال رحمه الله او ابن ملقن رحمه الله رائې داده چه ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد د حائضه دپاره **حمل مصحف بالعلاقه** (غلاف سره قرآن پاك اوچتول) اود قرآن كريم قراءت كولو جواز خودل دی.(۱) په دې رائې باندې تقدير كولوسره علامه عینی رحمه الله فرمائی په حديث كښې هيڅ څه اشاره دمذكوره حمل متعلق نشته دی. په حديث كښې خو اتكاء ده كوم چه غير حمل دې اود يوسړی په حجر حائض كښې كيدو سره د حمل جواز نه راوځی.(۲)

دعلامه كرمانی رحمه الله او علامه عينی رحمه الله رائې: اوپخپله دعلامه كرمانی رحمه الله اوعلامه عينی رحمه الله رائې داده چه دامام بخاری رحمه الله مقصد جواز قراءت قرب موضع الجناسه (د نجاست ځائی سره نيزدې د قراءت جواز) خودل دی. (۳)بل علامه كرمانی رحمه الله هم د ابن بطال رحمه الله رائې ذكركولونه پس په دې باندې رد كړې دې.(۴) دكوم سره متعلق چه علامه عينی رحمه الله فرمائی د علامه كرمانی رحمه الله د ردتعلق د قرآن پاك دقراءت د جواز سره دې ځكه چه په حديث باندې هيڅ داسې څه څيز نشته په كومن سره چه جواز قراءتِ قرآن للحائض (د حائضه دپاره د قرآن كريم تلاوت جائز كيدو) باندې استدل اوشی. (۵)

ليكن ددې نه باوجود دې حضراتو (علامه كرمانی رحمه الله اوعلامه عينی رحمه الله) په بيان كړې شوې رائې باندې هم اشكال كيږی اوهغه داچه اول خودا مسئله (د نجاست ځائی سره نيزدې د قراءت جواز) څه اهمه مسئله نه وه، په كوم چه امام بخاری رحمه الله ته د تنبيه ضرورت پيښ شو اوكه چرې هم دغه مقصد ئې وې نو په ځائی د ((قراءة الرجل فی حجر امرأته)) به ئې ((قراءة الرجل بقرب النجاسة)) ترجمه قائم كوله.

دعلامه انورشاه كشميری رحمه الله رائې: د علامه انورشاه كشميری رحمه الله رائې داده چه امام بخاری رحمه الله په دې باب كښې داخودل غوارې چه د حائضه ښځې په غيږ كښې سر كيخودو سره د قرآن كريم تلاوت كول جائز دی. دې نه پس فرمائی چه دغه شان مسئله د احنافو په نيز هم ده اود فقه په كتابونو كښې چه كومه دامسئله ده چه مړی ته دغسل وركولونه وړاندې دهغه د جنازې سره نيزدې كيناستل يا بل داسې پليت څيزسره خواكې د قرآن مجيد تلاوت كول مكروه دی.(۶) نودا مسئله او په باب كښې ذكرشوې مسئله كښې د فرق وجه داده چه دحائضه ښځې نجاست د كپړو لاندې پټ دې ځكه چه كه دهغې لباس پاك وی نوكراهت به هم نه وی.(۷)

دشيخ الحديث زكريا رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائی چه شارحينو حضراتو ددې ترجمة الباب مختلف اغراض بيان كړی دی مگر زما په نيز د ټولو نه بهتره توجيه هم هغه ده كومه چه

---

(۱) شرح ابن بطال:۱/۴۱۹.

(۲) عمدة القاری: ۳/۲۶۱.

(۳) عمدة القاری: ۳/۲۶۱شرح الكرمانی: ۳/۱۶۳.

(۴) شرح الكرمانی: ۳/۱۶۳-۱۶۲.

(۵) عمدة القاری:۳/۲۶۱.

(۶) البحرالرائق: ۲/۳۰۱دارالكتب العلمية الدرالمختارمع ردالمحتار: ۳/۸۴-۸۳دار عالم الكتب.

(۷) فيض الباری: ۱/۸۸-۴۸۷أنوارالباری: ۱۰/۳۷۵.

علامه ابن بطال رحمه الله اوابن ملقن رحمه الله وغيره ذكركړي ده چه دامام بخاري رحمه الله مقصد حمل مصحف بالعلاقه جواز خودل دی. يعني د امام بخاري رحمه الله مقصد يومختلف فيه مسئله طرف ته اشاره كول دي اوهغه داده چه آيا حائضه او جنبي غلاف يا جزوان وغيره سره قرآن كريم اوچتولي شي كه نه؟ نوامام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب سره د حمل د جواز طرف ته اشاره كړې ده اود حضرات حنفيه او حنابله د مذهب تائيدئي كړې دې ځكه چه ددې حضراتو هم دغه مذهب دې او هم په دې كښې په مالكيه او شوافع باندې رد هم دې ځكه چه هغوی د عدم جواز قائل دی.
ددې نه علاوه دعلامه كرماني رحمه الله رائې ذكركولونه پس په هغه باندې رد كولوسره فرماني چه علامه كرماني رحمه الله چه د علامه ابن بطال رحمه الله په رائې سره دعدم اتفاق اظهاركړې دې نو په دې كښې څه د حيرانتيا خبره نشته ځكه چه هغه شافعي دې اودا ويناكول به كله هم برداشت نه كړي چه دامام بخاري رحمه الله مقصد په شوافع باندې رد دې. باقي چونكه د امام بخاري رحمه الله د تراجم شايان شان هم دغه دې چه په دې سره د يواختلافي مسئلې طرف ته اشاره وي نه چه د يو متفق عليه مسئلې طرف ته. په دې وجه هم هغه توجيه بهتر ده كومه چه علامه ابن بطال رحمه الله وغيره ذكر كړې.[1]
دې نه علاوه شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه حافظ ابن حجر رحمه الله هم د ترجمة الباب نه هم هغه مقصد ګڼړلې كوم چه علامه ابن بطال رحمه الله بيان كړې دې خو په واضحه الفاظو كښې ددې رائې اظهار نه دې كړې. چنانچه حافظ ابن حجر فرمائي: (وذلك مصير منهما إلى جواز حمل الحائض المصحف لكن من غير مسه، مناسبته لحديث عائشة من جهة أنه نظر حمل الحائض العلاقة التي فيها المصحف بحمل الحائض المؤمن الذي يحفظ القرآن، لأنه حامله في جوفه وهوموافق المذهب أبي حنيفه رحمه الله) ترجمه: ددې دواړو تابعينود اثر نه معلومه شوه چه هغوی بغيرد مس حمل مصحف د حائضه دپاره جائز ګڼړل اوددې ترجمة الباب مناسبت حديث عائشه رضي الله عنها سره داسې دې چه امام بخاري رحمه الله علاقه (جزوان) سره دحائضه حمل مصحف ته، د حائضه مومن په غيږ كښې د اخستلو په شان ګرځولې دې چه د هغه په سينه كښې هم قرآن مجيد دې اوهغه (امام بخاري رحمه الله) په دې مسئله كښې د امام ابو حنيفه رحمه الله د مذهب موافق دې.[2]
ددې كلام نه صفا او په واضحه توګه سره معلوميږي چه د صاحب كلام رائې هم هغه ده كومه چه د علامه ابن بطال رحمه الله او علامه ابن ملقن رحمه الله وغيره ده. شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه زما په نيز دا ترجمه د شيخ الهند رحمه الله د بيان كړې شوی اصول تراجم نه يوويشتم اصل سره متعلق ده.[3]

وَكَانَ أَبُو وَائِلٍ: يُرْسِلُ خَادِمَهُ وَهِيَ حَائِضٌ إِلَى أَبِي رَزِينٍ، فَتَأْتِيهِ بِالْمُصْحَفِ، فَتُمْسِكُهُ بِعِلَاقَتِهِ. يعني ابوائل رحمه الله به خپله وينځه دحيض په حالت كښې ابورزين رحمه الله له ورليګله او خادمه به قرآن مجيد دهغه ځائې نه جزوان كښې اينغښتلې شوې په خپل لاس سره نيولې راوړلو.

[1] لامع الدراري: ۲-۲۴۲/۲۴۳الكنزالمتواري: ۳/۲۵۲-۲۵۱.
[2] الكنزالمتواري: ۳/۲۵۲لامع الدراري: ۲/۲۴۳.
[3] حواله بالا، وذلك الأصل الحادي والعشرون أن الإمام البخاري رحمه الله كثيراً ما يترجم بجزء من الحديث أو بكلام اخر، ولا يريد بلفظ الترجمة مدلوله الأصلي اللفظي الصريح، بل يريد مدلوله الا لتزامي الثابت بالإشارة والإيمان، فمايورد في الباب يكون موافقاللثاني، ومن أراد تطبيقه بالأول أي: المدلول اللفظي يقع في التخبط، كما يظهر من أول أبوابه...... الخ (الكنزالمتواري: ۱/۳۶۷-۳۶۶).

د تعليق تخريج: د ابووائل رحمه الله دا اثر ابن ابى شيبه رحمه الله په صحيح سندسره موصولاً ذكر كړى دى. هغوى فرمائى «حدثنا جرير عن مغيرة: كان أبووائل.......»[1]

دتعليق ترجمة الباب سره مناسبت

دعلامه ابن ملقن رحمه الله رائې: علامه ابن ملقن رحمه الله فرمائى چه ددې مذكوره اثر ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه كله امام بخارى رحمه الله د حائضه دپاره د جزوان په ذريعه دحمل مصحف جواز بيان كړو نود دې مثال ئې حافظ قرآن اوګرځولو چه دهغه په سينه كښې قرآن وى. نولكه څنګه چه د حائضه دپاره جائز دى چه هغه د جزوان په ذريعه قرآن مجيد اوچت كړى هم دغه شان د حافظ قرآن دپاره هم حجر حائضه (د حائضه غيږ) كښې تلاوت د كلام الله هم جائز دې. په داسې معنى چه د حائضه لباس په منزله د جزوان وى او پخپله حافظ قرآن په منزله د مصحف اوكلام پاك وى. [2]

چنانچه علامه ابن ملقن رحمه الله حديث عائشه رضي الله عنها (كوم چه هم په دې باب كښې ذكر دې) ترجمة الباب سره مناسبت بيانولو سره هم دغه ليكى چه د امام بخارى رحمه الله مقصد د حائضه دپاره جزوان سره د حمل مصحف جواز بيانول دى. نو په حديث كښې ددې دليل او مثال موجود دې چه حضورپاك به په حجر عائشه رضي الله عنها كښې تلاوت فرمائيلو سره د دې چه هغه به د حيض په حالت كښې وه. نوثياب د عائشه بى بى رضي الله عنها په منزله د علاقه اوجزوان شو اوشارع عليه السلام په منزله د مصحف اوقرآن مجيد شو يعنى د حائضه دپاره حمل مصحف جزوان سره جائزدې لكه چه څنګه به حضرت عائشه رضي الله عنها د خپل لباس په ذريعه حضورپاك تلاوت كولوسره اوچت كړې وو كوم چه په منزله د مصحف دې ځكه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حامل قرآن دې. [3]

دعلامه عينى رحمه الله رائې: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ترجمه او په مذكوره اثركښې مناسبت دادې چه په دواړو كښې د حائضه دپاره د دوو جائزوخبرو ذكرشوې دې. مطلب داچه څنګه د حائضه په غيږكښې يوسړې د كلام پاك تلاوت كولې شى دغه شان حائضه د جزوان په ذريعه قرآن مجيدهم اوچتولې شى. د اول ذكر په ترجمه كښې دې او د دويمې خبرې ذكر په اثركښې دې. ددې نه د زيات مناسبت توجيهات راويستل به د تكليف نه خالى نه وى. [4]

د حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله د اثر او حديث عائشه رضي الله عنها په مينځ كښې مناسبت بيانولوسره چه كوم كلام كړې دې دهغې نه معلوميږى چه د هغوى په نيز هم ترجمة الباب او اثركښې هم هغه مناسبت دې كوم چه علامه ابن الملقن رحمه الله بيان كړې دې. البته د دواړو په طرز كلام كښې دومره فرق ضرور ښكارى چه علامه ابن ملقن رحمه الله خو ثياب حائضه په منزله د جزوان او شارع عليه السلام په منزله د مصحف ګرځولې دې. [5] نورحافظ ابن حجر رحمه الله مؤمن په منزله د جزوان او زړه دمؤمن په منزله د مصحف ګرځولې دې. [6]

---

[1] مصنف ابن أبي شيبة كتاب الصلاة باب الرجل على غير وضوء والحائض يمسان المصحف؟: ۵/۱۳۸-۱۳۷رقم الحديث: ۷۵۰۰رقم الباب: ۶۵۰ إدارة القرآن والعلوم الإسلامية.

[2] التوضيح لشرح الجامع الصحيح لابن الملقن رحمه الله: ۲٤/۵.

[3] التوضيح لشرح الجامع الصحيح لابن الملقن رحمه الله: ۲٤/۵.

[4] عمدة القاري: ۲۶۰/۳إدارة الطباعة المنيرية.

[5] التوضيح: ۲٤/۵.

[6] فتح الباري: ۵۲۹/۱.

دعلامه رشيداحمد گنگوهي رحمه الله رائې: علامه رشيداحمد گنگوهي رحمه الله فرمائي چه مذكوره اثر د ترجمة الباب دپاره مؤيد كيدل ښكاره دي اوهغه داسې چه په مذكوره اثركښې نقوش سره د تلبس او تعلق ذكردې او ترجمة الباب كښې الفاظوسره د تلبس او تعلق ذكردې او هم دواړه ((نقوش اوالفاظ)) محترم اود تعظيم لائق دي.([1]) شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه ترجمة الباب لاندې چه دترجمه كوم غرض مونږ بيان كړې دې (يعني د حائضه دپاره دجزوان په ذريعه د حمل مصحف جواز) نودا مذكوره اثر هم د دغه غرض د تعيين دپاره دې.([2])

تنبيه: شاته دا خبره تيره شوې ده چه د حائضه دپاره د جزوان په ذريعه د قرآن مجيد د اوچتولومسئله مختلف فيه ده. چنانچه په ائمه اربعه كښې امام ابوحنيفه رحمه الله او امام احمد رحمه الله د جواز او امام مالك رحمه الله او امام شافعي رحمه الله د عدم جواز قائل دي. د علامه عيني رحمه الله نه دلته د مذاهب په نقل كولو كښې يوه غلطي شوې ده اوهغه دا چه هغوى قول د چه جوازد ائمه اربعه مذهب گرخولې دې. شيخ زكريا رحمه الله فرمائي دا په ظاهره د كاتب يا طباعت غلطي معلوميږي چه لفظ د **مالك** نه وړاندې **ومنعه** پاتې شوې دې. په دې باندې دا اشكال نه وي چه بيا خو امام احمد رحمه الله دماليكه او شوافع د ډلې نه شو خكه چه دا په ضعيف روايت باندې محمول دي او صحيح هم دغه دي چه امام احمد رحمه الله د جواز قائل وو. چنانچه امام موفق رحمه الله دامام احمد مذهب اود امام ابوحنيفه رحمه الله د مذهب موافق گرخولونه پس فرمائي چه: ((**وخرج القاضي رواية أخرى أنه لايجوز، والصحيح جوازه**))(چه قاضي رحمه الله د امام احمد رحمه الله نه د عدم جواز د روايت هم تخريج كړې دې او صحيح قول هم د جواز دې). ([3])

(فتمسكه بعلاقة): العلاقة په كسرسره هغه رسئي اوتار ته وائي په كوم سره چه جزوان تړلې كيږي.([4]) علامه عيني رحمه الله فرمائي چه علاقه هغه ده كوم سره چه مصحف زوړند كړې شي. هم دغه شان ((**علاقة السيف وعلاقة القوس والسوط**)) وغيره وي.([5])

قوله: أبووائل: دا مشهور تابعي ابووائل شقيق بن سلمه رحمه الله دې. د دوى تفصيلي حالات ((**كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهولايشعر**)) لاندې تيرشوى دى. ([6])

قوله: أبوزرين: دا مشهور تابعي ابوزرين مسعود بن مالك اسدي كوفي مولى ابى وائل رحمه الله دې. دوى د معاذ بن جبل، ابن مسعود، عمرو بن ام مكتوم، علي بن ابى طالب، ابوموسى اشعرى، ابوهريره، ابن عباس، مصدع ابى يحيى او فضل بن بندار رضي الله عنهم وغيره د حديث روايت كړې. اوددوى نه روايت كونكوكښې دهغوى خوئى عبدالله، اسماعيل بن ابى خالد، عاصم بن ابى النجو، عطابن السائب، اعمش، منصور، موسٰ بن ابى عائشه، اسماعيل بن سميع، مغيره بن مقسم، زبير بن عدى اوعلقمه بن مرثد رحمهم الله وغيره شامل دى.([1])

---

[1]) لامع الدرارى: ۲/ ۲٤٤الكنز المتوارى:۲۵۲/۳.
[2]) لامع الدرارى: ۲/ ۲٤٤الكنز المتوارى:۲۵۲/۳.
[3]) لامع الدرارى: ۲/ ۲٤٤الكنز المتوارى:۲۵۲/۳.
[4]) مجمع الأنوار: ۶۵۷/۳الكوثر الجارى: ٤٤۹/۱.
[5]) عمدة القارى: ۲۶۰/۳.
[6]) كشف البارى: ۵۵۹/۲.

امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی «اسمه مسعود، کوفی ثقة»[2] ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[3] امام عجلی رحمه الله فرمائی «مسعود أبورزين الأسدي: کوفی ثقة»[4] دلته دې داخبره واضحه وی چه أبوزرین اسدی دوه دی. یو ابوزرین الأسدی المسمی به عبید دې.[5] اودویم ابو زرین الاسدی مسعودبن مالك دې. هم دغه شان مسعود بن مالك هم دوه دی. یوخو هم دغه ابو زرین مسعود بن مالك اسدی کوفي دې او دویم مسعود بن مالك بن معبداسدي کوفی دې.[6]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د اشتباه سبب امام اعمش رحمه الله دې ځکه چه امام اعمش رحمه الله دواړه (مسعود بن مالك بن معبد او مسعود بن مالك ابوزرین) نه حدیث روایت کړې دې. خوهغوی دواړه خپل نومونه دخپل والد په نوم د قبیلې طرف ته نسبت او د ښارطرف ته نسبت کښې متفق دی. نور فرمائی ددې ټولو خبرو حاصل دادې چه دابوزرین په نوم کښې اختلاف دې او اصح دادې چه ابو زرین هم دغه مسعود بن مالك دې. ددې دواړو په ولاء کښې هم اختلاف دې. (چنانچه مسعودبن مالك بن معبد اسدی کوفی مولی سعید بن جبیر دې او مسعودبن مالك ابوزرین مولی ابی وائل دې) او مسعود بن مالك بن معبد چه کوم د سعیدبن جبیر رحمه الله نه روایت کوی، ابوزرین د مسعودبن مالك نه ډیر وړوکې دې مګر دا چه په نوم کښې دواړه مشترك دی او زما خیال دادې چه چه ابوزرین المسمی به عبید هم هغه دې څوك چه په کال ۶۰هجری کښې یاددې نه وړاندې داېن زیاد په دورکښې قتل کړې شوې وو اود دویم ابوزرین المسمی به مسعودبن مالك انتقال تقریبا ۹۰هجری کښې شوې. چنانچه ابن قانع د مسعوبن مالك ابوزرین د وفات تاریخ کال ۸۵هجری بیان کړې دې.[7] بل دا چه مسعودبن مالك ابوزرین رحمه الله د صحاح سته راوی دې.[8]

الحديث

[۲۹۳]-حَدَّثَنَا أَبُونُعَيْمٍ الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، سَمِعَ زُهَيْرًا، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ، أَنَّ أُمَّهُ، حَدَّثَتْهُ أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَانَ يَتَّكِئُ فِي حَجْرِي وَأَنَا حَائِضٌ، ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ»(۱)[۷۱۱۰]

---

1) تهذیب التهذیب: ۱۱۸/۱۰د تلامذه او مشائخ د تفصیل دپاره اوګورئ: تهذیب الکمال: ۴۷۷/۲۷.

2) تهذیب الکمال: ۴۷۸/۲۷.

3) ۴۴۰/۵.

4) تهذیب التهذیب: ۱۱۹/۱۰.

5) تهذیب الکمال: ۴۷۹/۲۷ تهذیب التهذیب: ۱۱۸/۱.

6) تهذیب الکمال: ۴۷۷/۲۷-۴۷۵ تهذیب الکمال: ۱۱۸/۱۰-۱۱۷ کتاب المتفق والمفترق: ۵۷۶/۳-۵۷۷رقم الصفحه المسلسل: ۱۹۸۷-۱۹۸۶رقم الترجمة: ۱۴۱۰.

7) تهذیب التهذیب: ۱۱۹/۱۰ تقریب التهذیب: ۱۷۲/۲رقم الترجمة: ۶۶۳۳ تحفة التحصیل فی ذکر رواة المراسیل ص: ۳۰۱.

8) تقریب التهذیب: ۱۷۶/۲ عمدة القاری: ۲۶۰/۳.

9) قوله: "عائشة الحديث رواه البخاري رحمه الله فی کتاب التوحید أیضاً فی باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: "الماهر بالقرآن مع الکرام البررة" رقم الحدیث: ۷۵۴۹ ومسلم فی کتاب الحیض باب جواز غسل الحائض رأس زوجها وترجیله، رقم الحدیث: ۶۹۳ وأبوداؤد فی کتاب الطهارة باب مؤاكلة الحائض ومجامعتها رقم الحدیث: ۲۶۰ والنسائی فی کتاب الحیض باب الرجل یقرأالقرآن ورأسه فی حجر امرأته وهی حائض رقم الحدیث: ۲۷۵ جامع الأصول فی أحادیث الرسول رقم الحدیث: ۵۳۹۵، ۳۵۰/۷ دارالفکر.

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها بیان اوفرمائیلو چه نبی کریم ﷺ به زما په غیږ کښې سرمبارک کیخودو سره قرآن مجید لوستلو حالانکه زه به هغه وخت حائضه ووم.

تراجم رجال

أبونعیم الفضل بن دکین: دا مشهو محدث ابونعیم الفضل بن دکین الملائی لکوفی الاحول رحمه الله دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب فضل من استبرألدینه لاندې تیرشوی دی. (۱)

زهیربن معاویة: دا زُهیر-بالتصغیر-بن معاویه بن خدیج -بضم الحاء المهملة وفتح الدال المهملة وبالجیم- بن الرحیل-بضم الراء المهملة وفتح الحاء المهملة- بن زهیربن خیثمه جعفی کوفی رحمه الله دې. ددوی کنیت ابوخیثمه دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان لاندې تیرشوی دی. (۲)

منصور ابن صفیة: دا منصوربن عبدالرحمن بن طلحه بن حارث بن طلحه بن ابی طلحه بن عبدالعزیز بن عثمان بن عبدالدرار بن قصی القرشی العبدری الحجبی المکی رحمه الله دې.(۳) دې دخپلې مور صفیه بنت شیبه د شهرت د وجې نه هم دهغې طرف ته منسوب دې.(۴)

هغه د خپلې مور صفیه بنت شیبه، خپل ماما مسافع بن شیبه الحجبی، سعیدبن جبیر، محمدبن عباد بن جعفر اوابوسعید مولی ابن عباس رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کړې دې. اوددوی نه ددوی رور محمد، زائده، ابن جریج، وهیب، زهیربن معاویه، زهیر بن محمد، معروف بن مشکان، داؤد بن عبدالرحمن العطار، فضیل بن سلمیان، سفیان ثوری اوابن عیینه رحمهم الله وغیره د حدیث روایت کوی.(۵)

ابوحاتم رحمه الله فرمائی «**صالح الحدیث**»(۶) اثرم رحمه الله فرمائی چه امام احمدبن حنبل رحمه الله اوابن عیینه رحمه الله د منصورابن صفیه تعریف کړې دې(۷) ابن سعد رحمه الله فرمائی «**کان ثقة قلیل الحدیث**»(۸) امام نسائی رحمه الله فرمائی ثقة(۹) ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.(۱۰) ابن عیینه رحمه الله فرمائی «**کان یبکی وقت کل صلاة**» (۱۱) علامه ذهبی رحمه الله فرمائی «**مکی صدوق**» (۱۲) لیکن ابن حزم رحمه الله

---

(۱) کشف الباری: ۶۶۹/۲.

(۲) کشف الباری: ۳۶۷/۲.

(۳) تهذیب التهذیب: ۳۱۰/۱۰.

(۴) فتح الباری: ۵۲۹/۱.

(۵) تهذیب التهذیب: ۳۱۰/۱۰ مشائخ اوتلامذه دتفصیل دپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۵۳۹/۲۸-۵۳۸ کتاب المتفق والمفترق: ۵۱۲/۳ رقم الصفحه المسلسل: ۱۹۲۲ رقم الترجمة: ۱۳۴۱.

(۶) الجرح والتعدیل: ۲۱۰/۸.

(۷) حواله بالا.

(۸) تهذیب التهذیب: ۳۱۰/۱۰.

(۹) میزالاعتدال: ۱۸۶/٤ رقم الترجمة: ۸۷۸۷ تهذیب التهذیب: ۳۱۰/۱۰.

(۱۰) ۴۷۶/۷.

(۱۱) تهذیب التهذیب: ۳۱۰/۱۰.

(۱۲) میزان الاعتدال: ۱۸۶/٤.

فرمائی «ليس بالقوي»[1] په دې باندې رد کولوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه «أخطأ ابن حزم في تضعيفه»[2]
ابن حبان رحمه الله فرمائی چه د دوی انتقال ۱۲۹هجری کښې شوې[3] ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله د وفات کال ۱۳۷ يا ۱۳۸هجری نقل کړې دې.[4]

صفيه بنت شيبة: دا صفيه بنت شيبه بن عثمان بن ابی طلحه بن عبدالعزيز بن عبدالدار بن قصی بن کلاب، الفقيهه العالمه القرشيه العبدريه المکيه الحجبيه ام منصور بن عبدالرحمن رضي الله عنها ده.[5] ددې په صحابيه کيدو کښې اختلاف دې. دارقطنی رحمه الله خو د صحابيه کيدو قول کمزورې گرځولې دې.
ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله ددې په سختئی سره ترديد کولو سره فرمائی «وأبعد من قال لا رؤية لها، فقد ثبت حديثها في صحيح البخاري تعليقاً، قال: قال أبان بن صالح عن الحسن بن مسلم عن صفية بنت شيبة قالت: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم. وأخرج ابن منده من طريق محمد بن جعفر بن الزبير عن عبيدالله بن عبدالله بن أبي ثور عن صفية بنت شيبة قالت: والله لكأني أنظر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم حين دخل الكعبة...... الحديث» يعنی کومو حضراتو چه دا اووئيل چه صفيه بنت شيبه ته رؤيت حاصل نه دې، نودهغوی داخبره د حقيقت نه ډيره لرې ده، ځکه چه په صحيح بخاری کښې د صفيه بنت شيبه حديث تعليقاً ثابت دې، په کوم کښې چه د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم نه د سماع تصريح ده. (ابن ماجه رحمه الله هم دا روايت په دې طريق سره موصولاً هم ذکرکړې دې) اودغه شان ابن منده رحمه الله هم محمدبن جعفر په طريق سره د صفيه بنت شيبه نه يو روايت نقل کړې دې په کوم کښې چه د رؤيت صراحت دې.[6]
بل امام ابوداؤد رحمه الله هم د ابن اسحاق رحمه الله په طريق سره د صفيه بنت شيبه يوروايت نقل کړې دې د کوم په آخر کښې چه دی: «وأنا أنظر إليه» يعنی ما حضورپاك ته کتل. حافظ مزی رحمه الله ددې روايت نقل کولونه پس ليکلی دی چه: «هذا الحديث يضعف قول من أنكر أن تكون لها رؤية، فإنه إسناد حسن» يعنی دا حديث دهغه حضراتو قول کمزورې کوی چه د صفيه بنت شيبه په حق کښې د رؤيت منکر دی، ځکه چه ددې حديث سند حسن دې.[7] البته ابن حبان رحمه الله دوی ثقات التابعين کښې ذکرکړې دې.[8]
صفيه بنت شيبه رضي الله عنها د نبی کريم صلى الله عليه وسلم نه د امهات المؤمنين نه حضرت عائشه ام حبيبه او ام سلمه رضی الله عنهن او عبدالله بن عمر، سماء بنت ابی بکر، بره المعروفه ب حبيبة بنت ابی تجراه، ام عثمان بنت ابی سفيان اود شيبه بن عثمان ام ولد وغيره رضی الله عنهن نه د حديث روايت کړې دې.
اوددې نه روايت کونکو کښې دهغې ځوئی منصوربن عبدالرحمن، د هغې وراره عبدالحميد بن جبير

---

[1] تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۱۰ميزان الاعتدال: ۱۸۶/۴.
[2] تقريب التهذيب: ۲۱۵/۲.
[3] كتاب الثقات لابن حبان: ۴۷۶/۷.
[4] تهذيب التهذيب: ۳۱۰/۱۰تقريب التهذيب: ۲۱۵/۲.
[5] سير أعلام النبلاء: ۵۰۸/۳-۵۰۷رقم الترجمة: ۱۱۸.
[6] الإصابة في تمييز الصحابة: ۳۴۸/۴دار الفكر.
[7] تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف: ۳۴۳/۱۱المكتب الإسلامي، الدار القيمة.
[8] كتاب الثقات لابن حبان: ۱۹۷/۳قلت: لعل الناقلين والكاتبين أخطئوا في النقل والكناية، لأنه ابن حبان رحمه الله لم يذكرها في ثقات التابعين، بل إنما ذكرها فيمن روى عن النبي صلى الله عليه وسلم من النساء..... الخ وما ذكره ابن حبان رحمه الله صريح في أن لها رؤية وصحبة وسماعا من النبي صلى الله عليه وسلم، والله أعلم بالصواب.

بن شيبه دويم وراره مسافع بن عبدالله بن شيبه د وراره خوئى مصعب بن شيبه بن جبير بن شيبه اوهغه نمسي محمدبن عمران الحجبى، ابراهيم بن مهاجر، حسن بن مسلم، قتاده، مغيره بن حكيم، عبيدالله بن عبدالله بن ابى ثور، يعقوب بن عطاء بن ابى رباح رحمهم الله وغيره شامل دى.(١) يعني بن معين رحمه الله فرمائى چه ابن جريج رحمه الله هم دهغوى زمانه ليدلې ده ليكن سماع ورته حاصله نه ده.(٢) بله دا چه صفيه بنت شيبه رضي الله عنها د صحاح سته راويه ده.(٣)

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت عائشه صديقه بنت ابى بكر الصديق رضي الله عنهما ده.(٤)

شرح حديث

قوله: كان يتكئ في حجري وأنا حائض ثم يقرأ القرآن: امام بخارى رحمه الله دا روايت كتاب التوحيد كښې په دې الفاظوسره راوړلې دې: «كان يقرأ القرآن ورأسه في حجري وأنا حائض» د كوم نه چه مفهوم كيږى چه د اتكاء نه مراد د حضورپاك خپل سرمبارك دهغې په غيږ كښې كيخودل دى.(٥)

محقق ابن دقيق العيد رحمه الله فرمائى چه د حضورپاك په دې حالت كښې د قرآن مجيد د تلاوت فرمائيلو ذكر ددې امر طرف ته اشاره كوى چه حائضه تلاوت نه شي كولې. ځكه چه كه چرې پخپله هغې ته اجازت وې نودهغې په غيږ كښې د امتناع قراءت هډو سوال نه پيداكيدلو؟ د كوم د دفعيه دپاره چه د قراءت غير د ثبوت پيش كولو ضرورت پيښ شو.(٦)

علامه نووى رحمه الله فرمائى چه په دې حديث سره د محل نجاست سره نيزدې د قراءت د جواز حكم هم معلوم شو.(٧) ليكن په دې باندې علامه عينى رحمه الله نقد كولوسره فرمائي چه په دې كښې نظر دې ځكه چه حائضه خو پخپله پاكه ده اونجاست د وينې دې چه دحيض په زمانه كښې هروخت نه بښكاره كيږى د كوم د وجې نه چه د قراءت د جواز حكم اوشو. مګر په دې باندې قياس كولوسره مونږ د قرآن قراءت بيت الخلاء سره نيزدې هم غيرمكروه اومنو نودا به مناسب او موزون نه وى ځكه چه د قرآن دتعظيم د وجې نه دا هم مكروه كيدل پكاردى. ځكه چه نيزدې شئ هم دهغه شئ حكم اخلى.(٨)

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دترجمة الباب اوحديث د ظاهرى الفاظو په اعتبار سره خو په دواړو كښې مناسبت واضح دې چه په دواړوكښې د حائضه په غيږ كښې د قراءت د جواز بيان دې. البته ابن بطال رحمه الله او ابن ملقن رحمه الله وغيره د ترجمة الباب كوم غرض بيان كړې دې په هغه اعتبار سره په دواړو كښې مناسبت دادې چه په روايت كښې د حضرت عائشه رضي الله عنها كيږې په منزله دعلاقه دى اوشارع عليه السلام په منزله د مصحف دې نولكه چه عائشه رضي الله عنها د خپل لباس په ذريعه د حيض په حالت كښې حضورپاك چه حامل قرآن دې اوچت كړې دې اود ترجمة الباب نه غرض هم دغه دې چه د حيض

---

(١) تهذيب التهذيب: ٤٣٠/١٢ دنور تفصيل دپاره اوګورئ: تهذيب الكمال: ٢١١/٣٥.
(٢) تهذيب الكمال: ٢١٢/٣٥ تهذيب التهذيب: ٤٣٠/١٢.
(٣) تقريب التهذيب: ٦٤٧/٢.
(٤) كشف البارى: ٢٩١/١.
(٥) فتح البارى: ٥٣٠/١ عمدة القارى: ٢٦٢/٣.
(٦) فتح البارى: ٥٣٠/١ عمدة القارى: ٢٦٢/٣.
(٧) فتح البارى: ٥٣٠/١ عمدة القارى: ٢٦٢/٣.
(٨) عمدة القارى: ٢٦٢/٣.

په حالت كښې حمل دمصحف بالعلاقه جائزدې.[1]

۴-باب: مَنْ سَمَّى النِّفَاسَ حَيْضًا

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه باب سابق كښې حائضه سره متعلق يوحكم بيان كړې شوې وو او په دې باب كښې امام بخاري رحمه الله د حيض اونفاس د احكامو په مينځ كښې مساوات كيدو طرف ته اشاره كړې ده.[2]

ددې باب لاندې دوه بحثونه دی: ① بحث حل ترجمه. ② بحث غرض ترجمه.

رومبې بحث: حل ترجمه: رومبې بحث د حل ترجمه سره متعلق دې اوهغه دادې چه امام بخاري رحمه الله باب قائم كړې دې ((**باب من سمى النفاس حيضاً**)) (يعنې نفاس ته حيض ونيل) خو په حديث باب كښې ددې عكس دې ځكه چه په حديث كښې حيض ته نفاس وئيلې شوې دې. هم دغه وجه ده چه بعض شراح وييلى چه ددې نه مقصد دحيض اونفاس نه د هر يو په بل باندې د جواز اطلاق بيانول دی اوهغه داسې چه كله په حديث كښې حيض ته نفاس اووئيلې شو نو امام بخاري رحمه الله ددې نه دا نتيجه اخذ كړه چه هم دغه شان نفاس ته به حيض وئيل هم صحيح وی كوم چه هغوی په دغه مذكوره ترجمه قائم كولوسره واضح كړه.[3]

د بعض حضراتو وينا ده چه په ترجمه كښې تقديم اوتاخيردې. حيض مفعول اول او نفاس مفعول ثانی دې. اوس به مطلب داشي چاچه حيض ته د نفاس نوم وركړو. لهذا دغه شان به ترجمة الباب او حديث باب كښې مطابقت پيدا شي.[4]

اود بعض حضراتو وينا ده چه ترجمة الباب مقلوب دې ولې چه صحيح داسې وه ((**باب من سمى الحيض نفاساً**))[5] او يوقول داهم دې چه **سمى** نه مراد **أطلق** دې يعنې ((**من أطلق لفظ النفاس على الحيض**)) اوداسې به بغيرد څه تكلف نه په ترجمه او حديث كښې مطابقت پيداشي ځكه چه په حديث كښې هم لفظ نفاس سره په حيض باندې اطلاق كړې شوې دې.[6]

دامام مهلب رحمه الله رائې: امام مهلب رحمه الله فرمائی چه كله امام بخاري رحمه الله دنفاس سره متعلق څه حديث دخپل شرط موافق پيدا نه كړو اودلته په حديث باب كښې په حيض باندې د نفاس اطلاق هم كړې شوې وو نوددې نه هغوی دا استنباط اوكړو چه حيض اونفاس په حكم كښې هم برابر دی اودې طرف ته اشاره كولودپاره ئې ترجمة الباب په دې انداز سره قائم كړو.[7]

ليكن په دې رائې باندې اعتراض كيږی چه په ترجمة الباب كښې خودتسميه ذكر دې نه چه د حكم؟ نوشيخ الحديث زكريا رحمه الله ددې اعتراض جواب وركولوسره فرمائی چه دا اعتراض صحيح نه دې

---

[1]) الكنزالمتواری: ۲۵۳/۳لامع الدراری: ۲۴۵/۲-۲۴۴.
[2]) هذا ملخص من الكنزالمتواری: ۲۵۴/۳-۲۵۳.
[3]) فيض الباری: ۴۸۸/۱.
[4]) فتح الباری: ۵۳۰/۱فيض الباری: ۴۸۸/۱.
[5]) فتح الباری: ۵۳۰/۱الكنزالمتواری: ۲۵۳/۳.
[6]) فتح الباری: ۵۳۰/۱إرشادالساری: ۵۳۷/۲.
[7]) فتح الباری: ۵۳۰/۱شرح ابن بطال: ۴۲۱/۱.

خکه چه مصنف رحمه الله په تسمیه سره په حکم باندې استدلال کړې دې اودا جامع صحیح څه دلغت کتاب نه دې چه د مصنف رحمه الله مراد هم تسمیه وی. [1]

د امام خطابی رحمه الله رائې: امام خطابی رحمه الله فرمانی چه امام بخاری رحمه الله ته په مذکوره ترجمه قائم کولوکښې وهم شوې دې ځکه چه په حدیث باب کښې حیض ته نفاس نه دې وئیلې شوې بلکه په حقیقت کښې لفظ **نفست** په مشترکه توګه باندې وزن بدلولوسره (د نون فتحه اوضمه سره) په دواړو معانوکښې(**بفتح النون بمعنی حیض اوبضم النون بمعنی نفاس**)استعمالیږی لهذاچه کله ددې لفظ استعمال د حیض په معنی کښې هم دې نو بیا دا څنګه وئیلې شی چه نفاس ته حیض وئیلې شوې؟[2]

ددې اشکار جواب ورکولوسره علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه امام بخاری رحمه الله ته هیڅ وهم نه دې شوې ځکه چه کله مذکوره فرق ثابت دې چه لفظ **نفست** فتحه سره په معنی دحیض او په ضمه سره په معنی د نفاس استعمالیږی او مذکوره روایت په ضمه دنون هم ثابت دې نوبیا داسې ویناکول به هم صحیح وی چه په حدیث کښې نفاس ته حیض وئیلې شوې دې. بله داخبره ده چه دا احتمال هم شته چه دامام بخاری رحمه الله په نیز مذکوره فرق هډو ثابت نه وی بلکه دهغوی په نیز دا لفظ دواړه شان په معنی د نفاس د ولادت وی نو په داسې صورت کښې داسې وینا کول به هم صحیح شی چه نفاس ته حیض وئیلې شوې دې. لکه چه د بعض حضراتو نه عدم فرق هم نقل دې چه دا لفظ **نفست** دواړه شان سره په دواړو معانوکښې استعمالیږی.[3]

دابن بطال رحمه الله او محدث ابن منیر رحمه الله رائې: علامه ابن بطال رحمه الله [4]اومحدث ابن منیر رحمه الله [5]رائې هم هغه ده کومه چه دا مام مهلب رحمه الله ده اود دې دواړو حضراتو د رائې حاصل دادې چه کله دواړه (حیض اونفاس) کښې اشتراك اسمی موجود دې اوهغه داسې چه نفس یعنی دم والا معنی په دواړو کښې موجود ده اودا خبره هم ده چه په حدیث باب کښې حیض-ته نفاس وئیلې شوې دې نوضروری شوه چه هم د دغه اشتراك اسمی د وجې نه نفاس ته هم حیض اووئیلې شی او دواړه حکم (ترك صلاة) کښې هم یوشان دی. په دې وجه ترکومې چه د نفساء وینه بنده شوې نه وی دحائضه په شان د نفساء دپاره هم د ترك صلاة حکم دې.[6]

دعلامه کرمانی رحمه الله په رائې باندې نقد کولوسره علامه عینی رحمه الله فرمانی چه داسې وینا کول چه کیدې شی د امام بخاری رحمه الله په نیز لفظ نفست کښې بیان کړې شوې فرق ثابت نه وی صحیح نه دې ځکه چه داسې خبره خو دیوامام لغت باره کښې وئیلې کیدې شی اوښکاره خبره ده چه امام بخاری رحمه الله امام لغت نه دې بلکه امام حدیث دې. دغه شان دعلامه ابن بطال رحمه الله او امام مهلب رحمه الله په رائې باندې نقد کولو سره فرمانی چه ددې حضراتو د رائې حاصل دادې چه دحیض اونفاس په مفهوم کښې مساوات دې خو په حقیقت کښې داسې نه ده. ځکه چه جائز دی چه په دواړو کښې عموم

---

[1]) الکنزالمتواری: ٢٥٥/٣.

[2]) عمدة القاری: ٢٦٢/٣فتح الباری: ٥٣١/١-٥٣٠الکنزالمتواری: ٢٥٤/٣.

[3]) شرح الکرمانی: ١٦٤/٣عمدة القاری: ٢٦٢/٣الکنزالمتواری: ٤٥٤/٣.

[4]) شرح ابن بطال: ٤٢١/١.

[5]) عمدة القاری: ٢٦٢/٣.

[6]) شرح ابن بطال: ٤٢١/١.

خصوص من وجه نسبت وي.(١)

دعلامه عيني رحمه الله رائې: دعلامه عيني رحمه الله رائې داده چه او خوددې ترجمه څه خاص فائده نشته او د تسليم کولو په صورت کښې فائده ددې ترجمه دتوجيه داکيدې شي چه کله دامام بخاري رحمه الله په نيزد حيض اونفاس دوارو په مفهوم کښې څه فرق نه وو نودهغوی دپاره د يو د ذکر او د دويم د مراد اخستلو جواز پيداشو. اولکه څنګه چه په حديث کښې ذکر د نفاس اوشو اومراد حيض دې هم دغه شان امام بخاري رحمه الله هم ذکرد نفاس اوکړو او اراده ئې د حيض اوکړه، لهذا دهغوی قول «**باب من سمى النفاس حيضاً**» مطلب «**باب من ذكر النفاس حيضاً**» کيدل پکاروويعني ذکرئې د نفاس اوکړو اومرادئې ترې حيض واخستو. هم دغه شان په حديث کښې ذکر نفاسَ دې اومراد حيض دې ځکه چه کله حضور پاک دام سلمه رضي الله عنها ته أنفست اوفرمائيلو اوهغې په جواب کښې نعم اوونيل حالاتکه هغه حائضه وه نو لکه چه هغې هم نفاس هم حيض ګرځولې دې. دغه شان دحديث ترجمة الباب سره مطابقت کيږي.(٢)

د علامه ابن رشيد رحمه الله رائې: علامه ابن رشيد رحمه الله فرمائي چه دامام بخاري رحمه الله مقصددا خودل دي چه (**دم خارج من الرحم**) نوم أصالةً نفاس دې اوهم دې لفظ نفاس سره ددې تعبيرکول داعم او اشمل معنى سره تعبيردې اولفظ حيض سره ددې تعبيرکول اخص معنى سره تعبيرکول دی. لهذا د حضورپاك (**دم خارج من الرحم**) نفاس سره تعبيرکول داعم اواشمل معنى په لحاظ سره دې اود حضرت ام سلمه رضي الله عنها حيض سره تعبيرکول داخص معنى په لحاظ سره دې. په دې لحاظ سره ترجمة الباب ام سلمه رضي الله عنها د تعبير موافق وی.(٣)

علامه کرماني رحمه الله حل ترجمه سره متعلق يوه توجيه داهم ذکر کړې دې چه دلته حرف جر مقدر دې او تقديري عبارت داسې دې: «**باب من سمى حيضاً بالنفاس**» داسې به په ترجمه اوحديث کښې مطابقت پيدا شي.(٤)

دعلامه ابوالحسن سندهي رحمه الله رائې: علامه ابوالحسن سندهي رحمه الله حل ترجمه سره متعلق يوڅو توجيهات ذکر کولو نه پس ليکي چه زما په نيز دټولو نه خوښه او زړه ته نيزدې توجيه داده اوکه په دغه زړه کښې يوه لطيف غوندې نکته هم وی نويقيناً د صنعت قلب د بلاغت يوقسم به وی لکه چه دلته هم ذکر دی اوهغه داچه دامام بخاري رحمه الله ددې ترجمة الباب نه دې طرف ته اشاره ده چه د نبی کريم صلى الله عليه وسلم اطلاق اوتسميهٔ نفاس اصل اوګرځولې شی او تسميه د حضرت ام سلمه رضي الله عنها فرع اوګرځولې شی.(٥)

دويم بحث غرض ترجمه

دعلامه ابن بطال، محدث ابن منير، امام مهلب، شاه ولی الله اوشيخ الحديث زکريا رحمهم الله رائې: علامه ابن بطال رحمه الله محدث ابن منير رحمه الله اوامام مهلب رحمه الله حل ترجمه سره متعلق چه څه

---

(١) عمدة القاري: ٢٦٣/٣.

(٢) حواله بالا.

(٣) فتح الباري: ٥٣٠/١.

(٤) شرح الكرماني: ١٦٥/٣.

(٥) حاشية السندي: ١٠٥/١-١٠٤.

فرمائيلي دی دهغې نه دديْ حضراتو رائې غرض ترجمه سره متعلق هم واضح كيږی اوهغه ذاسې چه دديْ حضراتو په نيز دامام بخاری رحمه الله مقصد په حيض او نفاس كښې اشتراك اسمی كيدو د وجې نه په دې كښې تسويه فی الاحكام ثابت كول دی. دكوم تفصيل چه دحل ترجمه لاتدې تيرشوی دې. هم دغه رائې د شيخ المشائخ شاه ولی الله رحمه الله هم ده. چنانچه هغوی فرمائی "دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دحيض اطلاق په نفاس باندې په اهل عربوكښې مشهوردې، لهذا كوم احكام چه دحيض وی هم هغه به دنفاس هم وی. هم په دې وجه شارع عليه السلام د نفاس د احكامو جدا تفصيل نه دې كړې. هم دغه غرض دامام بخاری رحمه الله دحديث الباب د قصې نه دې چه په دې كښې يولفظ ددويم دپاره استعمال شوی دې فتدبروتشكر". (۱)

هم دارائې اختيارول اودنورتفصيل كولوسره شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائی زماپه نيزهم دامام بخاری رحمه الله دغه مقصد دې چه كله هغوی دنفاس سره متعلق يوحديث دخپل شرط برابر اونه موندلو نودې ترجمه قائمولوسره ئی دا ثابته كړه چه حيض اونفاس په احكام كښې هم متحد دی ځكه چه په دې كښې لفظی اتحاد هم دې اومعنوی هم. اتحاد لفظی خوداسې دې چه لفظ د نفاس دواړو معانو كښې استعماليږی او اتحادمعنوی داسې دې چه دواړه دم خارج من الرحم كيدو كښې مشترك دی. (۲)

دې نه پس فرمائی چه په رائې باندې دا اشكال نه وی چه حيض اونفاس كښې تسويه فی الاحكام څنګه منلې كيدې شی ځكه چه په بعض احكامو كښې اختلاف ثابت دې؟ اود تسويه احكام دا معنی نه ده چه په ټولو احكامو كښې برابردی بلكه معنی داده چه كوم احكام دحيض دپاره ثابت وی هغه دې د نفاس دپاره هم ثابت وی. «الاماخصه الدليل» مګر دا چه هغه احكام يودليل خاص كړې وی نو په هغې كښې به حكم يوشان نه وی. اودې مثال داسې دې لكه چه ديعلی بن اميه رضی الله عنه په روايت كښې دی چه حضور پاك فرمائيلی «اصنع فی عمرتك ماتصنع فی حجتك» يعنی په خپله عمره كښې هغه كارونه سرته اورسوئی كوم چه تاسو په خپل حج كښې كوئی. سره ددې چه دحج او عمرې په بعض افعالو كښې اختلاف هم دې. (۳)د علامه عينی رحمه الله رائې حل ترجمه كښې تيره شوې ده.

هغه مسائل كوم كښې چه دحيض اونفاس احكام مختلف دی: علامه ابن عابدين رحمه الله فرمائی د نفاس حكم هم دحيض په شان دې سواد اووه څيزونونه اوهغه امور سبعه دادی: بلوغ، استبراء، عدت، داقل نفاس حدمقررنه دی، اكثرموده څلويښت ورځې ده، چه صوم كفاره كښې دم نفاس شروع شی،نودې سره تتابع منقطع كيږی. ددې په وجه سره طلاق سنت اوبدعت كښې فصل نه حاصليږی.(۴)

حيض اونفاس كښې تسويه فی الاحكام سره متعلق دعلامه رشيداحمدګنګوهی رحمه الله رائې: علامه ګنګوهی رحمه الله فرمائی چونكه حيض اونفاس دواړه هم د رحم نه خارج كيږی او بيا په حيض باندې د نفاس اطلاق هم په حديث سره ثابت دې نوددې عكس هم صحيح شو يعنی په نفاس باندې د حيض اطلاق، ځكه چه د دواړو احكام فی الجمله مشترك دی اومقصد دادې چه د دواړو وصف خروج من

---

(۱) شرح تراجم أبواب البخاری: ۱۹/۱.
(۲) الكنزالمتواری: ۳/۲۵۵-۲۵۴.
(۳) الكنزالمتواری: ۳/۲۵۵.
(۴) حاشية ابن عابدين كتاب الطهارة باب الحيض: ۴۹۶/۱ دارعالم الكتب.

الرحم كښې اشتراك يا د يولفظ په بل باندې جواز د اطلاق ددې خبرې تقاضا نه كوي چه دا دواړه په جمع احكام كښې هم برابردى. بلكه د هريومخصوص احكام دى البته بعض احكام كښې اشتراك دې د كوم د وجې نه چه د يو په بل باندې اطلاق په توګه د اخلاق مجازى صحيح دې. (١)

نورفرمائى چه دويم صورت داهم كيدې شى چه حيضاً مفعول اول اوګرځولې شى او النفاس مفعول ثانى اوګرځولې شى دې دپاره چه ترجمة الباب سره د باب مطابقت ښكاره شى او غرض دادې چه په دواړو كښې اشتراك اسمى دې د شرعى احكامو په لحاظ سره نه. حاصل د كلام دا چه دا په كومو رواياتو كښې په حيض باندې دنفاس اطلاق شوې دې نوهغه صرف لفظى او اسمى اشتراك دې.(٢)

شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه كيدې شى د حضرت ګنګوهى رحمه الله اشاره دې طرف ته وى چه كله په دې كښې اشتراك د احكام نشته نوبيا د اتحاد اسمى هم څه خاص فائده نشته، خاص كرچه د جامع صحيح لوئى مقصد احاديث د احكام بيانول دى. هم په دې وجه علامه عينى رحمه الله اوفرمائيل ((لافائدة فى الترجمة))او حافظ ابن حجر رحمه الله هم د امام مهلب وغيره په رائې باندې اعتراض كولوسره دې طرف ته اشاره كړې ده. (٣)

دعلامه انورشاه كشميرى رحمه الله رائې: علامه انورشاه كشميرى فرمائى دامام بخارى مقصد صرف د لغت بيان نه دې بلكه هغه ددې په ضمن كښې داهم خودل غواړى چه دم نفاس په حقيقت كښې هم دم حيض دې چه پس د بچى پيدا كيدون د رحم خله كولاويدو د وجې نه خارج كيږى چه په وجه د حمل د رحم خله بنديدود وجې نه بنده شوې وه. كله چه بچې پيدا شو اود رحم خله كولاؤشوه نوهم هغه بنده شوې وينه دحيض خارج شوه. په دې وجه دبعض حضراتو رائې داده چه حيض چونكه څلور مياشتې پس د ماشوم خوراك جوړيږى په دې وجه د هرې مياشتې دزياتې نه زياته موده دحيض د لسو ورځو په حساب سره اكثرموده د نفاس هم صرف څلويښت ورځې كيدې شى. نوددې تحقيق نه معلومه شوه چه حامله باندې حيض نه راځى اود شريعت قواعد هم ددې تقاضا كوى. ځكه چه كه دا خبره تسلم كړې شى چه حامله باندې حيض راځى نوبيا د شريعت نه استبراء د رحم باب به ختمولې كيږى ځكه چه شريعت همدغه دم حيض داستبراء رحم علامت ګرځولې دې. لهذا دامكان حيض په صورت كښې به دبراءت رحم هيڅ علامت پاتې نه شى اوداسې به داباب ټول په ټوله ختمولې شى(٤)بل داهم يو مختلف فيه مسئله ده چه حامله باندې حيض راځى كه نه؟ امام مالك اوامام شافعى فرمائى چه په حامله باندې حيض راځى اوامام ابوحنيفه او امام احمد فرمائى چه په حامله باندې حيض نه راځى (٥).

علامه انورشاه كشميرى رحمه الله دخپل تحقيق ذكركولو نه او داختلافى مسئله طرف ته اشاره كولونه پس ليكى چه ددې ترجمة الباب نه هم د امام بخارى رحمه الله غرض د احنافو حضراتو مذهب ته تقويت

---

(١) الكنزالمتوارى: ٣/٢٥٥-٢٥٣.

(٢) الكنزالمتوارى: ٣/٢٥٨-٢٥٦.

(٣) الكنزالمتوارى:٣/٢٥٨.

(٤) فيض البارى:١/٤٨٨.

(٥) شرح الزرقانى على المؤطاء كتاب الطهارة جامع الحيضة: ١/١٧٣دارالكتب العلمية، التمهيد لما فى المؤطامن المعانى والأسانيد: ١٦/٨٧-٨٦مؤسسة القرطبة، عمدةالقارى كتاب الحيض باب مخلقة وغير مخلقة: ٣/٤٣٢ دارالكتب العلمية فتح البارى كتاب الحيض باب مخلقة وغيرمخلقة: ١/٤١٩دارالمعرفة

ورکول دی څوك چه ددې خبرې قائل دی چه حامله باندې حيض نه راځي.[1]
حاصل د کلام دا شوچه د ترجمة الباب د مقصد په حواله سره څلورقسمه اقوال دی. رومبی قول دعلامه ابن بطال رحمه الله امام مهلب رحمه الله محدث ابن منير رحمه الله شاه ولی الله رحمه الله اوشيخ زكريا رحمه الله وغيره دې چه د امام بخاری رحمه الله مقصد په حيض اونفاس کښې تسويه د احكام بيانول دی. (الاماخصه الدليل). دويم قول دعلامه عينى رحمه الله دې چه د امام بخاری مقصد داخودل دی چه د حيض اونفاس نه يوذکر کولوسره دويم مراد اخستلې کيدې شی. اودريم قول د علامه گنگوهی رحمه الله دې چه مقصد داخودل دی چه په دواو کښې اشتراك اسمی کيدو د وجې نه دا نه لازميږی چه دواړه دې په جمع احكام کښې هم برابر وی. څلورم قول د انور شاه کشمیری رحمه الله دې چه دامام بخاری رحمه الله مقصد د دغه حضراتو مذهب ته تقويت ورکول دی څوك چه د "الحامل لاتحيض" قائل دی. په دې اقوال اربعه کښې د بنده په نيزهم اول قول راجح دې.

الحديث الأول

[۲۹۳]- حَدَّثَنَا الْمَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ، حَدَّثَتْهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ حَدَّثَتْهَا قَالَتْ: بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مُضْطَجِعَةٌ فِي خَمِيصَةٍ، إِذْ حِضْتُ، فَانْسَلَلْتُ، فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِي، قَالَ: «أَنُفِسْتِ» قُلْتُ: نَعَمْ، فَدَعَانِي، فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ[2] [۳۱۶، ۳۱۷، ۱۸۲۸]

ترجمه: حضرت ام سلمه رضی الله عنها فرمائی چه زه نبی کريم صلی الله عليه وسلم سره په يوڅادرکښې رانغښتې شوې ووم په دې کښې په ما حيض راغلو په دې وجه په مزه شان بهر راؤوتلم اود خپل حيض کپړې مې واچولې. حضورپاك صلی الله عليه وسلم تپوس اوکړو ولې په تاباندې (نفاس) حيض راغلو؟ ما عرض اوکړو اوجی نو حضورپاك زه راؤغوښتلم اوزه په څادرکښې حضورپاك سره سملاستم.

تراجم رجال

مكي بن إبراهيم: دا امام مکی بن ابراهیم بن بشير بن فرقد تميمی حنظلی بلخی رحمه الله دې. د دوی کنيت ابوالسکن دې بعض حضراتو ددوی د نيکه نوم فرقد بن بشير خودلې دې. ددوی حالات كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد الخ لاندې تيرشوی دی.[3]

هشام: دا ابوبکر هشام بن ابی عبدالله دستوائی رحمه الله دې. د دوی حالات كتاب الإيمان باب زيادة الإيمان ونقصانه لاندې تيرشوی دی.[4]

---

[1] فيض البارى: ۴۸۹/۱.

[2] قوله: "أم سلمة الحديث، رواه البخارى رحمه الله فى باب النوم مع الحائض وهى فى ثيابها أيضاً رقم الحديث: ۳۲۲ وفى باب من أخذ ثياب الحيض رقم الحديث ۳۲۳ وفى كتاب الصوم باب القبلة للصائم رقم الحديث: ۱۹۲۹ ورواه مسلم فى كتاب الحيض باب الاضطجاع مع الحائض فى لحاف واحد رقم الحديث: ۶۸۳ ورواه النسائى رحمه الله فى الطهارة باب مضاجعة الحائض رقم الحديث: ۲۸۴.

[3] كشف البارى: ۴۸۱/۳.

[4] كشف البارى: ۴۵۶/۲.

يحيى بن أبي كثير: دا مشهورامام يحيى بن ابى كثير طائى يمامى رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب العلم باب كتابة العلم د دويم حديث لاندې تيرشوى دى.[1]

أبوسلمة بن عبدالرحمن بن عوف: دادحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خوئى، د مدينې منورې د فقهاء سبعه نه يو لونى فقيه اومشهور تابعي اومحدث دې. د دوى حالات كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتساباً من الإيمان د رومبى حديث لاندې تيرشوى دى.[2]

زينب بنت أم سلمة: داد حضوراكرم صلى الله عليه وسلم ربيبه، حضرت ام سلمه رضي الله عنها لور، زينب بنت ابى سلمه عبدالله بن عبدالاسدبن هلال مخزوميه قرشيه رضي الله عنها ده. ددې حالات **كتاب العلم باب الحياء فى العلم** لاندې تيرشوى دى.[3]

أم سلمة: دا ام المؤمنين ام سلمه هندبنت ابى اميه رضي الله عنها ده[4]ددوى حالات **كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل** لاندې تيرشوى دى.

شرح حديث قوله

قوله:: في خميصة: **خميصة: بفتح الخاء المعجمة والصاد المهملة ج: خمائص**، داسې څلورګوټه څادر د كوم دواړو طرفوته چه نقش ونګار وى اود بعض وينا داده چه **خميصة** د ريښمونه جوړشوې تورې يا د سور رنګ پيرې كپړې ته وائى په كوم چه ګلونه اوبوټې هم شوې وى.[5] صحاح كښې ليكلى دى چه **خميصة** تور څلورګوټه څادر ته وائى په كوم چه ګلونه او بوټې شوې وى كه چرې هغه منقش نه وى نو بيا **خميصة** ورته نه شى وئيلې.[6]

امام اصمعى رحمه الله فرمائى چه **خمائص** د ريښمويا وړئى نه جوړشوې تورمنقش څادرته وائى.[7]دلته د بخارى شريف په روايت كښې **خميصة** لفظ واردشوې دې خوددې حديث په نورو طرق كښې **خملة** لفظ راغلې دې او**خملة** جالروالا څادر ته وائى. امام نووى رحمه الله فرمائى چه هره هغه كپړه چه جاليداره وى چه هغه دكوم رنګ هم وى هغې ته **خملة** وائى البته بعض تور كيدل لازمى ګرځولې دى.[8]

نودلته خود بخارى شريف په روايت كښې **خميصه** او په نور طرق كښې **خملة** راغلې دې ليكن ممكن دى چه هغه څادر دواړه شان وى يعنى هغه څادر منقش هم وى او جاليدار هم وى.[9]

قوله:: فانسلت: بلالمين لام اول مفتوح اولام ثانى ساكن دې اومعنى داده چه پټه شان اووتلم.[1]

---

[1]) كشف الباري: ٢٦٧/٤.
[2]) كشف الباري:٣٢٣/٢.
[3]) كشف الباري: ٦١٠/٤.
[4]) كشف البای: ٣٩٣/٤.
[5]) لسان العرب: ٢٢٠/٤عمدة القاري: ٢٦٣/٣.
[6]) معجم الصحاح: ٣١٨لسان العرب: ٢١٩/٤معجم مقابيس اللغة: ٢١٩/٢مادة: خمص.
[7]) لسان العرب: ٢٢٠/٤عمدة القاري: ٢٦٣/٣.
[8]) لسان العرب: ٢٢٢/٤النهاية لابن الأثير: ٥٣٤/١شرح الكرمانى: ١٦٤/٣عمدة القاري: ٢٦٤/٣.
[9]) فتح الباري:٥٣١/١.

امام بخاري رحمه الله دا روايت شيبان عن يحيى په طريق سره هم روايت كړې دې اودې كښې **فأنسللت نه** پس **فخرجت منها** الفاظو اضافه هم ده يعنى **فخرجت من الجميصة**.[2]

امام نووى رحمه الله فرمائى چه ممكن دى چه حضرت ام سلمه رضي الله عنها د كمبل يا څادر نه بهرددې اندېښنې د وجې نه وتلې وى چه هسې نه دغه وينه د حضورپاك په جسم اطهرباندې اونه لګى يا هغې خپل ځان ناپاكه محسوس كولوسره دا برداشت نه كړل چه هغه دې د دغه ناپاكئى په حالت كښې حضورپاك سره سملى يا بيا هغې ته انديښنه اوشوه چه هسې نه حضورپاك ته د جماع تقاضا وى اوهغه په دغه حالت دحيض كښې ده اودې كښې جماع جائزنه ده نو په دې وجه هغه پټه شان اووتله اوخپلې دحيض كپړې ئې واغوستې دې دپاره چه حضورپاك ته هم دهغې دحائضه كيدو علم اوشى.[3]

قوله:: ثياب حيضتي: محدثين حضرات فرمائى چه **حيضتي** په كسره د حاء او فتح د حاء دواړه شان نقل دي. البته په دواړو صورتونوكښې دِ معنې په اعتبارسره فرق دې. د كسرې په صورت كښې به معنى داوى چه ما دحيض په حالت اوكيفيت كښې استعماليدونكې كپړې واغوستې ځكه چه **دحيضة** معنى ده په حالت د حيض اوكيفيت دحيض كښې استعماليدونكې كپړې اوډ فتحه په صورت كښې به معنى داوى چه ما د حيض په زمانه كښې استعماليدونكې كپړې واخستې ځكه چه **حَيضة** نفس د حيض په معنى كښې دې.[4]

امام خطابى رحمه الله او امام نووى رحمه الله دكسره والا روايت ته ترجيح وركړې ده اوامام قرطبى رحمه الله د فتحه والاروايت ته ترجيح وركړې ده. ځكه چه په بعض طرق كښې بغيرد تاء **حيض** هم راغلې دې، د كوم نه چه د فتحه والاد روايت تائيد كيږى.[5]

قوله:: أنفست: دامام خطابى رحمه الله په حواله سره تيرشوى دى چه هغه فرمائى چه اصل لفظ د نفست نفس په معنى د دم (وينې) دې كوم چه په حيض اونفاس دواړو كښې مشترك دې. البته دا ضرور دى چه دلغت علماؤ ددې لفظ بناء فعل كښې فرق كړې دې اوهغه فرق دادې چه په فتحه د نون يعنى معروف كيدو په صورت كښې به د حيض په معنى كښې وى او په ضمه د نون يعنى مجهول كيدو په صورت كښې به دنفاس په معنى كښې وى او هم دغه د اكثر لغويين قول دې. مګر حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ابوحاتم رحمه الله د امام اصمعى رحمه الله نه نقل كړى دى چه دا لفظ د نون په ضمه سره يعنى د مجهول صيغې سره حيض اونفاس دواړو معنى كښې مستعمل دې.[6] دې لفظ سره متعلق باقى تفصيل وړاندې تيرشوې دې. ددې روايت نه معلومه شوه چه هم په يو لحاف كښې حائضه سره سملاستل جائز دى په دې شرط چه د نامه لاندې د زنګونونو پورې نه ځان اوساتلې شى.[7]

---

[1]) فتح البارى: ۱/۵۳۱.

[2]) فتح البارى:۱/۵۳۱.

[3]) فتح البارى: ۱/۵۳۱عمدة القارى: ۳/۲۶۴شرح الكرمانى:۳/۱۶۴إرشادالسارى: ۱/۵۳۸.

[4]) فتح البارى: ۱/۵۳۱إرشادالسارى:۱/۵۳۸.

[5]) حواله بالا

[6]) فتح البارى: ۱/۵۳۱.

[7]) فتح البارى: ۱/۵۳۱شرح الكرمانى:۳/۱۶۴إرشادالسارى:۱/۵۳۸عمدة القارى:۳/۲۶۴.

علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه ددې حديث نه معلومه شوه چه په هغه زمانه كښې به ښځې د حيض په ورځوكښې داستعمال كپړې جدا ساتلې او په عاموحالاتوكښې به داستعمال كپړې نورې ساتلې.[1]

په دې واقعه سره دهغه وخت د سلامت ذوق اونفاست طبع اندازه هم كيدې شى چه دكپړو دعالم كمى داو خاص كر د د بيبيانو په كورونود نبى ﷺ كښې اختيارى فقر اوفاقه او غربت په حالاتوكښې داسې اهتمام كول معمولى خبره نه وه.[2]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت دحل ترجمه د عنوان لاندې تير شوې دې.

۵-باب: مُبَاشَرَةِ الْحَائِضِ

ماقبل سره ربط: وړاندينى باب سره ربط دادې چه دواړو ابوابوكښې د مباشرت حيض ذكر دې.[3] ځكه چه دلته هم د مباشرت حائض نه مراد التقاء البشرين يعنى د دوو ځرمنونو په خپل مينځ كښې ملاويدل او يوځائى سملاستل او اوده كيدل دى.[4]

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې حائضه سره د مباشرت جواز بيانول غواړى.[5] اودلته دمباشرت نه مراد جماع نه ده ځكه چه هغه حائضه سره هيڅ صورت جائزنه ده.[6]

الحديث الأول

[۲۹۶/۲۹۵]-حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: «كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ كِلاَنَا جُنُبٌ» «وَكَانَ يَأْمُرُنِي، فَأَتَّزِرُ، فَيُبَاشِرُنِي وَأَنَا حَائِضٌ»[7]

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه ما اونبى كريم ﷺ به هم په يولوښى سره غسل كولو او دواړه به جنبى وو. او حضورپاك به ماته حكم فرمائيلو نو ما به ازار تړلو بيابه ئى ماسره استراحت كولو

---

[1] فيض البارى: ۴۸۹/۱.

[2] أنوارالبارى: ۳۸۲/۱۰.

[3] عمدة القارى: ۲۶۵/۳.

[4] فتح البارى: ۵۳۲/۱شرح الكرمانى:۱۶۵/۳إرشادالسارى:۵۳۸/۱عمدة القارى:۲۶۵/۳.

[5] عمدة القارى: ۲۶۵/۳.

[6] حواله بالا

[7] قوله: "عائشة الحديث قد مر طرفه فى كتاب الغسل باب غسل الرجل مع امرأته رقم الحديث: ۲۵۰. روى البخارى هذا الطرف فى نفس هذا الباب رقم الحديث: ۳۰۲ وفى الاعتكاف باب غسل المعتكف رقم الحديث: ۲۰۳۰ ورواه مسلم فى الحيض باب مباشرة الحائض فوق الإزار رقم الحديث: ۶۷۹ والترمذى فى الطهارة باب ماجاء مباشرة الحائض رقم الحديث:۱۳۲وأبوداؤد فى الطهارة باب فى الرجل يصيب منها دون الجماع رقم الحديث: ۲۶۸ والنسائى فى الحيض باب مباشرة الحائض الخ رقم الحديث: ۲۸۷-۲۸۶.

(یعنی یوبه اوده کیدلو) حال دادې چه زه به په حیض کښې ووم. او حضورپاك به خپل سرمبارك زما طرف ته کولو په داسې حالت کښې چه حضورپاك به په اعتکاف کښې وو او ما به د حیض په حالت کښې دحضورپاك سرمبارك وینځلو.

تراجم رجال

قبیصه بن عقبه: دا قبیصه بن عقبه بن محمد بن سفیان سُوائی کوفی رحمه الله دې. ددوی کنیت ابوعامردې. ددوی حالات کتاب الإیمان باب علامة المنافق د دویم حدیث لاندې تیر شوی دی.(1)

سفیان الثوري: دا مشهور امام حدیث تبع تابعی ابوعبدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری کوفی رحمه الله دې. ددوی حالات هم کتاب الإیمان باب علامة المنافق د دویم حدیث لاندې تیر شوی دی.(2)

منصور بن المعتمر: دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن المعتمر السلمی الکوفي رحمه الله دې. د دوی حالات کتاب العلم باب من جعل لأهل العلم أیاما معلومة د رومبې حدیث لاندې تیرشوی دی.(3)

إبراهیم بن یزید النخعي: داد کوفې مشهور تابعی فقیه ابوعمران ابراهیم بن یزید بن قیس بن اسود نخعی رحمه الله دې. د دوی مور بی بی ملیکه بنت یزید ده چه د اسودبن یزید اوعبدالرحمن بن یزید خورده. د دوی حالات کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم د رومبې حدیث لاندې تیرشوی دی.(4)

أسودبن یزید: دا اسود بن یزید بن قیس نخعی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب العلم باب من ترك بعض الاختیار الخ د رومبی حدیث لاندې تیرشوی دی.(5)

عائشة: دا ام المؤمنین حضرت سیده عائشه بنت ابی بکر صدیق رضي الله عنهما ده. ددوی حالات «بدء الوحی» ددویم حدیث لاندې تفصیلاً تیرشوی دی.(6)

شرح حدیث

دمباشرت معنی ملامست او التقاء البشرة بالبشرة ده. یعنی ددوو بدنونو خپل مینځ کښې ملاویدل اودا ماخوذدې د «لمس بشرة الرجل بشرة المرأة» نه دکوم معنی چه د ُرد سړی بدن د ښځې بدن سره ملاویدل.(7) کله لفظ دمباشرت په معنی د جماع هم استعمالیږی.(8) لیکن دلته هم رومبې معنی مراد ده.(9)

د حائضه د مباشرت صورتونو اودهغې احکام: ددې نه پس دې دا واضحه وی چه دمباشرت حائضه درې صورته دی

---

1) کشف الباری: ۲۷۵/۲.

2) کشف الباری: ۲۷۸/۲.

3) کشف الباری: ۲۷۰/۳.

4) کشف الباری: ۲۵۳/۲.

5) کشف الباری: ۵۵۳/٤.

6) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

7) النهایة لابن الأثیر: ۱۳۶/۱-۱۳۵عمدة القاری: ۲۶۶/۳.

8) حواله بالا.

9) عمدة القاری: ۲۶۶/۳.

د مباشرت حائضه دروميې صورت: رومبې صورت جماع في الفرج دې. ددې حرمت نص قرآني احاديث صحيحه او اجماع نه ثابت دې. لهذا دا حلال ګنړل اوکونکې کافر دې اوکه يو سړې دا حلال نه ګنړي مګر په هيره سره يا د حرمت د حکم نه د ناخبرتيا په وجه سره يا مجبوراً ددې ارتکاب اوکړو نو په هغه باندې څه ګناه نشته اونه کفاره شته خوکه هغه ئې حلال نه ګنړلو سره هم دا کار ښه قصداً عمداً کوي نو امام شافعي رحمه الله فرمائي چه دا د ګناه کبيره ارتکاب دې. (۱)

البته په دې مسئله کښې د کفارې په وجوب کښې اختلاف دې. امام ابوحنيفه رحمه الله امام مالك رحمه الله امام شافعي رحمه الله (في قول الجديد) امام احمد رحمه الله (في رواية) ابوسليمان خطابي، ابن منذر، عطاء بن ابي رباح، ابن ابي مليکه، امام شعبي، امام نخعي، امام مکحول، امام زهري، ايوب سختياني، ابوالزناد، ربيعه، حمادبن ابي سليمان، سفيان ثوري اوليث بن سعد رحمهم الله وغيره فرمائي چه دده په ذمه پاندې توبه اواستغفار لازم دې کفاره نه. او ابن عباس، قتاده، امام اوزاعي، امام احمد، اسحاق، امام شافعي (في قول القديم) سعيدبن جبير، حسن بصري او ابن جرير رحمهم الله وغيره فرمائي چه کفاره واجب ده. (۲)

بيا په قائلين وجوب کفاره کښې هم اختلاف دې. سعيدبن جبير رحمه الله اوحسن بصري رحمه الله فرمائي چه ددې کفاره غلام آزادول دي او امام شافعي رحمه الله (في قول القديم) او نور حضرات فرمائي چه ددې کفاره دينار يا نصف دينار دې ځکه چه د ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل دي چه نبي کريم ﷺ د حائضه سره جماع کونکي باره کښې فرمائيلي ((يتصدق بدينار أوبنصف دينار)). (۳)

بياد کفاره په توګه دينار يا نصف دينار قائلين کښې هم اختلاف دې چه دينار به کوم وخت واجب کيږي او نصف دينار به کوم وخت واجب کيږي؟ نوجمهورو دا امر اختيارکړې دې چه د حيض د شدت په زمانه کښې به دينار او د ضعف په زمانه کښې نصف دينار وي اوهم دغه مشهور دې. خو امام ابواسحاق اسفرائيني رحمه الله نه نقل دي چه که چرته جماع قبل انقطاع الدم (د حيض وينه بنديدونه وړاندې) اوکړي نو دينار به وي او که چرې جماع بعد انقطاع الدم وقبل الاغتسال (د وينې بنديدونه پس اوغسل نه وړاندې) اوکړه نو نصف دينار به وي. هم دا قول قاضي رحمه الله او ابوالطيب رحمه الله اختيارکړې دې. د کفاره په توګه تصدق دينار يا نصف دينار قائلينو استدلال د ابن عباس رضي الله عنهما د دغه پورتنې روايت نه دې. (۴)

حضرات جمهور رحمهم الله ځوك چه دعدم وجوب کفاره قائل دي د ابن عباس رضي الله عنهما ددې حديث باره کښې فرمائي چه د محدثينو حضراتوددې په ضعف او مضطرب کيدو باندې اتفاق دې. (۵)د ابن عباس رضي الله عنهما داروايت امام حاکم رحمه الله هم په خپل مستدرك کښې ذکرکړې دې اوفرمائيلي دي چه داحديث صحيح دې. (۶) مګر د امام حاکم رحمه الله دا تصريح د ائمه حديث رحمهم الله د تصريحاتو خلاف

---

(۱) شرح الكرماني: ۱۶۵/۳عمدة القاري: ۲۶۶/۳المجموع شرح المهذب: ۳۵۹/۲.

(۲) المجموع شرح المهذب: ۳۶۱/۲-۳۶۰عمدة القاري: ۲۲۶/۳معالم السنن: ۸۴/۱-۸۳.

(۳) المجموع شرح المهذب: ۳۵۹/۲عمدة القاري: ۲۲۶/۳معالم السنن: ۸۴/۱-۸۳.

(۴) المجموع شرح المهذب: ۳۶۰-۲/۳۵۹عمدة القاري: ۲۲۶/۳.

(۵) المجموع شرح المهذب: ۳۶۰/۲.

(۶) المستدرک للإمام الحاکم: ۲۷۸/۱رقم الحديث: ۶۱۲.

ده او بیا امام حاکم رحمه الله د انمه حدیث په نیز متساهل هم دي لهذا هم دانمه حدیث تصریحاتو ته به ترجیح حاصله وی. امام شافعی رحمه الله فرمائی چه دا روایت ثابت نه دي. امام بیهقی رحمه الله دا حدیث ددې ټول طرق راجمع کولوسره په دې باندې د ضعیف کیدو حکم لګولې دې.[۱] اود امام بیهقی رحمه الله په حافظ، متقن اومحقق کیدو باندې د ټولو اتفاق هم دې.[۲] هم دغه شان ددې روایت په متن کښې هم سخت اضطراب دې. چنانچه په پورتنی روایت کښې هم حکم تصدق د شك په بنیادباندې دې چه یا خو به دیناروی اویا به نصف دینار وی. په یوبل روایت کښې دی چه «يتصدق بدينار، فإن لم يجد فبنصف دينار»[۳] یودینار به صدقه کوی که دومره نه شی کولې نو بیابه نصف دینار کوی،په دریم روایت کښې دی چه «إن كان دماً أحمر، فدينار وإن كان أصفر، فبنصف دينار»،که چرې وینه د ح یض سره وی نو یو پوره دینار اوکه چرې زیړه وی نو نصف دینار. هم دغه شان په یو څلورم روایت کښې دی چه «إن كان الدم عبيطاً، فليتصدق بدينار، وإن كان صفرة، فنصف دينار»[۴] که چرې وینه تازه وی نوبیکاردی چه یودینار صدقه کړې اوکه زیړه وی نو نیم دینار.[۵] لهذا صحیح هم دغه دی چه په دې صورت «د حرمت علم کیدو نه باوجود د جماع کولوصورت» کښې توبه او استغفار لازم دې کفاره نه. دې نه علاوه نور حضرات فرمائی چه تصدیق دینار، یا نصف دینار روایات په استحباب باندې محمول دی یعنی که چرته غواړی نو صدقه دې کړی اوکه نه غواړی نو نه دې کوی.[۶]

د حائضه د مباشرت دویم صورت: د حائضه د مباشرت دویم صورت دادې چه د نامه نه قپورته او د زنګون نه ښکته حصه د بدن کښې ذکر، ښکلولو معانقه اولمس وغیره طریقه سره مباشرت اوکړی، ددې صورت مباشرت حکم دادې چه دا صورت بالاجماع حلال دې.[۷]

دحائضه د مباشرت دریم صورت: د حائضه د مباشرت دریم صورت دادې چه چه دنامه نه لاندې د زنګونونو پورې بغیرد فرج او دبر نه جماع اوکړی. ددې صورت حکم دادې چه حضرت جمهور رحمهم الله امام ابوحنیفه، امام مالك امام شافعی په نیز د جماع دا صورت حرام دې اوهم دغه د سعیدبن المسیب، شریح، طاؤس، عطاء، سلیمان بن یسار او قتاده رحمهم الله قول دې. خو امام ابویوسف، امام محمد او امام احمد رحمهم الله په نیز صرف شعاردم، یعنی د فرج نه ځان ساتل ضروری دی د باقی بدن د حصې نه استمتاع حلال ده هم دغه د عکرمه، مجاهد، شعبی، سفیان ثوری، اوزاعی، اسحاق بن راهویه، ابوثور او ابن المنذر رحمهم الله وغیره قول دې.[۸] په دغه پورتنی اختلاف کښې د فریقین دلائل کتاب الحیض د شروع مباحث کښې په تفصیل سره ذکر کړې شوی دی.

---

[۱]) السنن الكبرى للإماما البيهقي كتاب الحيض باب ماروى في كفارة من أتى امرأته حائضاً: ۴۶۹-۴۷۵/۱ رقم الحديث: ۱۵۳۰-۱۵۱۱

[۲]) حواله بالا.

[۳]) السنن الكبرى للإماما البيهقي رحمه الله كتاب الحيض باب ماروى في كفارة من أتى امرأته حائضاً: ۴۶۹-۴۷۵/۱ رقم الحديث: ۱۵۱۶-۱۵۲۸.

[۴]) السنن الكبرى للإماما البيهقي رحمه الله كتاب الحيض باب ماروى في كفارة من أتى امرأته حائضاً رقم الحديث: ۱۵۲۴.

[۵]) عمدة القاري: ۲۶۶/۳.

[۶]) عمدة القاري: ۲۶۶/۳المجموع شرح المهذب: ۳۶۰/۲.

[۷]) عمدة القاري: ۲۶۶/۳.

[۸]) عمدة القاري:۲۶۶/۳.

قوله: ,,قولها: فأتزر,, أتزر، دا لفظ همزه مفتوحه او تاء مشدده سره دې. د كوم اصل چه ائتزر دې. رومبې همزه متحرك مفتوح دويم ساكن او بيا تاء، اودويم همزه په تاء كښې مدغم كړې شوې دې. دا د افتعل، فعل مضارع صيغه واحد متكلم په وزن باندې دې.[1]

ليكن علامه ابن اثير، علامه زمخشرى اوصاحب مفصل رحمهم الله أتزر په ادغام لوستل غلط ګرځولې دى خكه چه د دغه حضراتو فرمانيل دى چه د همزه په تاء كښې ادغام جانزنه دې. علامه كرمانى رحمه الله او علامه عينى رحمه الله فرمانى چه حضرت عائشه رضي الله عنها د فصحاء عرب نه ده لهذا د هغې دا لفظ ادغام سره بيانول ددې د جواز دپاره دليل اوحجت دې خكه داغلط ګرځول پخپله غلط دى. نور ممكن دى چه دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت كونكو دا ,,دا لفظ,, داسې ادغام سره روايت كړې وى ليكن پخپله حضرت عائشه رضي الله عنها ادغام سره تلفظ نه وى فرمانيلې. په دې صورت كښې به غلطى د روات د طرف نه وى نه چه دحضرت عائشه رضي الله عنها د طرف نه.[2]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دحديث ترجمة الباب سره مناسبت د حديث د ټكړې ,,فيباشرنى,, سرخ بالكل واضح دې په داسې معنى چه دواړو كښې د مباشرت حائض تذكره ده.[3]

الحديث الثانى

[٢٩٦]- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو إِسْحَاقَ هُوَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضًا، فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبَاشِرَهَا "أَمَرَهَا أَنْ تَتَّزِرَ فِي [ص:٦٨] فَوْرِ حَيْضَتِهَا، ثُمَّ يُبَاشِرُهَا، قَالَتْ: وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ، كَمَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْلِكُ إِرْبَهُ" تَابَعَهُ خَالِدٌ، وَجَرِيرٌ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ.[4]

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه په مونږ ازواج كښې به كله څوك حائضه شوه او په دې حالت كښې به حضورپاك هغې سره د استراحت اراده كوله نود ازار تړلو حكم به نى وركولو باوجودد حيض د زياتى بيا به ئى استراحت كولو (يعنى يوخانى به اوده كيدل). حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل تاسو كښې داسې څوك دې چه په خپل خواهش باندې اختيار لرى لكه چه حضورپاك لرلو؟ على بن مسهرسره خالد او جرير هم داحديث د شيبانى نه روايت كړې دې.

تراجم رجال

إسماعيل بن الخليل: دا اسماعيل بن الخليل الخزاز الكوفى رحمه الله دې ددوى كنيت ابوعبدالله دې. دوى د على بن مسهر، عبدالرحيم بن سليمان، حفص بن غياث، يحيى بن زكريا بن ابى زائده او سلمه بن رجاء رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كړې دې. اوددوى نه امام بخارى، امام مسلم، امام

---

[1] فتح البارى: ۵۳۲/۱عمدة القارى: ۲۶۵/۳.

[2] عمدة القارى: ۳/۲۶۶-۲۶۵شرح الكرمانى:۱۶۵/۳.

[3] عمدة القارى: ۳۹۳/۲.

[4] قوله:"عائشة الحديث مر تخريجه فى نفس هذاالباب تحت رقم الحديث: ۳۰۰.

ابوداؤد، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمی، محمدبن اسحاق الصغانی، یعقوب بن شیبه او بشر بن موسی اسدی رحمهم الله وغیره حدیث روایت کړی دی.[1]

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی «کان من الثقات»[2]

محمدبن عبدالله خزرمی رحمه الله فرمائی: «کان ثقة»[3]

ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې.[4]

امام عجلی رحمه الله فرمائی: «کان ثقة صاحب سنة»[5]

ابن نمیر رحمه الله ددوی نه کتابت حدیث کړې دې.[6]

ابونعیم استر آبادی رحمه الله ددوی تاریخ وفات ۲۲۴هجری ذکرکړې دې. لیکن ائمه رجال رحمهم الله تاریخ وفات ۲۲۵هجری ذکرکړې دې[7]اوهم دغه صحیح دې. چنانچه امام بخاري رحمه الله فرمائی: «جاء نا نعیه سنة خمس وعشرین ومائتین»[8]

علي بن مسهر: دا حافظ ابوالحسن علی بن مسهر القرشی الکوفی رحمه الله چه دمقام موصل قاضی هم پاتې شوې وو.[9]

هغوی د یحیی بن سعید انصاری، هشام بن عروه، عبیدالله بن عمر، موسی الجهنی، اسماعیل بن ابی خالد ،اعمش، عبدالملک بن ابی سلیمان، مطرف بن طریف، ابواسحاق الشیبانی، ابومالک الاشجعی، ابوحیان التیمی، اجلح بن عبدالله الکندی، داؤد بن ابی هند، ابوبرده بن ابی موسی، مختار بن فلفل، عاصم الاحوال، زکریا بن ابی زائده، سعیدبن ابی عروبه، عبدالله بن عطاء، عثمان بن حکیم الانصاری او محمدبن قیس الاسدی رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کړی دې.

ددوی نه ابوبکر بن ابی شیبه، عثمان بن ابی شیبه، خالد بن مخلد، اسماعیل بن الخلیل، بشر بن آدم، زکریا بن عدی، عبدالله بن عامربن ذراره بن ابی المغراء، محرز بن عون، سهل بن عثمان، سویدبن سعید، علی بن حجر او هناد بن السری رحمهم الله وغیره حدیث روایت کړی دی.[10]

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی: «صالح الحدیث، أثبت من أبی معاویة الضریر فی الحدیث»[11]

یحیی بن معین رحمه الله فرمائی: «کان علی أثبت من ابن نمیر»[12]

---

[1] تلامذه او مشائخ تفصیل دپاره اوګورئی تهذیب الکمال:۸۳/۳.

[2] الجرح والتعدیل: ۱۰۹/۲.

[3] تهذیب الکمال:۸۵/۳.

[4] کتاب الثقات لابن حبان: ۹۹/۸.

[5] تهذیب التهذیب: ۲۹۴/۱.

[6] تهذیب الکمال:۸۵/۳تقریب التهذیب: ۱۰۷الکاشف:۲۴۵/۱.

[7] تهذیب الکمال:۸۵/۳تهذیب التهذیب: ۲۹۴/۱تقریب التهذیب: ۱۰۷الکاشف:۲۴۵/۱.

[8] عمدة القاری: ۲۶۷/۳.

[9] تهذیب الکمال:۱۳۵/۲۱تهذیب التهذیب: ۳۸۳/۷سیر أعلام النبلاء: ۴۸۴/۸الجرح والتعدیل: ۲۶۳/۶.

[10] تلامذه او مشائخ تفصیل دپاره اوګورئی تهذیب الکمال:۱۳۵/۲۱سیر أعلام النبلاء:۴۸۵/۸.

[11] تهذیب الکمال:۱۳۷/۲۱تهذیب التهذیب: ۳۸۳/۷سیر أعلام النبلاء:۴۸۵/۸الجرح والتعدیل: ۲۶۴/۶.

[12] تهذیب الکمال:۱۳۸/۲۱تهذیب التهذیب: ۳۸۴/۷سیر أعلام النبلاء: ۴۸۶/۸.

امام عجلی رحمه الله فرمائی: «كان ممن جمع الحديث والفقه، ثقة». امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی: صدوق، ثقة.[1]
امام نسائی رحمه الله فرمائی ثقة.[2]
ابن حبان رحمه الله هغوی په کتاب الثقات کښې ذکر کړی دی.[3]
ابن سعد رحمه الله فرمائی «كان ثقة كثير الحديث».[4]
د ابن معین رحمه الله نه تپوس اوکړې شو «هو (علی بن مسهر) أحب إليك أو أبو خالد الأحمر؟» نو هغوی اوفرمائیل ابن مسهر بیا تپوس اوکړې شو «ابن مسهر أو إسحاق بن الأزرق؟» نو بیائی هم د ابن مسهر نوم واخستو. بیا تپوس اوکړې شو «ابن مسهر أو يحيى بن أبي زائدة؟» نو په جواب کښې ارشاد اوفرمائیلو كلاهما ثقة.[5]
دهغوی رحمه الله انتقال ۱۸۹ هجری کښې شوې دې.[6]

أبوإسحاق الشيباني: دامشهورتابعی سلیمان بن ابی سلیمان فیروز رحمه الله دې.[7] دې په خپل کنیت ابواسحاق الشیبانی الکوفی سره مشهوردې.[8]
هغوی د ابراهیم نخعی، اشعث بن ابی الشعثاء، اسعدبن یزید، ابوالزناد، ابو برده بن ابی موسی الاشعری، سعیدبن ابی برده، عبدالله بن شدادبن الهاد، عبدالرحمن بن الاسودبن یزید النخعی، عدی بن ثابت، عکرمه مولی ابن عباس، محارب بن دثار او یزید بن الاصم رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کوی. اود او د دوی نه د دوی خوئی اسحاق، ابواسحاق السبیعی، عام الاحول، ابراهیم بن طهمان، ابو اسحاق الغزاری، سفیان ثوری، شعبه، حفص بن غیاث، ابن عیینه، عبادبن العوام، علی بن مسهر، عوام بن خوشب، محمدبن فضیل او جعفر بن عون رحمهم الله وغیره حدیث روایت کوی.[9] یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ثقة حجة.[10]
ابوحاتم رحمه الله فرمائی: «ثقة، صدوق، صالح الحديث».[11]
امام نسائی رحمه الله فرمائی ثقة.[12]
امام عجلی رحمه الله فرمائی: «كان ثقة، من كبار أصحاب الشعبي».[13]

---

[1]) حواله بالا.
[2]) تهذيب الكمال: ۱۳۸/۲۱ تهذيب التهذيب: ۳۸٤/۷ إكمال تهذيب التهذيب: ۳۷۷/۹.
[3]) ۱۳۱/٤ رقم الترجمة: ۳۲۷۳.
[4]) تهذيب التهذيب: ۳۸٤/۷ إكمال تهذيب الكمال: ۳۷۷/۹.
[5]) تهذيب الكمال: ۱۳۷/۲۱ تهذيب التهذيب: ۳۸۳/۷ سير أعلام النبلاء: ٤۸٥/۸.
[6]) كتاب الثقات لابن حبان: ۱۳۱/٤ تهذيب الكمال: ۱۳۸/۲۱ تهذيب التهذيب: ۳۸٤/۷ سير أعلام النبلاء: ٤۸٦/۸.
[7]) عمدة القاري: ۲٦۷/۳ كتاب الثقات لابن حبان: ۱۸٤/۲ رقم الترجمة: ۱٤۲۰.
[8]) تهذيب الكمال: ٤٤٤/۱۱ تهذيب التهذيب: ۱۹۷/٤ الجرح والتعديل: ۱۳۰/٤ سير أعلام النبلاء: ۱۹۳/٦.
[9]) تلامذه او مشائخ تفصيل دپاره اوګورئی تهذيب الكمال: ٤٤٤/۱۱ سير أعلام النبلاء: ۱۹۳/٦.
[10]) تهذيب الكمال: ٤٤٦/۱۱ تهذيب التهذيب: ۱۹۷/٤ الجرح والتعديل: ۱۳۰/٤ سير أعلام النبلاء: ۱۹۳/٦.
[11]) الجرح والتعديل: ۱۳۰/٤.
[12]) تهذيب الكمال: ٤٤٦/۱۱ تهذيب التهذيب: ۱۰٤/۱ ۹۷/٤.
[13]) تهذيب الكمال: ٤٤٦/۱۱ تهذيب التهذيب: ۱۹۷/٤ سير أعلام النبلاء: ۱۹٤/٦.

علامه جوزجانی رحمه الله فرمائی چه امام احمدبن حنبل رحمه الله ته به د ابواسحاق شیبانی رحمه الله احادیث خوښیدل. تردې چه هغوی به د ابواسحاق شیبانی رحمه الله د ثقاهت سره متعلق فرمانیل: «هوأهل أن لاندع له شیئاً» یعنی هغه ددې خبرې مستحق دې چه دهغوی د روایاتونه هیڅ هم پرېنخودې شي یعنی هرڅه قبول کړې شي.([1]). ابوبکر بن عیاش رحمه الله فرمائی: «کان الشیبانی فقیه الحدیث»([2]) ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی: «هوثقة حجة عند جمیعهم»([3])

ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکرکړې دې.([4])

ددوی د تاریخ وفات په حواله سره مختلف اقوال دی: ① یحیی بن بکیر رحمه الله فرمائی ۱۲۹هجری کښې وفات شوې. ② عمرو بن علی او ابوعیسی الترمذي رحمه الله فرمائی چه ۱۳۸هجری کښې وفات شوې. ③ هم دغه شان ابومعاویه او محمدبن عبدالله بن نمیر رحمهماالله فرمائی چه ۱۳۹هجری کښې وفات شوې. ④ او امام بخاری رحمه الله فرمائی ۱٤۱ یا ۱٤۲هجری کښې انتقال شوې.([5])

علامه ذهبی رحمه الله د دې اقوال اربعه نه قول اول فحش غلطی او قول رابع بعید ګرځولې دې. البته قول ثالث یعنی ابومعاویه اومحمدبن عبدالله بن نمیر بیان کړې شوې قول ته ئې قول متجه وئیلې دې یعنی دا قول قبلولې شي.([6]) ابن حبان رحمه الله او علامه عینی رحمه الله قول رابع یعنی دامام بخاری رحمه الله قول اختیارکړې دې. والله اعلم بالصواب.([7])

عبدالرحمن بن الأسود: دا عبدالرحمن بن الاسود بن یزید النخعی رحمه الله دې ځوك چه دکبار تابعینونه دې. ددوی حالات کتاب الوضوء باب لایستنجی بروث لاندې تیر شوی دی.

أسود بن یزید: دا اسودبن یزید بن قیس النخعی رحمه الله دې. د دوحالات کتاب العلم باب من ترك بعض الختیار الخ لاندې تیرشوی دی.([8])

عائشة: دا ام المؤمنین حضرت سیده عائشه بنت ابی بکر صدیق رضي الله عنهما ده. ددوی حالات «بدءالوحی» ددویم حدیث لاندې تفصیلاً تیرشوی دی.([9])

شرح حدیث

قولها: فورحیضتها: علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه «فور الحیض: أوله ومعظمه یعنی» دې نه مراد د حیض د شروع او د زیاتیدو زمانه ده.([1]) علامه جوهری رحمه الله فرمائی «فورة الحر: شدته» یعنی فور د شدت په معنی کښې دې نو په دې اعتبارسره فورحیضتها معنی به د شدت حیض زمانه وی.([2])

---

[1] حواله بالا

[2] تهذیب التهذیب: ۱۹۸/٤.

[3] حواله بالا.

[4] کتاب الثقات لابن حبان: ۱۸٤/۲رقم الترجمة: ۱٤۲۰.

[5] تهذیب الکمال: ٤٤۷/۱۱ تهذیب التهذیب: ۱۹۸/٤ سیر أعلام النبلاء: ۱۹٤/٦.

[6] سیر أعلام النبلاء: ۱۹٤/٦.

[7] کتاب الثقات لابن حبان: ۱۸٤/۲رقم الترجمة: ۱٤۲۰عمدة القاری: ۲٦۷/۳.

[8] کشف الباري: ٥٥۳/٤.

[9] کشف الباري: ۲۹۱/۱.

په دې قيد سره دحيض د شروع او روستو زمانې فرق راوځي. دکوم تائيد چه د ابن ماجه عن ام سلمه ﷺ روايت: «كان يتقي سورة الدم ثلاثا ثم يباشرها بعد ذلك» نه هم کيږي اودا روايت دهغه رواياتو منافي هم نه دې په کوم کښې چه مطلقاً د مباشرت ذکردې ځکه چه د حالاتود اختلاف سره دعمل اختلاف پاتې دې[۱] بل د ابوداؤد په روايت کښې په ځائې د "فور"فوح حاء سره دې مګرمعنى د دواړو هم يوه ده [۲]

«وأيكم يملك إربه» د لفظ "أرب" تحقيق: دالفظ دوه شان سره ضبط کړې شوې دې. يوأرب يعنى دهمزه او راء فتحه سره او دويم إرب يعنى د همزه کسره او راء سکون سره. اول حاجت او وطر «جماع» په معنى کښې دې او دويم د اندام مخصوصه په معنى کښې دې.

اوددې جملې هم دوه مطلبونه دی يودا چه رسول الله ﷺ سره ددومره قوت او جوش په خپل حاجت او خواهش باندې قابو اوقدرت لرلو. چنانچه دانه شو کيدلې چه يود شريعت نه خلاف امر واقع شي خوتاسو خلق دومره طاقت نه لرئى لهذا خپل ځان په حضورپاك باندې مه قياس کوئى بلکه احتياط کوئى هسې نه چه تاسود «من يرتع حول الحمى يوشك أن يقع فيه» مصداق جوړشئى اويود شريعت نه د خلاف کار مرتکب شئى. او دويم مطلب دادې چه حضورپاك په خپل اندام او حاجت باندې قابو لرله او ددې نه باوجود به ئى هم مباشرت فرمائيلو. نو بيا تاسو خودومره قابونه لرئى لهذا تاسو له خو به په درجه اولى جائزوى. ددې جملې په معنى کښې دا دوه وجهې دى او دواړه هم متضاد دى.

صاحب مجمع البحار فرمائى چه حضرت عائشه ﷺ دا بيان کول غواړى چه حضورپاك به سره د مباشرت په شرمګاه کښې واقع کيدونه په امن کښې وو اودا په امن کښې پاتې کيدل ددې خبرې علت دې چه د بل چا دپاره دې دا حکم ثابت نه وى ځکه چه په نوروکښې دا علت موجودنه دې بلکه حضرات مجوزين هم دا قول عائشه ﷺ د نورو دپاره ددې عمل مباشرت د جواز علت ګرځوى اوهغه داسې چه کله حضورپاك سره د قدرته د مباشرت عمل فرمائيلو نو بيا د نورو په حق کښې دا عمل څنګه غيرمباح کيدې شى؟ اوقدرت ئى هم نه وى.[۵]

تَابَعَهُ خَالِدٌ وَجَرِيرٌ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ

امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه خالد بن عبدالله الواسطى او جرير بن عبدالحميد داحديث د ابواسحاق الشيبانى رحمه الله نه روايت کولوکښې دعلى بن مسهر متابعت کړې دې[۶] د خالد بن عبدالله الواسطى رحمه الله دا متابعت ابوالقاسم التنوخى «وهب بن بقية عن خالد» په طريق سره موصولاً

---

[۱]) فتح البارى: ۵۳۲/۱.

[۲]) معجم الصحاح للجوهرى: ۵۲۷.

[۳]) فتح البارى: ۵۳۳/۱عمدة القارى: ۲۶۸/۳.

[۴]) شرح الكرمانى: ۱۶۷/۳ عمدة القارى: ۲۶۸/۳.

[۵]) مجمع بحار الأنوار: ۴۳/۱الكنز المتوارى: ۲۵۸/۳-۲۵۷.

[۶]) عمدة القارى: ۲۶۸/۳فتح البارى: ۵۳۳/۱ تغليق التعليق: ۱۶۸/۲.

الواسطی رحمه الله دا متابعت ابوالقاسم التنوخی ((وهب بن بقية عن خالد)) په طریق سره موصولاً ذکر کړې دې (۱) اود جریر بن عبدالحمید متابعت امام ابوداؤد رحمه الله امام اسماعیلی او امام حاکم رحمهم الله موصولاً ذکرکړې دې. (۲)د امام ابوداؤد رحمه الله تخریج کړې شوې موصول روایت دادې:

((حدثنا عثمان بن أبی شیبة حدثنا جریر عن الشیبانی عن عبدالرحمن بن الأسود عن أبیه عن عائشة رضی الله عنها قالت: کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یأمرنا فی فوح حیضنا أن نتزر ثم یباشرنا وأیکم یملك إربه، کما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یملك أربه)) (۳)اودامام حاکم رحمه الله تخریج کړې شوې موصول روایت دادې: ((حدثنی علی بن عیسی حدثنا مسدد بن قطن عن عثمان بن أبی شیبة حدثنا جریر عن الشیبانی عن عبدالرحمن بن الأسود عن أبیه عن عائشة رضی الله عنها قالت: کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یأمرنا فی فور حیضتنا أن نتزر، ثم یباشرنا، وأیکم یملك أربه، کما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یملك أربه)) (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله د خالد بن عبدالله الواسطی رحمه الله روایت دهغه په سندسره تغلیق التعلیق کښې هم ذکرکړې دې. (۵)بل دا روایت منصور بن ابی الاسود رحمه الله هم د ابواسحاق الشیباني رحمه الله نه هم په دې سند سره روایت کړې دې. (۶)

دحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دحدیث اودغه شان د پورتنو متابعاتو ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې چه په دې ټولو کښې د مباشرت حیض تذکره ده. (۷)

الحدیث الثالث

[۲۹۷]-حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَاحِدِ، قَالَ: حَدَّثَنَا الشَّيْبَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَدَّادٍ، قَالَ: سَمِعْتُ مَيْمُونَةَ، تَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا أَرَادَ أَنْ يُبَاشِرَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ أَمَرَهَا، فَاتَّزَرَتْ وَهِيَ حَائِضٌ» وَرَوَاهُ سُفْيَانُ عَنِ الشَّيْبَانِيِّ (۸)

ترجمه: حضرت میمونه رضی الله عنها فرمائی چه کله به نبی کریم صلی الله علیه وسلم خپل ازواج مطهرات نه چاسره مباشرت کول غوښتل اوهغه به حائضه وه نود حضورپاک په حکم سره به هغې اول ازار تړلو. دا روایت سفیان هم د ابواسحاق الشیبانی نه روایت کړې دې.

---

(۱) فتح الباری: ۵۳۳/۱عمدة القاری: ۲۶۸/۳تغلیق التعلیق: ۱۶۹/۲.

(۲) عمدة القاری: ۲۶۸/۳ فتح الباری: ۵۳۳/۱تغلیق التعلیق: ۱۶۹/۲سنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب فی الرجل یصیب منها مادون الجماع رقم الحدیث: ۲۷۳المستدرک علی الصحیحین للإمام الحاکم کتاب الطهارة: ۲۷۹/۱رقم الحدیث: ٦١٤

(۳) سنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب فی الرجل یصیب منها مادون الجماع رقم الحدیث: ۲۷۳ .

(۴) المستدرک للإمام الحاکم کتاب الطهارة: ۲۷۹/۱رقم الحدیث: ٦١٤.

(۵) ۱۶۹/۲.

(۶) فتح الباری: ۵۳۳/۱.

(۷) عمدة القاری:۳۹۶/۳.

(۸) قوله: "میمونة. الحدیث ورواه مسلم فی الحیض باب الاضطجاع مع الحائض فی لحاف واحد رقم الحدیث: ۶۸۲وابوداؤد فی الطهارة باب فی الرجل یصیب منها مادون الجماع رقم الحدیث:۲۶۷ والنسائی فی الحیض باب ذکر ما کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصنعه إذا حاضت إحدی نسائه رقم الحدیث: ۳۷۶.

تراجم رجال

ابونعمان: دا ابونعمان محمد بن الفضل السدوسی، الملقب عارم رحمه الله دي. ددوی حالات كتاب الإيمان باب قول النبی صلی الله عليه وسلم: الدين النصيحة ددويم حديث لاندې تيرشوی دی.[1]

عبدالواحد: داعبدالواحدبن زياد البصری رحمه الله دي. ددوی حالات كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان لاندې تير شوی دی.[2]

أبوإسحاق الشيباني: دا ابواسحاق سليمان بن ابی سليمان فيروز الكوفی رحمه الله دي.د دوی حالات د وړاندينی حديث لاندې تيرشوی دی.

عبدالله بن شداد: داعبدالله بن شداد الهاد الليثی الفقيه المدنی ثم الكوفی دي.ددوی كنيت ابو الوليد دي[3] اوددوی مورسلمی بنت عميس الخثعميه رضی الله عنها ده چه دحضرت اسماء بنت عميس رضی الله عنها سكه خوراوام المؤمنين ميمونه بنت الحارث رضی الله عنها او ام الفضل بنت الحارث رضی الله عنها او لبابه الصغری رضی الله عنها دمورشريكه خورده اوددې ټولو مور هنده بنت عوف بن زهير بن الحارث بن حماطه ده.[4] حضرت سملی بنت عميس رضی الله عنها اود حضرت حمزه بن عبدالمطلب رضی الله عنه په نكاح كښې وه. بيا چه كله په غزوه احد كښې حضرت حمزه رضی الله عنه شهيدكړې شو نوهغې رضی الله عنها سره حضرت شداد رضی الله عنه نكاح اوكړه اوبيا هم ددوی په زوجيت كښې هم د پيغمبر صلی الله عليه وسلم په زمانه كښې د حضرت عبدالله بن شداد ولادت اوشو[5]

حضرت عبدالله بن شداد رحمه الله دخپل پلار شداد، عمر، علی، معاذ بن جبل، طلحه بن عبيدالله، ابن مسعود، ابن عباس، عباس، ابن عمر، اسماء بنت عميس، ميمونه بنت الحارث، عائشه اوام سلمه رضی الله عنهم وغيره نه د حديث روايت كړې دي.

او ددوی نه ابواسحاق الشيبانی، سعدبن ابراهيم، معبدبن خالد، حكم بن عتيبه، ربعی بن حراش، محمد بن كعب القرظی، منصوربن المعتمر، عبدالله بن شيرمه، معاويه بن عمار الدهنی او ابوجعفر الفراء رحمهم الله وغيره دحديث روايت كړې.[6] يحيی بن سعيد رحمه الله فرمانی «عبدالله بن شداد أحب إلی من أبی صالح مولی أم هانئ»[7] يعنی عبدالله بن شداد زما په نيز د ابوصالح مولی ام هانی په مقابله كښې زيات خوښ دي. امام ابوزرعه رحمه الله فرمانی: مدنی ثقة[8] امام عجلی فرمانی: «هو من كبار التابعين وثقاتهم»[9] امام نسائی رحمه الله فرمانی: ثقة.[10] ابن حبان رحمه الله دهغوی ذكر كتاب الثقات كښې كړې دي.[1]

---

[1] كشف الباری: ۷٦۸/۲.

[2] كشف الباری: ۳۰۱/۲.

[3] تهذيب الكمال: ۱۵/۸۲-۸۱سير أعلام النبلاء: ۴۸۸/۳ تهذيب التهذيب: ۲۵۱/۵خلاصة الخزرجی ص: ۲۰۱.

[4] تهذيب الكمال: ۸۲/۱۵.

[5] تهذيب الكمال: ۸۲/۱۵سير أعلام النبلاء: ۴۸۸/۳.

[6] د تلامذه ومشائخ د تفصيل دپاره اوګورئی تهذيب الكمال: ۸۲/۱۵.

[7] الجرح والتعديل: ۹۵/۵رقم الترجمة: ۷۷۰۷.

[8] حواله بالا.

[9] تهذيب الكمال: ۸٤/۱۵تهذيب التهذيب: ۲۵۲/۵معرفة الثقات للإمام العجلی: ۳٦/۲مكتبة الدار.

[10] تهذيب الكمال: ۸٤/۱۵تهذيب التهذيب: ۲۵۲/۵.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې باندې اتفاق دې چه حضرت عبدالله بن شداد رحمه الله په جنګ جماجم کښې ورك شوې وو.([2]) امام عجلی رحمه الله فرمائی چه عبدالله بن شداد رحمه الله او عبدالرحمن بن ابی لیلی رحمه الله اسونه په جنګ کښې په نهر دجیل کښې داخل شوې وو دکوم نه پس چه دهغوی هیڅ خبر ملاؤنه شو. ([3])او ابن حبان رحمه الله هم په دې باندې د جزم اظهار فرمائیلې دې چه هغوی په نهر دجیل کښې ډوب شوې وو.([4]) دا حادثه ۸۱ یا ۸۲هجری کښې پیښه شوې وه.([5])

ابن سعد رحمه الله فرمائی: «كان ثقة،قليل الحديث،شيعياً» یعنی عبدالله بن شداد رحمه الله د شیعانِ علی نه وو([6]) عطاء بن السائب رحمه الله فرمائی چه ما عبدالله بن شداد رحمه الله په داسې وینا کولوسره اُوریدلې چه: «وددت أني قمت على المنبر من غدوة إلى الظهر،فأذكر فضائل علي بن أبي طالب رضي الله عنه،ثم أنزل،فيضرب عنقي» «زما دا خبره خوښه ده چه د سحرنه ترماسپښین پورې په منبرباندې کینم د حضرت علی رضی الله عنه مناقبت اوفضائل بیانوم، بیا چه کله د منبرنه کوز شم، نوچه زما سټ اووهلې شی».([7]) علامه ذهبی رحمه الله ددې حکایت نقل کولو نه پس فرمائی «هذا غلو وإسراف» یعنی داد حضرت علی رضی الله عنه په محبت کښې غلو اوزیاتې دې.([8]) بل علامه ذهبی رحمه الله فرمائی: «حديث عبدالله مخرج في الكتب الستة،ولانزاع في ثقته»([9]).

شرح حديث

حدیث سره متعلق ټول بحثونه د رومبی حدیث لاندې تیرشوی دی.

قوله:: رواه سفيان عن الشيباني: امام بخاری رحمه الله داخودل غواړی چه د ابواسحاق شیبانی رحمه الله نه داروایت سفیان رحمه الله هم نقل کړې دې.([10]) شراح حضراتو لیکلی دی چه د سفیان نه مراد سفیان ثوری رحمه الله دې.([11]) علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه د سفیان نه مراد سفیان ثوری وی یا ابن عیینة، چونکه دواړه دامام بخاری رحمه الله په شرط باندې موافق دی په دې وجه سفیان په صورت د ابهام ذکرکولوکښې هیڅ حرج نشته دې.([12])

---

[1]) ۲۶۴/۲رقم الترجمة:۲۰۴۳.

[2]) الإصابة في تمييز الصحابة: ۶۰/۳رقم الترجمة: ۶۱۷۶ تهذيب الكمال:۸۵/۱۵تهذيب التهذيب: ۲۵۲/۵.

[3]) الإصابة في تمييز الصحابة: ۶۰/۳رقم الترجمة: ۶۱۷۶ تهذيب الكمال:۸۵/۱۵تهذيب التهذيب: ۲۵۲/۵معرفة الثقات للإمام العجلي: ۳۶/۲رقم الترجمة: ۹۰۳..

[4]) كتاب الثقات لابن حبان: ۲۶۴/۲.

[5]) الإصابة في تمييز الصحابة: ۶۰/۳ تهذيب الكمال:۸۵/۱۵سير أعلام النبلاء: ۴۸۹/۳.

[6]) سير أعلام النبلاء: ۴۸۸/۳.

[7]) سير أعلام النبلاء: ۴۸۹/۳.

[8]) حواله بالا.

[9]) حواله بالا

[10]) عمدة القاري: ۲۶۹/۳فتح الباري: ۵۳۳/۱.

[11]) حواله بالا.

[12]) شرح الكرماني: ۱۶۸/۳.

علامه عينى رحمه الله د صاحب تلويح په حواله سره فرمائى چه دامام بخارى رحمه الله مقصد دحضرت سفيان ثورى رحمه الله ددې متابعت نه دمتابعت معنوى طرف ته اشاره كول دى ځكه چه د سفيان ثورى رحمه الله متابعت معنوى دې لفظى نه دې. اودا متابعت امام ابوداؤد رحمه الله موصولاً روايت كړې دې. هغوى فرمائى: ((حدثنا محمد بن الصباح بن سفيان، حدثنا سفيان عن أبى إسحاق الشيبانى سمعه من عبدالله بن شداد يحدثه عن ميمونة أن النبى صلى الله عليه وسلم صلى وعلى بعض أزواجه منه وهى حائض وهو يصلى وهو عليه))يعنى د حضرت ميمونه رضى الله عنها نه روايت دې چه حضورپاك يوڅادر اغوستو سره مونځ كولو، كله چه د حضورپاك د دغه څادر څه حصه نيزدې دحضورپاك په يوه زوجه باندې هم پروت وو اوهغه دغه وخت د حيض په حالت كښې وه. بل دا چه د سفيان ثورى رحمه الله په شان خالدبن عبدالله الواسطى او جرير بن عبدالحميد هم دا حديث د ابواسحاق الشيبانى رحمه الله نه روايت كولوكښې دعبدالواحد متابعت كړې دې. ددې نه معلوميږى چه ابواسحاق الشيبانى رحمه الله دا حديث د مسند عائشه رضى الله عنها نه هم روايت كولو (كما مرفى الرواية السابقة) اوكله به ئې د مسند ميمونه رضى الله عنها نه هم روايت كولو اوهم دواړو سندونو سره د ابواسحاق رحمه الله نه خالد بن عبدالله الواسطى او جرير بن عبدالحميد نه اوريدلې دې خو په نورو رواتوكښې دواړو سندونو نه يوسره د ابواسحاق شيبانى رحمه الله نه نقل كړې دې. [1]هم دغه شان حفص بن غياث، ابومعاويه او اسباط بن محمد هم داحديث د ابواسحاق الشيبانى رحمه الله نه مسند ميمونه رضى الله عنها سره روايت كړې دې.[2] علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله د رواه الفاظ وئيلى تابعه ئې نه دى فرماتيلى، په دې وجه چه روايت، دمتابعت نه اعم دې نوكيدې شى چه امام بخارى رحمه الله دا روايت په توګه دمتابعت نه وى ذكر كړې.[3]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دحديث اوذكر كړې شوى متابعت ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دې ټولو كښې دمباشرت حائض تذكره ده.[4]

۶-باب: تَرْكِ الْحَائِضِ الصَّوْمَ

ماقبل سره ربط: سابقه باب سره مناسبت دادې چه دواړه ابواب حيض سره متعلق په يويو حكم باندې مشتمل دى.[5]

په ترجمة الباب كښې د ترک صلاة د ذكرنه كولو وجه: ابن رشيد رحمه الله وغيره فرمائى چه دلته هم امام بخارى رحمه الله د خپل عادت مطابق په ترجمة الباب كښې مشكل ذكر كړې دې اوواضحه او ښكاره شى ئې نه دې ذكر كړې.[6]

---

[1]) فتح البارى: ۵۳۳/۱.

[2]) فتح البارى: ۵۳۳/۱عمدة القارى: ۲۶۹/۳.

[3]) شرح الكرمانى: ۱۶۸/۳.

[4]) عمدة القارى: ۳۹۸/۳.

[5]) عمدة القارى: ۲۶۹/۳.

[6]) فتح البارى: ۵۳۴/۱.

يا په نورو الفاظوكښې داسې هم ونيلې كيدې شي چه دحائضه دپاره دترك صلوة حكم هم دې اودترك صوم هم او د دواړو هم په حديث باب كښې ذكردې. بيادديې نه باوجود امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې په خاص توګه د روژې د پريخودو ذكرولې اونه كړو.(١)

نوشراح وجه دا ليكلې ده چه د حائضه دپاره دترك صلوة حكم خو واضح دې كوم چه د طهارت د نه كيدو د وجې نه دې ځكه چه د صحت صلوة دپاره طهارت شرط دې خود صحت صوم يعنى د روژې دپاره طهارت شرط نه دې مګر ددې نه باوجود د ترك صوم حكم دې. ددې نه معلومه شوه چه د حائضه دپاره دترك صوم حكم امر تعبدى دې په دې وجه امام بخارى رحمه الله ترجمة الباب كښې په خاص توګه د ترك صوم ذكر اوكړو.(٢)

د شيخ الحديث زكريا رحمه الله رائې: حضرت شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى زما په نيز دترك صلوة نه ذكركولودا وجه نه ده ځكه چه د ترك صلوة باب وړاندې راځى. خو چونكه په ترك صوم كښې قضاء وى او ترك صلوة كښې قضاء نه وى نولكه چه ددواړو ترك كول جدا جدا قسم نه شو په دې وجه امام بخارى رحمه الله وجوب قضاء او عدم وجوب قضاء په اعتبار سره جدا جدا عنوان اوتړلو.(٣) اوچونكه په صوم كښې قضاء هم ده په دې وجه ئې دا مقدم كړو.(٤)

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه دحائضه دپاره د روژې اجازت نشته.(٥)

الحديث الأول

[٢٩٨]-حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي زَيْدٌ هُوَابْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ عَبْدِاللَّهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَضْحًى أَوْفِطْرٍ إِلَى الْمُصَلَّى، فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ، فَقَالَ: «يَامَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ فَإِنِّي أُرِيتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ» فَقُلْنَ: وَبِمَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ، وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيرَ، مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ»، قُلْنَ: وَمَا نُقْصَانُ دِينِنَا وَعَقْلِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ» قُلْنَ: بَلَى، قَالَ: «فَذَلِكِ مِنْ نُقْصَانِ عَقْلِهَا، أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تَصُمْ» قُلْنَ: بَلَى، قَالَ: «فَذَلِكِ مِنْ نُقْصَانِ دِينِهَا»(٦)[٩١٣، ١٣٩٣، ١٨٥٠، ٢٥١٥]

---

١) عمدة القارى: ٣/٢٦٩.

٢) فتح البارى: ١/٥٣٤عمدة القارى: ٣/٢٦٩.

٣) الكنزالمتوارى: ٣/٢٥٨تقريربخارى:٢/٩٨.

٤) تقريربخارى: ٢/٩٩.

٥) فضل البارى: ٢/٤٧١.

٦) قوله: "أبى سعيدالخدرى : الحديث رواه الإمام البخارى رحمه الله فى العيدين أيضاً باب الخروج إلى المصلى بغيرمنبر رقم الحديث: ٩٥٦وفى الزكاة باب الزكاة على الأقارب رقم الحديث: ١٤٦٢ وفى الصوم باب الحائض تترك الصلاة والصوم رقم

ترجمه: ابوسعيدخدري رضي الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ د لوني اختر يا وړوکي اختر په موقع باندې عيدگاه ته تشريف يوړو هلته حضورپاك دښځو طرف ته لاړو اووئې فرمائيل اې بيبيانو صدقه کوئې ځکه چه ما په جهنم کښې هم ښځې زياتې ليدلې دى. هغوى عرض اوکړو يا رسول الله داسې ولې دې؟ حضورپاك اوفرمائيل تاسو لعن طعن ډير کوئې اود خاوند ناشکرى کوئې ددې نه باوجود په عقل او دين کښې ناقص کيدود وجې نه. ما تاسو نه هيڅوك زيات يو قابل اوتجربه کار سړې ليونې کونکې نه دې ليدلى.ښځو عرض اوکړو زمونږ په دين او زمونږ په عقل کښې څه نقصان دې؟ حضورپاك اوفرمائيل ولې د ښځې گواهى د سړې په مقابله کښې د نيم برابر نه ده؟ هغوى اووئيل اوجې. حضورپاك اوفرمائيل بس هم دغه ددې عقل نقصان دې. بيا حضورپاك تپوس اوکړو ولې داسې نه ده چه کله ښځه حائضه وى نوهغه نه مونځ کولې شى اونه روژه ساتلې شى؟ ښځو اووئيل هم دغه شان ده. حضورپاك اوفرمائيل هم دغه ددوې د دين نقصان دې.

تراجم رجال

سعيدبن أبي مريم: دا سعيدبن الحكم بن محمدبن سالم جُمحى مصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب **العلم باب من سمع شيئاً فراجع حتى يعرفه** دړومبى حديث لاندې تيرشوى دى.(١)

محمدبن جعفر: دامحمدبن جعفر بن ابى كثير الانصارى الزرقى رحمه الله دې. دوى د اسماعيل بن جعفر، يحيى بن جعفر اويعقوب بن جعفر رور دې.(٢)

هغوى د زيدبن اسلم، حميدالطويل، ابراهيم بن عقبه، حرام بن عثمان الانصارى، حميد بن ابى زينب، يحيى بن سعيد الانصارى، هشام بن عروه، ابراهيم بن طهمان، شريك بن ابى نمر او علاء بن عبدالرحمن رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت کړې دې. اوددوى نه عبدالله بن نافع الصائغ، زياد بن يونس،سعيدبن ابى مريم،عبدالعزيز بن عبدالله الأويسى،عبيد بن ميمون،خالدبن مخلد ، اسحاق بن محمدالفرارى اومعتمر بن سليمان التيمى رحمهم ا لله وغيره دحديث روايت کونکى دى.(٣)

امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائي: **ثقة**(٤)على بن المدينى رحمه الله فرمائي: **معروف**.(٥)امام نسائى رحمه الله فرمائي: **صالح**.(٦)نور امام نسائى رحمه الله فرمائي: **مستقيم الحديث**.(٧) ابن حبان رحمه الله د هغوى ذكر كتاب الثقات کښې کړې دې.(١) امام عجلى رحمه الله فرمائي : **مدنى ثقة**(٢)علامه ذهبى رحمه الله فرمائي دهغوى انتقال ۱۷۰هجرى کښې خواؤشا شوې دې.(٣)

الحديث:١٩٥١ وفى الشهادات باب شهادة النساء رقم الحديث: ٢٦٥٨ ومسلم فى العيدين باب صلاة العيدين رقم الحديث: ٢٠٥٣ والنسائى فى العيدين باب استقبال الإمام الناس بوجهه فى الخطبة رقم الحديث: ١٥٧٧.

١) كشف البارى: ١٠٦/٤.

٢) تهذيب الكمال: ٥٨٣/٢٤سيرأعلام النبلاء: ٣٢٢/٧تهذيب التهذيب: ٩٤/٩الجرح والتعديل: ٢٩٦/٧.

٣) تلامذه ومشائخ دَ تفصيل دپاره اوگورئى تهذيب الكمال: ٥٨٣/٢٤.

٤) تهذيب الكمال: ٥٨٣/٢٤سيرأعلام النبلاء: ٣٢٢/٧تهذيب التهذيب: ٩٤/٩الجرح والتعديل: ٢٩٦/٧.

٥) تهذيب الكمال: ٥٨٥/٢٤ تهذيب التهذيب: ٩٥/٩الجرح والتعديل: ٢٩٦/٧.

٦) تهذيب الكمال: ٥٨٥/٢٤ تهذيب التهذيب: ٩٥/٩.

٧) تهذيب التهذيب: ٩٥/٩.

زيدبن أسلم: دا ابواسامه یا ابوعبدالله زید بن اسلم قرشی دوی مدنی رحمه الله دي. ددوی حالات کتاب الایمان باب کفران العشیر الخ لاندې تیر شوی دی. (۴)

عیاض بن عبدالله: داعیاض بن عبدالله بن سعد بن ابی سرح العامری القرشی المکی رحمه الله دي. (۵)

دوی د حضرت عمر، ابوهریره، ابوسعید اوحضرت جابر رضی الله عنهم نه حدیث روایت کړې. اوددوی نه زید بن اسلم، محمدبن عجلان، سعیدالمقبری، بکیربن الاشج، داؤد بن قیس الفراء، حارث بن عبدالرحمن بن ابی زباب، اسماعیل بن امیه، سعید بن ابی هلال اوعبدالله بن عبدالله بن عثمان بن حکیم ابن حزام الاسدی رحمهم الله وغیره حدیث روایت کوی. (۶)

امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی: ثقة. (۷)امام نسائی رحمه الله فرمائی: ثقة.(۸). ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.(۹)

ابن یونس رحمه الله فرمائي چه دعیاض بن عبدالله د پیدائش ځائی مکه ده او هم په مکه کښې ۱۱۰هجری کښې وفات شوې.(۱۰)

أبوسعيد الخدري: داصحابی رسول صلی الله علیه وسلم سعد بن مالك بن سنان ابوسعیدخدری رضی الله عنه دي. ددوی حالات کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیرشوی دی. (۱۱)

شرح حدیث

قوله:: في أضحى أوفي فطر: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله وغیره فرمائی چه دا شك د یوراوی د طرف نه دې.(۱۲) خوعلامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه مذکوره شك دحضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه د طرف نه دې.(۱۳) ددې په جواب کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په دې باره کښې هیڅ تعیین نشته. په دې وجه په یقینی توګه سره نه شی وئیلې کیدې چه دا شك د چا دطرف نه دې.(۱۴)

---

[1] ۴۰۲/۷دارالفکر.

[2] تهذیب التهذیب: ۹۵/۹.

[3] سیر أعلام النبلاء: ۳۲۲/۷.

[4] کشف الباری: ۲۰۳/۲.

[5] تهذیب الکمال: ۵۶۷/۲۲ تهذیب التهذیب: ۲۰۰/۸الجرح والتعدیل: ۵۳۸/۶رقم الترجمة: ۱۱۵۳٤.

[6] تلامذه ومشائخ د تفصیل دپاره اوګورلی تهذیب الکمال: ۵۶۷/۲۲.

[7] تهذیب الکمال: ۵۶۷/۲۲ تهذیب التهذیب:۲۰۱/۸الجرح والتعدیل: ۵۳۸/۶.

[8] حواله بالا

[9] ۲٦٤/۵.

[10] تهذیب التهذیب: ۲۰۱/۸تقریب التهذیب: ۵۳۸.

[11] کشف الباری: ۸۲/۲.

[12] عمدة القاری: ۲۷۰/۳فتح الباری: ۵۳٤/۱.

[13] شرح الکرمانی: ۱۶۹/۳.

[14] عمدة القاری: ۲۷۰/۳.

لفظ "أضحى" دهمزه فتحه او ضاد په سكون سره مستعمل كيږي.(١) علامه جوهري رحمه الله ليكلي دي "الأضحية" هغه چيلئي ته وائي كومه چه د لوني اختر په ورځ ذبح كولې شي. اوامام اصمعي رحمه الله په دې كښې څلور لغات ذكركړي دي. ① إضحية: دهمزه كسره سره. ② أضحية: د همزه ضمه سره. ③ ضحية: د ضاد فتحه سره. ④ أضحاة.(٢) د إضحية او أضحية جمع أضاحي راځي. د ضحية جمع ضحايا اود أضحاة جمع أضحى راځي. أضحى مذكر اومؤنث دواړه شان استعماليږي.(٣) بيا يوم الأضحى ته يوم الأضحى هم په دې وجه وائي چه د قربانئي عمل ضحى يعني ساختي (د ورځ راختو) وخت وي.(٤)

قوله: فمر على النساء: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله دلته دا روايت په اختصارسره ذكركړې دې او كتاب الزكاة كښې مكمل ذكركړې دې. هلته د روايت الفاظ څه داسې دي: «إلى المصلى، فوعظ الناس وأمرهم بالصدقة، فقال: أيها الناس! تصدقوا، فمر على النساء» اوددې نه وړاندې كتاب العلم كښې هم دغه حديث د حضرت ابوسعيد خدري رضي الله عنه نه په دې معنى كښې تيرشوې دې چه د حضورپاك نه ښځو وعده اخستې وه چه تاسو صلى الله عليه وسلم په خاص توګه ښځوته وعظ اونصيحت اوكړئ نودا وعده ئې د قربانئي داخترپه ورځ پوره كړه.(٥)

قوله: يامعشر النساء: دليث رحمه الله نه نقل دي چه معشر هرهغه ډلې ته وائي د كومې احوال اومعاملات چه يوشان وي كه هغه د سړو وي اوكه د ښځو وي يا ددواړو جماعت وي يا صرف د سړو يا صرف د ښځو جماعت وي. اوثعلب رحمه الله نه نقل دي چه دمعشر اطلاق صرف د سړو په جماعت باندې كيږي.(٦) مګر چونكه په مذكوره حديث كښې لفظ معشر اطلاق د ښځودپاره شوې دې په دې وجه د ثعلب رحمه الله تحقيق ناقابل قبول دې.(٧).

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه كيدې شي د ثعلب رحمه الله مراد داوي چه په حالت د اطلاق كښې لفظ معشر اطلاق سړو سره خاص كيږي او په حالت دتقييد كښې ددې لفظ اطلاق په ښځو باندې هم كيدې شي لكه چه دلته روايت كښې معشرالنساء وئيلې شوې. (٨)معشر جمع د معاشر راځي.(٩)

قوله: أريتكن: أريت دهمزه ضمه او راء په كسره سره فعل مجهول په معنى أخبرت دې. اودلته متعدى به سه مفعول دې. مفعول اول تاء ده كوم چه ضمير مرفوع متصل دپاره د واحد متكلم دې اومفعول ثانى كنّ دې اومفعول ثالث أكثرأهل النار دي.(١٠)

---

(١) إرشادالساري: ١/٥٤٢.
(٢) معجم الصحاح: ٦١٥
(٣) معجم الصحاح: ٦١٦
(٤) عمدة القاري: ٣/٢٧٠.
(٥) فتح الباري: ١/٥٣٤.
(٦) فتح الباري: ١/٥٣٤عمدة القاري: ٣/٢٧٠ إرشاد الساري: ١/٥٤٢.
(٧) حواله بالا
(٨) فتح الباري: ١/٥٣٥ إرشاد الساري: ١/٥٤٢.
(٩) عمدة القاري: ٣/٢٧٠.
(١٠) عمدة القاري:٣/٢٧١.

علامه عينی رحمه الله فرمائی چه دا رؤيت د معراج په شپه «ليلة الإسراء» كښې شوې وو او صلاة الكسوف كښې دامضمون د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه داسې نقل دې: «أريت النار، فلم أر منظرا كاليوم قط أفظع ورأيت أكثر أهلها النساء» يعنی ماته دوزخ اوخودلې شو نو ما د نن ورځې په شان خطرناك منظر اول چرته نه دې ليدلې اوما اوكتل چه په دې كښې اكثر ښځې دی.(۱) حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه «صلاة الكسوف» كښې ذكرشوې حديث د ابن عباس رضي الله عنهما نه معلوميږی چه دا رؤيت د كسوف د مونځ په حالت كښې شوې. (۲)

په دې دواړو اقوالو كښې تضاد نشته ځكه چه ممكن دی په دواړو موقعو باندې حضورپاك داسې ليدلې وی. (۳)

په جهنم كښې د ښځو د كثرت سره متعلق يو اشكال: دلته د دې روايت نه معلوميږی چه په جهنم كښې به د ښځو كثرت وی خود حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه: «إن أدنى أهل الجنة منزلة من له زوجتان من الدنيا» يعنی د ټولو نه دكمې درجې جنتی هغه دې چاته چه به په جنت كښې د انسانانو نه دوه بيبيانې ملاويږی. د دې روايت مقتضی خو داده چه ښځې به د ډيرو كښې دوه حصې وی يعنی په جنت كښې به د ښځو شمير د سړو په نسبت زيات وی.(۴)

د اشكال جواب: علامه عينی رحمه الله د دې اشكال په جواب كښې فرمائيلی دی چه دا كثرت د وقوع به د شفاعت نه پس وی.(۵) مطلب داچه سره د دې چه په جهنم كښې به د ګناهګارو ښځو شمير د سړو په نسبت زيات وی مګر څه به د سزا تيرولو نه پس كله د شفاعت په وجه د دوزخ نه راوتل اوجنت ته د داخليدلو سلسله وی نوبيا به په جنت كښې د ښځو شمير زيات شی په دې وجه به ديو جنتی په نكاح كښې دوه دوه راځی. بعض حضراتو دا جواب وركړې دې چه «رأيت أكثر أهلها النساء» په تخويف اوتغليظ باندې مبنی دې مګر دا جواب صحيح نه دې ځكه چه د حضوراكرم خبر وركول د رؤيت نه پس دې. بيا دا تخويف يا تغليظ ګرځول څنګه صحيح كيدې شی .....؟ (۶) امام نووی رحمه الله فرمائی چه د حضورپاك فرمان «رأيت أكثر أهلها النساء»

كښې د دې خبرې دليل دې چه نن هم څه خلق د جهنم په عذاب كښې اخته دی. «أعاذنا الله منه» (۷)

قوله: وبم يارسول الله: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه واؤ استينافيه دې اوباء تعليليه دې اوميم په اصل كښې ما استفهاميه ده كوم چه تخفيفاً حذف كړې شوې دې.(۸)

---

(۱) عمدة القاري: ۲۷۱/۳ رواه البخاري في الكسوف في باب صلاة الكسوف جماعة رقم الحديث: ۱۰۵۲.
(۲) فتح الباري: ۵۳۵/۱ إرشاد الساري: ۵٤۲/۱.
(۳) أنوار الباري: ۳۹٤/۱۰.
(٤) عمدة القاري: ۲۷۱/۳، ۱۲۱/۷ دار الكتب العلمية أوجز المسالك: ۸٤/٤.
(۵) حواله بالا.
(۶) حواله بالا.
(۷) أوجز المسالك: ۸۴/۴.
(۸) فتح الباري: ۵۳۵/۱.

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه واؤ عاطفه دې اومعطوف علیه مقدردې. تقدیری عبارت داسې دې: ((ما ذنبنا ويم)) او باء سببيه ده او میم په اصل کښې ما استفهامیه دې او حالت جرکښې ما استفهامیه الف غورزول اوفتحه باقی ساتل واجب وی دې دپاره چه فتحه، په الف محذوفه باندې دلالت اوکړی لکه چه إلام او علام ..... وغیره کښې هم داسې شوی دی. اود الف د حذف کولوعلت دادې چه استفهام او خبر په مینځ کښې فرق اوکړې شی. هم دغه وجه ده چه په آیت مبارك ﴿فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا﴾ او ﴿فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ﴾ کښې دما استفهامیه الف محذوف دې.[1] بل د حضرت عکرمه رحمه الله اوعیسی رحمه الله په قراءت کښې دی ﴿عَمَّا يَتَسَاءَلُونَ﴾ یعنی دما استفهامیه الف حذف نه کړې شو نوعلامه عینی رحمه الله

فرمائی چه دا نادر دی.[2]

قوله: تکثرن اللعن

د لعنت حکم: د لعنت حکم د بددعا اود الله تعالی د رحمت نه لرې کول دی اود لعنت په حرمت باندې د علماؤ اتفاق دې خکه چه یومسلمان یا کافر د چا د خاتمې چه په قطعي او یقینی توګه باندې علم نشته، دالله تعالی د رحمت نه لرې کول ناجائزدی. البته د یوکس په کفرباندې مره کیدل په دلیل قطعی سره ثابت وی یا دا ثابت وی چه هم په کفر باندې به مړکیږی نو په داسې صورت کښې لعنت کول جائزدی.[3]

دغه شان بلاتعیین کسانوباندې د یوخاص صفت د وجې نه لعنت کول هم جائز دی لکه دالله تعالی لعنت دې وی په ظالمانو باندې فاسقانوباندې منافقانو باندې او په کافرانو باندې وغیره وغیره.[4]

قوله: وتکفرن العشیر: د کفرمعنی پټول اود یونعمت ناشکری اوبې قدری کول دی. اود ښځې د ناشکرئی نه مراد دلته دادې چه هغه د خاوند د احساناتو ناشکری کوی اوهغه چه ورته څه هم راوړی هغه کم شمیری.[5]

العشیرد فعیل په وزن دې اودې اطلاق په خاوند، ملګرې مجلس والاو دوست ټولو باندې کیږی.[6] البته علامه عینی رحمه الله علامه باجی رحمه الله اوعلامه کرمانی رحمه الله وغیره فرمائی چه دلته د عشیر نه مراد خاوند دې او خاوند ته غشیر خکه وائی چه هغه د ښځې سره اوښځه دهغه سره په یوخائی ژوند تیره وی.[7] علامه باجی رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله وغیره دویم احتمال هم ذکرکړې دې اوهغه دا چه عشیر نه مراد عام وی که هغه خاوند وی اوکه بل څوك.[8]

---

[1] عمدة القاری: ۲۷۱/۳ إرشادالساری: ۵٤۲/۱.

[2] حواله بالا.

[3] فتح الباری: ۵۳۶/۱ عمدة القاری: ۲۷۳/۳ شرح الکرمانی: ۱۶۹/۳ إرشادالساری: ۵٤۳/۱.

[4] فتح الباری: ۱/۵۳۶ عمدة القاری: ۲۷۳/۳ شرح الکرمانی: ۱۶۹/۳ إرشادالساری: ۵٤۳/۱.

[5] فتح الباری: ۵۳۵/۱ عمدة القاری: ۲۷۰/۳ شرح الکرمانی: ۱۶۹/۳ إرشادالساری: ۵٤۳/۱.

[6] عمدة القاری: ۲۷۰/۳ أوجزالمسالک: ۸۶/٤

[7] عمدة القاری: ۲۷۰/۳ شرح الکرمانی: ۱۶۹/۳ المنتقی شرح المؤطا: ۳۲۹/۱.

[8] فتح الباری: ۵۳۵/۱ المنتقی شرح المؤطا: ۳۲۹/۱.

علامه طيبى رحمه الله فرمائى چه دحضورپاك جواب په اسلوب حكيم باندې مبنى دې هغه داسې چه د دغه ښځو دسوال جواب«تكثرن اللعن وتكفرن العشير»باندې مكمل شوې وو.خوددې نه باوجود حضور پاك ﷺ د دغه ښځو مذمت دعقل اودين په اعتبارناقص كيدوسره داسې اوكړو چه دې سره د دغه ښځو يوبل خراب صفت معلوم شو اوهغه خراب صفت دادې چه دا ښځې باوجود د ناقص العقل والدين كيدو كامل العقل او پوخ دماغو والاسړى خپل تابعدار او راګيره وى. او په جواب كښې دا شان طريقه اختيارولو ته صنعت استنباع وائى.(١)

ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فيه نظر ونيلوسره دا توجيح مرجوح اوګرځوله اوبيائى خپله رائې ذكركړه چه په ظاهره دا خبره هم د ښځو «أكثرأهل النار» كيدود اسباب نه خودلې شوې ده ځكه چه كله هغوى يوهوښيار دانا اوعقل مند سړې بيكاره كوى تردې چه نامناسب اوناجائز طريقې اختيارولوباندې مجبورشى نوهغه هم د ده د ناجائزكار په ګناه كښې شريكه شوه بلكه هغه پخپله د ګناه سبب كيدو د وجې نه ددغه سړى نه هم د ګناه په بوج كښې راګيره شوه اودغه شان په اوركښې د داخليدلو نوره هم زياته حقداره شوه.(٢)

دعلامه عيني رحمه الله رائې داده په دې كښې د ښځو دمذمت نه زيات د حيرانتيا د اظهار اړخ ډير ښكاره دې.(٣)

په دې موقع باندې علامه نووى رحمه الله فرمائى چه په مذكوره روايت كښې د ښځوكثرت د لعن او خاوند د نافرمانئ سبب د هغوى دپاره په دوزخ كښې د داخليدلو وعيدكيدل ددې خبرې دليل دې چه دا دواړه كبيره ګناهونه دى.(٤)

قوله::من ناقصات: من ناقصات صفت دې اوددې موصوف محذوف دې اوتقديرى عبارت داسې دې: «مارأيت أحدامن ناقصات.....الخ»(٥)

قوله::أذهب: أي:أشدإذهاباً: داد باب افعال (الإذهاب) نه صيغه د تفضيل ده او دا د امام سيبويه رحمه الله د مذهب موافق دې ځكه چه هم هغه ثلاثي مزيد فيه نه داسم تفضيل په بنيادباندې جائز ګرځوى خودقياس تقاضاده چه دلته «أشدذهاباً» وى. (٦)

قوله::للبّ الرجل الحازم من إحداكن. اللبّ: د لبّ معنى مغز ده يعنى خالص عقل په كوم كښې چه د څه قسم دعيب يا نقص څه وجودنه وى. داسې لبّ(مغز) عقل سره خاص دې لهذا هرلبّ (مغز) عقل دې ليكن هرعقل لبّ (مغز) نه دې.(٧)

---

١) شرح الطيبى كتاب الإيمان: ١٤٥/١رقم الحديث:١٩.

٢) فتح الباري: ٥٣٥/١.

٣) عمدة القاري: ٢٧٢/٣.

٤) فتح الباري: ٥٣٦/١عمدة القاري:٢٧٣/٣.

٥) عمدة القاري:٢٧١/٣.

٦) فتح الباري: ٥٣٥/١عمدة القاري:٢٧١/٣شرح الكرماني: ١٦٩/٣إرشاد الساري: ٥٤٣/١.

٧) شرح الكرماني:١٦٩/٣إرشادالساري:٥٤٣/١فتح الباري: ٥٣٥/١.

قوله: الحازم: حازم زيرك او پوخ كار سړى ته وائى.(۱) او دلته د ښځو ناقصات العقل والدين كيدو سره ددې خبرې ذكركول چه هغوى سره دعقل او دين كښې د كموالى د وجې نه يو پوخ كار سړې خپل تابعدارجوړه وى دا په توگه د مبالغه دې اوهغه داسې چه د يوپوخ كار سړى داحال دې نوبيابه ناپخته كار سړى څه وايئى.....«(۲)

قوله: ومانقصان ديننا وعقلنا: علامه عينى رحمه الله فرمائى چونكه دې ښځو ته د خپل ناقصات العقل والدين كيدو وجه په پوهه كښې نه راتله په دې وجه ئى دحضورپاك نه پوښتنه اوكړه چه «وما نقصان ديننا وعقلنا يارسول الله؟»(۳)

حافظ ابن حجر فرمائى چه ددې ښځو داسوال كول هم دهغوى په ناقصات كيدوباندې دلالت كوى ځكه چه دغه پورته ذكرشوى دريواړه خاميانې«أكثار لعن، كفران عشير، اذهاب لب رجل» منلو باوجود هغوى ته خپل ناقصات كيدل په پوهه كښې رانغللې شو او پوښتنه ئى اوكړه «ومانقصان ديننا وعقلنا؟»(۴)

په دې باندې نقد كولوسره علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دا استشكال گرځول صحيح نه دى بلكه په حقيقت كښې علت د نقصان د پټوالى په وجه دغه ښځو پوښتنه كړې وه اودا څنگه ممكن دى چه دا استشكال اوگرځولې شى. ځكه چه پخپله حضورپاك ددغه خفاء دختمولودپاره داسې ارشاد فرمائى: «أليس شهادة المرأة الخ»(۵)

قوله: أليس شهادة المرأة: د رسول الله ﷺ جواب د ډير شفقت نرمئى او خوند نه ډك دې په كوم كښې چه حضورپاك ښځو سره دهغوى د پوهې مطابق كلام اوفرمائيلو. ځكه چه د حضورپاك فرمان دې چه خلقو سره دهغوى د عقل په اندازه خبرې كونى.(۶)

شراح فرمائى چه: «أليس شهادة المرأة بنصف شهادة الرجل» كښې د الله تعالى ارشاد ﴿فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰى﴾ طرف ته اشاره ده. په كوم كښې چه دى د دوو ښځو گواهى د يوسړى د گواهئى برابره ده اوالله تعالى ددې وجه داخودلې چه يوې نه هيره شى نو بله به ئى وريادوى. ددې نه معلومه شوه چه په دوى كښې د هيرې ماده زياته ده چه يوقسم هم د عقل نقصان دې.(۷)

بل حضورپاك دنقص دبيانولوپه ځائى«أليس شهادة المرأتين مثل شهادة الرجل» او«أليس شهادة المرأة مثل نصف شهادة الرجل»تعبيرځكه استعمال كړوچه په دې كښې په نقصان عقل باندې صريح دلالت دې خو په دويم

---

۱) حواله بالا.
۲) فتح البارى: ۵۳۵/۱إرشادالسارى: ۵۴۳/۱.
۳) عمدة القارى:۲۷۱/۳.
۴) فتح البارى: ۵۳۵/۱.
۵) عمدة القارى:۲۷۱/۳.
۶) فتح البارى: ۵۳۵/۱عمدة القارى: ۲۷۱/۳إرشادالسارى:۵۴۳/۱.
۷) فتح البارى: ۵۳۵/۱إرشاد السارى: ۵۴۳/۱.

تعبيركښې په نقصان باندې ضمناً دلالت دې.[1] ابن التين رحمه الله فرمائي چه بعض حضراتو عقل په ديت باندې محمول کړې دې مګر داخبره بعيده ده اوسياق کلام هم ددې نفي کوي.[2] علامه عيني رحمه الله فرمائي چه په ظاهره ددې حديث نه معلوميږي چه د دنيا ټولې ښځې دعقل اودين په لحاظ سره ناقص وي حالانکه د نورو احاديثونه د ښځو د کمال ثبوت هم ملاويږي. چنانچه حضورپاك فرمائي «کمل من الرجال کثير، ولم يکمل من النساء إلا مريم بنت عمران، وآسية بنت مزاحم» يعني په سړوکښې خو ډيرخلق د کمال دې مګر په ښځو کښې صرف دوه کامل دي حضرت مريم بنت عمران او حضرت آسيه بنت مزاحم. او دترمذي شريف په روايت کښې د څلورو ذکردې کوم چه حضرت انس رضي الله عنه روايت کړې دې چه حضورپاك فرمائي: «حسبك من نساء العالمين: مريم بنت عمران، وخديجة بنت خويلد، وفاطمة بنت محمد، وآسية امرأة فرعون»[3]

بعض حضراتوددې جواب دا ورکړې دې چه دځه کسانو وجې نه په مذکوره کليه باندې اثر نه پريوځي ځکه چه هغه ډير کم اونادر دی.[4] دويم بهترجواب دادې که د يوې خبرې حکم په چرته په ټول قسم باندې هم راشي نودا ضروري نه دی چه هغه حکم به دهغې په هريو کس باندې لازم وي او هيڅوك به نشي بچ کيدې.[5]

قوله: فذلك: کاف د خطاب د کسره سره اودا خطاب هغه ښځې ته دې د چا په ذمه چه حضورپاك سره خبرې کول وو.[6]

علامه قسطلاني رحمه الله فرمائي په دې باندې اشکال کيږي چه خطاب خو ډيرو ښځوته وو بيائي فذلك ولې اوفرمائيلو دلته فذلکن کيدل پکاردی؟ نوجواب دادې چه ذلك مذکر مخاطب کښې داخبره ده چه ددې په استعمال سره د ذلکم نه استغناء حاصليږي لکه چه د الله تعالى ارشاد دې ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ مِنْكُمْ﴾ هم دغه شان په مؤنث کښې هم ده چه دمؤنث واحد په استعمال سره د جمع مؤنث مخاطب نه استغناء حاصليږي. خود بعض نحويانونه دا هم نقل دی چه کاف مکسوره مفرده دهرمؤنث د خطاب د پاره کافي دې. دويم جواب دادې چه خطاب لاعلى التعيين دې يوې ښځې سره هم خاص نه دې دې دپاره چه دې ټولو ښځو ته على سبيل البدلية شامل وي په دې معنى چه د دوی ناقص العقل کيدل دومره اندازه کښې واضح دی چه داخطاب بعض سره خاص کول او بعض سره غيرمختص کولې نشي.[7] بل د کاف فتحه سره هم جائز دې په دې بناء باندې خطاب عام دې.[8]

ددين اوعقل نقصان په توګه د ملامتيانه دې: شراح حديث ليکلي دي چه د ښځو په حواله سره ددين نقصان اودعقل ذکر په توګه دملامتيانه دې بلکه ددې ذکرخود تنبيه په غرض دې دې دپاره چه ددغه کم

---

[1] عمدة القاري:٣/٢٧٢.

[2] فتح الباري: ١/٥٣٥.

[3] عمدة القاري: ٣/٢٧٢ إرشادالساري: ١/٥٤٣صحيح البخاري كتاب أحاديث الأنبياء رقم الحديث: ٣٤٣٣وجامع الترمذي، كتاب المناقب، باب فضل خديجة رقم الحديث: ٣٨٧٨.

[4] عمدة القاري:٣/٢٧٢.

[5] عمدة القاري:٣/٢٧٢إرشادالساري: ١/٥٤٣.

[6] فتح الباري: ١/٥٣٥عمدة القاري:٣/٢٧٢إرشادالساري: ١/٥٤٣.

[7] إرشادالساري: ١/٥٤٣.

[8] فتح الباري: ١/٥٣٥عمدة القاري:٣/٢٧٢إرشادالساري: ١/٥٤٣ شرح الكرماني: ٣/١٧٠.

عقل والو د فتنې د اخته کيدو نه انسان محفوظ وی. هم دغه وجه ده چه په مذکوره روايت کښې د عذاب ترتب په نقص دين اوعقل باندې اونه کړې شو بلکه کفران عشير او اکثار لعن غوندې گناهونوباندې اوکړې شو.[1]

علامه نووی رحمه الله نور فرمائی چه د دين نقصان هم د گناه په کارونوکښې راگيرنه دې ليکن کله خو نقص دين په داسې توگه شی چه په هغې سره گناه لازمی راځی. لکه بغيرد عذر نه مونځ پريخودل. او کله په داسې توگه کيږی چه په هغې سره گناه نه لازميږی لکه د يو عذر د وجې نه جمعه پريخودل او کله داسې هم کيږی چه انسان د هغه فعل د کولو مکلف کيږی لکه د حائضه دپاره چه دمونځ پريخودل او روژه نه ساتلو حکم.[2]

ايا حائضه به سره د ترک صلاة وصوم د ثواب مستحق وی؟: بيا دلته يو سوال داهم پيداکيږی چه آيا په داسې صورت کښې کله چه حائضه د مونځ ترک کولو او د روژې پريخودلو پابند ده د ثواب مستحق به وی که نه؟ هغې ته به د دغه مونځونو او روژ ثواب ملاويږی که نه؟ او شريعت خودهغې د ذمې نه د دغه مونځونو قضاهم ساقط کړې ده. لکه څنګه چه بيمارته دبيمارئی په حالت کښې دهغه نفلونو ثواب ملاويږی کوم چه هغه د پابندئی سره په حالت د صحت کښې اداکول. د کوم د اداکولونه چه د بيمارئی په وجه عاجز شوې دې؟ نو علامه نووی رحمه الله فرمائی چه په ظاهره هم دغه معلوميږی چه ثواب به ورته نه ملاويږی او دواړه (حائضه اومريض) کښې وجه د فرق داده چه د مريض نوافل اداکول په نيت د هميشه والی وو اوهغه ددې د اداکولو اهل هم دې خو په حائضه کښې داسې خبره نشته دې خکه چه دهغې نيت د ايام حيض سره متعلق د مونځ روژې پريخودلو وی اوبيا حائضه اهل هم نه ده، خکه چه په هغې باندې مونځ کول حرام دی.[3] مګر علامه عينی رحمه الله فرمائی ليکن دا کيدې شی چه د ترک حرام په وجه هغه د ثواب مستحق اوګرځی.[4]

قوله: لم تصل ولم تصم: حافظ ابن حجرفرمائی چه په دې جمله کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چه د شريعت د طرف نه د حائضه دپاره د مونځ روژې د ممانعت حکم ددغه مجلس نه وړاندې واقع شوې وو.[5] باقی د حائضه دپاره د ترک صلاة و صوم حکم ددې دعلت اوعدم قضا صلاة اوقضا صوم په تعليل کښې د فقهاؤ اختلاف، دا ټول بحثونه په تفصيل سره د شروع په مباحث کښې تير شوی دی.

استنباط احکام: ① ددې روايت نه معلوميږی چه دامام د قوم سره د اختر د مونځ دپاره کولاؤ ميدان کښې د عيدګاه طرف ته وتل مستحب دی.[6]

② په دې کښې د صدقه او خيرات کولو د رغبت ورکولوحکم دې. خاص کر د اخترونو په موقع باندې ددې حکم اهميت خکه دې چه غنيان اوفقيران يوشان شی. فقيران يتيمان مسکينان سرې او ښځې د اميرانو او غنيانو خوراک لباس فاخره وغيره ته کتلوسره افسوس او ارمان کوی نوکه چرې په دغه موقع باندې دهغوی امداداوکړې شی نوهغوی سره به هم ښکلې لباس اود خوراک څښاک سامان وی.

[1] فتح الباری: ۵۳۶/۱ إرشادالساری: ۵۴۳/۱.
[2] فتح الباری: ۵۳۶/۱عمدة القاری:۲۷۲/۳إرشادالساری:۵۴۴/۱ شرح الکرمانی: ۱۷۰/۳.
[3] فتح الباری: ۵۳۶/۱عمدة القاری:۲۷۲/۳إرشادالساری: ۵۴۴/۱ شرح الکرمانی: ۱۷۰/۳.
[4] عمدة القاری:۲۷۲/۳.
[5] فتح الباری: ۵۳۵/۱.
[6] فتح الباری: ۵۳۵/۱عمدة القاری:۲۷۲/۳ شرح الکرمانی: ۱۷۰/۳.

او بيا حضورپاك په خاص توګه باندې صرف ښځو ته په دې حكم كښې خطاب ددې دپاره كړې دې چه په هغوی كښې په عام توګه د بخل صفت زيات وی اود صدقې د اجر او ثواب علم او استحضار ورته كم وی.(١)

۳ داختر په ورځوكښې عيدګاه ته د ښځو د تللو هم جواز معلوم شو.(٢) دې د پاره چه هغوی هم په مونځ اودعاكښې شامل شی. ليكن دامت علماؤ فيصله كړې ده چه دا جوازد حضورپاك د زمانې مباركې پورې وو اوس خوانانو ښځوله د كورونو نه وتل نه دی پكار. په دې وجه خو حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل كه چرې حضورپاك دغه حالات كتلې وې(٣) كوم چه دحضورپاك د وفات نه پس ښځو پيداكړل نوهغوی به ئی د جماتونو د حاضرئی نه منع كړې وې لكه څنګه چه به بنی اسرائيلو ښځې رامنع ګولې.(٤)

علامه عينی رحمه الله چه حضرت عائشه رضي الله عنها دا قول د حضورپاك دوصال نه پس دنيزدې زمانې دې او اوس خو نعوذ بالله حالت ډير زيات خراب شوې دې په دې وجه د ښځود بهر وتلو جواز هيڅ شان سره نه شی كيدې. خاص كر د ښاريو د ښځودپاره د چا حال چه ټولو ته ښه معلوم دې.(٥)

۴ ابن ملقن رحمه الله فرمائی چه يوجماعت د ښځو عيدګاه ته تلل جائز ګڼړی او په دوی كښې حضرت ابوبكر، حضرت علی، حضرت ابن عمر او نور صحابه كرام رضي الله عنهم دی. او نورو حضراتو دا منع كړی دی په كوم چه عروه، قاسم، يحيی بن سعيدانصاری، امام مالك او امام ابويوسف رحمهم الله دی. د امام ابوحنيفه رحمه الله نه د دواړو روايت دې او بعض حضراتو د ځوانانو ښځودپاره ممانعت كړې دې اود ماشومانو او بوډې ګانو ښځودپاره ئی ممانعت نه دې كړې. د امام مالك رحمه الله او امام ابويوسف رحمه الله هم دغه مذهب دې.(٦)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه د اسلام په شروع كښې د ښځودپاره د وتلو حكم د دښمنانو په نظركښې تكثير سواد مسلمين په غرض سره وو.(٧) زه دا وايم چه هم دې سره هغه زمانه د امن وه او نن صبا امن ډيركم دې اود مسلمانانوشميرهم ډيرزيات شوې دې. په دې وجه د تكثيرسواد غرض فوت شو.(٨)

او زمونږ د احنافو مذهب هم هغه دې كوم چه صاحب د بدائع علامه كاسانی رحمه الله ذكر كړې دې چه ټولو فقهاؤ په دې امرباندې اتفاق كړې دې چه داخترونو اود جمعو د مونځونو او دنورو مونځونو دپاره د ځوانانو ښځو د وتلو د رخصت اجازت نه وی. لقوله تعالی﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾يعنی په خپلو كورونو كښې كښنئ. بل دا چه دهغوی د كورونو نه وتل به د فتنو او خرابو سبب وی. البته بوډۍ ګانې ښځې د اخترونو د پاره وتلې شی سره ددې چه غوره دهغوی دپاره هم بغيرد څه خلاف نه هم دغه دی چه د يو

---

(١) عمدة القاری: ۲۷۲/۳.
(٢) فتح الباری: ۵۳۵/۱عمدة القاری: ۲۷۲/۳.
(٣) قالت: لو أدرک النبی صلی الله عليه وسلم ما أحدث النساء لمنعهن المسجد، كما منعت نساء بنی اسرائيل. رواه الإمام ابخاری فی الأذان، باب انتظار الناس قيام الإمام العالم رقم الحديث: ۸۶۹
(٤) عمدة القاری: ۲۷۲/۳التوضيح لابن الملقن: ۵۱/۵.
(٥) عمدة القاری: ۲۷۲/۳.
(٦) التوضيح: ۲۵/۵.
(٧) التوضيح: ۲۵/۵.
(٨) عمدة القاری: ۲۷۲/۳.

مونځ دپاره دې هم نه اوځي. بيا كه ځړي اوځي نو په روايت د حسن عن الامام ابى حنيفه رحمه الله داختر مونځ به كوى اود امام ابويوسف رحمه الله د روايت مطابق به مونځ نه كوى بلكه صرف تكثير سواد مسلمين به كوى اود دعا د شركت نه به فائده اخلي. د ام عطيه رضي الله عنها نه روايت دې چه حضورپاك به نابالغ جينكئى پيغلې پرده كونكې جينكئى اود حيض والا ښځو ته هم د عيدگاه طرف ته د وتلو هدايت كولو. بيا د حيض والا د عيدگاه نه جدا مګر متصل ځائى كښې جمع كيدلې اودغه شان د بركت نه ډك تقريب اود اختر په اجتماع كښې شركت كولو اودمسلمانانو په دعاګانوكښې به ورسره وې.(١) هغه وخت حضورپاك دا هم اوفرمائيل د الله تعالى بنديګانې د جماتونود حاضرئى نه مه منع كوئى.(٢) او سنن ابى داؤد (٣)روايت كښې دى چه هغوى دې په ساده د استعمال په كپړوكښې اوځي او عطر اوخوشبوئى كښې لړپړ نه اوځي.(٤)

امام نووى رحمه الله فرمائى چه د ځوانې ښځې د پاره په اختركښې وتل مكروه دى اودغه شان هغه ښځه هم د كومې طرف ته چه د سړو رغبت وى ځكه چه دداسې ښځودپاره بهروتلوسره هغه پخپله هم په فتنوكښې اخته كيدې شى اودهغې د وجې نه سړى هم راګيريدې شى.(٥)

⑤ ددې روايت نه معلومه شوه چه د ښځو د نصيحت او وعظ دپاره د وخت امام يا چه كله هغه موجود نه وى نودهغه نائب جدا وخت وركولې شى.(٦)

⑥ دنصيحت په موقع سخته لهجه هم اختيارولې شى دې دپاره چه اوريدونكى د خرابو طور طريقو نه اود انسانيت د تنګ اوصاف پريږدى.(٧)

⑦ په صدقه كولوسره دالله تعالى عذاب دفع كيږى او په دې سره د ګناهونو كفاره كيږى.(٨)

⑧ دالله تعالى د نعمت نه انكار حرام دې او كفران نعمت مذموم دې.(٩)

⑨ په مومن باندې لعن طعن او ظلم او سختى كول حرام دى اوكه داسې بار بار كوى نود سختې كبيره ګناه مرتكب كيږى به.(١)

---

(١) قالت أم عطية: أمرناأن تخرج، فنخرج الحيض والعواتق.وذوات الخدور. فأما الحيض فيشهدن جماعة المسلمين ودعوتهم ويعتزلن مصلاهم. رواه السنة، فالبخاري في العيدين باب اعتزال الحيض المصلى تحت رقم الحديث:٩٨١ ومسلم في صلاة العيدين باب ذكرإباحة خروج النساء في العيدين إلى المصلى تحت رقم الحديث: ٢٠٥٦ والترمذي في أبواب العيدين باب في خروج النساء في العيدين تحت رقم الحديث: ٥٣٩ وأبوداؤد في الصلاة باب خروج النساء في العيد تحت رقم الحديث: ١١٣٦، والنسائي في صلاة العيدين باب اعتزال الحيض مصلى الناس تحت رقم الحديث: ١٥٦٠وابن ماجة في أبواب إقامة الصلوات ولاسنة فيها، باب ماجاء في خروج النساء في العيدين تحت رقم الحديث: ١٣٠٨.

(٢) صحيح البخاري رقم الحديث: ٩٠٠ صحيح مسلم رقم: ٩٩٠ سنن أبي داؤد رقم ٥۶۶.

(٣) سنن أبي داؤد كتاب الصلاة والسنة فيها، باب ماجاء في خروج النساء إلى المسجد رقم الحديث:٥۶٥.

(٤) بدائع الصنائع: ٢٣٩-٢٣٧عمدة القاري:٢٧٢/٣.

(٥) عمدةالقاري:٢٧٣/٣.

(٦) عمدة القاري: ٢٧٣/٣ فتح الباري: ٥٣٥/١شرح الكرماني: ١٧٠/٣.

(٧) فتح الباري: ٥٣۶/١عمدة القاري: ٢٧٣/٣.

(٨) حواله بالا.

(٩) حواله بالا.

⑩ دکفر اطلاق په حدیث باب کښې په ګناهونوباندې خکه کړې شوې دې (حالانکه ددې مرتکب د اسلام نه نه خارج کیږي) دې دپاره چه دداسې امورو نه احتراز اوغفلت نه وي اوداسې کونکې به سخت بد ګڼړلې شي. بل دا هم معلوم شو چه دکفر اطلاق په غیر کفر باندې کیدې شي.[1]
⑪ ددې روایت نه معلومه شوه چه شاګرد د خپل استاذ نه د یوسوال په ذریعه یوه خبره په ښه شان سره زده کولې شي.[2]
⑫ معلومه شوه چه دشهادت لوئی مدار په عقل باندې دې په دې وجه د ښځې شهادت دسړي د شهادت په نیمه ګرځولې شوې دې.[3]
⑬ د فقیرانو مسکینانودپاره سفارش کول مستحب دی اودهغوی دپاره د نورو نه سوال هم کولې شي. لهذا کومو حضراتو چه دنورو خلقو دپاره سوال کول مکروه ګرځولی دی هغه صحیح نه دی.[4]
⑭ د حدیث باب نه د امت دپاره د حضورپاك عظیم اخلاق او غیرمعمولی رحمت ورأفت ثبوت ملاؤ شو د عذاب نه خلاصي ورکول او رحمت ته د نیزدې کولو په فکرکښې به اوسیدلو. علیه الف الف تحیة وسلام.[5]

د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت: د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت د حدیث د ټکړې «ولم تصم» کښې دې او هغه دا چه دواړو کښې د حائضه دپاره دعدم جواز صوم ذکر دې.[6]

۷-باب: تَقْضِي الْحَائِضُ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا إِلَّا الطَّوَافَ بِالْبَيْتِ.

ماقبل سره ربط: په دې باب کښې دا مسئله بیان کړې شوې ده که په یوه ښځه باندې د احرام تړلو نه پس حیض راغلو نوبیابه هم هغه سواد طواف د بیت الله نه ټول مناسك حج اداکوي.[7] هم په دې سره په دواړو ابوابوکښې مناسبت هم معلومیږي چه باب سابق کښې د حائضه د ترك صوم ذکر وو او په دې باب کښې دترك طواف ذکر دې او دواړه (صوم او طواف) هم د فرائض نه دی.[8]

قوله: المناسك: په احادیثو کښې دا درې الفاظ مَنَاسِك، نُسُك او نَسِيكَة په کثرت سره واردشوی دی. مَنَاسِك د مَنْسِك جمع ده دا لفظ د سین فتحه اوکسره دواړو سره استعمالیږي اوددې اطلاق مصدر میمي، ظرف زمان او ظرف مکان دریواړو باندې کیږي.[9] دمصدر میمي کیدو په صورت کښې

---

[1] عمدة القاری: ۲۷۳/۳.
[2] حواله بالا
[3] شرح الکرمانی: ۱۷۰/۳عمدة القاری: ۲۷۳/۳.
[4] عمدة القاری: ۲۷۳/۳شرح الکرمانی: ۱۷۰/۳.
[5] حواله بالا.
[6] فتح الباری: ۵۳۶/۱عمدة القاری: ۲۷۳/۳.
[7] عمدة القاری:۲۷۰/۳.
[8] عمدة القاری:۲۷۳/۳.
[9] عمدة القاری:۲۷۳/۳.
[10] النهایة لابن الأثیر: ۷۳۶/۲عمدة القاری: ۲۷۳/۳.

منسك معنى دعبادت كولو اوظرف زمان كيدو په صورت كښې د عبادت وختونه او ظرف مكان كيدو په صورت كښې د عبادت د ځائى به وى. په دې وجه د حج افعال ته مناسك وائى چه هغه ټول افعال په عبادت كښې داخل دى. بل لفظ مَنْسَك دمذبح او قربان ګاه په معنى كښې هم استعماليږى. چنانچه نَسَكَ،يَنْسُكُ،نَسْكاً معنى ذبح،يذبح راخى.[1]

نسيكة: ددې معنى د ذبيحه ده اوجمع نُسُك راخى.[2]

نُسُک او نُسک: ددې اطلاق په طاعت عبادت او هر هغه كار باندې كيږى چه دالله تعالى د قرب ذريعه جوړشى او ناسك معنى عبادت كونكې د كوم جمع چه نُسّاكٌ ده.[3]

د ترجمة الباب مقصد:

د ترجمة الباب دمقصد په حواله مختلف اقوال دى:

دعلامه ابن بطال رحمه الله او علامه كرمانى رحمه الله رائې: علامه ابن بطال رحمه الله او علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه دا پوره باب دهغه حضراتو په مذهب باندې مبنى دې چه د حائضه او جنبى دپاره د قرآن قراءت ته جائز وائى. چه دامام بخارى رحمه الله مذهب هم دغه دې يا هغه د بل چا د مذهب حكايت كړې وى.[4]

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه په دې باب كښې ذكركړې شوى احاديث اوآثار نه د امام بخارى رحمه الله مقصد داخودل دى چه حيض اوجنابت د ټولو عباداتو منافى نه دى بلكه باوجود د حيض اوجنابت په حالت كښې د كيدوسره ذكر اواذكار وغيره لوستل جائزدى. او چونكه دطواف نه علاوه باقي ټول افعال اومناسك د حج هم په دې حالتونوكښې جائز وى.[5] خو بيافرمائى چه دا امام بخارى رحمه الله مقصد ګرځولو كښې نظر دې. ځكه چه مناسك حج خو په نص سره هم دغه شان ثابت دى. بيا په دې باندې نور استدلال څه ضرورت دې؟ بلكه بهترخبره هم هغه ده كومه چه ابن رشيد رحمه الله ابن بطال رحمه الله او نورو حضراتو ليكلې ده چه دامام بخارى رحمه الله مقصد د حائضه او جنبى دپاره په جوازد قراءت باندې حديث عائشه رضي الله عنها مذكورفى الباب نه استدلال كول دى په كوم كښې چه حضورپاك حضرت عائشه رضي الله عنها ته اوفرمائيل چه هغه دې د طواف نه علاوه په ټولو مناسك حج ادا كولوكښې حصه واخلى. او اعمال حج ذكر اذكار تلبيه او دعاء وغيره باندې مشتمل وى او حائضه ئې په دې كښې د يونه هم منع نه كړه. لهذا كه چرته اوس د قراءت د ممانعت حكم ددې وجې نه اوكړې شى چه دا ذكردې نو په دې ذكر اوپه نورو ذكرونوكښې هيڅ فرق نشته لكه څنګه چه نور ذكرونه جائز دى هم هغه شان دا ذكر هم، يعنى تلاوت د قرآن پاك به هم جائز وى.[6]

اوكه چرې د قراءت نه ممانعت دې ويناكولوسره اوكړې شى چه امر تعبدى دې نوددې د اثبات دپاره د خاص دليل ضرورت دې خود امام بخارى رحمه الله په نيز د قراءت د ممانعت سره متعلق روايات د صحت درجې ته نه دى رسيدلى په دې وجه امام بخارى رحمه الله او نورو مجوزين حضرات لكه امام طبرى رحمه الله

---

[1] حواله بالا.

[2] حواله بالا.

[3] حواله بالا.

[4] شرح ابن بطال: ۴۲۶/۱ شرح الكرماني: ۱۷۳/۳.

[5] فتح الباري: ۵۳۷/۱التوضيح لابن الملقن: ۵/۵۷.

[6] فتح الباري: ۵۳۷/۱.

ابن منذر رحمه الله او داود ظاهري وغیره جدیث «کان یذکرالله علی کل أحیانه» د عموم نه استدلال کوی چه ذکر اعم دې که هغه د قرآن په ذریعه وی او که د نورو ذکرونو په ذریعه وی.(۱)

دعلامه عینی رحمه الله رائې: علامه عینی رحمه الله په رومبو دوو بابونوکښې مناسبت بیان کړې چه باب سابق کښې د ترك صوم ذکر وو او دې باب کښې دترك طواف ذکر دې او دواړه هم فرض دی.(۲) دې نه پس ترجمة الباب سره آثارمذکوره فی الباب مناسبت ذکرکولو سره فرمائی چه مناسبت دادې چه حیض د ټولو عباداتو منافی نه دې بلکه بعض عبادتونه په دغه حالت کښې هم جائز دی لکه ذکر اذکار وغیره. او مناسك حج هم بغیرد طواف نه ددغه ټولو عبادتونونه دې چه حالت حیض ددې منافی نه دې لهذا دغه اعمال د حج هم جائز شو.(۳). مګر وړاندې تلوسره پخپله علامه عینی رحمه الله هم هغه خبره کړې ده کومه چه نورو شراح ذکرکړې ده چه د بخاری رحمه الله مقصد د حائضه او جنبی دپاره د قراءت په جواز باندې استدلال کول دی.(۴)

دعلامه رشیداحمد ګنګوهی رحمه الله رائې: علامه رشیداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه د باب لاندې ذکرکړې شوې روایت خو په ترجمة الباب کښې ذکرکړې شوې معنی باندې ظاهردې چه چه په دواړو کښې ددې خبرې بیان دې چه حائضه بغیرد طواف نه ټول مناسك حج اداکولې شی. امام بخاری رحمه الله یو څو آثار ذکر کړی چه په دغه آثارو سره هم ترجمة الباب ثابت کړی. ددغه آثارو ذکر کولو سره امام بخاری رحمه الله د حائضه دپاره د قراءت جواز او د ذکراذکار جواز ثابت کړې. لهذا چه کله د حائضه دپاره د ذکر اذکار لوستل جائز دی نومناسك حج به هم جائز وی ځکه چه مناسك حج هم په ذکر اذکار باندې مشتمل دی. البته حائضه طواف نه شی کولې ځکه چه طواف په جمات کښې وی اوحائضه جمات ته نه شی داخلیدې. او دویمه وجه داده چه طواف د مونځ په شان دې لهذا د مانځه په شان حائضه طواف هم نه شی کولې.(۵) چنانچه په روایت کښې دی چه: «الطواف حول البیت مثل الصلوة» یعنی د بیت الله طواف د مونځ په شان دې.(۶)

حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی ددغه ټولو اقوالو حاصل په څلورو اقوالوکښې راڅی. رومبې قول دادې چه دامام بخاری رحمه الله مقصد د حائضه دپاره بغیرد طواف نه ټول مناسك د حج ادا کولوجواز خودل دی. دویم قول دادې چه مقصد د بخاری رحمه الله د حائضه دپاره د حائضه د قراءت په جواز باندې استدلال کول دی. دریم قول دادې د حائضه د پاره د بعض طاعاتو جواز بیانول دی بغیرد هغه طاعاتو دکوم نه چه دممانعت تصریح د قرآن اوحدیث وغیره نه ثابت دی لکه مونځ روژه اوطواف وغیره. څلورم قول دادې چه مقصود په خاص توګه د ممانعت د طواف بیانول دی لکه چه سابقه باب کښې په خاص توګه د روژې ذکروو.(۷) بله داخبره دې واضحه وی چه په ذکرکړې شوو

---

۱) حواله بالا.
۲) عمدة القاری:۲۷۳/۳.
۳) حواله بالا
۴) عمدة القاری: ۲۷۵/۳-۲۷٤.
۵) لامع الدراری: ۲۶۱/۳.
۶) لامع الدراری: ۲۶۱/۳.
۷) الکنز المتواری: ۲۶۱/۳.

احكامو كښې د حائضه اوجنبي حكم برابردې ځکه چه د حيض حدث د جنابت د حدث نه اغلظ او زيات سخت دې.[1]

اوس دغه آثار په ترتيب سره ذکرکولې شي: «وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: لَا بَأْسَ أَنْ تَقْرَأَ الآيَةَ. وَلَمْ يَرَ ابْنُ عَبَّاسٍ بِالْقِرَاءَةِ لِلْجُنُبِ بَأْساً. وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَذْكُرُ اللهِ على كُلِّ أَحْيَانِهِ. وَقَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ: كُنَّا نُؤْمَرُ أَنْ يَخْرُجَ الْحُيَّضُ فَيُكَبِّرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ وَيَدْعُونَ. [ر:٣١٨]»

قوله:: (١-وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: لَا بَأْسَ أَنْ تَقْرَأَ الآيَةَ): ابراهيم رحمه الله فرمائي د حائضه دپاره د يوايت په لوستلو كښې هيڅ حرج نشته دې.

ابراهيم: دا ابراهيم بن يزيد النخعي رحمه الله دې.[2] د دوی حالات **كتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم** لاندې تير شوی دی.

تخريج: دا اثر امام عبدالله بن عبدالرحمن الدرامي رحمه الله په دې سندسره او په دې الفاظوسره موصولاً ذكركړې دې: «**حدثنا يزيد بن هارون عن هشام الدستوائي عن حماد عن إبراهيم قال: أربعة لايقرءون القرآن: عند الخلاء، وفي الحمام، والجنب والحائض إلا الآية ونحوها للجنب والحائض**»[3]

يعنې ابراهيم بن يزيد نخعي رحمه الله فرمائي څلور كسان قرآن نه شي لوستلې. يو هغه چه بيت الخلاء كښې وی دويم هغه چه په حمام كښې وی دريم جنبي او څلورم حائضه ده. البته حائضه اوجنبي يوآيت يا ددې په شان لوستلې شي.

د تعليق مقصد: دامام بخاري رحمه الله مقصد دمذكوره تعليق نه دادې چه دحائضه او جنبي دپاره د قرآن كريم د قراءت جواز ثابتول دی.[4]

فائده: واضحه دې وی چه د ابراهيم نخعي رحمه الله نه صرف دغه يو قول نقل نه دې كوم چه امام بخاري رحمه الله روايت كړې دې بلكه په دې سلسله كښې د ابراهيم نخعي رحمه الله نه مختلف اقوال نقل دی. يو قول داهم دې چه د آيت نه دكم قراءت خو كولې شي ليكن دپوره آيت نه.[5]. دغه شان يوبل روايت داهم دې چه حائضه قرآن لوستلې شي او په يوروايت كښې دی چه جنبي قرآن نه شي لوستلې.[6]

دعلامه شبيراحمد عثماني رحمه الله تحقيق: علامه شبيراحمد عثماني رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله د حائضه او جنبي دپاره د قرآن د قراءت جواز باندې دحضرت ابراهيم نخعي رحمه الله د قول نه استدلال كړې دې. مونږ ته د امام بخاري رحمه الله په دې استدلال باندې حيرانتيا كيږي. زمونږ په نيز په استدلال كښې د پيش كولودپاره دصحيح بخاري دحديث طلب كولې شي اوبخپله امام بخاري رحمه الله د يوتابعي قول پيش كوی. اودتابعي باره كښې امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائي «**هم رجال ونحن رجال**» بياد امام بخاري

---

[1] فتح الباري: ٥٣٧/١عمدة القاري:٢٧٣/٣.

[2] كشف الباري:٢٥٣/٢.

[3] سنن الدارمي: ٢٥٢/١رقم الحديث: ٩٩٣ قديمي.

[4] فتح الباري: ٥٣٧/١عمدة القاري: ٢٧٥/٣-٢٧٤.

[5] مصنف ابن أبي شيبة كتاب الطهارة باب: من رخص لجنب أن يقرأمن القرآن: ٣٨/٢-٣٧ رقم الحديث: ١٠٩٦، ١١٠٣-١١٠٤، إدارة القرآن والعلوم الإسلامية

[6] عمدة القاري: ٢٧٤/٣.

رحمه الله قول هم واضح نه دي. ددې نه خود يوآيت د تلاوت جوازمعلوميږي. لکه چه امام بخاری رحمه الله د يوداسې قول نه استدلال کوی په کوم کښې چه د قراءت د معمولی مقدار د قراءت جواز دی. معلومه شوه چه ددې نه د امام بخاری رحمه الله د مؤقف پوره تائيدنه کيږی. ممکن ده چه ابراهيم نخعی رحمه الله دلعه د ذکر اودعا په توګه باندې د يوآيت د تلاوت اجازت ورکړې وی اوزمونږ مسلك هم دغه دې چه د ذکر اودعا په نيت سره که د قرآن آيت اولوستلې شی نو په دې کښې بديت نشته دې. زمونږ په نيز پوره ايت لوستل خو په اتفاق سره منع دی. البته د آيت نه بغير کښې د امام طحاوی رحمه الله او امام کرخی رحمه الله اختلاف دي.(١) امام طحاوی رحمه الله د آيت نه کم لوستلوته جائز وئيلی دی اوامام کرخی رحمه الله دعدم جواز حکم لګولې دې.(٢)

دمذکوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: د مذکوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه په دواړو کښې داخودلې شوی دی چه حيض د ټولو عباداتو منافی نه دې بلکه ذکر اذکار وغيره په دې حالت کښې هم جائز دی. او د طواف نه علاوه ټول مناسك حج اودغه شان تلاوت د کلام پاك هم په ذکر کښې داخل دې په دې وجه د حائضه د پاره دا عبادتونه په ځانی راوړل به هم جائز وی.(٣)

قوله: (٢ - ولم یر ابن عباس بالقراءة للجنب بأساً): ابن عباس رضی الله عنهما به د جنبی په قرآن لوستلو کښې هيڅ حرج نه ګڼړلو.

ابن عباس: داحضرت عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف، د حضورپاك صلی الله علیه وسلم د تره خوئی دې. د دوی مختصر حالات بدء الوحی. دڅلورم حديث لاندې او تفصيلی حالات **کتاب الايمان باب کفران العشير وکفربعد کفر** لاندې تيرشوی دی.(٤)

تخريج: دامام بخاری رحمه الله دا اثر ابن المنذر رحمه الله په دې سندسره او په دې الفاظوسره موصولاً ذکرکړې دی: «عن محمود بن ادم، عن الفضل بن موسى، عن الحسين، يعني ابن واقد، عن يزيد النحوي عن عكرمة: أن ابن عباس كان يقرأ ورده وهو جنب».(٥) يعنى ابن عباس رضی الله عنهما به خپله وظيفه لوستله اوحال دا چه هغه به په جنابت کښې وو. دغه شان ابن ابی شيبه رحمه الله هم دا اثر موصولاً ذکر کړې دې چه ابن عباس رضی الله عنهما يو يا دوه آياتونه لوستلوکښې هيڅ حرج نه ګڼړلو.(٦)

دتعليق مقصد: ددې تعليق نه هم دامام بخاری رحمه الله مقصد د حائضه اوجنبی دپاره د قرآن پاك دقراءت کولوجواز ثابتول دی.(٧)

---

(١) فضل الباری:٢/٤٧٣.
(٢) فيض الباری: ٤٩٢/١.
(٣) عمدة القاری: ٢٧٣/٣.
(٤) کشف الباری: ٤٣٥/١، ٢٠٥/٢.
(٥) الأوسط لابن المنذر: ٩٨/٢ رقم الحديث: ٦٢٤دارطيبه.
(٦) مصنف ابن أبی شيبة كتاب الطهارة باب من رخص للجنب أن يقرأ من القرآن رقم الحديث: ١٠٩٥ تغليق التعليق: ١٧١/٢عمدة القاری: ٢٧٤/٣.
(٧) فتح الباری:٥٣٧/١عمدة القاری:٢٧٥/٣-٢٧٤.

دجواز قراءت په سلسله كښې د امام بخاري رحمه الله اونورو ائمه مذاهب: امام ترمذي رحمه الله حديث ابن عمر رضي الله عنهما «لاتقرأ الحائض ولا الجنب شيئاً من القرآن» يعنى حائضه اوجنبي دې د قرآن پاك نه لوستل نه كوى روايت كولونه ليكلى دى چه هم دغه شان د حضرت علي رضي الله عنه نه هم روايت دې اوهم دغه دعدم جواز قول دحضرات صحابه كرامو نه حضرت عمر، حضرت علي، حضرت جابر رضي الله عنهم او تابعين نه حضرت حسن، زهري، ابراهيم نخعي، قتاده، امام احمد، امام شافعي، اسحاق، سفيان ثوري، ابن المبارك رحمهم الله دې. ددې ټولو حضراتو په نيزهم حائضه او جنبي قرآن نه شي لوستلې بغيرد حرف يا د آيت جز وغيره نه، البته ددوى دپاره تسبيح اوتهليل اجازت دې.[1]

امام مالك رحمه الله فرمائي چه آيت اوددې برابر دې نه لولي.[2] اود دوى نه دا هم روايت دې چه جنبي خودې نه لولي مګر حائضه لوستلې شي خكه چه كه هغه ئې نه لولي نوقرآن به ترې هير شي خكه چه ايام حيض زياتې وى اودجنابت موده كمه وى.[3]

د احناف رحمهم الله مذهب دادې چه حالت د جنابت اوحيض اونفاس كښې تلاوت جائزنه دې. كه چرې معلم وى نوشاګرته يوه يوه كلمه جدا جدا خودلې شي. هم دغه حكم دمعلمه دپاره هم دې. دغه شان د كار په شروع كښې تسميه په مقصد د دعا يا ثناء وړوكى آيت لوستلو هم اجازت دې.[4] البته د آيت نه كم په اراده دتلاوت قراءت كښې دوه روايتونه دى دكوم تفصيل چه كتاب الحيض د شروع مباحث كښې تيرشوى دې.

دامام بخاري رحمه الله مذهب په دې مسئله كښې د داؤد ظاهري رحمه الله دمذهب موافق دې اوهغه دادې چه ددې حضراتو په نيز حائضه اوجنبي تلاوت كولې شي. هم دغه مذهب د سعيدبن المسيب، طبري، ابن المنذر رحمهم الله او ابن عباس رضي الله عنهما دې.[5] دلته امام بخاري رحمه الله دحديث عائشه رضي الله عنها اطلاق او ذكركړې شوى آثار نه استدلال كړې دې. خود حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عيني رحمه الله په قول د دې ټولو نه استدلال محل نظردې.[6]

امام بخاري رحمه الله دټولو نه رومبې اثر د ابراهيم نخعي رحمه الله پيش كړې دې اوشاته داخبره تيره شوې ده چه د ابراهيم نخعي رحمه الله نه صرف هم دغه يوقول نقل نه دې بلكه په دې مسئله كښې د هغه نه مختلف اقوال نقل دى د كوم تفصيل چه د اثر لاندې ذكر دې اود دغه مختلف اقوالو په رڼاكښې دهغوى مذهب د ائمه اربعه د مذاهب موافق هم دې.

شراح ليكلى دى چه جمهورو دامام بخاري رحمه الله په مسلك باندې په دې احاديثوسره ردكړې دې چه د حائضه او جنبي دپاره د قرآن پاك د قراءت د ممانعت په سلسله كښې راغلى دى.[7] علامه عيني رحمه الله د ممانعت سره متعلق دا احاديث پيش كړى دى: ① «فقال أبوداؤد........ دخلت على علي رضى الله عنه أنا

---

[1] جامع الترمذي كتاب الطهارة باب ماجاء في الجنب والحائض أنهما لا يقرآن القرآن رقم الحديث: ١٣١

[2] عمدة القاري:٣/٢٧٤.

[3] بدية المجتهد: ١/٥٤٢المغني لابن قدامة:١/٩٦عمدة القاري:٣/٢٧٤.

[4] رسائل ابن عابدين ١١١-١١٢.

[5] فتح الباري: ١/٥٣٧عمدة القاري: ٣/٢٧٤إرشادالساري: ١/٥٤٥.

[6] فتح الباري: ١/٥٣٨عمدة القاري:٣/٢٧٥.

[7] عمدة القاري: ٣/٢٧٥.

ورجلان...... فقال: "إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يخرج من الخلاء فيقرئنا القرآن ويأكل معنا اللحم، لا يحجزه عن القرآن شيء ليس الجنابة. أخرجه الأربعة»[1]

يعني حضرت علي رضي الله عنه اوفرمائيل چه حضورپاك د قضاء حاجت نه پس تشريف راوړلو نو مونږ ته به ئې قرآن لوستلو مونږ سره به غوښه خوړله اوهغوی ته په قرآن مجيد لوستلو او بل ته دخودلو نه د جنابت به بل هيڅ څيز نه مانع كيدلو.

ددې حديث د رواتو نه عبدالله بن سلمه سره متعلق امام بخاري رحمه الله كلام كړې دې او امام شافعي رحمه الله هم دا حديث ذكر كولوسره ليكي چه: «وان لم يكن أهل الحديث يثبتونه» يعني اګرچه اهل حديث دا ثابت نه مني. او امام خطابي رحمه الله ليكلي دي چه امام احمد رحمه الله دې حديث ته ضعيف وئيلي وو اوعبدالله بن سلمه رحمه الله ئې هم تضعيف كړې وو. ابن جوزي رحمه الله هغه ته الضعفاء والمتروكون كښې ذكركړې دې. امام بيهقي رحمه الله ليكلي دي چه دې حديث ته غيرثابت وئيلو مدار په عبدالله بن سلمه باندې دې.[2]

ددې په جواب كښې علامه عيني رحمه الله فرمائي چه امام ترمذي رحمه الله هم دا دعبدالله بن سلمه رحمه الله حديث ذكركولو سره هم دې حديث ته حديث حسن صحيح وئيلې دې.[3] ابن حبان رحمه الله هم ددې تصحيح حكړې ده. امام حاكم رحمه الله عبدالله بن سلمه ته غيرمطعون وئيلې دې.[4] امام عجلي رحمه الله ده ته تابعي ثقة وئيلې دې هم دغه شان ابن عدي رحمه الله وئيلي دي چه زما اميددې چه عبدالله بن سلمه لابأس به دې.[5]

② «قال الترمذي وابن ماجه ...... عن ابن عمر قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "لا يقرأ الحائض ولا الجنب شيئا من القرآن»[6]

يعني د ابن عمر رضي الله عنهما نه نقل دي چه حضورپاك صلى الله عليه وسلم فرمائيلي دي: حائضه اوجنبي دې دقرآن پاك نه څه نه لولي. دې حديث ته د اسماعيل بن عياش د وجې نه ضعيف وئيلې شوې دې.[7]

③ دحضرت جابر رضي الله عنه نه هم د ابن عمر رضي الله عنهما په شان نقل دي ليكن دې روايت ته د محمد بن الفضل د وجې نه ضعيف وئيلې شوې دې.[1]

---

[1] سنن أبي داؤد، كتاب الطهارة باب فى الجنب يقرأ القرآن رقم الحديث: ٢٢٩سنن الترمذي كتاب الطهارة باب ماجاء فى الرجل يقرأالقرآن على كل حال مالم يكن جنباً، رقم الحديث: ١٤٦سنن النسائي، كتاب الطهارة باب حجب الجنب من قراءة القرآن رقم الحديث: ٢٦٧-٢٦٦ سنن ابن ماجه أبواب اللتيمم باب ماجاء فى قراءة القرآن على غيرطهارة رقم الحديث: ٥٩٤.

[2] عمدة القاري: ٢٧٥/٣.

[3] سنن الترمذي: كتاب الطهارة باب ماجاء فى الرجل يقرأالقرآن على كل حال مالم يكن جنباً رقم الحديث: ١٤٦عمدة القاري: ٢٧٥/٣.

[4] عمدة القاري: ٢٧٥/٣.

[5] معرفة الثقات للعجلي: ٣٢/٢الكامل فى الضعفاء لابن عدي: ١٧٠/٤رقم الترجمة: ٩٨٩تهذيب الكمال: ٥٢/١٥عمدة القاري: ٢٧٥/٣.

[6] سنن الترمذي كتاب الطهارة باب ماجاء فى الجنب والحائض أنهما لا يقرآن القرآن رقم الحديث: ١٣١سنن ابن ماجه أبواب التيمم باب ماجاء فى قرآءة القرآن على غيرطهارة رقم الحديث: ٥٩٦-٥٩٥.

[7] عمدة القاري: ٢٧٥/٣.

ددې دواړو په جواب کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی دې دواړو احادیثوته د حدیث علی رضی الله عنه نه تقویت ملاویږی.[2]

چونکه دامام بخاری رحمه الله په نیز په دې باب کښې یوحدیث د صحت درجې ته نه دې رسیدلې په دې وجه هغه د حائضه او جنبی دپاره د قراءت د جواز قول اختیارکړې او په دې باندې نې دهغه احادیثو نه استدلال اوکړو چه د امام بخاری رحمه الله په نیز د صحت درجې ته رسیدلی دی.[3]

ددویم اثر لاندې علامه رشیداحمد گنگوهی رحمه الله فرمائی چه د ابن عباس رضی الله عنهما د قول نه د احنافو حضراتو په مسلك باندې اعتراض کیږی ځکه چه ابن عباس رضی الله عنهما د جنبی دپاره د قرآن کریم قراءت ته جائز وائی. لیکن داعتراض جواب دادې چه کیدې شی د ابن عباس رضی الله عنهما د قراءت اجازت ورکول د آیت نه کم سره مختص وی لکه چه حضرات حنفیه هم د امام طحاوی رحمه الله د قول موافق مادون الآیة قراءت جائز گنړی.[4]

شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه دا جواب د امام بخاری رحمه الله د ذکرکړې شوی د الفاظو دحده پورې خو صحیح دې لیکن شراح چه دا اثر د ابن المنذر رحمه الله په حواله سره موصولاً ذکرکړې دې د دغه اثر موصول په اعتبارسره دا جواب یا تاویل نه شی چلیدلې ځکه چه په دغه اثر موصول کښې "ورد" الفاظ دی اوځوك هم د ورد یا وظیفه یقیناً د آیت نه کم نه وی الآیه چه ددې موصول اثر په جواب کښې اوویلې شی چه د ورد نه مراد د قراءت نه علاوه نور اذکار دی.[5] نور فرمائی چه ددې کلام مطابق دامام بخاری رحمه الله بیان کړې شوی اثر او د ابن المنذر رحمه الله ذکرکړې شوی اثر دواړه به یو نه وی اوداسې د علامه رشیداحمد گنگوهی رحمه الله د امام بخاری رحمه الله په مذکوره اثرکښې تاویل اوتوجیه صحیح کیږی.[6]

دمذکوره تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: دتعلیق مذکوره ترجمة الباب سره هم هغه مناسبت دې کوم چه د تیرشوی تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت وو.

قوله: ۲-وکان النبی صلی الله علیه وسلم یذکر الله علی کل أحیانه: نبی کریم صلی الله علیه وسلم به هروخت دالله تعالی ذکر کولو.

تخریج: دا تعلیق امام مسلم امام ابوداؤد او امام ترمذی رحمهم الله د «أبوکریب محمد بن العلاء عن یحیی بن أبی زائدة عن أبیه، عن خالد بن سلمة، عن البهی، عن عروة، عن عائشة» طریق سره موصولاً ذکرکړې دې.[7]

---

[1] سنن الدارقطنی کتاب الجنائز باب تخفیف الصلاة رقم الحدیث: ۱۸۷۹حلیة الأولیاء:۲۲/٤عمدة القاری:۲۷۵/۳.

[2] عمدة القاری: ۲۷۵/۳.

[3] حواله بالا

[4] لامع الدراری ومع الکنز المتواری:۲۶۲/۳.

[5] الکنزالمتواری: ۲۶۳/۳.

[6] حواله بالا.

[7] صحیح مسلم کتاب الطهارة باب ذکرالله تعالی فی حال الجنابة وغیرها رقم الحدیث: ۸۲۶وسنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب فی الرجل یذکرالله تعالی علی غیرطهر رقم الحدیث: ۱۸وجامع الترمذی کتاب ا لدعوات باب ماجاء أن دعوة المسلم مبستجابة رقم الحدیث: ۳۳۸٤.

دمذكوره تعليق مقصد: دامام بخاري رحمه الله مقصد دمذكوره تعليق او دغه شان د دې باب لاندې ذكر كړې شوى نورو آثارونه د جنبي او حائضه دپاره د قراءت جواز په مسئله باندې استدلال كول دى. او د استدلال طريق دادې چه كله د حديث نه ثابته ده چه حضورپاك به هروخت دالله تعالى ذكركولو نوددې نه معلومه شوه چه د جنابت په حالت كښې هم د الله تعالى ذكر به ئې نه وى ترك كړې ځكه چه په جميع احيان كښې د جنابت حالت هم داخل دې او بيا چونكه د جنبي او حائضه دواړو په احكاموكښې هم څه خاص فرق نشته دې. په دې وجه هم دغه حكم (د ذكرجواز) به د حائضه دپاره هم وى او ذكر دخپل عموم په وجه تلاوت وغيره دواړو ته شامل دې. (١)ددې جواب دادې چه د ذكر نه مرادغير قرآن دې ځكه چه دحائضه دپاره اود جنبي دپاره د قراءت ممانعت د احاديث مرفوعه نه ثابت دې لهذا دعموم ذكر نه استدلال صحيح نه دې. (٢)

قوله:: (٤ -وقالت أم عطية: كنا نؤمر أن يخرج الحيض فيكبرن بتكبيرهم ويدعون): ام عطيه رضي الله عنها اوفرمائيل مونږ ته به حكم كيدلو چه (مونږ) حائضه ښځې هم (داختر په ورځ) بهر اوخو، پس (حائضه ښځو به هم) سړو سره تكبير ونيل اودعا به ئې كوله.

أم عطية: دا صحابيه نسيبه بنت كعب انصاريه رضي الله عنها ده دا په خپل كنيت ام عطيه سره مشهوره ده. ددې حالات كتاب الوضوء باب التيمن في الوضوء والغسل لاندې تيرشوى دى.

تخريج: دا تعليق امام بخاري رحمه الله كتاب العيدين باب التكبير أيام منى وإذا غدا إلى عرفة لاندې د ((عن عمر بن حفص عن أبيه عن عاصم عن حفصة بنت سيرين عن أم عطية)) په طريق باندې موصولاً ذكركړې دې. (٣)

دمذكوره تعليق مقصد:امام بخاري رحمه الله مقصد ددې تعليق نه هم هغه دې كوم چه شاته تيرشوې دې. يعنى د جوازد قراءت د حائض او جنبي دپاره، باندې استدلال كول اوطريق داستدلال هم هغه دې چه دامام بخاري رحمه الله په نيز تلاوت وغيره تلاوت كښې ذكركيدوكښې هيڅ فرق نشته دې لهذا لكه څنګه چه دحائض اوجنبي دپاره غيرتلاوت يعنى ذكرونه وغيره جائزدى نوتلاوت هم جائزدې ځكه چه ذكرټولوته شامل دې. ددې جواب هم هغه دې چه دعموم ذكرنه استدلال كول صحيح نه دى باقى تكبير اودعا د جمهور حضراتو په نيزهم د حائضه او جنبي دپاره ممنوع نه دى. (٤)

قوله:: ويدعون): اكثرروات دا صيغه داسې نقل كړې ده اود كشميهنى رحمه الله په روايت كښې ويدعين دې. (٥)

دمذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: دې تعليق ته هم ترجمة الباب سره هم هغه مناسبت حاصل دې كوم چه دتيرو شوو دواړو تعليقاتو ترجمة الباب سره دې.

---

(١) لامع الدراري: ٢٦٣/٣.

(٢) أنوارالباري: ٤١٦/١٠.

(٣) صحيح البخاري: كتاب العيدين باب التكبير أيام منى وإذا غدا إلى عرفة رقم الحديث: ٩٧١.

(٤) أنوارالباري: ٤١٧/١٠.

(٥) فتح الباري: ٥٣٧/١.

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَخْبَرَنِي أَبُوسُفْيَانَ: أَنَّ هِرَقْلَ: دَعَا بِكِتَابِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَرَأَهُ فَإِذَا فِيهِ: (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ، وَ: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ﴾ الْآيَةَ). [ر: ٧].

يعنې ابن عباس رضي الله عنهما اوفرمائيل چه هغوی ته ابوسفيان بيان اوکړو چه هرقل د نبی کريم ﷺ نه مکتوب طلب کړو او هغه ئې اولوستلو، په هغې کښې ليکلي وو چه شروع کوم په نامه د الله تعالی چه ډير لوئې مهربان او ډير رحم والا دې، او اې اهل کتاب د يو داسې کلمې طرف ته راشئې چه زمونږ او ستاسو په مينځ کښې مشترکه ده.

ابن عباس: دا حضرت عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدمناف، د حضورپاک ﷺ د تره خوئې دې. د دوی مختصر حالات بدء الوحی دڅلورم حديث لاندې او تفصيلی حالات كتاب الايمان باب كفران العشير وكفر بعد كفر لاندې تيرشوی دی. (١)

تخريج: د ابن عباس رضي الله عنهما دا حديث د ابوسفيان رضي الله عنه د هغه اوږد حديث ټکړه ده کوم چه ابوسفيان رضي الله عنه د بادشاه هرقل په قصه کښې روايت کړې دې. امام بخاری رحمه الله دغه ټکړه بدء الوحي نه علاوه کتاب الجهاد او کتاب التفسير کښې هم مختصر اوطويل دواړو اندازوکښې اوحصوکښې زهري عن عبيدالله عن ابن عباس په طريق سره موصولاً ذکرکړې ده. (٢)

دمذکوره تعليق مقصد: ددې تعليق نه د امام بخاری رحمه الله د خپل مقصد دپاره استدلال داسې دې چه نبی کريم ﷺ خپل مکتوب د روم د کافرانو طرف ته ليګلې وو او په هغه مکتوب کښې يو دوه د قرآن آياتونه هم وو اودا خبره معلومه هم ده چه کافران خو ټول په ټول پليت او جنبی وی اوبيا دغه مکتوب ته هغه لاس يوړو وئې نيولو او وئې لوستلوهم، لهذا دا ټول د جنبی دپاره د قراءت په جواز باندې دلالت کوی. ځکه چه د رسول الله ﷺ د هغه کافرانو طرف ته خپل خط روانول دهغوی د پاره دغه خط ته لاس لګول اولوستل جائز ګرځول دی. (٣)

ددې په جواب کښې جمهور حضرات فرمائی چه هغه مکتوب د دغه دوو قرآنی آياتونونه علاوه نور په ډيرو څيزونو باندې مشتمل وو لکه چه دا يوداسې مکتوب وو لکه فقه يا د تفسير کتاب کښې چه يو څو آياتونه اوليکلې شی اوداسې قسم هريوکتاب ته لاس لګول او هغه لوستل جمهور حضرات منع کړې دی. بل امام احمد رحمه الله په صراحت سره فرمائيلی دی چه د تبليغ د مصلحت په رڼاکښې د يو آيات دوو ليکلو ګنجائش شته او ډير شوافع حضرات هم دغه فرمائی. (٤)

بعض حضراتو داجواب هم ورکړې دې چه په دغه قصه دهرقل کښې د جنبی دپاره د قراءت په جواز باندې هيڅ دليل نشته دې. ځکه چه د جنبی دپاره ممانعت دقراءت هغه وخت دې کله چه ئې د تلاوت کولو قصد او اراده هم وی اوکوم مکتوب چه لوستلې شی دهغې نه دامعلوميږی هم چه واقعی هم

---

(١) كشف البارى: ٤٣٥/١، ٢٠٥/٢.

(٢) صحيح البخارى كتاب بدءالوحى رقم الحديث:٧وكتاب الجهاد باب دعاء النبى صلى الله عليه وسلم إلى الإسلام والنبوع الخ رقم الحديث: ٢٩٤١وكتاب التفسير باب: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ﴾ الآية رقم الحديث: ٤٥٥٣.

(٣) فتح البارى: ٥٣٧/١عمدة القارى:٢٧٤/٣.

(٤) فتح البارى: ٥٣٧/١الكنز المتوارى: ٢٦٤/٣.

قرآن پاك لولى. باقى كه څه داسې خط وغيره لولى د كوم باره كښې چه هغه علم نه وى چه داد قرآن پاك نه دې كه نه نو ددې نه د ممانعت حكم نشته او هم دغه حال د كافر هم دې. (۱)

د شيخ زكريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه دا ټول تفصيل خوهغه وخت دې كوم وخت چه په دغه مكتوب كښې ليكلې آيت قرآن ثابت وى خكه چه اول د حديث هرقل نه لاتدې په دې امر كښې اختلاف تيرشوې دې چه مذكوره آيت د هرقل د مكتوب نه وړاندې نازل شوې كه روستو نازل شوې. درمختاركښې دى چه نصرانى به قرآن ته د لاس لګولو نه منع كولې شى. البته امام محمد رحمه الله دغسل نه پس ددې اجازت وركړې دې اوده‌دايت په اميد باندې كافرته د قرآن مجيد اوفقه تعليم هم وركولې شى. (۲)

د مذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: دې تعليق ته هم ترجمة الباب سره هم هغه مناسبت حاصل دې كوم چه دتيرو شوو دريوارو تعليقاتو ترجمة الباب سره دې.

وَقَالَ عَطَاءٌ، عَنْ جَابِرٍ: حَاضَتْ عَائِشَةُ فَنَسَكَتِ الْمَنَاسِكَ، غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ، وَلَا تُصَلِّي. [ر: ۶۸۰۳]

يعنى عطاء رحمه الله دجابر رضي الله عنه په حواله سره بيان كړې دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها ته (حج كښې) حيض راغلو نوهغې ټول مناسك پوره كړل بغيرد بيت الله د طواف نه او مونځ به ئې هم نه كولو.

تراجم رجال

عطاء: دعطاء نه مراد عطاء بن ابى رباح رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب العلم باب عظة الامام النساء لاتدې تيرشوى دى. (۳)

جابر: دا جابربن عبدالله انصارى مشهور صحابى رضي الله عنه دې. د دوى احوال كتاب الوضوء باب من لم ير الوضوء الامن المخرجين من القبل والدبر لاتدې تيرشوى دى.

تخريج: دا تعليق امام بخارى رحمه الله كتاب التمنى باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: لواستقبلت من أمري ما استدبرت كښې حسن بن عمر عن يزيد عن حبيب عن عطاء په طريق سره موصولاً ذكركړى دى. (۴)

دمذكوره تعليق مقصد: شاته تيرشوى دى چه دامام بخارى رحمه الله مقصد دحديث الباب اومذكوره آثارو نه د حائضه اوجنبى دپاره د قراءت په جواز باندې استدلال كول دى. اود مذكوره تعليق نه د استدلال وجه د ترجمة الباب مقصد دعنوان لاتدې تير شوى دى.

د مذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: دې تعليق ته هم ترجمة الباب سره هم هغه مناسبت حاصل دې كوم چه تيرو شوو څلورو وارو تعليقاتوته حاصل دې.

وَقَالَ الْحَكَمُ: إِنِّي لَأَذْبَحُ وَأَنَا جُنُبٌ، وَقَالَ اللَّهُ: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ﴾ /الانعام: ۱۲۱/.

يعنى حكم رحمه الله فرمائى په كومه ذبيحه چه د الله تعالى نوم نه وى اخستې شوې هغه مه خورئ.

الحكم: داحكم ابن عتيبه دې. ددوى حالات كتاب العلم باب السمر بالعلم لاتدې تيرشوى دى. (۱)

---

(۱) فتح البارى: ۵۳۸/۱ الكنز المتوارى: ۲۶۴/۳.

(۲) الكنز المتوارى: ۲۶۴/۳ الدر المختار كتاب الطهارة: ۳۲۱/۱ دار علم الكتب.

(۳) كشف البارى: ۳۹/٤.

(٤) صحيح البخارى كتاب التيمنى باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: لواستقبلت من أمرى ما استدبرت رقم الحديث ۷۲۳۰.

تخريج: دا اثر امام بغوی رحمه الله الجعديات کښې علي بن الجعد عن شعبة عن الحکم په طريق سره موصولاً ذکر کړې دې. [٢]

دمذکوره تعليق مطلب: د حکم بن عتيبه رحمه الله د قول مطلب دادې چه که چرې هم ماته د جنابت په حالت کښې هم د څاروی د ذبح کولو نوبت راشی نو زه به نی ضرور ذبح کوم ځکه چه دالله تعالی ارشاد دې دهغه ذبيحه نه مه خورئی په کوم چه دالله تعالی نوم نه وی اخستې شوې او جنبی د الله تعالی نوم اخستې شی. په دې وجه که د جنابت حالت کښې هم د ذبيحې کولو نوبت راشی نو زه به نی ضرور ذبح کوم.

د مذکوره تعليق مقصد: ددې اثر نه هم دامام بخاری رحمه الله مقصد د جبی اوحائضه دپاره د قراءت په جواز باندې استدلال کول دی اوداستدلال طريقه داسې ده چه په اثرکښې ذکرکړې شوې ايت مبارك تقاضاده چه د فعل ذبح دپاره شرعاً دالله تعالی ذکر مستلزم دې اوحکم رحمه الله فرمائی چه کله د جنبی کيدو په حالت کښې د ذبح کولو موقع راغله نوبيابه هم زه ذبح کوم. ددې نه معلومه شوه چه د جنبی دپاره دالله تعالی ذکر جائزدې. هم ددې نه داهم معلومه شوه چه د جنبی دپاره تلاوت هم جائز دې ځکه چه ذکرعام دې تلاوت وغيره تلاوت دواړو ته شامل دې. [٣]

ددې نه هم د تلاوت په جواز باندې استدلال نه شی کيدې ځکه چه د ذبح په وخت د الله تعالی ذکرضروری دې دې د پاره چه د يوآيت تلاوت کول اود الله د ذکر اجازت دحائضه اوجنبی د پاره د جمهورو په نيز هم شته. بله دا خبره اول هم تيره شوې ده چه دلته زيات استدلال عموم ذکرسره کړې شوې دې اود عموم ذکر نه استدلال صحيح نه دې ځکه چه ذکراو اذکار اود قرآن مجيدتلاوت ددواړو په احکام کښې فرق دې. [٤]

واضحه دې وی چه دامام بخاری رحمه الله صرف دوه آثار (اثر ابراهيم نخعی) او (د ابن عباس رضي الله عنهما اثر) نی داسې پيش کړل چه د قرآن پاك دقراءت په جواز باندې څه دليل جوريدې شی اود هغې جوابات هم بيان کړې شوی دی. په باقی آثارو کښې د قرآن پاك د قراءت د سر نه ذکر نشته په دې وجه دهغې نه په جواز قراءت باندې استدلال هم صحيح نه دې. ځکه چه د دې په خلاف صريح روايات د حائضه اوجنبی په حق کښې د قراءت د ممانعت موجود دی سره ددې چه که د امام بخاری په نيز صحت ته نه دی رسيدلی ليکن چونکه روايات زيات دی اود بعض نه بعض ته تقويت هم ملاويږی په دې وجه هغه قابل د حجت او استدلال هم دی.

په دې موقع باندې حضرت علامه انور شاه کشميری رحمه الله فرمائی چه پخپله امام بخاری په صلاة الليل کښې د حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه د مشهورې قصې يوه ټکړه ذکرکړې ده کومه چه په اشعارو مشتمل ده.[٥] اوکومه چه امام دارقطنی رحمه الله په تفصيل سره ذکرکړې ده. په دې کښې ددې خبرې دليل دې چه جنبی قرآن نه شی لوستلې هغه تفصيل دادې:

---

[١] کشف الباری: ٤١٦/٤.

[٢] فتح الباری: ٥٣٨/١عمدة القاری: ٢٧٥/٣.

[٣] فتح الباری: ٥٣٨/١عمدة القاری: ٢٧٥/٣.

[٤] أنوار الباری: ٤١٩/١٠.

[٥] رواه البخاری فی التهجد باب فضل من تعر من الليل رقم الحديث:١١٥٥.

(حدثنا محمد بن مخلد، حدثنا العباس بن محمد الدوري (ح) وحدثنا إبراهيم بن دبيس بن أحمد الحداد، حدثنا محمد بن سليمان الواسطي، قالا: حدثنا أبونعيم...... عن عكرمة قال: كان ابن رواحة مضطجعاً إلى جنب امرأته، فقام إلى جارية له في ناحية الحجرة، فرأته على جاريته، فرجعت إلى البيت، فأخذت الشفرة، ثم خرجت وفزع فقام، فلقيها تحمل الشفرة، فقال: مهيم؟ فقالت: لو أدركتك حيث رأيتك لوجأت بين كتفيك بهذه الشفرة، قال: وأين رأيتني؟ قالت: رأيتك على الجارية، فقال: ما رأيتني، قال: وقد نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يقرأ أحدنا القرآن وهو جنب، قالت: فاقرء، فقال:

أتانا رسول الله يتلو كتابه كما لاح	مشهور من الفجر ساطع
أتى بالهدي بعد العمى فقلوبنا	به موقنات أن ما قال واقع
يبيت يجافي جنبه عن فراشه	إذا استثقلت بالمشركين المضاجع

فقالت: آمنت بالله وكذبت البصر، ثم غدا على رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبره فضحك، حتى بدت نواجذه)) [1]

ترجمه: د حضرت عکرمه رحمه الله نه روایت دې چه ابن رواحه رضي الله عنه خپلې بی بی سره یوطرف ته پروت وو چه بیا هغه خپلې وینځې له لاړو چه د کمرې په یو ګوټ کښې وه او هغې سره ئې جماع اوکړه. په دې کښې د هغوی بی بی رابیداره شوه نوهغې خپل خاوند په خپل ځائی باندې اونه لیدلو، هغه اودریده اوبهر لاړه، نوهغې خپل خاوند وینځې سره په جماع کولو باندې اولیدلو، هغه کورته راغله او چاړه ئې راواخسته راغله، ابن رواحه رضي الله عنه اوویریدلو او اودریدو، نوهغوی خپله بی بی اولیدله چه چاړه په لاس ولاړه ده. هغوی خپلې بی بی ته اوونیل څه خبره ده؟ بی بی جواب ورکړو که چرې ما ته اوس هم په هغه حالت کښې لیدلې وې نوخامخا به مې دا چاړه ستاد دواړو اوږو په مینځ کښې ورخښوله. ابن رواحه رضي الله عنه اوونیل تا زه کوم ځائې اولیدلم؟ بی بی جواب ورکړو ته مې وینځې سره په جماع کولو باندې اولیدلې، نو ابن رواحه رضي الله عنه اوونیل چه بیا تا زه اونه لیدلم، هغوی اوفرمائیل چه حضورپاك په حالت د جنابت کښې د قرآن لوستلو نه منع فرمائیلې ده. بی بی ورته اوونیل بیا لوستلو سره واوره وه، نوابن رواحه رضي الله عنه اوونیل راغلو مونږ له د الله رسول صلی الله علیه وسلم چه د الله تعالی د کتاب تلاوت هغه وخت کوی کله سحر راڅیږی. حضورپاك مونږ د ګمراهئی نه اوویستلو او صحیح لار ئې راته اوخودله. په دې وجه زمونږ زړه پوره یقین لری چه څه تاسو اوفرمائیل هغه به ضرور واقع کیږی. ته شپه د بسترې نه جدا تیره وې کوم وخت چه په مشرکانو باندې خپلې بسترې درنیږی. په دې باندې بی بی اوونیل زه په الله تعالی باندې ایمان راوړم اود خپل بصارت تکذیب ئې اوکړو. بیا ابن رواحه رضي الله عنه د حضورپاك په خدمت کښې حاضر شو اوخپله واقعه ئې ورته بیان کړه. نو حضورپاك ددې په اوریدو سره دومره اوخندل چه د حضورپاك غاښونه مبارك ښکاره شو.

علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه ددې روایت نه معلومه شوه چه د صحابه کرامو په زمانه کښې ټول په دې خبر وو چه د جنبی دپاره د قرآن لوستل منع دی. چنانچه د عبدالله بن رواحه رضي الله عنه بی بی هم چه قرآن مجیدئې غیر قرآن سره ممیز اوجدا کولې نه شو په دې خبره باندې پوهیدله او هم په دې وجه نه یوازې د عبدالله بن رواحه رضي الله عنه په خبره باندې مطمئن شوه بلکه خپله ټوله غصه ئې ختمه کړه اوخپله دسترګو لیدلې واقعه ئې هم دروغ کړه. [2]

---

[1] رواه الدارقطني في كتاب الطهارة باب في النهي للجنب والحائض عن قراءة القرآن: ۲۱۷/۱-۲۱۶ رقم الحديث: ۴۳۲ ط: مؤسسة الرسالة.

[2] فيض الباري: ۴۹۲/۱ أنوار الباري: ۴۱۴/۱۰.

د مذکوره تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: د دې تعلیق هم ترجمة الباب سره هم هغه مناسبت دې کوم چه د تیرو شوو پنځو وارو تعلیقاتو ته دې.

الحديث الأول

[۲۹۹]-حَدَّثَنَا أَبُونُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ القَاسِمِ، عَنِ القَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاَ نَذْكُرُ إِلَّا الحَجَّ، فَلَمَّا جِئْنَا سَرِفَ طَمِثْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، فَقَالَ: «مَا يُبْكِيكِ؟» قُلْتُ: لَوَدِدْتُ وَاللَّهِ أَنِّي لَمْ أَحُجَّ العَامَ، قَالَ: «لَعَلَّكِ نُفِسْتِ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَإِنَّ ذَلِكِ شَيْءٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَافْعَلِي مَا يَفْعَلُ الحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لاَ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي»[1] [ر ۲۹۰]

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه مونږ رسول الله ﷺ سره اووتلو، زمونږ اراده بغیرد حج نه بل څه نه وه. کله چه مونږ مقام سرف ته راغلو نو په ما حیض راغلو. ماله رسول الله ﷺ راغلو نوما ژړل. حضورپاك تپوس اوکړو ولې ژاړې؟ ما اووئیل چه افسوس ما دې کال د حج اراده نه وه کړې، حضورپاك اوفرمائيل زما په خيال ستا حيض راغلې دې. ما اووئيل اوجې. حضورپاك اوفرمائيل دا څیز خو الله تعالی د آدم علیه السلام د لونړو دپاره لیکلې دې. په دې وجه ته چه ترکومې پورې پاکه نه شې د بيت الله د طواف نه علاوه ټول اعمال د حاجیانو په شان پوره کره.

تراجم رجال:

أبونعيم: دا ابونعیم فضل بن دکین رحمه الله دې. ددوی حالات كتاب الإيمان باب فضل من استبرأ لدينه لاندې تيرشوى دى.[2]

عبدالعزيز بن أبي سلمة: دا مشهور فقيه ومحدث عبدالعزيز بن عبدالله بن ابى سلمه الماجشون رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب العلم باب السوال والفتيا عند رمي الجمار لاندې تيرشوى دى.[3]

عبدالرحمن بن قاسم: داعبدالرحمن بن القاسم بن محمدبن ابى بكر الصديق رضي الله عنه دې. ددوى حالات كتاب الغسل باب هل يدخل الجنب يده في الإناء قبل أن يغسلها الخ لاندې تيرشوى دى.

قاسم بن محمد: دا قاسم بن محمد بن ابى بكرالصديق رحمه الله دې. د دوى حالات كتاب الغسل باب من بدأ بالحلاب أو الطيب عند الغسل لاندې تيرشوى دى.

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابى بكر صديق رضي الله عنهما ده. ددوى حالات «بدء الوحى» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوى دى.[1]

---

[1] قوله: "عائشة: الحديث مر تخريجه في باب الأمر بالنفساء إذا نفسن، تحت رقم الحديث: ۲۹٤.

[2] كشف الباري: ۶۶۹/۲.

[3] كشف الباري: ۵۱۸/٤.

شرح حديث: ددې حديث سره متعلق تول ابحاث باب الأمر بالنفساء إذا نفسن لاندې تيرشوی دی.

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دحديث ترجمة الباب سره هم هغه مناسبت دې كوم چه دتيرو تعليقاتو دې.

۸-باب: الاستحاضة

ماقبل سره ربط: علامه عينى فرمائى چه باب الاستحاضة د باب سابق سره مناسبت دادې چه دواړه هم (دم حيض او دم استحاضه) د ښځو داحكامو نه دی.[۲] چنانچه ددې باب نه وړاندې امام بخاري رحمه الله د ښځوپاره دحيض مختلف احكام بيان كړل او اوس د ښځوپاره دم اسحاضه حكم بيانوي.

يوبل مناسبت داهم بيانولې شی چه په دم حيض اودم استحاضه كښې فرق كول ډير مشكل دی.[۳] او هم په دې وجه صحابياتوته به هم شك پيدا كيدلو. په دې وجه امام بخاری رحمه الله باب الاستحاضه راوړلو سره دغه اشتباه لرې كول غواړی.[۴]

حضرت شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائی زما حضرت (يعنى خليل احمدسهارنپوری) نورالله مرقده فرمائيل ما څلويښت كاله بخاری شريف اوخودلو ليكن په دې باب باندې پوهه نه شوم. خيال مې وو چه د "بذل" ليكلو په وخت به په پوهه كښې راشی خو بيا هم تراوسه پورې پوهه نه شوم.[۵]

مطلب ددې خبرې دادې چه مستحاضه ښځې د چا ذكر چه ابواب استحاضه په مختلف رواياتو كښې راغی په هغې كښې دومره اختلاف دې چه څه تعيين نه شی كيدې چه مونږ د يو متعلق څه حكم دمعتاده يا متميزه كيدو اولګوو چاچه ددې خلاف ليكلي وی دهغه ترديد اوكړو. په دې باب باندې چه څومره قدرې په وضاحت او تفصيل سره كلام امام ابوداؤد رحمه الله كړې دې بل چا نه دې كړې. امام بخاری رحمه الله صرف هم يو باب ذكركړې دې اومسئله ئې اوخودله چه د استحاضه حكم دادې چه كله د حيض موده ختمه شی نو يوخل دې غسل اوكړی بس هم دغه كافی دې. امام بخاری رحمه الله استحاضه په تفصيل سره نه ده بيان كړې دكوم وجه چه داده په دې باب كښې چه كوم احاديث دی په هغې كښې تعارض دې يابيا هغه احاديث او روايات احكامات نه دی علاجات دی اويا بيا چونكه هغه احاديث انواع مختلفه باندې محمول دی په دې وجه ئې تعرض اونه كړو.[۶]

دترجمة الباب مقصد

دعلامه رشيداحمدګنګوهی رحمه الله رائې: حضرت مولانا رشيداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی دامام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمة الباب سره د استحاضه حكم بيانول دی.[۷]

---

[۱]) كشف البارى: ۲۹۱/۱.

[۲]) عمدة القاری: ۲۷۶/۳.

[۳]) فيض البارى: ۴۹۴/۱.

[۴]) أنوارالبارى: ۴۲۲/۱۰.

[۵]) الكنزالمتوارى: ۲۶۵/۳تقرير بخارى: ۳۰۹/۲.

[۶]) الكنزالمتوارى: ۲۶۵/۳تقرير بخارى: ۳۰۹/۲.

[۷]) لامع الدرارى: ۲۶۶/۳.

ددې تفصيل دادې چه د باب استحاضه په سلسله کښې په کثرت سره احاديث راغلي دی دکوم نه چه ډير زيات مختلف احکام ثابتيږي. دا احاديث امام ابوداؤد رحمه الله او امام طحاوی رحمه الله په تفصيل سره ذکرکړي دی. امام ابوداؤد رحمه الله خو دهريو حکم دپاره يو مستقل باب او ترجمه قائم کړې ده لکه چه **الغسل لکل صلاة، الجمع بين الصلاتين، الغسل مرة عند انقضاء الحيض، الغسل کل يوم مرة، الغسل عند الطهر خاصة.** وغيره وغيره. ددې مختلف احکامو نه هريو حکم يونه يو امام اختيارکړې دې او په دې سلسله کښې د جمهور فقهاؤ او ائمه اربعه مذهب دادې چه د حيض په ختميدو باندې يو ځل غسل کول واجب دی سره ددې چه د ائمه اربعه په انقضاء حيض او اختتام حيض مسئله کښې اختلاف دې چه آيا د انقضاء حيض د حکم مدار به په عادت باندې وی اوکه په تميزباندې. او امام بخاری رحمه الله چه په ترجمة الباب کښې کوم حديث ذکرکړې دې هغه هم د جمهورو د مذهب تائيدکوی د کوم نه چه معلوميږی په دې مسئله کښې امام بخاری رحمه الله جمهورو سره دې اودهغوی د مذهب تائيد کوی.([1])

دترجمة الباب د مقصدسره متعلق يواشکال: په دې باندې دا اشکال نه وی چه حديث الباب کښې خو د سره دغسل ذکرنشته؟

د اشکال جواب: ځکه چه ډير زر «**باب إذا حاضت فی شهر ثلاث حيض**» لاندې بعينه هم ددې روايت ذکر دې او په هغې کښې د غسل تصريح ده. چنانچه د روايت په آخره کښې «**ولکن دعی الصلاة قدر الأيام التی کنت تحيضين فيها ثم اغتسلی وصلی**» اوداد امام بخاری رحمه الله د تراجم په حواله سره صنيع دې چه هغه کله دترجمه لاندې داسې احاديث ذکر کوی چه په ترجمة الباب باندې بالکل دلالت نه کوی مګر ددغه صنيع نه دامام بخاری رحمه الله مقصود په هغه روايت اوحديث سره نورو طرفوته اشاره کول وی کوم سره چه امام بخاری رحمه الله داحديث په خپل صحيح کښې په نورو مقاماتو کښې هم ذکرکړې وی. او هغه حديث د دغه نورو طرق په اعتبار سره صراحت سره ترجمة الباب باندې دلالت کوی. لهذا دا ترجمه د شيخ الهند رحمه الله ذکرکړې شوې اصول تراجم نه يولسم اصل سره متعلق ده.([2])

دترجمه مقصدسره متعلق دويم قول: دويم قول داهم دې چه د امام بخاری رحمه الله مقصد د ترجمة الباب سره يو مشهورې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره کول دی چه په خاص توګه حنفيه اومالکيه په مينځ کښې ډيره مختلف فيه ده اوهغه مسئله دا ده چه د انقضاء حيض مدار به په عادت باندې وی که تميز الوان باندې. احناف عادت معتبر ګرځوی اومالکيه ددې برعکس صرف تميزالوان معتبر ګرځوی. امام شافعی رحمه الله اوامام احمد رحمه الله دواړو اعتبارکوی عادت د معتاده محضه په حق کښې او تميز د مميزه محضه په حق کښې. که چرته دواړو کښې اشتباه وی نوامام شافعی رحمه الله تميز الوان او امام احمد رحمه الله عادت ته ترجيح ورکوی.([3])

امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه سره هم دې اختلاف طرف ته اشاره فرمائيلې ده او د باب روايت سره ئې د فريقين د دلائل طرف ته هم اشاره کړې ده. ليکن څه فيصله ئې نه ده کړې. چنانچه «**إذا أقبلت الحيضة**» سره ئې تميزالوان طرف ته اشاره کړې ځکه چه اقبال او ادبار د مالکيه وغيره په نيز دتمييزالوان

---

[1]) لامع الدراری: ۳/۲۶۶.

[2]) الکنز المتواری: ۳/۲۶۶.

[3]) حواله بالا.

دپاره مصطلح دی. او ((ذهب قدرها)) سره ئې عادت طرف ته اشاره اوکړه لکه چه دا الفاظ پخپله په عادت باندې صريح دلالت کوی.(۱)

بل ددې قول مطابق مذکوره ترجمه د شيخ الهند رحمه الله د اصول تراجم نه څلورم اصل سره متعلق ده.(۲)

دحضرت مولانا شبيراحمدعثماني رحمه الله رائې: حضرت مولانا شبيراحمد عثماني رحمه الله فرمائي چه امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه دحيض اواستحاضه احکام مختلف دی. استحاضه يو عذر دې په کوم کښې چه به مستحاضه مونځ هم کوی روژه به هم ساتی او په دې کښې د مباشرت هم ممانعت نشته دې.(۳)

الحديث الأول

[۳۰۰]- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ص:۶۹]: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي لاَ أَطْهُرُ أَفَأَدَعُ الصَّلاَةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِالحَيْضَةِ، فَإِذَا أَقْبَلَتِ الحَيْضَةُ فَاتْرُكِي الصَّلاَةَ، فَإِذَا ذَهَبَ قَدْرُهَا، فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي»(۴)-[ر ۲۲۶]

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي حضرت فاطمه بنت جيش رضي الله عنها رسول اکرم صلى الله عليه وسلم ته اووئيل اې دالله رسوله! زه خو هډو پاکيږم نه، نو آيا زه بالکل مونځ پريږدم؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل داد رګ وينه ده د حيض نه ده، په دې وجه کله چه د حيض ورځې (په کوم کښې چه اول په تاباندې دعادت مطابق حيض راتلو) راشی نومونځ پريږده اوکله چه (د اندازې مطابق) هغه ورځې تيرې شی نو وينه اووينځه اومونځ کوه.

تراجم رجال

عبدالله بن يوسف: دا مشهور امام اومحدث ابومحمدعبدالله بن يوسف تنيسی کلاعی دمشقی رحمه الله دې. ددوی تفصيلی حالات كتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب لاندې تيرشوی دی.(۵)

مالك: دا امام دارالهجره مالك بن انس بن مالك بن ابی عامربن عمرو الاصبحی رحمه الله دې. ددوی تفصيلی حالات كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن لاندې تيرشوی دی.(۱)

---

(۱) الكنزالمتواری: ۲۶۷/۳.

(۲) الكنز المتواری:۲۶۷/۳. والأ الرابع أنه قد يترجم بمسئلة اختلفت فيها الأحاديث، فيأتي بتلك الأحاديث على اختلافها ليقرب إلى الفقيه من بعده أمرها، مثاله: (باب خروج النساء إلى البراز)جمع فيه حديثين مختلفين. انتهى. قلت: هذا أصل مطرد معروف عندالشراح، يعبرون عنه بأن الروايات التى لايترجح إحداهما على الأخرى عندالمصنف، لا يجزم بالحكم فی الترجمة..... الخ (الكنزالمتواری: ۳۵۳/۱).

(۳) فضل الباری: ۴۷۵/۲.

(۴) قوله: "عائشة : الحديث مرتخريجه فی كتاب الوضوء باب غسل الدم رقم الحديث: ۲۲۸.

(۵) كشف الباری: ۱۱۳/۴.

هشام بن عروة: داهشام بن عروة بن الزبير بن العوام قرشي رحمه الله دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب أحب الدین إلی الله أدومه لاندې تیر شوی دی.(٢)

عروة: دا مشهور تابعي عروة بن الزبير بن العوام بن خویلد بن اسد قرشي رحمه الله دې. د دوی تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب أحب الدین إلی الله أدومه لاندې تیرشوی دی.(٣)

عائشة: دا ام المؤمنین سیده عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضي الله عنهما ده. د دوی حالات بدء الوحي دویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (٤)

شرح حدیث

قولها: لاأطهر: حضرت فاطمه بنت جیش رضي الله عنها پوهیدله چه حیض د مونځ او روژې نه مانع دې لکه چه دامام ابوداؤد رحمه الله وغیره د روایت نه معلومیږی. په دې روایت کښې دی: «إني امرأة أستحاض حيضة كثيرة شديدة، فماترى فيها قد منعتني الصلاة والصوم الخ» یعنی زه یوه داسې ښځه یم په چاچه شدت او زیاتوالی سره وینه راځی نو په داسې صورت کښې زما دپاره څه حکم دې؟ اودې وینې خو زه د مونځ اوروژې نه منع کړې یم.(٥)

لیکن د وینې د تسلسل د وجې نه په حضرت فاطمه بنت جیش رضي الله عنها باندې دا امر مشتبه شوې وو چه دحیض حکم ختم شو که هغه هم دوینې د دې تسلسل د وجې نه باقی دې؟ ځکه چه دهغې ګمان دا وو چه دحیض نه پاکی او طهارت د دم حیض په منقطع کیدوباندې حاصلیږی په دې وجه هغې د وینې یو شان راتلل عدم طهارت سره تعبیرکولو سره اوفرمائیل: «لاأطهر» او بیائې هم ددغه اشتباه د لرې کولودپاره پوښتنه اوکړه چه حضورپاك په داسې حالت کښې مونځ پریږدم؟(٦)

قوله: عرق: دا لفظ دعین کسره سره استعمالیږی اودلته ددې لفظ نه د هغه رګ طرف ته اشاره مقصود ده کوم ته چه عازل وائی.(٧)

قوله: وليس بالحيضة: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا لفظ په حدیث کښې دواړو خایونوکښې د حاء فتحه سره دې. امام خطابی رحمه الله اکثر، بلکه ټولو محدثینو حضراتو هم دغه شان نقل کړې دې.(٨) امام نووی رحمه الله فرمائی چه هم د حاء فتحه سره متعین دې ځکه چه داد رسول الله ﷺ مراد سره ډیر نیزدې دې. په دې وجه مقصود اثباتِ استحاضه اونفی د حیض ده اودا مقصود هم دحاء فتحه سره

---

(١) کشف الباری: ٢/٨٠.
(٢) کشف الباری: ٢/٤٣٢.
(٣) کشف الباری: ٢/٤٣٦.
(٤) کشف الباری: ١/٢٩١.
(٥) فتح الباری: ١/٥٣١إرشادالساری:١/٥٤٨معارف السنن: ١/٤٧٧.
(٦) فتح الباری: ١/٥٣١إرشادالساری:١/٥٤٨معارف السنن: ١/٤٧٧.
(٧) شرح الکرمانی:٣/١٧٤.
(٨) فتح الباری: ١/٥٣٩.

حاصليږي. (۱)بل دا چه په کسره د حاء هم لوستلې شی که چرې مراد مقصود د حیض د حالت نفی وی.(۲) علامه کرمانی رحمه الله فرمائی ددې نه معلومه شوه چه دمستحاضه حکم په ټولو احکامو کښې د پاکو ښځو په شان دې سوا دهغه احکامو چه د یودلیل لاندې مستثنٰی وی.(۳)

قوله:: فاغسلي عنك الدم وصلي: أي: بعد الاغتسال، مراد دادې چه کله چه د حیض ورځې تیرې شی نو وینه اووینځه اوبیا د غسل نه پس مونځ کوه. سره ددې چه په دې روایت کښې د اغتسال تصریح نشته لیکن وړاندې تلوسره «باب إذا حاضت فی شهر ثلاث حیض» کښې هم په دې حدیث کښې د اغتسال تصریح هم ده مګر په هغه روایت کښې د غسل دم تصریح نشته. چنانچه په هغه روایت کښې دی: «ثم اغتسلي وصلي». مذکوره روایت او راتلونکې روایت دواړه د اصحاب هشام نه نقل دی څکه چه مالك بن انس رحمه الله اوابواسامه رحمه الله دواړه د هشام بن عروه رحمه الله شاګردان دی.(۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دامذکوره اختلاف (یعنی بعض روایاتوکښې د اغتسال ذکر او غسل دم عدم ذکر او بعض روایاتوکښې ددې برعکس کیدل) د هشام بن عروه رحمه الله د اصحاب په مینځ کښې شوی دی اوټول هم ثقه روات دی او په صحیحین کښې ددوی روایات موجود دی. لهذا دا لفظی اختلاف به په دې باندې محمول کولې شی چه هر یو راوی په خپل خپل اعتبارسره غیرواضح امریه ذکر کولوباندې اکتفاکړې ده. چنانچه بعض روات غسل دم ذکر کولو باندې اکتفا اوکړه اوبعض اغتسال ذکرکولو باندې اکتفااوکړه.(۵)

جیض او استحاضه کښې فرق اودتمیز صورتونه اوپه هغې کښې د ائمه اختلاف: داخبره اول تیره شوې ده چه حیض اواستحاضه کښې د فرق اوتمیز هم دوه صورتونه دی. الوان (رنګ) سره، یا ایام عادت سره. احناف حضرات ایام عادت او مالکیه حضرات الوان معتبرګرځوی او حنابله اوشوافع د دواړو اعتبارکوی اوکه چرې په دواړو کښې اشتباه وی نو امام شافعی رحمه الله تمییزالوان اوامام احمد رحمه الله د ایام عادت اعتبارکوی.

دلته په روایت کښې «إذا أقبلت الحیضة» الفاظ دی. د ائمه ثلاثه په نیز داقبال معنی ده کله چه توره وینه راتلل شروع شی اود ادبارمعنی ده کله چه توره وینه ختمه شی. نودا اقبال او ادبار د محدثینو حضراتو دوه اصطلاحات دی اوهم ددې نه ائمه ثلاثه استدلال کوی. احناف حضرات فرمائی داچه کوم د اقبال اوادبار معنی بیان کړې شوی دی داد حدیث نه ثابت نه دی بلکه د خپل خان نه دی لهذا داپه مونږ باندې حجت نه دې. زمونږ په نیز د اقبال معنی وړاندې طرف ته راتلل اود ادبار معنی شاطرف ته تلل دی. لهذا د اقبال معنی د حیض عادت سره راتلل اود ادبار معنی دحیض تلل دعادت سره، شوه. هم په دې وجه زمونږ په نیز د تمییز الوان اعتبار نشته اوزمونږ دلیل هم دغه حدیث دې چه دلته د أقبلت معنی هم هغه ده کومه چه مونږ بیان کړه څکه چه ددې مقابل أدبرت نه راځی بلکه إذاذهب

---

۱) فتح الباری: ۵۳۹/۱ شرح الکرمانی: ۱۷٤/۳.
۲) فتح الباری: ۵۳۱/۱ دارالسلام.
۳) شرح الکرمانی: ۱۷٤/۳.
٤) فتح الباری: ۵۳۱/۱.
۵) حواله بالا.

قدرها دي. د کوم نه چه معلومه شوه د ادبار معنی ده دحیض وخت ختمیدل، لهذا په دې سره تمییز الوان باندې استدلال نه شی کیدې.[۱]
بهرحال قطع نظر ددې نه چه د حیض او استحاضه په مینځ کښې فرق به دالوان په ذریعه کیږی یا دعادت په ذریعه د ائمه اربعه رحمهم الله په دې باندې اتفاق دې چه دانقطاع حیض نه پس به صرف یو ځل غسل واجب وی. بیا که دحیض نه پس د استحاضه شکل وی نوداحنافو په نیز به دهرمونځ دپاره اودس کول ضروری وی اود دویم مونځ وخت راتلونه وړاندې وړاندې په وخت کښې د وخت د فرائض نه علاوه نور فرائض او نوافل هم ادا کولې شی اوکله چه د دویم مونځ وخت راخی نودهغې دپاره به جدا اودس کول وی اوهم دغه د امام احمد رحمه الله هم مذهب دې.[۲]
شوافع حضرات فرمائی دهرمونځ دپاره به اودس کوی او په یواودس سره به هم یو فرض اداکولې شی کوم سره چه تبعاً نوافل هم صحیح دی. لکه چه د شوافع په نیز د هر مونځ دپاره اودس ضروری دې اود احنافو اوحنابله په نیز د هر وخت د مونځ دپاره اودس ضروری دې.[۳]
مالکیه فرمائی چه دمستحاضه او معذور په حق کښې عذر هیڅ کله ناقض وضو نه وی. که د یومونځ دپاره ئې اودس اوکړو نودهغې نه پس د دویم مونځ د وخت په راتلو باندې نوې اودس ضروری نه دې صرف د استحباب په درجه کښې دې. الآیه چه د نقض وضو څه بل سبب پیښ شوې نه وی نو په داسې صورت کښې به نوې اودس کول وی.[۴]
په دې مقام باندې حافظ ابن حجر رحمه الله دامام شافعی رحمه الله مذهب ته د جمهورو مذهب وئیلې دې لیکن دا صحیح نه دی ځکه چه «المغنی فی فقه الإمام أحمد رحمه الله»[۵] د عبارت نه صفامعلومیږی چه د امام احمدبن حنبل رحمه الله مذهب د امام ابوحنیفه رحمه الله د مذهب نه مختلف نه دې.[۶]
فائده: علامه عینی رحمه الله د فائده په عنوان سره دهغه ښځو نومونه ذکرکړی دی چاته چه په عهدنبوی کښې د استحاضه بیماری شوې وه. هغه نومونه دادی. ① ام حبیبه بنت جحش ② زینب ام المؤمنین ③ اسماء اخت میمونه ④ فاطمه بنت ابی جیش ⑤ حمه بنت جحش ⑥ سهله بنت سهیل ⑦ زینب بنت جحش ⑧ سوده بنت ذمعه ⑨ زینب بنت ام سلمه ⑩ اسماء بنت مرشد الحارثیه ⑪ بادیه بنت غیلان.[۷]
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ددې روایت نه معلومه شوه چه د ښځې دپاره په خپل ذات پخپله د ښځو متعلق مسائل د سړی نه تپوس کول جائزدی. دغه شان د ضرورت په موقع باندې د ښځې د آواز اوریدو جواز هم معلوم شو.[۸]

---

[۱] الکنز المتواری: ۲۶۷/۳.
[۲] فتح الباری: ۵۳۱/۱معارف السنن: ۴۸۱/۱فضل الباری: ۴۷۵/۲إرشادالساری: ۵۴۷/۱.
[۳] فتح الباری: ۵۳۱/۱معارف السنن: ۴۸۱/۱فضل الباری: ۴۷۵/۲إرشاد الساری: ۵۴۷/۱.
[۴] حواله بالا.
[۵] المغنی لابن قدامة: ۲۰۷/۱.
[۶] معارف السنن: ۴۸۱/۱.
[۷] عمدة القاری: ۲۷۷/۳.
[۸] فتح الباری: ۵۳۲/۱-۵۳۱.

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: په مذكوره حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت واضحه دې اوهغه داسې چه دا باب د استحاضه د حكم په بيان كښې دې او په حديث كښې هم ددې حكم بيان كړې شوې دې.(١)

۹- باب: غَسْلِ دَمِ الْحَيْضِ

ماقبل سره ربط: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه داباب د دم حيض د وينځلوبيان كښې دې. اوددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه د دواړو تعلق د ښځو مسائلوسره دې.(٢) نور فرمائى چه بعض نسخوكښې ترجمة الباب **غسل دم الحيض** او بعض نسخوكښې **غسل دم الحائض** په الفاظوسره دې. او كتاب الوضوء كښې هم امام بخارى رحمه الله دې ترجمة الباب سره يو شان يوه ترجمه قائمه كړې ده يعنى **باب غسل الدم** علامه عينى رحمه الله او حافظ ابن حجر رحمه الله په دې دواړوابواب كښې فرق داسې كړې دې چه دا ترجمة الباب خاص دې او كتاب الوضوء كښې عام دې. لكه چه دا د تخصيص بعدالتعميم دقبيل نه دې. (٣)

شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه زما په نيزدا ترجمه شارحه ده. چونكه په حديث كښې د **نضح** لفظ دې د كوم معنى چه د شيندلو ده او د غسل نه مراد وينځل دى نو په ترجمة الباب كښې لفظ **غسل** راوړلوسره امام بخارى رحمه الله اوخودل چه د **نضح** نه مراد **غسل** دې.(٤)

د حضرت مولانا رشيداحمدگنگوهى رحمه الله رائې: حضرت مولانا رشيداحمدگنگوهى رحمه الله فرمائى امام بخارى رحمه الله اول **باب غسل الدم** راوړلې دې. په كوم كښې چه د هرې وينې د وينځلو حكم معلوميږى اودې سره ئې باب غسل المني راوړلې وو په كوم سره چه د غسل منى په حكم كښې څه نرمى اوآسانى هم واضحه وه. اوس دلته د دم حيض د وينځلو جدا حكم په دې وجه ښائى چه كيدې شى څوك خيال اوكړى لكه څنګه چه غسل منى كښې عام اواكثرى ابتلاء په سبب سره تخفيف شوې وو دغه شان د دم حيض په وينځلوكښې هم تخفيف كيدې شى. ددې خيال لرې كول ئې اوكړو او وئې خودل چه ددې حكم هم د نورو وينو په شان دې چه په پوره اهتمام سره د نورو نجاستونو په شان وينځل دى. لكه د غسل منى په حكم كښې خلاف قياس د شريعت نه ثابت شوى دى په كوم چه نور نجاستونه قياس كولې نه شى. (٥)

دعلامه شبيراحمدعثمانى رحمه الله رائې: علامه شبيراحمدعثمانى رحمه الله فرمائى چونكه دحيض وينه په كوم كښې چه ناپاكنى سره سره نوره خرابى هم ده په دې وجه ددې په وينځلوكښې د مبالغې ضرورت دې. لهذا امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې هم ددغه مبالغه غسل كيفيت بيانول غواړى.

---

(١) عمدة القارى: ٢٧٦/٣.

(٢) عمدة القارى: ٢٧٧/٣.

(٣) عمدة القارى: ٢٧٧/٣فتح البارى: ٥٣٢/١إرشادالسارى: ٥٤٨/١.

(٤) تقرير بخارى:٩٨/٢.

(٥) لامع الدرارى: ٢٦٨/٣.

چنانچه غسل او دوینځلونه اول قرص یعنی ګوتو او یا نوکونووغیره سره د رژولوذکر دې په کوم کښې چه فائده داده چه د کپړو د تارونو پورې چه کومه وینه رسیدلې ده هغه په وینځلوسره اوځی.[1]

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله رائې: شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی زما په نیزد ترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله غرض د کپړو نه د حیض دوینې نجاست ختمولو بیان کول دی او د راتلونکی باب غسل المحیض لاندې د بدن نه د حیض د وینې د نجاست ختمولو بیان به کوی. وجه داده چه د مذکوره باب لاندې امام بخاری رحمه الله کوم دوه احادیث روایت کړی دی په هغې کښې د بدن نه د حیض د وینې د ختمولو بیان دې.

الحدیث الأول

[۳۰۰] - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُنْذِرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ أَنَّهَا قَالَتْ: سَأَلَتِ امْرَأَةٌ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، أَرَأَيْتَ إِحْدَانَا إِذَا أَصَابَ ثَوْبَهَا الدَّمُ مِنَ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَصَابَ ثَوْبَ إِحْدَاكُنَّ الدَّمُ مِنَ الْحَيْضَةِ فَلْتَقْرُصْهُ، ثُمَّ لِتَنْضَحْهُ بِمَاءٍ، ثُمَّ لِتُصَلِّي فِيهِ»[2] [ر ۲۲۵]

ترجمه: اسماء بنت ابوبکر صدیق رضی الله عنهما فرمائی یوې ښځې د حضورپاك نه تپوس اوکړو چه یارسول الله صلی الله علیه وسلم! تاسو دداسې ښځې متعلق څه فرمایئی د کومې په کپړو چه د حیض وینه لګیدلې وی هغې له څه کول پکاردی؟ حضورپاك اوفرمائیل که د یوې ښځې په کپړو باندې دحیض وینه اولګی نوهغه دې اوګره وی دهغې نه پس دې په اوبو سره اووینځی بیاپه دغه کپړو کښې مونځ کولې شی.

تراجم رجال

عبدالله بن یوسف: دا مشهور امام اومحدث ابومحمد عبدالله بن یوسف تنیسی کلاعی دمشقی دې. ددوی تفصیلی حالات کتاب العلم باب لیبلغ العلم الشاهد الغائب د رومبی حدیث لاندې تیرشوی دی.[3]

مالك: دا امام دارالهجره عالم المدینه امام مالك بن انس بن مالك بن ابی عامر بن عمرو الاصبحی المدنی رحمه الله دې. د دوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن د وړاندې حدیث لاندې ذکرکولې شی.[4]

هشام: داهشام بن عروة بن الزبیر بن العوام قرشی رحمه الله دې. تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أحب الدین إلی الله أدومه لاندې تیرشوی دی.[5]

---

[1] فضل الباری: ۴۷۶/۲.

[2] قوله: "أسماء بنت أبی بکر" الحدیث مر تخریجه فی کتاب الوضوء باب غسل الدم رقم الحدیث:۲۲۷.

[3] کشف الباری: ۱۱۳/۴.

[4] کشف الباری: ۸۰/۲.

[5] کشف الباری: ۴۳۲/۲.

فاطمه بنت المنذر: دا فاطمه بنت المنذر بن الزبير بن العوام قرشيه اسديه رحمها الله ده. ددې تفصيلي حالات كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد والرأس كښې د دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[1]

أسماء بنت أبي بكر الصديق: داد خليفه اول حضرت ابوبكرصديق رضي الله عنه لور حضرت اسماء رضي الله عنها ده. د حضرت زبير بن العوام رضي الله عنه بى بى ده. ددې تفصيلي حالات كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد والرأس كښې د دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[2]

شرح حديث

امام بخاري رحمه الله د حضرت اسماء بنت ابى بكر رضي الله عنهما دا روايت كتاب الوضوء باب غسل الدم لاندې د يحيى القطان عن هشام په طريق سره روايت كړې دې او هم په دغه مقام باندې جمله مباحث هم ذكركړې شوى دى.[3]

علامه انورشاه كشميرى رحمه الله اوفرمائيل چه ددم حيض په نجاست باندې اجماع ده. بياهم په روايت كښې لفظ نضح راغلې دې. ددې نه معلومه شوه چه د نضح نه مراد په شريعت كښې غسل هم (وينځل) دى.[4]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: په حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت بالكل واضح دې خكه چه په دواړو كښې د حيض وينه وينځلوحكم وركړې شوې دې.[5]

الحديث الثاني

[٣٠٢] - حَدَّثَنَا أَصْبَغُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ القَاسِمِ، حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «كَانَتْ إِحْدَانَا تَحِيضُ، ثُمَّ تَقْتَرِصُ الدَّمَ مِنْ ثَوْبِهَا عِنْدَ طُهْرِهَا، فَتَغْسِلُهُ وَتَنْضَحُ عَلَى سَائِرِهِ، ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ»[6]

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه كله به په مونږ كښې په چا حيض راغلو نود كپړو پاكولووخت كښې به هغې وينه رژوله اوهغه ځائى به ئى وينځلو بيابه ئى په ټولو كپړو باندې اوبه بهيولې او بيابه ئى په هغې كښې مونځ كولو.

---

[1] كشف البارى: ٣/٤٨٦.

[2] كشف البارى: ٣/٤٨٧.

[3] فتح البارى: ١/٥٣٢عمدة القارى: ٣/٢٨٧.

[4] فيض البارى: ١/٤٩٤.

[5] عمدة القارى: ٣/٤١٢الكنز المتوارى: ٣/٢٦٨.

[6] رواه أبوداؤد فى الطهارة باب فى الرجل يصيب منها مادون الجماع رقم الحديث: ٢٦٩وباب المرأة تغسل ثوبها الخ رقم الحديث: ٣٥٧وباب الإعادة من النجاسة تكون فى الثوب رقم الحديث: ٣٨٨والنسائى فى الطهارة باب مضاجعة الحائض رقم الحديث: ٢٨٤.

تراجم رجال

أصبغ: دا اصبغ بن الفرج بن سعيد بن نافع القرشي الاموي المصري رحمه الله دي. ددوی کنیت ابوعبدالله دي. ددوی احوال **كتاب الوضوء باب المسح على الخفين** لاندې تيرشوی دی.

ابن وهب: دا مشهور امام اومحدث ابومحمد عبدالله بن وهب بن مسلم قرشي فهري مصري رحمه الله دي. ددوی تفصیلي احوال **كتاب العلم باب من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين** لاندې تيرشوی دی.[1]

عمرو بن الحارث: داعمرو بن الحارث بن يعقوب بن عبدالله انصاری مصری رحمه الله دي. ددوی تفصیلي احوال **كتاب الوضوء باب المسح على الخفين** لاندې تيرشوی دی.

عبدالرحمن بن القاسم: دا مشهور امام او محدث عبدالرحمن بن القاسم بن محمد بن ابی بکر الصديق رضي الله عنهم دي. ددوی تفصیلي احوال **كتاب الغسل باب هل يدخل الجنب يده الخ** لاندې تيرشوی دی.

قاسم: دا قاسم بن محمد ابن ابی بکرصدیق رضي الله عنهم دي. ددوی حالات «**كتاب الغسل باب من بدأ بالحلاب أو الطيب عند الغسل**» لاندې تفصيلاً تيرشوی دی.

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابی بکر صدیق رضي الله عنهما ده. ددوی حالات «**بدء الوحي**» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوی دی.[2]

شرح حديث

قولها: كانت إحدانا: دې نه مراد ازواج نبی صلی الله علیه وسلم دی.[3]

مطلب داچه درسول اکرم صلی الله علیه وسلم په مبارك دورکښې چه کله د ازواج مطهرات رضی الله عنهن کپړو پورې د حيض وينه لګيدله نوهغوی به د دغه وينې نه داسې پاکی حاصلوله څنګه چه په روايت کښې ذکرشو اوداسې به دا حديث د حديث مرفوع په حکم کښې وی. د کوم تائيدچه دحضرت اسماء رضي الله عنها د حديث نه کيږی کوم چه د مذکوره روايت نه وړاندې تيرشوې دې څکه چه نبی کريم صلی الله علیه وسلم پخپله هم دغه طريقه د وينې د ختمولو بيان فرمائيلې ده.[4]

دابن بطال رحمه الله رائې: ابن بطال رحمه الله فرمائي چه حديث عائشه رضي الله عنها د حديث اسماء رضي الله عنها د پاره تفسيردې اودا چه دحضرت اسماء رضي الله عنها په حديث کښې راغلې لفظ نضح نه مراد غسل دې لکه چه عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل او دحضرت عائشه رضي الله عنها قول «**وتنضح على سائره**» نه مراد رش يعنی د اوبو څنړکاؤ دې. وينځل مراد نه دی. وجه دا ده چه په کپړو کښې به په کوم ځائی وينه لګيدلې وه نوهغه ځائی به نی وينځلو لکه چه په روايت کښې ددې صراحت دې او په باقی کپړو به چونکه وينه نه وه لګيدلې نوهلته د وسوسې د ختمولو دپاره به نی د اوبوڅنړکاؤ کولو. څکه چه داسې خو کيدې نه شو چه د وينې بعض ځائی اووينځلې شی اوبعض د وينې په ځائی باندې صرف د اوبو څنړکاؤ وی.[5]

---

[1] کشف الباری: ۲۷۷/۳.

[2] کشف الباری: ۲۹۱/۱.

[3] فتح الباری: ۵۳۲/۱عمدة القاری: ۲۷۸/۳.

[4] فتح الباری: ۵۳۲/۱عمدة القاری: ۲۷۸/۳.

[5] شرح ابن بطال: ۴۳۵/۱فتح الباری: ۵۳۲/۱عمدة القاری: ۲۷۸/۳.

قوله: تقترص الدم من ثوبها: تقترص: بالقاف والصاد المهملة داد تفتعل په وزن باندې دې اوددې معنى ده د ګوتو د غاړو په ذريعه د وينو څاڅکي وينځل. ابن جوزي رحمه الله ددې لفظ معنى تقتطع سره کړې ده يعنى هغه به د وينې د ځائى نه هغه څاڅکې پرې کولو جدا کولو به ئې. ليکن ددې دواړو معنو نه هم رومبې معنى زياته مناسبت ده او د حضرت اسماء رضي الله عنها د حديث موافق ده. ځکه چه په حديث د اسماء رضي الله عنها فلتقرصه الفاظ دى. د کوم معنى چه د رژولو راځي نه چه د پرې کولو. بل دلته هم په يو روايت کښې تقترص په ځائى باندې ثم تقرص الدم من ثوبها الفاظ دى.(۱) شراح حضراتو ليکلى دى چه رسول اکرم ﷺ د رژولو حکم ځکه ورکړو ځکه چه د وينو د دغه څاڅکود رژولو نه پس وينځلو سره هغه داغونه وغيره په آسانئى سره ختميږى او کپړه پاکيږى.(۲)

قوله: عند طهرها: دغه شان په اکثرو رواياتوکښې ذکردى. خود حموى او مستملى په رواياتو کښې عندطهره الفاظ دى او ضميرد ثوب طرف ته راجع دې اومعنى داده چه کله به د دغه کپړې د پاکولو اراده کيدله نوبيابه ئې هغه داغ رژولو او وينځلوبه ئې. ددې نه معلومه شوه چه کله د کپړې د پاکولو زر حاجت نه وى نو نجاست پريخودلې شى بيا چه کله د پاکولو حاجت وى نو په دغه موقع دې پاکه کړى.(۳)

قوله: ثم تصلي فيه: پدې کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چه پليته کپړه کښې مونځ کول منع دى (۴) امام ابومحمدعبدالله بن ابى جمرة اندلسى رحمه الله په باب مذکورکښې دحضرت عائشه رضي الله عنها دحديث لاندې يوڅو نکات ذکرکړى دى: ① رومبې نکته ئې دا ذکرکړې ده چه عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل «کانت إحدانا تحيض» چه کله به مونږ. ازواج مطهرات نه چاته د حيض شکايت شو نو عائشه رضي الله عنها على العموم د ټولو ازواج مطهرات خبر ورکړو صرف دخپل ذات متعلق ئې خبر ورنه کړو. نو په دې کښې نکته داده که چرې هغې صرف دخپل ذات متعلق خبرورکړې وې نو بيا به دا احتمال کيدو چه داحکم او عمل صرف حضرت عائشه رضي الله عنها سره خاص وو خوددې برعکس على العموم دخبر ورکولو فائده داده چه عموم ددې خبرې مقتضى دې چه دا حکم مضبوطيا پوخوالى سره د ټولو ازواج سره دې.

② دويمه نکته دا چه ددې حديث نه معلومه شوه چه کله د يوڅيز متعلق خبر ورکول وى نوهغه خبر په واضحه او صفا انداز سره ورکول پکاردى. اوددې نه داهم مستنبط کيږى چه داحکامو د ثابتولو په غرض سره دهغه خبرو اظهار کيدې شى د کوم نه چه طبيعت کرکه کوى لکه چه دلته په حديث باب کښې حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض تذکره اوکړه اود هغې نسبت ئې ټولو ازواج مطهرات طرف ته اوکړو. دغه شان د نجاست دم د رژولو او بيانئى د وينځلو تذکره اوکړه.

③ دحديث شريف الفاظ: «ثم تقرص الدم من ثوبها عند طهرها فتغسله» نه معلومه شوه د نجاست لرې کول د عبادت د وجوب دمتوجه کيدو په وخت لازم او ضرورى وى. لهذا که چرې د نجاست د زر لرې کولو حاجت نه وى نو نجاست پريخودې شى.

---

(۱) فتح الباري: ۵۳۲/۱ عمدة القاري: ۲۷۸/۳.

(۲) عمدة القاري: ۲۷۸/۳ بهجة النفوس: ۱۶۵/۱.

(۳) فتح الباري: ۵۳۳/۱ بهجة النفوس: ۱۶۵/۱.

(۴) فتح الباري: ۵۳۳/۱ بهجة النفوس: ۱۶۵/۱.

④ ثم تقترص الدم، دې نه معلومیږي چه رژول د نجاست په زوال کښې ممدومعاون دې په داسې معنی چه د رژولو نه پس دنجاست ختمول آسانیږي ځکه چه دایوه عامه شان خبره ده چه که نجاست دجرم وجسم والاوی اوبغیرد رژولو نه په هغې باندې اوبه واچولې شی نوهغه نجاست په کپړه کښې خوریږي.
⑤ پنځمه نکته داده چه د ازواج مطهرات د رژولو د عمل نه معلومیږي چه په کارونوکښې کم او آسان کار اختیارول پکاردی لکه چه دلته نقل دی چه اول به اوزاج مطهرات نجاست رژولو اوبیابه ئی وینځلو نومعلومه شوه چه ازواج مطهرات به د نجاست د ختمولودپاره آسان عمل اختیارولو ځکه چه ددې عمل نه پس به نجاست په آسانئی سره ختمیدو.
⑥ دحدیث شریف نه یو حکم دا هم مستنبط کیږي چه په کوم کوم ځائی باندې د نجاست لګیدل یقینی وی نوهغه به وینځلې شی او چرته چه شك او وسوسه وی په هغې باندې به اوبه چنړکاؤ کولې شی دې دپاره چه وسوسه ختمه شی.
⑦ ددې حدیث نه معلومه شوه چه د حائضه مونځ کول د حیض په ختمیدو او د طهر په شروع کیدو اودغه شان د وینې د نجاست په ختمولو او اوبو سره پاکی حاصلولو (که چرته اوبه وی) نه پس صحیح کیږي. دې نه وړاندې حائضه مونځ نه شی کولې. اودا حکم دحدیث باب نه داسې مستنبط کیږي چه حضرت عائشه ﷞ اول ټول احوال او اوصاف ذکر کړل اود هغې نه پس نی د مونځ کولو ذکر اوکړو.
⑧ دحدیث عائشه ﷞ نه دا هم معلومه شوه چه د حائضه ښځې بدن او خوله پاکه او طاهر ده. ځکه چه یوه ښځه دومره ورځې په حیض کښې تیره وی نود خولې راتلل خو لازمی خبره ده او بیا په حدیث کښې صرف دکپړې دهغه ځائی وینځلو حکم ورکړې شو چرته چه نجاست لیګلې وی اوباقی باندې د اوبو د چنړکاؤ ذکر دې. که چرې خوله پاکه نه وه نوبدن سره به د ټولو کپړو د وینځلو حکم وو نه صرف نضح اوچنړکاؤ به کافی نه وې.([1])

دحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: په حدیث اوترجمة الباب کښې مناسبت بالکل واضح دې ځکه چه په دواړو کښې د حیض وینې وینځلوتذکره ده.([2])

۱۰- باب: الاعتکاف للمستحاضة

اعتکاف: عکوف نه ماخوذدې. دکوم معنی چه دبندیدلو او منع کیدلو راځي. چنانچه ارشاد باری تعالی دې ﴿وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ﴾ إي: ممنوعاً، هم ددې نه اعتکاف شرعی هم دې ځکه چه معتکف خپل ځان د الله تعالی د رضا اوخوشحالئی اود الله تعالی قربَ حاصلولو دپاره دالله تعالی په کورکښې بندوی اودشریعت په اصطلاح کښې د اعتکاف تعریف دادې: **الاعتکاف: هواللبث فی المسجد بنیة الاعتکاف** یعنی شرعاً اعتکاف، د اعتکاف په نیت سره په جمات کښې حصاریدو ته وائی.([3])

---

[1]) بهجة النفوس: ۱/۱۶۶-۱۶۵.
[2]) عمدة القاری: ۳/۲۷۸الکنزالمتواری: ۳/۲۶۸.
[3]) البحرالرائق: ۲/۵۲۲البنایة شرح الهدایة: ۴/۱۲۱.

ماقبل سره ربط: باب غسل دم المحيض او په مذکوره باب کښې مناسبت ښکاره دې چه په دواړو کښې د ښځو متعلق احکام دی.(۱)

دترجمة الباب مقصد:

د حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه عینی رحمه الله دکلام نه معلومیږی چه دامام بخاری رحمه الله مقصد دمستحاضه دپاره په اعتکاف کښې د کیناستو د جواز بیان کول دی.(۲) هم دا خبره د څه وضاحت سره حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله بیان کړې ده هغوی فرمائی چونکه اعتکاف په مساجد کښې کیږی او مساجد د مستقدرات اونجاسات یعنی د ګندګئ نه د پاک ساتلو حکم ورکړې شوې دې او مستحاضه باندې وینه راځی کوم چه نجس او ګندګی ده. نو په دې سره په ظاهره وهم کیدلو چه هغه اعتکاف نه شی کولې نوامام بخاری رحمه الله تنبیه اوکړه چه ددې اعتکاف کول جائزدی.(۳)

دعلامه رشیداحمد ګنګوهی رحمه الله رائې: حضرت مولانارشیداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی د امام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی چه د حیض په وجه کوم امور منع وو د استحاضه د وجې نه د هغې ممانعت نشته البته دومره احتیاط ضرور دې چه د مساجد تلویث نه وی.(۴)

الحديث الأول

[۳۰۳]- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَكَفَ مَعَهُ بَعْضُ نِسَائِهِ وَهِيَ مُسْتَحَاضَةٌ تَرَى الدَّمَ» ، فَرُبَّمَا وَضَعَتِ الطَّسْتَ تَحْتَهَا مِنَ الدَّمِ، وَزَعَمَ أَنَّ عَائِشَةَ رَأَتْ مَاءَ العُصْفُرِ، فَقَالَتْ: كَأَنَّ هَذَا شَيْءٌ كَانَتْ فُلاَنَةُ تَجِدُهُ(۵)- [۳۰۴]

ترجمه: دعائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره بعض ازواج مطهرات اعتکاف اوکړدو حالانکه هغوی مستحاضه وې په هغوی باندې به وینه راتلله، په دې وجه به نی د دغه وینې د وجې اکثر رکیبئی دخپل ځان لاندې کیخودله. اوعکرمه رحمه الله اوونیل عائشه رضی الله عنها د کسم اوبه اولیدلې نو ونی فرمائیل چه دا خو هم داسې معلومیږی لکه چه فلانکې صاحبه ته به د استحاضه وینه راتلله

---

۱) عمدة القاری: ۲۷۸/۳.

۲) فتح الباری: ۵۳۳/۱عمدة القاری: ۲۷۸/۳.

۳) تقریر بخاری: ۲/۹۹-۹۸.

۴) لامع الدراری: ۲۶۹/۳.

۵) قوله: عائشة: الحديث رواه البخاري فى نفس الباب أيضاً تحت رقم الحديث: ۳۱۱-۳۱۰ وكذا فى كتاب الاعتكاف باب اعتكاف المستحاضة رقم الحديث: ۲۰۳۷ وأبوداؤد فى الصيام باب فى المستحاضة تعتكف رقم الحديث: ۲۴۷۶ وابن ماجه فى كتاب الصيام باب المستحاضة تعتكف رقم الحديث: ۱۷۸۰.

تراجم رجال

اسحاق بن شاهین: دا مشهور امام اومحدث اسحاق بن شاهین بن حارث واسطی رحمه الله دې. د دوی کنیت ابوبشر بن ابی عمران دې.[۱]

هغوی د هشیم بن بشیر، خالد الطحان، ابن عیینه، بشر بن مبشر اوحکم بن ظهیر رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کوی. اوددوی نه امام بخاری، امام نسائی، ابوبکربن علی المروزی، ابن خزیمه، اسلم بن سهل الواسطی، ابوحنیفه محمدبن ماهان واسطی، محمدبن الحسیب الارغیانی او ابن صاند رحمهم الله وغیره د حدیث روایت کړې دې.[۲]

امام نسائی رحمه الله فرمائی **لابأس به**.[۳] بل حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام نسائی د خپلو شیوخو د نومونو په تذکره کښې فرمائیلی دی: «**کتبنا عنه بواسط صدوق**» یعنی مونږ داسحاق بن شاهین نه مقام واسط کښې د حدیث کتابت کړې او دائې هم فرمائیلی چه دې صدوق دې.[۴] مسلمه الاندلسی رحمه الله فرمائی **صدوق**.[۵] ابن حبان رحمه الله د دوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[۶] ابن حبان رحمه الله فرمائی **مستقیم الحدیث**.[۷]

امام بخاری رحمه الله د دوی نه ۱۶ احادیث نقل کړی دی. امام حاکم رحمه الله او ابوحاتم بن حبان رحمه الله هم په خپل صحیح کښې د دوی نه احادیث روایت کړی دی.[۸] د دوی انتقال ۲۵۰ هجری نه پس شوې.[۹] او هغوی د سلوکالونه زیات عمر تیرکړې دې.[۱۰]

خالد بن عبدالله: داخالد بن عبدالله بن عبدالرحمن بن یزید الطحان الواسطی رحمه الله دې. ددوی کنیت ابوالهیثم دې او یوقول داهم دې چه د دوی کنیت ابومحمد دې.[۱۱] هم دوی سره متعلق حکایت دې چه هغوی د خپل وزن برابر درې ځل چاندی صدقه کړې وه.[۱۲] ددوی تفصیلی حالات **کتاب الوضوء باب من مضمض واستنشق من غرفة واحدة** لاندې تیرشوی دی.

---

[۱] تهذیب الکمال: ۴۳۴/۲ تهذیب التهذیب: ۲۳۶/۱.
[۲] تلامذه اومشائخ دتفصیل دپاره اوګورئی: تهذیب الکمال: ۴۳۴/۱.
[۳] تهذیب الکمال: ۴۳۵/۲ تهذیب التهذیب: ۲۳۷/۱.
[۴] تهذیب التهذیب: ۲۳۷/۱.
[۵] تهذیب الکمال: ۴۳۵/۲ تهذیب التهذیب: ۲۳۷/۱.
[۶] ۱۱۷/۸.
[۷] حواله سابق.
[۸] إکمال تهذیب الکمال: ۹۶/۲.
[۹] کتاب الثقات لابن حبان: ۱۱۷/۸.
[۱۰] تهذیب الکمال: ۴۳۵/۲.
[۱۱] تهذیب الکمال: ۸/۱۰۰-۹۹.
[۱۲] عمدة القاري: ۲۷۹/۳.

خالد: دا مشهور محدث ابو المُنازل خالد بن مهران الحَذاء البصري رحمه الله دي. ددوی تفصيلي حالات كتاب العلم باب قول النبي صلى الله عليه وسلم (اللهم علمه الكتاب) لاندې تيرشوي دي.[۱]

عكرمة: دا مشهور امام حديث و تفسير ابوعبدالله عكرمه مولى عبدالله بن عباس مدني رحمه الله دي. ددوی تفصيلي حالات كتاب العلم باب قول النبي صلى الله عليه وسلم (اللهم علمه الكتاب) لاندې تيرشوي دي.[۲]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابی بكر صديق رضي الله عنها ده. ددوی حالات ((بدء الوحي)) ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوي دي.[۳]

شرح حديث

قوله:: بعض نسائه: دا په حالت رفعي كښې دې ځكه چه دا د اعتكف فاعل دې.[۴]

قوله:: وهي مستحاضة: داجمله اسميه ده چه حال واقع كيږي. اوس دلته دا سوال پيداكيږي چه دلته د مؤنث ضمير ولې راوړلې شو ځكه چه ضمير د لفظ **بعض** طرف ته راګرځي اوهغه مذكردې؟ جواب دادې چه دا ضمير مؤنث په دې وجه راوړلې شوې دې چه مضاف (لفظ **بعض**) د مضاف اليه (نساء) نه تانيث كسب كړې دې. دويم جواب دادې چونكه دلته په دې مقام باندې لفظ **بعض** مصداق نساء دې په دې وجه د مؤنث ضمير راوړلې دې. بل دا خبره ده چه سره ددې استحاضه ښځوسره خاص دې مګر ددې باوجود لفظ **مستحاضة** سره تاء د تانيث الحاق د وجې نه كړې شوې دې چه مراد بالفعل د استحاضه والاكيدل دی. يعنی هغوی حضورپاك صلى الله عليه وسلم سره په اعتكاف كښې كيناستې حال دادې چه په هغه وخت هم ورته د استحاضه بيماری وه.[۵]

قوله:: ترى الدم: دا جمله فعليه ده كوم چه دلفظ **مستحاضة** دپاره صفت لازمه دې اودا جمله په دې باندې ښكاره دليل دې چه مراد بالفعل د استحاضه والاكيدل دی. دا مراد نه دې چه دهغه ښځونه وې په چا باندې چه به د استحاضې وينه راتلله.[۶]

قوله:: بعض نسائه: ابن جوزی رحمه الله فرمانې چه د نبی كريم صلى الله عليه وسلم د ازواج مطهرات نه به په چا باندې هم استحاضه نه راتله اودلته په روايت دحضرت عائشه رضي الله عنها كښې چه كوم "بعض نسائه" راغلې دې نوددې نه مراد "بعض نساء أمته" دې يعنی د امت هغه ښځې مراد دی د چاچه حضورپاك سره څه تعلق اورشته هم وه اودلته ام حبيبه بنت جحش رضي الله عنها مراد ده چه دام المؤمنين زينب بنت جحش رضي الله عنها خور ده.

---

[۱] كشف الباري: ۳۶۱/۳.

[۲] كشف الباري: ۳۶۳/۳.

[۳] كشف الباري: ۲۹۱/۱.

[۴] عمده القاري: ۲۷۹/۳.

[۵] عمدة القاري: ۲۷۹/۳.

[۶] عمدة القاري: ۲۷۹/۳.

حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله ددې په جواب کښې اوفرمائيل چه دابن جوزی رحمه الله ددې پیش کړې شوی تاویل پخپله ددې باب دویم او دریم حدیث تردیدکوی ځکه چه په دویم روایت کښې "امرأة من أزواجه" اوپه دریم روایت کښې "بعض أمهات المؤمنين" تصريح ده. د کوم نه چه په واضحه توګه معلومیږی چه دلته هم د ازواج نبی ﷺ نه یوه مراد ده. بل د ابن جوزی رحمه الله د قول او تاویل د بطلان یو دلیل داهم دې چه د حضورپاك د شان اقدس نه ډیره لرې خبره ده چه دغیر ازواج نه یوه ښځه حضورپاك سره اعتکاف اوکړی که هرڅومره تعلق ولې نه وی.(١)

د بعض نساء مصداق: اوس سوال دا پيداکيږی چه بيا د **بعض نسائه** مصداق د ازواج مطهرات رضی الله عنهن نه کومه یوه زوجه ده. نو په دې سلسله کښې علامه عینی رحمه الله درې اقوال ذکرکړی دی. یوقول دادې چه ام المؤمنين حضرت سوده بنت زمعه رضی الله عنها مراد ده. دويم قول دادې چه رمله ام حبيبه بنت ابی سفيان رضی الله عنها مراد ده او دريم قول دادې چه زينب بنت جحش رضی الله عنها مراد ده.(٢)

خو حافظ ابن حجر رحمه الله هم درې اقوال ذکرکړی دی. يو سوده بنت زمعه رضی الله عنها، دويمه ام سلمه رضی الله عنها او دريمه ام حبيبه بنت ابی سفيان رضی الله عنها ځکه چه دا درواړه ازواج مطهرات مستحاضات وې او بيا ددې درواړو اقوالونه د سنن سعيد بن منصور په تائيدسره حضرت ام سلمه رضی الله عنها مراد ګيدو ته ئی ترجيح ورکړې. دسنن سعيدبن منصور هغه روايت دادې: «عن عكرمة أن أم سلمة كانت عاكفة وهي مستحاضة وربما جعلت الطست تحتها» يعنی د عکرمه رحمه الله نه روايت دې چه ام سلمه رضی الله عنها د استحاضه په حالت کښې اعتکاف کښې ناسته وه او د وجې د وجې نه به ئی د ځان لاندې رکيبئی کيخودله.(٣)

وړاندې حافظ ابن حجر رحمه الله دحديث الفاظ فلانة د تفسيرلاندې فرمائی چه دلته هم هغه درواړه احتمالات دی کوم چه اول بعض نسائه سره متعلق بيان شوی. اود علامه ابن جوزی رحمه الله په نيز چه د ازواج نبی ﷺ نه څوك مراد نه دی بلکه هغه مستحاضه ښځې مراد دی د کوموچه حضورپاك سره څه تعلق يا رشته وه. په دې وجه دهغوی بيان کړې شوی تاويل مطابق دلته ام حبيبه بنت جحش (اخت زينب بنت جحش زوجة رسول ﷺ) زينب بنت ام سلمه (ربيبة رسول ﷺ) اسماء بنت عميس (اخت ميمونه لامها) اوحمنه بنت جحش نه يوه ښځه هم مراد کيدې شی. ځکه چه دا ټولې مستحاضات وې اوددوی حضورپاك سره تعلق او رشته داری هم وه.(٤)

حاصل دا شو چه دازواج مطهرات نه څوك مراد دی نودهغوی نه سوده بنت زمعه، ام سلمه او رمله ام حبيبه بنت ابی سفيان نه به يوه مراد وی. که چرته دابن جوزی رحمه الله په تاويل باندې عمل اوکړې شی نو رشته داری لرونکو ښځو نه ام حبيبه بنت جحش ، حمنه بنت جحش (اختا زينب بنت جحش زوجة رسول ﷺ)، اسماء بنت عميس او زينب بنت ام سلمه رضی الله عنها نه کومه يوه هم مراد کيدې شی. ځکه چه د نيزدې رشته دارو نه هم دغه مستحاضه وې او دغه شان ټولې يو ځائی کولو سره ددې ابهام په تفسيرکښې اووه اقوال جوړيږی.

---

١) فتح الباری: ٥٣٣/١ عمدة القاری: ٢٧٩/٣ إرشادالساری: ٥٣٩/١.

٢) عمدة القاری: ٢٧٩/٣.

٣) فتح الباری: ٥٣٤/١.

٤) حواله بالا.

بل ابن عبدالبر رحمه الله لیکی چه زوجهٔ رسول ﷺ حضرت زینب بنت جحش، زوجهٔ طلحه حضرت حمنه بنت جحش او زوجهٔ عبدالرحمن بن عوف حضرت ام حبیبه بنت جحش دریواړه خونیندې مستحاضه وې. البته په دوی کښې مشهوره حضرت ام حبیبه بنت جحش ده.(۱) په دې وجه امام ابوداؤد رحمه الله (۲)چه د سلیمان بن کثیر عن الزهري عن عروة په طریق سره دحضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت کړې دې چه «استحیضت زینب بنت جحش، فقال لها النبی صلی الله علیه وسلم: اغتسلی لکل صلاة»یعنی حضرت زینب بنت جحش ته د استحاضې بیماری اوشوه نو حضورپاك هغې ته اوفرمائیل چه دهرمونځ دپاره غسل کوه، د کوم ذکرچه موطاامام مالك کښې هم دې.(۳)او په دې کښې تصریح ده چه «التی کانت تحت عبدالرحمن بن عوف» نوددې روایت لاندې ابن عبدالبر رحمه الله جزم سره فرمائی چه دا په خطاباندې مبنی دې خکه چه د بنات جحش نه مستحاضه (کیدو کښې مشهورې) هغه وې کومې چه د عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه په عقدنکاح کښې وې اوهغه ام حبیبه بنت جحش ده.(۴)

امام بلقینی رحمه الله فرمائی چه په دواړو خبروکښې د تطبیق صورت دادې چه زینت بنت جحش وقتی استحاضه وه. خودهغې خور ام حبیبه دائمی استحاضه وه داسې به په دواړو خبروکښې تطبیق اوشی.(۵)

قوله:: الطست: دد لفظ اصل "طس" (سین مشدد) دې د ثقل د وجې نه یو سین په تاء سره بدل کړې شو په دې وجه د جمع اوتصغیردپاره به د اصل طرف ته راګرځولې شی. لهذا د **طست** جمع **طساس** او تصغیر **طسیس** راځی.(۶)نور لفظ **طست** د سین په ځائې شین سره هم مستعمل دې یعنی **طشت** اوددې جمع **طشوت** راځی.(۷)

قوله:: من الدم: کلمه د "من" تعلیلیه ده یعنی هغې به د وینې د وجې نه د خپل ځان لاندې طشت کیخودلو.(۸)

قوله:: زعم: زعم فعل ماضی دې په دې کښې ضمیرفاعل دې کوم چه دعکرمه رحمه الله طرف ته راګرځی او زعم دقال په معنی کښې دې.(۹)

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله د **قال** په ځائې د **زعم** لفظ کیدې شی چه ددې وجې نه راوړې وی چه دهغوی په نیزددې قول دحضرت عکرمه رحمه الله نه روایت کیدل په صراحت سره نقل نه دی

---

(۱) فتح الباری: ۵۳۳/۱عمدة القاری: ۲۷۹/۳.

(۲) سنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب ماروی أن المستحاضة تغتسل لکل صلاة رقم الحدیث:۲۹۲.

(۳) الموطا للإمام مالک کتاب الطهارة باب المستحاضة رقم الحدیث : ۲۰۰مؤسسة زاید بن سلطان ال نهیان.

(۴) الاستذکار: ۳۸۷/۱فتح الباری: ۵۳۳/۱أوجزالمسالک: ۶۲۹/۱

(۵) فتح الباری: ۵۳٤/۱.

(۶) شرح الکرمانی: ۱۷۶/۳عمدة القاری:۲۷۹/۳.

(۷) عمدةالقاری:۴۱٤/۳.

(۸) فتح الباری: ۵۳٤/۱عمدة القاری: ۲۷۹/۳.

(۹) عمدة القاری: ۲۷۹/۳.

بلكه هغوى د قرائن د دلالت نه دا قول دعكرمه رحمه الله نه نقل كيدل گنړلى دى. په دې وجه د قال په ځائې زعم راوړلې اودا مقوله صراحت سره د حضرت عكرمه رحمه الله طرف ته نه ده منسوب كړې.[1]
بيا ياخودا قول د امام بخارى دټولو تعليقاتونه دې يابيادخالد الخداء دقول تتمه ده اودويم (دخالد الخداء د قول تتمه كيدو)په صورت كښې به داهم د سند په درجه كښې وى ځكه چه په دې صورت كښې ددې عطف عن عكرمة باندې په اعتبارد معنى وى يعنى قال خالد: قال عكرمة وزعم عكرمة.[2]
حافظ ابن حجر ددې قول تعليقات د امام بخارى رحمه الله نه كيدل بعيد گرځولى دى.[3] ليكن په دې كلام باندې رد كولوسره علامه عينى رحمه الله فرمائى په حقيقت كښې دا د علامه كرمانى رحمه الله قول ردكول دى خود دې رد څه وجه نه جوړيږى ځكه چه دواړه داحتمال په درجه كښې دى اودمعنى د عطف احتمال ددې قول تعليقات د امام بخارى رحمه الله نه د كيدو احتمال نه رد كوى. خو پخپله عطف معنوى گرځول د ظاهر خلاف دى ځكه چه په عطف كښې اصل هم دغه دى چه هغه دې په ظاهر باندې وى.[4]

قوله: فلانة: ددې ابهام مكمل توضيح «بعض نسائه» د تشريح لاندې تيرشوې دې.

مذاهب الأئمة الأربعة في اعتكاف النسوة في المسجد: ائمه ثلاثه (امام مالك، امام شافعى او امام احمد رحمهم الله) په نيزسرې اوښځه (چه هغه مستحاضه ولې نه وى ځكه چه مستحاضه هم حكماً د پاكو ښځو په شان ده) دواړو دپاره په جمات كښې اعتكاف كول صحيح دى. لكه چه د فقه كتابونو كښې په دې عبارت سره واضحه كيږى: ① «وأما الاعتكاف في مساجد البيوت، فلا يصح عند مالك لرجل ولا امرأة، خلاف قول أبي حنيفة في أن المرأة تعتكف في مسجد بيتها»[5] يعنى د كورونو په جماتونوكښې اعتكاف كول دامام مالك رحمه الله په نيز نه د يوسړى دپاره جائز دې اونه د يوې ښځې د پاره په خلاف د امام ابوحنيفه ځكه چه دهغوى مذهب دادې چه ښځه به د خپل كور په جمات كښې اعتكاف كوى.
② «قلت لابن القاسم: ما قول مالك في المرأة، تعتكف في مسجد الجماعة؟ قال: نعم. (قلت) أتعتكف في قول مالك في مسجد بيتها؟ (فقال) لا يعجبني ذلك، وإنما الاعتكاف في المساجد التي توضع لله»[6]
يعنى سحنون بن سعيد التنوخى رحمه الله فرمائى چه ما د ابن القاسم رحمه الله نه تپوس اوكړو چه امام مالك رحمه الله د ښځې دپاره په مسجد جماعت كښې د اعتكاف كولومتعلق څه فرمائى؟ نوهغوى جواب راكړو چه اوجى، دامام مالك رحمه الله په نيز به ښځه په مسجد جماعت كښې اعتكاف كوى. سحنون بن سعيد رحمه الله وائى چه بيا ما تپوس اوكړو چه آيا دامام مالك رحمه الله په نيزښځه د كور په جمات كښې اعتكاف كولې شى؟ نوهغوى اووئيل زما دا خبره خوښه نه ده اعتكاف خو صرف په مساجدكښې كيږى چه د الله تعالى د پاره وضع كړې شوى دى.

---

[1] شرح الكرمانى: ۱۷۶/۳عمدة القارى: ۲۷۹/۳.
[2] حواله بالا.
[3] فتح البارى: ۵۳٤/۱.
[4] عمدة القارى: ۲۷۹/۳.
[5] البيان والتحصيل، فى فقه الإمام مالك رحمه الله كتاب الصيام والاعتكاف رقم المسألة: ۱۵. ۲۲۳/۲ دارالغرب الإسلامى.
[6] المدونة الكبرى كتاب الاعتكاف ، فى اعتكاف العبد والمكاتب والمرأة الخ: ۲۳۱/۱مطبعة السعادة.

③ ((لا يصح الاعتكاف من الرجل والا من المرأة إلا في المسجد، ولا يصح في مسجد بيت المرأة ولا مسجد بيت الرجل، وهو المعتزل المهيأ للصلاة، هذا هو المذهب وبه قطع المصنف))[1]

يعنى دسړي او ښځې اعتكاف كول صرف په جمات كښې صحيح دى اود كور د جمات نه هغه ځائي مراد دې كوم چه د مونځ كولو دپاره تيارولې شى. علامه نووى رحمه الله فرمائى چه د شوافع هم دغه مذهب دى اوهم په دې باندې مصنف جزم فرمائيلې دې.

④ ((وللمرأة أن تعتكف في كل مسجد ولا يشترط إقامة الجماعة، لأنها غير واجبة عليها، وبهذا قال الشافعي: وليس لها الاعتكاف في بيتها. وقال أبوحنيفة والثوري: لها الاعتكاف في مسجد بيتها..... الخ))[2]

يعنى ښځه په هريو جمات كښې اعتكاف كولې شى خاص مسجد جماعت شرط نه دې، ځكه چه په ښځه باندې په جمع سره مونځ كول واجب نه دى اوهم دغه د امام شافعي رحمه الله مذهب دې چه ښځه به په خپل كور كښې اعتكاف نه كوى. او امام ابوحنيفه رحمه الله او امام ثورى رحمه الله فرمائى چه ښځه به په خپل كوركښې اعتكاف كوى.

ابن بطال رحمه الله د امام شافعي رحمه الله قول نقل كړې دې چه ښځه غلام چرته چه غواړى اعتكاف كولې شى.[3]

خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه امام شافعي رحمه الله د ښځودپاره مسجد جماعت كښې اعتكاف كولو ته د خيمو والاد روايت د وجې نه على الاطلاق مكروه وئيلى دى.

اود امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز سره ددې چه د ښځې دپاره په جمات كښې اعتكاف كول جائز دى مگر اولى افضل او مستحب د ښځې دپاره هم هغه دى چه هغه دې دخپل كور په جمات كښې اعتكاف اوكړى. د ښځې دپاره په جمات كښې اعتكاف كول مكروه تنزيهى دى.[4]

دعلامه انور شاه كشميرى رحمه الله تحقيق: علامه انورشان كشميرى رحمه الله فرمائى زما په نيز درمختار كښې دكراهت لفظ پدې مسئله كښې په كراهت تنزيهى باندې محمول دې ځكه چه په يوداسې امر باندې چه د حضورپاك په مواجهت كښې مخې ته راغلې د مكروه تحريمى حكم لگول صحيح نه دى.[5] حضرات حنفيه دا حكم دهغه واقعه نه اخذكړې په كوم كښې چه دى يوځل رسول الله ﷺ په رمضان كښې د اعتكاف كولو اراده اوكړه نو حضرت عائشه رضي الله عنها اوحضرت حفصه رضي الله عنها هم اجازت اوغوښتلو او په جمات كښې خيمې اولگولې. دوى ته په كتو سره حضرت زينب رضي الله عنها هم يوه خيمه اولگوله.[6] په دې باندې خفگان ښكاره كولوسره حضورپاك خپله خيمه اوچته كړه او ازواج مطهرات

---

[1] المجموع شرح المهذب: ٤٧٠/٦.

[2] المغنى لابن قدامة: ٦٧/٣ دارالفكر.

[3] فتح البارى: ٣٤٩/٤ دارالسلام.

[4] بدائع الصنائع: ٢٥/٣ البحرالرائق: ٢٧/٢ المبسوط للسرخسى: ١٣٢/٣ الدر المختار مع ردالمحتار: ٤٢٩/٣ دارعالم الكتاب.

[5] فيض البارى: ٤٩٥/١.

[6] عن عائشة رضى الله عنهاقالت: كان النبى صلى الله عليه وسلم يعتكف فى العشر الأواخر من رمضان، فكنت أضرب له خباءً فيصلى الصبح ثم تدخله، فاستأذنت حفصة عائشة أن تضرب خباء، فأذنت لها فضربت خباء. فلما رأته زينب بنت جحش ضربت خباء اخر. فلما أصبح النبى صلى الله عليه وسلم، رأى الأخبية، فقال: ما هذا؟ فأخبر،

هم خپلې خپلې خیمې اوچتې کړې د کوم نه پس چه حضورپاك د شوال په میاشت کښې اعتکاف اوکړو.(۱) رسول الله ﷺ د خپل خفګان او ناخوښئی اظهار په دې جمله سره اوکړو «آلبر یردن» یعنی ولې دوی دغه شان په جمات کښې اعتکاف کولو سره خیر ښیګړه لټوی؟

علامه شبیراحمدعثمانی رحمه الله لیکلی دی که چرې په داسې صورت کښې د اعتکاف کولوکښې څه حرج نه وې نو حضورپاك به دغه شان د اعتکاف د اردې کولو نه پس خپله خیمه نه اوچتوله او نه به ئې په ازواج باندې ترك کولو. ددې نه معلومه شوه چه د ښخودپاره په جمات کښې اعتکاف کول مکروه تنیزهي دی.(۲)

ففي الدرالمختار: (أو لبث (امرأة في مسجد بيتها) ويكره في المسجد. په دې باندې علامه ابن عابدین شامی رحمه الله لیکی «ويكره في المسجد) أي: تنزيهاً كما هو ظاهر النهاية، نهر، وصرح في البدائع بأنه خلاف الأفضل».(۳)

د علامه کاساني رحمه الله کلام دادې:

«وأما المرأة فذكر في الأصل أنها لا تعتكف إلا في مسجد بيتها، ولا تعتكف في مسجد جماعة، وروي الحسن عن أبي حنيفة أن للمرأة أن تعتكف في مسجد الجماعة وإن شاءت اعتكفت في مسجد بيتها ومسجد بيتها أفضل لها من مسجد حيها..... وهذا لايوجب اختلاف الروايات، بل يجوز اعتكافها في مسجد الجماعة على الروايتين جميعاً بلا خلاف من أصحابنا، والمذكور في الأصل محمول على نفي الفضيلة، لا على نفي الجواز توفيقاً بين الروايتين، وهذا عندنا، وقال الشافعي: لا يجوز اعتكافها في مسجد بيتها» (۴)

یعنی ښځه به صرف د خپل کور په جمات کښې اعتکاف کوی د جمع والا په جمات کښې به اعتکاف نه کوی او حسن رحمه الله د امام ابوحنیفه رحمه الله نه روایت کوی چه ښځه د جمع په جمات کښې هم اعتکاف کولې شی اوکه غواړی نود کور په جمات کښې هم اعتکاف کولې شی اود ښځې د پاره د کور په جمات کښې اعتکاف کول د محلې په جمات کښې د اعتکاف کولونه غوره دی..... علامه کاساني رحمه الله فرمائی چه په دې سره د روایاتو اختلاف نه راځی بلکه د ښځې د پاره د جمع په جمات کښې اعتکاف کول زمونږ د اصحابو په نیز د دواړو روایتونو مطابق جائز دې. اود اصل روایت د افضلیت په نفی باندې محمول دې نه چه د جواز په نفی باندې. دې دپاره چه په دواړو روایتونوکښې تطبیق اوشی اودا زمونږ داحنافو مذهب دې. امام شافعی رحمه الله فرمائی د ښځې د خپل کور په جمات کښې اعتکاف کول جائز نه دی.

فقال النبي صلى الله عليه وسلم: (البر ترون بهن؟) فترك الاعتكاف ذلك الشهر، ثم اعتكف عشرا من شوال. رواه الإمام البخاري في الاعتكاف، في باب اعتكاف النساء، رقم الحديث: ۲۰۳۳، وفيه: آلبر يردن؟ وراه أبوداؤد في الصيام، باب الاعتكاف، رقم الحديث: ۲٤٦٤، والنسائي في المساجد، باب ضرب الخباء في المساجد رقم الحديث: ۷۱۰، وابن ماجاء في الصيام باب ماجاء في من يبتدئ الاعتكاف وقضاء الاعتكاف رقم الحديث: ۱۷۷۱.

(۱) فيض الباري: ۱/٤۹۵.

(۲) فتح الملهم: ۳٤۷/۵ دارالقلم.

(۳) الدرالمختار مع ردالمحتار: ۳/٤۲۹ دار عالم الكتب.

(٤) بدائع الصنائع: ۳/۲۵.

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت بالكل واضح دې چه په دوارو كښې د مستحاضه د اعتكاف بيان دې.(١)

الحديث الثاني

[٢٠٢/٣٠٥]- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «اعْتَكَفَتْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ مِنْ أَزْوَاجِهِ، فَكَانَتْ تَرَى الدَّمَ وَالصُّفْرَةَ وَالطَّسْتُ تَحْتَهَا وَهِيَ تُصَلِّي»(٢)

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه حضورپاك سره دهغوی د بيبيانونه يوې بی بی اعتكاف اوكړو هغې به وينه او زيړوالې ليدلو خو ركيبئی به د هغې نه لاندې وه اوهغې به مونځ هم اداكولو.

تراجم رجال

قتيبه: دا شيخ الاسلام ابورجاء قتيبه بن سعيد بن جميل بن طريف ثقفی رحمه الله دېز د دوی تفصيلی حالات كتاب الإيمان باب إفشاء السلام من الإسلام لاندې تيرشوی دی.(٣)

يزيد بن زريع: دا مشهور محدث يزيد بن زريع رحمه الله دې. ددوی حالات كتاب الوضوء باب غسل المني وفركه الخ لاندې تيرشوی دی.

خالد: دا مشهورمحدث ابوالمُنازل خالد بن مهران الخداء البصری رحمه الله دې. ددوی تفصيلی حالات كتاب العلم باب قول النبی صلی الله عليه وسلم (اللهم علمه الكتاب) لاندې تيرشوی دی.(٤)

عكرمه: دامشهور امام حديث و تفسير ابوعبدالله عكرمه مولی عبدالله بن عباس مدنی دې. ددوی تفصيلی حالات كتاب العلم باب قول النبی صلی الله عليه وسلم (اللهم علمه الكتاب) لاندې تيرشوی دی.(٥)

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابی بكر صديق رضي الله عنهما ده. ددوی حالات «بدء الوحی» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوی دی.(٦)

شرح حديث

قولها: (ترى الدم والصفرة): شراح حضراتو ليكلی دی چه دحضرت عائشه رضي الله عنها داسې فرمائيل داستحاضه نه كنايه ده يعنی هغه دا بيانول غواړی چه كومې بی بی حضورپاك سره اعتكاف اوكړو هغه مستحاضه وه (په حالت د حيض كښې وه).(٧)

---

١) عمدة القاري: ٢٧٨/٣.

٢) قوله: عائشة الحديث مرتخريجه تحت الحديث السابق.

٣) كشف الباري: ١٨٩/٢.

٤) كشف الباري: ٣٦١/٣.

٥) كشف الباري: ٣٦٣/٣.

٦) كشف الباري: ٢٩١/١.

٧) عمدة القاري: ٢٨٠/٣شرح الكرماني: ١٧٧/٣.

قوله::والطست تحتها: داجمله حاليه ده. په يوه نسخه كښې داجمله بغيرد واؤ نه ده او هغه هم جائز ده.[1]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: په حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت واضحه دې چه په دواړو كښې د مستحاضه ذكر دې.[2]

الحديث الثالث

[۳۰۵] - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، «أَنَّ بَعْضَ أُمَّهَاتِ المُؤْمِنِينَ اعْتَكَفَتْ وَهِيَ مُسْتَحَاضَةٌ».[3]

ترجمه: دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه بعض امهات المؤمنين (ازواج نه يوې) د استحاضه په حالت كښې اعتكاف اوكړو.

تراجم رجال

مسدد: دا مسدد بن مسرهد بن مرعبل رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات **كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** لاندې تير شوى دى.[4] او تفصيلي حالات **كتاب العلم باب من خص بالعلم قوما دون قوم الخ** دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[5]

معتمر: دا ابومحمد معتمرين سليمان بن طرخان تيمى بصرى رحمه الله دې. ددوى تفصيلي حالات تفصيلي حالات **كتاب العلم باب من خص بالعلم قوما دون قوم الخ** دريم حديث لاندې تيرشوى دى.[6]

خالد: دا مشهورمحدث ابوالمُنازل خالد بن مهران الخداء البصرى رحمه الله دې. ددوى تفصيلي حالات **كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم (اللهم علمه الكتاب)** لاندې تيرشوى دى.[7]

عكرمة: دا مشهور امام حديث و تفسير ابوعبدالله عكرمه مولى عبدالله بن عباس مدنى رحمه الله دې. ددوى تفصيلي حالات **كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم (اللهم علمه الكتاب)** لاندې تيرشوى دى.[8]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابى بكر صديق رضي الله عنها ده. ددوى حالات **«بدء الوحى»** ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوى دى.[9]

---

[1] حواله بالا.
[2] عمدة القاري: ۲۸۰/۳.
[3] قوله: عائشة: الحديث مرتخريجه فى نفس هذا الباب تحت رقم الحديث: ۳۰۹.
[4] كشف الباري: ۲/۲.
[5] كشف الباري: ۵۸۸/٤.
[6] كشف الباري: ۵۹۰/٤.
[7] كشف الباري: ۳۶۱/۳.
[8] كشف الباري: ۳۶۳/۳.
[9] كشف الباري: ۲۹۱/۱.

شرح حديث

ددې باب لاندې امام بخاری رحمه الله درې احادیث ذکر کړی دی اوددې احادیثونه د مستحاضه په جمات کښې د حصاریدو جواز ثابتیږی. دغه شان دا هم معلومه شوه چه د مستحاضه مونځ اود هغې اعتکاف دواړه صحیح دی ځکه چه هغه هم په حقیقت کښې د نورو پاکوښځو په حکم کښې ده.[١]
نور که د جمات د ملوث کیدو خطره نه وی نو د حدث هم اجازت دې لکه څنګه چه دلته طشت او رکیبئی کیخودو سره جمات په وینه سره ګنده کیدو ته پرې نه خودو او هم دغه حکم د نورو داسې خلقو دپاره هم دې د چا حدث اوعذر چه هروخت موجود وی یا یو شان د زخم نه وینه څڅیږی.[٢]
علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د روایت اولی نه داهم معلومه شوه چه د استحاضه وینه تته او نرئی وی د حیض د وینې په شان نه وی.[٣]
دحدیث ترجمة الباب سره مناسبت: په حدیث اوترجمة الباب کښې مناسبت واضحه دې چه حدیث باب او ترجمة الباب دواړو کښې د مستحاضه ذکر دې.[٤]

١١ - باب: هَلْ تُصَلِّي الْمَرْأَةُ فِي ثَوْبٍ حَاضَتْ فِيهِ.

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه په دواړو کښې د حیض د احکامو ذکر دې.[٥]
د ترجمة الباب مقصد: شاه ولی الله رحمه الله فرمائی چه دلته امام بخاری رحمه الله د ښځې دپاره هم په هغه کپړو کښې د مونځ کولو جواز ثابتوی په کوم کښې چه د حیض زمانه تیره کړې ده. ددې ضرورت په دې وجه پیښ شو چه د اسلام نه وړاندې به ښځو دحیض کپړې بدلولې اودا به ئې ډیر ضروری ګڼړلې. لهذا امام بخاری رحمه الله داخودل غوارې چه دایام حیض استعمال شوې کپړې که چرې ګنده شوې وی نوهم هغه حصه دې اووینځلې شی اوکه چرې د ګنده کیدو نه بچ دی نوهغه پاکې دی او په هغې کښې مونځ کولې شی.[٦]
دشیخ الحدیث زکریا رحمه الله رائې: شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه د روایت نه صفا ظاهره ده چه کومه کپړه اغوستو سره خپله د حیض ورځې تیرې کړې وی نو د طهر په زمانه کښې هم دغه پاک کولوسره په هغې کښې مونځ کولې شی.[٧]
اوس سوال دا پیداکیږی چه کله روایت صفا او واضحه دې نو بیا امام بخاری رحمه الله لفظ هل ولې زیات کړو؟ نوددې وجه داده چه د امام بخاری رحمه الله د اصولِ موضوعه نه دی چه که چرې په روایت کښې د هریو احتمال په بنیاد باندې غور او فکراوکړې شی نوهغه د تشحیذِ اذهان دپاره لفظ هل راوړلې دې

---

[١] فتح الباری: ٥٣٤/١شرح الکرمانی: ١٧٧/٣عمدة القاری: ٢٨٠/٣.
[٢] حواله بالا.
[٣] عمدة القاری: ٢٨٠/٣.
[٤] عمدة القاری: ٢٨٠/٣.
[٥] عمدة القاری: ٢٨٠/٣.
[٦] شراح تراجم أبواب البخاری: ١٩ فضل الباری: ٤٧٧/٢ الکنزالمتواری: ٢٧٠/٣.
[٧] تقریر بخاری: ٩٩/٢.

او دلته هم احتمال دې اوهغه احتمال دادې چه په روایت د باب کښې د مونځ تصریح نشته. اود ام سلمه رضي الله عنها ((باب من سمی النفاس حیضاً)) لاندې ذکرکړې شوی روایت نه معلومیږي چه دهغې د حیض اوطهارت کپړې جدا جدا وې. اوس دلته په دې دوارو روایتونو کښې دا احتمال اوشو چه د مونځ دپاره څه بله کپړه وه یا هم یوه کپړه نې وه کومه چه پاکولوسره به مونځ کولو؟

امام ابوداؤد رحمه الله خپل سنن کښې ډیر روایات ذکرکړي دي دکوم نه چه معلومیږي چه هم په دغه کپړو کښې مونځ کول جائزدي. (۱)چنانچه په یو روایت کښې دي چه دحضورپاك نه ښځو تپوس اوکړو چه آیا مونږ په دغه کپړوکښې مونځ کولې شو چه د حیض په ورځوکښې زمونږ په بدن وې؟ حضورپاك اوفرمائیل او که چرې په هغې کښې د وینې اثر وغیره نه وی نو کولې شی.(۲) لهذا امام بخاری رحمه الله هم دلته د حیض والاکپړوکښې د مونځ جواز ثابتوی البته د تشحیذ اذهان دپاره نې هل زیات کړو.

الحدیث الأول

[۳۰۶]- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: «مَا كَانَ لِإِحْدَانَا إِلَّا ثَوْبٌ وَاحِدٌ تَحِيضُ فِيهِ، فَإِذَا أَصَابَهُ شَيْءٌ مِنْ دَمٍ قَالَتْ بِرِيقِهَا، فَقَصَعَتْهُ بِظُفْرِهَا»(۳)

ترجمه: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه مونږ سره به صرف یوه کپړه وه کومه چه به مونږ د حیض په وخت اغوستله. بیا چه به کله په هغې کښې څه وینه لګیدله نو په هغې باندې به توکانړې اچولې او بیابه هغه په نوکونو باندې مږله.

تراجم رجال

أبونعیم: دا ابونعیم فضل بن دکین رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الإیمان باب فضل من استبرألدینه لاندې تیرشوی دی.(۴)

إبراهیم بن نافع: دا ابواسحاق ابراهیم بن نافع مخزومی مکی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الغسل باب من بدأبشق رأسه الأیمن في الغسل لاندې تیرشوی دی.

ابن أبي نجیح: دا ابو یسار عبدالله بن ابی نجیح ثقفی مکی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب العلم باب الفهم في العلم لاندې تیرشوی دی.(۵)

---

۱) الکنزالمتواری: ۲۷۰/۳ تقریر بخاری: ۹۹/۲.

۲) هکذا فی روایات الإمام أبی داؤد رحمه الله. کتاب الطهارة باب المرأة تغسل ثوبهاالذی تلبسه فی حیضها، رقم الحدیث: ۳۶۵-۳۵۸.

۳) قوله: عائشة: الحدیث، ورواه أبوداؤد فی الطهارة فی باب المرأة تغسل ثوبها الذی تلبسه فی حیضها رقم الحدیث: ۳۵۸.

۴) کشف الباری: ۶۶۹/۲

۵) کشف الباری: ۳۰۲/۳.

مجاهد: دا شيخ القراء والمفسرين ابوالحجاج مجاهدبن جبر رحمه الله دي. د دوی حالات كتاب العلم باب الفهم في العلم لاندې تيرشوی دی.(1)

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابی بکر صديق رضي الله عنها ده. ددوی حالات «بدء الوحی» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوی دی. (2)

ايا د حديث الباب په سند کښې انقطاع يا اضطراب دې؟: د بعض حضراتو د طرف نه په حديث الباب کښې دوه قسمه کلام شوې دې. يودا چه د حديث الباب په سند کښې انقطاع ده څکه چه ابوحاتم، ابن معين، يحيی بن سعيد قطان، شعبه او امام احمد رحمهم الله فرمائی چه د امام مجاهد رحمه الله د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه سماع ثابته نه ده. او دويم دا چه د دې حديث په سند کښې اضطراب هم دې څکه چه هم دغه روايت امام ابوداؤد رحمه الله «محمدبن کثيرعن ابراهيم بن نافع عن الحسن بن مسلم» په طريق سره نقل کړې دې. په کوم کښې چه ابراهيم بن نافع، د حسن بن مسلم نه روايت کوی او دلته د بخاری رحمه الله په روايت کښې ابراهيم بن نافع د ابن ابی نجيح رحمه الله نه روايت کوی.

د اول جواب دادې چه پخپله امام بخاری رحمه الله ددې سند نه علاوه نورو ډيرو احاديثوکښې د امام مجاهد د حضرت عائشه رضي الله عنها نه د سماع تصريح کړې ده. دغه شان دابن المدينی او ابن حبان رحمه الله په نيزهم د امام مجاهد رحمه الله سماع دحضرت عائشه رضي الله عنها نه ثابته ده. بيا چونکه اثبات په نفی باندې مقدم دې په دې وجه به هم اثبات ته ترجيح وی. او ددويم جواب دادې چه داکوم د شيوخ اختلاف د اضطراب علت جوړکړې شوې دې صحيح نه دې څکه چه داسې اختلاف د اضطراب سبب نه وی بلکه داخو په دې خبره باندې محمول دې چه ابراهيم بن نافع رحمه الله به دا روايت د دوو شيوخونه روايت کړې وی.

اوکه چرې دا احتمال قبول نه کړې شی نوبياهم ابونعيم رحمه الله څوك چه د امام بخاری رحمه الله شيخ دې. د امام ابوداؤد د شيخ محمدبن کثير رحمه الله نه احفظ دې. په دې وجه صرف د شيوخ داختلاف د وجې نه د باب روايت ته مضطرب نه شی وئيلې. بل خلاد بن يحيی، ابوحذيفه او نعمان بن عبدالسلام رحمهم الله نه دابونعيم رحمه الله متابعت هم ثابت دې کوم چه دتقويت سبب وی. لهذا هم دې د باب روايت به ترجيح وی اوقاعده ده چه مرجوح په راجح کښې اثرنه شی کولې. په دې وجه دامام ابوداؤد رحمه الله تخريج کړې شوی روايت سند د امام بخاری رحمه الله تخريج کړې شوې روايت په سند کښې اثرنه شی کولې.(3)

د حديث شرح

قوله:: ماکان لإحدانا إلا ثوب واحد: شراح حضراتو ليکلی دی چه دا نفی عام ده يعنی ټولو بيبيانوته شامل ده. څکه چه نکره د نفی لاندې واقع ده کوم چه د عموم فائده ورکوی څکه چه که چرته يوې سره هم زياتی کپړه وې نو نفی به صادق نه راتله.(4) بله داخبره چه إحدانا مفرد مضاف دې کوم چه علی الاصح د هغه صيغونه دې کومې چه د عموم فائده ورکوی.(5)

---

(1) کشف الباری:۲/۳۰۷.
(2) کشف الباری: ۱/۲۹۱.
(3) فتح الباری: ۱/۵۳۵عمدة القاری: ۳/۲۸۰.
(4) إرشادالساری: ۱/۵۵۱.
(5) شرح الکرمانی: ۳/۱۷۷عمدة القاری: ۳/۲۸۱تحفة الباری: ۱/۲۵۰.

اشكال اودهغې جواب: دلته اشكال پيدا كيږي هغه چه د حديث باب نه معلوميږي چه ازواج مطهرات سره زياتي كپړه كومه چه په ايام حيض سره خاص وي نه وه. خود ام سلمه ﷺ سابقه روايت «في باب:من سمي نفاس حيضاً» نه معلوميږي چه هغې سره په ايام حيض كښې د اغوستلو دپاره جدا كپړه وه، لهذا په دواړو روايتونوكښې تعارض ښكاري.

ددې اشكال جواب دادې چه حديث عائشه صديقه ﷺ د اسلام د شروع په دور باندې محمول دې ځكه چه په شروع كښې تنګي او سختي وه. خود ام سلمه ﷺ حديث د فتوحاتونه پس زمانه باندې محمول دې كله چه حالت آسان او معيشت ښه شوې وو نو بيا ازواج مطهرات رضى الله عنهن د ايام حيض د پاره داايام طهر نه دجدا كپړو انتظام كړې وي.[1]

ددې نه علاوه داحتمال هم دې چه د حضرت عائشه ﷺ مراد ثوب واحد نه ثوب واحد مختص بالحيض وي، يعني مونږ ازواج سره خاص په ايام حيض كښې د اغوستلو دپاره هم يوه كپړه وه، ځكه چه په روايت كښې څه داسې خبره نشته چه د ايام طهر دپاره څه بله كپړه موجود كيدو نفى كوي. داسې په دواړو روايتونوكښې به توافق اوشى.[2]

قوله:: قالت بريقها: قالت بريقها: أي: وضعت أوصبت عليه ريقها. شراح حضراتو ليكلى دى چه حضرت عائشه صديقه ﷺ د قول په فعل باندې اطلاق كړې دې.[3] يا په نورو الفاظوكښې نى د فعل تفسير قول سره كړې دې.[4] علامه عينى رحمه الله فرمائى چه لفظ قول د خپلې اصلي معنى نه علاوه د مقام په مناسبت سره په نورو معانوكښې هم استعماليږي. لكه چه دلته "قالت بريقها" معنى «صبت عليه من ريقها» يا «وضعت عليه ريقها» سره كړې شوې ده. بل دا احتمال هم دې چه قالت: بلت «دلمدولو» معنى كښې وي لكه چه سنن ابى داؤد په روايت كښې قالت په ځائى بلت الفاظ نقل دى.[5]

دمدعيان عمل بالحديث داعتراض جواب: علامه انور شاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه ددې نه معلوميږي چه په توكانړو سره هم د نجاست ازاله كيدې شى ځكه چه په توكانړوكښې د تيزابيت اثر وي په كوم سره چه د نجاست ازاله كيدې شى او داسې مدعيان عمل بالحديث چه په فقه حنفى باندې اعتراض كوى او بغيرد اوبو نه په بل څه څيز سره د نجاست دختمولو قائل نه دى، اعتراض په دې نص صريح اوحديث صحيح سره مردود كيږي.[6]

د حافظ ابن حجر رحمه الله تحقيق: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه په روايت كښې هم په هغه كپړو كښې د مونځ كولو ذكر نشته دې په دې وجه ددې روايت نه دهغه حضراتودپاره چه داوبونه علاوه په مائعات طاهرات سره هم د نجاست د ختمولو قائل دى دليل اوحجت نه راڅى بلكه دتوكانړو په ذريعه د وينې دختمولوسره مقصود د هغې اثر ختمول وو تطهير مقصودنه وو، البته چه كله به ئى دمونځ كولو

---

[1] فتح الباري: ۵۳۵/۱شرح الكرماني: ۱۷۸/۳عمدة القاري: ۲۸۱/۳ تحفة الباري: ۲۵۰/۱.

[2] فتح الباري: ۵۳۵/۱.

[3] فتح الباري: ۵۳۵/۱التوشيح: ۴۰۸/۱.

[4] تحفة الباري: ۲۵۰/۱.

[5] عمدة القاري: ۲۸۱/۳.

[6] فيض الباري: ۴۹۶/۱.

اراده کیدله نودغه کپړه دوینځلونه پس به ئې په هغې کښې مونځ کولولکه چه «باب غسل دم المحيض» کښې هم دعائشه رضي الله عنها په روایت کښې صراحت دې چه مونږ بیبیانو به او دغه د وینې ځاځکی رژول بیاچه کله به د مونځ کولواراده کیدله نوهغه به مو وینځلې اوبیابه مو مونځ کولو.(۱)
په دې وجه حضرات شراح فرمائی چه دلته دې دا اشکال نه وی چه په روایت مذکوره کښې خود غسل ثوب یعنی د کپړو وینځلو ذکرنشته او د باب غسل الدم المحيض په روایت کښې د غسل ثوب ذکر موجود دې لهذا په دواړو احادیثو کښې تعارض پیداشو ځکه سره د دې چه دا روایت مطلق دې مګر سابقه روایت په مقیده باندې محمول دې.(۲)
نورعلامه بیهقی رحمه الله فرمائی چه کیدې شی وینه په ډیر لږ مقدارکښې وی د کوم وینځل چه واجب نه وی. او هم په دې وجه حضرت عائشه رضي الله عنها په دې روایت کښې غسل ثوب ذکرنه وی کړې ځکه چه دوینې د زیات مقدار کیدو په صورت کښې کپړې وینځل صحیح او ثابت دی.(۳)
دعلامه عینی رحمه الله تحقیق: په دې باندې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه حضرات صحابه اوصحابیات رضی الله عنهم وعنهن به دا سوچ نه کولو چه دا نجاست په لږ مقدارکښې دې نومعاف دې بلکه دهغوی په نیزچه به نجاست لږ وو او که زیات دمعافئی قابل نه وو. دا تاویل خو صرف هم د امام ابوحنیفه رحمه الله په مذهب باندې صحیح کیدې شی ځکه چه احناف «کثرالله سوادهم» په نیز باندې کم مقدار معاف دې په دې شرط چه د یو درهم نه کم وی. اودا روایت په هغه حضراتو باندې حجت دې چه بغیرد اوبو په بل څه بهیدونکی څیز سره نجاست ختمول صحیح نه منی ځکه چه په دې روایت کښې د توکانړو په ذریعه د نجاست د ختمولو صراحت دې. بل ددې روایت نه داهم معلومیږی چه دنجاست په ختمولوکښې د عدد اعتبارنشته بلکه مقصد صفائی او پاکوالې دې که هغه په یوځل باندې حاصل شی او که په لس ځل.(۴)
قوله:: فقصعته بظفرها: قصعة په قاف سره ددې معنی د نوکونو په ذریعه مړل راځی خو په یوه نسخه کښې قصعته په ځائې باندې مصعته نقل دې.(۵) اوددې معنی د رژولو راځی. دامام ابوداؤد رحمه الله صرف قصعته په قاف سره نقل دې.(۶) بهرحال دلته مراد په مړلو یا رژولوکښې مبالغه کول دی.(۷)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام ابوداؤد رحمه الله د حضرت عائشه رضي الله عنها هغه حدیث هم روایت کړې دې په کوم کښې چه دی: «لم ترى فيه قطرة فتقصعه بظفرها» یعنی بیا چه به ئې په «کپړه» باندې د «وینې» ځاځکې لیدلو نوهغه به ئې په نوکونو سره رژولو اوددې روایت په رڼاکښې حدیث الباب کښې ددې خبرې احتمال دې چه د دم نه مراد دم یسیروی کوم چه معاف کیږی لیکن هم رومبې احتمال قوی دې

---

(۱) فتح الباری: ۱/۵۳۵.
(۲) إرشادالساری: ۱/۵۵۱شرح ابن بطال: ۱/۴۳۷شرح الکرمانی: ۳/۱۷۸عمدة القاری: ۳/۲۸۱.
(۳) عمدة القاری: ۳/۲۸۱إرشادالساری: ۱/۵۵۱.
(۴) عمدة القاری: ۳/۲۸۱.
(۵) تحفة الباری: ۱/۲۵۰.
(۶) عمدة القاری: ۳/۲۸۱شرح الکرمانی: ۳/۱۷۸تحفة الباری: ۱/۲۵۰.
(۷) شرح الکرمانی: ۳/۱۷۸جامع الأصول فی أحادیث الرسول: ۷/۹۵.

يعنې چه کله به د مونځ اراده کيدله نوهغه وخت به ئې کپړه وينځله.[1]

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: حديث اوترجمة الباب دواړو کښې مناسبت دادې چه امام بخاري رحمه الله په دواړو کښې يوې مسئلې طرف ته اشاره کړې ده اوهغه مسئله داده چه کومې ښځې سره صرف هم يوه کپړه وي په کوم کښې چه هغه د حيض ورځې هم تيره وي نود داسې ښځې دپاره د مونځ کولو حکم دې چه هغه دې مونځ هم په هغه کپړه کښې اوکړي مګر دهغه کپړې پاکولونه پس. هم ددې مسئلې طرف ته امام بخاري رحمه الله حديث اوترجمة الباب دواړو کښې اشاره کړې ده.[2]

۱۲ - باب: اَلطِّيبُ لِلْمَرْأَةِ عِنْدَ غُسْلِهَا مِنَ الْمَحِيضِ.

ماقبل سره ربط: امام بخاري رحمه الله په دې ابواب کښې د حيض نه د پاکئ حاصلولو مختلف مرحلې بيانوي. چنانچه تيرشوي باب کښې ئې د کپړې نه د نجاست د حيض ختمول بيان کړل کوم ته چه تنظيف او انقاء وائي اودا د شروع مرحله او په دې باب کښې د انقطاع دم حيض نه پس دغسل کولو په وخت د خوشبو لګولو حکم بيانوي چه د حيض د وينې دختمولو نه پس مرحله ده او په دې وجه دا مرحله انظف يعنې په نسبت د رومبې مرحلې نه زيات د تنظيف وئيلې کيږي.[3]

دترجمة الباب مقصد: شراح حضراتو ليکلې دي چه دامام بخاري رحمه الله مقصد انقطاع دم حيض نه پس د خراب بوئې د لرې کولودپاره د خوشبوئې استعمالولو د حکم تاکيدکول دي اوددې حکم تاکيد ددې امر نه ظاهرشو چه کله د ماتم کونکې ښځې دپاره هم د عدت دوران کښې د انقطاع دم حيض نه پس دغسل کولوپه وخت د خوشبوئې د استعمالولو اجازت ورکړې شوې دې حالانکه هغې ته د عدت په ورځوکښې د خوشبوئې وغيره استعمالولواجازت نشته دې. نوبيا د غيرمتعده دپاره خوددې استعمال زيات مؤکد کيږي.[4]

د شيخ الحديث زکريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائي چه زما په نيز دا ترجمه شارحه ده ځکه چه د مسک لفظ راغلې وو په دې وجه ئې د هغې شرح اوفرمائيله چه ددې نه خوشبوئې مراد ده د څه خاص مسک تعيين نشته.[5] البته د بعض شوافع نه نقل کړې شوي دي چه هم مسک لګول متعين دي اوددې وجه داده چه دا په استقرار حمل کښې معين دې. ممکن ده چه دامام بخاري رحمه الله مقصود د شوافع په دې قول باندې رد کول وي.[6]

الحديث الأول

[۳۰۷]-حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ حَفْصَةَ، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: أَوْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

---

[1] فتح الباري: ۵۳۵/۱.
[2] شرح ابن بطال: ۴۳۷/۱شرح الکرماني: ۱۷۸/۳فتح الباري: ۵۳۵/۱عمدة القاري: ۲۸۰/۳ الکنز المتواري: ۲۷۱/۳.
[3] عمدة القاري: ۲۸۱/۳.
[4] فتح الباري: ۵۳۶/۱عمدة القاري: ۲۸۱/۳الکنز المتواري: ۲۷۱/۳.
[5] الکنزالمتواري: ۲۷۱/۳تقرير بخاري: ۱۰۰/۲-۹۹.
[6] تقرير بخاري: ۱۰۰/۲-۹۹.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: «كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، وَلَا نَكْتَحِلَ وَلَا نَتَطَيَّبَ وَلَا نَلْبَسَ ثَوْبًا مَصْبُوغًا، إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ، وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إِذَا اغْتَسَلَتْ إِحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا فِي نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ، وَكُنَّا نُنْهَى عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ»، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: رَوَاهُ هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ حَفْصَةَ [ص: ۷۰]، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (۱) [۱۲۷۹، ۱۲۲۰، ۵۰۲۶-۵۰۲۸]

ترجمه: حضرت ام عطیه رضی الله عنها فرمائي چه مونږ به په يو مړي باندې د دريو ورځونه زيات ماتم كولونه منع كولې شو ليكن د خاوند په مړه كيدو باندې څلور مياشتې او لس ورځې دماتم كولوحكم وو. په دغه ورځو كښې به ئې نه رانجه استعمالول نه خوشبوئي او عصب «د يمن جوړشوې يو څادر چه رنګين به هم وو، هغه كپړه چه كومې تار چه د اول نه رنګ كړې شوې وې» نه علاوه هيڅ رنګين كپړه مونږه نه استعمالوله او مونږ ته د «عدت په ورځوكښې» د حيض د غسل نه پس څه د اظفار كست «دعودخوشبوئي» استعمالولواجازت وو اومونږ له جنازې پسې شاته د تلو اجازت هم نه وو.

تراجم رجال

عبدالله بن عبدالوهاب: دا ابومحمدبن عبدالوهاب حجبي رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب لاندې تيرشوى دى. (۲)

حمادبن زيد: داحماد بن زيدبن درهم بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوافاصلحوابينهما لاندې تيرشوى دى. (۳)

أيوب: دا ايوب بن ابى تميمه كيسان سختيانى بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب حلاوة الايمان لاندې تيرشوى دى. (۴)

هشام بن حسان: دا هشام بن حسان ازدى قردوسى بصرى رحمه الله دې. ددوى كنيت ابوعبدالله دې. (۵) هشام بن حسان رحمه الله فرمائى «كناني محمدبن سيرين أباعبدالله ولم يولدلي» يعني محمدبن سيرين رحمه الله زما كنيت ابوعبدالله كيخودې وو اوزما هيڅ اولاد نه وو. (۱) هشام بن حسان رحمه الله ته به فردوسى دهغوى د حسن او ښائست د وجې نه وئيلې كيدو. (۲)

---

(۱) قوله: ام عطية: الحديث، رواه البخاري في الجنائز أيضاً في باب اتباع النساء الجنازة رقم الحديث: ۱۲۷۸ وفي باب إحداد المرأة على غير زوجها رقم الحديث: ۱۲۷۹ وفي الطلاق في باب القسط للحادة عندالطهر رقم الحديث: ۵۳۴۱ وفي تلبس الحادة ثياب العصب رقم الحديث، ۵۳۴۳-۵۳۴۲ وكذا رواه مسلم في الطلاق في باب وجوب الإحداد رقم الحديث: ۳۷۴۰ وكذا رواه أبوداؤد في الطلاق في باب فيما تجتنبه المعتدة في عدتها رقم الحديث: ۲۳۰۳-۲۳۰۲ وكذا رواه النسائي في الطلاق في باب ماتجتنب الحادة من الثياب المصبغة رقم الحديث: ۳۵۶۴ وفي باب الخضاب للحادة رقم الحديث: ۳۵۶۶.

(۲) كشف الباري: ۴/۱۳۸.

(۳) كشف الباري: ۲/۲۱۹.

(۴) كشف الباري: ۲/۲۶.

(۵) تهذيب الكمال: ۳۰/۱۸۱ سير أعلام النبلاء: ۶/۳۵۵.

هغوی د حمید بن هلال، حسن بصری، محمدبن سیرین، حفصه بنت سیرین، انس بن سیرین، عکرمه، ابومعشرزیاد بن کلیب، واصل مولی ابی عیینه، ایوب بن موسی، یحیی بن ابی کثیر، عبدالعزیز بن صهیب، قیس بن سعدمکی، هشام بن عروة، محمدبن واسع، سهیل بن ابی صالح رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کړې دې.
اود هغوی نه عکرمه بن عمار، سعیدبن ابی عروبه، شعبه، زائده، حفص بن غیاث، عبدالله بن ادریس، ابراهیم بن طهمان، ابن جریج، ابن علیه، جریر بن عبدالحمید، حماد بن زید، حماد بن اسامه، حماد بن سلمه، عبدالله بن المبارك، یحیی القطان، معتمر بن سلیمان، یزیدبن زریع، نضر بن شمیل، یزیدبن هارون، عثمان بن الهیثم، ابن ابی عدی او خالد بالحارث رحمهم الله وغیره د حدیث روایت کړې دې.[3]
محمدبن سیرین رحمه الله به فرمائیل «هشام منا أهل البیت». ایوب بن موسی قرشی رحمه الله به فرمائیل «سل لی هشاما عن حدیث كذا» یعنی د هشام بن حسان نه د فلانکی حدیث باره کښې تپوس اوکړه راشه.[4]
سعیدبن عروبه رحمه الله فرمائی «ما رأیت أو ما كان أحد أحفظ عن محمد بن سیرین من هشام».[5] مخلدبن الحسین رحمه الله فرمائی هشام بن حسان، محمدبن سیرین رحمه الله به داشې حدیث روایت کولو لکه چه هم دهغوی نه اوریدلو که چرې محمدبن سیرین به ارسال کولونو هشام بن حسان به هم ارسال کولو.[6]
حمادبن زید رحمه الله فرمائی «أنبأ أیوب، وهشام، وحسبك هشام» یعنی مونږ د ایوب اوهشام رحمه الله دواړونه روایت اخستې دې مګر هم هشام کافی دې ځکه چه هغوی سره دبل چاد ذکرځه ضرورت نشته دې.[7]
هشام بن حسان رحمه الله فرمائی ماد حسن بصری رحمه الله او محمدبن سیرین رحمه الله نه هیڅ یو حدیث سواد «حدیث الأعماق» نه نه دې لیکلې. چونکه «حدیث الأعماق» طویل وو په دې وجه مې هغه اولیکلو بیاچه مې کله هغه یادکړو نو هغه مې وران کړو.[8] په دې وجه چه کله هشام بن حسان رحمه الله ته اوونیلې شوچه خپل کتابونه اوښایه نوهغوی جواب ورکړو ماسره کتابونه نشته دې.[9]
یحیی بن سعید رحمه الله فرمائی «هشام بن حسان فی ابن سیرین أحب إلی من عاصم الأحول».[10]
علی ابن مدینی رحمه الله فرمائی یحیی بن سعید او نور اکابر محدثین هشام بن حسان رحمه الله ثقه راوی ګرځوی البته یحیی بن سعید رحمه الله به هشام بن حسان عن عطاء سندته ضعیف وئیلې اودغه شان د محدثینودا هم ګمان وو چه هغوی د حسن بصری روایات د حوشب په واسطه سره نقل کړې دی.[1]

---

[1] تهذیب الکمال: ۱۸٤/۳۰سیر أعلام النبلاء: ۳۵٦/٦.
[2] حواله بالا.
[3] تلامذه او مشائخ دَ تفصیل دَپاره اوګورئی: تهذیب الکمال: ۱۸۲/۳۰.
[4] تهذیب الکمال: ۱۸٤/۳۰سیر أعلام النبلاء: ۳۵٦/٦.
[5] تهذیب الکمال: ۱۸٤/۳۰سیر أعلام النبلاء: ۳۵٦/٦.
[6] تهذیب الکمال: ۱۸۵/۳۰سیر أعلام النبلاء: ۳۵۷/٦.
[7] تهذیب الکمال: ۱۸۵/۳۰سیر أعلام النبلاء: ۳۵٦/٦تهذیب التهذیب: ۳۵/۱۱.
[8] حواله بالا.
[9] حواله بالا.
[10] تهذیب الکمال: ۱۸٦/۳۰ سیر أعلام النبلاء: ۳۵۸/٦.

چنانچه په يوه بله موقع باندې علي بن المديني رحمه الله فرمائي چه د هشام بن حسان رحمه الله هغه احاديث كوم چه هغوى د محمدبن سيرين نه روايت كړي دي هغه ټول صحيح دي. او كوم حديث چه به هغوى د حسن بصري رحمه الله نه روايت كولو نودهغه احاديثو دراومدارد حوشب په واسطه سره دې. [2]

څكه چه علي بن المديني رحمه الله د عرعره بن البرند نه نقل كوي چه كله هغوى د عباد بن منصورنه د هشام بن حسان رحمه الله متعلق تپوس اوكړو چه آيا هغه به د حسن بصري رحمه الله په خدمت كښې د حديث دپاره راتللو؟ نوهغوى په جواب كښې اُوفرمائيل چه ما هشام بن حسان رحمه الله حسن بصري رحمه الله سره كله هم نه دې ليدلې. [3]

عرعره بن البريد رحمه الله فرمائي چه دعباد بن منصور رحمه الله د انتقال نه پس ما د دې خبرې خبر جرير بن حازم رحمه الله ته وركړو نوهغوى هم دغه اوفرمائيل چه زه اووه كاله حسن بصري رحمه الله سره د حديث د روايت كولودپاره ناست يم خوما كله هم هشام بن حسان رحمه الله حضرت حسن بصري رحمه الله سره نه دې ليدلې. عرعره بن البريد رحمه الله نور فرمائي چه ما جرير بن حازم رحمه الله ته اووئيل چه هغه خو مونږ ته «نيغ په نيغه» هم دحسن بصري رحمه الله روايات بيانوي. نو بيا ستاسو په خيال كښې به هغه دچا په واسطه سره روايات بيانوي؟ نوهغوى جواب اوكړو چه زما په خيال هغه د حوشب په واسطه سره بيانوي. [4]
مگرسعيدبن عامر رحمه الله وائي چه ما هشام بن حسان رحمه الله په داسې وينا كولو سره اوريدلې دې چه هغه حسن بصري رحمه الله سره لس كاله پاتې شوې دې. [5]

علي بن المديني رحمه الله فرمائي «وهشام أثبت من خالد الحذاء في ابن سيرين، وهشام مثبت» [6] امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائي «صالح، وهشام أحب إلي من أشعث». نور امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائي «عندي لابأس به، وماتكاد تنكر عليه شيئًا إلاوجدت غيره قد رواه إما أيوب، وإما عوف» يعني زما په نيز هغه قابل قبول دې اوچه تاسو ته دهغه كوم يوحديث هم اجنبي معلوم شي نودهغه متابعت به د ايوب رحمه الله يا عوف رحمه الله نه ضرور ملاوېږي. [7] يحيى بن معين رحمه الله فرمائي «لابأس به» [8]

نور چه د يحيى بن معين رحمه الله نه د هشام رحمه الله او جرير بن حازم رحمه الله متعلق پوښتنه اوكړې شوه نوهغوى اوفرمائيل «هشام بن حسان أحب إلي» بيا د ابن سيرين رحمه الله نه په روايت كولوكښې د هشام رحمه الله او يزيدبن ابراهيم رحمه الله باره كښې تپوس اوكړې شو نو په جواب كښې اوفرمائيل «كل هما ثقة». [9]
امام عجلي رحمه الله فرمائي «بصري، ثقة، حسن الحديث» [10] ابن حبان رحمه الله هغوى په كتاب الثقات كښې

---

[1]) تهذيب الكمال: ۱۸۷/۳۰.
[2]) تهذيب الكمال: ۱۸۷/۳۰ سير أعلام النبلاء: ۳۵۸/۶.
[3]) حواله بالا.
[4]) حواله بالا.
[5]) تهذيب الكمال: ۱۸۵/۳۰ سير أعلام النبلاء: ۳۵۷/۶.
[6]) تهذيب الكمال: ۱۸۷/۳۰ سير أعلام النبلاء: ۳۵۸/۶.
[7]) تهذيب الكمال: ۱۹۰/۳۰ سير أعلام النبلاء: ۳۶۰/۶.
[8]) تهذيب التهذيب: ۳۶/۱۱.
[9]) تهذيب الكمال: ۱۹۱/۳۰.
[10]) حواله بالا.

ذکرکړی دی.[1] حجاج بن منهال رحمه الله فرمائی «کان حماد بن سلمة لا یختار علی هشام فی حدیث ابن سیرین أحداً»[2] ابن سعد رحمه الله فرمائی «کان ثقة، إن شاء الله تعالی، کثیر الحدیث».[3]
امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی څلور محدثین دی چه د هشام عن الحسن د سند اعتبارنه کوی: ① یحیی بن سعید. ② اسماعیل بن علیه. ③ یزید بن زریع. ④ وهیب رحمهم الله.[4]
دغه شان دامام شعبه رحمه الله باره کښې راځی چه «کان یتقی حدیث هشام بن حسان عن عطاء ومحمد والحسن»
یعنی امام شعبه رحمه الله به د دې دریو محدثین حضراتو عظام نه نقل کړې شوی روایاتونه احتراز کولو.[5]
نعیم بن حماد رحمه الله وائی چه ما سفیان بن عیینه رحمه الله نه داسې ویناکول اوریدلی دی «لقد أتی هشام أمراً عظیماً بروایته عن الحسن» یعنی هشام رحمه الله د حسن بصری رحمه الله نه روایت کولوسره یوه لویه خبره اوکړه.
کله چه د نعیم بن حماد رحمه الله نه پوښتنه اوکړې شوه داسې ولې؟ نوهغوی جواب ورکړو «لأنه کان صغیراً» یعنی هغه هغه وخت وړوکې وو.[6]
په دې باندې علامه ذهبی رحمه الله اوفرمائیل چه په دې قول باندې نظردې بلکه هشام بن حسان لوئې وو.
ځکه چه هم پخپله د سفیان بن عیینه رحمه الله نه نقل دی «کان هشام أعلم الناس بحدیث الحسن». علامه ذهبی رحمه الله فرمائی «هذا أصح» یعنی صحیح هم دغه دی چه هغه د حسن بصری رحمه الله احادیث د ټولو نه زیات پیژندونکې وو.[7]
علامه ذهبی رحمه الله فرمائی «ثقة، إمام، کبیر الشأن»[8] بل علامه ذهبی رحمه الله قول فصیل ذکرکولو سره فرمائیلی «هشام قد قفز القنطرة واستقر توثیقه، واحتج به أصحاب الصحاح، وله أوهام مغمورة فی بحر ما روی» یعنی بیشکه د هشام بن حسان رحمه الله ثقاهت پوخ شوې دې او اصحاب کتب صحاح دهغوی نه دلیل اوحجت هم نیولې دې. البته دهغوی نه چه د احادیثو یو عظیم اوضخیم ذخیره نقل ده په هغې کښې یو څو اجنبی روایات هم دی.[9]
ابن عدی رحمه الله فرمائی «أحادیثه مستقیمة ولم أر فی أحادیثه منکراً إذا حدث عنه ثقة وهو صدوق لا بأس به» یعنی ماد هغوی په احادیثوکښې هیڅ منکر اواجنبی حدیث نه دې لیدلې په دې شرط چه دهغوی نه چرته یو ثقه راوی حدیث روایت کړې وی. هشام بن حسان رحمه الله صدوق او قابل قبول راوی دې.[10]

---

[1] ٥۶۶/٧.
[2] سیر أعلام النبلاء: ٣٥٨/۶.
[3] تهذیب التهذیب: ٣٧/١١.
[4] تعلیقات علی تهذیب الکمال للشیخ شعی الأرنؤوط: ١٩٣/٣٠.
[5] تهذیب الکمال: ١٨٩/٣٠.
[6] تهذیب الکمال: ١٨٥/٣٠ سیر أعلام النبلاء: ٣٥۶/۶.
[7] سیر أعلام النبلاء: ٣٥٧/۶.
[8] میزان الاعتدال: ٢٩٥/٤ مطبعة عیسی ألبابی الحلبیه وشرکاه.
[9] سیر أعلام النبلاء: ٣۶٢/۶.
[10] الکامل لابن عدی: ١١٤/٧.

حافظ ابن حجر رحمه الله د هشام بن حسان رحمه الله سره متعلق د ائمه حدیث داقوالوذکرکولونه پس فرمائی: ائمه حدیث دهغوی نه حجت او دلیل نیسي البته دهغوی د عن عطاء د سند نه د هیڅ یو حدیث تخریج نشته دې او کوم احادیث چه هشام رحمه الله د عکرمه رحمه الله نه روایت کړی دی نودهغې نه یوڅو امام بخاری رحمه الله هم تخریج کړی دی په کوم کښې چه د بعض متابعت هم موجود دې. اوکوم چه هغوی د حسن بصری رحمه الله نه روایت کړی دی نوهغه په کتب سته کښې موجود دی.(۱)

ابوحاتم رحمه الله فرمائی «کان صدوقاً، وکان یتثبت فی رفع الأحادیث عن محمد بن سیرین»(۲)

ابن عون رحمه الله فرمائی «کان محمد لا یرفع من حدیث أبی هریرة إلا ثلاثة أحادیث: ① صلی إحدی صلاتی العشی ② وجاء أهل الیمن ③ ولم یذکر الثالث» یعنی محمدبن سیرین رحمه الله د ابوهریره رضی الله عنه نه صرف درې احادیث مرفوعاً روایت کړی دی.(۳)

په دې باندې علامه ذهبی رحمه الله اوفرمائیل چه دا قول صحیح نه دې ځکه چه حضرات شخین (امام بخاری رحمه الله اوامام مسلم رحمه الله) د «محمد عن أبی هریرة» په سندسره متعدد احادیث روایت کړی دی. ددې نه علاوه هم په دې سندسره د یو څو روایاتوپه ذکرکولوکښې امام بخاری رحمه الله اود څه روایاتو په ذکرکولوکښې امام مسلم رحمه الله متفرد هم دی.(۴)

بهرحال هشام بن حسان رحمه الله ثقه راوی دې او اصحاب صحاح دهغوی نه داحادیثو تخریج کړې دې. دهغوی د تقوی دا حال وو چه کله به هم د حضورپاک ﷺ د جنت او جهنم تذکره کیدله نوهغوی به دومره ژړل چه دهغوی اننگی به په اوښکو باندې لمدیدل.(۵)

د هغوی تاریخ وفات سره متعلق درې اقوال دی: ① ابو نعیم رحمه الله ابن معین رحمه الله او ابوبکر ابن ابی شیبه رحمه الله فرمائی دهغوی انتقال ۱۴۶هجری کښې شوې. ② یحیی القطان رحمه الله او ابن بکیر رحمه الله فرمائی ۱۴۷هجری کښې انتقال شوې. ③ مکی بن ابراهیم رحمه الله اوابوعیسی ترمذی رحمه الله فرمائی چه دهغوی انتقال اول صفر ۱۴۸هجری کښې شوې.(۶)

حفصة بنت سیرین: دا ام هزیل حفصه بنت سیرین انصاریه رحمهما الله ده. ددوی حالات کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل لاندې تیرشوی دی.

أم عطیة: دا مشهوره صحابیه نسیبه بنت کعب انصاریه رضی الله عنها ده. ام عطیه دهغوی کنیت دې. ددوی شمیر په اهل فضل صحابیاتوکښې کیږی. ددوی باره کښې راځی چه دې به د مریضانو په خیال ساتلوکښې د زخمیانو مرهم پټئی او مړو ته د غسل ورکولو کارونه سر ته رسول.(۷) ددې حالات هم کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل لاندې تیرشوی دی.

---

(۱) عدی الساری: ۶۳۱.

(۲) الجرح والتعدیل: ۷۱/۹.

(۳) تهذیب الکمال: ۱۹۰/۳۰ سیرأعلام النبلاء:۳۵۹/۶.

(۴) سیرأعلام النبلاء:۳۵۹/۶-۳۶۰.

(۵) تهذیب الکمال: ۱۹۳/۳۰ سیرأعلام النبلاء:۳۶۲/۶.

(۶) حواله بالا.

(۷) عمدة القاری: ۲۸۱/۳.

نوټ: دمستملي رحمه الله اوكريمه رحمه الله په روايت ددې حديث سند داسې دې: «حدثنا حماد بن زيد عن أيوب قال أبوعبدالله: أوهشام بن حسان عن حفصة».

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دابوعبدالله نه مراد پخپله امام بخاري رحمه الله دې اولكه چه امام بخاري رحمه الله ته په دې كښې شك دې چه د حماد بن زيد شيخ أيوب دې يا هشام بن حسان دې. او د شك دا كيفيت اوصورت صرف هم په دې مقام باندې دې ځكه چه هم پخپله امام بخاري رحمه الله داحديث «كتاب الطلاق، باب القسط للحادة عندالطهر» كښې هم په دې سند سره ذكركړې دې ليكن هلته د شك اظهاركولونه بغير «حماد بن زيد عن أيوب عن حفصة» په طريق سره دا حديث روايت كړې دې. بل د شك دا صورت صرف د امام بخاري رحمه الله په نيز راغلې دې خود نورو محدثينوحضراتو په نيز شك نه دې واقع شوې. (۱)

شرح حديث

قوله:: كنا ننهى: نون اولى ضمه سره. (۲)

واضحه دې وې چه دا نهى د رسول الله صلى الله عليه وسلم د طرف نه وه لكه چه ددې حديث په دويم سند، سند هشام بن حسان رحمه الله په دې باندې دلالت كوي د كوم طرف ته چه امام بخاري رحمه الله «قال ابوعبدالله» سره اشاره كړې ځكه چه په دې سند كښې ام عطيه رضي الله عنها ددې حديث اسناد د حضورپاك طرف ته په صراحت سره كړې دې. (۳)

قوله:: نُحِدَّ: د نون ضمه اوحاء كسره سره او په يوه نسخه كښې نحد په ځائې تحد دې. (۴)

دا صيغه الإحداد د باب افعال نه ده. د كومې معنى چه ده «الامتناع من الزينة» يعنى د زينت ترك كول. (۵)

اود شريعت په اصطلاح كښې احداد هغه زينت پريخودو ته وائي كوم چه معتدة طلاق «د طلاق عدت تيرونكې» اومعتدة متوفى عنها زوجها «دخاوند د وفات عدت تيرونكې» اختياره وي. دويم لغت په دې لفظ كښې دادې چه دا حداد دمصدرنه دې كوم چه د نصر اوضرب دواړو نه راځي البته معنى د تولو هم ترك زينت ده.

علامه عيني رحمه الله فرمائي چه ددې مادې اصل المنع «منع كول» دى هم په دې وجه بواب ته هم حداد وئيلې شي ځكه چه هغه د تګ راتګ نه منع كول كوي. (۶)

قوله:: إلا على زوج: كذا للأكثر، البته د مستملي رحمه الله او حموي رحمه الله په روايت كښې «الا على بيت زوجها» دې. ليكن دنحد موافق د اكثر روايت دې. اود مستملي او حموي د روايت توجيه داده چه په

---

(۱) فتح الباري: ۵۳۶/۱عمدة القاري: ۲۸۱/۳.
(۲) فتح الباري: ۵۳۶/۱عمدة القاري: ۲۸۲/۳.
(۳) فتح الباري: ۵۳۶/۱عمدة القاري: ۲۸۲/۳.
(۴) تحفة الباري: ۶۳۴/۱.
(۵) فتح الباري: ۵۳۶/۱عمدة القاري: ۲۸۲/۳.
(۶) عمدة القاري: ۲۸۲/۳.

زوجها كښې ضمير ماقبل «كنا ننهىٰ» كښې ذكرشوې ښځونه د يوې طرف ته راجع دې ځكه چه د «كنا ننهىٰ» معنى ده «كل واحدة منهن تنهىٰ أن تحد فوق ثلاث إلا على زوجها». دويمه توجيه داده چونكه په يوه نسخه كښې د نحد په ځائې تحد د غائب صيغې سره دې نو «إلا على زوجها» والا روايت به هم ددې نسخې موافق وى.(١)

قوله: أربعة أشهر وعشراً د عشرا عطف «أربعة أشهر» باندې دې چه د ظرفيت په وجه باندې منصوب دې اوددې عامل نحد فعل دې.(٢)

شارحين حضرات ليكلى دى چه عشراً نه مراد عشر ليال دې ځكه چه چرې ايام مراد وې نو عشرة به ئى ذكركولو يعنى عدد به ئى مؤنث ذكركولو. ځكه چه قاعده ده چه د يونه واخله ترلسو پورې عدد تميزكه چرې مذكروى نو دغه اعداد مؤنث راوړلې شى اوكه چرې د دغه اعداد تميز مؤنث وى نو هغه اعداد مذكر راوړلې شى. نوچونكه د ايام برخلاف ليالىٰ مؤنث دى ځكه چه داد ليلة جمع ده په دې وجه ئى عدد مذكرذكركړو.

سره ددې چه د عشراً نه مراد عشرليال دې مگر ايام هم په دې كښې داخل دى البته د ليالى اعتبار په دې وجه سره دې چه د اصل ابتداء د مياشتو يا ورځو هم د شپونه كيږى. چنانچه علامه زمخشرى رحمه الله آيت ﴿أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ په تفسيركښې ليكى كه چرې څوك د عشراً په ځائې عشرة اووائى نو اوګنړئى چه هغه د كلام عرب نه اووتلو ځكه چه د عربو په كلام كښې داسې نه كيږى چه د تذكر (ايام) اعتباركولوسره اعداد مؤنث ذكركړې شوې وى.(٣)

دغه شان علامه بيضاوى رحمه الله هم ددې آيت په تفسيركښې فرمائى چه عشراً ليالى (مؤنث) په اعتبارسره دې اود ليالى اعتبار په دې وجه دې ځكه چه هم د ليالى نه شهور (مياشتو) او ورځو شروع كيږى اودعربو په كلام كښې داسې نه كيږى چه دا ايام اعتباركولوسره عدد مؤنث راوړلې شى. تردې چه اهل عرب خود روژو متعلق هم داسې وائى «صمت عشرا» سره ددې چه روژه هم په ورځ كښې وى بياچونكه ليالى اصل دې په دې وجه به ايام هم پخپله مراد وى.(٤) بعض حضرات فرمائى چه ددې اعداد مذكر او مؤنث راوړلو فرق هغه وخت دې كله چه تميز مذكور وى اوكله چه تميز مذكور نه وى لكه چه دلته مذكورنه دې نودا اعدادمذكراومؤنث دواړه شان ذكركيدې شى.(٥)

څلورمياشتې اود لسو ورځو تعيين: شارحينو حضراتو ليكلى دى چه ددې مودې تعيين په دې وجه كړې شوې دې چه د حمل اوجنين حركت اكثر هم دومره موده كښې ښكاره كيږى.(٦)

علامه قسطلانى رحمه الله نور وضاحت كولوسره فرمائى چه كه چرې حمل هلك وى نو دهغه حركت په دريو مياشتو كښې ښكاره كيږى او كه چرې جينئى وى نو په څلور مياشتو كښې ئى حركت ښكاره كيږى.

---

(١) فتح البارى: ١/٥٣٦عمدة القارى: ٣/٢٨٣.

(٢) عمدة القارى: ٣/٢٨٣.

(٣) عمدة القارى: ٣/٢٨٣تحفة البارى: ١/٦٣٤إرشادالسارى: ١/٥٥٢شرح الكرمانى:٣/١٧٩-١٧٨.

(٤) إرشادالسارى: ١/٥٥٢.

(٥) شرح الكرمانى: ٣/١٧٩عمدة القارى: ٣/٢٨٣.

(٦) التوضيح: ٥/٧٢تحفة البارى: ١/٣٥١عمدة القارى:٣/٢٨٣.

البته څلورمیاشت اولس ورځو نوره اضافه په دې وجه کړې شوې ده ځکه چه بعض وخت داسې هم کیږی چه په شروع کښې د جنین حرکت ډیر معمولی وی د کوم چه ښځې ته احساس نه کیږی نو په نورو لسو ورځوکښې به د هغې اظهارهم اوشی. بیا چونکه څلور میاشتې اولس ورځې اکثرموده ده په دې وجه ددې تعیین اوکړې شو.[1]

علامه ملقن رحمه الله فرمائی چه د مذکوره حدیث الفاظ «فوق ثلاث إلا على زوج» نه مستفاد کیږی که چرې د ښځې په نیزدې خپلوانو مثلاً رور، خور، مور پلار وغیره نه څوك انتقال شی نو په دې باندې ښځه په یوشان درې ورځې د ترك زینت عمل اختیارولې شی البته ددې نه زیات شرعاً اجازت نشته دې اوددې دریو ورځو شروع به د راتلونکې شپې نه کیږی. که چرې انتقال د ورځې په وخت کښې اوشو یا د شپې د څه حصې په وخت کښې اوشو نود هغه ورځې او دهغه شپې اعتبار به نه شی کولې بلکه د راتلونکې شپې نه به شروع کیږی.[2]

قوله:: ولا نكتحل: که چرې دا په نحد باندې معطوف اومنلې شی نودا به په حالت نصبی کښې وی اوکه چرې په ننهٰی باندې معطوف اومنلې شی نو په حالت رفعی کښې به وی. علامه بدر دمیاطی رحمه الله فرمائی چه دافعل په منصوب لوستلوکښې په معنی کښې لازمی خرابی راځی اوهغه خرابی داده چه دمنصوب لوستلو په صورت کښې ددې عطف به په نحد باندې وی اوتقدیری عبارت به نی شی چه «كنا ننهٰى أن لا نكتحل» په کوم سره چه دمعنی فساد لازمی راځی ځکه چه معنی به داسې شی چه مونږ به د رانجو نه لګولونه منع کولې شو اودلته دا معنی مقصود نه ده. البته په نحد باندې دعطف د جواز صورت دادې چه په لانكتحل کښې لا زائده د پاره د تاکید اومنلې شی نو په داسې صورت کښې به د لانكتحل عطف هم په نحد باندې شی او لا زائده کیدود وجې نه به په معنی کښې خرابی هم نه لازمیږی. لیکن په دې باندې اشکال کیږی چه لا زائده د پاره د تاکید ضرور دې چه ددې نه وړاندې د نفی معنی تیره شوې وی خودلته داسې نه دی، نوددې اشکال جواب دادې چه ماقبل کښې دنفی معنی موجود ده کومه چه د نهی په صورت کښې ده لهذا اوس هیڅ اشکال باقی پاتې نه شو.[3]

قوله:: إلا ثوب عصب: عصب دیویمنی کپړې نوم دې کومه چه به دعربوښځو په عامو حالاتوکښې استعمالوله. دا به د یومعمولې درجې کپړه وه، پتیداره یعنی څه ځائی کښې سپینه او څه ځائی کښې رنګینه.[4] دا داسې اوګنړئی لکه زمونږ کلاده چه د پومنبډې دتارونو ګیډئی چه ځایی په ځائی اوتړلې شی او د رنګ په اوبوکښې اچوی. دغه تارونه چه چرته تړلې شوې وی هلته رنګ نه رسی اودغه شان دغه تارونه چرته سپین اوچرته رنګین شی. دداسې تارونونه چه کومه کپړه جوړولې شی په هغې کښې څه خړوالې شان پیداکیږی چه په هغې نه څه زینت وی اونه څه ښائسته والې اونه د زینت په موقع باندې دغه استعمالولې شی[5] اوداهم اوریدلی شوی دی چه ثوب عصب د پیکه رنګ توری کپړې ته

---

[1]) إرشادالساري: ۵۵۲/۱.

[2]) التوضيح: ۷۲/۵.

[3]) إرشادالساري: ۵۵۲/۱تحفة الباري: ۲۵۱/۱عمدة القاري: ۲۸۳/۳.

[4]) التوضيح: ۷۴/۵شرح الكرماني: ۱۷۹/۳عمدة القاري: ۴۱۸/۳.

[5]) فيض الباري: ۴۹۶/۱.

وائی.[1]

قوله:: نبذة: د نون ضمه او فتحه سره ددې لفظ اطلاق په هغه څیزباندې کیږی چه په کم مقدار کښې وی او دلته ددې نه مراد وره شان ټکړه ده. د نبذة جمع أنباذ راځی.[2]

قوله:: من کست أظفار:

دعلامه رشیداحمد ګنګوهی رحمه الله رائې: علامه ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه دلته بهترین توجیه د عطف د حرف حذف دې کوم چه دعربو په محاوراتو کښې عام دې. یعني د کست او أظفارنه چه کوم یو هم وی یا ددې په شان د نورو خوشبوداره څیزونونه لوګې اخستې شی.[3]

دمولانامحمدحسن مکی رحمه الله رائې: مولانامحمدحسن مکی رحمه الله فرمائی چه دا په اصل کښې «من کست وأظفار» دې اوددې دواړو نه هریو یوخاص قسم خوشبوئی ده. البته دلته د کست د أظفار طرف ته نسبت کړې شوې دې او دا اضافت اونسبت په قلت یعنی کمی کښې د تشبیه په غرض سره دی. یعنی تقدیری عبارت به داسې شی «من کست مثل أظفار» چه دا حائضه ښځې د حیض د غسل نه د فراغت نه پس د کست خوشبوئی استعمال کړی چه د اظفارخوشبوئی په شان کمیاب ده.[4]

د ابن التین رحمه الله رائې: ابن التین رحمه الله فرمائی چه صحیح د کسف ظفار الفاظ دی یعنی دهمزه نه بغیر او ظفارد یوښار نوم دې چه د سمندر په غاړه واقع دې. په داسې صورت کښې به مطلب داشی چه دا ښځې دې د کست خوشبوئی استعمال اوکړی کوم چه د ظفار په ښار کښې ملاویږی.[5]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ابن التین رحمه الله کومه خبره کړې ده ما په روایاتو کښې دهغې ذکر نه دې لیدلې. البته صاحب مشارق هم دغه شان حکایت کړې دې مګر هغوی ظفارپه سواحل یمن باندې واقع یو ښار ګرځولې دې.[6]

د ابن التین رحمه الله د قول تائید د صحیح بخاری **باب القسط للحادة** نه هم کیږی ځکه چه هلته په متن کښې هم د**کست ظفار** الفاظ دی، سره ددې چه په حاشیه کښې د **کست أظفار**نسخه هم ده خو **باب تلبس الحادة ثیاب العصب** روایت کښې **قسط وأظفار** الفاظ درج دی. په کوم سره چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله د قول تائید کیږی. دغه شان د علامه ګنګوهی رحمه الله د قول تائید دحافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله د اقوالو نه هم کیږی ځکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله د امام مسلم رحمه الله په حواله سره وئیلی دی چه د هغوی په روایت کښې **من قسط أو أظفار** الفاظ دی.[7] یعنی د واؤ عاطفه سره او واؤ عاطفه هم د أو په معنی کښې دې. ددې دواړو حضراتو د کلام نه هم دعلامه ګنګوهی رحمه الله دکلام تائید کیږی چه دلته

---

[1]) إیضاح البخاري:۱۰۷/۱۱.

[2]) عمدة القاري:۴۱۸/۳.

[3]) لامع الدراری: ۲۵۹/۲-۲۵۷.

[4]) الکنزالمتواری:۲۷۱/۳.

[5]) عمدة القاري: ۴۱۸/۳التوضیح: ۷۵/۵فتح الباری: ۴۱۴/۱.

[6]) فتح الباری: ۴۱۴/۱.

[7]) فتح الباری: ۴۱۴/۱صحیح مسلم کتاب الطلاق باب وجوب الإحداد فی عدة الوفاة الخ رقم الحدیث ۳۷۴۰.

حرف عطف محذوف دې.([1])

بهرحال مطلب دادې چه د حیض پاکیدو نه پس دغسل په وخت د دغه خوشبویانونه یوه خوشبوئی استعمال کړی دې دپاره چه د څرمن زیرېدل او راغونډیدل کوم چه د حیض د وینې په وجه پیدا شوی دی د هغې فی الجمله ازاله اوشی او راتلونکی وخت کښې د مونځ وغیره په وخت ددې څیزونو خیال د طبیعت د خرابیدو موجب جوړنه شی.

شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه علامه عینی رحمه الله د صحیح مسلم د روایت په حواله سره «من قسط وأظفار» نقل کړی دی مګر دواړه صحیح دی څکه چه واؤ او أو دواړو روایت دامام مسلم رحمه الله نه صحیح دې.([2])

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه دلته په روایت کښې **کست** په ضمه دکاف اوسکون د سین راغلې دې خو په دویم او دریم لغت په دې لفظ کښې دادې چه دا **قسط** او**کسط** هم لوستلې شی اودا په کلی والو کښې استعمالیدونکې یو خوشبوئی نوم دې.([3])

دغه شان دکست یو نوم **قسط هندي** هم دې دا معرب دې "کُٹ" په اردوکښې دې ته "کٹ" هم وئیلې شی.([4]) بل که لفظ **أظفار** چرته الف سره وی نود بعض په نیز داد **ظفر** جمع ده دا دیوقسم بوټی خوشبوئی ده کوم چه د نوکونو په شکل کښې وی. دا بخورکښې شاملولوسره په کپړو وغیره باندې مرېلې شی ددې پوره نوم **أظفار الطیب** دې او هم په دې نوم سره عطرونو والوسره ملاویږی.([5]) د بعض شارحینو حضراتو رائې داده چه دا لفظ أظفارنه دې بلکه ظفاردې بغیرد همزه نه دې اود قسطام په وزن باندې مبنی علی الکسر دې. په داسې صورت کښې د یمن په ملك کښې واقع د یوځائی نوم دې چرته چه دا قسط هندی راوړلې اوخرڅولې شوهم په دې مناسبت سره د دې نوم کست ظفار شو اود کست اضافت د ظفار طرف ته اوکړې شو.([6])

د احداد لغوی او شرعی معنی: په حدیث مذکورکښې لفظ نحد راغلې دې د کوم په اشتقاق کښې چه دوه لغتونه دی. اولنې لغت دادې چه دا لفظ د احداد مصدر نه مشتق دې اودویم لغت دادې چه دا لفظ د حداد نه مشتق دې. اول ثلاثی مزید فیه دې اودویم ثلاثی مجرد. البته د دواړو معنی یوه ده یعنی د زینت پریخودل. امام اصمعی رحمه الله فرمائی چه دا لفظ صرف اوصرف احداد یعنی د ثلاثی مزید فیه نه مشتق دې اوحداد یعنی د ثلاثی مجرد نه ئی د دې دمشتق کیدو نفی فرمائیلې ده.([7])

د شریعت په اصطلاح کښې د احداد معنی داده : «ترك الزينة ونحوها من معتدة بطلاق بائن أوموت»([8]) بیا

---

[1]) أنوارالباري: ۴۴۱/۱۰.

[2]) الکنزالمتواری: ۲۷۲/۳.

[3]) إرشادالساری: ۵۵۳/۱.

[4]) إیضاح البخاری: ۱۰۸/۱۱.

[5]) إرشادالساری: ۵۵۳/۱عمدة القاری:۴۱۹/۳-۴۱۸فتح الباری: ۴۱۴/۱.

[6]) إرشادالساری: ۵۵۳/۱عمدة القاری:۴۱۹/۳-۴۱۸فتح الباری: ۴۱۴/۱.

[7]) حاشیه ابن عابدین: ۲۱۶/۵دار عالم الکتب البحرالرای: ۲۵۲/۴فتح الباری: ۴۱۴/۱.

[8]) حاشیه ابن عابدین: ۲۱۷/۵ البحرالرای: ۲۵۲/۴.

يو دې احداد او بل دې اعتداد. د اعتداد معنى ده «تربص المرأة مدة محدودة شرعاً لفراق زوجها بوفاة أوطلاق أوفسخ» يعنى شرعاً د ښځې د يومحدود وخت پورې د خاوند په انتقال باندې يا د طلاق د وجې نه يا د نكاح د فسخ كيدو د وجې نه يعنى د خلع په وجه انتظاركول (عدت تيرول). د احداد او اعتداد په مينځ كښې علاقه اومناسبت دادې چه داعتداد او احداددپاره ظرف دې ځكه چه د احداد عمل ښځه هم دغه د عدت په ورځو كښې اختياروى.
د امت دعلماؤ په دې خبره باندې اجماع ده چه احداد (ماتم كول)معتدة متوفى عنها زوجها (د خاوند د وفات عدت تيرونكې) باندې واجب دى كه هغه مدخول بها وى اوكه غيرمدخول بها وى. [1]په دې باندې دليل هم د دې باب هم دغه حديث دې ځكه چه په دې حديث كښې رسول الله ﷺ على الاطلاق د خاوند د انتقال عدت تيرونكې ښځه باندې احداد لازم ګرځولې دې كه هغه مدخول بها وى اوكه غيرمدخول بها.
بيا لكه څنګه چه په دې باندې اجماع ده چه ماتم كول دمعتدة متوفى عنها زوجها باندې واجب دى. هم دغه شان په دې باندې هم اجماع ده چه معتدة طلاق رجعيه (د طلاق رجعى عدت تيرونكې ښځه) باندې احداد نشته دې بلكه د مطلقه رجعيه نه خودا مطلوب دى چه هغه دې د خپل خاونددپاره په عدت كښې ښكلې او ښائسته وى. اميد دې چه الله تعالى د دوارو په مينځ كښې څه لار راؤباسى.[2]

قوله:: معتدة طلاق بائنه: د معتده طلاق بائنه باره كښې د فقهاؤ اختلاف دې. احناف رحمهم الله فرمائى چه معتده طلاق بائنه باندې هم احداد لازم دې ځكه چه ددغه ښځې نه د نكاح په شان عظيم نعمت ختم شوې دې او داسې په دغه حيثيت سره دمعتده طلاق بائنه مشابهت معتدة متوفي عنها زوجها سره كيږى. لهذا د نكاح په شان عظيم نعمت زائل او فوت كيدو د وجې نه په معتده طلاق بائنه باندې هم احداد لازم كيږى. [3]هم دغه د امام شافعى رحمه الله قول قديم [4]اود امام احمد رحمه الله نه يو بل روايت دې.[5] خودامام شافعى رحمه الله جديد قول دادې چه په مطلقه ثلاثه او مطلقه بائنه باندې احداد او ماتم كول واجب او لازم نه دى. [6]
مالكيه حضرات فرمائى چه په معتده طلاق بائنه باندې احداد نشته دې ځكه چه پريخودونكې خاوند دې نه چه ښځه. په دې وجه هغه سرې اوس ددې خبرې مستحق نه دې چه دغه ښځه دې دهغه دپاره ماتم اوكړى.[7] هم دغه د امام شافعى رحمه الله قول جديد دې. [1]اود امام احمدنه يو بل روايت هم

---

[1]) حاشيه ابن عابدين: ۲۱۷/۵عمدة القارى: ۳/ ۴۲۰-۴۱۹دارالكتب العلمية، المغنى لابن قدامة:۱۶۷/۹ المجموع شرح المهذب: ۳۴/۲۰.
[2]) تبيين الحقائق مع هامشه كتاب الطلاق باب العدة فصل فى الحداد: ۲۱۸/۳حاشية ابن عابدين: ۲۲۰/۵بدائع الصنائع: ۴۶۳/۴عمدة القارى: ۴۲۰/۳ المغنى لابن قدامة: ۱۶۷/۹ المجموع شرح المهذب:۳۵/۲۰.
[3]) تبيين الحقائق كتاب الطلاق باب العدة فصل فى الحداد: ۲۶۷/۳-۲۶۶حاشية ابن عابدين: ۲۱۷/۵النافع الكبير شرح الجامع الصغير: ۲۳۰/۱بدائع الصنائع: ۴۶۲/۴.
[4]) المجموع شرح المهذب: ۳۱/۲۰.
[5]) المغنى لابن قدامة: ۱۷۹/۹.
[6]) المجموع شرح المهذب: ۳۱/۲۰.
[7]) الاستذكار: ۲۴۰/۵المغنى لابن قدامة: ۱۷۹/۹ عمدة القارى:۴۲۰/۳.

دي.(٢) هم دا مذهب ډيرو تابعينو حضراتو لکه سعيدبن المسيب رحمه الله ابوثور رحمه الله (٣) عطاء ربيعه او ابن المنذر رحمهم الله وغيره اختيارکړي دي. (٤) البته د امام شافعي رحمه الله نه يوقول جديد داهم نقل دي چه په معتده طلاق بائنه باندې اداد واجب خونه دي مګر مستحب دي.(٥)
دغه شان يوه داسې ښځه د کومې خاوند چه وفات شي خودهغوی د نکاح بنياد په نکاح فاسد باندې وی نود جمهورو په نيز په دې باندې هم احداد لازم نه دې ځکه چه دا ښځه حقيقي بی بی نه ده. اوبيا چه کله داسې نکاح باقي ساتل د نحوست سبب دې نود دې ختميدل د رحمت سبب دې نو په داسې ښځه باندې احداد هم نشته دې، ځکه چه دلته د احداد څه محل نشته دې.(٦) البته په حنابله کښې قاضي ابويعلى رحمه الله فرمائي چونکه په داسې ښځه باندې عدت لازم دې نودغه عدت اعتبار کولو سره به په دې باندې احداد هم لازم وی.(٧)

دغيرزوج دپاره د احداد حکم: د زوج يعنې خاوند نه علاوه د يونيزدې خپلوان په وفات باندې ښځو ته صرف د دريو ورځو ماتم کولو اجازت دې دې نه زيات شرعاً جائز اوحلال نه دې. ددې دليل د ابوسلمه رضي الله عنه دا روايت دې: «لما أتى أم حبيبة نعي أبي سفيان، دعت في اليوم الثالث بصفرة فمسحت به ذراعيها وعارضيها وقالت: كنت عن هذا غنية، سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: لا يحل لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر، أن تحد فوق ثلاث، إلا على زوج، فإنها تحد عليه أربعة أشهر وعشراً» يعنې (چه) کله ام حبيبه رضي الله عنها ته (د خپل پلار) ابوسفيان د انتقال خبر اورسيدو نودهغې په دريمه ورځ هغې رضي الله عنها سفره راؤغوښتله او هغه ئې په خپلو متو او اننګو باندې اومږل او وئې فرمائيل چه زه ددې داستعمال نه مستغني ووم (مګر) ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلی دی چه د يوې مؤمنې ښځې دپاره حلال نه دی چه هغه بغيرد خاوند نه په بل چا باندې د دريو ورځونه زيات ماتم اوکړی البته دخاوند په انتقال باندې څلور مياشتې او لس ورځې ماتم کولو حکم دې.
بل خاوند ته ددې خبرې حق هم حاصل دې چه هغه دې دخپل نيزدې خپلوانو په وفات باندې ښځه د ماتم کولونه منع کړی.(٨)

د زوجهٔ مفقود دپاره د احدادحکم: دغه شان هغه ښځه د چاد خاوند چه د اوږدې مودې راسې څه اته پته نه وی چه هغه مړ دې که ژوندې نود امت د علماؤ اجماع ده چه کله عدالت د داسې مفقود (ورک شوی) سړی باندې د مړکيدو حکم اولګوی نودغه حکم د لګيدو نه پس به هغه ښځه دخاوند د وفات عدت شروع کوی. ليکن آيا په دغه ښځه باندې په عدت کښې احداد هم واجب وی که نه؟ نود جمهور علماؤ مسلك دادې چه په دغه ښځه باندې دمعتده وفات کيدو په اعتبارسره احداد هم واجب دې

---

(١) الاستذكار: ٢٤٠/٥ المغني لابن قدامة: ١٧٩/٩ عمدة القاري: ٤٢٠/٣.
(٢) المغني لابن قدامة: ١٧٩/٩.
(٣) الاستذكار: ٢٤٠/٥.
(٤) الاستذكار: ٢٤٠/٥ المغني لابن قدامة: ١٧٩/٩ عمدة القاري: ٤٢٠/٣.
(٥) الاستذكار: ٢٤٠/٥.
(٦) بدائع الصنائع: ٤٦٣/٤ تبيين الحقائق: ٢٦٨/٣ الدرمختار: ٢٢٠/٥ المغني لابن قدامة: ١٧٩/٩ المجموع شرح المهذب: ٣٥/٢٠.
(٧) الموسوعة الفقهية: ١٠٥/٢.
(٨) حاشيه ابن عابدين: ٢٢١/٥-٢٢٠ البحرالرائق: ٢٥٣/٤.

البته په مالكيه كښې ابن ماشون رحمه الله فرمائى چه سره ددې په داسې ښځه باندې عدت واجب دې مګر احداد واجب نه دې.

د كتابيه دپاره د احداد حكم: داسې ښځه چه په خپله خوداهل كتاب نه ده ليكن دهغې خاوند مسلمان دې نوآيا دمسلمان خاوند كتابيه ښځه باندې د خاوند دانتقال نه پس دعدت دوران كښې احداد وى كه نه؟ نود شوافع حنابله او ابن قاسم رحمه الله د روايت مطابق دامام مالك رحمه الله مذهب دادې چه زوجه كتابيه متوفى عنها زوجهاالمسلم باندې احداد لازم دې ځكه چه احداد د عدت تابع دې نوچه كله عدت واجب دې نو احداد به هم وى.

حضرات حنفيه او امام الشهب رحمه الله د روايت مطابق د امام مالك رحمه الله مذهب دادې چه په كتابيه باندې احداد لازم نه دې په دې وجه چه د رسول الله ﷺ د پاك ارشاد: ((لايؤمن لامرأة تؤمن بالله واليوم الآخر.... الخ)) نه هم دغه معلوميږى چه احدادهم د مسلمانانوښځونه مطلوب اومقصوددې.[1]

د زوجۀ صغيره دپاره داحدادحكم: د صغيره ښځې باره كښې اختلاف دې. د جمهور فقهاؤ مذهب دادې چه په صغيره باندې هم احداد لازم دې ځكه چه احداددعدت تابع دې اود هغې د ولى په ذمه دې چه هغه دې دغه صغيره د احداد د منافى كارونونه منع كړى. دغه شان د ام سلمه رضي الله عنها نه روايت دې چه يوه ښځه د حضورپاك په خدمت كښې حاضره شوه اووئې وئيل اې دالله تعالى رسول ﷺ! زما د لورد خاوند انتقال شوې دې اودهغې په سترګه كښې د درد شكايت دې نوآيا هغه رانجه استعمالولې شى؟ نو حضورپاك هغه منع كړه. په دې واقعه كښې حضورپاك دهغه جينئى دعمر باره كښې معلومات اوه كړل اودا اصول دى چه كله په مقام د سوال كښې تفصيل طلب نه كړې شى نوهغه دعموم دليل وى لهذا دلته به هم حكم عام وى اوصغيره اوكبيره دواړو ته به شامل وى.[2]

د حضرات حنفيه رحمهم الله مذهب دادې چه په صغيره باندې احداد نشته دې دهغوى استدلال ددې روايت نه دې: ((رفع القلم عن ثلاث: عن النائم حتى يستيقظ، وعن المبتلى حتى يبرأ وعن الصبى حتى يكبر)) يعنى درې كسان مرفوع القلم دى يعنى د احكامو مكلف نه دى. يوپه هغوى كښې نائم دې تردې چه هغه د خوب نه بيدار شى. دويم مجنون دې تركومې چه دهغه د جنون نه افاقه اونه شى او دريم ماشوم دې تركومې چه هغه بالغ نه شى. نور احناف رحمهم الله فرمائى كه چرې صغيره د عدت دوران كښې بالغه شى نود عدت په باقى ورځو كښې به احداد واجب وى.[3] علامه ابن ملقن رحمه الله فرمائى چه دحديث د ظاهر نه دا معلوميږى چه احداد په هره واده كړې ښځه باندې واجب دې كه هغه مدخول بها وى اويا غيرمدخول بها، كه بالغه وى اوكه نابالغه وى، يا كه آزاده وى اوكه وينځه وى. البته د امام ابوحنيفه رحمه الله مذهب دادې چه په صغيره او وينځه باندې احداد نشته.[4]

هم دغه شان داهم فرمائى چه د حديث د ظاهرنه دا هم معلوميږى چه زوجۀ كتابيه د كومې خاوند چه مسلمان مړشى باندې احداد واجب نه دې.[5]

---

[1]) المجموع شرح المهذب: ۳۶/۲۰ التوضيح:۷۱/۵ الاستذكار: ۲۴۰/۵-۲۳۹ عمدة القارى: ۴۲۰/۳.

[2]) المجموع شرح المهذب: ۳۶/۲۰.

[3]) بدائع الصنائع: ۴۶۳/۴-۴۶۲ حاشية ابن عابدين: ۲۱۹/۵.

[4]) التوضيح: ۷۱/۵ عمدة القارى:۴۲۰/۳-۴۱۹.

[5]) التوضيح: ۷۱/۵ عمدة القارى: ۴۲۰/۳.

ماتم کونکې ښځه به دکومو کارونونه ځان ساتي؟ په دې خبره باندې ټول ائمه مجتهدين او فقهاء متفق دي چه د ماتم والا ښځه به د هغه ټولو کارونونه بالکليه اجتناب کوی چه په شريعت کښې يا په عرف کښې زينت ګڼړلې شي. كه د دغه امورو تعلق د بدن سره وی يا کپړو سره وی يا كه داسې امور وی د کوم طرف نه چه خلق په غلط نظر سره ګوری لکه د کور نه وتل يا د نکاح پيغام ورکول وغيره.[1]
البته بعض څيزونه داسې دی دکوم په منع کيدو يا نه منع کيدوکښې چه د ائمه فقهاء په مينځ کښې اختلاف وی. ليکن په تحقيق سره داخبره ثابتيږی چه د دغه فقهاؤ دا اختلاف په حقيقت کښې دعرف په اختلاف باندې مبنی دې. لهذا په کوم عرف کښې چه کوم څيز زينت شميرلې کيږی هغه فقهاؤ منع کړو اوکوم چه زينت نه شميرلې کيدو نوهغه فقهاؤ په ممنوعاتوکښې هم شميرنه کړل. مګر دې سره سره داخبره هم وه چه هم يو څيزد بعض په نيز يا د بعض په عرف کښې زينت ګڼړلې شی اود بعض په نيز ددې عکس وی. بل چه څومره ممنوعات او محظورات دی هغه ټول خود بدن سره متعلق دی يا کپړو سره يا کالو سره يا پيغام د نکاح سره يا بيا د شپې تيرولوسره متعلق دی.

① **محظورات بدنيه:** په ماتم کونکې ښځه باندې ددې څيزونو استعمالول حرام دی د کومې تعلق چه د بدن د زينت سره وی لکه خوشبوئي، تيل، رانجه، وسمه اود ګمنز استعمال، ځکه چه د حضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روايت دې چه رسول الله ﷺ معتده د نكريزو لګولونه منع کړې ده. اوعلت ئې دا بيان کړې دې چه نکريزې خوشبوئی ده ددې نه معلومه شوه چه د خوشبوئی نه اجتناب کول محده (ماتم کونکې ښځه) باندې واجب دی. ددې نه علاوه داخبره هم واضحه ده چه خوشبوئی په زينت کيدوکښې د نکريزو نه زياته ده. لهذا سره ددې چه حضورپاك صراحةً د نکريزو نه منع فرمائيلې ليکن دلالةً د خوشبوئی نه ممانعت هم ثابتيږی. دغه شان تيل اورانجه دی چه تيل د ويښتو دپاره زينت او ښائست دې اورانجه دسترګو دپاره. په دې وجه په محده باندې ددې استعمال هم حرام دې.
داخبره دې واضحه وی چه داحکم دغامو حالاتودپاره دې د ضرورت په موقع باندې دغه محده ددې څيزونو استعمال کولې شی لکه چه په سترګوکښې درد دې اود علاج په توګه رانجه استعمالول ضروری دی نو رانجه استعمالولې شي يا په سرکښې تکليف دې نوبغيرد خوشبوئی والا ګمنزه استعمالولې شی. يا هغې سره بغيرد رنګدارو کپړونه بل څه کپړې نشته نو په داسې موقع باندې هغه هم دغه رنګدارې کپړې استعمالولې شی خو په دې کښې دا ضروری دی چه د زينت اوځان ښائسته کولو قصد اواراده شامل حال نه وی.[2]

② **محظورات لباس:** دکومو کپړو متعلق چه د ممانعاتونصوص راغلی دی لکه دعصفر اوزعفران سره رنګ کړې شوې کپړې ځکه چه دې نه خوشبوئی خوريږی نوداسې کپړو سره سره به دهغه کپړو استعمال هم منع وی کوم چه په عرف کښې زينت ګڼړلې شی لکه ريښمنې کپړې رنګدارې اوګلدارې کپړې. بله په عدت کښې داسې کپړې اچول هم ناجائز دی چه د معتده د ښائست سبب وی سره ددې چه هغه د تور رنګ يا پيکه رنګ والا ولې نه وی. البته فقهاؤ ليکلی دی چه دا احکام هغه وخت دی کله چه داکپړې نوې وی اود زينت سبب وی. خوکه نم دغه رنګدار ګلدارې کپړې دومره زړې او مخلې وی چه دغه وخت د هغې نه د زينت کار نه شی اخستلې نوبيا دهغې په اغوستلوکښې څه حرج

[1] حاشية ابن عابدين: ۲۱۷/۵المجموع شرح المهذب: ۳۷/۲۰.
[2] المجموع شرح المهذب: ۳۸/۲۰حاشية ابن عابدين: ۵/۲۱۹-۲۱۷المغني لابن قدامة: ۹/۱۶۸-۱۶۷.

نشته دي.(١)

③ **د کالو ممانعت**: په محده باندې دعدت په ورځو کښې کالی اچول هم حرام دی که هغه کالی د سرو زرو نه جوړ وی اوکه د سپينو زرو نه يا بيا د نورو هيرو اومرغلرو نه جوړشوې وی. څکه چه کالی هم د زينت د پاره استعمالولې شي. لهذا د خاوند د مرګ خبر په اوريدو باندې په ښځه باندې کالی پترې کوزول لازم او ضروری دی.(٢)

④ **د نکاح د پيغام نه ممانعت**: په عدت کښې د نکاح ليګلو سره متعلق حکم دادې که چرې معتده متوفى عنها زوجها ده نوهغې ته په صراحت سره پيغام د نکاح ليګل حرام دی. البته د نکاح صراحت کولونه بغيرکنايةً د نکاح پيغام ورليګلې شی. لکه چه په دې جملوکښې د نکاح تصريح نشته. زما ته خوښه نی، زه ستاد شخصيت نه متاثره يم. ته ډيره ښائسته ئی. زه غواړم چه مونږ يو شو وغيره وغيره. اوکه هغه معتده طلاق ده سره د دې که هغه مطلقه بائنه وی يا مطلقه رجعيه وی نودهغې طرف ته د نکاح پيغام ليګل نه صراحةً جائز دی اونه اشارةً اوکنايةً.(٣)

⑤ **د کورنه د وتلو ممانعت**: فقهاء کرامو ليکلی دی چه معتده د طلاق دپاره نه د ورځې وختونوکښې د کور نه د وتلو اجازت دې اونه د شپې په وختونوکښې. البته د معتده د وفات د پاره اصلاح معاش دپاره دورځې په وختونوکښې د وتلو اجازت دې څکه چه دهغې نان نفقه اوس پخپله هم دهغې ذمه واری ده اود معتده طلاق نفقه د خاوند ذمه واری ده. دغه شان محده باندې لازم دی چه هغه دې شپه هم د خاوند په کورکښې تيره کړی بل چرته د شپې تيرولو اجازت نشته. څکه چه په غزوه احد کښې د څه اصحاب رسول ﷺ شهادت اوشو نودهغوی کونډې بيبيانې د رسول الله ﷺ په خدمت کښې حاضرې شوې اوعرض ئی اوکړو اې دالله تعالى رسول ﷺ! مونږ د شپې ويريږو نو آيا مونږ داسې کولې شوچه شپه يوې بلې سره د تيرولونه پس سحر وختی خپلو خپلو کورونوته واپس شو؟ حضورپاک اوفرمائيل چه تاسو خپل مينځ کښې خبرې کولې شئ خوچه کله د خوب اراده وی نو هره يوه دې خپل کور ته واپس شی.(٤)بل په معتده باندې لازم دی چه هغه دې خپل عدت په هغه کورکښې تيرکړی چرته چه به هغه خپل خاوند سره اوسيدله. البته د ضرورت موقع ددې حکم نه مستثنى ده. لکه چه د کور د ورانيدو خطره وی، يا کور د کرايه وی اود معتده وفات د کرايه ورکولو طاقت نه وی نو په داسې مواقع باندې چرته بل ځائې خپله ټکانه جوړولې شی.(٥)

مباح امور: د محده دپاره دخپل بدن نه اوکپړو نه خيرې وغيره لرې کولوکښې څه حرج نشته دې لکه د نوکونو پرې کول، د ترخونو ويښته لرې کول، بغيرد خوشبوئی والاصابن سره لامبل او سر وغيره وينځل.(٦)

---

(١) المجموع شرح المهذب: ٣٩/٢٠حاشية ابن عابدين: ٢١٩-٥/٢١٨.

(٢) المجموع شرح المهذب: ٣٩/٢٠حاشية ابن عابدين: ٢١٧/٥المغنى لابن قدامة: ١٦٨/٩.

(٣) حاشية ابن عابدين: ٢٢٢/٥-٢٢١.

(٤) حاشية ابن عابدين: ٢٢٥/٥-٢٢٣.

(٥) المغنى لابن قدامة: ١٦٨/٩.

(٦) المغنى لابن قدامة: ١٦٨/٩.

قوله:: قال: رواه هشام بن حسان عن حفصة عن أم عطية عن النبي ﷺ: شراح حديث فرمائی چه د ابوزر رحمه الله په نسخه کښې الفاظ هم داسې دی خود نوروحضراتو په نسخوکښې "ورواه" الفاظ دی.(۱)

داامام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی چه داحدیث دهشام بن حسان رحمه الله په طریق سره موصول دی اوامام بخاری رحمه الله کتاب الطلاق باب تلبس الحادة ثیاب العصب کښې داحدیث د هشام بن حسان رحمه الله په طریق سره موصولاً هم روایت کړې دې.(۲)

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دا د امام بخاری رحمه الله د طرف نه پیش کړې شوې یوتعلیق دې اویا بیا د حماد رحمه الله مقوله ده. که چرې داد حماد رحمه الله مقوله اوګرخولې شی نوبیابه دا هم مسند وی.(۳)مګر شراح حدیث د علامه کرمانی رحمه الله په دې کلام باندې نقد کړې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی د علامه کرمانی رحمه الله داد حماد رحمه الله مقوله ګرخول بعید دی.(۴) دغه شان علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا تعلیق ګرخول خو واضحه دی مګر دا د حماد رحمه الله مقوله ګرخولو څه وجه نه معلومیږی.(۵)

حاصل دکلام دادې چه د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې خبرې نه داخودل دی چه دا حدیث د هشام بن حسان رحمه الله په طریق سره موصول دې مګر په دې باندې دا اشکال نه وی چه د ایوب رحمه الله روایت موقوف دې ځکه چه امام بخاری رحمه الله دهغوی په طریق کښې «عن أم عطية عن النبي» نه دې وئیلې ځکه چه د کنا یا کانوا په شان د الفاظو مطلب دا وی چه داسې د رسول الله ﷺ په زمانه کښې واقع شوی دی اورسول الله ﷺ دا ثابت ساتلی دی ددې نه ئې منع نه ده فرمائیلې لهذا دا هم مرفوع روایت دې.(۶)

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: ترجمة الباب د حدیث د دې ټکړې نه ثابتیږی «**وقد رخص لنا عند الطهر إذا اغتسلت إحدانا من محيضها في نبذة من كست أظفار**» ځکه چه په ترجمة الباب اوحدیث دواړو کښې دغسل حیض د فراغت نه پس د خوشبوئی لګولو ذکر دې.(۷)

۱۳-باب: دَلْكَ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا إِذَا تَطَهَّرَتْ مِنَ الْمَحِيضِ، وَكَيْفَ تَغْتَسِلُ وَتَأْخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً، فَتَتَّبِعُ أَثَرَ الدَّمِ.

اعراب: "**وكيف تغتسل**" د دې عطف په «**دلك المرأة نفسها**» باندې دې اود "**تأخذ**" عطف په "**تغتسل**" باندې دې. ددې توضیح نه پس د ترجمة الباب مفهوم دا شو چه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا لاندینی امور بیان کړی دی:

---

(۱) فتح الباری:۱/۴۱۳ عمدة القاری: ۳/۴۲۱.
(۲) فتح الباری:۱/۴۱۳ عمدة القاری: ۳/۴۲۱.
(۳) شرح الکرمانی: ۳/۱۷۹.
(۴) فتح الباری:۱/۴۱۳.
(۵) عمدة القاری:۳/۴۲۱.
(۶) شرح الکرمانی: ۳/۱۷۹.
(۷) عمدة القاری:۳/۲۸۱.

① د ښځې دپاره مستحب دی چه هغه دې دحيض د پاکوالی نه پس غسل کولووخت کښې اندامونه مړلو سره اووينځی. ② ښځه به د حيض غسل څنګه کوی. ③ ورېنی مالوچ يا د څرمن ټکړه دې واخلی. ④ اوبيا دې ددې په امداد سره د وينې اثرات لرې کړی.[1]

ماقبل سره ربط: سابقه باب سره ئی ربط دادې چه په سابقه باب کښې هم د خوشبوئی استعمالول ذکر وو او په دې باب کښې هم د خوشبوئی د استعمال ذکر دې.[2]

قوله:: فرصة: دا لفظ درېواړه شان لوستلې شی البته په کسره سره زيات مشهور دې اوددې معنی ورېنی يا دمالوچو ټکړه راځی.[3] ابوعبيد رحمه الله **فرصة** د مالوچو يا ورېنی سره نه دې مختص کړې بلکه دهغوی په نيز د **فرصة** اطلاق د هرڅه په ټکړه کيدې شی که هغه د ورېنی يا د مالوچو ټکړه وی اوکه د بل څه څيز ټکړه وی. خو ابن عدليس رحمه الله فرمائی **فرصة** د مشک ټکړې ته وائی.[4]

ابن قتيبه رحمه الله ددې لفظ په فاء سره د کيدو نه انکار کړې دې او وئيلی دی چه دا لفظ **قرضة** (قاف او ضاد) سره دې. دکوم معنی چه د ټکړې ده او بعض خودا لفظ **قرصة** (قاف او صاد) سره لوستلې دې. ابن المنذر رحمه الله فرمائی چه د **قرضة** معنی ده «الشیء اليسير» يعنی لږ شان څيز.[5]

قوله:: ممسكة: په دې لفظ کښې دوه احتماله دی. يوخودادې چه دا لفظ **مُمَسَّكة بضم الميم الأول يئ وفتح الثانية وتشديد السين المعجمة** اولوستلې شی په داسې صورت کښې به معنی دا وی چه هغه ښځه دې د ورېنی مالوچو يا د بل څه څيز ټکړه واخلی چه په مشک کښې ملاؤ شوې وی يعنی **مطيبة بمسك**. دويم احتمال دادې چه دا لفظ **مُمْسَكة** اولوستلې شی يعنی **بضم الميم الأول يئ وسكون الثانية وفتح السين المعجمة وكسرها** نو په داسې صورت کښې به مطلب داشی چه هغه ښځه دې د ورېنی يا مالوچو خړه استعمال کړی چه ډيره جذب کونکې وی.[6] علامه زمخشری رحمه الله فرمائی چه مراد دادې چه د ورېنی يا مالوچو زړه خړه دې استعمال کړی ځکه چه ددې کارد پاره د نوې په نسبت زړه ډيره موزون ده.[7] علامه نووی رحمه الله ابن ملقن رحمه الله علامه قسطلانی رحمه الله او شيخ الاسلام زکريا انصاری رحمه الله وغيره اول احتمال اختيارکړې دې.[8] شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی په دې ټولواقوالوکښې اوجه هم دغه دی چه فرصة ممسكة نه مراد دمشک ټکړه ده (يا په مشک کښې ملاؤ شوې دهريوڅيز ټکړه مراد ده) په کوم سره چه خرابه بدبوئی ختمه کړې شی.[9] هم شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی چه بعض حضراتود

---

[1]) عمدة القاري: ۲۸٤/۳.

[2]) عمدة القاري: ۲۸٤/۳.

[3]) التوضيح لابن ملقن: ۸۱/۵عمدة القاري: ۲۸٤/۳.

[4]) عمدة القاري: ۲۸۵/۳.

[5]) فتح الباري: ۵٤۷/۱.

[6]) التوضيح: ۸۲/۵عمدة القاري:۲۸٦/۳، ۲۸٤.

[7]) التوضيح: ۸۲/۵عمدة القاري:۲۸٦/۳، ۲۸٤.

[8]) التوضيح: ۸۲/۵أرشادالساري: ۵۵۳/۱تحفة الباري: ۲۵۱/۱.

[9]) الكنز المتواري:۲۷۳/۳.

مُسكة معنى په لاس كښې نيولې شوې خودلې ده ليكن دا بالكل غلط دى ځكه چه دا كپړا خو هم په لاس كښې نيولې كيږى.[1]

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې «دلك المرأة نفسها» الفاظ ذكر كړى دى. د نفس دوه معنې كيدې شى يو وينه او بل بدن.[2]

ددواړو معانو په لحاظ سره به د ترجمه مقصد جدا جدا شى. د ړومبې معنى په اعتبارسره به مقصود داخودل شى چه ښځه دې د حيض په غسل كښې د وينو چاپونه ښه اومږى اود دويمې معنې په لحاظ سره به مقصود دا شى چه دحيض په غسل كښې دې ښځه خپل بدن ښه اومږى.[3]

باقى دومره خبره به په دواړو ترجموكښې مشترك پاتې شى چه آيا د حيض د غسل كيفيت دعام غسل په شان دې چه اوبه ئې اوبهيولې اوفارغ شو يا ددې څه خاص كيفيت دې. چنانچه په حديث شريف كښې ددې غسل يوخاص كيفيت بيان كړې شوې دې چه بدن مړلو سره وينځل پكارَدى اود بدن په مخصوص حصه چرته چرته چه د وينو چاپونه دى هغه دې اولټوى او په هغې باندې مشك يا بل څه خوشبودار څيز استعمالول پكاردى. د مشك دا خاصه ده چه د څرمن مړژواندې حالت ختموى او تازګى بحال كوى او چونكه دحيض په وينه كښې سميت يعنى راغونډول وى دكوم په نتيجه كښې چه مخصوص حصه د بدن څرمن راغونډيږى په دې وجه د مشك داستعمال تاكيد كړې شوې دې.[4]

دويم مصلحت دادې چه كه د مشك دأستعمال نه پس دوينې چاپ باقى هم پاتې شى نودا به ګنړلې شى چه دا وينه نه ده بلكه مشك دى. لكه چه دا د تعلل نفس يوښه صورت دې د كوم چه زوجين ته ضرورت هم وى. ځكه چه كه ځاپ پاتې شى اود خاوند نظر پرې اولګى نو په هغه باندې به د انقباض كيفيت شروع شى چه زياتيدوسره به د اختلاف اوكركې طرف ته اورسى.

دريم مصلحت دادې چه ارباب تجارت ليكلى دى چه د حيض د فراغت نه پس دبدن په دغه حصه باندې د خوشبوئى استعمال دَعلوق نطفه دپاره معاون دى. ښځه خو په دغه ورخوكښې هسې هم د نقطه دقبلولوصلاحيت لرى دخوشبوئى استعمال به په دغه مقصد كښې نور هم ممداومعاون شى.[5]

الحديث الأول

[۳۰۸]-حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ غُسْلِهَا مِنَ المَحِيضِ، فَأَمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ، قَالَ: «خُذِي فِرْصَةً مِنْ مَسْكٍ، فَتَطَهَّرِي بِهَا» قَالَتْ: كَيْفَ أَتَطَهَّرُ؟ قَالَ: «تَطَهَّرِي بِهَا»، قَالَتْ: كَيْفَ؟، قَالَ: «سُبْحَانَ اللَّهِ، تَطَهَّرِي» فَاجْتَبَذْتُهَا إِلَيَّ، فَقُلْتُ: تَتَبَّعِي بِهَا أَثَرَ الدَّمِ.[۳۰۹، ۷۹۲۴]

---

[1] سراج القارى:۲/۲۷۶.

[2] إيضاح البخارى:۱۱/۱۰۹.

[3] فضل البارى: ۲/۴۷۹.

[4] إيضاح البخارى:۱۱/۱۰۹.

[5] إيضاح البخارى:۱۱/۱۰۹.

ترجمه: د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه يوې ښځې د نبی کريم ﷺ نه د خپل حيض د غسل باره کښې تپوس اوکړو نوحضورپاك دې ښځې ته د غسل کيفيت خودلو سره اوفرمائيل چه د مشك ملاؤ شوې د وړنې وغيره خپره واخله اوبيا په دې سره پاکی حاصله کړه. دې ښځې تپوس اوکړو چه څنګه پاکی حاصله کړم؟ حضورپاك بيا جواب ورکړو چه په دغه (خپره) سره پاکی حاصله کړه. دغه ښځې بيا تپوس اوکړو (مګر) څنګه؟ نو حضورپاك اوفرمائيل سبحان الله پاکی حاصله کړه (حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه) بيا ما هغه خپل طرف ته راښکله او ورته مې اووئيل دا (دمشك ملاؤشوې خپره) واخله د وينو چاپونه اولټوه او صفائی کړه.

تراجم رجال

يحيى: د يحيى رحمه الله د حالات پيژندلو نه وړاندې ددې خبرې تعيين کول ضروری دی چه دلته دحديث په دې سند کښې د يحيى نه مراد څوك دې؟ آيا يحيى بن موسى بلخی رحمه الله دې يا يحيى بن جعفر رحمه الله يا يحيى بن معاويه بن اعين رحمه الله مراد دې؟ نو اکثر شراح لکه علامه ابن ملقن رحمه الله علامه کرمانی رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله علامه عينی رحمه الله وغيره يحيى بن موسى بلخی رحمه الله خودلې دې. (٢)هم په دې باندې ابن السکن رحمه الله هم جزم فرمائيلې دې خو علامه بيهقی رحمه الله فرمائی چه يحيى بن جعفر رحمه الله مراددې. (٣)

غسانی رحمه الله په تقييد المهمل کښې د ابن السکن رحمه الله په حواله سره تحريرفرمائيلې دې چه باب الحيض کښې مذکور د يحيى عن ابن عيينه نه يحيى بن موسى رحمه الله مراد دې. په يوبل مقام باندې هم د ابن السکن رحمه الله په حواله په ټوکه د قاعده کليه فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په خپل صحيح کښې چرته چرته چه يحيى بغير د نسب نه ذکرکړې دې هلته ديحيى نه مراد يحيى ابن موسى بلخی رحمه الله کوم چه "خت" (بفتح الخاء المنقطة وشدة المثناة) په لقب سره هم مشهوردې. دغه شان "ختي" او "ابن خت" په لقب سره هم مشهور وو دهغوی شمير په اصحاب خيرکښې کيدلو اودهغوی انتقال ٢٤٠هجری کښې شوې. (٤)

ابونصر کلاباذی رحمه الله فرمائی چه د يحيى نه مراد يحيى بن جعفر بيکندی رحمه الله دې چه دابن عيينه رحمه الله نه هم روايت کوی (٥)په دې باندې علامه کرمانی رحمه الله فرمائی موږ سره موجود نسخوکښې هم يحيى بن جعفر بيکندی عن ابن عيينه په طريق سره سند موجود دې. (٦) ابن ملقن رحمه الله فرمائی بعض شراح ليکلی دی چه يحيى بن معاويه بن اعين رحمه الله مراد دې خوموږ ددې نوم يو راوی په صحيح

---

[١] قوله: عائشة: الحديث، رواه البخاري فی باب غسل المحيض أيضاً المذكور عقيب هذا الباب، رقم الحديث: ٣١٥ وفي كتاب الاعتصام، فی باب الأحكام التی تعرف بالدلائل رقم الحديث: ٧٣٥٧وواه مسلم فی الحيض، فی باب استحباب استعمال المغتسلة من الحيض الخ رقم الحديث: ٧٤٨وأبوداؤد فی الطهارة فی باب الاغتسال من الحيض رقم الحديث: ٣١٤، ٣١٦ والنسائی فی الطهارة فی باب ذكر العمل فی الغسل من الحيض رقم الحديث: ٢٥٢.

[٢] التوضيح: ٧٨/٥شرح الكرمانی:١٨٠/٣فتح الباری: ٥٤٦/١عمدة القاری: ٢٨٥/٣.

[٣] فتح الباری: ٥٤٦/١عمدة القاری:٢٨٥/٣شرح الكرمانی: ١٨٠/٣التوضيح: ٧٨/٥.

[٤] عمدة القاری:٢٨٥/٣شرح الكرمانی:١٨٠/٣.

[٥] عمدة القاری:٢٨٥/٣شرح الكرمانی:١٨٠/٣.

[٦] شرح الكرمانی: ١٨٠/٣.

بخاری کښې نه دې ليدلې.[1] بهرحال ددې امر د وضاحت نه پس داکثر شراح په نيز د يحيى نه مراد يحيى بن موسى بلخى رحمه الله دې اوس دهغوى تفصيلي حالات اوګورئ.

يحيى بن موسى: دا يحيى بن موسى بن عبدربه بن سالم حدانى بلخى سختيانى رحمه الله دې ددوى كنيت ابوزكريا دې. دې اصلاً كوفى دې او په "خت" سره پيژندلې شو.[2]

هغوى د ابن عيينه، ابومعاويه الضرير، وليد بن مسلم، ابوبكر حنفى، محمدبن عبيد طنافسى، شبابه بن سوار، عبدالله بن نمير، يزيدبن هارون، ابوداؤد طيالسى، يحيى بن يمان، عبدالرزاق او سعيد بن منصور رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كړې دې. ددوى نه امام بخارى، امام ابوداؤد، امام ترمذى، امام نسائى، عبدالله بن عبدالرحمن دارمى، موسى بن هارون، جعفر بن فريابى، محمدبن اسحاق ثقفى اوحسن بن سفيان رحمهم الله وغيره روايت دحديث كړې دې.[3]

امام ابوزرعه رحمه الله اوامام نسائى رحمه الله فرمائى **ثقة**.[4] محمدبن اسحاق ثقفى رحمه الله فرمائى **ثقة مأمون**. ددې نه علاوه په يوبل مقام باندې فرمائى: «كان من ثقات الناس»[5] موسىٰ بن هارون رحمه الله فرمائى «**كان من خيار المسلمين**».[6] دارقطنى رحمه الله فرمائى «**كان من الثقات**».[7] ابن حبان رحمه الله هغه په كتاب الثقات كښې ذكركړې دې.[8] مسلمه رحمه الله فرمائى **ثقة**.[9]

دهغوى په تاريخ وفات كښې اختلاف دې. امام بخارى رحمه الله فرمائى ددوى انتقال په ۲۴۰هجرى كښې شوې. موسىٰ بن هارون رحمه الله فرمائى چه دهغوى انتقال ۲۴۰ **يا** ۲۴۱هجرى كښې شوې. خود دوى نه علاوه نور حضرات فرمائى دهغوى انتقال په ۲۳۹هجرى كښې درمضان په مياشت كښې شوې.[10] حافظ ابن حجر رحمه الله هم دا آخرى ذكرشوې قول نقل كولونه پس فرمائى چه هم دا قول قراب، شيرازى اوكلابازى رحمهم الله وغيره هم ذكركړې دې.[11]

ابن عيينة: دامشهور محدث سفيان بن عيينه بن ابى عمران هلالى كوفى رحمه الله دې. ددوى تفصيلى حالات كتاب العلم باب م رفع صوته بالعلم لاندې تيرشوى دى.[12]

صفية: دا صفيه بنت شيبه بن عثمان بن ابى طلحه العبدريه رضي الله عنها ده. ددې حالات **كتاب الغسل باب من بدأ بالشق رأسه الأيمن فى الغسل** لاندې تيرشوى دى.

---

[1]) التوضيح: ۷۹/۵.
[2]) تهذيب الكمال: ۳۲/۷-۶الجرح والتعديل: ۹/۲۳۱الأنساب: ۳۲۵/۲.
[3]) دتلامذه او مشائخ د تفصيل دپاره اوګورئ تهذيب الكمال: ۷/۲۳تهذيب التهذيب: ۲۸۹/۱۱.
[4]) تهذيب الكمال: ۹/۳۲تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱.
[5]) تهذيب الكمال: ۹/۳۲تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱.
[6]) تهذيب الكمال: ۹/۳۲تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱.
[7]) تهذيب الكمال: ۹/۳۲تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱.
[8]) ۲۶۷/۹.
[9]) تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱.
[10]) تهذيب الكمال: ۹/۳۲تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱التوضيح: ۷۹/۵.
[11]) تهذيب التهذيب: ۲۹۰/۱۱.
[12]) كشف البارى: ۱۰۲/۳.

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابى بكر صديق رضي الله عنهما ده. ددوى حالات «بدء الوحى» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوى دى.[۱]

شرح حديث

په دې حديث کښې د دې خبرې ذکر دې چه يوې ښځې د رسول الله ﷺ نه د حيض دغسل باره کښې سوال اوکړو. اوس چونکه دغسل معروف طريقه خو ټولوته معلومه شوه په دې وجه حضورپاک هغه بيان نه کړه بلکه چه په غسل حيض کښې کوم خاص فرق وو هغه ئې ذکر کړو چه د وړئى يا کپړې يوه ټکړه واخلئه او بيا په هغې باندې مشک لګولوسره طهارت حاصل کړه. د هغه ښځې په پوهه کښې دغه خبره رانغله نوهغې تپوس اوکړو **كيف اطهر**؟ يعنى مشک خو څه سيال څيز نه دې بيا به په هغې سره د غسل څه کيفيت وى. حضورپاک دوباره هم هغه اوفرمائيل چه پاکى حاصله کړه. کله چه هغه په دې باندې هم پوهه نه شوه نوحضورپاک دحيا دوجې نه خپل مخ مبارک واړولو[۲] اوونى فرمائيل سبحان الله دومره هم نه پوهيږې حالانکه ښځې په خپلو معاملاتو باندې پوهيږى. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه زه درسول الله ﷺ په مقصد باندې پوهه شوې ووم په دې وجه دغه ښځه ما خپل طرف ته رابنکله او هغه مې پوهه کړه چه د وينې ځايونه اولټوه او ددغه په مشک ملاؤشوې کپړه باندې هغه مږل پکاردى.

قوله:: مسك:

لفظ مسک اومحدثينو اختلاف: دا لفظ مسک دميم په کسره سره لوستلې شى دکوم معنى چه مشک يعنى خوشبوئى راځى اوپه ترجمة الباب کښې هم ممسّکة اول ميم ضمه دويم فتحه او سين مشدد سره مذکوردې. په دې لحاظ سره به معنى هم هغه شى کومه چه وړاندې تيره شوه. يعنى مشک (يا دمشک سره ملاؤ شوې مالوچ يا وړئى وغيره) ټکړه دې واخلى. بعض حضرات فرمائى چه دا لفظ مسک دميم کسره سره نه دې بلکه مسک دميم فتحه سره دې د کوم معنى چه څرمن راځى. يعنى داسې څرمن په کوم باندې چه څه ويښته هم وى. قاضى عياض رحمه الله داقول داکثر روايت ګرځولې دې. په دې لحاظ سره مطلب دا جوړيږى چه هغه ښځه دې د څرمن ټکړه واخلى او په دې سره دې مخصوص حصه د بدن اومږى.[۳]

اودا قول دغه حضراتو خکه اختيارکړې دې چه مشک خو يو قيمتى څيزدې دومره مشک به دچرته نه راوړى کوم چه هره مياشت هره ښځه استعمال کړې شى په دې وجه دا مسک نه بلکه مسک دې.[۴]

ليکن د دغه حضراتو دا قياس تيک نه دې خکه چه اول خو مشک دعربو په نيزڅه دومره نه ملاويدونکې څيزنه وو چه نه پيداکيدو. بل دا چه ددې استعمال دهرې يوې ښځې د استعمالول ضرورى نه ګرځولې شوى، بلکه د چا دپاره چه ددې حاصلول ممکن وى هغه دې استعمال کړى ګنى ددې په ځائې نورې خوشبوئى هم استعمالولې شى خکه چه مقصد خو په څرمن باندې ترو تازګى راوستل دى اوبدبوئى لرې کول دى.[۵]

---

[۱] كشف البارى: ۲۹۱/۱.

[۲] كذا فى الرواية الاتية.

[۳] التوضيح: ۸۲/۵شرح الكرمانى: ۱۸۱/۳فتح البارى: ۵۴۷/۱عمدة القارى: ۲۸۵/۳.

[۴] التوضيح: ۸۲/۵ فتح البارى: ۵۴۷/۱عمدة القارى: ۲۸۵/۳.

[۵] فتح البارى: ۵۴۷/۱.

ابن قتيبه رحمه الله هم دا لفظ مسك لوستلې دې خودا نی د څرمن په معنی کښې نه دې اخستې ځکه چه دهغوی په قول په څرمن کښې هغه صلاحيت نشته دې چه هغه يوځيز جدا او لرې کړې شی. دهغوی په نيزدحديث ددې ټکرې مطلب دادې چه ښځه دې د حيض د غسل نه فارغيدو نه پس د وړنی يا مالوچو وغيره ټکره واخلی په کومې چه مشك لګيدلې وی بيا دې په هغې باندې پاکی حاصله کړی.(١)

ابن قتيبه رحمه الله خو يوطرف ته دا لفظ مسك په کسره دميم نه ګرځوی او بل طرف ته هم پخپله وائی چه مراد ترې دمشك ملاؤشوې وړنی يا مالوچ وغيره ټکره ده. کيدې شی هم په دې وجه امام خطابی رحمه الله د ابن قتيبه رحمه الله قول "مشك هريو ته چرته ملاويږی؟" خو اشبه ګرځولې مګر دهغوی د قول دويمه حصه چه مراد دمشك سره ملاؤ شوې مالوچ يا وړنی وغيره ټکره ده، بعيد ګرځولې دی.(٢)

امام نووی رحمه الله مِسك په کسره دميم لوستل راجح ګرځولو نه پس ددې دترجيح وجه ذکرکولوسره فرمائی چه هغه روايات کوم کښې چه "فرصة ممسكة" الفاظ دی هغه ددې لفظ دميم دکسره سره کيدو باندې دلالت کوی.(٣)

امام خطابی رحمه الله د امام نووی رحمه الله د قول ترديدکولوسره فرمائی چه دا احتمال هم شته چه دا لفظ مُمَسَّكَة «بضم الميم الأولى وسكون الثانية وفتح السين» ذکوم مطلب چه به داشی «خذي قطعة مأخوذة» يعنی په لاس کښې نيولې شوې کپړه واخله.(٤) دغه شان ددې لفظ مسك په کسره دميم کيدو باندې يو دليل داهم دې چه دا د مصنف ابن عبدالرزاق رحمه الله د روايت موافق دې ځکه چه دهغه روايت کښې لفظ "ذريرة" استعمال شوې دې دکوم معنی چه هم دخوشبوئی راځی.(٥)

دې نه پس امام نووی رحمه الله دا بحث هم ذکرکړې چه د مشك په استعمال سره مقصد بدبوئی ختمول دی يا بياددې داستعمال وجه داده چه دا مشك دحمل په استقرارکښې معاون دې؟ اوس که چرې رومبې صورت واخستې شی چه مقصد بدبوئی لرې کوی دی نوبيا د مشك نه ملاويدو په صورت کښې به ښځه دخوشبو څه بل ځيز استعمالوی. اوکه چرې دويم صورت واخستې شی چه دامشك د حمل په استقرارکښې معاون دی نود مشك نه ملاويدو په صورت کښې به ښځه د خوشبوئی داسې ځيز استعمالوی کوم چه د حمل په استقرارکښې معاون وی. خو امام نووی رحمه الله ددويم صورت تغليط کړې دې ځکه چه که چرې هم دغه خبره وې نو بيا به دا حکم د واده کړې ښځې دپاره خاص وې خود رواياتو عموم او اطلاق ددې خبرې نفی کوی.(٦)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه صحيح هم دغه دی چه دغسل حيض او نفاس په موقع باندې دمشك استعمال دهرې ښځې دپاره مستحب دی او سره د ملاويدو نه استعمالول مکروه دی. که چرته مشك ملاؤنه شی نوبيا چه کومه يوه خوشبوهم استعمال کړی اوکه هيڅ خوشبوئی هم ملاؤ نه شی نوبيا دهر هغه ځيز استعمال اوکړی کوم چه د بدبوئی دختمولوصلاحيت لری لکه په خاوره کښې داخاصيت او

---

(١) عمدة القاري: ٢٨٦/٣.
(٢) أعلام الحديث: ٣٢٢/١التوضيح: ٨٢/٥.
(٣) المنهاج للنووی المعروف بشرح النووی: ٢٣٩/٤.
(٤) أعلام الحديث: ٣٢٢/١التوضيح: ٨٢/٥.
(٥) فتح الباري: ٥٣٩/١.
(٦) فتح الباري: ٥٣٩/١.

صفت موجود دې ګنی صرف هم داوبو استعمال کافی دې.[1]

قوله: أن امرأة

د سوال کونکې ښځې نوم څه وو؟: د امام بخاری رحمه الله د سفیان بن عیینه رحمه الله په طریق سره نقل شوی دې روایت کښې بس هم دومره دی چه یوه ښځه وه اوهغې د نبی کریم ﷺ نه د حیض دغسل کیفیت سره متعلق سوال کړې وو. او امام بخاری رحمه الله د وهیب روایت (د راتلونکی باب لاندې) کښې ددې خبرې اضافه کړې ده چه هغه ښځه انصاریه وه.[2] امام مسلم رحمه الله ابو الاحوص عن ابراهیم بن مهاجر په طریق سره دا حدیث روایت کولوسره د هغه ښځې د نوم تصریح هم کړې ده چه سوال کونکې دغه ښځه اسماء بنت شکل (بالشین والکاف المفتوحتین) وه.[3] ددې په خلاف خطیب رحمه الله اسماء بنت یزید بن السکن انصاریه کیدو تصریح کړې ده.[4]

ابن جوزی رحمه الله هم دا قول اختیارکړې دې اودې سره ئې داهم فرمائی چه کوم د امام مسلم رحمه الله په روایت کښې ذکر شوی دی په هغې کښې تصحیف واقع شوې دې ځکه چه په انصارکښې د شکل نومې څوك سړې نه وو.[5]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دابن جوزی رحمه الله دا قول د یوثابت شوې روایت نه بغیرد څه دلیل تردید کوی خودا هم ممکن اومحتمل دی چه شکل نوم ئې نه وی بلکه لقب وی ځکه چه دا روایت مسانید اوجوامع چرته چه هم دې نوهلته خو یا دامام مسلم رحمه الله د روایت په شان د اسماء بنت شکل تصریح ده یا بیا د امام ابوداؤد رحمه الله د روایت په شان صرف اسماء (بغیرد نسب) تصریح ده. دې نه علاوه د ابونعیم رحمه الله په تخریج کړې شوی حدیث کښې هم اسماء بنت شکل ده اوهغوی داحدیث هم په دغه طریق سره روایت کړې دې په کوم سره چه خطیب رحمه الله دا حدیث روایت کړې دې لیکن خطیب رحمه الله په ځائې د بنت شکل د بنت یزید کیدو تصریح کړې دې.[6] امام نووی رحمه الله داسې اوکړل چه دواړه وجهې ئې ذکرکړې اوترجیح ئې یو ته هم ورنه کړه.[7] علامه ابن ملقن رحمه الله فرمائی دامام مسلم رحمه الله د روایت ډیروجماعتونو اتباع کړې ده په کوم کښې چه ابن طاهراو ابوموسی رحمه الله هم دې. البته بعض حضرات متاخرینوهم دخطیب دقول تصویب کړې دې اووجه ئې هم هغه ذکرکړې ده چه په انصاروکښې د شکل نوم څوك سړې نه وو[8] نورفرمائی علامه ابن جوزی سره د دې چه په خپل کتاب تلقیح فهوم أهل الأثرکښې اسماء بنت یزید بن السکن په سائله کیدو باندې د جزم اظهار فرمائیلې دې[9] مګر په خپل دویم کتاب کشف المشکل کښې پخپله هغوی د اسماء بنت شکل سائله کیدو تصریح فرمائیلې ده.[10]

---

[1] فتح الباری: ۵۳۹/۱.
[2] فتح الباری: ۵۳۸/۱عمدة القاری: ۲۸۶/۳.
[3] صحیح مسلم کتاب الحیض باب استحباب استعمال المغتسلة رقم الحدیث: ۷۵۲.
[4] مبهمات الخطیب: ص: ۲۹.
[5] تلقیح فهو من أهل الأثر: ۴۶۶/۱فتح الباری: ۵۳۸/۱.
[6] فتح الباری: ۵۳۸/۱.
[7] المنهاج للنووی المعروف بشرح النووی: ۲۴۱/۴.
[8] التوضیح: ۸۰/۵.
[9] تلقیح فهوم أهل الأثر: ۴۶۶/۱.
[10] کشف المشکل: ۳۷۰/۴الرقم:۳۳۰۹/۲۵۷۸.

ابن ملقن رحمه الله فرمائي چه ددې خبرې هم احتمال شته چه دا واقعه دواړو ښخوسره پيښه شوې وى لكه چه د ابن منده رحمه الله د صنيع نه معلوميږى ځكه چه هغوى دواړو ښځو ترجمې اوتعارف جدا جدا ذكركړې دې. دغه شان ابن سعد رحمه الله او طبرانى رحمه الله هم دا روايت د بنت يزيد د ترجمې لاندې ذكرنه كړو او بيا امام مسلم رحمه الله د اسماء بنت شكل تصريح كولوكښې متفرد هم نه دې.[1] بلكه ابن ابى شيبه رحمه الله او ابونعيم رحمه الله هم دا روايت هم دغه شان نقل كړې دې څنګه چه امام مسلم رحمه الله كړې دې.[2]

الحاصل ددې اختلاف دتعيين باره كښې چه اسماء بنت شكل سائله ګرځول ددې لاندينو وجوهاتو په رڼا كښې زيات د التفات قابل او دترجيح قابل ده: ① امام مسلم رحمه الله په خپل صحيح كښې داسماء بنت شكل تصريح كړې ده. ② اكثرو حضراتو دامام مسلم رحمه الله د رواياتو اتباع كړې ده. ③ د امام مسلم رحمه الله نه علاوه ابن ابى شيبه رحمه الله او ابونعيم رحمه الله هم ددې نوم تصريح كړې ده. ④ ابن جوزى رحمه الله كه يو طرف ته د اسماء بنت يزيد بن السكن په نوم باندې د جزم اظهاركړې دې نويل طرف ته ئې پخپله د اسماء بنت شكل د سائله كيدو تعيين هم كړې دې. په دويم قول باندې هم يو دليل او قرينه ده چه په انصاركښې د شكل نوم څوم سړې نه وو مګر ددې دليل جواب وركړې شوې وو چه ممكن دى چه شكل نوم ئې نه وى بلكه لقب ئې وى اوددې اسماء پلار په خپل لقب باندې مشهور وى يا بيا دلته واقعات جدا جدا وى.

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب كښې دا امور ذكر دى: ① **دلك المرأة نفسها** (يعنى خپل اندامونه په مرلوسره وينځه). ② كيفيت د اغتسال. ③ **أخذ الفرصة الممسكة** (يعنى د مشك ملاؤ شوې كپړه اخستل). ④ **تتبع الدم** (يعنى د وينو چاپونه اونښې لټولو سره صفا كول).
خو په حديث كښې په صراحت سره آخرى دوه امور ذكركړې شوى دى. باقى پاتې شو اول ذكركړې شوې دوه امور، نو په "دلك" باندې په صراحت سره حديث دلالت نه كوى خود دلالت التزاميه په توګه «تتبعى بها أثر الدم» په "دلك" باندې دلالت كوى. ځكه چه د چاپونو او نښو ختمولوكښې "دلك" يعنى مرلو ضرورت پيښيږى اود كيفيت اغتسال نه مراد كه چرې دغسل حيض مخصوص صورت، يعنى د وينو چاپونه صفا كولو سره هغه ځائى باندې خوشبوئى لګول دى نو بيا دا خاص صورت دلته په حديث كښې هم ذكر دې. خوكه دغسل دكيفيت نه مراد نفس اغتسال دې نوبيابه داسې وئيلې شى چه سره ددې چه په مذكوره روايت كښې دنفس اغتسال ذكرنشته مګر په اصل روايت كښې داغتسال ذكر هم موجود دې كوم چه امام مسلم رحمه الله په خپل صحيح كښې تخريج كړې دې. امام بخارى رحمه الله ددې اصل روايت تخريج ځكه نه دې كړې ځكه چه دهغه په سند كښې ابراهيم بن مهاجر يو راوى دې اوهغه دامام بخارى رحمه الله په شرط باندې نه دې.[3]

۱۴- باب: غُسْلِ الْمَحِيضِ

[1] التوضيح: ۸۱/۵-۸۰.
[2] المصنف لابن أبى شيبة كتاب الطهارة باب فى المرأة كيف تؤمر أن تغتسل رقم الحديث: ۸۶۹.
[3] عمدة القارى:۲۸۵/۳-۲۸٤.

ماقبل سره ربط: په سابقه باب او موجوده باب كښې هم يو حديث ذكر دې او په دواړو احاديثو كښې دخوشبوئى د استعمال ذكر دې. علامه عينى رحمه الله فرمائى په حقيقت كښې ددې باب د ذكركولو هيڅ فائده نشته دې ځكه چه كوم حديث امام بخارى رحمه الله ددې باب لاندې ذكركړې دې هغه په وړاندې باب كښې تيرشوې دې. البته فرق صرف د سند د اختلاف دې ځكه چه تيرشوې روايت «يحى بن عن ابن عيينه عن منصور» په طريق سره نقل وو اودا حديث باب «مسلم عن وهب عن منصور» په طريق سره نقل دې.[1]

الحديث الأول

[۳۰۹]- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الأَنْصَارِ قَالَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيْفَ أَغْتَسِلُ مِنَ الْمَحِيضِ؟ قَالَ: «خُذِي فِرْصَةً مُمَسَّكَةً، فَتَوَضَّئِي ثَلاَثًا» ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَحْيَا، فَأَعْرَضَ بِوَجْهِهِ، أَوْ قَالَ: «تَوَضَّئِي بِهَا» فَأَخَذْتُهَا فَجَذَبْتُهَا، فَأَخْبَرْتُهَا بِمَا يُرِيدُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ([2]) [ر ۳۰۸]

ترجمه: دعائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه د قبيله انصار نه يوې ښځې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض اوكړو چه زه د حيض غسل څنګه اوكړم؟ حضورپاك اوفرمائيل د مشك يوه ټكړه واخله او په هغې سره پاكى حاصله كړه. دارسول الله صلى الله عليه وسلم درې ځل ارشاداوفرمائيلو. بيا نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته حياء راغله او حضورپاك خپل مخ مبارك دهغه طرف نه واړولو او يا بيا پيغمبر عليه السلام د "بها" په اضافه سره "توضى بها" اوفرمائيل. عائشه رضي الله عنها فرمائى چه ما هغه ښځه خپل طرف ته راښكله اوبيامې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د مراد نه خبركړه.

تراجم رجال

مسلم بن إبراهيم: دا مسلم بن ابراهيم القصاب ازدى فراهيدى بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب زيادة الايمان ونقصانه لاندې تيرشوى دى.([3])

وهيب: دا وهيب بن خالدبن عجلان باهلى بصرى رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب تفاضل الايمان فى الأعمال لاندې تيرشوى دى.([4])

منصور بن عبدالرحمن: دامنصور بن عبدالرحمن رحمه الله دې. ددوى حالات كتاب الحيض باب قراءة الرجل فى حجرامرأته وهى حائض لاندې تيرشوى دى.([5])

صفية بنت شيبة: دا صفيه بنت شيبه بن عثمان بن ابى طلحه العبدريه رضي الله عنها ده. ددې حالات كتاب الغسل باب من بدأبشق رأسه الأيمن فى الغسل لاندې تيرشوى دى.

---

[1]) عمدة القاري: ۲۸۷/۳.

[2]) قوله: عائشة: الحديث، مرتخريجه تحت الحديث السابق.

[3]) كشف الباري: ٤٥٥/۲.

[4]) كشف الباري: ۱۱۸/۲.

[5]) كشف الباري: ۲۹۱/۱.

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابى بكر صديق ﷞ ده. ددوى حالات «بدء الوحى» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوى دى. [١]

شرح حديث

قوله:: توضئ ء: حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو چه د مشك يوه ټكره واخله او په هغې سره پاكى حاصله كړه. دلته "توضىء" خپل لغوى معنى "تنظف" (پاكى حاصلول) كښې دې. ځكه چه په تير روايت كښې د "تطهري" صراحت دې. [٢]

قوله:: ثلاثاً: مطلب دادې چه حضورپاك "توضىء" درې ځل ارشاد اوفرمائيلو [٣] اودا احتمال هم دې چه ددې تعلق "قالت" سره وى يعنى دغه سائله درې ځل سوال اوكړو لكه چه د تيرشوى روايت نه واضح كيږى. [٤]

قوله:: أو: داد حضرت عائشه صديقه ﷞ د طرف نه شك واقع شوې دې چه حضورپاك ﷺ "توضىء" اوفرمائيلو يا بيا ئى "توضىء بها" اوفرماييلو يعنى «تطهري بالفرضة». [٥]

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: په ظاهره باندې په حديث اوترجمة الباب كښې هيڅ مطابقت نشته ځكه چه په ترجمة الباب كښې "غسل حيض" ذكر دې خو په حديث كښې د غسل حيض څه ذكرنشته دې. مګر شراح كرام رحمهم الله ليكلى دى كه چرې لفظ غسل په فتحه د عين اومحيض داسم مكان په معنى كښې واخستلې شى نو په ترجمة الباب او حديث دواړو كښې به مطابقت واضح شى ځكه چه ددې تاويل نه پس به مطلب داشى چه حديث اوترجمة الباب دواړو كښې د بدن دمخصوص حصې دپاكوالى بيان دې كوم سره د چه د حيض د وينې تعلق كيږى. اوكه چرې لفظ غسل په ضمه د عين پريخودلې شى اودمحيض نه مراد دحيض وينه وى نو په دې صورت كښې به دا اضافت لاميه شى چه دهغه غسل بيان كوم چه د حيض سره خاص دې. دغه شان د غسلِ مخصوص كيفيت سره به د اصل غسل ثبوت خپل پخپله پيداشى. [٦]

١٥ - باب: اَمْتِشَاطِ الْمَرْأَةِ عِنْدَ غُسْلِهَا مِنَ الْمَحِيضِ

ماقبل سره ربط: سابقه باب او دې باب دواړو كښې ربط دادې چه په دواړوكښې دې امر طرف ته اشاره ده چه ښځه دې دحيض په غسل كښې د صفائيئ ښه اهتمام كوى. هم دغه وجه ده چه باب سابق

---

[١] كشف الباري: ٢٩١/١.
[٢] إرشادالساري: ٥٥٥/١.
[٣] إرشادالساري: ٥٥٥/١.
[٤] عمدة القاري: ٢٨٧/٣.
[٥] عمدة القاري: ٢٨٧/٣ إرشادالساري: ٥٥٥/١.
[٦] عمدة القاري: ٢٨٧/٣ إرشادالساري: ٥٥٥/١.

کښې د حیض په غسل کښې د خوشبوئی د استعمال ذکر وو او په دې باب کښې د اهتمام په غرض سره په ویښتوکښې د ګمنزې کولو په صراحت سره اوډ ویښتو کمسئی کولاوولو ضمنًا تذکره ده.[1]

د ترجمة الباب مقصد:

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله رائې: شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه حضرات شراح کرام رحمهم الله د ترجمة الباب دغرض اومقصد په حواله سره سکوت فرمائیلې دې اوزما په نیز دترجمة الباب دمقصد په حواله سره د ټولو نه بهتر توجیه داده چه مذکوره باب اوراتلونکې باب (دواړه) د سابقه باب دوه جدا جدا جزونه دی اود دریواړو ابواب مقصد دغسل حیض کیفیت اوطریقه بیانول دی.[2]
ددې ابواب په ملاوولو سره او په دې کښې چه کوم احادیث ذکرکړې شوی دی د هغې کتلو سره معلومیږی چه د ښځو په معامله کښې کوم تخفیفی حکم ورکړې شوې دې چه په غسل کښې د ویښتو جرړې لمدول کافی دی. د ویښتو د جرړو د لمدولونه پس د ویښتو د کمسو د کولاوولو ضرورت نشته دې نودا حکم د جنابت غسل سره خاص دې. د حیض په غسل کښې به ویښته کولاوول وی اودا وجوبی حکم دې. هم دغه د امام حسن رحمه الله او امام طاؤوس رحمه الله مسلك دې. د احادیث د ظاهر نه معلومیږی چه دامام بخاری رحمه الله هم دغه مسلك دې. امام احمد رحمه الله هم دغه قول اختیارکړې دې.
خودامام احمد رحمه الله د اصحاب یو جماعت په غسل حیض اوغسل جنابت دواړوکښې د ویښتو کولاوول مستحب امر ګرځولې دې په دې شرط چه د ویښتو د کولاوولو نه بغیر جرړې لمدې شی هم دغه د جمهور علماؤ مسلك دې.[3]
د حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنه باره کښې راځی چه هغه ښځوته دغسل په وخت (که د جنابت غسل وی اوکه دحیض) د ویښتو کمسئی کولاوولوحکم ورکولو. خضرت عائشه رضي الله عنها ته چه کله دعبدالله بن عمرو رضي الله عنه سره متعلق داخبر اورسیدو نوهغې د خفګان اظهارکولوسره اوفرمائیل: ((یا عجباً لابن عمرو! یأمر النساء إذا اغتسلن أن ینقضن رؤوسهن، أفلا یأمرهن أن یحلقن رؤوسهن؟ لقد کنت أنا ورسول الله صلی الله علیه وسلم نغتسل، فلا أزید علی أن أفرغ علی رأسي ثلاث أفراغات)) یعنی په عبدالله بن عمرو باندې تعجب دې چه هغه ښځو ته د غسل په وخت د ویښتو دکمسو د کولاوولوحکم ورکوی. بیا هغه داحکم ولې نه ورکوی چه هغه ښځې دې خپل سره اوخروی، اوزمونږ عمل خودا ووچه کله به ما اورسول الله صلی الله علیه وسلم غسل کولو نوما به په خپل سرباندې ددریو چونګو اوبو اچولونه زیاتوالې نه کولو.[4]هم دغه وجه ده چه ابن قدامه رحمه الله فرمائی: ((ولا یختلف المذهب فی أنه لا یجب نقضه من الجنابة، ولا أعلم فیه خلافاً بین العلماء إلا ماروي عن عبدالله بن عمرو))یعنی دجنابت په غسل کښې دویښتو کمسئی کولاوولو سره متعلق بغیردعبدالله بن عمرو رضي الله عنه نه بل دچانه هم د وجوب قول نقل نه دې ځکه چه دهغوی په حواله سره روایت کښې راځی چه هغوی به ښځوته دغسل په وخت د ویښتو د کمسو د کولاوولوحکم ورکولو.[5]

---

[1] عمدة القاري: ۲۸۷/۳.
[2] الکنز المتواری: ۲۷۶/۳.
[3] فتح الباری: ٤١٨/١ الکنز المتواری: ۲۷۶/۳.
[4] المغنی لابن قدامة: ۲۹۸/۱دارعالم الکتب.
[5] المغنی لابن قدامة: ۲۹۸/۱دارعالم الکتب.

چونكه دعبدالله بن عمرو رضي الله عنه داسې حكم وركول غسل د جنابت او غسل د حيض دواړو سره متعلق وو په دې وجه حافظ ابن حجر رحمه الله دابن قدامه رحمه الله داخبره هم دهغوى په حواله سره داسې نقل كړې ده: «لاأعلم أحداًقال بوجوبه إلاماروي عن عبدالله بن عمرو». (۱)

نور ابن قدامه رحمه الله فرمائي چه د حيض په غسل كښې د ويښتو كولاوول واجب دى كه نه دى؟ نو په دې مسئله كښې زمونږ اصحاب (حنابله) كښې اختلاف دې. بعض دحيض په غسل كښې دې ته واجب وئيلى دى لكه امام حسن رحمه الله اوامام طاؤس رحمه الله اوبعض دا مستحب ليكلى دى اوهم دغه صحيح قول دې. إن شاء الله. (۲)اوس ددې تفصيل نه دامعلومه شوه چه د امام احمد رحمه الله په نيزدحيض په غسل كښې به ويښته كولاوولې شى او ابن قدامه رحمه الله ددې دمستحب كيدو قول كړې دې.

جمهور حضرات دام سلمه رضي الله عنها د قول نه استدلال كوى چه هغې د حضورپاك نه سوال اوكړو اې د الله رسول صلى الله عليه وسلم! زه د خپل سر كمسئى كلكې تړم نو آيا د جنابت په غسل كښې دا كولاووم؟ نو حضورپاك اوفرمائيل نه، د كولاوولوضرورت نشته دې. په يوبل طريق كښې دغسل جنابت سره د حيض دغسل متعلق هم دغه سوال دې. دهغه روايت نه معلوميږى چه د ويښتو كولاوول مستحب دى كه د جنابت غسل وى اوكه د حيض غسل وى. خودحديث باب ظاهر په وجوب باندې دلالت كوى. په دې وجه جمهورو حديث باب هم په استحباب باندې محمول كړې دى دې دپاره چه په دواړو روايتونوكښې جمع اوشى. يا بيا حديث باب په هغه صورت باندې محمول كړې شى په كوم كښې چه اوبه ترجرړو پورې نه رسى. ځكه چه په داسې صورت كښې د ويښتوكولاوول واجب كيږى. او حديث د ام سلمه رضي الله عنها په هغه صورت باندې محمول كړې شى چه كله اوبه د ويښتو جرړو ته رسيږى. (۳)

الحديث الأول

[۳۱۰]- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: أَهْلَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ، فَكُنْتُ مِمَّنْ تَمَتَّعَ وَلَمْ يَسُقِ الهَدْيَ، فَزَعَمَتْ أَنَّهَا حَاضَتْ وَلَمْ تَطْهُرْ حَتَّى دَخَلَتْ لَيْلَةُ عَرَفَةَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذِهِ لَيْلَةُ عَرَفَةَ وَإِنَّمَا كُنْتُ تَمَتَّعْتُ بِعُمْرَةٍ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي، وَأَمْسِكِي عَنْ عُمْرَتِكِ»، فَفَعَلْتُ، فَلَمَّا قَضَيْتُ الحَجَّ أَمَرَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ لَيْلَةَ الحَصْبَةِ، فَأَعْمَرَنِي مِنَ التَّنْعِيمِ مَكَانَ عُمْرَتِي الَّتِي نَسَكْتُ (۴)[ر ۲۹۰]

ترجمه: د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها نه روايت دې چه ما په حجة الوداع كښې نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره احرام اوتړلو اوزه هغه خلقو كښې وم كومو چه دتمتع نيت اوكړو اود قربانئى ځاروى خان سره وانغستل. بيا حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل چه په هغې باندې حيض شروع شو اود حيض پاكى حاصله نه شوه. تردې چه دعرفه شپه راغله نوهغې عرض اوكړو اې دالله تعالى رسول صلى الله عليه وسلم! داد عرفه

---

(۱) فتح البارى: ۴۱۸/۱.

(۲) المغنى لابن قدامة: ۳۰۰-۲۹۸/۱دارعالم الكتب.

(۳) فتح البارى: ۴۱۸/۱صحيح مسلم كتاب الحيض باب حكم ضفائر المغتسلة رقم الحديث: ۷۴۵-۷۴۴.

(۴) قوله: عائشة: الحديث، مرتخريجه تحت رقم الحديث: ۲۹۰.

شپه ده اوما د عمره احرام تړلوسره دتمتع اراده کړې وه. حضورپاك ارشاد اوفرمائيلو ته خپل سر کولاؤ کړه گمنز اوکړه اودعمرې نه منع شه نوما هم داسې اوکړه. کله چه زه دحج نه فارغ شوم نوحضورپاك د حصبه په شپه کښې عبدالرحمن ته حکم ورکړوهغه ماته ددې عمرې په قضاء کښې دکومې چه ما احرام تړلې وو د تنعيم نه عمره اوکړه.

تراجم رجال

موسى بن إسماعيل: دا ابوموسى بن اسماعيل التبوذکی البصری رحمه الله دی. د دوی مختصر حالات بدء الوحی کښې د څلورم حديث لاندې [1] اوتفصيلی حالات كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد أوالرأس لاندې تيرشوی دی. [2]

إبراهيم: دا ابواسحاق ابراهيم بن سعد بن ابراهيم بن عبدالرحمن بن عوف زهری مدنی رحمه الله دی. د دوی اجمالی حالات كتاب الإيمان باب تفضل أهل الإيمان فی الأعمال لاندې تيرشوی دی. [3]

او تفصيلی حالات كتاب العلم باب ماذكر فی ذهاب موسى عليه السلام فی البحر إلى الخضر لاندې تيرشوی دی. [4]

ابن شهاب: ددوی مکمل نوم ابوبکر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله بن الحارث بن زهره بن کلاب بن مرة بن کعب بن لؤی زهری مدنی دې. ددوی حالات بدء الوحی ددريم حديث لاندې تيرشوی دی. [5] او نور حالات ئی كتاب الغسل کښې هم راغلی دی.

عروة: دا عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله دې. د دوی مختصر حالات بدء الوحی دويم حديث لاندې [6] اوتفصيلی حالات كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوی دی. [7]

عائشة: دا ام المؤمنين سيده عائشه بنت ابی بکر الصديق رضی الله عنهما ده. د دوی حالات بدء الوحی دويم حديث لاندې تيرشوی دی. [8]

شرح حديث

قوله:: الهدي: هدي دهاء فتحه اودال سکون اوياء مخففه سره هم لوستلې شی اودال په کسره او هاء مشدده سره هم لوستلې شی [9] هدي هغه څاروی ته وائی کوم چه د ذبح کولودپاره حرم ته راوړلې شی علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دحديث الفاظ «ولم يسق الهدي» وراندې ذکرشوې «وكنت من تمتع»

---

[1] کشف الباری: ۴۳۳/۱.

[2] کشف الباری: ۴۷۷/۳.

[3] کشف الباری: ۱۲۰/۱.

[4] کشف الباری: ۳۳۳/۳.

[5] کشف الباری: ۳۲۶/۱.

[6] کشف الباری: ۲۹۱/۱.

[7] کشف الباری: ۴۳۶/۲.

[8] کشف الباری: ۲۹۱/۱.

[9] عمدة القاری: ۲۸۸/۳ إرشادالساری: ۵۵۶/۱.

دپاره بيان دي. ځکه چه دحج تمتع اراده لرونکي سړي خپل ځان سره هدى نه اوړي. په دې باندې علامه عينى رحمه الله اوفرمائيل چه دمتمتع دوه قسمونه دى. يوهغه متمتع وى چه خپل ځان سره د هدى ځناور اوړي اوځى[1] اودويم هغه متمتع وى چه خپل ځان سره د هدى ځناور نه اوړي اودهرقسم حکم جدادي. کوم متمتع چه هدى ځان سره اوړي هغه په مينځ کښې د احرام نه حلال کيدې نه شي اوکوم چه دهدى ځناور ځان سره نه اوړي نوهغه د عمرې افعالو نه فارغ کيدو سره احرام کولاوولې شي اود هغه دپاره هغه څيزونه بيا حلال شى کوم چه داحرام نه وړاندې حلال وو اوداحرام تړلونه پس حرام شوې وو.

قوله:: فزعمت أنها حاضت: راوى د زعمت الفاظ نقل کړى دى د قالت الفاظ ئې نه دى نقل کړى ځکه چه حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله هم په صراحت سره ددغه خبرې ذکر نه ووکړې اوداخبره وه هم داسې دکومې په تصريح کولو کښې چه حياء مانع ده.[2]

قوله:: ليلة الحصبة: دحاء فتحه د صاد سکون اوباء فتحه سره لوستلې شى. او ليلة الحصبة نه مرادهغه شپه ده په کومه کښې چه د حضورپاك قافلې دحصبه په مقام باندې قيام کړې وو.[3]

قوله:: التنعيم: دتنعيم مقام د ټولو نه نيزدې ميقات دې چه د مدينې په لار دمکې نه درې ميله فاصله باندې واقع دې.[4]

ددې حديث باقى ټول شرح اومباحث «باب الأمر بالنفساء إذا نفسن» لاندې په تفصيل سره تيرشوى دى.

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت:

دعلامه داؤدى رحمه الله رائې: امام داؤدى رحمه الله فرمائى چه ترجمة الباب اوحديث کښې هيڅ مناسبت نشته دې ځکه چه په ترجمة الباب کښې دغسل په وخت ويښتوکښې دګمنز کولو ذکر دې او په روايت کښې د ګمنز کولو حکم دعمرې نه دحلال کيدودپاره وو نه چه دغسل دپاره.

علامه کرمانى رحمه الله ددې جواب ورکولوسره فرمائى چه په روايت کښې د احرام حج هم تذکره ده چه په دې خبره باندې دلالت کوى چه داغسل داحرام دپاره وو ځکه چه داحرام دپاره غسل مسنون دې. اوس چه کله په روايت کښې غسل داحرام دپاره امتشاط يعنى ګمنز کولو اود کمستى د ويښتو کولاوول مسنون کيدل بيان شو نود غسل حيض دپاره دا امتشاط په طريقه اولى مسنون وى ځکه چه په غسل احرام کښې خو صرف پاکى اوصفائى مقصود وى خو په غسل حيض کښې نجاست غليظه ختمول وى. نوچه کله داحرام په غسل کښې د ويښتو کولاوول او په هغې کښې ګمنز کولو حکم دې نودا حکم د حيض د غسل دپاره بدرجه اتم کيدل پکاردى. اتوبيا داخبره هم ده چه داحرام غسل صرف مسنون اومستحب دې ليکن دحيض غسل خو فرض دې.

بل د احرام حج دپاره د غسل کولوذکر سره د دې چه په دې روايت کښې نشته دې ليکن په نورو رواياتوکښې دغسل ذکر په صراحت سره موجود دې. چنانچه امام مسلم رحمه الله چه کوم روايت تخريج

---

[1] عمدة القارى: ۲۸۸/۳.

[2] عمدة القارى: ۲۸۸/۳.

[3] عمدة القارى: ۲۸۸/۳.

[4] عمدة القارى: ۲۸۸/۳.

کړې دي دهغې الفاظ دادي: «فاغتسلي ثم أهلي بالحج» (۱)اودا د امام بخاری طریقه ده چه هغه کله داسې ترجمة الباب قائم کوی په کوم کښې چه د روایت نورو طرق ته اشاره وی او روایت مذکور تحت الباب کښې د ترجمة الباب صراحةً څه ذکر نه وی.(۲)

۱۶ - باب: نَقْضِ الْمَرْأَةِ شَعَرَهَا عِنْدَ غُسْلِ الْمَحِيضِ

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه په دواړو کښې د دوو داسې امورو تذکره ده دکوم تعلق چه یو جنس سره دې. چنانچه باب سابق کښې دغسل حیض په وخت ویښتوکښې د گمنز کولو تذکره وه اودې باب کښې دغسل حیض په وخت دویښتو کمسئی کولاوولوتذکره ده.(۳)
واضحه دې وی چه په غسل حیض او غسل جنابت کښې د ښځې دپاره خپل ویښته کولاوول یومختلف فیه مسئله ده کومه چه په تیر شوی باب کښې تیره شوې ده. (۴)

دترجمة الباب مقصد: باب سابق کښې د ترجمة الباب مقصد "لاندې خبره تیره شوې ده چه «باب امتشاط المرأة عند غلسها من المحيض» او «باب نقض المرأة شعرها عند غسل المحيض» دواړه ابواب د "باب غسل المحيض" دوه جدا جدا اجزاء دی اومقصد ددریواړو ابواب نه دحیض د غسل کیفیت بیانول دی.(۵)

الحديث الأول

[۳۱۱] - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مُوَافِينَ لِهِلاَلِ ذِي الحِجَّةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُهِلَّ بِعُمْرَةٍ فَلْيُهْلِلْ، فَإِنِّي لَوْلاَ أَنِّي أَهْدَيْتُ لَأَهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ» فَأَهَلَّ بَعْضُهُمْ بِعُمْرَةٍ، وَأَهَلَّ بَعْضُهُمْ بِحَجٍّ، وَكُنْتُ أَنَا مِمَّنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ، فَأَدْرَكَنِي يَوْمُ عَرَفَةَ وَأَنَا حَائِضٌ، فَشَكَوْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «دَعِي عُمْرَتَكِ، وَانْقُضِي رَأْسَكِ، وَامْتَشِطِي وَأَهِلِّي بِحَجٍّ»، فَفَعَلْتُ حَتَّى إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الحَصْبَةِ، أَرْسَلَ مَعِي أَخِي عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ فَخَرَجْتُ إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ مَكَانَ عُمْرَتِي قَالَ هِشَامٌ: «وَلَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ هَدْيٌ، وَلاَ صَوْمٌ وَلاَ صَدَقَةٌ» (۶)[ر ۲۹۰]

ترجمه: دعائشه ﷺ نه روایت دې چه مونږ د ذی الحجه میاشت سره نیزدې رسول الله ﷺ سره اووتلو. رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو. کوم سړې چه دعمرې احرام تړل غواړی هغه دې د عمرې احرام

---

۱) صحیح مسلم کتاب الحج باب بیان وجوه الإحرام..... الخ رقم الحدیث: ۲۹۳۷.
۲) شرح الکرمانی: ۳/ ۱۸۴-۱۸۳عمدة القاری: ۳/ ۲۸۸فتح الباری:۱/ ۴۱۷.
۳) عمدة القاری: ۳/ ۲۹۰.
۴) عمدة القاری: ۳/ ۲۹۰.
۵) الکنز المتواری: ۳/ ۲۷۸.
۶) قوله: عائشة: الحدیث، قدمر تخریجه تحت رقم الحدیث: ۲۹۰.

اوترې اوكه ما دقربانئي هدى ځان سره نه وو راوستې نو زه به هم دعمرې نه پس داحرام نه حلال كيدم. چنانچه بعض خلقو دعمرې احرام اوتړلو اوبعض دحج او زه په هغه خلقو كښې ووم چاچه دعمرې احرام تړلې وو. په ماد عرفه ورځ شوه په داسې حال كښې چه زه حائضه شوم. چنانچه ما رسول الله ﷺ ته عرض اوكړو حضورپاك اوفرمائيل: عمره پريږده د سر ويښته اوسپړه اوګمنز اوكړه اود حج احرام اوتړه. نوما هم داسې اوكړل، تردې چه كله په حصبه كښې د حصاريدو شپه راغله نو حضورپاك ماسره زما رور عبدالرحمن رضي الله عنه اوليګلو نوزه دتنعيم پورې لاړم اودهغه ځائې نه د فوت شوې عمرې په ځائې د دويمې عمرې احرم اوتړلو. هشام رحمه الله وائې چه دې تولو خبرو كښې نه هدى وه نه روژې او نه صدقه.

تراجم رجال

عبيدبن إسماعيل: دا عبيد بن اسماعيل قرشي هباري عبادي كوفي رحمه الله دې. ددوى كنيت ابومحمد دې. د بعض حضراتو وينا ده چه ددوى نوم عبيدالله دې او عبيد د دوى لقب دې.(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه حافظ شيرازي رحمه الله په دې خبره باندې جزم كړې دې چه ددوى نوم عبدالله دې اولقب ئې عبيد دې.(٢)

هغوى د سفيان بن عيينه، عيسى بن يونس، حمادبن اسامه، ابوادريس، جميع بن عمر بنعبدالرحمن العجلي او عبدالرحمن بن محمد محاربي رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كړې دې.

اود دوى نه امام بخاري، احمدبن علي الخزاز، عبدالله بن زيداتن البجلي، ابو حاتم محمدبن ادريس رازي، علي بن العباس: محمدبن العباس الاخرم او محمدبن الحسين بن حفص خثمعي رحمهم الله وغيره دحديث روايت كوى.(٣) محمدبن عبدالله الحضرمي رحمه الله فرمائي ثقة.(٤) حطين رحمه الله فرمائي ثقة.(٥) دارقطني رحمه الله فرمائي ثقة.(٦) ابن حبان رحمه الله دوى كتاب الثقات كښې ذكركړې دى.(٧)

ددوى د وفات كال سره متعلق امام بخاري رحمه الله فرمائي چه ددوى انتقال ۲۵۰هجرى ربيع الاول اواخر كښې د جمعه په ورځ شوې.(٨)

أبوأسامة: دا ابواسامه رحمه الله دې. ددوى حالات **كتاب العلم باب فضل من علم وعلم** لاندې تيرشوى دى.(٩)

هشام: داد عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله خوئې دې. د دوى مختصر حالات **بدء الوحي** دويم حديث لاندې(١٠) اوتفصيلي حالات **كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه** لاندې تيرشوى دى.(١)

---

(١) عمدة القاري: ۲۹۰/۳تهذيب التهذيب: ۳۲/۳.

(٢) تهذيب التهذيب: ۳۲/۳.

(٣) دَ تلامذه ومشائخ دَ تفصيل دَپاره اوګورئې تهذيب الكمال: ۱۸۶/۱۹.

(٤) تهذيب الكمال: ۱۸۶/۱۹.

(٥) تهذيب الكمال: ۳۲/۳.

(٦) تهذيب الكمال: ۳۲/۳.

(٧) ۴۳۳/۸.

(٨) التاريخ الكبير: ۴۴۲/۵رقم الترجمة: ۱۴۴۱.

(٩) كشف الباري: ۴۱۴/۳.

(١٠) كشف الباري: ۲۹۱/۱.

عروة: دا عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله دي. د دوی مختصر حالات بدءالوحی دویم حدیث لاندې [2] او تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب أحب الدین إلی الله أدومه لاندې تیرشوی دی. [3]

عائشة: داام المؤمنین سیده عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضی الله عنها ده. د دوی حالات بدءالوحی دویم حدیث لاندې تیرشوی دی. [4]

شرح حدیث

قوله:: موافین لهلال ذی الحجة: یعنی زمونږ دمدینې منورې نه روانیدل د ذی الحجه دمیاشت شروع کیدو نه یوڅو ورځې وړاندې وو. [5]

دانمه حدیث اوشراح حدیث په دې سلسله کښې اختلاف دې چه دمدینې منورې نه دحجة الوداع دپاره روانیدل په کومه ورځ اوکوم تاریخ شوی؟ اودا اختلاف «باب الأمر بالنفساء إذا نفسن» لاندې په مفصل اومدلل انداز کښې ذکر کړې شوی دی. البته د آسانتیا دپاره ددغې اختلاف حاصل دلته ذکرکولې شي.

ددغه اختلاف حاصل دادې چه دمدینې منورې نه د روانیدو په سلسله کښې درې اقوال دی. رومبې قول داامام طبری رحمه الله دې چه د ذوالقعده ۲۴ تاریخ دجمعه په ورځ یوم الخروج ګرځوی. دویم قول د ابن حزم رحمه الله دې چه ۲۴ ذوالقعده د زیارت په ورځ یوم الخروج ګرځوی. او دریم قول د علامه ابن قیم رحمه الله حافظ ابن حجر رحمه الله اوملاعلی قاری رحمه الله او نورو محققینو حضراتودې. داحضرات ۲۵ ذوالقعده دهفته په ورځ یوم الخروج ګرځوی. او هم دغه قول د احادیث صحیحه برابر دې.

قوله:: أهدیت: یعنی که چرې ما هدی (د قربانئی څناور) ځان سره نه وو راوستلې نوما به هم د عمرې احرام تړلو، حضورپاك هدی ځان سره د راوستل د عمرې داحرام نه تړلو دپاره علت ددې دپاره اوګرځولو څکه چه هدی ځان سره راوستونکې ترهغه وختـه پورې داحرام نه حلال کیدې نه شی ترکومې چه هغه هدی قربانی او ذبح نه کړې شي اوښکاره خبره ده چه د هدی دقربانئی ورځ ۱۰ ذی الحجه (یوم النحر) ده. [6]

اشکال: دلته یو اشکال پیداکیږی چه دحضورپاك ارشاد «لولا أنی أهدیت لأهللت بعمرة» نه خودا مفهوم کیږی چه حج تمتع دحج افراد نه افضل دې؟ بیا امام شافعی رحمه الله ددې اشکال دختمولودپاره څه جواب ورکړې دې؟

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه ددې اشکال جواب دادې چه ذوالخلیفه ته رسیدوسره د ټولونه اول حضورپاك حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم ته خطاب کولوسره په دې امر کښې اختیارورکړو چه د چا زړه غواړی د حج احرام دې اوتړی اود چا چه زړه غواړی نو د عمرې احرام دې اوتړی. په دغه اختیار

---

[1]) کشف الباری: ۴۳۲/۲.
[2]) کشف الباری: ۲۹۱/۱.
[3]) کشف الباری: ۴۳۶/۲.
[4]) کشف الباری: ۲۹۱/۱.
[5]) شرح الکرمانی: ۱۸۵/۳عمدة القاری: ۲۹۰/۳.
[6]) شرح الکرمانی: ۱۸۵/۳عمدة القاری: ۲۹۱/۳.

ورکولوسره مقصود د حضرات صحابه کرامو ﷺ نه دهغه باطل عقیدې تردید اومخالفت کول وو دکوم په وجه چه د حج په میاشتوکښې عمره کول افجر الفجور ګڼړلې شو. په دې وجه رسول الله ﷺ دحج اوعمرې دواړو نه د هریو احرام دتړلو اختیار ورکړو چه دغه غلطه عقیده هم ددغه حضراتو په عمل سره چقنړې کړې شي. لیکن پخپله حضورپاك دحج احرام تړلې وو اود هدی ځان سره د بوتللو د وجې نه حج فسخ کولوسره د عمرې احرام نه شو تړلې. په دې وجه دصحابه کرامو د زړه دتسلئ دپاره ئې داهم اوفرمائیل چه مابه هم خامخا ستاسو خلقو موافقت کولو مګر مشکل دادې چه ما ځان سره هدی راوړلې راغلې یم. د کوم په وجه چه زما دپاره د هدی د قربانئ نه وړاندې حلال کیدل جائزنه دی. ځکه چه حضرات صحابه کرامو ﷺ هم د حضورپاك په موافقت کښې دحج د احرام اراده لرله. لهذا دلته د حج فسخ کولوسره د عمرې احرام تړل مراد دی چه هم د دغه حجة الوداع والاکال سره خاص وو. دې نه مراد حج تمتع نه دې د کوم د افراد په مقابله کښې چه په افضلیت کښې اختلاف دې.([1])

«فسخ الحج إلى العمرة» مطلب: «فسخ الحج إلى العمرة» مطلب د احرام حج نیت بدلولوسره د احرام عمرې نیت کول دی.([2])

جمهور علماؤ حج فسخ کولوسره دعمرې احرام تړل د عدم جواز قول نقل کړې دې. ابن عباس ﷺ ددې د جواز خبره کړې ده اوهم دغه دامام احمد ﷺ او امام داؤد ﷺ مذهب دې اود هغوی استدلال ددې خبرې نه دې چه دحجة الوداع په موقع حضورپاك د خپلو اصحابو حج فسخ کولوسره دعمرې داحرام تړلو اختیارورکړې وو. جمهور حضرات ددې دا جواب ورکوی چه د رسول الله ﷺ دا فرمان اوحکم هم د دغه حجة الوداع والاکال سره خاص وو. د کوم دلیل چه د سنن ابی داؤد، سنن نسائی او سنن ابن ماجه روایات دی. په کوم کښې چه حارث بن بلال دخپل پلار نه نقل کوی چه هغه دحجة الوداع په موقع د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو «فسخ الحج لنا خاصة أولمن بعدنا؟» یعنی آیا داحکم صرف زمونږ سره خاص دې یا زمونږ نه پس راتلونکودپاره به هم دا حکم او اختیار وی؟ نو رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائیلو «بل لکم خاصة» یعنی دا حکم صرف په دې کال هم ددې خلقو دپاره خاص دې.([3])

قوله: قال هشام: په دې کښې دوه احتماله دی. یواحتمال دادې چه دې ته تعلیق اوونیلې شی. په داسې صورت کښې به د حضرت هشام ﷺ قول «ولم یکن في شيء من ذلك هدي ولا صوم ولا صدقة» به معلق روایت ګڼړلې شی. دویم احتمال د ادې چه ددې په اعتبارد معنې په سندکښې موجود لفظ "هشام" باندې عطف دې او په دې صورت کښې به دحضرت هشام ﷺ قول دحدیث متصل جز اوحصه شی.([4]) که چرې "قال هشام" تعلیق اوګڼړلې شي نوددې تعلیق مقصد به د یواشکال طرف ته اشاره کول وی اوهغه اشکال دادې چه حضرت هشام ﷺ خودا فرمائی چه په دې پوره سفر او واقعه

---

[1]) شرح الكرماني: ۱۸۶/۳عمدة القاري: ۲۹۱/۳إرشادالساري: ۵۵۷/۱.

[2]) التوضيح: ۹۱/۵.

[3]) التوضيح: ۹۱/۵سنن أبي داؤد كتاب المناسك باب الرجل يهل بالحج ثم يجعلها عمرة، رقم الحديث: ۱۸۰۸ سنن النسائي كتاب المناسك باب إباحة فسخ الحج بعمرة لمن لم يسق الهدى رقم الحديث: ۲۸۱۰ وسنن ابن ماجه كتاب المناسك باب من قال كان فسخ الحج لهم خاصة، رقم الحديث: ۲۹۸٤.

[4]) عمدة القاري: ۲۹۱/۳شرح الكرماني: ۱۸۶/۳إرشادالساري: ۵۵۸/۱.

كښې خونه هدى وه نه روژه او نه صدقه وه. ليكن په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې خو كه هغه قارنه وه يا متمتعه په دواړو صورتونوكښې هدى لازم ده. د قران په صورت كښې به هغه هدى د احناف په نيز دم شكر وى اود شوافع په نيز به هدى جبر وى اوكه چرې حضر ت عائشه رضي الله عنها متمتعه وه اوروستو مفرده بالحج شوې وه لكه چه داحنافو تحقيق دې نوبياهم هدى لازم ده او په دې صورت كښې به دغه هدى د جنايت وى. بيا كه چرې هدى نه وى نود روژو حكم دې. درې روژې د حج په ورځوكښې او اووه كورته د راګرځيدو نه پس. نود اشكال حاصل دادې چه دحضرت عائشه رضي الله عنها د احرام سره متعلق دائمه حضراتو د تحقيقاتو تقاضاداده چه هدى لازم كيدل پكاردى. خو دلته حضرت هشام رحمه الله فرمائى چه په دې سفركښې نه هدى وه نه روژه او نه صدقه؟

ددې په تاويل كښې حضرات شوافع دا وائى چه دلته د هدى جنايت نفى ده د هدى جبر نفى نه ده اواحناف حضرات دا تاويل كوى چه د هدى شكر نفى ده دهدى جنايت نفى نه ده. خود دې تاويلاتونه بهتردا معلوميږى چه اووئيلې شى حضرت هشام رحمه الله ته تردغې خبر نه دې رسيدلې ګنى د رواياتونه داخبره صفا معلومه ده چه په دې سفركښې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ازواج مطهرات د طرف نه غوا قربانى كړې وه. لهذا دحضرت هشام رحمه الله د نفى كولوسره فى نفسه نفى نه لازميږى.([1])

حضرت مولاناانورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه هدى په (اصطلاح كښې) هغه ځناور ته وائى كوم چه دكور نه يا د لارې نه د بيت الله د اوړلودپاره ځان سره كړې شى اودلته حضرت هشام رحمه الله هم ددې نفى كړې ده. لهذا د قول هشام مفهوم به داشى چه حضرت عائشه رضي الله عنها دكور نه يا د لارې نه دهدى ځناور نه وو اوړلې بلكه حضورپاك هم دمكې معظمې نه دازواج مطهرات دپاره ځناور واخستو اوهغه ئى ذبح كړو.([2])

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت:

په دې مقام باندې هم دحديث ترجمة الباب سره دمناسبت لاندې هم هغه كلام دې كوم چه د علامه كرمانى رحمه الله په حواله سره دتيرشوى باب لاندې ذكركړې شوې دې. د كوم حاصل چه دادې سره ددې چه په روايت كښې دنقضِ شعر حكم دغسلِ حيض دپاره نه دې ليكن په روايت كښې د احرام حج ذكرموجود دې چه ددې خبرې دليل دې چه غسلِ احرام د حج دپاره وو ځكه چه داحرام دپاره غسل مسنون دى. اوس چه غسل داحرام دپاره د نقضِ شعر او امتشاطِ رأس حكم وركولې شى نودغسل حيض دپاره به داحكم په طريقه اولى مسنون وى. ځكه چه احرام غسل صرف مسنون او مستحب دې اود حيض غسل فرض دې.([3])

---

[1]) فيض البارى:۴۹۹/۱ إيضاح البخارى: ۱۱۹/۱۱.

نوټ: د ايضاح البخارى نه ددې بحث د نقل كولوجه داده چه د صاحب ايضاح تحقيق دحضرات احناف د عائشه رضي الله عنها داحرام والاتحقيق موافق دې ځكه چه علامه عينى رحمه الله وغيره دلته دحضرت عائشه رضي الله عنها ابتداء مفرده بالحج كيدو قول كړې دې (عمدة القارى:۲۹۱/۳التوضيح: ۹۱/۵) خو "باب الامر بالنفساء إذا نفسن" لاندې دلائلو نه ثابت كړې شوى دى چه حضرت عائشه رضي الله عنها په شروع كښې د عمرې په احرام كښې وه اوهم دغه د جمهورو مسلك دې.

[2]) فيض البارى: ۴۹۹/۱ أنوار البارى: ۴۵۱/۱۰.

[3]) شرح الكرمانى: ۱۸۶/۳.

دویم جواب دادې چه دلته د ترجمة الباب الفاظ «غسل المحیض» کښې اضافت ادنی دتعلق د وجې نه دې په دې معنی چه حضورپاك دغسل حکم ورکړې وو اوس که هغه غسل د حیض نه دپاکوالی اوطهارت دپاره وی یا د څه بل څه مقصد دپاره (لکه غسل داحرام وغیره) احکام به هم دغه وی. [1]

۱۷- باب: مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ

ماقبل سره ربط: په تیرشوی باب کښې د حیض متعلق یو څو احکام ذکرکړې شوی وو او اوس په دې باب کښې هم د حیض متعلق یو حکم بیان کړې شوې دې اوهغه حکم دا دې چه حامله باندې حیض نه راځی. [2]

د ترجمة الباب مقصد: ددې باب ذکرکولوسره د امام بخاری رحمه الله مقصد دهغه حضراتو مذهب ته تقویت ورکول دی څوك چه داوائی په حامله ښځه باندې حیض نه راځی. هم دغه د اهل کوفه حضرات حنفیه، امام احمد بن حنبل، امام ابوثور، ابوعبید، حضرت عطاء، حسن بصری، امام زهری، امام حکم او حماد رحمهم الله مذهب دې. د امام شافعی رحمه الله نه دوه روایتونه دی. قول قدیم هم دغه دې چه په حامله ښځه باندې حیض نه راځی او قول جدید دادې چه حامله ښځه باندې هم حیض راتلې شی او هم دغه د امام مالك رحمه الله او امام اسحاق رحمه الله مسلك دې. [3]

په ایام حمل کښې د حیض نه راتلو سبب د مور په رحم کښې د بچی وجود دې. د بچی وجود ددم حیض د وتلونه مانع کیږی. اوکه چرې حامله ښځه څه وینه ګوری هم نوهغه دم حیض نه وی بلکه هغه د بچی نه مترشح کیږی یا هغه د بچی د خوراك فضله وی اویا بیا د څه بیمارئی د وجې نه وتونکې فاسد وینه وی. [4]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د مذکوره حدیث نه په ایام حمل کښې د حیض نه راتلو باندې استدلال کول محل نظر دې ځکه چه د حدیث شریف نه خو صرف هم دومره معلومیږی چه د حامله د رحم نه خارج کیدونکې څیز «سَقط» په ضمه فتحه اوکسره، او کسره اولی سره یعنی نیمګړې بچې وی د کوم شکل چه پوره نه وی جوړشوې. په دې سره دا لازم نه راځی چه که چرې دحامله ښځې د رحم نه وینه راوځی نو هغه به حیض نه وی. اودا کومه دعوی چه کولې شی چه د حمل په حالت کښې راوتونکې وینه د بچی نه مترشح یا د هغه د خوراك فضله یا د څه بیمارئی د وجې نه وتونکې فاسد وینه وی نودا دعوی د دلیل محتاج ده. او هرڅه چه ددې باره کښې خبر او اثر وارد شوې وی هغه د مذکوره دعوی دپاره مثبت نه دی ځکه چه داسې وینه هم د دم حیض د صفاتو حامل وی. او په دغه زمانه

---

[1]) شرح الکرمانی: ۱۸۶/۳.
[2]) عمدة القاری: ۴۳۳/۳.
[3]) شرح ابن بطال: ۴۴۴/۱ التوضیح لابن ملقن: ۹۵/۵،شرح الکرمانی: ۱۸۸/۳، فتح الباری: ۴۱۹/۱عمدة القاری:۴۳۲/۳ إرشادالساری: ۵۵۸/۱.
[4]) إرشادالساری: ۵۵۸/۱.

كښې د دې د راتلوامكان هم دې. لهذا دې ته هم ددم حيض حكم وركول پكاردى اوځوك چه ددې د خلاف دعوى كوى دهغه په ذمه دليل دې.(١)

او په آخره كښې حافظ ابن حجر رحمه الله داهم بيان كړې دې چه ددې حضراتو ټولو نه قوى دليل دادې چه استبراء رحم اود عدت د پوره كيدو اعتبار په حيض سره كړې شوې دې چه په دې سره د رحم د حمل نه خالى كيدل متحقق او يقينى كيږى. نو كه چې په حامله باندې هم حيض راتلو نود حيض په ذريعه به د رحم دخالى كيدو والاخبره بې سود او بې فائدې كيدله.(٢)

دا هغه دليل دې كوم چه حافظ ابن حجر رحمه الله تسليم كړې دې اوهيڅ جواب ئې نه دې وركړې. علامه عينى رحمه الله د حافظ ابن حجر رحمه الله دا اشكال اود هغه نظر ذكركولونه پس فرمائيلى دى چه په حالت د حمل كښې عدم اتيان حيض باندې زمونږ استدلال صرف ددې باب د حديث نه نه دې بلكه په دې باندې ډير زيات احاديث او ډير زيات اخبار او آثار هم دلالت كوى.

په حالت دحمل كښې په عدم اتيان حيض باندې دلالت كونكى احاديث: ① امام بخارى رحمه الله او امام مسلم رحمه الله "نافع عن ابن عمر" په طريق باندې روايت كوى چه: «أنه طلق امرأته وهى حائض على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم، فسأل عمربن الخطاب رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مره فليراجعها، ثم ليمسكها حتى تطهر ثم تحيض ثم تطهر ثم إن شاء أمسك بعد وإن شاء طلق قبل أن يمس، فتلك العدة التى أمر الله أن يطلق لها النساء»(٣)

يعنى كله چه حضرت ابن عمر رضى الله عنهما خپلې بى بى ته دحيض په حالت كښې طلاق وركړو نودا خبره حضرت عمر رضى الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په وړاندې پيش كړه، په دې باندې حضورپاك اوفرمائيل چه هغه (ابن عمر رضى الله عنهما ته) درجوع كولو حكم وركړه اوبيا دې ښځه په نكاح كښې اوساتى، تردې چه هغه پاكه شى كله چه هغه راتلونكې حيض تير كړى او پاكه شى نو اوس به هغه ته اختياروى كه غواړى نو حصاره دې كړى اوكه غواړى نو طلاق دې وركړى ځكه چه هم دغه هغه عدت دې دكوم په اعتبارسره چه الله تعالى د طلاق وركولو حكم فرمائيلې دې.

په دې حديث كښې رسول الله صلى الله عليه وسلم ددوو خبرو طرف ته لار خودنه اوفرمائيله. ړومبې خبره داده چه كه چرې د طلاق وركولو اراده وى نو په داسې طهر كښې وركول پكاردى په كوم كښې چه جماع نه وى. او دويمه خبره دا چه د طلاق دعدت اعتبار به په حيض باندې وى. اوس د دغه اعتبار بالحيض دپاره ضرورى دى چه طلاق په داسې طهر كښې وركړې شى چه د جماع نه خالى وى ځكه چه كه په دې كښې جماع شوې وى اودهغې د وجې نه حمل اوشى نو بيابه د طلاق اعتبار په حيض سره نه كيږى بلكه به وضع حمل سره به كيږى. ددې نه پته اولګيده چه په حالت د حمل كښې حيض نه راځى ګنى حمل به په عدت طلاق كښې داعتبار بالحيض دپاره ركاوټ نه جوړيدو.

---

(١) فتح البارى: ٤١٩/١

(٢) فتح البارى: ٤١٩/١.

(٣)رواه الإمام البخارى فى الطلاق باب قول الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ﴾ رقم الحديث: ٥٢٥١وكذا رواه الإمام مسلم فى الطلاق باب تحريم طلاق الحائض بغير رضاها وأنه لو خالف وقع الطلاق ويؤمر برجعتها رقم الحديث: ٣٦٥٢.

④ دحضرت ابوسعيد خدري رضي الله عنه نه روايت دي چه رسول الله ﷺ د اوطاس د قيديانو متعلق داهدايات جاري کړي وو چه: «لا توطأ حامل حتى تضع ولا غير ذات حمل حتى تحيض حيضة»[1] يعني چه د حامله ښځې حمل ترکومې پورې وضع نه شي هغې سره جماع مه کوئی اودغه شان چه غير حامله ښځه يوحيض تير نه کړي هغې سره هم جماع مه کوئی.

③ حضرت رويفع بن ثابت رضي الله عنه روايت کوی چه حضورپاك ﷺ فرمائيلی «لا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسقي مائه زرع غيره، يعني: إتيان الحبالى من السبايا وأن يصيب امرأة ثيباً من السبي حتى يستبرئها، يعني: إذا اشتراها»[2]

يعني د هيڅ يو صاحب ايمان سړی دپاره دا حلال نه دی چه هغه دې په خپلو اوبوسره د بل چا پټې خړوب کړی، د رسول الله ﷺ مراد دادې چه قيدی حامله ښځو سره جماع مه کوئی اوداهم حلال نه دی چه يوصاحب ايمان ثيبه قيدی ښځه واخلی اود استبراء رحم نه وړاندې هغې سره جماع اوکړی.

په دې دواړو روايتونوکښې رسول الله ﷺ وجود حيض د رحم مادر د حمل نه خالی کيدو دليل ګرځولې دې. که چرې ته دحمل او حيض اجماع ممکن وې نو وجود حيض به د انتفاء حمل دليل هيڅ کله نه شو جوړيدې.

په حالت دحمل کښې په عدم اتيان حيض باندې دلالت کونکی اثار ① علی رضي الله عنه فرمائی «إن الله رفع الحيض عن الحبلى وجعل الدم رزقاً للولد مما تغيض الأرحام»[3] ② حضر ت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی: «إن الله رفع الحيض عن الحبلى يعني وجعل الدم رزقاً للولد»[4] ③ حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی: «الحبلى لا تحيض، تغتسل وتصلي»[5]

دا ټول آثار په دې خبره باندې واضحه دلالت کوی چه حامله ښځه باندې حيض نه راځی.[6]

د ابن منير رحمه الله د استدلال طرز: ابن منير رحمه الله ددې په دم حيض نه کيدو باندې داسې استدلال کړې دې چه دحامله په رحم باندې فرښته مقرروی اوفرښتې په ګنده ځائی کښې نه اوسيږی لهذا د مور رحم د حيض د وينې د ګندګئی نه پاك او صاف کيدل پکار دی.[7]

په دې باندې رد کولوسره حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د فرښتې په دغه ځائی کښې مقرر کيدوسره دا لازم نه راځی چه هغه دې رحم کښې دننه داخل شی چرته چه دحيض د وينې د وجود اوعدم وجود سره بحث کيږی اوبيا دا التزام خو دواړو طرفوته لګيدې شی څکه چه وينه که د هر څه وی دحيض وی يا د بل هرقسم دويم څيز ټولې نجس وی.[8]

---

[1] رواه أبوداؤد فی النكاح باب فی وطء السبايا رقم الحديث: ۲۱۵۹.
[2] رواه الإمام أحمد حديث رويفع بن ثابت الأنصاري: ۲۰۷/۲۸ رقم الحديث: ۱۶۹۹۷ مؤسة الرسالة.
[3] رواه أبوحفص بن شاهين. (الجوهرالنقی فی ذيل السنن الكبرى للبيهقي: ۴۲۴/۷).
[4] رواه ابن شاهين أيضاً. (حواله بالا).
[5] رواه الدارقطني (سنن الدارقطني كتاب الحيض: ۴۰۷/۱ رقم الحديث: ۸۴۹).
[6] عمدة القاري: ۲۹۲/۳.
[7] فتح الباري: ۴۱۹/۱.
[8] فتح الباري: ۴۱۹/۱.

ددې په جواب ورکولوسره علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د فرښتې په رحم کښې دننه داخلیدل لازمی اوضروری نه وی نودعدم دخول اوحلول فیصله هم ضروری اوقطعی نه ده. او وینه چه ترکومې پورې دننه وی هغې ته نجس نه شی وئیلې ګنی هیڅوك به هم پاك پاتې نه شی ځکه چه نجاست په ټولو کښې موجود دې.[1]

واضحه دې وی چه ترجمة الباب «مخلقة وغیر مخلقة» د سورت حج آیت ﴿ يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ ۚ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى ﴾ یوه وړوکې شان ټکړه ده. د آیت مبارك ترجمه داده:

ترجمه: اې خلقو که چرې تاسو «دقیامت په ورځ» د دوباره راژوندی کیدو نه په شك «اوانکار» کښې ئی نوهم مونږ «اول» تاسو دخاورې نه جوړکړئی، بیا د نطفه نه «کومه چه دخوراك نه پیداکیږی» بیا د وینې د قطرې نه، بیا د بوټئی نه چه پوره کیږی او «بعض» نیمګړې هم، دې دپاره چه مونږ ستاسو په وړاندې «خپل قدرت» ښکاره کړو او مونږ «دمور» په رحم کښې چه کومه «نطفه» غواړو د یومقررمودې پورې «یعنی د پیداکیدو دوخت» پورې حصاره ساتو.[2]

حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه د «باب مخلقة وغیر مخلقة» روایت مونږ ته په اضافه سره رسیدلې دې یعنی: باب التفسیر قوله تعالی ﴿ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ ﴾ لکه چه د حافظ ابن حجر رحمه الله په رائې کښې دامام بخاری رحمه الله مقصد د آیت مبارك تفسیرکول دی.[3]

په دې باندې علامه عینی رحمه الله اوفرمائیل چه افسوس دائی هم خودلې وې چه داد اضافت والاروایت پخپله هم د امام بخاری رحمه الله نه دې یادهغوی د شاګرد فربری رحمه الله نه دې؟ اوبیا دا حدیث ددې آیت مبارك تفسیر څنګه جوړیدې شی چه دحدیث په متن کښې نه "مخلقة" ذکر دې اونه د "غیرمخلقة" ذکردې چه په ترجمة الباب کښې موجود لفظ "مخلقة" او "غیرمخلقة" ددواړو تفسیر جوړیدې شو.[4]

دعلامه عینی رحمه الله د اشکال حاصل دادې چه که چرې دآیت تفسیر دامام بخاری رحمه الله مقصد اوګرځولې شی نودغه وخت به دا مسئله دکتاب التفسیر جوړه شی.

شیخ المشائخ حضرت شاه ولی الله رحمه الله هم د حافظ ابن حجر رحمه الله په اتباع کښې هم دغه فرمائیلی دی چه د امام بخاری رحمه الله مقصد په آیت کښې موجود لفظ﴿ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ ﴾ تفسیر کول دی اوسره ددې چه د دې مناسبت کتاب التفسیر سره دې مګر دلته دا په کتاب الحیض کښې د ادنٰی مناسبت د وجې نه ذکر فرمائیلې دې.[5] بعض حضراتو هغه مناسبت داتحریرکړې دې چه کله نطفه رحم ته څی نوهغې به هم دوه صورتونه وی. یا به په هغې کښې تخلیقی کیفیت پیداکیږی یا نه او ښکاره خبره ده چه تخلیقی کیفیت به هم په هغه رحم کښې پیداکولې شی په کوم کښې چه دحیض صلاحیت وې. ځکه چه دحیض نه بغیرپه نطفه کښې تخلیقی تغیر پیداکول دعادة الله او سنتِ الهیه نه خلاف دی.[6]

---

[1] عمدة القاری:۲۹۲/۳.

[2] بیان القرآن سورة الحج: ۵۱۰/۲مکتبه رحمانیه.

[3] فتح الباری: ۴۱۸/۱.

[4] عمدة القاری: ۴۳۳/۳.

[5] شرح تراجم أبواب البخاری: ۱۹الکنزالمتواری: ۲۸۰/۳ تقریر بخاری: ۱۰۱/۲.

[6] إیضاح البخاری:۱۲۰/۱۱.

علامه رشيد احمد گنگوهي رحمه الله فرمائي دامام بخاري رحمه الله مقصد داخودل دي چه د لفظ مخلقة اطلاق په دوو معنو باندې کيږي. (دغه شان د غير مخلقة اطلاق هم په دوو معنو باندې به وي):

رومبې معنى: ((ما تم خلقه وكمل، يعنى: مخلقة)) هغه جنين ته وائى د كوم تخليق چه مكمل شوې وي او غير مخلقة ددې معنې په اعتبارسره هغه جنين ته وائى دكوم په تخليق كښې چه څه نقص يا كمې پاتې شوې وي.

دويمه معنى ((مالم يأخذ فى الصورة ولم يتكون إلا قليلا منه، كيد ورجل، يعنى: مخلقة)) هغه جنين ته وائى د كوم صورت چه نه وي مكمل شوې بلكه صرف لاس يا خپې جوړې شوې وي او په دې اعتبار سره غير مخلقة هغې ته وائى د كوم چه هيڅ يو اندام نه وي تيارشوې.

اوس كه چرې رومبې معنى مرادوى نود امام بخاري رحمه الله مقصد به دا وي چه مخلقة اوغير مخلقة دواړه په حكم كښې يوشان دى. لهذا كه ماشوم پوره وي (كوم چه د مخلقة په معنى كښې دې) يا ناقص الخلق وي (چه د غير مخلقة په معنى كښې دې) كله چه هغه پيداكيږى نو په هغه موقع باندې دمور د رحم نه وتونكې وينه د نفاس وي څكه چه د پيداكيدو نه پس چه كومه وينه راځى هغې ته نفاس وائى اودلته هم داسې دى څكه چه ناقص ته هم ولد وائى.

اوكه دويمه معنى مراد وي نوهغه وخت به دامام بخاري رحمه الله مقصد دا وي چه مخلقة اوغيرمخلقة په احكام كښې برابر نه دى لهذا ددې دويمې معنى په اعتبارسره دغيرمخلقة د پيدائش نه پس به راتلونكې وينه دنفاس نه وي هم دا غرض شيخ الحديث زكريا رحمه الله هم اختياركړې دې.([1])

الحديث الأول

[۳۱۲]-حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ وَكَّلَ بِالرَّحِمِ مَلَكًا [ص:۷۰] يَقُولُ: يَا رَبِّ نُطْفَةٌ، يَا رَبِّ عَلَقَةٌ، يَا رَبِّ مُضْغَةٌ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهُ قَالَ: أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى، شَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ، فَمَا الرِّزْقُ وَالأَجَلُ، فَيُكْتَبُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ"([2]) [۳۱۵۵، ۲۲۲۲]

ترجمه: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه درسول الله صلى الله عليه وسلم نه روايت كوى الله تعالى په رحم باندې يوه فرښته مقرركړې ده چه وائى اې پروردګار! تا دمور په رحم كښې نطفه پيداكړه. اې پروردګار! تا چك وينه پيدا كړه. اې پروردګار! تا د غوښې بوټئى پيداكړه. نوچه كله الله تعالى دا اراده فرمائى چه د دې تخليق مكمل كړى نو فرښته وائى چه ښځه ده كه سړې؟ بدبخت دې كه نيك بخت؟ بيا دده رزق اودده عمر څه دې؟ چنانچه دا ټيزونه هم دهغه د مور په خيټه كښې مقرركولې شى.

---

[1]) لامع الدرارى: ۲/۲۶۷-۲۶۵ الكنز المتوارى: ۳/۲۸۲-۲۷۹تقرير بخارى: ۲/۱۰۱.

[2]) قوله: أنس بن مالك: الحديث، رواه البخارى فى أحاديث الأنبياء، باب خلق آدم وذريته رقم الحديث: ۳۳۳۳وكذا فى كتاب القدر فى الباب الأول تحت رقم الحديث: ۶۵۹۵ ومسلم فى القدر باب كيفية خلق الآدمى فى بطن أمه وكتابة رزقه وأجله وعمله الخ تحت رقم الحديث: ۶۷۲۳

دمخلقة اوغير مخلقة تفسير: ① حضرت قتاده رحمه الله د دې په تفسير او تاويل کښې فرمائی ((تامه وغيرتامه)) يعنی مکمل اوپوره بوټئی ((دغوښې ټکره)) يا ناتمام او نيمگړې بوټئی ((دغوښې ټکره)).

② بعض حضرات فرمائی چه مخلقة وغيرمخلقة دنطفې صفت دې. په دې اعتبارسره به مفهوم دا شي چه نطفه مخلقه هغې ته وائی کوم چه مکمل تخليق کړې شی اونطفه غيرمخلقه هغې ته وائی کومه چه دتخليق نه وړاندې د مور د رحم نه غورزولې شی.

③ امام مجاهد رحمه الله او امام شعبی رحمه الله وغيره فر مائی دمخلقة نه مراد هغه جنين دې کوم ته چه مکمل انسانی شکل ورکړې شوې وی اودغيرمخلقة نه مراد هغه نيمگړې بچې دې چه دتخليق نه وړاندې غورزيږی. امام طبری رحمه الله ددې ټولواقوالو ذکرکولونه پس هم دې آخری ذکرکړې شوې قول، قول صواب گرخولې دې.[1]

تراجم رجال

مسدد: دا مسدد بن مسرهد بنمرعيل الاسدی البصری رحمه الله دې. ددوی حالات **كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه** لاندې په اختصارسر ه او **كتاب العلم باب من خص بالعلم قوماً** لاندې په تفصيل سره تيرشوی دی.[2]

حماد: داحمادبن زيدبن درهم ازری بصری رحمه الله دې. ددوی حالات **كتاب الايمان باب: ﴿وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا﴾** الآيه لاندې تيرشوې دې.[3]

عبيدالله بن أبي بكر: داد حضرت انس بن مالک رضی الله عنه نمسې حضرت عبيد الله بن ابی بکر بن انس بن مالک رحمه الله دې. دې د خپل نيکه حضرت انس بن مالک رضی الله عنه نه د حديث روايت کوی اويوقول دا هم
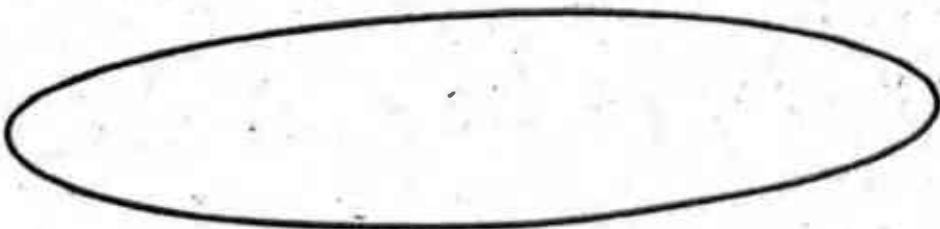
[1] التوضيح: ٩٦/٥ التفسير للطبری، سورة الحج:٥ فتح الباری: ٤١٩/١ عمدة القاری:٤٣٣/٣ الكنز المتواری:٢٨١/٣.
[2] کشف الباری: ٢/٢، ٥٨٨/٤.
[3] کشف الباری: ٢١٩/٢.

دي چه دې دخپل پلار ابوبكر رحمه الله نه روايت كوى اوهغه د خپل پلار حضرت انس رضي الله عنه نه روايت د حديث كوى.[۱] اوددوى نه ددوى رور بكر بن ابى بكر بن انس، حمادبن زيد، حماد بن سلمه، شدادبن سعيد، امام شعبه، عتبه بن حميد الضبى، مبارك بن فضاله، هشيم، محمد بن عبدالعزيز اوعلى بن عاصم رحمهم الله وغيره دحديث روايت كوى.[۲]

امام احمدبن حنبل، يحيى بن معين، امام ابوداؤد او امامن نسائى رحمهم الله فرمائى: ثقة.[۳]

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائى: صالح.[۴] ابن حبان رحمه الله ددوى ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې.[۵] البته امام ابوداؤد رحمه الله فرمائى عنبسه بن سالم صاحب الانواح دعبيدالله بن ابى بكر بن انس بن مالك رحمه الله نه يوڅو موضوع روايات نقل كړى دى.[۶]

أنس بن مالك: دا مشهور اومعروف صحابى رسول ﷺ، د حضورپاك خادم خاص حضرت انس بن مالك بن نضر بن ضمضم خزرى انصارى رضي الله عنه دې. ددوى حالات كتاب الايمان باب من الايمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه لاندې تيرشوى دى.[۷]

حل لغات

النطفة: امام اسماعيل جوهرى رحمه الله فرمائى چه نطفة د طاء په سكون سره د صفا اوبو په معنى كښې هم استعماليږى او ماء الرجل يعنى دمنى په معنى كښې هم استعماليږى. په رومبې معنى كښې د استعماليدو په صورت كښې ددې جمع نطاف راځى اود دويمې معنى په لحاظ سره ددې جمع نُطَف دنون په ضمه او طاء فتحه سره راځى. دا لفظ د باب ضرب او باب نصر دواړو نه مستعمل دې اود دواړو ابواب نه هم د څڅيدو په معنى كښې استعماليږى. په دې وجه داسې شپه په كومه كښې چه ترسحر كيدو پورې باران يوشان وريږى هغې ته ليلة نطوف وائى او النَّطَفة د طاء فتحه سره د غوږ ويښتو ته وائى اود دې جمع نَطَف دنون اوطاء فتحه سره راځى.[۸]

العلَقة: دلام فتحه سره ټينګې چك شوې وينې ته علق اود هغې ورې ټكړې ته علقة وائى.[۹]

المضغة: امام جوهرى رحمه الله فرمائى مضغة دغوښې ټكړې ته وائى اوهم ددې نه دا مقوله هم مشتق ده. «قلب الإنسان مضغة من جسده» يعنى دانسان زړه دهغه دبدن يوه ټكره ده ددې جمع مُضَغ دميم ضمه اود ضاد فتحه سره راځى.[۱۰]

---

[۱]) تهذيب الكمال: ۱۵/۱۹.
[۲]) دتفصيل دپاره اوګورئى تهذيب الكمال: ۱۵/۱۹.
[۳]) تهذيب الكمال: ۱۵/۱۹.
[۴]) الجرح والتعديل: ۳۰۹/۵رقم الترجمة: ۱٤۷۰دار إحياء التراث العربى.
[۵]) ٦٥/٥
[۶]) تهذيب الكمال: ۱٦/۱۹.
[۷]) كشف البارى: ٤/۲.
[۸]) معجم الصحاح للجوهرى: ۱۵٦۹عمدة القارى: ۲۹۳/۳.
[۹]) معجم الصحاح للجوهرى: ۷۳۵عمدة القارى: ۲۹۳/۳.

شرح حدیث

د مذکوره روایت نه معلومیږی چه د مور په رحم کښې نطفه د پریوتلونه پس هم د فرښتې د تربیت اوخیال ساتلودپاره لیګلې شی مګر په دې باره کښې روایات مختلف دی. د یوروایت نه معلومیږی چه فرښته په دریمه چله (۱۲۰ورځې یعنی ۴میاشتې) دپوره کیدونه پس لیګلې شی. هغه روایت دادې((إن أحدکم یجمع خلقه فی بطن أمه أربعین یوماً، ثم یکون فی ذلك علقة مثل ذلك، ثم یکون فی ذلك مضغة مثل ذلك، ثم یرسل الله الملك، فینفخ فیه الروح ویؤمر بأربع کلمات: بکتابة رزقه وأجله وشقی أوسعید))

اللفظ لمسلم.(۲) هم دغه شان د بعض روایاتو نه ۴۰ بعض نه ۴۵ اوبعض نه ۴۲، ۴۳ ورځونه پس فرښته لیګل معلومیږی.

علماء کرامو حضراتو په دې روایاتوکښې داسې تطبیق ورکړې دې چه جنین د نطفې په صورت کښې د مور په رحم کښې د واقع کیدو نه پس واخله دنیاته د راتلو پورې ټول مراحل د فرښتې په تربیت او خیال ساتلوکښې تیره وی اوکله هم چه د یو حال نه بل حال ته وربدلیږی نوفرښته په آواز کولوسره وائی ((یارب هذه نطفة، یارب هذه علقة ویارب هذه مضغة)) مګر په بعض روایاتوکښې ړومبې مرحله کښې د فرښتې لیګل ذکرشوی بعض کښې د دویمې مرحلې په وخت او بعض کښې د دریمې مرحلې په وخت ارسال دملائکه ذکرشوې. اود فرښتې خیال ساتل د شروع نه تر آخره پورې وی.(۳)

په دې تقریر سره د هغه سوال جواب هم کیږی چه هم په یو وخت کښې د یوې فرښتې نطفه علقه او بیا مضغه کیدل څنګه ممکن دی ځکه چه د تیرو توضیحاتو نه خومعلومه شوې ده چه دا ټول تغیرات هم دیوخت سره متعلق نه دی بلکه دهریوحال نه بل حال ته وربدلیدلوپه مینځ کښې ۴۰ورځو موده ده.(۴)

شراح حضرات لیکلی دی چه د الله تعالی د طرف نه د جنین په خیال ساتلو باندې مقرر شوې فرښته په مختلف اوقاتو کښې مختلف تصرفات کولو باندې هم مامورکیږی. په ړومبې مرحله کښې دمور په رحم کښې موجود نطفه علقه (دغوښې بوټئی) کښې ۴۰ ورځې تیریدو نه پس د فرښتې په نګرانئی کښې بدلیږی اوهم دغه هغه مرحله وی چه فرښتې ته هم ددې خبرې علم کیږی چه دا نطفه به وړاندې تلو سره د بچی شکل اختیاروی ځکه چه هره یوه نطفه د بچی شکل نه اختیاروی. اوهم ددې ړومبې مرحلې د پوره والی نه پس ددغه جنین رزق دهغه عمر اودغه شان دهغه نیك بخت یا بدبخت کیدل مقدرکولې شی. په دویمه مرحله کښې دغه جنین ته انسانی شکل اوصورت ورکولې شی چه دا به مذکر وی که مؤنث. هم دې ته مدة المضغة هم وائی. ځکه چه ددې چلې په تکمیل باندې علقه (دغوښې قطره) مضغه (بوټئی) کښې بدلیږی. جنین په انسانی شکل اوصورت کښې د اچولو مرحله هم په دې دویمه چله کښې اود روح پوکوهلو نه اول کیږی. ځکه چه داخبره هم فیصله شوې ده چه د روح پوکوهلو مرحله د انسانی شکل اوصورت ورکولونه پس کیږی. بیا چه کله علقه په مضغه کښې بدلیږی نو په دې باندې په دې حالت کښې نوره یوه چله تیریږی اود دې دریمې چلې د پوره والی نه

---

(۱) لسان العرب: ۱۲/۱۲۹معجم الصحاح للجوهری: ۹۹۱عمدة القاری: ۳/۲۹۳.

(۲) رواه البخاری فی بدء الخلق باب ذکر الملائکة رقم الحدیث: ۳۲۰۸ ومسلم فی کتاب القدر باب کیفیة خلق الآدمی فی بطن أمه وکتابة رزقه وأجله وعمله وشقاوته وسعادته رقم الحدیث: ۶۷۲۴-۶۷۲۳.

(۳) التوضیح: ۵/۹۷عمدة القاری:۳/۴۳۵.

(۴) شرح الکرمانی:۳/۱۸۷.

پس په دغه جنين کښې روح پوکوهلې شي. لکه چه د روح پوکوهلو مرحله څلور مياشتې پس راځي اودا ټول مراحل د فرښتې په نگرانئي کښې انجام ته رسيږي (١)
دعلماء کرامو په دې خبره باندې اتفاق دې چه د روح پوکوهلو مرحله څلورمياشتې پس راځي اودا خبره هم تيره شوې ده چه د رزق ليکل دعمر ليکل اودغه شان د نيک بخت اوبدبخت کيدو تقدير دروميې چلې نه پس د دويمې چلې دوران کښې کيږي. خود صحيح بخاري اوصحيح مسلم د روايت نه په ظاهره معلوميږي چه د رزق ليکل اواجل وغيره مرحله د دريمې چلې د پوره کيدو نه پس کيږي هغه روايت دادې: «إن أحدكم يجمع خلقه في بطن أمه أربعين يوماً، ثم يكون علقة مثل ذلك، ثم يكون مضغة مثل ذلك، ثم يبعث الله ملكاً، ويؤمر بأربع كلمات ويقال له: اكتب عمله ورزقه وأجله وشقي أوسعيد، ثم ينفخ فيه الروح» اللفظ للبخاري.(٢).
يعنې تا دمور په خيټه کښې څلويښتو ورځو پورې د نطفه په شکل کښې ساتلې شي. بيا هغه نطفه هم دومره موده پس چك شوې وينه کښې بدلولې شي، بيا هغه چك شوې وينه هم دومره موده پس د غوښې بوټئي کښې وربدلولې شي، بيا ددې طرف ته فرښتې ته د څلورو خبرو حکم ورکولوسره ليګلې شي، چنانچه هغه فرښته دده عمل، دده رزق، د ده عمر او دده بدبخت يا نيك بخت کيدل ليکې او بيا په دې کښې روح ورپوکوهلې شي.
ددې روايت نه صفا معلوميږي چه د کتابت مرحله دديمې چلې د پوره کيدونه پس کيږي. ددې تعارض جواب دادې چه د صحيح بخاري ددې روايت جمله «ثم يبعث الله ملكاً فيؤمر بأربع كلمات» ماقبل کښې: «يجمع خلقه في بطن أمه» باندې معطوف دې او «ثم يكون علقة مثل ذلك، ثم يكون مغة مثل ذلك» دمعطوف اومعطوف عليه په مينځ کښې د جمله معترضه په توګه وارد شوې ده. او داسې د يوې جملې دمعطوف اومعطوف عليه په مينځ کښې حائل کيدل جائز او ثابت دی.(٣)
دغه شان دحضرت انس رضي الله عنه په مذکوره روايت کښې د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا ارشاد: «وإذا أراد الله أن يقضى خلقاً، قال: يارب! أذكر أم أنثى؟» هم دتيرشوی تحقيق خلاف نه دې اونه په دې سره دا لازم راځي چه د فرښتې دا سوال دمضغة جوړيدونه پس کيږي. ځکه چه دا پخپله يومستقل کلام دې او په دې کښې د يو بل حالت خبر ورکول مقصود دی. چنانچه په روايت کښې د ټولو نه اول ددې خبرې خبر ورکړې شو چه د نطفې پيدا کيدو سره يوه فرښته ددې د نګرانئي دپاره مقررکولې شي چه د نطفې کيدونه واخله مضغه جوړيدونه پس مراحل پورې مستقل نګراني کوی او بيا «وإذا أراد الله أن يقضى» سره د جدا خبرې خبر ورکړو چه کله الله تعالى نطفه په علقه کښې بدلول غواړی نوهغه وخت دا امور (د رزق ليکل، د اجل ليکل د سعادت او شقاوت ليکل او دمذکر اومؤنث وغيره کيدل) هم د فرښتې په حواله کولې شي. (۴)

---

١) التوضيح:٩٨/٥عمدة القاري: ٤٣٤/٣.
٢) مرتخريجه آنفاً
٣) التوضيح: ٩٩/٥-٩٨عمدة القاري: ٤٣٦/٣-٤٣٥.
۴) التوضيح: ٩٩/٥عمدة القاري: ٤٣٦/٣.

قوله:: فيكتب في بطن أمه: يعني دا ټول امور فرښته د لوح محفوظ نه نقل كولوسره ليكى. [1]
لكه څنګه چه دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه په مرفوع روايت كښې ددې صراحت دې. روايت دادې: «إن النطفة إذا استقرت في الرحم، أخذها الملك بكفه قال: أي رب! أذكر أم أنثى؟ شقي أم سعيد: ما الأثر، بأي أرض تموت؟ فيقال له: انطلق إلى أم الكتاب، فإنك تجد قصة هذه النطفة فينطلق، فيجد قصتها في أم الكتاب» [2]
يعني كله چه نطفه دمور په رحم كښې حصاريږى نوفرښته هغه په خپل تلى كښې كيخودو سره دالله تعالى نه تپوس كوى چه اې الله! دا به سړې وى او كه ښځه؟ بدبخت به وى كه نيك بخت؟ او كوم ځائى كښې به د ده مرګ وى؟ نودې فرښتې ته ونيلې شى چه د لوح مفحوظ طرف ته لاړه شه هلته به ته د دغه نطفې پوره قصه اووينې. چنانچه فرښته د لوح محفوظ طرف ته ځى اوهلته ددې نطفې پوره تفصيل ګورى.
اشكال اود هغې جواب: په تيرو شوو بحثونوكښې داخودلې شوې وو چه كله جنين د نطفې په صورت كښې وى نوهغه وخت هم فرښته «يارب! النطفة» وئيلوسره خبر وركوى. دغه شان چه كله هغه د نطفې نه علقه اودعلقه نه مضغه جوړيږى نوبياهم فرښته «يارب! علقة» او «يارب! مغضة» وئيلوسره خبر وركوى. د اخبار فائده مخاطب ته ديوې خبرې علم وررسول وى اويا بيا مخاطف ته داخودل وى چه متكلم ته هم ددې خبرې علم دې. اوس دلته د اخبار دواړه پورته ذكر شوې فائدې مفقوددى ځكه چه الله تعالى عالم الغيب دې.
جواب دادې چه د فائدې والاخبره هغه وخت ده كله چه كلام دهغې په ظاهرباندې واخستې شى خوكه د ظاهر نه عدول كولوسره اوكتلې شي نوبيا ددواړونه يوه فائده هم نه شى حاصليدې. لكه چه حضرت مريم عليها السلام فرمائيلې وو ﴿رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ﴾ اوس چرې كه دا كلام په ظاهر باندې واخستې شي او په دغه پورته ذكر شوو دواړو فائدوباندې نظروى نوهيڅ يوه فائده به حاصله نه شى ځكه چه الله تعالى عالم الغيب دې. هم دغه شان دلته هم د فرښتې كلام په خپل ظاهرباندې نه دې بلكه دلته د اخبارمقصد ددې لاندينو امورونه څه هم كيدې شى:
① دالله تعالى نه ددې جنين دخلقت د پوره كولو درخواست دې. ② دعاده چه الله تعالى دې جنين ته كامل صورت وركړى ③ دا استعلام دې اود الله تعالى نه پوښتنه كول دى چه اوس ددې باره كښې څه حكم دې؟ [3]
دكتابت نه څه مراددې؟: سوال داپيداكيږى چه دلته دكتابت نه مراد حقيقى كتابت دې كه دا د تقدير نه كنايه ده؟ دلته دواړه احتمالات كيدې شى. دكتابت نه حقيقى كتابت هم مرادكيدې شى ځكه چه الله تعالى په هرڅيز باندې قادردې اوداهم ممكن دى چه دا دتقدير نه كنايه وى. ليكن په دې باندې يوبل سوال پيداكيږى چه تقدير خو د ازل نه وى اوقديم وى، تقدير خود مور په خيټه كښې نه ليكلې كيږى؟ نوجواب دادې چه دلته تقدير د هغې موجوده مكل سره معلق كول اوخاص كولو ذكر دې. هم دې ته قدر هم وائى او تقدير ازلي خو يو عقلي امر دې كوم چه په قضاء سره تعبير كولې شى. [4]

---

[1] التوضيح: ۹۹/۵عمدة القارى: ۴۳۶/۳.
[2] الجامع الأحكام القرآن سورة الحج:۵ التفسير المظهرى، سورة الحج:۵ التوضيح: ۹۹/۵ عمدة القارى۴۳۶/۳.
[3] شرح الكرمانى: ۱۸۷/۳عمدة ألقارى: ۴۳۶/۳.
[4] شرح الكزمانى: ۱۸۸/۳عمدة القارى: ۴۳۸/۳.

دكوموامورو كتابت كيږي؟ دموريه خيټه كښې هم هغه څيزونه ليكلې شي دكوم ذكرچه وړاندې تير شوې دې. يعنې د بچي رزق، د بچي عمر، نر اوښځه كيدل، نيك بخت يا بدبخت كيدل.

علامه كرماني رحمه الله فرمائي چه په دې څلورو خبروكښې دانسان د ژوند ټول احوال راجمع كړې شوي دي. ځكه چه په دې كښې د مبدأ هم بيان دې چه دا بچې به په دې دنيا كښې مذكر پيداكيږي يابه مؤنث پيداكيږي؟ اودغه شان دانسان دمعاد هم ذكردې چه نيك بخت به وي اوكه بدبخت به وي؟ بيا ددې مبدأاومعاد په مينځ كښې دانسان عمر اودهغه اجل دې. اوكوم څه چه انسان په دې عمركښې مختلف تصرفات كولوسره حاصلوي هغه دده رزق دې. [1]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حديث ترجمة الباب سره مناسبت داسې دې چه دحديث ترجمة الباب كښې موجود آيت ټكړه ﴿مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ﴾ تفسيركړې شوې دې اوهغه داسې «إذاأراد الله أن يقضي خلقه»كښې دمخلقة بيان دې اود مخالف مفهوم "غيرمخلقة" مضمون نه متضمن دې يعني چه كله الله تعالى دده د مكمل تخليق اراده نه فرمائي نودا به "غيرملخقة" وي. دلته په حديث كښې مخلقه أو غير مخلقه دواړو صراحت نشته دې مګر يوبل روايت دكوم چه امام طبراني رحمه الله روايت كړې دې، كښې ددواړو تصريح موجود ده. هغه روايت دادې: «إذا وقعت النطفة في ارحم بعث الله ملكا، فقال: يارب! مخلقة أوغير مخلقة؟ فإن قال: غير مخلقة، مجها الأرحام دما، وإن قال: مخلقة قال: يارب! في أي صفة هذاه النطفة؟ أذكر أم أنثى؟ مارزقها؟ ما أجلها؟ أشقي أوسعيد؟ قال: فيقال: له: انطلق إلى أم الكتاب، فاستنسخ منه صفة هذه النطفة. قال: فينطلق الملك، فينسخها، فلاتزال معه حتى يأتي على آخر صفتها» [2]

دا روايت لفظاً موقوف دې مګر حكماً مرفوع دې ځكه چه په دې حديث كښې د يوداسې امر خبروركړې شوې دې دكوم چه عقل ادراك نه شي كولې اوداسې حديث په كوم كښې چه غير مدراك بالعقل امر خبر وركړې شوې وي حكماً مرفوع وي اوهغه په سماع باندې محمول كولې شي. [3]

۱۸ - باب: كَيْفَ تُهِلُّ الْحَائِضُ بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ

داځلورم باب دې كوم چه امام بخاري رحمه الله په كيف سره شروع كړې دې. [4]

ماقبل سره ربط: علامه عيني رحمه الله فرمائي چه ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه په تيرشوي باب كښې امام بخاري رحمه الله دحيض داحكامونه يوحكم بيان كړې وو اوهغه حكم داوو چه دحمل دوران كښې دحيض وينه نه راځي. دغه شان امام بخاري رحمه الله په دې باب كښې هم حيض سره متعلق يوحكم بيان كړې دې اوهغه حكم دادې چه حائضه هم د حج يا عمرې احرام تړلې شي. [5]

د ترجمة الباب مقصد: اكثر شراح كرام حضراتو ترجمة الباب كښې مجود لفظ "كيف" د دې په اصلي اوحقيقي معنى كښې نه دې اخستې بلكه دائې وئيلې دي چه د "كيف" نه مراد جواز اوعدم جواز

---

[1] شرح الكرماني: ۱۸۸/۳عمدة القاري: ۴۳۷/۳.

[2] فتح الباري: ۴۱۹/۱-۴۱۸ عمدة القاري: ۴۳۴/۳رواه الطبرى فى تفسيره: ۴۶۲/۱۶-۴۶۱.

[3] فتح الباري: ۴۱۹/۱-۴۱۸ عمدة القاري: ۴۳۴/۳.

[4] الكنزالمتواري: ۲۸۳/۳.

[5] عمدة القاري: ۴۳۸/۳.

صحت اوعدم صحت دې. اود امام بخاري رحمه الله مقصد دا سوال كول دی چه آيا حائضه د حج يا دعمرې احرام تړلې شی که نه؟ اوبيائی په روايت سره ددې صحت او جواز ثابت کړې.(١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې وضاحت سره دا اعتراض هم ختميږی چه حديث او ترجمة الباب کښې مناسبت نشته (ځکه چه په حديث کښې د احرام تړلو څه کيفيت يا صفت نه دې بيان شوې خو لفظ "کيف" کيفيت حالت او صفت نه عبارت دې، ځکه چه لفظ "کيف" په خپله اصلي معنی کښې نه دې.(٢)

داکثر شراح حضراتو په دې توجيه باندې اعتراض کيږی اوهغه اعتراض داکيږی چه په حديث خود حج دمياشتو د صحت ذکرموجود دې مګر د عمرې د اهلال صحت په حديث کښې ذکر نشته دې. دکوم مطلب چه داشو چه حديث باب د ترجمة البّاب صرف په بعض باندې دلالت کوی. جواب دادې چه دلته د صحت اهلال نه مراد اعم دې سره ددې که په شروع کښې وی لکه دحضرت عائشه رضي الله عنها د حج دپاره احرام تړل دحيض په حالت کښې وو سره ددې چه هغې ته داحرام تړلونه پس حيض راغلې وی ځنګه چه حضرت عائشه رضي الله عنها د عمرې په احرام کښې وه اودهغې نه پس په هغې باندې حيض راغلې. په دواړو صورتونو کښې دحائضه دپاره احرام تړل (که هغه دحج وی اوکه دعمرې) صحيح او جائزدې.

دويم جواب دادې چه د عمرې احرام د حج په احرام باندې قياس کړې شی لکه چه دحائضه دپاره د حج احرام تړل صحيح دی هم دغه شان دعمرې دپاره احرام تړل هم صحيح دی.(٣)

دشيخ الحديث حضرت زکريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث حضرت زکريا رحمه الله فرمائی چه دحضرات شراح بيان کړې شوې توجيه په خپل ځائی باندې صحيح ده مګر په دې کښې د لفظ کيف رعايت نه دې کړې شوې. زما په نيز لفظ کيف په خپل ظاهرباندې اوخپله اصلي معنی کښې دې اومقصد د حائضه دپاره کيفيت اوصفت بيانول دی اوهغه داسې چه سره ددې بنځه حائضه وی خوچه کله دحج اوعمرې احرام تړی نوغسل کولوسره به احرام تړی اودحضرت عائشه رضي الله عنها احرام هم ددې قبيل نه وو.(٤)

پاتې شوه خبره ددې غسل د حکم، امام بخاري رحمه الله د احرام تړلو دکيفيت سره د کيف لفظ سره دغسل دحکم طرف نه هم په يو سواليه اندازکښې اشاره کړې ده چه آيا داغسل کول مستحب دی که واجب؟ ځکه چه داغسل خو به هم په حيض کښې وی نود جمهورو په نيز دا غسل مستحب دې بغيرد حزم رحمه الله نه چه دهغه په نيز داغسل واجب دې.(٥)

الحديث الأول

[٣١٣] - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ، فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ، فَقَدِمْنَا مَكَّةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

---

(١) شرح الكرماني: ٣/١٩٠-١٨٩فتح الباري: ١/٤١٩عمدة القاري: ٣/٤٣٨إرشادالساري: ١/٥٦٠الكنز المتواري: ٣/٢٨٣.

(٢) فتح الباري: ١/٤١٩.

(٣) شرح الكرماني: ٣/١٩٠-١٨٩.

(٤) الكنز المتواري: ٣/٢٨٣.

(٥) الكنز المتواري: ٣/٢٨٣.

«مَنْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ وَلَمْ يُهْدِ، فَلْيُحْلِلْ، وَمَنْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ وَأَهْدَى، فَلَا يُحِلُّ حَتَّى يُحِلَّ بِنَحْرِ هَدْيِهِ، وَمَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ، فَلْيُتِمَّ حَجَّهُ» قَالَتْ: فَحِضْتُ فَلَمْ أَزَلْ حَائِضًا حَتَّى كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ، وَلَمْ أُهْلِلْ إِلَّا بِعُمْرَةٍ، فَأَمَرَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَنْقُضَ رَأْسِي وَأَمْتَشِطَ، وَأُهِلَّ بِحَجٍّ وَأَتْرُكَ الْعُمْرَةَ، فَفَعَلْتُ ذَلِكَ حَتَّى قَضَيْتُ حَجِّي، فَبَعَثَ مَعِي عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ، وَأَمَرَنِي أَنْ أَعْتَمِرَ مَكَانَ عُمْرَتِي مِنَ التَّنْعِيمِ(١)-[ر ۲۹۰]

ترجمه: دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه مونږ رسول الله ﷺ سره په حجة الوداع کښې اووتلو اوبه مونږ کښې بعض د عمرې احرام تړلې وو اوبعض خلقو د حج احرام تړلې وو. رسول الله ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه کوم سړى دعمرې احرام تړلې دې اوهدى ځان سره نه دې راوړې نوهغه دې حلال شى. اوکوم سړې چه د عمرې احرام تړلې دې او هدى ځان سره راوستې ده هغه دې نه حلال کيږى ترهغه وخته پورې چه هغه دخپلې قربانۍ کولوسره حلال شى. اوکوم سړې چه د حج احرام تړلې دې هغه دې خپل حج پوره کړى. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه په ماحيض شروع شو اوزه حائضه شوم تردې چه دعرفه ورځ راغله اوما دعمرې احرام تړلې وو. چنانچه رسول الله ﷺ حکم راکړو چه زه خپل سر کولاؤ کړم او ګمنزل اوکړم اود حج احرام اوتړم او عمره ترک کړم. چنانچه ما هم داسې اوکړه تردې چه دحج ارکان اداکړل. بيا حضورپاک ماسره عبدالرحمن بن ابوبکر رضي الله عنهما اوليګلو چه زه دترک کړې عمرې په ځائې باندې دتنعيم نه عمره اوکړم.

تراجم رجال

يحيى بن بکير: دا امام ابوزکريا يحيى بن عبدالله بن بکير القرشي المخزومي المصرى رحمه الله دې ددوى حالات بدءالوحى ددريم حديث لاندې تيرشوى دى.(٢)

ليث: دا امام ابوالحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمى رحمه الله دې. ددوى حالات هم بدءالوحى ددريم حديث لاندې تيرشوى دى.(٣)

عقيل: دا عقيل بن عقيل بن خالد بن عقيل رحمه الله دې. ددوى مختصر حالات بدءالوحى ددريم حديث لاندې اوتفصيلى حالات كتاب العلم باب فضل العلم لاندې تيرشوى دى.(٤)

ابن شهاب: دامشهور محدث ابوبکر محمدبن مسلم بن عبيدالله بن عبدالله بن شهاب زهرى مدنى رحمه الله دې. ددوى حالات هم بدءالوحى ددريم حديث لاندې تيرشوى دى.(٥)

عروة: دا عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات بدءالوحى دويم حديث لاندې (٦)اوتفصيلى حالات كتاب الايمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوى دى.(١)

---

(١) قوله: عائشة: الحديث مرتخريجه فى باب الأمر بالنفساء إذا نفسن تحت رقم الحديث: ۲۹٤.

(٢) كشف البار: ۳۲۳/۱.

(٣) كشف البار: ۳۲۳/۱.

(٤) كشف البار: ۳۲٥/۱، ٤٥٥/۳.

(٥) كشف البار: ۳۲٦/۱.

(٦) كشف البارى: ۲۹۱/۱.

عائشة: دا ام المؤمنين سيده عائشه بنت ابى بکر الصديق رضي الله عنها ده. د دوی حالات بدء الوحی دویم حديث لاندې تیرشوی دی.[۲]

شرح حديث

د حجة الوداع دواقع کیدو کال ۱۰ هجری دې.[۳]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت د حديث الفاظ «وأهل بعمرة» نه ثابت دې ځکه چه په دواړو کښې دحائضه دپاره د حج داحرام تړلو ذکر دې. ددې دپاره چه حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض په حالت کښې د حج احرام تړلې وو.[۴]

بله داخبره چه کومو حضرات دحضرت عائشه رضي الله عنها د قارنه کیدو قول کړې دې نودهغوی په نيز حديث اوترجمة الباب کښې مناسبت نور زيات واضح دې ځکه چه لکه څنګه په ترجمة الباب کښې دحائضه دپاره احرام د حج اواحرام دعمرې دواړو ذکر دې هم دغه شان په حديث کښې دحضرت عائشه رضي الله عنها د حيض په حالت کښې داحرام حج اواحرام عمرې دواړو ذکر دی. ځکه چه حضرت عائشه رضي الله عنها د حيض په حالت کښې د حج احرام تړلې وو. اوهغه ددې احرام حج نه وړاندې په احرام دعمره کښې هم وه.[۵]

۱۹ - باب: إِقْبَالِ الْمَحِيضِ وَإِدْبَارِهِ

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه په دواړوابواب کښې دحيض احکامو بيان دې.[۶]

د ترجمة الباب مقصد

دشيخ الحديث حضرت زکريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث حضرت زکريا رحمه الله فرمائی چه دحضرات شراح دمقصدسره متعلق هيڅ نه دی فرمائیلی. البته دحافظ ابن حجر رحمه الله د کلام نه دامعلوميږی چه دامام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمة الباب سره د ائمه اربعه رحمهم الله دانقطاع حيض سره متعلق د اختلاف طرف ته اشاره کول دی. ځکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د علماء کرامو په دې خبره باندې اتفاق دې چه اقبال حيض (د حيض راتللو) پيژندګلو دحيض د وينې د دې په ممکن وخت کښې وتل دی مګر ادبارحيض (انقطاع حيض) پيژندګلوکښې اختلاف دې. بعض کرسف او مالوچ د اوچ راوتل دانقطاع حيض علامت ګرځولې دې اوبعض هغه سپينې اوبه د انقطاع حيض علامت ګرځولې دې چه د حيض په اختتام باندې راوځی.[۷]

---

[۱] کشف الباری: ۴۳۶/۲.
[۲] کشف الباری: ۲۹۱/۱.
[۳] إرشادالساری: ۵۶۰/۱ عمدة القاری: ۴۳۸/۳.
[۴] عمدة القاری: ۴۳۹/۳-۴۳۸.
[۵] عمدة القاری: ۴۳۹/۳-۴۳۸.
[۶] عمدة القاری: ۴۴۰/۳.
[۷] الکنزالمتواری: ۲۸۴/۳ فتح الباری: ۴۲۰/۱.

کسف یادمالوچو اوچ وتلوته جفوف اوسپینو اوبو. تلو نه قصهٔ بیضا سره تعبیر کړې شوی دی. دعلامه ابن بطال رحمه الله دکلام نه معلومیږی چه ادبار حیض انقطاع حیض، هم دغه دوه علامتونه دی. اوس ددې دواړو نه دحم دحیض نه پاکیدو په سلسله کښې څوم علامت زیات معتبر دې نو په دې کښې دامام مالك رحمه الله په شاګردانو کښې اختلاف دې.(۱)

د ابن قاسم رحمه الله د روایت مطابق که چرې حائضه د انقطاع حیض په وخت قصهٔ بیضاء (د سپینو اوبو) لیدونکونه ده نو دهغې دپاره ادبار حیض یعنی دانقطاع حیض علامت به هم قصهٔ بیضاء وی. ترکومې چه هغه قصهٔ بیضاء نه ګوری پاکه به نه وی. لیکن چه کومه حائضه د قصهٔ بیضاء لیدونکونه نه ده نودهغې دپاره د ادبار حیض علامت جفوف دې اوهم دغه د عیسی بن دینار رحمه الله قول هم دې. اود ابن عبدالحکم د روایت مطابق دادبار حیض علامت صرف جفوف دې سره ددې چه هغه حائضه د قصهٔ بیضاء د لیدونکوه وی اوهم دغه دحضرت عمر رضی الله عنه اوحضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله قول هم دې.(۲)

علامه قسطلانی رحمه الله دویمه معنی اختیار کړې ده. چنانچه هغه فرمانی چه د قصهٔ بیضاء نه مراد هغه سپینې اوبه دی چه د حیض په ختمیدو باندې ښکاره کیږی اوبه دې سره د رحم د پاکیدو پته لګی. علامه قسطلانی رحمه الله د دویمې معنی اختیارولو دپاره د ترجیح وجه دا بیان کړې ده چه جفوف عدم دې اوقصهٔ بیضاء د سپینو اوبو د وجود او په دلالت کولو کښې وجو زیات ابلغ اومؤثردې. بیا دلته داسې ددې وجې نه هم دی چه د ښځې رحم په حیض کښې هم کله کله بالکل اوچیږی اوهم داسې چه کله د ایام حیض په مینځ کښې هم ښځه صفائی کوی نود څه وخت دپاره هغه اوچه شی خودا معامله د قصهٔ بیضاء په معنی د سپینو اوبونه ده ځکه په سپینو اوبو کښې صرف د طهر کیدو احتمال دې.(۳)

د شیخ الحدیث حضرت زکریا رحمه الله قول: شیخ الحدیث حضرت زکریا رحمه الله فرمانی چه زما په نیز دامام بخاری رحمه الله مقصد په محدثینو کښې مشهورې دې معنی طرف ته اشاره کول دی دکوم د پاره چه محدثین حضرات اقبال حیض او ادبار حیض غوندې اصلاحات استعمالوی. یعنی د محدثینو حضراتو په نیز دا دوه اصطلاحی کلمې دی. چه د یوخاص قسم وینې د راتلو اودهغې د تلو په معنی کښې استعمالیږی. او هم په دې وجه امام بخاری رحمه الله ددې باب لاندې هغه آثار او روایات راوړلې دی دکوم تعلق چه الوان (رنګونو) سره دې.(۴)

لیکن چونکه حضرات حنفیه ته تمییز باللون (یعنی د رنګ په ذریعه دحیض وینه د غیر حیض د وینې نه جدا کولو) سره اتفاق نه دې بلکه داحنافو په نیز دحیض په معامله کښې ایام (عادت) اعتبار کولې شی. په دې وجه داحضرات داقبال او ادبار والا روایت په ایام عادت باندې محمول کوی.(۵)

نورکه دا اووئیلې شی چه امام بخاری رحمه الله لکه څنګه دایام معتبر کیدو صراحت نه دې کړې، هم دغه شان هغوی تمییز باللون قول هم نه دې اختیار کړې نودا وینا کول به غلط نه وی. ځکه چه امام بخاری

---

(۱) شرح ابن بطال: ۴۴۶/۱-۴۴۵ التوضیح: ۱۰۵/۵.
(۲) شرح ابن بطال: ۴۴۶/۱-۴۴۵ التوضیح: ۱۰۵/۵ المنتقی شرح المؤطا: ۴۴۳/۱ دارالکتب العلمیة.
(۳) إرشادالساری: ۵۶۱/۱.
(۴) الکنز المتواری: ۲۸۴/۳.
(۵) الکنز المتواری: ۲۸۴/۳.

رحمه الله دباب لاندې دحضرت عائشه صديقه رضي الله عنها دا اثر راوړلې دې: «لا تعجلن حتى ترين القصة البيضاء» د کوم نه چه صفا پته لګی چه حضرت عائشه رضي الله عنها د رنګ اعتبارنه دې کړې. (١)

دعلامه انور شاه کشمیری رحمه الله قول: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه آیا د حیض په راتلو اوحیض په ختمیدو کښې د رنګونو اعتبارشته چه تور او سور رنګ خو حیض اوشمیرلې شی او خړ، شین او زیړ رنګونه دې حیض اونه منلې شی. یا په دې سلسله کښې دعادت اعتبارد ې چه په ایام حیض کښې هرقسم رنګین رطوبت او وینې ته به حیض وئیلې شی؟ نوامام بخاری رحمه الله چه دلته کوم عنوان اختیارکړې دې اودهغې لاندې چه کوم آثار راوړلی دی په هغې کښې دتمییز باللون صراحت نشته بلکه دا آثار دتمییز باللون په غیر معتبرکیدو باندې دلالت کوی. دکوم نه چه معلومیږی چه امام بخاری رحمه الله په دې سلسله کښې امام ابوحنیفه رحمه الله سره دې. (٢)

«وَكُنَّ نِسَاءٌ يَبْعَثْنَ إِلَى عَائِشَةَ بِالدُّرْجَةِ فِيهَا الْكُرْسُفُ فِيهِ الصُّفْرَةُ، فَتَقُولُ: لاَ تَعْجَلْنَ حَتَّى تَرَيْنَ الْقَصَّةَ الْبَيْضَاءَ تُرِيدُ بِذَلِكَ الطُّهْرَ مِنَ الْحَيْضَةِ. وَبَلَغَ ابْنَةَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ نِسَاءً يَدْعُونَ بِالْمَصَابِيحِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، يَنْظُرْنَ إِلَى الطُّهْرِ، فَقَالَتْ: مَا كَانَ النِّسَاءُ يَصْنَعْنَ هَذَا، وَعَابَتْ عَلَيْهِنَّ»

الحديث الأول

[٣٢٣]- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ، كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ، فَدَعِي الصَّلاَةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي» (٣)-[ر ٢٢٦]

داثار اوحدیث ترجمه: ښځوبه حضر ت عائشه رضي الله عنها له په ډبی کښې کرسف بندولوسره رالیګلو په کوم کښې چه زیړوالې وو، وحضرت عائشه رضي الله عنها به فرمائیل تادی مه کوئی تردې چه د چونې په شان خالص سپینوالې اووینئی. هغې (حضرت عائشه رضي الله عنها) به د دې نه د حیض نه پاکوالې مراد اخستلو.

او دحضرت زیدبن ثابت رضي الله عنه لورته چه کله داخبره معلومه شوه چه ښځې په مینځ شپه کښې چراغ راغواړی اود طهر یعنی پاکوالی باره کښې ګوری نوهغې اوفرمائیل چه اول خو به ښځوداسې نه کول اوهغې دا عمل معیوب او ګڼړلو.

دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روایت دې چه فاطمه بن ححش ته داستحاضه عارضه وه نوهغې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په دې باره کښې معلومات اوکړو. حضورپاك اوفرمائیل داد رګ وینه ده، حیض نه دې، نوچه کله د حیض راتلل وی نو مونځ پریږده اوکله چه حیض ختم شی نوغسل کولوسره مونځ اداکوه.

تخریج التعلیق الاول: دامام بخاری رحمه الله داتعلیق اواثر امام مالك رحمه الله مؤطا کښې اومحدث عبدالرزاق رحمه الله په خپل مصنف کښې موصولاً ذکر کړې دې. دامام مالك رحمه الله تخریج دا دې: «مالك عن علقمة بن أبي علقمة عن أمه مولاة عائشة أم المؤمنين أنها قالت: كان النساء يبعثن إلى عائشة بالدرجة فيها الكرسف

---

(١) الكنز المتواري: ٢٨٥/٣.

(٢) فيض الباري: ٥٠١/١.

(٣) قوله: عائشة: الحدى، مرتخريجه فى كتاب الوضوء باب غسل الدم رقم الحديث: ٢٢٨.

فيه اصفرة من دم الحيض، يسئلنها عن الصفرة، فتقول لهن: لا تعجلن حتى ترين القصة البيضاء، تريد بذلك الطهر من الحيضة))[1]

اومحدث عبدالرزاق تخريج دادي: ((عبدالرزاق قال: أخبرنا معمر عن علقمة بن أبي علقمة قال: أخبرتني أمي أن نسوة سألك عائشة رضي الله عنها عن الحائض تغتسل إذا رأت الصفرة وتصلي؟ فقالت عائشة: لا، حتى يرين القصة البيضاء))[2]

تراجم رجال

علقمة: دا راوی حديث علقه بن ابی علقمه بن ام علقمه په دواړه شان سره پيژندلی شی. دابوعلقمه نوم مبارك بلال او ام علقه نوم مبارك مرجانه دی. ام علقمه دحضرت عائشه رضي الله عنها آزاده کړې شوې وينځه وه او په دې کښې د ائمه رجال هيڅ اختلاف نشته دی. البته په دې کښې اختلاف دی چه ابوعلقمه هم دحضرت عائشه رضي الله عنها آزاد کړې شوی غلام وو يا هغه د مصعب بن عبدالرحمن بن عوف آزادکړې شوی غلام وو؟ نودامام مالك رحمه الله رحجان دی طرف ته دی چه دام علقمه په شان ابوعلقمه هم د حضرت عائشه رضي الله عنها آزادکړې غلام وو او دزبيربن بکار رحمه الله وينا ده چه ابوعلقمه، د مصعب بن عبدالرحمن بن عوف آزادکړې غلام وو.[3]

علقمه بن ابی علقمه مدنی دی. هغه د خپل مور بی بی مرجانه، حضرت انس بن مالك، سعيدبن المسيب، امام اعرج او هزان بن مالك رحمهم الله وغيره نه دحديث روايت کړې دی.

او ددوی نه عبدالرحمن بن ابی الزناد، امام مالك، سليمان بن بلال، دراوردی، حمزه بن عبدالواحد، عبدالعزيز بن عبدالله بن حمزه بن صهيب رحمهم الله وغيره دحديث روايت کړې.[4]

ابن معين، امام ابوداؤد اوامام نسائی رحمهم الله هغوی ثقه ګرځولی دی.[5] امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی: ((صالح الحديث، لابأس به))[6]، ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې.[7] ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((كان ثقة مأموناً))[8]

ددوی دتاريخ وفات په حواله سره ابن سعد رحمه الله او ابن حبان رحمه الله په مينځ کښې اختلاف دی. دابن سعد رحمه الله په قول دهغوی وفات دابوجعفر منصور د خلافت په شروع کښې شوې او دابن حبان رحمه الله په قول د دوی وفات د ابوجعفر منصور دخلافت په آخری دور کښې شوې.[9]

---

[1]) الموطا للإمام مالک کتاب الطهارة باب طهر الحائض مكتبة نور محمد.

[2]) مصنف عبدالرزاق كتاب الحيض باب كيف الطهر رقم الحديث: ۱۱۵۹ المجلس العلمی الهند والمكتب الإسلامی.

[3]) التمهيدلابن عبدالبر، علقمة بن أبي علقمة: ۱۰۷/۲۰، المكتبة التجارية.

[4]) تهذيب التهذيب: ۲۴۴/۷دارالفكر

[5]) تاريخ ابن معين، الأول من التابعين ومن بعدهم من أهل المدينة: ۱۹۱/۳رقم الحديث: ۸۶۷إحياء التراث الإسلامي، تهذيب الكمال: ۲۹۹/۲۰مؤسسة الرسالة.

[6]) تهذيب الكمال: ۲۹۹/۲۰مؤسسة الرسالة.

[7]) ۲۱۱/۵دارالفكر.

[8]) التمهيدلابن عبدالبر: ۱۰۷/۲۰.

[9]) كتاب الثقات لابن حبان: ۲۹۱/۷دارالفكر تهذيب التهذيب: ۲۴۴/۷دارالفكر.

ابوعلقمه: داعلقمه بن ابی علقمه پلار بلال رحمه الله دې د چاکنیت چه ابوعلقمه دې.[۱]
ابن حبان ددوی ذکر په کتاب الثقات کښې کړې دې.[۲]
أم علقمة: داعلقمه بن ابی علقمه مور ام علقمه ده. ددې نوم مرجانه ده. ابن حبان رحمه الله ددې ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[۳] داحضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت کوی اودې نه ددې خوئی علقمه روایت کوی.[۴]. امام عجلی رحمه الله فرمائی **مدنية تابعية ثقة**.[۵]
دمذکوره اثر شرح: **دلفظ "قصة" تفسیر** : د لفظ قصة په فتح د قاف اوتشدید د صاد په تفسیرکښې مختلف اقوال دی. علامه زمخشری رحمه الله فرمائی چه قصة په لغت کښې چونې ته وائی. چنانچه وئیلې کیږی «**قصص داره أي: جصصها**» فلانکی کور چونا کړو. اوبیائی مذکوره اثر ذکرکولوسره ددې متعلق درې احتمالات ذکرکړل. ① ددې اثر مطلب دادې چه ښځه به ترهغه وخته پورې دحیض په حالت کښې وی ترکومې چه ښځه په فرج کښې کیخودې شوې کپړې تکړه یا مالوچ د چونې په شان سپین اونه وینی په کوم چه نه څه قسم زیړوالې لګیدلې وی اونه پرې دخاورې خړرنګ وی. ② دبعض حضراتو وینا ده چه قصة نه مراد هغه څیز دې چه د سپین تار په شان د حیض وینه بندیدو نه پس راؤځی اودا معنی حضرت عائشه رضی الله عنها بیان کړې ده. ③ د حضرت عائشه رضی الله عنها مقصد د سپینوالی نه علاوه دټولو رنګونو نفی کول دی. یعنی چه د سپینوالی نه علاوه د بل یو رنګ اثر نه وی اوهم ددې دپاره قصة بیضاء تعبیرئې پیش کړو. ځکه چه ښکاره خبره ده چه کوم سرې سپینوالې وینی هغه د سپینوالی نه علاوه بل رنګ ته نه ګوری.[۶]
علامه کرمانی رحمه الله رومبې احتمال اختیارکړو اوددې اثر شرح ئې داسې بیان کړه چه حضرت عائشه رضی الله عنها هغه سوال کونکو ښځوته دا فتوی ورکړه چه د پاکوالی حالت به ترهغه وخته پورې نه وی ترکومې پورې چه زیړوالې باقی وی. بلکه د پاکوالی د حاصلولودپاره ضروری دی چه مالوچ د چونې په شان سپین اوصفا ښکاره شی.[۷] حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی په دې اثر کښې ددې خبرې دلیل دې چه دحیض په حالت کښې ښکاریدونکې زیړوالې او خاورین رنګ حیض دې.[۸]
ځکه چه حضرت عائشه رضی الله عنها په دغه اثر کښې هم دغه فیصله فرمائیلې ده چه د حیض په زمانه کښې ښکاریدونکې زیړوالې یا خاورین رنګ به هم حیض شمیرلې کیږی. اوهم دغه دامام مالك رحمه الله امام ابوحنیفه رحمه الله امام احمد رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله مذهب دې. البته امام ابویوسف رحمه الله او ابوثور رحمه الله

---

[۱]) کتاب الثقات لابن حبان: ۶۵/٤
[۲]) ایضاً.
[۳]) ۴۶۶/۵.
[۴]) ایضاً
[۵]) معرة الثقات للإمام العجلی: ۴۶۱/۲ مکتبة الدار.
[۶]) الفائق فی غریب الحدیث والأثر: ۲۰۰/۳ النهایة فی غریب الأثر: ۱۱۳/٤.
[۷]) شرح الکرمانی: ۱۹۱/۳.
[۸]) فتح الباری: ۴۲۰/۱ وکذا فی شرح البخاری لابن بطال: ۴۴۶/۱.

فرمائی چه دحیض په زمانه کښې ښکاریدنکې زیړوالې او خاورین رنګ به هغه وخت حیض شمیرلې شی کله چه ددې نه وړاندې د تور رنګ وینه راغلې وی.[۱]
موفق الدين ابن قدامه رحمه الله فرمائی چه دامام مالك رحمه الله نه د قصة بیضاء په تفسیر کښې دوه اقوال نقل دی: ① قصة بیضاء هغه سپینو اوبوته وائی چه د حیض په ختمیدو باندې راوځی کومې ته چه ترية هم وائی. ② قصة بیضاء د مالوچو هغه خاص ټکړې ته وائی کومه چه ښځه په خپل فرج کښې ایږدی چه کله هغه راویستلې شی نو چه هغه شان سپینه او صفاوی لکه چه په فرج کښې د کیخودو په وخت وو او په دې باندې دهیڅ قسم بدلیدل نه وی.[۲] دغه شان علامه دردیر رحمه الله نه نقل دی چه د قصة بیضاء نه مراد هغه سپینې اوبه دی چه د ښځې د رحم نه خارج کیږی.[۳]
علامه ابن عابدين شامی رحمه الله د لفظ قصة بیضاء معنی بیانولو سره لیکلی دی چه د قصة معنی چونا او مطلب دا چه چه دمالوچوهغه ټکړه چه کله راویستلې شی نوچه د چونې په شان وی نه په هغې باندې زیړ رنګ وی اوخاورین اودا د انقطاع حیض دلیل دې.[۴]
علامه عینی رحمه الله هم د لفظ قصة په تفسیر کښې مختلف اقوال نقل کړی دی. هم ددغه اقوال نه يوقول داهم دې چه قصة هغه خاورې ته وائی کومې سره چه سر وینځلې شی اوزیړیښځه د سپین رنګ وی اوچونکه په حدیث کښې لفظ قصة بیضاء ذکرشوې دې په دې وجه به دلته مفهوم دا وی چه په فرج کښې کیخودې شوې مالوچ چه د چونې په شان سپین اوصفا راوځی کوم سره چه زیړ رنګ شامل نه وی. علامه عینی رحمه الله فرمائی چه چونې سره تشبیه ورکولو کښې مقصد سپینوالې او صفائی ده چه مالوچ هم په خپل حالت باندې راوځی.[۵]

قوله:: وکن نساء: کن د جمع مؤنث غائب صیغه ده او په دې کښې موجود د جمع ضمیر د نساء طرف ته راګرځی اوداسې ضیمر ته په علم نحوه کښې ضمیرمبهم وئیلی شی. اود ضمیر مبهم د جواز شرط دادې چه دهغې طرف ته روستو ضرور اشاره کړې شوې وی لکه چه دلته لفظ د نساء هم د دې ضمیرجمع طرف ته اشاره کونکې دې اودې سره بدل واقع کیږی اوددې جوازهم داسې دې لکه چه «أكلوني البراغيث» وئیل جائز اوصحیح دې لهذا دې ته اضمار قبل الذکر وئیل صحیح نه دی.
بل لفظ نساء روستوذکرکولو کښې (هرکله چه لفظ کن سره ددې طرف ته اشاره کیږی) د تنویع فائده حاصلیږی او په لفظ نساء کښې موجود تنوین هم دد تنویع طرف ته اشاره کوی اومطلب دادې چه داسې د ټولو ښځود طرف نه نه کیدل بلکه د بعض ښځود طرف نه دا عمل مخې ته راغلې وو.[۶]

قوله:: الدرجة: علامه ابن اثیر رحمه الله فرمائی چه دا لفظ "دِرَجَة" ددال په کسره او راء په فتحه سره نقل دې اودا د دُرْج جمع ده او دغه شان أدرج هم ددې جمع راخی اوددې معنی ده دښځو وړوکی مړوکی

---

[۱] أوجز المسالك: ۵۸۹/۱.
[۲] المغني لابن قدامة: ۳۹۹/۱.
[۳] الشرح الكبير للعلامة أحمدالدردير مع حاشية الدسوقي: ۲۸۱/۱دارالكتب العلمية.
[۴] حاشية ابن عابدين كتاب الطهارة باب الحيض مطلب: لوأفتى مفت بشيء من هذا الأقوال الخ:۸۸۲/۱ دارعالم الكتب.
[۵] عمدة القاري:۴۴۱/۳.
[۶] عمدة القاري: ۴۴۰/۳.

ځيزونه کیخودو صندوقچه. يوقول داهم دي چه د لفظ تلفظ "الدرجة" د دال ضمه او راء سکون سره دي اودلته په دې مقام باندې دا لفظ سره ددې چه په دې معنی کښې مستعمل دې کومه چه پورته ذکر شوه لیکن اصلاً ددې معنی د هغه کپړې ده په کوم کښې چه دوانی اوتړی او د اوښې په فرج کښې کیخودې شی او بیا یو څوورځې پس هغه کپړه د اوښې د فرج نه راویستې شی. په دې عمل سره مقصد د اوښې په زړه کښې د بلې اوښې د بچی دپاره رحمت اوشفقت پیداکول وی. په دې وجه په کپړه کښې څه خاص دوائی اچولوسره کله په فرج کښې کیخودې شی نوهغه اوښه دحمل په شان کیفیت محسوس کوی اوبیا دډغه کپړې د راویستلو نه پس د بلې اوښې بچی دې ته نیزدې کولې شی نوهغه داخپل بچی ګڼړی او په ده باندې مهربانه کیږی او هغه سره مینه کوی. د الدرجة جمع الدُرج د راء فتحه سره ده. يو دريم قول داهم دي چه دا لفظ الدُرْجة ددال ضمه او راء سکون سره دي اودا د الدرج تانيث دي اودا اول تير شوی دی چه الدرج مفرد دي او ددې جمع دِرَجة او أدراج راځی.[1]

د مذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: ددې تعليق ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه په ترجمة الباب کښې ادبار حيض يعنی دحيض دختميدو تذکره ده او تعليق مذکورکښې د ادبارحيض علامت قصهٔ بیضاء (سپینو اوبو) تذکره ده.[2]

تخريج التعليق الثاني: دامام بخاری رحمه الله دا دويم تعليق امام مالك رحمه الله موصولاً ذکر کړې دې. دامام مالك رحمه الله تخريج دادې: «مالك عن عبدالله بن أبي بكر عن عمته عن ابنة زيد بن ثابت أنه بلغها أن نساء كن يدعون بالمصابيح من جوف الليل ينظرن إلى الطهر فكانت تعيب ذلك عليهن وتقول: ما كان النساء يصنعن هذا»[3]

تراجم رجال

عبدالله بن ابي بكر: داعبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم رحمه الله دې. ددوی کنيت ابومحمد دې او بعض وائی چه ددوی کنيت ابوبکر مدنی دې.[4]

دوی دخپل پلار ابوبکربن محمد، دخپل پلار دترور عمره بنت عبدالرحمن، ابوجعفر محمدبن علی بن الحسين، عروه بن الزبير ، يحيى بن عبدالرحمن بن اسد بن زراره، ابوالزناد ، انس، حميد بن نافع ، سالم بن عبدالله بن عمر، عبدالملك بن ابی بکر بن عبدالرحمن اوامام زهری رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت کړې.

اودوی نه امام زهری(امام زهری او عبدالله بن ابی بکر دواړه د يوې زمانې دی) دهغوی وراره عبدالملك بن محمد بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم، مالك، هشام بن عروه، ابن جريج، حمادبن سلمه، ابواوليس مدنی، فليح بن سليمان، ابن اسحاق، عبدالعزيز بن المطلب، سفيان بن عيينه او سفيان ثوری رحمهم الله وغيره روايت حديث کوی.[5]

---

[1]) النهاية لابن الأثير: ۲/۱۱۲-۱۱۱مؤسسة التاريخ العربی، لسان العرب: ۳۲۱/٤تاج العروس من جواهر القاموس: ۵۵۶/۵التراث العربی، سلسلة تصدرها وزارة الإرشاد،مطبعة حكومة كويت، عمدة القاری: ۳/٤٤١.

[2]) عمدة القاری:۳/٤٤٠.

[3]) المؤطا كتاب الطهارة باب طهر الحائض قم الحديث: (۱۵۱دارالغرب الإسلامی.

[4]) تهذيب التهذيب: ۲/۳۱۱-۳۱۰مؤسسة الرسالة.

[5]) تلامذه او مشايخ دپاره اوګورئی تهذيب الكمال: ١٤/۳۵۰-۳٤۹مؤسسة الرسالة.

امام مالك رحمه الله فرمائي «كان كثير الحديث وكان رجل صدق»[1] امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائي «حديثه شفاء»[2] يحيى بن معين رحمه الله او امام ابوحاتم رحمه الله فرمائي: ثقة.[3] امام نسائي رحمه الله فرمائي «ثقة ثبت»[4] ابن حبان رحمه الله دهغوى ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې[5] ابن سعد رحمه الله «كان ثقة، كثير الحديث عالماً»[6] امام عجلي رحمه الله فرمائي «مدني تابعي ثقة»[7]

ابن عبدالبر رحمه الله فرمائي «كان من أهل العلم، ثقة فقيهاً محدثاً مأموناً حافظاً وهو حجة فيما نقل وحمل» يعنى دې داهل علم نه وو ثقه وو فقيه وو محدث وو د جرح وغيره نه محفوظ وو. حافظ حديث وو اوكوم روايات چه هغوى نقل كړې دى هغه په هغه ټولو كښې معتمدوو.[8] امام مالك رحمه الله نور فرمائي «كان من أهل العلم والبصيرة»[9] دهغوى عمر اويا كاله وو. دهغوى د وفات په تاريخ كښې دوه اقوال دى. يوقول دادې چه دهغوى وفات ۱۳۵هجرى كښې شوې او دويم قول دادې چه دهغوى وفات ۱۳۰هجرى كښې شوې.[10]

عن عمته: ابن حذاء رحمه الله فرمائي چه په سندكښې ذكرشوې عمة (ترور) نه مراد عمرو بنت حزم رحمهما الله ده، چه په حقيقت كښې د عبدالله بن ابى بكر د نيكه ترور ده. مګردلته ددې اطلاق دعبدالله بن ابى بكر رحمه الله په ترور باندې مجازاً كړې شوې دې. هم په دې باندې علامه عينى رحمه الله هم جزم كړې دې.[11]

ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چرته عمره بنت حزم اومنلې شى نوبيا ددې د زيد بن ثابت رضي الله عنه د لور نه روايت كول په ظاهره مشكل دى ځكه چه عمره بنت حزم د پخوانو صحابياتونه ده. صحابى رسول حضرت جابر رضي الله عنه هم ددې نه روايت كوى اوحضرت زيدبن ثابت رضي الله عنه لور د قديم صحابياتونه نه ده. ليكن چونكه د اكابر د اصاغر نه روايت كول ثابت دى په دې وجه عين ممكن دى چه دعمره بنت حزم رضي الله عنها د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه د لور نه روايت كول هم ثابت وى. خوددې هرڅه باوجود هم دومره خبره شته چه د عبدالله بن ابى بكر رحمه الله دا روايت منقطع وى ځكه چه هغه د عمره بنت حزم رضي الله عنها زمانه نه ده ليدلې.[12]

---

[1] تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱٤تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۲مؤسسة الرسالة الجرح والتعديل: ۱۷/۵دارإحياء التراث العربي.
[2] حواله بالا
[3] تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱٤تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۲مؤسسة الرسالة الجرح والتعديل: ۱۷/۵دارإحياء التراث العربي.
[4] تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱٤تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۲مؤسسة الرسالة الجرح والتعديل: ۱۷/۵دارإحياء التراث العربي.
[5] ۱۶/۵ دارالفكر.
[6] معرفة الثقات للإمام العجلي: ۲۲/۲مكتبة الدار، (مدينة منورة).
[7] تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۲.
[8] تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۲.
[9] تهذيب التهذيب: ۳۱۱/۲.
[10] تهذيب الكمال: ۳۵۱/۱٤.
[11] شرح الزرقاني على الموطا: ۱۷۲/۱دارالكتب العلمية فتح البارى: ٤۲۱/۱دارالمعرفة.
[12] فتح البارى: ٤۲۱/۱دارالمعرفة، أوجزالمسالك: ۵۹۰/۱ دارالقلم.

یوبل احتمال داهم دې چه عمة نه مراد د حضرت عبدالله بن ابی بکر رحمه الله د سکه تروریانونه ام عمرو، ام کلثوم رضي الله عنهما وی. په دې باندې شیخ زکریا رحمه الله فرمائیلی دی چه د مجاز په مقابله کښې به حققت مراد اخستل زیات بهتر وی. یو خوددې وجې نه چه ائمه رجال هیڅ قسم احتمال ته ترجیح نه ده ورکړې او بل په دې وجه چه مجاز مراد اخستلو په صورت کښې په سند کښې انقطاع هم لازم راځی.([1])

«**ابنة زید بن ثابت**»: دلته دامام بخاری رحمه الله په مذکوره تعلیق کښې اود امام مالك رحمه الله په موصوله روایت کښې هم دغه شان مبهم نقل دی. بل چرته هم د نوم تصریح نشته دې. علامه ابن ملقن رحمه الله فرمائی چه کیدې شی «ابنة زید» نه ام سعد رضي الله عنها مراد وی خکه چه ابن عبدالبر رحمه الله صرف هم دا په صحابیات کښې شمیر کړې ده.([2])

او حافظ دمیاتی ابومحمد رحمه الله دحضرت زیدبن ثابت رضي الله عنه دپاره ددې لونړو تذکره کړې ده: ام اسحاق، حسنه، عمره، ام حسن، قریبه، ام محمد او ام کلثوم. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ما بغیرد ام کلثوم نه د بل چاروایت نه دې لیدلې. په دې وجه عین ممکن دی چه دلته د بنت زید نه مراد هم ام کلثوم وی چه دحضرت سالم بن عبدالله بن عمر بی بی وه.([3])

دې نه علاوه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه بعض شراح حضراتو دلته دبنت زید نه مراد ام سعد خیال کړې ده. اوددې خبرې بنیاد په دې خبره باندې دې چه ابن عبدالبر رحمه الله د ام سعد رضي الله عنها تذکره په صحابیاتو کښې کړې ده. خو زما په نیز دابن عبدالبر رحمه الله ام سعد رضي الله عنها په صحابیاتو کښې ذکرکول ددې خبرې دلیل نه دې چه په دې روایت کښې د بنت زید نه مراد هم ام سعد رضي الله عنها وی خکه چه ابن عبدالبر رحمه الله ام سعد رضي الله عنها صرف په صحابیات کښې شمیر کړې ده. دانی نه دی فرمائیلی چه هغه په دې واقعه کښې حاضره اوموجود وه. بلکه که چرته دام سعد رضي الله عنها څه روایت ملاویږی نوهغه دعنبسه بن عبدالرحمن په طریق سره ملاویږی اوابمه رجال دعنبسه بن عبدالرحمن تکذیب کړې دې.

دې نه علاوه یو اضطراب داهم دې چه ام سعد رضي الله عنها د زید بن ثابت رضي الله عنه لور ده که بی بی ده؟ خکه چه دواړه شان اقوال ملاویږی. خو بل طرف ته د ائمه نسب نه چاهم د حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه په لونړوکښې د ام سعد تذکره نه ده کړې.([4]) علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دحافظ ابن حجر رحمه الله مقصد په علامه ابن ملقن رحمه الله باندې ردکول دی خکه چه هم هغه د بنت زید نه ام سعد مراد کیدو خیال کړې دې.([5])

---

[1]) أوجزالمسالک: ۵۹۰/۱.

[2]) التوضیح: ۱۰۳/۵فتح الباری:۴۲۱/۱-۴۲۰عمدة القاری: ۴۴۲/۳أوجزالمسالک: ۵۹۰/۱.

[3]) فتح الباری:۴۲۱/۱-۴۲۰عمدة القاری: ۴۴۲/۳أوجزالمسالک: ۵۹۰/۱.

[4]) فتح الباری:۴۲۱/۱-۴۲۰عمدة القاری: ۴۴۲/۳أوجزالمسالک: ۵۹۰/۱.

[5]) عمدة القاری: ۴۴۲/۳.

علامه عيني رحمه الله فرمائي چه علامه ذهبي رحمه الله «اوددوى په شان نور حضرات اهل علم» ام سعد رضي الله عنها بنت زيد بن ثابت ګرځولې ده او په قيل سره ئې د هغې د زيد بن ثابت رضي الله عنه د بى بى كيدو احتمال هم نقل كړې دې. خكه زيات راجح هم دغه دى چه ام سعد رضي الله عنها د حضرت زيدبن ثابت رضي الله عنه لورده.(1)

ددې نه علاوه دا وئيل چه ما د حضرت زيدبن ثابت رضي الله عنه په لونړوكښې بغيرد ام كلثوم رضي الله عنها نه بل د چا روايت نه دې ليدلې نودهغه نه ليدل اوعدم علم ددې خبرې منافى نه دې چه بلې لورنى هم د حديث روايت كړې وى خكه چه دادهغوى د شان نه نه دى چه هغوى ته دې دټولو روايااتوعلم وى.(2)بهرحال نه خو علامه ابن ملقن رحمه الله په جزم سره ام سعد رضي الله عنها مراد كيدل ذكركړي دى اونه حافظ ابن حجر رحمه الله دام كلثوم رضي الله عنها تعينن كړې دې په دې وجه دواړه احتمالات كيدې شى.(3)

دمذكوره تعليق شرح

قوله:: أن نساء: اكثرنسخوكښې لفظ نساء هم دغه شان نكره روايت شوې دې مګر بعض دا لفظ معرفه هم روايت كړې دې او په دواړو كښې فرق بيانولوسره علامه كرمانى رحمه الله فرمائى كه چرې لفظ نساء د الف لام نه بغيردې نودا لفظ به ټولو ښځو ته شامل شى اوكه چرې الف لام سره دې نو په دغه الف لام خارجى سره به دحضرت صحابه كرام رضي الله عنهم ازواج مراد شى.(4)

قوله::يدعون: يدعون داد جمع مؤنث غائب صيغه ده. جمع مذكر اوجمع مؤنث دواړه په دې ماده كښې مشترك دى ليكن د دواړو په تقديركښې فرق دې. د جمع مذكر غائب وزن به "يفعلون" جوړيږى اودجمع مؤنث غائب وزن به "يفعلن" جوړيږى. د «يدعون بالمصابيح» مطلب دادې چه هغه ښځو به چراغ راغوښتلو دې دپاره چه د هغې په رڼړا كښې كرسف اوګورى اوهغوى ته دطهر شروع كيدو يا نه شروع كيدو علم اوشى.(5)

قوله::ينظرن إلى الطهر::

د ښځودا عمل معيوب ګرزولووجه: ددې معنى داده چه هغه ښځو به د چراغ په رڼړاكښې خپل خپل كرسف كتلوچه چرته په هغې كښې څه داسې څيزخونشته چه په طهرباندې دلالت كوى. په دې دويم اثركښې دزيد بن ثابت رضي الله عنه لورته چه كله دا خبراورسيدو چه ښځې دشپې چراغ راغوښتلوسره كرسف ګورى نوهغې دا كار معيوب اوګنړلو اود معيوب ګنړلو دوه وجهې كيدې شى: ① يوخودا چه د چراغ په رڼړاكښې د شپې په معمولى رنګ او سپينوالى كښې فرق نه كيږى. ښځه به ګنړى چه هغه پاكه ده په دې وجه به غسل كولوسره دماسخوتن مونځ كوى حالانكه هغه به لا دغه وخت پاكه شوې نه وى.

② بل دا چه داسې كول تعمق دې شريعت چه انسان دكوم څيز مكلف نه دې جوړكړې انسان له هم

---

(1) عمدة القاري: ٤٤٢/٣ تهذيب الكمال: ٢٠٦/٢٥ مؤسسة الرسالة. الاستيعاب فى معرفة الأصحاب كتاب كنى النسآء باب السين: ٤٩٢/٤ دارالكتب العلمية. أسد الغابة فى معرفة الصحابة: ٣٤٨/٦ دارالفكر الإصابة فى تمييز الصحابة: ٤٠٠/٨ دارالكتب العلمية.

(2) عمدة القاري: ٤٤٢/٣.

(3) أوجزالمسالك: ٥٩١/١.

(4) شرح الكرماني: ١٩١/٣ عمدة القاري: ٤٤٢/٣.

(5) عمدة القاري: ٤٤٢/٣ السنن الكبرى للبيهقي: ٣٣٦/١ رقم الحديث: ١٦٥٢ دائرة المعارف النظامية.

پکار دی چه په دې سلسله دې هغه هسې خامخا په خپل ځان باندې پابندئ نه لګوی. ښځو به د شپې چراغ راغوښتلوسره دهغې په رڼاکښې کرسف په دې غرض سره کتلو چه که حیض منقطع شوې وی نوچه غسل کولوسره دماسخوتن مونځ اوکړی ګنی که سحر هغه خپره سپینه راؤوتله نوددې مطلب به داشی چه حیض خود شپې په څه حصه کښې ختم شوې وو. په دې وجه به اوس غسل کولوسره دماسخوتن مونځ قضاء کولې شی. مګر شریعت په دې سلسله کښې ښځې مجبوره کړې نه دی بلکه ددې ګنجائش ئې ساتلې دې. چه دشپې وخت کښې کوم کرسف کیږدئی هغه سحر اوګورئی که رنګین دې نو دحیض سلسله باقی ده اوکه چرته سپین دې نو سلسله ختمه شوې ده. غسل اوکړه اود ماسخوتن مونځ قضاء اوکړه ځکه چه د شپې وخت د آرام دې. چنانچه د امام بیهقی رحمه الله په روایت کښې حضرت عائشه رضي الله عنها ښځوته په ایام حیض کښې د شپې په وخت کې خپل ځان ته د کتلونه منع کړې وی. باقی د ماسخوتن د مونځ په قضاء باندې هیڅ نیول نشته دې ځکه چه نیول په اختیاری قضاء باندې کیږی. نوهم ددې د پاره دحضرت زید بن ثابت رضي الله عنه لور خامخاد تعمق فی الدین په سبب دص ښځو داعمل معیوب اوګڼړلو.[1]

یوه اختلافی مسئله: دلته په دې مقام باندې شراح کرامو یوه بله اختلافی مسئله هم ذکرکړې ده. اوهغه مسئله داده چه که چرې حائضه یا دنفاس والاښځه د نمر د راختونه وړاندې پاکه شی مګر په غسل کولوکښې هغه دومره روستوالې اوکړی چه سحر راؤخیژی نودداسې ښځې د روژې باره کښې څه حکم دې؟

امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه که د حیض انقطاع په لسو ورځو باندې شوې دې اودغه شان دنفاس دوینې نه پاکوالې څلویښت ورځې پوره کیدو باندې حاصل شوې دې و په داسې صورت کښې به په دغه دواړوقسم ښځو باندې د هغه ماسخوتن مونځ قضاء کول لازم وی او د راتلونکې ورځې روژه به هم صحیح وی. البته د روژې دپاره شرط دادې چه د سحر د راختو نه وړاندې د روژې نیت اوکړی اوکه چرې دحیض بندیدل د لسو ورځو نه وړاندې شوې دی یا دغه شان د نفاس وینه د څلویښتو ورځو نه مخکښې منقطع شوې ده نوبیا دوه صورتونه دی:

① د انقطاع دم حیض او نفاس نه پس که د سحر د راختو پورې دومره وخت شته په کوم کښې چه هغه غسل هم اوکړی او بیا د روژې نیت هم اوکړی نو په داسې صورت کښې به هم هغه د ماسخوتن دمونځ قضاء کوی اود راتلونکې ورځ روژه به هم ساتی.

② خوکه دانقطاع دم نه پس دومره وخت باقی پاتې نه شو نو په داسې صورت کښې به نه په هغې باندې د ماسخوتن دمونځ قضاء وی اونه د راتلونکې ورځې روژه ساتلې شی.

په ړومبو دواړو صورتونوکښې د ماسخوتن قضاء کول اود راتلونکې ورځې د روژې د صحیح کیدو حکم په دې وجه اولګولې شو ځکه چه په دې دواړو صورتونوکښې نفس انقطاع دم د وجې نه هغه ښځه دحیض یا نفاس دناپاکئی نه وتلې وه. خو په دریم او آخری صورت کښې د ماسخوتن مونځ قضاء لازم نه کیدو اودغه شان د روژې د نه صحیح کیدو حکم په دې وجه اولګولې شو چه دصحابه کرام رضي الله عنهم اجماع ده که چرې دحیض وینه د لسو ورځو نه وړاندې بنده شوه یا د نفاس وینه دڅلویښتو ورځونه وړاندې بنده شوه نوچه کوم دغسل کولو موده وی نوهغه به هم حیض شمیرلې شی اوحیض د مونځ روژې دواړو منافی دې. په دې وجه په دې آخری صورت کښې به نه دماسخوتن د مونځ قضاء

[1] فتح الباری: ۴۲۱/۱ شرح ابن بطال: ۴۳۳۶/۱ عمدة القاری: ۴۳/۳ فیض الباری: ۵۰۱/۱ إیضاح البخاری: ۱۲۴/۱۱.

وی اونه د وراندې ورځې روژ به صحیح وی.(۱)
دامام مالك رحمه الله امام شافعي رحمه الله او امام احمدبن حنبل رحمه الله مذهب دادې که چرته حائضه اونفساء د طلوع فجر نه وراندې صفاکیږی نود وراندې ورځې روژه ساتل به صحیح او جائزوی مگر شرط په کښې دادې چه دطلوع فجر نه وراندې د روژې نیت اوکړی اوکه چرې د طلوع فجر نه پس پاکه شی نوبیابه د وراندې ورځې روژه ساتل صحیح نه وی.(۲)
علامه نووی رحمه الله فرمائی چه هم دغه د جمهور صحابه، تابعینو او تبع تابعینو رحمهم الله مذهب دې. چنانچه د صحابه کرامو رضي الله عنهم حضراتو نه حضرت علی بن ابی طالب، عبدالله بن مسعود، ابوزر، زید بن ثابت، ابو الدرداء، ابن عباس، ابن عمر او حضرت عائشه رضي الله عنهما ددې قائل دی. اوهم دغه شان جمهور تابعین امام ثور، امام مالك، امام ابوحنیفه، امام احمد او امام ثور رحمهم الله هم دا مذهب دې. البته امام اوزاعی رحمه الله حسن بن حي رحمه الله اوعبدالملك بن الماجشون رحمه الله فرمائی چه ترکومې پورې غسل نه کوی دهغې روژه به صحیح نه وی. دا حضرات فرمائی چه دحیض په وجه وریورې شوې حدث دروژې دپاره مانع دې. لهذا ترکومې پورې چه غسل نه وی کړې اود دغه حدث نه نې پاکی نه وی حاصله کړې ترهغې پورې د وراندې ورځې ورژه هم نه شی ساتلې. اوحدث جنابت د روژې دپاره مانع نه دې په دې وجه به جنبی سړې روژه ساتی. لیکن ددې حضراتو استدلال صحیح نه دې ځکه چه د ښځې حیض یا نفاس ختم شو نو دغه وخت کښې هغه حائضه یا نفساء پاتې نه شوه. البته د دغه حیض او نفاس د وجې په دې باندې پور ې غسل دهغې په ذمه باندې باقی دې اودا غسل د روژې نه مانع نه دې لکه څنګه چه د جنابت د غسل معامله ده. که چرې جماع په روژه کښې واقع شوې ده نو په دې سره به روژه فاسدیږی ځکه چه جماع د حیض په شان د روژې نه منافی ده. خوکه جماع د سحر د راختو نه وراندې شوې ده اود دغه جماع په وجه لازم شوې غسل ئې د سحر د راختونه پس اوکړو نوددې په وجه به د روژې په صحت باندې هیڅ اثر نه پریوځی ځکه چه داغسل د روژې نه مانع نه دې.
بل زمونږ استدلال د قرآن کریم آیت ﴿فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾ نه دې نوچه کله الله تعالی مباشرت د سحر د راختو پورې مباح ګرخولې دې. نولازمی نتیجه داده چه غسل به د طلوع فجر نه پس وی.(۳)
د مذکوره تعلیقاتو مقصد: دمذکوره تعلیقاتو نه معلومیږی چه د امام بخاری رحمه الله مقصد تمییز بالالوان غیر معتبر کیدل ښانی. لهذا د اقبال کیفیت به داشی چه په خپل وخت کښې رنګین رطوبت راشی اوکله دا رنګین رطوبت ختم شی نودا د ادبار سلسله ده. د الوان یعنی رنګ اعتبارنشته چه هم دتور او سور رنګ اعتبار به کولې شی لکه چه د شوافع حضراتو مذهب دې. ددې حضراتو استدلال د سنن ابی داؤد روایت دې په کوم کښې چه دی: «إنه دم أسود يعرف فإذا كان ذلك فأمسكي عن الصلاة» یعنی دحیض د وینې رنګ تور وی کوم چه پیژندلې شی.(۴) لیکن احناف (کثرالله سوادهم) د رنګونو په مینځ

(۱) بدائع الصنائع: ۵۹۷/۱ دارالکتب العلمیة.
(۲) المدونة الکبری: ۲۰۷/۱ دار صادر. حاشیة الدسوقی علی الشرح الکبیر: ۱۴۹/۲-۱۴۸ دارالکتب العلمیة. المغنی لابن قدامة: ۳۷/۳-۳۶ دارالفکر. المجموع شرح المهذب: ۳۰۷/۶ إدارة الطباعة المنیریة.
(۳) المجموع شرح المهذب: ۶۶/۳۰۸-۳۰۷ إدارة الطباعة المنیریة المغنی لابن قدامة: ۳۷/۳-۳۶ دارالفکر. التوضیح: ۱۰۶/۵ شرح ابن بطال: ۴۴۶/۱ عمدة القاری: ۲۲۹/۳..
(۴) سنن أبي داؤد کتاب الطهارة باب إذا أقبلت الحیضة تدع الصلاة رقم الحدیث: ۲۸۶.

كنبې ددې فرق قائل نه دی اوددې روايت په جواب كنبې احناف دا وائی چه «دمرأسود يعرف» كليه ده كه جزئيه؟كليت مونږ نه تسليم كوو او جزئيت زمونږ دپاره تسليم كول مضر نه دی. دكليت د نه تسليم كولو مطلب دادې چه دهرې ښځې وينه دې توره وی ښكاره خبره ده چه داسې نه وی. كه چرې د ښځې مزاج معتدل وی او خوراك ئی هم معتدل وی او آب وهوا هم معتدل وی نوتجربه ګواه ده چه د حيض رنګ به ئی سور وی اوكه چرې ګرمو هواګانو ګرم خوراكونه يا د مزاج ګرمائش او د مزاج د خرابوالی د وجې نه احتراقی كيفيت پيدا شوې وی نوډ وينې رنګ به تور بخن وی. او په كومو ملكونوكښې چه يخنی ډيره وی نوهلته د وينې رنګ بالكل سور كيدل هم ضروری نه دی. يا فرض كړه ښځه سبزی ډيره استعمالوی اومعده طاقت ئی كمزورې دې نوچه څنګه په براز كښې مختلف رنګونه ښكاره كيږی دغه شان به د خوراك اجزاء هم په خوراك كښې شامل شی اوقسم قسم رنګونه په ښكاره كيدل شروع شی. په دې وجه داحنافو په نيز په رنګونوباندې د حيض مدار نه دې. البته كه يوې ښځې ته دعادت موافق داخبره معلومه ده چه دهغې دحيض رنګ تور وی يا سور وی نوچونكه اصل څيز عادت دې نو په داسې صورت كښې رنګ معتبرګرځولې شی خو بيا هم مدار عليه نه شی ګرځولې كيدې.

د «فإنه دمرأسود يعرف» هم دا مطلب دې چه دا يوه جزئيه ده په بعض حالاتوكښې دمعرف په درجه كښې ددې هم اعتباركولې شی. بهرحال ددې آثارونه معلوميږی چه په دې مسئله كښې امام بخاری رحمه الله داحنافو ملګرتياكړې ده.[1]

مذكوره تعليق اوترجمة الباب كښې مناسبت: ددې تعليق ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه په ترجمة الباب كښې اقبال يعنی راتلل او ادبار يعنی دحيض آخر ذكركړې دې او په تعليق كښې هم دښځو خپل خپل كرسف كتل هم په دې غرض سره وو چه هغوی ته دحيض ختميدل اود طهريعنی پاكوالی شروع كيدل معلوم شی.[2]

(حدثنا عبدالله بن محمد، قال حدثنا سفيان، عن هشام، عن أبيه.......)

تراجم رجال الحديث

عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله بن جعفر اليمان بن اخنس جعفی بخاری مسندی رحمه الله دې. ددوی تفصيلی حالات كتاب الإيمان باب أمور الدين لاندې تيرشوی دی.[3]

سفيان: دا سيان بن عيينه بن ميمون، ابومحمدالكوفی رحمه الله دې. ددوی مختصر حالات بدء الوحی رومبې حديث لاندې او تفصيلی حالات كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا الخ لاندې تيرشوی دی.[4]

هشام: داد عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله خوئی دې. د دوی مختصر حالات بدء الوحی دويم حديث لاندې[5] اوتفصيلی حالات كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوی دی.[1]

---

[1]) إيضاح البخاری: ١١/١٢٥-١٢٤.

[2]) عمدة القاری: ٣/٤٤٢.

[3]) كشف الباری: ١/٦٥٧.

[4]) كشف الباری: ١/٢٣٨، ٣/١٠٢.

[5]) كشف الباری: ١/٢٩١.

عروة: داعروة بن الزبیر بن العوام رحمه الله دي. د دوی مختصر حالات بدء الوحي دویم حدیث لاندې (۲) او تفصیلي حالات کتاب الایمان باب أحب الدین إلی الله أدومه لاندې تیرشوی دی. (۳)

عائشة: داام المؤمنین سیده عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضي الله عنهما ده. ددوی حالات بدء الوحي دویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۴)

شرح حدیث

په دې روایت باندې تفصیلي کلام باب الاستحاضه لاندې تیرشوي دې.

مستحاضه سره متعلق درو ایاتو د اختلاف وجه: دا روایت مخکښې ((کتاب الوضوء باب غسل الدم)) لاندې هم تیرشوې دې چرته چه د روایت الفاظ دا وو. ((وإذا أدبر فاغسلي عنك الدم وصلي)) یعني غسل واجب او نه ګرځولې شو. ددې نه پس حضرت عروه بن زبیر رحمه الله فرماني ((ثم توضيء لكل صلاة)) دلته داودس وجوب ذکر دې او په حدیث باب کښې ((فاغتسلي وصلي)) الفاظ دی په کوم کښې چه د غسل د وجوب حکم ذکر دې. نوسوال داپیدا کیږي چه د مستحاضه په مسئله کښې درو ایاتو دا اختلاف ولې دې؟ جواب دادې چه څنګه دمستحاضه احوال مختلف وی هم هغه شان روایات هم مختلف دی او د مستحاضه د مختلفو احوالو سره متعلق دی.

دویمه خبره دا چه غسل او اودس واجب ګرځول او دهغې تذکره کول ددې وجوب غسل او وجوب وضو د نه ذکرکولو منافي نه دی. مطلب دادې چه د وجوب غسل او وجوب وضو ذکر اوددې دواړو د عدم ذکرپه مینځ کښې تضاد او منافات نشته دې. دغسل او اودس وجوب په خپل ځائي باندې ثابت دې سره ددې چه په بعض روایاتو کښې د دې ذکر موجودنه دی. دمنافاتو اوتضاداتو خبره به هغه وخت وه کله چه په یو روایت وجوب دغسل اووجوب وضو خبره وه او په بل روایت کښې دعدم وجوب تذکره وه.

یواشکال اودهغې جواب: بل دا اشکال دې نه وی چه دحدیث الفاظ ((فاغتسلي وصلي)) سره دهرمونځ دپاره دغسل تکرار مفهوم کیږي ځکه چه صرف هم یو ځل غسل کول کافي کیږي. اوترکومې چه دام حبیبه رضي الله عنها تعلق دې چه هغې به دهرمونځ دپارغسل کولو (دمستحاضه کیدو د وجې نه) نوکیدې شی چه هغه د مستحاضاتو دهغه قسم نه وه په چاچه په هرمونځ کښې غسل کول واجب وی. امام شافعي فرماني چه حضورپاك صرف دغسل کولو او د مونځ کولوحکم ارشاد فرمائیلې وو په هغه حکم کښې داخبره نه وه چه دهرمونځ دپاره غسل کول دی او زما خیال دادې چه دام حبیبه رضي الله عنها دهر مونځ دپاره غسل کول وجوبي نه وو بلکه نفلي او استحبابي وو. د کوم چه هغې ته حکم نه وو ورکړې شوې. (۵)

د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت: حدیث اوترجمة الباب کښې مناسبت بالکل واضح دې چه په دواړو کښې داقبال دم او ادبار دم تذکره ده. (۶)

---

[۱] کشف الباري: ۴۳۲/۲.

[۲] کشف الباري: ۲۹۱/۱.

[۳] کشف الباري: ۴۳۶/۲.

[۴] کشف الباري: ۲۹۱/۱.

[۵] شرح الکرماني: ۱۹۲/۳-۱۹۱عمدة القارس: ۴۴۴/۳.

[۶] عمدة القاري: ۴۴۳/۳.

۲۰ - باب: لَاتَقْضِي الْحَائِضُ الصَّلَاةَ

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه په دواړو ابواب کښې د ترک صلاة تذکره ده. (۱)

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې ترجمة الباب سره دا خودل غواړی چه حائضه ښځه به نه په ایام حیض کښې مونځ اداکوی اونه به د پاکوالی نه پس د دغه مونځونو قضاء راوړی. (۲)

چنانچه شاه ولی الله رحمه الله فرمائی چه ددې ترجمة الباب مطلب اومعنی داده چه حائضه به مونځ نه اداکوی اونه به د دغه مونځونو روستو بیا قضاء کوی. (۳)

[وَقَالَ جَابِرٌ وَأَبُوسَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: (تَدَعُ الصَّلَاةَ)]. [ر: ۲۹۸، ۳۰۳، ۶۸۰۳]

ترجمه: حضرت جابر اوحضرت ابوسعید رضی الله عنهما روایت کوی چه حضورپاک ﷺ اوفرمائیل: هغه (حائضه) به مونځ پرېږدی.

تراجم رجال

جابر: دا جابربن عبدالله انصاری مشهور صحابی رضی الله عنه دې. د دوی احوال کتاب الوضوء باب من لم یر الوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر لاندې تیرشوی دی.

أبوسعید: دا مشهور صحابی حضرت ابوسیعد سعدبن مالك بن سنان بن عبیدبن ثعلبه خدری رضی الله عنه دې. ددوی حالات کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن لاندې تیرشوی دی. (۴)

تخریج التعلقین: امام بخاری رحمه الله ددغه دواړو صحابه کرامو نه داتعلیق روایت بالمعنی کړې دې. ترکومې چه د حدیث جابربن عبدالله رضی الله عنه تعلق دې نو دا امام بخاری رحمه الله ((کتاب التمنی، باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: "لواستقبلت من أمري ما استدبرت" رقم الحدیث: ۷۲۳۰)) لاندې ((حبیب عن عطاء عن جابر بن عبدالله)) په طریق سره موصولاً روایت کړې دې. مګر هلته د روایت الفاظ: ((غیر أنها لاتطوف ولاتصلی)) نه مراد هم ترک صلاة دې. دغه شان امام مسلم رحمه الله هم ((أبوالزبیر عن جابر)) په طریق سره ددې معنې روایت موصولاً ذکرکړې دې. (۵) پاتې شوه خبره د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه د حدیث نو هغه نیز دې ((باب ترك الحائض الصوم)) لاندې موصولاً تیرشوې دې. البته د هغه روایت الفاظ: ((ألیس إذا حاضت لم تصل ولم تصم)) سره نقل دی. (۶)

---

(۱) عمدة القاری: ۳/۴۴۴.

(۲) عمدة القاری: ۳/۴۴۴.

(۳) الأبواب والتراجم: ۶۵ الکنز المتواری: ۳/۲۸۶.

(۴) کشف الباری: ۲/۸۲.

(۵) عمدة القاری: ۳/۴۴۴.

(۶) صحیح البخاری کتاب الحیض باب ترک الحائض الصوم رقم الحدیث: ۳۰۴ فتح الباری: ۱/۴۲۱ عمدة القاری: ۳/۴۴۴.

د دواړو تعليقونو ترجمة الباب سره مناسبت:

د علامه كرماني رحمه الله رائې: دلته يو اشكال كيږي چه امام بخاري رحمه الله ترجمة الباب د عدم قضا قائم كړې دې اوتعليق ئې دترك صلاةٌ سره متعلق نقل كړو، نو په دواړو كښې به دمطابقت څه صورت وي؟ ددې په جواب كښې علامه كرماني رحمه الله فرمائي چه ترك مطلق دې او ترك ادا كولو ته هم شامل دې اوقضاته هم شامل دې. لهذا په دواړو كښې مناسبت او مطابقت موجود دې اوچونكه ترك اداء صلاة ټولو مسلمانانو ته معلوم او واضح دې په دې وجه هم ترك سره ترجمه قائم كولوكښې څه خاص فائده نه وه.([1])

دعلامه عيني رحمه الله رائې: علامه عيني رحمه الله هم نيزدې نيزدې هم دغه جواب وركړې دې هغوى فرمائي چه عدم قضاء هم دترك يو صورت دې. ترك اعم دې اوعدم قضاء اخص دې. اوچرته چه اخص وى هلته خو اعم وى په دې وجه په دواړو كښې مطابقت موجود دې.([2])

دعلامه قسطلاني رحمه الله رائې: علامه قسطلاني رحمه الله فرمائي چه په تعليق اوترجمة الباب كښې مطابقت دادې چه ترك صلاة عدم قضاء ته مستلزم دې ځكه چه دترك صلاة حكم شارع عليه السلام وركړې دې. لهذا څنګه د متروك شرع كول جائزنه دى دغه شان به د دې متروك شرع قضاء هم نه وى.([3])

د علامه عيني رحمه الله اوعلامه قسطلاني رحمه الله دكلام حاصل دادې چه ترك اعم دې اوعدم قضا اخص دې. اواعم اخص ته شامل وى. لهذا چرته چه دعدم قضاء تذكره ده هلته ترك خپل پخپله موجود دې.

شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه دا علت صحيح نه دې ځكه چه دحيض په حالت كښې روژه نه ساتل هم متروك شرع ده مګر ددې قضا لازم وى. ددې نه معلومه شوه چه د عدم قضاء صلاة دپاره متروك شرع كيدل علت ګرځول صحيح نه دى.([4]) شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه دامام بخاري رحمه الله دا ترجمهٔ په حقيقت كښې په دوو جزونو باندې مشتمل ده: ① حائضه ښځه به ادا مونځ نه كوى. ② حائضه ښځه به د دغه مونځونو قضاء هم نه كوى. خو چه امام بخاري رحمه الله كوم روايت ذكر كړې دې هغه صرف رومبى جز سره متعلق دې.([5])

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دامام بخاري رحمه الله مقصددا وو چه اول هغه معلق روايت په ذريعه د ترك اداء صلاة باندې استدلال كولو و بيا دحديث عائشه رضي الله عنها په ذريعه په عدم قضاء باندې هم استدلال كولو. په دې وجه امام بخاري رحمه الله اول معلق روايت پيش كولوسره په ترك ادا باندې استدلال اوكړو ودا ئې حديث موصول د حديث عائشه رضي الله عنها د پاره مقدمه جوړكړو چه دترجمة الباب عين موافق دې او په عدم صلاة قضاء باندې دلالت كوى.([6])

بعض حضرات فرمائي چه ددې ترجمة الباب نه د امام بخاري څه خاص مقصد نشته بلكه ترك او عدم قضاء هم دواړه يو دى. اګرچه په ظاهره د امام بخاري رحمه الله په الفاظوسره دواړو كښې تغائرمعلوميږى

---

[1]) شرح الكرماني: ۱۹۲/۳.

[2]) عمدة القاري: ٤٤/۳.

[3]) إرشاد الساري: ۳۵۹/۱-۳۵۸عمدة القاري: ٤٤/۳.

[4]) الأبواب والتراجم:٦۵الكنزالمتواري: ۲۸٦/۳.

[5]) الأبواب والتراجم:٦۵الكنزالمتواري: ۲۸٦/۳.

[6]) فتح الباري: ٤۲۱/۱.

مګر په حقيقت کښې په دواړو کښې هيڅ تغاثر نشته دې. او هم په دې وجه په ترجمة الباب کښې په يو باندې اکتفاکړې ده. که چرې په دواړو کښې تغايروې نو په ترجمة الباب کښې به ددواړو طرف ته اشاره کول هم ضروري وې. والله اعلم.[1]

الحديث الأول

[٣١٥] - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، قَالَ: حَدَّثَتْنِي مُعَاذَةُ، أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لِعَائِشَةَ: أَتَجْزِي إِحْدَانَا صَلَاتَهَا إِذَا طَهُرَتْ؟ فَقَالَتْ: أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ «كُنَّا نَحِيضُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا يَأْمُرُنَا بِهِ» أَوْ قَالَتْ: فَلَا نَفْعَلُهُ.[2]

ترجمه: د حضرت معاذ رضي الله عنها نه روايت دې چه يوې ښځې دحضرت عائشه رضي الله عنها نه تپوس اوکړو چه کله زموږنه يوه ښځه دحيض نه پاکه شي نوآيا هغه به د مونځ قضاکوي؟ حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل ولې ته حروريه ئې؟ په موږ به دحضورپاك په زمانه کښې حيض راتلو او حضورپاك به موږ ته د مونځ حکم نه فرمائيلو يائې اوفرمائيل چه موږ به مونځ نه کولو.

تراجم رجال

موسى بن سماعيل: دا ابوسلمه بن اسماعيل التبوذکي البصري رحمه الله دې. د دوې مختصر حالات بدءالوحي کښې د څلورم حديث لاندې[3] اوتفصيلي حالات كتاب العلم باب من أجاب الفتيا بإشارة اليد أوالر أس لاندې تيرشوي دي.[4]

همام: داهمام (تشديد سره) بن يحيى بن دينار العوذي الازدي العدوي رحمه الله دې. ددوې کنيت ابوعبدالله دې اودبعض حضراتو قول دادې چه ددوې کنيت ابوبکرالبصري دې.[5]

دوى د عطاء بن ابى رباح، اسحاق بن ابى طلحه، زيد بن اسلم، ابوجمره الضبعي، قتاده، محمدبن جحاده، ابو التياح الضبعي، نافع مولى ابن عمر، ابوعمران الجوني، انس بن سيرين، زياد بن سعد، ثابت البنانى، زيادالاعلم، يحيى بن ابى كثير، حسين المعلم او ابن جريج رحمهم الله وغيره نه دحديث روايت کوى.

ددوى نه سفيان ثورى رحمه الله، عبدالله بن المبارک رحمه الله، ابنعليه رحمه الله، وكيع بن مهدى رحمه الله، بشير بن السرى رحمه الله، عبدالصمدبن عبدالوارث رحمه الله، ابوسعيدمولى بنى هاشم رحمه الله، احمدبن اسحاق رحمه الله

---

[1]) عمدة القارى: ٤٤٤/٣.

[2]) قوله: عائشة: الحديث، رواه الإمام مسلم فى كتاب الحيض باب وجوب قضاء الصوم على الحائض دون الصلاة، رقم الحديث: ٧٦٣-٧٦١والإمام الترمذى فى الطهارة باب ماجاء فى الحائض أنها لاتقضى الصلاة، رقم الحديث: ١٣٠والإمام أبوداؤد فى الطهارة باب الحائض لا تقضى الصلاة، رقم الحديث:٢٦٣-٢٦٢والإمام النسائى فى كتاب الحيض باب سقوط الصلاة عن الحائض، رقم الحديث: ٣٨٢والإمام ابن ماجة فى الطهارة باب الحائض لا تقضى الصلاة، رقم الحديث: ٦٣١جامع الأصول فى أحاديث الرسول: ٣٥٦/٧.

[3]) كشف البارى:٤٣٣/١.

[4]) كشف البارى:٤٧٧/٣.

[5]) تهذيب التهذيب: ٦٠/١١دارالفكر،عمدة القارى: ٤٤٥/٣ إرشادالسارى: ٣٥٩/١.

خضرمی رحمه الله، حبان بن هلال رحمه الله، يزيدبن هارون رحمه الله، ابوعلی الحنفی رحمه الله، ابوداؤد طيالسی رحمه الله، ابوالوليد طيالسی رحمه الله، عمرو بن عاصم رحمه الله، حجاج بن المنهال رحمه الله، عبدالله بن رجاء الغدانی رحمه الله، ابو نعيم، رحمه الله موسی بن اسماعيل رحمه الله، هدبه بن خالد رحمه الله او شيبان بن فروخ رحمه الله روايت حديث کړي.[1]

يزيدبن هارون رحمه الله فرمائی «كان همام قوياً فی الحديث»[2] امام احمدبن حنبل فرمائی: «ثبت فی كل المشايخ» نور فرمائی «كان عبدالرحمن يرضاه» چنانچه عبدالرحمن بن مهدی رحمه الله فر مائی: «همام عندي فی الصدق مثل ابن أبی عروبة»[3]

دغه شان ابن محرز، امام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل کوی «همام ثقة وهو أثبت من أبان العطار فی يحيیٰ بن أبی كثير» يعنی همام يو ثقه راوی دې او هغه دخپل شيخ يحيی بن ابی کثير رحمه الله نه روايت کولو کښې د ابان العطار په نسبت زيات معتبردې.[4]

ابن معين رحمه الله فرمائی «ثقة صالح وهو أحب إلی فی قتادة من حماد بن سلمة» يعنی مام رحمه الله يو پرهيزګاره ثقه راوی دې اوحضرت قتاده رحمه الله نه روايت کولو کښې دحماد بن سلمه رحمه الله په نسبت زما زيات خوښ دې.[5] په يوه بله موقع باندې فرمائی «همام فی قتادة أحب إلی من أبی عوانة» يعنی همام دحضرت قتاده رحمه الله نه روايت کولو کښې ماته د ابوعوانه رحمه الله په نسبت هم زيات خوښ دې.[6]

عبدالله ابن المبارك رحمه الله فرمائی: «همام ثبت فی قتادة»[7] عمرو بن علی رحمه الله فرمائی: «الأثبات من أصحاب قتادة: ابن أبی عروبة وهشام وشعبة وهمام»[8] ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[9] امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی: «لابأس به»[10] امام عجلی رحمه الله فرمائی: «بصري ثقة»[11] امام حاکم رحمه الله فرمائی: «ثقة حافظ»[12]

البته يحيی بن سعيد رحمه الله دهمام بن يحيی رحمه الله روايات نه قبلول اونه دهغوی په نيزد هغوی د رواياتو څه اهميت وو. چنانچه يحيی بن سعيد رحمه الله د همام بن يحيی رحمه الله باره کښې نقل کړی دی:

① محمدبن عبدالله بن عمار، د يحيی بن سعيدنه نقل کوی: «ألا تعجب من عبدالرحمن يقول: من فاته شعبة سمع من همام» دې نه پس محمدبن عبدالله رحمه الله فرمائی: «كان يحيیٰ لا يعبأ بهمام».

---

[1]) تلامذه اومشائخ دپاره اوګورئی تهذيب الكمال: ٣٠/٣٠٣-٣٠٢ سير أعلام لنبلاء: ٢٩٧/٧.

[2]) تهذيب الكمال: ٣٠٤/٣٠ تهذيب التهذيب: ٦٨/١١ سير أعلام لنبلاء: ٢٩٨/٧.

[3]) تهذيب الكمال: ٣٠٤/٣٠ تهذيب التهذيب: ٦٨/١١ سير أعلام لنبلاء: ٢٩٨/٧.

[4]) حواله بالا.

[5]) حواله بالا

[6]) حواله بالا

[7]) تهذيب الكمال: ٣٠/٣٠٨ تهذيب التهذيب: ٦٩/١١ سير أعلام لنبلاء: ٣٠٠/٧.

[8]) تهذيب الكمال: ٣٠٨/٣٠ تهذيب التهذيب: ٦٩/١١ سير أعلام لنبلاء: ٣٠٠/٧.

[9]) ٥٨٦/٧.

[10]) تهذيب الكمال: ٣٠٩/٣٠ تهذيب التهذيب: ٦٩/١١ سير أعلام لنبلاء: ٣٠٠/٧ الجرح والتعديل: ١٣٤/٩.

[11]) معرفة الثقات للعجلی: ٣٣٥/٢.

[12]) تهذيب التهذيب: ٧٠/١١.

② په یوه موقع باندې ابرهیم بن عرعره رحمه الله یحیی بن سعید ته اووئیل: «حدثنا عفان، دثنا همام» ابراهیم بن عرعره رحمه الله هم دومره وینا کړې وه چه یحیی بن سعید رحمه الله هغه اورتلو ونې وئیل: «اسکت ویحك» (۱)

لیکن دې سره سره داهم نقل دی چه یوځل داسې اوشو چه ابن ابی عدی رحمه الله «ابن أبي عروبة عن قتادة» په طریق سره یوحدیث بیان کړو نویحیی بن سعید رحمه الله دا روایت قبول نه کړو. هم په دغه مجلس کښې عفان رحمه الله هم ناست وو هغوی اووئیل: «حدثنا همام عن قتادة» اوبیانې هم دغه روایت بیان کړومګرې دې ځل یحیی بن سعید رحمه الله خاموش پاتې شو او په سندباندې هیڅ نکیراونه فرمانیلو. راوی وائی مونږ په دې ډیر حیران شو چه د «ابن أبي عروبة عن قتادة» باندې خو نې نکیر اوفرمائىلو او «همام عن قتادة» په طریق باندې خاموش شو. (۲) هم په دې باندې علامه ذهبی رحمه الله فرمانی چه ددې نه معلومیږی چه سره ددې چه یحیی بن سعید رحمه الله د همام بن یحیی روایاتوسره اتفاق نه کولو مګر آخر دهغوی رائې د همام رحمه الله باره کښې بدله شوې وه. او یابیادخاموشئی اختیارولوسبب داوو چه هغه د همام او ابن ابي عروبة دوارو اتفاق کتلو سره مطمئن شوې وو. (۳) هم دغه شان د عفان رحمه الله نه نقل دی چه یحیی بن سعید رحمه الله به د همام بن یحیی رحمه الله په روایاتوباندې اکثر اعتراض کولو خوچه بیا کله دمعاذ بن هشام آمد اوشو اومونږ دهغه کتاب اوکتلو نو په هغې کښې نې دهغه روایاتونه اکثر دهمام موافق اولیدل په کومو چه به یحیی بن سعید رحمه الله نکیرکولو. نوچه کله نه یحیی بن سعید رحمه الله ته دا معامله معلومه شوه نوهغوی په همام بن یحیی باندې کلام کول پریخودل. (۴)

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی چه دیحیی بن سعید رحمه الله د همام بن یحیی رحمه الله روایاتو نه قبلولووجه داوه چه د خوانئی په عمرکښې یحیی بن سعید رحمه الله په څه مسئله کښې ګواهی ورکړې وه مګرهمام بن یحیی رحمه الله چه هغه وخت د قضاء په عهده باندې وو د یحیی بن سعید رحمه الله د ګواهئی په حواله سره تعدیل نه وو کړې. نوددې خبرې د وجې نه یحیی بن سعید رحمه الله په همام بن یحیی رحمه الله باندې کلام کول شروع کړه اودهمام بن یحیی رحمه الله روایات به نې هم نه قبلول. (۵)هم دغه وجه ده چه عبدالرحمن بن مهدی رحمه الله فرمائی «ظلم يحيى بن سعيد همام بن يحيى، لم يكن له به علم ولا مجالسة، فقال فيه» (۶)

خوددې ټولو باوجود بعض ائمه نه دهغه دحافظې متعلق کلام موجود دې. چنانچه د ابوحاتم رحمه الله نه کله د همام او ابان العطار باره تپوس اوکړې شو چه په دوی کښې کوم یو مقدم دې؟ نوهغوی په جواب کښې اوفرمائیل «همام أحب إلي ما حدث من كتابه وإذا حدث من حفظه، فهما متقاربان في الحفظ والغلط» دغه شان

---

۱) تهذیب الکمال: ۳۰۸/۳۰ تهذیب التهذیب: ۶۹/۱۱

۲) تهذیب الکمال: ۳۰۸/۳۰ تهذیب التهذیب: ۶۹/۱۱

۳) سیرأعلام النبلاء: ۲۹۹/۷.

۴) تهذیب الکمال: ۳۰۸/۳۰ تهذیب التهذیب: ۶۸/۱۱ سیر أعلام لنبلاء: ۲۹۸/۷الجرح والتعدیل: ۱۳۳/۹.

۵) تهذیب الکمال: ۳۰/۳۰۸ سیرأعلام لنبلاء: ۳۰۰/۷.

۶) تهذیب التهذیب: ۷۰/۱۱ سیرأعلام لنبلاء: ۲۹۹/۷.

يزيد بن زريع رحمه الله فرمائی «همام حفظه ردیء وكتابه صالح»[1] ابن سعد رحمه الله فرمائی «كان ثقة، وبما غلط فی الحدیث»[2] ساجی فرمائی «صدوق سیء الحفظ، ما حدث من کتابه فهو صالح وما حدث من حفظه فلیس بشیء» [3]
ددې وجه دا وه چه همام بن یحیی رحمه الله به کتلوسره روایات نه نقل کول اونه به ئی روستو دخپل کتاب طرف ته رجوع کوله، خو چه کله هغه د یوې زمانې نه پس دخپل کتاب طرف ته رجوع اوکړه نوونی فرمائي «كنا نخطئ كثيراً فنستغفر الله تعالى» چنانچه عفان رحمه الله فرمائی «كان همام لا يكاد يرجع إلى كتابه ولا ينظر فيه وكان يخالف فلا يرجع إلى كتابه ثم رجع فنظر في كتبه، فقال: يا عفان! كنا نخطئ كثيراً فنستغفر الله تعالى» [4]
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې تقاضاداده چه د همام بن یحیی رحمه الله هغه روایات چه د هغه نه په آخره کښې روایت کړې شوی دی هغه د هغه د پخوانو روایاتو په مقابله کښې زیات صحیح دی. [5]
لکه چه دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه په دې باندې نص هم موجود دې هغوی فرمائی: «ومن سمع من همام بآخره، فهو أجود، لأن هماماً أصابه في آخر عمره زمانة، فكان يقرب عهده بالكتاب، فكان قل ما يخطئ» [6]
الحاصل همام بن یحیی رحمه الله یوثقه راوی دې اودهغوی په ثقاهت کښې د چاهم اختلاف نشته دې. هم دغه وجه ده چه ارباب صحاح سته دهغه درواياتو تخريج كړې دې. [7]
دهغوی تاریخ وفات کښې درې اقوال دی: ① امام بخاری رحمه الله د محمدبن محبوب نه دهغوی وفات ۱۶۳هجری نقل کړې. ② ابن حبان رحمه الله فرمائی دهغوی انتقال درمضان په میاشت کښې ۱۶۳هجری یا ۱۶۴هجری کښې شوې دې. ③ ابن النعمان رحمه الله فرمائی چه زما بصرې ته په راتلو کښې ۱۶۴یا ۱۶۵هجری کښې شوې وو اوزما د راتګ نه یوه هفته یا دوه هفتې وړاندې همام بن یحیی رحمه الله انتقال شوې وو. [8]
قتادة: دا قتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیز سدوسی بصری رحمه الله دې. د دوی کنیت ابوالخطاب وو اودې د مور نه ړوند پیداشوې وو. ددوی تفصیلی حالات كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه لاندې تیرشوی دی. [9]
معاذة: دامعاذه بنت عبدالله العدویه البصریه رحمها الله ده. ددې کنیت ام الصهباء دې اودا د صله بن اشیم بی بی وه. [10] هغې دحضرت عائشه، حضرت علی، هشام بن عامر، ام عمرو بنت عبدالله بن الزبیر رضي الله عنهم نه د حدیث روایت کړې اود دې نه ابوقلابه، حضرت قتاده، یزید الرشك، ایوب، عاصم

---

[1] تهذيب الكمال: ۳۰۹/۳۰ تهذيب التهذيب: ۶۹/۱۱ سير أعلام لنبلاء: ۳۰۰/۷.
[2] تهذيب الكمال: ۳۰۹/۳۰ تهذيب التهذيب: ۶۹/۱۱ سير أعلام لنبلاء: ۳۰۰/۷.
[3] تهذيب التهذيب: ۷۰/۱۱.
[4] تهذيب التهذيب: ۷۰/۱۱.
[5] تهذيب التهذيب: ۷۰/۱۱.
[6] الإكمال في تهذيب الكمال: ۱۶۸/۱۲.
[7] سير أعلام النبلاء: ۳۰۱/۷.
[8] تهذيب الكمال: ۳۱۰/۳۰ تهذيب التهذيب: ۷۰/۱۱ سير أعلام لنبلاء: ۳۰۱/۷ كتاب الثقات لابن حبان: ۵۸۶/۷.
[9] كشف الباري: ۳/۲.
[10] تهذيب الكمال: ۳۰۸/۳۵ تهذيب التهذيب: ۴۰۱/۱۲ دارالفكر. عمدة القاري: ۴۴۵/۳.

الاحول، سليمان بن عبدالله بصرى، اسحاق بن سعيد او ام الحسن (د ابوبكر غدوى نيا) رحمهم الله وغيره حديث روايت كوى. [1]
ابن معين رحمه الله فرمائى ((ثقة صالح)) [2] ابن حبان رحمه الله د دې ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې. [3]
حضرت معاذه بنت عبدالله ډيره عبادت كونكې ښځه وه. شپې به نې د الله تعالى په عبادت كښې تيرولې. ددې باره كښې تردې پورې وئيلى شوى دى چه دا دخپل خاوند ابوالصهباء صله بن اشيم د انتقال نه پس كله هم نه ده اوده شوې. [4]
حافظ ابن حجر رحمه الله ددې د كرامت يوه واقعه نقل كولوسره ليكى چه د بصرې د يوشيخ ابو بشر وينا ده چه زه حضرت معاذه رحمها الله له راغلم نوهغې ماته دخپلې خيټې شكايت اوكړو اوونى خودل چه د دوائى دپاره راته نبيذ الحر تجويز كړې شوې دى. شيخ فرمائى چه ما د دغه نبيذ يوه پياله راوړله اوهغې ته مې وړاندې كړه. نو هغې د الله تعالى نه دعااوكړه چه اې الله تاته ته ده كه حضرت عائشه رضي الله عنها ماته دا حديث فرمائيلې دې چه رسول الله ﷺ د نبيذ الحر نه منع فرمائيلې ده نوبيا ما ددې نه لرې اوساته. شيخ فرمائى چه دحضرت معاذه دعاكول وو اوهغه پياله د هغې نه اَخوا شوه او څه چه په هغې كښې وو هغه ټول پريوتل او الله تعالى د هغې شكايت هم لرې كړو. [5]
حضرت معاذه رحمها الله به وئيل ((صحبت الدنيا سبعين سنة فما رأيت فيها قرة عين قط)) [6] دحضرت معاذه رحمها الله انتقال په ٨٣هجرى كښې شوې. [7]

شرح حديث

قوله: أن امرأة: همام بن يحيى رحمه الله د سوال كونكې ښځې تصريح نه ده كړې بلكه دائې مبهم پريخودې. مګر شعبه رحمه الله په خپل روايت كښې عن قتاده په طريق سره ددې خبرې تصريح كړې ده چه سائله هم دغه معاذه بنت عبدالله عدويه رحمها الله ده اوددې روايت تخريج اسماعيلى رحمه الله هم كړې دې. دغه شان امام مسلم رحمه الله هم عاصم عن قتاده په طريق سره او د يزيد عن معاذه په طريق سره دحضرت معاذه بنت عبدالله رحمها الله د سائله كيدو تصريح كړې ده. [8]
د امام مسلم رحمه الله د روايت الفاظ دادى: ((.....عاصم عن معاذة قالت: سألت عائشة رضى الله عنها فقلت: ما بال الحائض تقضي الصوم ولا تقضي الصلاة؟ فقالت: أحرورية أنت؟ قلت: بحرورية، ولكنى أسأل. قالت: كان يصيبنا ذلك، فنؤمر بقضاء الصوم ولا نؤمر بقضاء الصلاة)) [9]

---

[1]) تهذيب الكمال: ٣٠٨/٣٥ تهذيب التهذيب: ٤٠١/١٢ دارالفكر.
[2]) حواله بالا.
[3]) ٤٦٦/٥.
[4]) تهذيب الكمال: ٣٠٦/٣٥ تهذيب التهذيب: ٤٠١/١٢ دارالفكر.
[5]) تهذيب التهذيب: ٤٠١/١٢ دارالفكر.
[6]) كتاب الثقات لابن حبان: ٤٦٦/٥.
[7]) عمدة القارى: ٤٥/٣ شرح الكرمانى: ١٩٣/٣.
[8]) فتح البارى: ٤٢٢/١-٤٢١ عمدة القارى: ٤٥/٣ إرشادالسارى: ٣٥٩/١ التوشيح للإمام السيوطى: ٤١٧/١.
[9]) كتاب الحيض باب وجوب قضاء الصوم على الحائض دون الصلاة، رقم الحديث: ٧٦٣.

قوله:: أتجزي:: **تجزي**: د تاء فتحه زاء كسره او آخره كښې ياء بغيرهمزه سره، اوبعض حضر اتو په آخره كښې همزه هم روايت كړې دې او په دواړو صورتونوكښې د "**تقضى**" په معنى كښې دې اودغه شان به "**إحدانا**" د **تجزي** دپاره فاعل شي او **صلاتها** به دمفعول كيدود وجې نه منصوب وى اومطلب دادې چه آيا مونږ به د پاكيدونه پس د خپلو مونځونو قضاء كوو؟ دغه شان دا لفظ "**تجزء**" دتاء په ضمه او په آخره كښې د همزه په ضمه سره هم روايت كړې شوې دې او په داسې صورت كښې به دا د "**تكفى**" په معنى كښې شي.(١)
مگر علامه برماوى رحمه الله په دې باندې رد كولوسره فرمائي چه په دغه ورخوكښې ښځو مونځ نه كوى بيا به دهغې دكافى كيدو سوالې ولې كولې شو؟ مگرحافظ ابن حجر رحمه الله او نورو حضراتو "تكفى" په صورت كښې ددې جملې معنى داسې بيان كړې ده. «**تكفى المرأة الصلاة الحاضرة وهى طاهرة ولا تحتاج إلى قضاء الفائتة فى زمن الحيض؟**» يعنى اوس به د طهردحالت مونځونه كافى شى اود حيض په حالت كښې دفوت شوې مونځونو د قضاء حاجت به پاتې نه شى؟ ددې معنى په اعتبارسره "**تجزء**" په معنى "تكفى" لوستل به صحيح شى او په دې صورت كښې به صلاتها د فاعل كيدو د وجې نه مرفوع شى ليكن مشهوره هم دغه ده چه دا لفظ "**تجزي**" دتاء فتحه زاء كسره سره اولوستلې شى.(٢)

قوله:: أحرورية أنت؟ : **الحروري**: حروراء «د حاء فتحه راء ضمه سره اود واؤ ساكنه نه پس بيا راء ده» طرف ته منسوب دې. دا لفظ الف ممدوده سره اود الف ممدوده نه بغير دواړه شان لوستلې شوې دې. مگر زيات مشهور الف ممدوده سره دې.(٣)
امام مبرد رحمه الله فرمائي چه حروراء طرف ته نسبت كولوسره حروراوى لوستل پكاردى اوهم دغه دهريوهغه لفظ دپاره قاعده ده دكوم په آخره كښې چه الف ممدوده وى ليكن ددې باوجود چه حرورى ونيلې شوې دې نوهغه زوائد حذف كولو سره ونيلې شوى دى.(٤)
حروراء دكوفې نه دوه ميله فاصله باندې واقع د يوكلى نوم دې. هم ددې كلى نه دټولو نه اول د خوارج فتنه راښكاره شوې وه. هروى رحمه الله فرمائي چه خوارج هم دلته راغلې وو او اسيدل ئې شروع كړې وو. اوهغوى په كافى شمير كښې وو. په دې وجه ددغه خارجيانوته ددې ځائې په نسبت سره حورى ونيلې كيدل. نو چونكه د حرورية نه مراد خوارج دى په دې وجه دحضرت عائشه رضي الله عنها د كلام معنى داشوه «**أخارة أنت؟**» يعنى ولې ته خارجيه يئې؟ ځكه چه خوارج په حائضه باندې دهغه مونځونو قضاء هم واجب گرځوى كوم چه ددې نه په ايام حيض كښې فوت شوې وى اود خوارج دا مسئله د اجماع امت خلاف ده.(٥)حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه د خوارج په شان عقيده لرونكې هرسړې حرورى يادېږى

---

١) فتح البارى: ٤٢٢/١ عمدة القارى: ٤٤٥/٣ شرح الكرمانى: ١٩٣/٣ منحة البارى: ٦٥٠/١.
٢) فتح البارى: ٤٢٢/١ عمدة القارى: ٤٤٥/٣.
٣) فتح البارى: ٤٢١/١ التوضيح: ١٠٩/٥ شرح الكرمانى: ١٩٣/٣ منحةالبارى: ٦٥٠/١ عمدة القارى: ٤٤٦/٣.
٤) فتح البارى: ٤٢١/١.
٥) التوضيح: ١٠٩/٥ شرح الكرمانى: ١٩٣/٣ فتح البارى: ٤٢١/١ عمدة القارى: ٤٤٦/٣ منحة البارى : ٦٥٠/١ إرشاد السارى: ٣٥٩/١.

ځکه چه د خوارج فتنه چاچه دحضرت علی رضی الله عنه خلاف د بغاوت جهنډا اوچته کړه اول هم ددغه ښار حروراء نه اوچته شوې وه اوهم په دې نسبت سره دغه خلقو ته حروری هم وئیلی کیږی.[1]
د خولرجو ډیر لونی لونی فرقې دی اوټول په دې عقیده باندې متفق دی چه صرف اوصرف قرآنی احکام اخستل دی او احادیث وغیره مطلقاً نه اخستل. اودا خلق په حائضه باندې دمونځونوقضاء هم واجب ګرځوی ځکه چه په دې باره کښې قرآن کریم خاموش دې. اودعدم قضاء حکم د احادیثو نه مستنبط دې اواحادیث داخلق د سر نه منی نه.[2]
او هم ددې وجې نه حضرت عائشه رضی الله عنها د استفهام انکاری په توګه سائله (حضرت معاذه) ته اووئیل ولې ته خارجیه یئی؟ ځکه چه هم دغه هغه خلق کښې داهل حق نه جداشوی دی اود سنت مکمل مخالفت کوی. چونکه دحضرت معاذه بنت عبدالله د سوال کولوپه انداز کښې څه ناڅه انکار او په دې حکم باندې دحیرانتیابونی وو. په دې وجه حضرت عائشه رضی الله عنها په سختئی سره جواب ورکړو. خوچه کله حضرت معاذه بنت عبدالله تصریح اوکړه چه نه، نه زه د دغه ډله نه هیڅ کله نه یم اونه ما د څه عناد دوجې نه دا سوال کړې دې بلکه ماخو صرف دعلم دطلب په غرض سره ددې مسئلې تپوس کړې دې. لکه څنګه چه د صحیح مسلم د روایت په حواله اوس نیزدې تیر شو نو حضرت عائشه رضی الله عنها ددې خبرې نه پس پوهه شوه چه او واقعی داښځه د دلیل طلبګاره ده. نو بیا هغې هم د دلیل په توګه د رسول الله صلی الله علیه وسلم عملی ژوند پیش کولوباندې اکتفا اوکړه اودڅه قسم علت ئی هم بیان نه کړو.[3]
دحضرت عائشه رضی الله عنها په عدم قضاء صلوات باندې استدلال: د روایت نه معلومیږی چه حضرت عائشه رضی الله عنها په عدم قضاء صلوات باندې دحضورپاک دطرف نه د قضا حکم نه کیدو سره استدلال کړې دې اوهم په دغه استدلال باندې هغوی اکتفاکړې ده. علامه ابن دقیق رحمه الله فرمائی چه په دې استدلال کښې دوه احتمالات دی:
① رومبی احتمال دادې چه حضرت عائشه رضی الله عنها دعدم قضاء صلوات حکم ددې خبرې نه اخذ کړوچه ادا خو ساقط ده لهذا قضا به هم ساقط وی په دې شرط چه ددې په مقابله کښې څه معارض نه وی لکه چه د روژې ادا ساقط ده مګر قضا ساقط نه ده ځکه چه د روژې په سلسله کښې د وجوب قضا حکم داحادیثو نه ثابت دې.
② دویم احتمال دادې چه پخپله ضرورت ددې خبرې تقاضا کوی چه ددې (مونځونود قضا) په سلسله کښې حکم موجود کیدل پکاردی ځکه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارکه زمانه کښې به هم حیض عارضه پیښیده. خو چه کله ئی ددې باره کښې څه حکم اونه فرمائیلو نودا په دې خبره باندې دال دې چه دمونځونو قضابه واجب نه وی. اوبیا دې خبرې ته نور تقویت په دې خبره سره هم ملاویږی چه دې سره متصل د روژو د قضا حکم ورکړې شوې دې. لکه څنګه چه عاصم عن معاذة طریق سره امام مسلم رحمه الله روایت کړې دې.[4] اودا دویم احتمال زیات بهتردې.[5]

---

[1] فتح الباری: ۴۲۱/۱.
[2] التوضیح: ۱۱۰/۵ فتح الباری: ۴۲۱/۱عمدة القاری: ۴۴۶/۳.
[3] حواله بالا.
[4] صحیح الإمام مسلم کتاب الحیض باب وجوب قضاء الصوم علی الحائض دون صلاة، رقم الحدیث: ۷۶۳.
[5] التوضیح: ۱۱۰/۵عمدة القاری: ۴۲۱/۱.

دحروريه تعارف: علامه عینی رحمه الله لیکلی دی چه دحروریه شپږ لونی لونی فرقې اوډلې دی. ① ازارقه ② صفریه ③ نجدات ④ عجارده ⑤ اباضیه ⑥ ثعالبه اوباقی ټول ددې څانګې دی. دی خلقو دحضرت علی رضی الله عنه خلاف بغاوت کړې وو. ددې ټول متفقه عقیده ده چه د حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت عثمان رضی الله عنه د براءت اعلان اوکړنی اودا عقیده دهغه خلقو په نیز په هرې یوه نیکئی باندې مقدم ده اوددې عقیدې نه بغیردا خلق تروادونوپورې نه کوی اونه ئی ورکوی. دې خلقو دحضرت علی رضی الله عنه خلاف د بغاوت جهنډا هغه وخت اوچت کړې وه کوم وخت چه حضرت علی رضی الله عنه ابوموسی اشعری رضی الله عنه او حرت عمرو بن العاص رضی الله عنه د خپل طرف نه حکم مقررکړې وو خکه چه دغه خلق په دې فیصله باندې راضی نه وو اودې خلقو وئیل «شككت فى أمرالله وحكمت عدوك» اودغه شان دا جګړه اوږده شوه اوچه کله د هغوی شمیر اته زره ته اورسیدونودې خلقو بغاوت اوکړو. ددوی امیر ابن الکواعبدالله وو. ددې په کتو سره اول حضرت علی رضی الله عنه حضرت ابن عباس رضی الله عنهما وراولیګلوچه داخلق پوهه کړی. ابن عباس رضی الله عنهما هغه خلقو له لاړو خبرې اترې ئی ورسره اوکړې اود خوارج نه دوو زرو کسانو توبه ویستله او رجوع ئی اوکړه. باقی چه کوم شپږ زره پاتې شوې وو نوبیا پخپله حضرت علی رضی الله عنه دهغوی طرف ته روان شو اوهغوی سره ئی جنګ اوکړو. (١)

شراح لیکلی دی چه دحضرت عائشه رضی الله عنها کلام په استفهام انکارې باندې مبنی دې چه اې داخود خوارج طریقه ده اوډیره خرابه طریقه ده ولې ستاهم دغه طریقه ده؟(٢)

«**أحرورية؟**» خبردې او «**أنت**» مبتداء دې چه مؤخر دې. شارحینولیکلی دی چه دلته دخبرمقدم کیدل اود مبتداء مؤخرکیدل دحصرد فائدې دپاره دی. یعنی مطلب دادې چه ته هم حروریه یئې؟ اوبعض حضراتودا لفظ منصوب هم روایت کړې دې اوپداسې صورت کښې په ترکیبی اعتبارسره به په ماقبل کښې ناصب مقدر وی او «**أنت**» به دتاکید دپاره وی اوتقدیری عبارت به داسې شی «كنت أو صرت حرورية أنت؟»(٣)

قوله: مع النبی ﷺ: د حضورپاک دمعیت نه مراد عهدنبوی دې اومقصد داخودل دی چه حضورپاک زمونږ ددې حیض دحالت نه خبر هم وو او دغه شان دحیض په حالت کښې په ایام حیض زمونږ د مونځ نه کولونه هم خبر وو مګر د دې باوجود حضورپاک کله هم د دغه مونځونود قضا راوړلو حکم نه دې ورکړې. که چرې ددې مونځونو قضا واجب وه نو ضرور به حضورپاک حکم فرمائیلو. (٤)

خکه چه په ترک واجب باندې خاموشی او سکوت جائزنه دې. (٥)

قوله: فلا يأمرنا به: یعنی حضورپاک ﷺ مونږ ته دمونځونود قضاحکم نه فرمائیلو بلکه حضورپاک به مونږ ته صرف د روژو د قضا راوړلو حکم راکولو. (٦)

---

(١) عمدة القاری: ٤٤/٣.
(٢) شرح الکرمانی: ١٩٣/٣فتح الباری: ٤٢١/١عمدة القاری: ٤٤٥/٣ منحة الباری:٦٥٠/١.
(٣) شرح الکرمانی: ١٩٣/٣ عمدة القاری: ٤٤٥/٣.
(٤) شرح الکرمانی: ١٩٣/٣ عمدة القاری: ٤٤٦/٣ إرشادالساری: ٣٥٩/١.
(٥) شرح الکرمانی: ١٩٣/٣ إرشادالساری: ٣٥٩/١.
(٦) عمدة القاری: ٤٤٦/٣ منحة الباری:٦٥٠/١إرشادالساری: ٣٥٩/١.

قوله: أوقالت فلا تفعله: او د شك دپاره دي. علامه کرماني رحمه الله فرمائي په ظاهره دا شك روايه حضرت معاذه بنت عبدالله طرف ته واقع شوي دي. [1]

داسماعيلي رحمه الله د روايت آخري کلمات داسې دي: «فلم نكن نقضي ولم نؤمر به» حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه «فلم نكن نقضي» سره دعدم وجوب قضاء صلوات باندې استدلال «فلم نؤمر به» په مقابله کښې زيات واضح دې ځکه چه «لم نؤمر به» يوعام دليل دې اودعام دليل نه استدلال کولوکښې مناقشه ممکن ده چه دعام دليل نه استدلال کولوباندې اکتفاکړې شوې ده په خلاف د «فلم نكن نقضي» ځکه چه داجمله په دې امرکښې واضحه ده چه موږ ښځو به دهغه مونځونو قضا نه کوله. [2]

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائي چه "تجزي" د تقضي په معنی کښې دې اود قيامت والا ورځې ته يوم الجزاء هم په دې وجه وائي چه په هغه ورځ به خلقو ته د هغوی د اعمالو بدله ور کولې شي. [3]

شراح رحمهم الله فرمائي چه داحديث په دې مسئله کښې د اجماع امت بنياد اواصل دې چه حائضه ښځې به د ايام حيض فوت شوو مونځونو قضا نه کوي او په دې مسئله کښې د چا هم اختلاف نشته دې بغير د خوارج نه اوچونکه د خوارج په ګمراه کيدو باندې دټولو اتفاق دې اوهغوی د مسلمانانو د جماعت نه خارج دی په دې وجه دهغوی د اختلاف څه حيثيت هم نشته دې. چنانچه معمر رحمه الله دامام زهري رحمه الله نه نقل کوی چه حائضه به د روژو قضا خوکوی ولې دمونځونو قضابه نه کوی. په دې باندې معمر رحمه الله د امام زهري رحمه الله نه سوال اوکړو چه ددې دليل څه دې؟ نوامام زهري رحمه الله جواب ورکړو چه ددې دليل اجماع امت دې ځکه چه په هره مسئله کښې قوی سند ملاويدل ممکن نه دی. [4]

علامه نووي رحمه الله فرمائي: «أجمع المسلمون على أن الحائض والنفساء لا تجب عليهما الصلاة والصوم وعلى أنه لا يجب عليهما قضاء الصلاة، وعلى أنه عليهما قضاء الصوم» [5] نورفرمائي «أجمعت الأمة على أنه يحرم عليها الصلاة فرضها ونفلها، وأجمعوا على أنه يسقط عنها فرض الصلاة، فلا تقضي إذا طهرت» او بيا د ابوجعفر بن جرير امام ترمذي او ابن المنذر رحمه الله په حواله سره په عدم قضاء صلوات او قضاء صوم باندې اجماع نقل کړې ده. [6]

او علماء کرامو په دې دواړو کښې د فرق وجه دا بيان کړې ده چه مونځونه زيات هم وی اوهره ورځ مکرر هم وی ځکه چه د مونځونو په قضا کولوکښې مشقت اوحرج دې. خو روژې په ټول کال کښې يو ځل راځي په دې وجه ددې په قضا کولوکښې خاص مشقت نه وی. [7] بعض حضرات فرمائي چه اسلاف

---

[1]) شرح الكرماني: ۱۹۳/۳فتح الباري: ۴۲۱/۱عمدة القاري: ۴۴۶/۳ منحة الباري:۶۵۰/۱إرشادالساري: ۳۵۹/۱.

[2]) إرشادالساري: ۳۵۹/۱.

[3]) فتح الباري: ۴۴۲/۱.

[4]) شرح الكرماني: ۱۹۳/۳ عمدة القاري: ۴۴۶/۳.

[5]) المجموع شرح المهذب: ۳۸۳/۲عمدة القاري: ۴۴۶/۳.

[6]) المجموع شرح المهذب: ۳۸۳/۲ والجامع الترمذي، كتاب الحيض باب ماجاء في الحائض أنها لاتقضي الصلاة والإجماع لابي بكر محمدبن إبراهيم بن المنذر النيسابوري ص: ۳۹مكتبة الفرقان، عجمان.

[7]) شرح الكرماني: ۱۹۳/۳ عمدة القاري: ۴۴۶/۳ منحة الباري:۶۵۰/۱.

په حائضه ښځوته داحکم ورکولو چه هغوی دې دهرمونځ په وخت په اودس کښې قبلې ته مخ کړی اود الله تعالى ذکر دې کوی اودا عمل دغه حضرات دمسلمانانو ښځو طريقه او د عمل طرز ښائى اوهم دغه د عقبه بن عامر او مکحول رحمه الله نه نقل دی. [1] عبدالرزاق رحمه الله فرمائى چه ماته داخبره رارسيدلې ده چه حائضه ښځوته به حکم ورکولې شو چه هغه دې د هرمونځ په وخت په اودس کښې کيږى. [2]
د حضر ت عطاء رحمه الله نه نقل دې چه ماته داسې هيڅ خبرنه دې رسيدلې مگر زما په نيزدا يوخوښ کړې شوې عمل دې. ليکن ابوعمر رحمه الله فرمائى چه حضرات فقهاء کرام داعمل مکروه گڼړى اوهم داد غه خبره د سعيدبن عبدالعزيز رحمه الله نه هم نقل ده. او ابوقلابه رحمه الله وائى چه ددې سند هيڅ اصل ماته سره د لټون نه نه دې ملاؤشوې. البته د فقه حنفى کتاب منية المغني کښې ذکردى چه دحائضه دپاره مستحب دى چه هغه دې دهرمونځ په وخت کښې اودس کوى اود خپل کور په جومات کښې دې کينى او په څومره وخت کښې چه مونځ کولې شى هم دومره اندازه باندې دې دالله تعالى حمد اوثنا بيانوى، دې دپاره چه په داسې کولوسره دهغې د مونځ عادت باطل اوخراب نه شى. [3]
صاحب د درايه فرمائى چه دحائضه دپاره په ايام حيض کښې دهرمونځ بدله کښې د هغې دپاره د هغې د ايام طهر د مونځونو ثواب ليکلې کيږى. [4]
دحائضه متعلق يو سوال دا پيداکيږى چه آيا حائضه له د ترک صوم سره د قضاء صوم حکم ورکړې شوې دې يا داحکم خان له ورکړې شوې دې؟ نوجواب دادې چه د امر اول تعلق ترک صوم سره دې اود قضاء صوم حکم جدا ورکړې شوې دې. بعض حضر ات فرمائى چه د حائضه د طرف ته هم د روژې حکم متوجه کيږى مگر په داسې معنى کښې چه هغه به دا روستو کولوسره ساتى لکه چه دمحدث طرف ته د مونځ حکم متوجه کيږى خوچه ترکومې حدث موجوددې دهغه مونځ به نه صحيح کيږى. [5]ليکن داخبره صحيح نه ده څکه چه په ايام حيض کښې په ښځه باندې روژه څنگه واجب کيدې شى سره ددې چه په دغه ورځوکښې په حائضه باندې روژه ساتل حرام دى اوهغه هم دداسې سبب په وجه دکوم ختمول چه د ښځې د اختيارنه بهردى. دمحدث حدث خو يوداسې سبب دې دکوم ختمول چه د محدث په اختيارکښې دى. [6]

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حديث ترجمة الباب سره مناسبت دحديث دټکړې «فلا يأمرنا به»، أي: لايأمرنابقضاء الصلاة په واسطه سره دې او په دوارو کښې دعدم قضاء صلوات حکم ذکر دې. [7]

۲۱ - باب: اَلنَّومِ مَعَ الْحَائِضِ وَهِيَ فِيْ ثِيَابِهَا

---

[1]) التوضيح: ۱۱۱/۵ عمدة القارى: ۴۴۶/۳.
[2]) مصنف عبدالرزاق كتاب الحيض باب وضوء الحائض عندوقت كل صلاة: ۳۱۹/۱ رقم الحديث: ۱۲۲۲.
[3]) البحرالرائق: ۲۰۳/۲ دارالمعرفة حاشية ابن عابدين، باب الحيض، مطلب: لوأفتى مفت بشيء من هذا الأقوال...... الخ: ۲۹۰/۱ دارالفكر، عمدةالقارى: ۴۴۶/۳.
[4]) حواله بالا.
[5]) شرح الكرمانى: ۱۹۳/۳ التوضيح: ۱۱۱/۵ عمدة القارى: ۴۴۶/۳ منحة البارى: ۶۵۰/۱.
[6]) شرح الكرمانى: ۱۹۳/۳ التوضيح: ۱۱۱/۵ عمدة القارى: ۴۴۶/۳.
[7]) عمدة القارى: ۴۴۶/۳.

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه په دواړوابواب حائضه سره متعلق په یو یوحکم باندې مشتمل دی. (۱)

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله داحدیث د باب من سمی النفاس حیضاً لاندې راوړې دې. اوس دلته نی اعاده کوی او د دغه پورته عنوان باب: اَلنَّوْمِ مَعَ الْحَائِضِ وَهِيَ فِيْ ثِيَابِهَا نی قائم کړو. اودبخاری رحمه الله مقصد داحکم مستنبط کول دی چه حائضه سره هم په یوه بستره کښې سملاستل جائزدی البته دا ضروری دی چه هغې دې کپړې اغوستې وی. (۲)

شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه زما په نیز دامام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمة الباب سره په هغه خبره باندې رد کول دی چه د امام ابوداؤد رحمه الله تخریج کړې شوې روایت سره متوهم اومترشح کیږی. دامام ابوداؤد رحمه الله تخریج کړې شوې روایت دادې: «عن عائشة أنها قالت: كنت إذا حضت نزلت عن المثال علی الحصیر، فلم نقرب رسول الله صلی الله علیه وسلم ولم ندن منه، حتی نطهر» (۳)

ځکه چه د امام ابوداؤد رحمه الله دتخریج کړې شوی دې روایت نه معلومیږی چه دحیض په حالت کښې به ازواج مطهرات رسول الله صلی الله علیه وسلم ته نه نیزدې کیدې. حال دادې چه دا خبره د ډیرو صحیح روایاتو خلاف ده. په دې وجه په دې روایت تاویل کول ضروری دی. چنانچه یو تاویل داکړې شوې دې چه دا روایت منسوخ دې. بل دا چه په دې روایت کښې د قرب نه مراد جماع ده او ښکاره خبره ده چه دجماع مراد کیدو په صورت کښې په احادیثو کښې تضاد نه پاتې کیږی. او دریم تاویل داکړې شوې دې چه داعدم دنو اوعدم قرب به د ازواج د طرف ه کیدلو، د حضورپاك د طرف نه به نه کیدلو، بلکه حضورپاك به ازواج رانیزدې کولې لکه چه په ډیرو صحیح روایاتو کښې ذکر دی او په داسې موقعه باندې د ازواج د طرف نه عدم دنو او عدم قرب ځکه بعیدنه دې چه په داسې حالت کښې د ښځو مزاج خرابیږی اوخاوندته ورنیزدې کیدو ته نی زړه نه کیږی. (۴)

ابن رسلان رحمه الله فرمائی چه د سنن ابی داؤد روایت د ابن عباس رضی الله عنهما او ابوعبیدسلیمان رحمه الله مستدل دې ځکه چه ددې حضراتو په نیز حائضه سره په هیڅ توګه هم مباشرت جائزنه دې، لکه څنګه چه امام نووی رحمه الله حکایت کړې دې مګر دا قول شاذدې. (۵)

شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه د حائضه سره مباشرت په دریو طریقو باندې دې یا ددې درې صورتونه دی. هم ددې نه یوصورت دادې چه مباشرت د نامه نه پورته اود زنګونونه ښکته دبدن حصه کښې په لاس یا ذکر وغیره په ذریعه وی اودا صورت په اجماع سره جائز دی. البته علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د ابوعبیدسلیمان رحمه الله وغیره په نیز دا صورت هم ناجائز دې مګر داقول شاذ اومنکردې او احادیث صحیحه صریحه «فی مباشرت النبی صلی الله علیه وسلم فوق الإزار» دوجې نه مردود دې. (۶)

---

۱) عمدة القاري:۳/٤٤٧.

۲) فتح الباري لابن رجب: ۲/۱۳٦عمدة القاري: ۳/۱٤۷.

۳) سنن أبي داؤد کتاب الحیض باب في الرجل یصیب منها مادون الجماع رقم الحدیث:۲۷۱.

٤) الکنزالمتواري: ۳/۲۸۷تعلیقات علی بذل المجهود: ۲/۲۹۲.

۵) الکنزالمتواري: ۳/۲۸۷تعلیقات علی بذل المجهود: ۲/۲۹۲.

٦) أوجز المسالک: ۱/۵۸۰ الکنزالمتواري:۳/۲۸۷.

الحديث الأول

[۳۲۲]- حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، حَدَّثَتْهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: حِضْتُ وَأَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الخَمِيلَةِ، فَانْسَلَلْتُ فَخَرَجْتُ مِنْهَا، فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِي فَلَبِسْتُهَا، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنُفِسْتِ» قُلْتُ: نَعَمْ، فَدَعَانِي، فَأَدْخَلَنِي مَعَهُ فِي الخَمِيلَةِ قَالَتْ: وَحَدَّثَتْنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كَانَ يُقَبِّلُهَا وَهُوَ صَائِمٌ» «وَكُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ مِنَ الجَنَابَةِ»[1]-[ر ۲۹۴]

ترجمه: دحضرت ام سلمه ﷞ نه روایت دې چه زه رسول الله ﷺ سره په څادر کښې ملاسته وو چه په ماحیض راغلو. په دې وجه زه په مزه یا غلې غونډې د څادر نه اووتلم او خپلې دحیض کپړې مې واغوستې. نومانه حضورپاك تپوس اوکړو آیا په تاحیض راغلې دې؟ نوما عرض اوکړو اوجی! بیا حضورپاك زه راؤغوښتم او خپل ځان سره ئې په څادر کښې پټه کړم. د ام سلمه ﷞ داهم بیان دې چه نبی کریم ﷺ به د روژې په حالت کښې هم ښکلول کول اوما او حضورپاك به هم په یولوښی د جنابت غسل کولو.

تراجم رجال

سعدبن حفص: دا سعد بن حفص الطلحی ﷫ دې. ددوی کنیت ابومحمد دې. جمال الدین مزی ﷫ ددوی صرف د شیبان بن عبدالرحمن ﷫ نه روایت کول لکلی دی.[2] د دوی احوال **کتاب الوضوء باب من لم یر الوضوء إلا من المخرجین من القبل والدبر** لاندې تیرشوی دی.

شیبان: دا شیبان بن عبدالرحمن تیمی نحوی بصری مؤدب ﷫ دې ددوی کنیت ابومعاویه دې. ددوی حالات **کتاب العلم باب کتابة العلم** لاندې تیرشوی دی.[3]

یحیی: دا مشهور امام یحیی بن ابی اکثیرطائی یمامی ﷫دې. ددوی کنیت ابومعاویه دې. ددوی حالات **کتاب العلم باب کتابة العلم** لاندې تیرشوی دی.[4]

أبوسلمة:دا حضرت عبدالرحمن بن عوف ﷛ خوئی دمدینې منورې د فقهاء سبعه نه یوفقیه او مشهور تابعی دې.[5] امام مالك ﷫ فرمائی چه ددوی هم داکنیت ددوی نوم دې.[6] خو بعض حضراتو ددوی نوم عبدالله خودلې دې او څه نورو حضراتو ددوی نوم اسماعیل خودلې دې.[7] امام نووی ﷫

---

[1]) قوله: أم سلمة: الحديث، مرتخريجه فی كتاب الحيض فی باب من سمی النفاس حيضاً رقم الحديث: ۲۹۸.

[2]) تهذيب الكمال: ۲۶۰/۱۰.

[3]) كشف الباری: ۲۶۳/۲.

[4]) كشف الباری: ۲٦٧/٤.

[5]) تهذيب الأسماء واللغات: ۲٤٠/۲.

[6]) تذكرة الحفاظ: ٦٣/۱ تهذيب الكمال: ۳۳/۳۷٥.

[7]) تهذيب الكمال: ۳۷۱/۳۳سير أعلام النبلاء: ۲۸۷/٤.

فرمائی «والصحيح المشهور هو الأول» (۱) ددوی حالات كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتساباً من الإيمان لاندې تیر شوی دی. (۲)

زینب بنت أبي سلمة: داد حضورپاك ﷺ ربيبه حضرت ام سلمه رضي الله عنها لور زینب بنت ابی سلمه عبدالله بن عبدالأسد بن هلال مخزومیه قرشیه رضي الله عنها ده. ددې نوم بره وو حضورپاك په زینب باندې بدل کړو. (۳) ددوی حالات كتاب العلم باب الحياء في العلم لاندې تیرشوی دی. (۴)

أم سلمة: دا ام المؤمنین ام سلمه هندبنت ابی امیه رضي الله عنها ده. (۵) ددوی حالاتِ كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل لاندې تیرشوی دی. واضحه دې وی چه په سندکښې دوه ابوسلمه دی اول ذکرشوی ابوسلمه تابعی دې اودویم ذکرشوې ابوسلمه صحابی رسول ﷺ اود حضرت ام المؤمنین ام سلمه رضي الله عنها رومبې خاوند اودحضرت زینب بنت ام سلمه رضي الله عنها پلاردې. (۶)

شرح حديث

ددې باب لاندې چه امام بخاری رحمه الله کوم حدیث راوړې دې هغه په دریو احکامو باندې مشتمل دې کوم چه دادی: ① حائضه سره د سملاستو او اوده کیدو جواز. ② د روژې په حالت کښې د بی بی ښکلولوجواز. ③ د خاوند اوښځې په یولوښی سره غسل کولو جواز.

ددې پورته ذکرشوو احکامو نه دړومبی حکم سره متعلق ټول ابحاث باب من سمی النفاس حیضاً لاندې تیرشوی دی.

قوله: خملية: دلته په روایت کښې د خملية لفظ راغلې دې خو باب من سمى النفاس حيضاً کښې هم په دې روایت کښې خمصة لفظ راغلې وو. خمصة نقش والا څادر ته وائی اوخملة جالیدار څادر ته وائی اوس په دواړو کښې صحیح کوم یودې؟ علامه کرمانی رحمه الله وائی چه په دواړو کښې هیڅ منافات او تضاد نشته دې. خملة په نسبت د خمصة زیات اعم دې لهذا عین ممکن دی چه هغه څادر هم دواړه شان وی یعنی جالیدار هم وی اومنقش هم. (۷)

قوله: معه: معه ظرف حال واقع دې او په داسې صورت کښې به معنی داسې شی پس زه حضورپاك په څادرکښې کړم حال دادې چه زه د حضورپاك په معیت کښې ووم یا ماته د حضورپاك معیت حاصل وو. (۸) په روایت کښې خملة دوه ځل راغلې دې اود دویم ځل نه هم عین اول مراد دې یعنی په شروع کښې چه هغه رضي الله عنها وه واپس راتلوسره حضورپاك هغه رضي الله عنها هم په هغه څادرکښې کړې وه څکه چه

---

(۱) تهذيب الأسماء واللغات: ۲/ ۲٤۰.
(۲) كشف الباري: ۲/ ۳۲۳.
(۳) تهذيب الكمال: ۳۵/ ۱۸۵ معرفة الصحابة لأبي نعيم: ۵/ ۲۳۹ رقم الترجمة: ۳۸۸٤.
(٤) كشف الباري: ٤/ ۶۱۰.
(۵) كشف الباي: ٤/ ۳۹۳.
(۶) شرح الكرماني: ۳/ ۱۹٤ عمدة القاري: ۳/ ٤٤۷.
(۷) شرح الكرماني: ۳/ ۱۹٤.
(۸) حواله بالا.

معرفه كله معرفه راواپس كړې شي نود ثاني معرفه نه مراد عين هم هغه اول وي.[1] اوكوم لفظ نكره چه اول ذكرشوي په هغې كښې موجود الف لام كښې دوه احتمالات دي. الف لام دعهد ذهني هم كيدې شي او دجنس دپاره هم كيدې شي.[2]

قوله: قالت: شراح كرامو ليكلي دي چه د قالت فاعل حضرت زينب بنت ابوسلمه رضي الله عنها ده او د ظاهري الفاظونه سره ددې چه دا معلوميږي چه داتعليق دې مگر سياق كلام دې طرف ته مشير دې چه دادسندمذكورلاندې داخل دې اومعلق روايت نه دې.[3]

قوله: وحدثتني: ددې جملې معطوف عليه مقدر دې كوم چه د قالت قول دپاره مقوله جوړيږي او تقديري عبارت ئې داسې دې ((قالت (زينب): هذاالقول وحدثتني أم سلمة)).[4]

قوله: وكنت: علامه كرماني رحمه الله فرماني چه د كنت عطف په قالت باندې كول صحيح نه دي. (ځكه چه قالت ضمير زينب بنت ابي سلمه رضي الله عنها طرف ته راجع دې او په كنت كښې داسې هيڅ مرجع نشته لهذا دعطف كولو په صورت كښې به په معنى كښې خرابي لازم راځي) اونه ددې عطف په حدثتني باندې كول صحيح دي (ځكه چه په دې صورت كښې به هم معنوي خرابي لازمي راځي). هغه فرمائي چه زما په نيز ددې عطف "أن النبي" باندې دې چه دحدثتني دپاره مفعول به واقع كيږي اوداسې هيڅ قسم خرابي نه لازمي كيږي[5]خو علامه عيني رحمه الله فرماني د كنت عطف په حدثتني باندې په تقدير قالت دې اوځنگه چه حدثتني مقوله جوړيږي دقالت دپاره هم دغه شان داجمله هم د قالت دپاره مقوله جوړيږي اوتقديري عبارت به ئې داسې شي ((قالت (زينب): وحدثتني (أم سلمة) وقالت (أم سلمة): كنت أغتسل))[6]

قوله: أغتسل أنا والنبي: دلته د أغتسل نه پس د ضمير منفصل اظهاركړې شوې دې دې دپاره چه پدې دلفظ "النبي" عطف صحيح وي. نور "النبي" بربناء مفعول معه منصوب لوستل هم صحيح دي[7]

قوله: من إناء واحد من الجنابة: دمن ابتدائيه تعلق په دواړو مقاماتوكښې أغتسل سره دې. په دې باندې دې دا اشكال نه وي چه د دوو كلمات ابتدائيه تعلق يوفعل سره ځنگه ممكن دې؟ ځكه چه ددوو ابتدائيه كلماتو تعلق يوفعل سره هغه وخت ممتنع وي كله چه دواړه د يوجنس نه وي. لكه د دوو ځايونونه ابتدا كول اوداسې وينا كول ((خرجت من البصرة من الكوفة)) يا د دوو زمانونه ابتدا كول او داسې وئيل ((مارأيت زيدا من شهر من سنة)) نودا وئيل جائزنه دي ځكه چه جنس يودې. خوكه چرته جنس

[1] شرح الكرماني: ۱۹٤/۳عمدة القاري: ٤٤٧/۳.
[2] شرح الكرماني: ۱۹٤/۳.
[3] شرح الكرماني: ۱۹٤/۳عمدة القاري: ٤٤٧/۳.
[4] شرح الكرماني: ۱۹٤/۳عمدة القاري: ٤٤٧/۳.
[5] شرح الكرماني: ۱۹٤/۳فتح الباري: ٤۲۱/۱.
[6] عمدة القاري: ٤٤٧/۳.
[7] شرح الكرماني: ۱۹٤/۳عمدة القاري: ٤٤٧/۳.

يو نه وى نوددوو كلمات ابتدائيه هم يوفعل سره تعلق كيدې شى لكه چه «من إناء واحد من الجنابة» كښې چه دې. د اول تعلق عين سره اوددويم تعلق معنى (جنابت) سره دې. (۱)
علامه زكريا انصارى رحمه الله فرمائى چه ددواړو كلمه د "من" تعلق أغتسل سره دې رومبئ كلمه "من" ابتدائيه ده اودويمه كلمه د "من" تعليليه ده. (۲) اوبيائى دويم احتمال هم ذكركړو په كوم كښې چه "من" دواړو خايونو كښې ابتدائيه ګرخولې شوې دې. (۳)

قوله: كان يقبلها وهوصائم:

دروژې په حالت كښې د بى بى دښكلولوحكم اود فقهاؤ اختلاف: ابن المنذر رحمه الله فرمائى چه د فقهاؤ په دې مسئله كښې اختلاف دې چه په روژه كښې د بى بى ښكلول څنګه دى؟ بعض ددې رخصت وركړې او هم دغه خبره حضرت عمر، حضرت ابوهريره، حضرت ابن عباس اوحضرت عائشه صديقه رضي الله عنهم نه نقل ده. (۴) اود تابعين نه حضرت عطاء، امام شعبى اوامام حسن رحمهم الله هم دغه مذهب دې. (۵). اوهم داد امام احمد رحمه الله او امام اسحاق رحمه الله هم قول دې. قاضى عياض رحمه الله فرمائى چه صحابه كرام رضي الله عنهم او تابعين رحمهم الله يولوئى جماعت د خاونددپاره د روژې په حالت كښې ښځه ښكلول مباح ګرخولى دى (۶) اود سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه هم دغه مذهب وو (۷) ابن ابى شيبه رحمه الله دا مباح ګرخونكو كښې حضرت على حضرت عكرمه حضرت ابوسلمه بن عبدالرحمن اومسروق بن الاجدع رحمهم اله نومونو اضافه هم كړې ده. (۸)
د امام شافعى رحمه الله مذهب: علامه نووى رحمه الله د امام شافعى رحمه الله مذهب نقل كولوسره فرمائى چه كه روژه دار ته د خپل شهوت د راؤچتيدو انديښنه نه وى نودهغه دپاره سره ددې چه خپله ښځه ښكلول حرام نه دى ليكن اولى اوبهتر هم دغه دى چه په روژه كښې دې ښكلول نه كوى البته د ښكلولو په صورت كښې به داسې هم نه شى وئيلې چه دا فعل مكره دې څكه چه پخپله دحضورپاك نه دخپلو بيبيانو ښكلول د روژې په حالت كښې ثابت دى. اوباوجود رسول اكرم صلى الله عليه وسلم ددې فعل د ثبوت دې ته

---

(۱) شرح الكرمانى: ۱۹٤/۳عمدة القارى: ۳/٤٧ أرشاد السارى: ٤/۳۵۹منحة البارى: ۱/۶۵۲
(۲) منحة البارى: ۱/۶۵۲-۶۵۱
(۳) منحة البارى: ۱/۶۵۲
(٤) رواه عن عمر مالک فى المؤطا ص: ۱٤٨وعبدالرزاق فى المصنف: ٤/۱۸۵(۷٤۲۰) وابن أبى شيبة:۶/۲٤۲ (۹۵۰۰) ورواه عن أبى هريرة مالک فى المؤطا:ص: ۱٤٨ وعبدالرزاق فى المصنف: ٤/۱۸۶-۱۸۵(۷٤۲۲-۷٤۲۱) وابن أبى شيبة: ۶/۲۳۹ (۹٤۹۰) ورواه عن ابن عباس، عبدالرزاق: ٤/۱۸۵-۱۸٤(۷٤۱۳، ۷٤۱۶) وابن أبى شيبة:۶/۲٤۹ (۹٤۹۳-۹٤۹۲) ورواه عن عائشة مالک فى المؤطا ص: ۱٤٨وعبدالرزاق: ٤/۱۸۳ (۷٤۱۱) والطحاوى فى شرح م عانى الأثار: ۲/۹۳والتوضيح لابن ملقن:۱۳/۱۸۸.
(۵) رواه ابن أبى شيبة عن عكرمة والشعبى:۶/۲٤۰ (۹٤۹٤)التوضيح: ۱۳/۱۸۸
(۶) إكمال المعلم: ٤/٤۳.
(۷) رواه عنه مالک فى المؤطا ص: ۱٤٨ وابن أبى شيبة:۶/۲۳۸ (۹٤۸۶)والتوضيح لابن ملقن:۱۳/۱۸۸.
(۸) المصنف لابن أبى شيبة: ۶/۲٤۲-۲۳۸(۹٤۸٤، ۹٤۸۵، ۹۵۰۱).

د خلاف اولی ونیلو وجه داده چه حضورپاك ددې خبرې نه مامون وو چه د حدنه به نی تجاوز کولو خود حضورپاك نه علاوه خلقو په حق کښې د تجاوز کولو خطره او اندیښنه شته. په دې وجه داخلاف اولی ګرځولې شوی دی. اوکه چرته روژه دار ته دخپل شهوت د راؤچتیدو اندیښنه وی نو په داسې صورت کښې د شوافع په نیزد ښې ښې ښکلول حرام دی.(۱)

دابن قدامه رحمه الله کلام: ابن قدامه رحمه الله فرمائی چه ښکلونکې د دریو حالونه خالی نه دې: ① ښکلول نی اوکړه اوانزال نه شو نو روژه به ئی نه فاسد کیږی او په دې کښې د چا اختلاف نشته دې. ځکه چه د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه حضورپاك به د روژې په حالت کښې ښکلول کول او دحضورپاك په خپل ځان باندې د تولو نه زیاته قابولرونکې وو.(۲) اوهم دغه شان د حضرت عمر رضی الله عنه نه روایت دې یوه ورځ ما د روژې په حالت کښې ښکلول اوکړه نود حضورپاك په خدمت کښې حاضرشوم عرض مې اوکړو. نن زما نه ډیره لویه ګناه شوې اوهغه دا چه ما د روژې په حالت کښې ښکلول کړی دی. نوحضورپاك اومائیل: «أرأیت لو تمضمضت من إناء وأنت صائم» آیا ستا په دې باره کښې څه خیال دې چه که ته چرې د روژې په حالت د یولوښی نه په خله کښې اوبه واچوې؟ ما جواب ورکړو «لابأس به» یعنی په دې کښې هیڅ حرج نشته. نو په دې باندې حضورپاك اوفرمائیل «فمه» یعنی بیاخود روژې په حالت کښې ښکلول هم دغه شان دی.(۳)

په دې روایت کښې ښکلول خله کښې اوبواچولوسره تشبیه ورکړې شوې ده لکه څنګه چه په غله کښې اوبه اچولوسره دحلق نه ښکته تللو اندیښنه ده هم دغه شان په ښکلولوکښې هم د شهوت اندیښنه ده. خو چه څنګه په خله کښې اوبو اچولوسره دحلق نه نه تیریږی نو روژه نه فاسد کیږی هم دغه شان په ښکلولو کښې که چرې دمنی خروج نه وی نو روژه نه فاسد کیږی ګنی روژه به فاسدشی.

② چه ښکلول ئی اوکړه او انزال شو نوبغیرد څه اختلاف نه به روژه سد شی.

③ دریم صورت دادې چه په ښکلولوسره مذی خارج شی نو په دې صورت کښې به زمونږ. دحنابله او مالکیه په نیز روژه فاسدیږی خودامام ابوحنیفه رحمه الله اوامام شافعی رحمه الله په نیز روژه نه فاسدیږی. او هم داد امام حسن رحمه الله امام شعبی رحمه الله او امام ازاعی رحمه الله مذهب دې.(۴)

ددې دریواړو صورتونو دذکرکولونه پس فرمائی که روژه دار د شهوت والاد اودهغه غالب ګمان داوی چه ښکلول ئی اوکړه نو انزال به شی نودهغه دپاره ښکلول حلال نه دی بلکه حرام دی ځکه چه داسې ښکلول د روژې دپاره مفسد دی. او که چرې هغه د شهوت والاخودې مګر غالب ګمان ئی دا نه دې چه منی به ترې اوځی نو ښکلول مکروه دی ځکه چه خطره ده چه روژه ئی فاسدشی. چنانچه

---

(۱) شرح للنووی علی صحیح مسلم کتاب الصیام باب بین أن القبلة فی الصوم: ۲۱۵/۷دار إحیاء التراث العربی، الحاوی فی فقه الإمام الشافعی کتاب الصوم باب النیة فی الصوم: ۴۳۹/۳-۴۳۸دارالکتب العلمیة.

(۲) رواه الإمام البخاری فی الصوم باب المباشرة للصائم رقم الحدیث: ۱۹۲۷ومسلم فی الصیام باب بیان أن القبلة فی الصوم رقم الحدیث: ۲۵۷۳......۲۵۷۹.

(۳) سنن أبی داؤد کتاب الصوم باب القبلة للصائم رقم الحدیث: ۲۳۸۵.

(۴) المغنی لابن قدامة: ۳۶۱/۴-۳۶۰.

دحضرت عمر رضي الله عنه نه روايت دې چه ما رسول الله ﷺ په خوب كښې اوليدلو نو حضورپاك زما نه ډېره اوكره. ما تپوس اوكړو چه داسې ولې اوشو؟ نوحضورپاك اوفرمائيل: «إنك تقبل وأنت صائم»(١)
البته ښكلولو ته حرام هم نه شي وئيلې ځكه چه په روايت كښې راځي. يوصحابي خپله بي بي ښكل كړه او بيائې خپله بي بي رسول الله ﷺ له اوليګله چه ددې مسئلې د حكم تپوس اوكړه راشه. هغه ښځه راغله نو حضورپاك اوفرمائيل چه هغه (حضورپاك) هم دخپلو بيبيانونه د روژې په حالت كښې كله كله خله اخلي. بيا چه كله هغه ښځې د رسول الله ﷺ ددې ارشاد خپل خاوند ته خبر وركړو نوهغه اونه منل چه حضورپاك زمونږ په شان نه دې. دهغوى دپاره خو دهغوى وړاندې او روستو ټول ګناهونه معاف كړې شوى دى. چنانچه هغه خپله بي بي واپس وراوليګله. ښځه راغله او نبي عليه السلام ته ئې دخپل خاوند د كلام خبر وركړو نو حضورپاك اوفرمائيل: «إني لأخشاكم الله، أعلمكم بما أتقى»(٢)
دامام نووي رحمه الله اوعلامه ابن قدامه رحمه الله د كلام حاصل دا راوځي چه دامام شافعي رحمه الله امام ابوحنيفه رحمه الله او امام احمدبن حنبل رحمه الله په نيز كه روژه دارته دخپل شهوت نه راوچتيدو تسلي وى نودهغه دپاره ښكلول جائز دى سره ددې چه خلاف اولى دى اوكه چرې د شهوت د راوچتيدو خطره وى اود شهوت دغالب راتلو ويره يوى نو په داسې صورت كښې خله اخستل حرام دى. البته كه خله ني واخسته او مذي ترې لاړه نوبيا د امام ابوحنيفه رحمه الله او امام شافعي رحمه الله مذهب جداجدا دې اود امام احمد بن حنبل رحمه الله مذهب جدادې. د احناف او شوافع په نيز به روژه نه فاسديږى اود امام احمدبن حنبل رحمه الله په نيز به روژه فاسديږى. لهذا د شيخ فانى دپاره اودداسې سړى دپار ه چه دهغه شهوت په خله اخستوسره په حركت كښې نه راځي. د روژې په حالت كښې دخپلې بي بي نه خله اخستل جائز اوغيرمكروه دى. اود ځوان سړى دپاره مكروه دى ځكه چه د ځوان سړى د شهوت راوچتيدلو قوى انديښنه ده. چنانچه دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه حضورپاك د بوډا سړى دپاره ددې اجازت وركړې اوځوان ئې منع كړې دې. او علت ئې دا بيان كړې دې چه بوډا په خپل نفس باندې زيات قابولرونكې دې.(٣) دغه شان دعبدالله بنت عمرو بن العاص، حضرت ابوايوب انصارى او ابن عباس رضي الله عنهم نه هم روايت نقل دې.(٤)

دامام مالك رحمه الله مذهب: امام مالك رحمه الله په روژه كښې د بي بي نه خله اخستل على الاطلاق مكروه ګرځولې دى.(٥)

دعلامه عيني رحمه الله تحقيق: علامه عيني رحمه الله په دې مسئله كښې د علماؤ اوفقهاؤ اختلاف په څلور مذاهب باندې تقسيم كړې دې:

---

(١) أخرجه البيهقي في كتاب الصيام باب كراهية القبلة لمن حركت شهوته، وابن أبي شيبة، كتاب الصيام، باب من كره القبلة للصائم ولم يرخص فيها، رقم الحديث: ٩٥٠٢.

(٢) ورواه الإمام المسلم بمعناه في الصيام باب بيان أن القبلة في الصوم رقم الحديث: ٢٥٨٨وأخرجه الإمام مالك (برواية محمدبن الحسن) في الصيام باب القبلة للصائم رقم الحديث: ٣٥١ دارالقلم، المغني لابن قدامة: ٣٦١/٤.

(٣) سنن أبي داؤد كتاب الصيام باب كراهيته للشاب رقم الحديث: ٢٣٨٧.

(٤) المدونة الكبرى كتاب الصيام باب في القبلة والمباشرة..... الخ: ٢٦٨/١دارالكتب العلمية.

(٥) المغني لابن قدامة: ٣٦١/٤التوضيح: ١٨٩/١٣شرح النووي: ٢١٥/٧دارإحياء التراث العربي.

① رومبي مذهب دادي چه د روژې په حالت کښې ښځه ښکلول اودهغې نه خله اخستل مطلقاً جائزدي او هم دغه د حضرت عمر، سعد بن ابی وقاص، حضرت ابوهريره او حضرت عائشه رضي الله عنهم مذهب دې اود تابعينونه حضرت عطاء، امام شعبي او حسن بصرى رحمهم الله دا قول اختيارکړې دی. او هم دغه دامام احمد، امام اسحاق، امام داؤد او علامه ابن عبدالبررحمهم الله هم مسلك دې.

② دويم مذهب دادې چه د روژې په حالت کښې ښځه ښکلول مطلقاً مکروه دی اوهم دغه دحضرت عبدالله بن مسعود او ابن عمر رضي الله عنهم مذهب دې.

③ دريم مذهب دادې چه په روژه کښې ښځه ښکلولوکښې بوډا اوځوان کښې فرق دې. د بوډا دپاره ښکلول جائز او د ځوان د پاره ناجائز دی. د چا د شهوت راڅوچتيدو چه خطره وی دهغه دپاره ناجائز دې اود چا د شهوت چه د راڅوچتيدو خطره نه وی د هغه دپاره جائز دی. هم دا دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما مذهب دې. دغه شان دامام ابوحنيفه رحمه الله اود هغه د اصحاب او سفيان ثوری اوامام شافعی رحمهم الله هم دغه مذهب دې.

④ څلورم مذهب دددې چه د فرضی اونفلی روژوپه اعتبار سره فرق دې. فرض روژو کښې مطلقاً مکروه دی او نفلی روژو کښې جائزدی اودا د امام مالك رحمه الله مذهب دې.(۱) حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمائی چه که په روژه کښې ئې خله واخسته نودهغه ورځې د روژې قضابه کوی لکه دهغه په نيز روژه فاسديږی. امام ثوری رحمه الله فرمائی «هذالانأخذبه» يعنی د ابن مسعود رضي الله عنه قول نه شی اختيارولی.(۲) امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه ترکومې د ابن مسعود رضي الله عنه دقضاکولو حکم نقل دې نوبل طرف ته هم دهغوی نه ددې خلاف هم نقل دی. حضرت جابر رضي الله عنه د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت کوی چه هغه به د روژې په حالت کښې خپلې بی بی سره مباشرت (ښکلول راښکلول) کولو. بل د سعيد بن المسيب رحمه الله نه هم نقض صوم نقل دې ليکن ښکاره خبره ده چه د سعيد بن المسيب رحمه الله د قول په مقابله کښې د حضورپاك روايت چه، حضورپاك به د روژې په حالت کښې ښکلول کول، اولی او افضل دې.(۳)

قوله: وكنت أغتسل أنا والنبي صلى الله عليه وسلم من إناء واحد من الجنابة: دحديث دا الفاظ دکتاب الغسل لاندې تيرشوی دی اودې سره متعلق ټول مباحث هم هلته دی. **باب الغسل الرجل مع امرأته** لاندې تيرشوی دی.

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: دحديث ترجمة الباب سره مناسبت په حديث کښې ذکرکړې شوی رومبی حکم سره دې چه په دوارو کښې حائضه سره د اوده کيدو او سملاستو جواز بيان کړې شوې دې.(۴)

۲۲-باب: مَنْ أَخَذَ ثِيَابَ الْحَيْضِ سِوَى ثِيَابِ الطُّهْرِ.

---

(۱) البنايه شرح الهداية كتاب الصوم باب مالا يفطر الصائم حكم التقبيل والمباشرة للصائم: ٤/٤٥-٤٤.
(۲) لمصنف العبدالرزاق كتاب الصيام باب القبلة للصائم: ٤/١٨٦رقم الحديث:٧٤٢٦ التوضيح: ١٣/١٨٩، ٤/١٨٦.
(۳) شرح معانی الآثار كتاب الصيام باب القبلة للصائم: ٢/٩٠-٨٨عالم الكتب، التوضيح: ١٣/١٨٩.
(۴) عمدة القاری: ٣/٤٤٧.

ماقبل سره ربط: په دواړوابواب کښې مناسبت هم په دې سره واضح دې چه په دواړو کښې هم يو حديث ذکر دې.[1]

د ترجمة الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمة الباب سره د ښځې دپاره په ايام حيض کښې جداکپړې ساتلو د جواز بيانول دې.[2] ليکن شاه ولی الله رحمه الله فرمائی چه دښځې دپاره په ايام حيض کښې جدا کپړې ساتلو جواز باندې دحديث باب نه استدلال په دې خبره باندې موقوف دې چه په حديث کښې ذکر شوې دحضرت ام سلمه رضي الله عنها قول: «فأخذت ثياب حيضتي» نه مراد هغه کپړې وی کومې چه انسان د لباس په توګه اغوندی ځکه چه «ثياب حيضتي» کښې يوبل احتمال هم دې اوهغه دادې چه «ثياب حيضتي» نه مراد هغه مالوچ وی کوم چه حائضه د حيض په شروع کښې فرج کښې اير دی.[3]

د شيخ الحديث زکريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی چه زما په نيز ددې ترجمة الباب نه د امام بخاری رحمه الله مقصد يووهم لرې کول دی. کوم چه «باب هل تصلى المرأة فى ثوب حاضت فيه» لاندې ذکرکړې شوې حديث د حضرت عائشه رضي الله عنها الفاظ «ماكان لإحدانا إلا ثوب واحد» نه پيدا کيږی چه کيدې شی د ايام حيض دپاره جدا کپړې ساتل په اسراف کښې داخل دی. نو دا وهم ئې په ترجمة الباب سره ختم کړو چه دايام حيض دپاره دجدا کپړو بندوبست کول په اسراف کښې داخل نه دی بلکه پخپله دحضورپاک په ژوند مبارک کښې دحضورپاک ازواج مطهرات نه داعمل ثابت دې.[4]

د کشميهنی رحمه الله په روايت کښې دأخذ په ځائې باندې أعد الفاظ دی.[5]

الحديث الأول

[۳۱۷]-حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُضْطَجِعَةٌ فِي خَمِيلَةٍ حِضْتُ، فَانْسَلَلْتُ، فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حِيضَتِي، فَقَالَ: «أَنُفِسْتِ»، فَقُلْتُ: نَعَمْ فَدَعَانِي، فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ"[6]-[ر ۲۹۴]

ترجمه: دحضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روايت دې چه په هغه دوران چه زه حضورپاک سره په څادرکښې ملاسته ووم په ما حيض شروع شو. زه په مزه شان پاسيدم اود حيض کپړې مې واخستې. حضورپاک اوفرمائيل چه آيا په تا حيض شروع شوې دې؟ نوما عرض اوکړو اوجی! بيا حضورپاک زه راؤغوښتم او حضورپاک سره په څادر کښې سملاستم.

---

[1] عمدة القاری:۴۴۷/۳.
[2] عمدة القاری: ۴۴۷/۳.
[3] شرح التراجم ابواب البخاری: ۲۰ الأبواب والتراجم: ۶۶
[4] الکنزالمتواری: ۲۸۸/۳تقرير بخاری: ۱۰۲/۲.
[5] فتح الباری: ۴۲۳/۱عمدة القاری:۴۴۷/۳ إرشادالساری: ۵۶۴/۱.
[6] قوله: أم سلمة: الحديث، مرتخريج هذه الرواية فى كتاب الحيض باب من سمى النفاس حيضاً رقم الحديث: ۲۹۸.

تراجم رجال

معاذ بن فضالة: دا ابوزيد معاذ بن فضاله بصرى رحمه الله دي. د دوى حالات كتاب الوضوء باب النهى عن الستنجاء باليمين لاندې تيرشوى دى.

هشام: دا ابوبكر هشام بن ابى عبدالله دستوائى رحمه الله دي. د دوى حالات كتاب الإيمان باب زيادة الإيمان ونقصانه لاندې تيرشوى دى.[1]

يحيى بن أبي كثير: دا مشهورامام يحيى بن ابى كثير طائى يمامى رحمه الله دي. د دوى حالات كتاب العلم باب كتابة العلم د دويم حديث لاندې تيرشوى دى.[2]

أبوسلمة بن عبدالرحمن بن عوف: دادحضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه خوئى، د مدينې منورې د فقهاء سبعه نه يو لوئى فقيه اومشهور تابعى اومحدث دي. د دوى حالات كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتسابا من الإيمان د رومبى حديث لاندې تيرشوى دى.[3]

زينب بنت أم سلمة: داد حضوراكرم صلى الله عليه وسلم ربيبه، حضرت ام سلمه رضي الله عنها لور، زينب بنت ابى سلمه عبدالله بن عبدالاسدبن هلال مخزوميه قرشيه رضي الله عنها ده. ددې نوم بره وو حضورپاك په زينب سره بدل كړو[4] ددوى حالات كتاب العلم باب الحياء فى العلم لاندې تيرشوى دى.[5]

أم سلمة: دا ام المؤمنين ام سلمه هندبنت ابى اميه رضي الله عنها ده. [6] ددوى حالات كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل لاندې تيرشوى دى.

شرح حديث

دحديث عائشه اوحديث ام سلمه k په مينځ كښې تعارض: په ظاهره ذكرشوې حديث اوشاته ذكر شوې حديث د حضرت عائشه رضي الله عنها قول «ماكان لإحدانا إلا ثوب واحد» په مينځ كښې تعارض دې. خكه چه په دې حديث سره پته لګى چه ازواج سره د طهر دحالت جدا لباس وو او دايام حيض دپاره جدا. خود حضرت عائشه رضي الله عنها د قول نه معلوميږى چه هغې سره به داغوستلودپاره هم يوه كپړه او جوړه وه.

دتعارض جواب: جواب دادې چه د حضرت عائشه رضي الله عنها دقول تعلق داسلام دشروع زمانې سره دې كوم وخت چه ايام د سختئى اوتنګدستئى وې اودغه وخته پورې فتوحات نه وو شوى. او حضرت ام سلمه رضي الله عنها دهغه وخت خبر وركوى كوم وخت چه فتوحات شوى ووغنائم حاصل شوى وواوسختئى لرې

---

[1]) كشف البارى: ۴۵۶/۲.
[2]) كشف البارى: ۲۶۷/۴.
[3]) كشف البارى: ۳۲۳/۲.
[4]) تهذيب الكمال: ۱۸۵/۳۵معرفة الصحابة لأبى نعيم: ۲۳۹/۵رقم الترجمة: ۳۸۸۴.
[5]) كشف البارى: ۶۱۰/۴.
[6]) كشف الباى: ۳۹۳/۴.

شوي وي. او ازواج د خپل ځان دپاره د ايام حيض جدا کپړې تياري کړي وي. لهذا دغه شان په دواړو احاديثو کښې تعارض پاتې نه شو.[1]

د شيخ زکريا رحمه الله جواب: شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائي چه زما په نيز دعدم تعارض يو احتمال داهم دې چه په دواړو احاديثوکښې د دوو جدا جدا بيبيانوبيان دې. د حضرت عائشه رضي الله عنها عادت د کثرت صدقات په حواله سره معروف اومشهوردې چه هغې به په کثرت سره صدقات ورکول. تردې چه په کورکښې به ئې هيڅ نه پريخودل نود عائشه صديقه رضي الله عنها قول «ماكان لإحدانا إلا ثوب واحد» دهغې دخپل ذات په اعتبارسره دې اود حضرت ام سلمه رضي الله عنها خبره دهغې د خپل ذات په اعتبارسره ده.[2]

دې حديث سره باقي ټول مباحث «باب من سمى النفاس حيضاً» لاندې تيرشوي دی.

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې چه په دواړو کښې د ښځې دپاره دايام حيض جدا کپړو ساتلو ذکر دې.[3]

۲۳ - باب: شُهُودِ الْحَائِضِ الْعِيدَيْنِ وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِينَ، وَيَعْتَزِلْنَ الْمُصَلَّى.

ماقبل سره ربط: په دواړوابواب کښې مناسبت دا دې چه په دواړو کښې د حائضه سره متعلق د يو يو مسئلې ذکرې دې.[4]

ترجمة الباب کښې موجود لفظ "يعتزلن" دجمع صيغې سره ذکرکول دحال دادې چه حائض مفرد مذکور دې، حائض داسم جنس کيدو په اعتبارسره دې يابه بيا دلته محذوف منلې شي اوتقديري عبارت بهداسې شي «ويعتزلن الحيض».[5]

د ترجمة الباب مقصد: په دې ترجمة الباب کښې دامام بخاري رحمه الله مقصد دادې چه دحائضه دپاره په عيدين کښې شرکت کول، دخيروبرکت او وعظ ونصيحت په مجالس کښې شرکت کول ټول جائز اوصحيح دی. مګر دومره خبره ضرور ده چه حائضه ښځې دې دعيدګاه نه جدا وی. په دې وجه نه چه دعيدګاه حکم د مسجد دې بلکه په دې وجه چه کله داحائضه ښځې مونځ نه کوی نوبياءمونځ ګذارو سره په يوځائې ملاويدل او رحمه الله رائې: هم دا غرض حضرت شيخ الحديث زکريا رحمه الله په يو بل طرز سره ذکر کړې دې هغوی فرمائي زما په نيزدامام بخاري رحمه الله غرض ددې ترجمة الباب نه دا خبره بيانول دی چه عيدګاه دحائضه ښخود داخلې ممنوع کيدو کښې دمسجد په حکم کښې نه دې لکه څنګه چه

---

[1] عمدة القاري: ۴۴۷/۳ إرشادالساري: ۵۶۴/۱ الکنزالمتواري: ۲۸۸/۳.

[2] الکنزالمتواري: ۲۸۸/۳.

[3] عمدة القاري: ۴۴۷/۳.

[4] عمدة القاري: ۴۴۷/۳.

[5] فتح الباري: ۴۲۲/۱.

جماتونوته د حائضه ښځوتللمنع دی هم دغه شان په عیدګاه کښې هم دحائضه ښځو داخلیدل منع دی. اوهم دغه دجمهور حضراتو مذهب دی (لکه چه دامام بخاري رحمه الله مقصد د جمهورو تائید کول دی) خود نورو حضراتو رائې داده چه عیدګاه چونکه د جمات په حکم کښې دې اودحائضه ښځې جمات ته داخلیدل جائزنه دی په دې وجه داښځې عیدګاه ته هم نه شی داخلیدلې. (۱)

لیکن سوال دا پیداکیږی چه کله عیدګاه د جمهورو په نیزد جمات په حکم کښې نه ده نوبیادتنه دتللو ممانعت ولې دې؟ نوددې جواب دادې چونکه حائضه ښځې مونځ نه کوی او دتنه تلوسره بغیرد صفونو دماتیدو دسبب جوړیدو نه به نور هیڅ حاصل نه شی په دې وجه دوی دتنه تلونه منع کړې شوی دی. (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه داحکم استحبابی دې چه بغیرد څه وجې سرو سره ګډوډوالي اونه شی. (۳)

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله دویمه رائې: شیخ الحدیث رحمه الله یو بل احتمال هم ذکرکړې دې اوهغه دادې چه د امام بخاري رحمه الله مقصد د یووهم ازاله کول دی اوهغه وهم دادې چه کله حائضه ښځې مونځ نه شی کولې نوبیاد عیدګاه طرف ته دهغوی د بوتلو څه فائده ده؟ نوجواب دادې چه دهغوی د عیدګاه طرف ته وتل دبرکت حاصلولو او دعادپاره دی اودویمه خبره داهم ده په دې سره د مسلمانانو دکثرت اوشان اوشوکت مظاهره هم کیږی. (۴)

فائده: شراح کرام لیکلی دی چه اعتزال عن المصلي (دعیدګاه نه جدا کیدلو) حکم هغه وخت دې چه د عیدګاه دیوالو نه وغیره د جمات په طرز باندې نه وی جوړکړې شوی صرف خالی میدان وی لکه څنګه چه دحضورپاك په زمانه کښې وو. خو اوس په موجوده زمانه کښې مناسب دادی چه عیدګاهونه د جماتونو په حکم کښې وی څکه چه نن صبا دا د جماتونو په شکل کښې جوړولې شی. (۵)

الحديث الأول

[۳۱۸]- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ هُوَ ابْنُ سَلَامٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الوَهَّابِ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ حَفْصَةَ، قَالَتْ: كُنَّا نَمْنَعُ عَوَاتِقَنَا أَنْ يَخْرُجْنَ فِي العِيدَيْنِ، فَقَدِمَتِ امْرَأَةٌ، فَنَزَلَتْ قَصْرَ بَنِي خَلَفٍ، فَحَدَّثَتْ عَنْ أُخْتِهَا، وَكَانَ زَوْجُ أُخْتِهَا غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ غَزْوَةً، وَكَانَتْ أُخْتِي مَعَهُ فِي سِتٍّ، قَالَتْ: كُنَّا نُدَاوِي الكَلْمَى، وَنَقُومُ عَلَى المَرْضَى، فَسَأَلَتْ أُخْتِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعَلَى إِحْدَانَا بَأْسٌ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهَا جِلْبَابٌ أَنْ لاَ تَخْرُجَ؟ قَالَ: «لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا وَلْتَشْهَدِ الخَيْرَ وَدَعْوَةَ المُسْلِمِينَ»، فَلَمَّا قَدِمَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ، سَأَلْتُهَا أَسَمِعْتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَتْ: بِأَبِي، نَعَمْ، وَكَانَتْ لاَ تَذْكُرُهُ إِلَّا قَالَتْ: بِأَبِي،

---

[1]) الکنز المتواري:۲۸۹/۳الأبواب والتر اجم: ۶۷تقریر بخاري: ۱۰۳/۲.
[2]) تقریربخاري:۱۰۳/۲.
[3]) إرشاد الساري: ۳۶۰/۱فتح الباري:۵۰۳/۱.
[4]) الکنز المتواري:۲۸۸/۳الأبواب والتر اجم: ۶۷فیض الباري: ۵۰۳/۱.
[5]) فیض الباري: ۵۰۲/۱إیضاح البخاري: ۱۲۹/۱۱.

سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «يَخْرُجُ العَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الخُدُورِ، أَوِ العَوَاتِقُ ذَوَاتُ الخُدُورِ، وَالحُيَّضُ، وَلْيَشْهَدْنَ الخَيْرَ، وَدَعْوَةَ المُؤْمِنِينَ، وَيَعْتَزِلُ الحُيَّضُ المُصَلَّى»، قَالَتْ حَفْصَةُ: فَقُلْتُ الحُيَّضُ، فَقَالَتْ: أَلَيْسَ تَشْهَدُ عَرَفَةَ، وَكَذَا وَكَذَا.(١) [٣٤٤، ٩٢٨، ٩٣١، ٩٣٧، ٩٣٨، ١٥٢٩]

ترجمه: حضرت حفصه رحمها الله فر مائي چه مونږ ښځې به دعيدګاه دتلو نه منع کولې شوې. بيا يوه ښځه راغله اود بني خلف په محل کښې کوزه شوه. هغې دخپلې خور په حواله سره نقل کړل چه دهغې د خور خاوند نبي کريم ﷺ سره دوولس غزوات کښې شريك شوې وو او پخپله دهغه خور خپل خاوند سره په شپږو غزواتوکښې تلې وه. هغې بيان اوکړو چه مونږ به د زخميانو مرهم پټنې کولې اود بيمارانو خيال به موساتلو. زما خور يوځل د نبي کريم ﷺ نه تپوس اوکړو که چرته مونږ کښې چاسره څادر (چه د برقعې په توګه ئې ښځې بهر وتلودپاره استعمالوی) نه وی نو آيا دهغې دپاره په دې کښې څه حرج شته چه هغه بهر اونه څي. حضورپاك اوفرمائيل چه دهغې ملګرې له پکاردی چه د خپل څادر څه حصه په هغې باندې هم راواچوی اوبيا هغه دخير په مواقع باندې دمسلمانانو په دعاګانوکښې شريکه وی. بيا چه کله حضرت ام عطيه ﷺ راغله نوما دهغې نه هم دغه سوال اوکړو نوهغې اونيل زما پلاردې په تاباندې قربان شی او. هغوی دا فرمائيلې وو او حضرت ام عطيه ﷺ چه به کله هم دهغوی ذکرکولو نودا به ئې ضرور فرمائيل چه زما پلار دې په تا قربان شی. (هغوی اووئيل) ما هغوی دې ويناکولوسره اوريدلی وو چه ځوانانې جينکئی پردې والا ښځې او حائضه ښځې دې بهر اوځی اود خير په مواقع کښې اود مسلمانانو په دعاګانې کښې دې شريکې وی اوحائضه ښځې دې د عيدګاه نه جداشی. حضرت حفصه فرمائي چه ما تپوس اوکړو حائضه ښځې هم عيدګاه ته تلې شی نو هغوی اوفرمائيل چه آيا هغوی عرفه کښې او فلانکی فلانکی ځائي ته نه ځی؟ يعنی مزدلفه منی او د استسقاء مونځ کښې.

تراجم رجال

محمدبن سلام: دا ابوعبدالله محمدبن سلام بن الفرج السلمی البيکندی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الايمان باب قول النبی صلی الله عليه وسلم: «أنا أعلمکم بالله» لاندې تيرشوی دی.(٢)

---

١) قوله: ام عطية، الحديث رواه البخاری فی العيدين باب خروج النساء والحيض إلی المصلی، أيضاً تحت رقم الحديث ٩٧٤ وفی باب إذا لم يكن لها جلباب فی العيد رقم الحديث: ٩٨٠ وفی باب التكبير أيام منی وإذا غدا إلی عرفة رقم الحديث: ٩٧١ وفی باب اعتزال الحيض المصلی رقم الحديث: ٩٨١ وفی الصلاة باب وجوب الصلاة فی الثياب رقم الحديث: ٣٥١ وفی الحج باب تقضی الحائض المناسک كلها إلا الطواف بالبيت، رقم الحديث: ١٦٥٢ ومسلم فی صلاة العيدين باب ذكر إباحة خروج النساء فی العيدين إلی المصلی وشهود الخطبة رقم الحديث: ٢٠٥٦-٢٠٥٤ وأبوداود فی الصلاة باب خروج النساء فی العيد رقم الحديث: ١١٣٩-١١٣٦ والترمذی فی الصلاة باب ماجاء فی خروج النساء فی العيدين رقم الحديث: ٥٤٠-٥٣٩ والنسائی فی العيدين باب خروج العواتق وذوات الخدور فی العيدين رقم الحديث: ١٥٥٩ وابن ماجه فی الصلاة باب ماجاء فی خروج النساء فی العيدين رقم الحديث: ١٣٠٨ وجامع الأصول فی أحاديث الرسول: ١٤٨/٦ رقم الحديث: ٤٢٦٣.

٢) كشف الباری: ٩٣/٢.

عبدالوهاب: داعبدالوهاب بن عبدالمجيدبن الصلت ثقفى بصرى رحمه الله دي. د دوى حالات هم كتاب الإيمان باب حلاوة الإيمان لاندې تيرشوى دى.[1]

أيوب: دا ايوب بن ابى تميمه كيسان سختيانى بصرى رحمه الله دي. ددوى كنيت ابوبكردي. ددوى حالات هم كتاب الإيمان باب حلاوة الإيمان لاندې تيرشوى دى.[2]

حفصة: دا ام الهذيل حفصه بنت سيرين انصاريه بصريه رحمها الله ده. دادمحمدبن سيرين رحمه الله خورده. د دې حالات كتاب الوضوء باب التيمن فى الوضوء والغسل لاندې تيرشوى دى.

شرح حديث

دعواتق تفسير: **عواتق** د **عاتق** جمع ده اوعواتق هغه ځوانانو جينكوته وائى چه نيزدې بلوغت ته رسيدلې وى اودغه وخت خپل موروپلارسره په پرده كښې وخت تيره وى اوتر دغه وخته دهغوى واده نه وى شوې. او دوى ته عواتق هم په دې وجه وائى چه دوى د وړوكوالى د ژوند دمور پلاردخدمت اود كور د كارونوروزګارونونه خو آزادې شوى وى خوتردغه وخته پورې دهغوى ودونه نه وى شوې.[3]

ابوزيدرحمه الله فرمائى چه **عاتق** هغه ځوانې جينئى ته وائى چه قريب البلوغ وى اودهغې واده نه وى شوې.[4]دغه شان دې لفظ سره متعلق نور هم اقوال مختلف دى مګر دټولو حاصل هم دغه راوځى چه عاتق ځوانې پيغلې جينئى ته وائى كه بلوغت ته رسيدلې وى اوكه قريب البلوغ وى. چنانچه حافظ ابن حجررحمه الله ددې لفظ اطلاق په دواړو باندې فر مائيلې دې. هغوى فرمائى: «**وهى من بلغت الحلم أو قاربته أو استحقت التزويج أو هى الكريمة على أهلها أو التى عتقت عن الامتهان فى الخروج للخدمة**»[5]ددې نه هم معلوميږى چه په هغه زمانه كښې هم ځوانانې جينكئى دكورونودوتو نه منع كولې شوې. اګرچه دوصال نبوى نه فوراً پس حضرات صحابه كرام رضى الله عنهم دصدې خاص لحاظ نه دې كړې بلكه دښځو دوتلو مسئلې ئى د حضورپاك دزمانې نه راتلونكې حكم باندې پريخودې. خو بيا روستو ښځې د بهروتلونه د زمانې د فساد د وجې نه منع كړې شوې.[6]

قوله:: فقدمت امرأة: شراح كرام ليكلى دى چه ددغه ښځې نوم معلوم نه شو.[7]

---

[1]) كشف البارى:۲۶/۲.

[2]) كشف البارى:۲۶/۲.

[3]) تهذيب اللغة للأزهرى: ۲۱۰/۱المؤسسة المصرية العامة، النهاية لابن الأثير: ۱۷۹/۳-۱۷۸مؤسسة التاريخ الإسلامى، الفائق فى غريب الحديث والأثر: ۳۸۹/۲دارالمعرفة، لبنان،عمدة القارى: ۴۵۰/۳-۴۴۹دارالكتب العلمية التوضيح لابن ملقن: ۱۱۶/۵فتح البارى: ۴۲۲/۱إرشادالسارى: ۶۰/۱منحة البارى: ۶۵۳/۱شرح الكرمانى: ۱۹۶/۳.

[4]) عمدة القارى: ۴۴۹/۳.

[5]) فتح البارى: ۴۲۲/۱.

[6]) فتح البارى: ۴۲۲/۱.

[7]) فتح البارى: ۴۲۲/۱عمدة القارى: ۴۵۰/۳.

قوله:: قصربني خلف: شارحین حضرات فرمائی چه دا قصر بنی خلف په بصره کښې واقع وو اودا د طلحه بن عبدالله بن خلف خزاعی طرف ته منسوب دې چه د طلحة الطلحات په نوم سره مشهور وو اودې د سجستان والی هم پاتې شوې وو. (۱)علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دا قصر د بنی خلف طلحه طرف ته منسوب نه دې بلکه دطلحه نیکه خلف طرف ته منسوب دې. ځکه چه په یوروایت کښې په واضحه اندازکښې دې دا دطلحه د نیکه خلف طرف ته منسوب کړې شوې دې. (۲)

قوله:: فحدثت عن أختها::

داخت نه څوک مراددي؟: بعض حضرات فرمائی چه داخت نه مراد ام عطیه رضی الله عنها ده اوبعض حضرات وائی چه دا ام عطیه رضی الله عنها نه څوک بله ده اوهم داقول علامه کرمانی رحمه الله اختیارکړې دې. او که چرې اخت نه مراد ام عطیه رضی الله عنها کیدل هم تسلیم کړې شی نوبیا هم دهغې د خاوند نوم معلوم نه دې اوړاندې ددغه اخت د خاوند هم تذکره ده. (۳)

قوله:: ثنتي عشرة: دصیلی په روایت کښې «ثنتي عشرة غزوة» دې. عشرة د شین سکون سره لوستلې کیږی او تمیمی داد شین په کسره سره لولی. (۴)

قوله:: وكانت أختي: داعبارت محذوف دې او تقدیری عبارت داسې دې: «قالت المرأة المحدثة: وكانت أختي»اوددې تقدیر ضرورت په دې وجه پیداشو دې دپاره چه معنی صحیح او تیک پاتې شی. (۵)

قوله: معه: دخپل خاوندمعیت اوملګرتیا تذکره کوی.یابیادحضورپاك معیت هم مرادکیدې شی. (۶)

قوله:: ست: أي: في ستِ غزوات، امام طبرانی رحمه الله ذکرکړې دې چه هغې په اووه غزوات کښې شرکت کړې. (۷)

قوله:: قالت: دلته دقالت فاعل اخت دې نه چه مرأة. (۸)

قوله:: كنا: د جمع صیغې سره ئی تعبیرځکه اختیارکړو دې دپاره چه د نورو ښځو هم په غزوات کښې د شرکت بیان اوشی. (۹)

---

(۱) فتح الباري: ۴۲۲/۱عمدة القاري: ۴۵۰/۳.

(۲) عمدة القاري: ۴۵۰/۳ التوضیح: ۱۱۵/۵.

(۳) فتح الباري: ۴۲۲/۱التوضیح: ۱۱۵/۵شرح الکرمانی:۱۹۶/۳.

(۴) فتح الباري: ۴۲۲/۱عمدة القاري: ۴۵۰/۳.

(۵) فتح الباري: ۴۲۲/۱عمدة القاري: ۴۵۰/۳.

(۶) شرح الکرمانی: ۱۹۶/۳عمدة القاري: ۴۵۰/۳إرشادالساري: ۳۶۰/۱.

(۷) التوضیح: ۱۱۵/۵عمدة القاري: ۴۵۰/۳إرشادالساري: ۳۶۰/۱المعجم الکبیر للطبرانی:۵۵/۲۵رقم الحدیث ۱۲۱ مکتبة العلوم والحکم.

(۸) فتح الباري: ۴۲۲/۱عمدة القاري: ۴۵۰/۳شرح الکرمانی: ۱۹۶/۳إرشادالساري: ۳۶۰/۱.

(۹) عمدة القاري: ۴۵۰/۳شرح الکرمانی: ۱۹۶/۳إرشادالساري: ۳۶۰/۱.

قوله::الكلمى كلمىٰ د كلمم جمع ده اومفعول يعنى د جريح په معنى كښې دې اومرضىٰ هم د كلمىٰ په شان دې يعنى مرضى دمريض جمع ده اوداسم مفعول په معنى كښې دې اوداد قياس موافق دې.[1]

قوله::بأس :يعنى په دې كښې هيڅحرج يا گناه نشته دې.[2]

قوله::جلباب::

د جلباب تفسير: دالفظ د جيم په كسره اولام په سكون سره لوستلې كيږى اوددې په تفسير كښې مختلف اقوال دى:

① دښځو د پړونى په شان ارته لوپټه په كوم كښې چه ښځه خپل سر اوسينه پټوى. ② جلباب قميص ته وائى. ③ د پړونى نه لږ شان وړه كپړه كومه چه ښځه په اچولو كښې استعمالوى. ④ د پړونى په شان يوه كپړه په كوم سره چه ښځې خپل لباس پټوى. ⑤ جلباب لوپټې اوپړونى ته وائى. ⑥ جلباب د ملحفة په معنى كښې دې يعنى د ښځې د اغوستلو څادر. ⑦كولاؤ كپړه چه دڅادر نه لږه شان وړه وى. ⑧ د جلباب معنى الملاءة يعنى د ښځو داغوستو څادر چه ډبل وى. ⑨ پړونې چه د لوپټې نه وړوكې وى خو كولاؤ وى. ⑩ داسې كپړه چه د څادر نه لږه شان وړه وى او ښځه په دې سره خپله ملا او سينه پټوى.[3]

قوله::لتُلبِسهَا::

د څادرو وغيره اچولونه څه مراددې؟: ددې په تفسير كښې درې احتمالات دى:

① رومبې احتمال دادې چه دې نه جنس مراد وى اومعنى داسې وى چه دويم ملگرې دې ملگرى ته څادر وغيره دكوم چه دغه وخت دې ته ضرورت نه وى عارية وركړى. په دې صورت كښې كلمه من زائده هم كيدې شى اوتبعيضيه هم كيدې شى اوددې احتمال تائند دترمذى شريف د يو روايت نه هم كيږى. ځكه چه دغه روايت كښې يولفظ جلباب جمع سره ذكر دې اودوين په دې روايت عاريةً د وركولوتصريح ده. دروايت الفاظ دادى: «فلتعرها أختها من جلابيبها».[4]

② دويم احتمال دادې چه معنى داسې وى، دويم ملگرې دا ملگرې خپل خان سره په څادر كښې شريك كړى. په دې صورت كښې به من تبعيضيه وى. ليكن دا احتمال په دې باندې مبنى دې چه هغه څادر يا هغه كپړا زياته لويه وى تردې چه په هغې كښې دوه جينكئ راشى. ددې احتمال تائيد د ابوداؤد په روايت سره كيږى دكوم الفاظ چه دادى: «تلبسها صاحبتها طائفةً من ثوبها».[5]

---

[1] التوضيح:۱۱۶/۵فتح البارى:۴۲۳/۱ عمدة القارى: ۴۵۰/۳إرشادالسارى: ۳۶۰/۱شرح الكرمانى: ۱۹۷/۳منحة البارى:۶۵۳/۱

[2] عمدة القارى: ۴۵۰/۳.

[3] التوضيح:۱۱۶/۵فتح البارى:۴۲۳/۱ عمدة القارى: ۴۵۰/۳ منحة البارى:۶۵۳/۱.

[4] جامع الترمذى أبواب العيدين باب خروج النساء فى العيدين رقم الحديث: ۵۳۹.

[5] سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب خروج النساء فى العيدين رقم الحديث: ۱۱۳۶.

③ اودریم احتمال دا دې چه د حضورپاك دا ارشاد په مبالغه باندې محمول کړې شی یعنی دا ښځې هم ضرور شرکت اوکړی که په یویو کپړا اویویوڅادرکښې دوه دوه اوځی.[1]

قوله::دعوة المسلمين: دکشمیهنی رحمه الله په روایت کښې مؤمنین لفظ راغلې دې اوهم دغه دحضرت ام عطیه رضی الله عنها د روایت موافق دې اومراد دا دې چه دمسلمانانو دعانیه کنړې لکه د استسقاء د مونځ دپاره راغونډیدل وغیره کښې حاضر وی.[2]

قوله::ويشهدن الخير: یعنی دخیر په مجالس کښې شرکت کولې شی لکه دحدیث داوریدو مجلس، یا د بیمارد تپوس وغیره دپاره هم تلې شی.[3]

قوله::وكانت لاتذكره إلاقالت: بأبي: یعنی ام عطیه رضی الله عنها چه به کله هم د حضورپاك تذکره کوله نو ورسره به ئې "بأبي" ضرور فرمائیل دکوم مطلب چه دادې زما پلاردې په تاسو قربان شی.[4]

د لفظ"بابي" تحقیق: "بأبي" محذوف سره متعلق دې چه مبتداء جوړیږی اوودې مابعد په محل رفع کښې واقع کیدو سره ددې دپاره خبر جوړیږی اوتقدیری عبارت داسې دې: «أنت مفدي بأبي» اودا هم جائز دی چه ددې متعلق فعل محذوف اوباسی اوتقدیری عبارت داسې وی: «فديتك بأبي» اود فعل محذوف مابعد محل دنصب کښې شی اودا حذف اوتقدیر د تخفیف په غرض سره دې ځکه چه د داسې کلماتو استعمال په کثرت سره کیږی.[5]

بل یو احتمال داهم دې چه دکلمه دقسم وی یعنی أقسم بأبي په معنی کښې وی.[6] لیکن ړومبې صورت او ړومبې احتمال سیاق ته زیات زیندې دې او اظهر اواولی هم دې.[7]

"بأبي" دې لفظ سره متعلق څلور لغات دی: ① بأبي بكسرالباء في الموضعين وفتح الهمزة. ② بأبا بكسرالباء الأولى وفتح الثانية وفتح الهمزة وفي آخره ألف. ③ بيبي بكسرالباء في الموضعين وفتح الباء الأولى وسكون الثانية. ④ بيبا بكسرالباء الأولى وفتح الثانية وفتح الباء وفي آخره ألف.

آخری ذکرکړې شوی دریواړه لغاتواصل بِأَبِيْ دې. چنانچه په دویم لغت کښې یاء اخیره په الف سره بدله کړې شوې ده اوهم ددې الف په مناسبت سره دماقبل حرکت هم په فتحه کښې بدل کړو اوپه دریم لغت کښې همزه په یاء سره بدل کړې شوې دې. او په آخری لغت کښې همزه په یاء سره اویاء په همزه

---

[1] التوضیح:۱۱۶/۵فتح الباری:۴۲۴/۱ عمدة القاری: ۴۵۰/۳إرشادالساری: ۳۶۰/۱ منحة الباری:۶۵۴/۱
[2] شرح الکرمانی: ۱۹۷/۳فتح الباری:۴۲۴/۱ عمدة القاری: ۴۵۰/۳إرشادالساری: ۳۶۰/۱
[3] شرح الکرمانی: ۱۹۷/۳ عمدة القاری: ۴۵۰/۳إرشادالساری: ۳۶۰/۱
[4] شرح الکرمانی: ۱۹۷/۳فتح الباری:۴۲۴/۱.
[5] عمدة القاری: ۴۵۱/۳.
[6] شرح الکرمانی: ۱۹۷/۳عمدة القاری: ۴۵۱/۳.
[7] عمدة القاری: ۴۵۱/۳.

سره بدل کړې شوې دې. په دې څلورو واړو لغاتو کښې اولنې اودريم لغت زيات مشهوردې او هم دغه دواړه فصيح هم دی.(١)

قوله: أسمعت النبى صلى الله عليه وسلم: همزه استهاميه دې اودسمعت باره کښې دحويانو اختلاف دې.بعض وائی دا دومفعول طرف ته متعدی کيږی اوبعض وائی ددومفعول طرف ته نه متعدی کيږی.په اول صورت کښې به تقديری عبارت داسې وی«أسمعت النبى صلى الله عليه وسلم المذكون»اودويم صورت کښې به تقديری عبارت داسې وی«أسمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقول المذكون» اوآخری جمله به حال واقع کيږی.(٢)

قوله: سمعته : دادمستثنى تتمه نه ده خکه چه شاته ذکرشوې "بأبى نعم" په دې باندې دال اوقرينه ده حصر په "بأبى" کښې دننه دې لهذا د **سمعته** ددې مستثنى سره څه تعلق نشته دې.(٣)

قوله: يخرج العواتق وذوات الخدور......أو......العواتق ذوات الخدور:

د رواياتو اختلاف: په دې کښې درې روايتونه دی. ړومبی روايت واؤ عاطفه سره دې يعنی د لفظ عواتق اولفظ ذوات په مينځ کښې واؤعاطفه دې. دويم روايت د واؤ عاطفه نه بغيردې او په دې صورت کښې ذوات الخدور به د عواتق دپاره صفت جوړيږی. اودريم روايت ذوات الخدور سره دې يعنی لفظ ذات مفرد ذکردې. **شرح الكرمانى**:١٩٧/٣**فتح البارى**:١/٤٢٣**عمدة القارى**:٣/٤٥١.

دلفظ خدر تحقيق: خدور دخدر جمع ده اودا لفظ خدر دخاء کسره اودال سکون سره لوستلې کيږی. خدر هغه پردې ته وائی چه دپيغلې جينئی دپاره دکور په يوګوټ کښې لګولې شی دکومې شاته چه پيغله جينئی کينی.(٤)

ابن سيده فرمائی چه خدر هغه پردې ته وائی چه دپيغلې جينئی دپاره دکور په يوګوټ کښې رانبکلې شی. اوبيادې لفظ استعمال دهر هغه څيز دپاره شروع شوکوم چه پټولې شی.(٥) بعض وئيلی دی چه د خدر معنی هودج (ډولئی) ده. بعض خدر ته بيت يعنی دکور په معنی کښې اخلی.(٦)

علامه ملقن رحمه الله فرمائی خدر دبيت په معنی کښې اخستل ډيره لرې خبره ده (٧) د خدر جمع خدور نه علاوه أخدار هم مستعمل ده اوجمع الجمع أخادير ده.(٨)

---

١) النهاية لابن الأثير: ٣٥/١ دارالمعرفة التوضيح: ١١٧/٥ فتح البارى: ٤٢٣/١ شرح الكرمانى: ١٩٧/٣منحة البارى: ٦٥٤/١عمدة القارى: ٤٥١/٣.

٢) شرح الكرمانى: ١٩٧/٣ عمدة القارى: ٤٥١/٣.

٣) شرح الكرمانى: ١٩٧/٣منحة البارى: ٦٥٤/١عمدة القارى: ٤٥١/٣.

٤) النهاية لابن الأثير: ٣٣/١ ،لمكتبة العلمية بيروت التوضح: ١١٧/٥فتح البارى: ٤٢٣/١.

٥) المخصص لابن سيده: ٣٨٨/١دارإحياء التراث العربى، المحكم والمحيط الأعظم: ١٣٣/٥دارالكتب العلمية عمدة القارى: ٤٥١/٣.

٦) المخصص لابن سيده: ٣٨٨/١دارإحياء التراث العربى، المحكم والمحيط الأعظم: ١٣٣/٥دارالكتب العلمية عمدة القارى: ٤٥١/٣التوضيح:١١٧/٥.

٧) التوضيح: ١١٧/٥.

قوله:: ويعتزل الحيض المصلى: داخبر په معنى دامر دې او په يوروايت كښې «ويعتزلن الحيض المصلى» راغلې دې او دا هم داسې دې لكه چه «أكلوني البراغيث» ونيلى شى.[1]

دحائضه ښځو دپاره دعيدګاه نه جدا پاتې كيدو حكم او دهغې حكمت: جمهور حضراتو حائضه ښځې دپاره د عيدګاه نه جدا اپاتې كيدو حكم په استحباب باندې محمول كړې دې د كوم وجه چه داده عيدګاه د جمات په حكم كښې نه دې چه حائضه ښځې په دې كښې دداخليدونه منع كړې شى. البته د جمات په حكم كښې د نه كيدو نه باوجود هم دمنع كولووجه داده چه هسې هيڅ بې وجې د ښځودسرو سره ګډوډوالې اونه شى. ځكه چه دغه حائضه ښځې خو هسې هم مونځ نه كوى نو په عيدګاه كښې دداخليدو هم څه ضرورت نشته دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى په دې مسئله كښې علامه كرمانى رحمه الله ډيره بعيدخبره كړې ده. چنانچه هغوى اول دعيدګاه نه لرې پاتې كيدو حكم ته واجب ونيلې اودعيدين دپاره وتلوته اوهلته حاضريدوته ئې مندوب ونيلې اوبيا روستو پخپله دامام نووى رحمه الله په حواله دعيدګاه نه د لرې پاتې كيدوحكم دعدم وجوب قول نقل كړې دې. اوددې تصويب ئې اوكړو. «دا دعلامه كرمانى رحمه الله په كلام كښې واضح تضاددې چه هم يوه مسئله ئې دوو متضاد حكمونوسره متصف كړه».[2]

ابن منير رحمه الله فرمائى چه دحائضه ښځودعيدګاه نه په جداپاتې كيدوحكمت دادې كه چرې دا ښځې هم هلته حصارې شى سره ددې چه دوى له دمونځ ګذارو ښځوسره مونځ نه كول دى نو په دې كښې به ددغه حائضه ښځو سپكاوې اوتذليل كيږى. په دې وجه ددوى دپاره مستحب دادى چه د عيدګاه نه جدا لرې كينى.[3]

قوله:: فقلت المحيض؟: داهمزه د استفهام سره دې اوداد حضرت حفصه رحمها الله نه د حائضه ښځو په وتلوبندې دتعجب اظهاردې.[4]

قوله:: وليشهدن الخير: ددې جملې عطف «تخرج العواتق» باندې دې. په دې باندې دې دا اشكال نه وى چه امر په خبر باندې څنګه عطف كړې شو دا خوجائزنه دې؟ ځكه چه كله خبردشارع دطرف نه وى اويوشرعى حكم بيانولې شى نوداسې خبر طلب او په امر باندې محمول كيږى. لهذاپه دې وجه ددې امر عطف «تخرج العواتق» باندې صحيح او ټيك دې. ځكه چه «تخرج العواتق» هم «لتخرج العواتق» د امر په معنى كښې دې.[5]

قوله:: أليس يشهدن: همزه استفهاميه دې. د كشميهنى رحمه الله په روايت كښې «ألست يشهدن؟» لفظ ليس كښې تاء تانيث سره دې. اوداصيلى رحمه الله په روايت كښې «ألسن يشهدن؟» لفظ ليس كښې

---

[1] المخصص لابن سيده: ۳۸۸/۱دارإحياء التراث العربى. المحكم والمحيط الأعظم: ۱۳۳/۵.
[2] شرح كرمانى: ۱۹۸/۳فتح البارى: ۴۳۳/۱.
[3] فتح البارى: ۴۳۲/۱.
[4] شرح الكرمانى:۱۹۷/۳ عمدة القارى:۴۵۱/۳.
[5] حواله بالا.

نون جمع سره دي.(۱) او په یو روایت کښې **لیس** (په حذف دهمزه استفهام) دي او د **لیس** اسم په دي تولو صورتونو کښې ضمیر شان دي.(۲)

قوله: وعرفة: ولې حائضه ښځې دعرفات په ورځ په عرفات کښې نه حاضریږي؟ لهذا مضاف محذوف دی. **اي: یوم عرفة فی عرفات.**(۳)

قوله: کذا وکذا: **اي: نحو المزدلفة ونحو صلاة الاستسقاء**، یعنی دعرفات په شان مقام مزدلفه او د استسقاء د مونځ دپاره هم حاضریږي.(۴)

احکام اومسائل: ددې حدیث نه ډیر احکامو استنباط کړې شوې دي.① حائضه ښځه دې دحیض په حالت کښې هم دالله تعالی ذکرنه ترك کوي.(۵)

د ښځوعیدګاه ته تللوسره متعلق دفقهاؤ اقوال: ② دښځودعیدګاه ته د تلوسره متعلق مختلف اقوال دی. علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه حائضه ښځې په مواطن خیر اومجالس خیر کښې حاضریدې شی، البته په مساجد کښې دې نه داخلیږي.(۶)

ابن بطال رحمه الله فرمائی چه په دې حدیث سره دحیض والاښځو او پاکو ښځودپاره په عیدین اواجماعات کښې دشرکت کولوجواز معلوم شو البته حائضه ښځې دې دعیدګاه نه جدا اوسی. باقی دعابه کوی آمین به وائی اوددغه مقدس اومکرم مجلس اومجمع برکتونه به حاصلوی.(۷)

علامه نووی رحمه الله فرمائی چه امام شافعی رحمه الله اود هغوی د اصحابو په نیزدښائسته اومعتدل صورت ښځونه علاوه د نورو ښځودپاره دعیدین وتل مستحب دی اود ښائسته ښځو وتل مکروه دی. علامه نووی رحمه الله فرمائی: «**هذا هو المذهب والمنصوص**» اود حدیث الباب جواب دادې چه دحضورپاك زمانه د خیر اوبرکت زمانه وه اود فتنې اوفساد نه په امن کښې وه. خودنن زمانه د فتنې اوفساد نه په امن کښې نه ده په دې وجه دعیدین په موقع دې بغیرد ښائسته اوقبول صورت ښځونه نوری ښځې شرکت کولې شی. او هم ددې فتنې اوفساد د وجې نه حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها فرمائیلې ووکه چرې رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه امور لیدلې وې کوم چه دنن پس ښځو پیداکړی نوحضورپاك به دوی مساجد نه هم ضرور منع کولې. څنګه چه دبنی اسرائیل ښځې منع کړې شوې وې.(۸)

قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه سلف کښې دښځودعیدین دپاره وتلوکښې اختلاف دی. یوجماعت دا صحیح اوګنړل. په دوی کښې حضرت ابوبکر، حضرت علی اوحضرت ابن عمر رضی الله عنهم دی اودویم

---

(۱) عمدة القاری:۴۵۲/۳ إرشادالساری:۳۶۱/۱.
(۲) منحة الباری: ۶۵۵/۱.
(۳) شرح الکرمانی:۱۹۸/۳عمدة القاری:۴۵۲/۳.
(۴) شرح الکرمانی: ۱۹۸/۳منحة الباری:۶۵۵/۱.
(۵) شرح الکرمانی:۱۹۸/۳عمدة القاری:۴۵۲/۳ منحة الباری:۶۵۵/۱.
(۶) أعلام الحدیث: ۳۲۹/۱.
(۷) شرح ابن بطال: ۴۴۶/۱شرح الکرمانی:۱۹۸/۳عمدة القاری:۴۵۲/۳ منحة الباری:۶۵۵/۱.
(۸) شرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۷۸/۶ دارإحیاء التراث العربی، التوضیح: ۱۱۸/۵المجموع شرح المهذب:۱۳/۵ مکتبة الإرشاد.

جماعت ممنوع گرځولی دی په دوی کښې حضرت عروه، قاسم، یحیی بن سعید انصاری، امام مالك او امام ابویوسف رحمهم الله دی.[1]

حضرت عبدالله ابن مبارك رحمه الله فرمائی چه زه دنن صبانښځې دعیدین دپاره وتل ناخوښه کوم. که چرې ښځې په وتلو باندې اصرارکوی نوبیادې په زړوکپړو کښې اوځی. که هغوی دغه شان په وتلو باندې راضی نه وی نوبیائی خاوندد وتلو نه منع کولې شی.[2]

هم دغه شان دحضرت سفیان رحمه الله نه روایت دې چه هغوی به په خپله زمانه کښې دښځود عیدین دپاره وتل ناخوښه کول. هم داسې ابراهیم نخعی رحمه الله اویحیی انصاری رحمه الله به هم دښځودعیدین دپاره وتل ناخوښه کول.[3]

دامام احمدبن حنبل رحمه الله په نیز دښځود عیدین دپاره وتل جائزوو خودې سره هغوی دا ناخوښه کول هم. چنانچه کله چه د امام احمدبن حنبل نه د ښځو باره دعیدین د وتلو متعلق سوال اوکړې شو نوهغوی رحمه الله اوفرمائیل: «لایعجبنی فی زماننا، لأنهن فتنة» یعنې زمونږ په دې دورکښې زما ددې ښځو دعیدین دپاره وتل خوښ نه دی ځکه چه ددوی د وجې نه د فتنې خطره ده. هم په دې وجه به امام احمد رحمه الله دې سره داهم فرمائیل که چرې خامخا اوځی نو لباس فاخره او خوشبوئی سره دې نه اوځی بلکه په خیرن حالت کښې دې اوځی.[4] د امام احمد رحمه الله د اصحاب نه نقل دی چه اوس فتوی په دې باندې ده چه دښځودیومونځ دپاره هم وتل جائزنه دی ځکه چه اوس فتنه او فساد داول نه ډیرزیات دی.[5] هم والبته د مشرانو اوبوډې ګانو ښځو وتلوکښې به نې څه حرج نه ګنړلو. چنانچه په یوبل روایت کښې دی چه کله دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه د عیدین دپاره دښځو متعلق تپوس اوکړې شو نو هغوی اوفرمائیل: «یفتن الناس إلاأن تکون امرأة طعنت فی السن».[6]

امام مالك رحمه الله دډیر عمر او بوډې ګانې ښځودپاره په وتلوکښې هیڅ حرج نه ګنړلو البته ځوانانې ښځې به نې منع کولې.[7]

امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه په شروع کښې د ښځودپاره عیدین کښې دوتلو اجازت اورخصت وو خو اوس زه دا ناخوښه کوم. دغه شان زه ددوی دجمعه دپاره اود نورو مونځونو دپاره وتل هم ناخوښه کوم. البته دبوډې ګانو ښځو د پاره صرف دسحر اوماسخوتن د مونځونودپاره دشرکت

---

[1] شرح النووی علی صحیح مسلم: ۱۷۹/۶ دارإحیاء التراث العربی، التوضیح: ۱۱۸/۵.

[2] جامع الترمذی أبواب عیدین باب فی خروج النساء فی العیدین رقم الحدیث:۵۳۹ التوضیح: ۱۱۸/۵ عمدة القاری:۴۵۲/۳.

[3] جامع الترمذی أبواب عیدین باب فی خروج النساء فی العیدین رقم الحدیث:۵۳۹ التوضیح: ۱۱۸/۵ عمدة القاری:۴۵۲/۳.

[4] کتاب الفروع لابن مفلح المقدسی: ۴۲۲/۲ مؤسسة الرسالة، والکافی فی فقه الإمام أحمد: ۵۱۷/۱دارهجر للطباعة والنشر، المغنی لابن قدامة: ۲۶۵/۳-۲۶۴ کشف القناع عن متن الإقناع: ۵۲۹/۱عالم کتب، مسائل الإمام أحمدبن حنبل، بروایة ابن أبی الفضل صالح: ۴۶۸ الدار العلمیة بهند.

[5] کتاب الفروع لابن مفلح: ۴۲۲/۲ مؤسسة الرسالة

[6] کتاب الفروع لابن مفلح: ۴۲۲/۲ مؤسسة الرسالة.

[7] البیان والتحصیل: ۴۳۰/۱ دالغرب الإسلامی، الاستذکار: ۲۵۲/۷، ۲۵۴ دارقتیبة دمشق،بیروت و دارالوعی، حلب، قاهرة، المدونة الکبری، صلاة العیدین: ۱۶۸/۱دار صادر.

رخصت دې. اوصاحبين رحمهما الله فرمائي چه د بوډۍ ګانو ښځودپاره په يوموښخ کښې هم څه حرج
نشته دې البته دځوانانوښځودپاره په يو موښخ کښې هم وتل مکروه دي. (۱)
ليکن اوس دمتاخرين فقهاء فتوى په دې ده چه ځوانې ښځې نه دجمعه دپاره وتلې شي نه دعيدين
دپاره اونه د نورو مونځونودپاره دکورونونه وتل دهغوى دپاره جائزدى. صرف بوډۍ ګانوښځو له په
عيدين کښې د شرکت اجازت دې. مګر په دې کښې هم بهترهم دا دى چه هغوى دې هم دعيدين
دپاره نه اوځى. (۲)، چنانچه علامه عينى رحمه الله فرمائي دنن په زمانه کښې فتوى دښځو على الاطلاق په
نه وتلو باندې ده. خاص کر په ښاريو کښې على الاطلاق هم ممانعت کول پکار دى. (۳)
داحاديث وغيره نه معلوميږى چه دحضورپاک په زمانه کښې به ښځې د فرض مونځونو اوعيدين
وغيره دپاره جماتونو ته راتلې اوپخپله دحضورپاک نه روايت دې: «لاتمنعوا إماء الله عن المساجد» يعنى د
الله تعالى دا وينځې د جماتونونه مه منع کوئى. (۴) ليکن ددې ټولو باوجود فقهاء په دې مسئله کښې
د تنګوالى طرف ته تلى دى. تردې چه متاخرين فقهاؤ ښځې د جماعات جمعه اوعيدين وغيره دپاره
دوتلونه مطلقاً منع کړى دى. دکوم تائيدچه دحضرت عائشه رضي الله عنها دحديث نه هم کيږى په کوم کښې چه
صديقه رضي الله عنها فرمائى که چرې حضورپاک هغه امور کتلې چه ښځو د حضورپاک نه پس پيدا کړى دى
نوهغوى به نې د مساجد نه منع کولې لکه څنګه چه د بنى اسرائيل ښځې منع کړې شوې وې. (۵)
دغه شان حضرت زبير بن عوام اود هغوى زوجه حضرت عاتکه بنت زيد رضي الله عنها واقعه چه د جمات طرف
ته روانه وه نو حضرت زبير رضي الله عنه هغه د شانه اووهله اوپټ شو. دکومې نه پس چه د هغوى بى بى بيا
جمات ته تلل ترک کړل. حضرت زبير بن عوام رضي الله عنه غوښتل چه حضرت عاتکه رضي الله عنها دې د مونځ دپاره
جمات ته نه ځى مګر د نکاح په وخت دا شرط کيخودې شوې وو چه حضرت زبير رضي الله عنه به هغه د جمات د
تلو نه نه منع کوى. په دې وجه حضرت زبير رضي الله عنه دهغې دمنع کولودپاره دا حيله او طريقه اختيارکړه
چه په خانې راغله. (۶) هم دغه شان دعبدالله بن المبارک رحمه الله دښځو وتل ناخوښه کول (۷)
نودغه ټولوځيزونونه هم دا معلوميږى چه د شارع په نظر کښې د ښځو وتل مرغوب او خوښ نه دى
اونه نې هغوى ته د مساجدتلوکښې ترغيب ورکړې دې او په نه حاضريدو باندې هغوى ته وعيدونه
هم اوروليى دى. خود ښځو متعلق درسول الله ﷺ فرمان دې «صلاة المرأة فى بيتها أفضل من صلاتها فى
حجرتها، وصلاتها فى مخدعها أفضل من صلاتها فى بيتها» اوس دا فرمان په ډير واضح انداز کښې په دې خبره

---

(۱) مختصر اختلاف العلماء للطحاوى: ۲۳۱/۱ دارالبشائر الإسلامية الاستذكار: ۲۵۵/۷-۲۵۴ كتاب الحجة للإمام محمدالشيبانى باب خروج النساء إلى العيدين: ۳۰۶/۱ عالم الكتب.

(۲) بدائع الصنائع: ۲۷۵/۱ دارالكتب العلمية، لمبسوط للسرخسى ۴۱/۲ المعرفة، فيض البارى: ۵۰۲/۱

(۳) عمدة القارى: ۴۵۲/۳.

(۴) سنن أبى داؤد كتاب الصلاة باب ماجاء فى خروج النساء ألى المساجد. رقم الحديث: ۵۶۵.

(۵) رواه البخارى فى الأذان باب انتظار الإمام يام الإمام العالم رقم الحديث: ۸۶۹ ومسلم فى صلاة باب خروج النساء إلى المساجد إذا لم يترتب عليه فتنة وأنها لا تخرج مطيبة رقم الحديث: ۹۹۹، وأبوداؤد كتاب الصلاة باب التشديد فى خروج النساء إلى المساجد رقم الحديث: ۵۶۹.

(۶) الوافى بالوفيات عاتكة بنت زيد: ۳۱۹/۱۶.

(۷) جامع الترمذى أبواب عيدين باب فى خروج النساء فى العيدين رقم الحديث: ۵۳۹ التوضيح: ۱۱۸/۵.

باندې دلالت کوي چه د شارع ﷺ رضامندي هم په دې کښې ده چه ښځې دې جماتونوته نه ځي. او هم دغه وجه ده چه په دوی باندې جمعه واجب کړې شوې هم نه ده. اوچرته چه هم ددوی دوتلو خبره کړې شوې ده نو ورسره داهم فرمائیلی شوی دی چه هغوی دې په خیرن حالت کښې اوځی ځان جوړولوسره او زیب اوزینت کولو سره دې نه اوځی ګنی قسم قسم فتنې اوفسادونه به راؤچت شی.

دا ټول دشارع ﷺ د طرف نه ذکرکړې شوې امور او اشارات دی دکوم په وجه چه فقهاء کرام حضرات په دې مسئله کښې په تنګئی پیداکولوباندې مجبور شو، تردې چه هغوی د ښځو په وتلوباندې مکمل پابندی اولګوله اودا پابندی داحادیثو خلاف نه ده . اوبیا د ښځودپاره په عیدین کښې وتل د اخترد مونځ دپاره نه وو لکه څنګه چه ګمان کولې شی بلکه ښځې به ئې دتکثیر سواد المسلمین په غرض سره اومسلمانانوسره په دعاکښې د شرکت په غرض سره ځان سره بوتللې. ګنی که چرې د مونځ دپاره وتلې نوبیا د حائضه ښځود وتلو څه فائده وه؟ (۱)

په حدیث باب سره په ښځوباندې داخترد مونځ دوجوب استدلال صحیح نه دې: ③ بعض حضراتو ددې روایت نه په دې مسئله باندې استدلال کړې دې چه په ښځو باندې هم داخترمونځ واجب دې ځکه چه په اتفاق صرف دحائضه ښځو حکم بیان شوې دې چه دسر نه دمونځ مکلف نه وی. البته د ټولو دویستلو مقصد دمونځ اهمیت اوضرورت دالتزام خودل، په اعمال خیرکښې دشرکت دعوت ورکول اود جمال اسلام مظاهر کول وو. علامه قشیری رحمه الله فرمائی چه ښځې به ئې په دې وجه ویستلې ځکه چه مسلمانان دغه وخت ډیرکم وو نوښځې ئې د تکثیر سواد المسلمین په غرض ویستلې. (۲)

④ چه دهریو طاعت اوعبادت دپاره وتل وی نودضرورت په وخت د بل نه عاریةً کپړې غوښتل جائز دی. (۳)

⑤ ښځې د ضرورت په وخت په غزوات کښې هم شرکت کولې شی اودزخمیانو مرهم پټئی کولې شی سره ددې چه هغه مجاهدین دهغوی محارم نه وی. (۴)

⑥ دښځې خبر قبلول جائز دی. (۵)

⑦ که چرې راوی صحابی دې لیکن نوم ئې معلوم نه دې نودهغه نه هم روایت نقل کول صحیح دی په دې شرط چه دهغه د اوسیدو ځائی (مسکن) بیان کړې شوې وی اودهغې طرف ته لارخودنه اوکړې شی. (۶)

⑧ ((کنانداوی)) په دې جمله سره دې طرف ته اشاره ده چه داسې امور بیانول هم جائز دی چه د حضور پاک په زمانه مبارکه کښې موجود خو وو مګر کله حضورپاک دهغې خبر نه دې ورکړې. (۷)

⑨ بغیرد لوئی څادر په سرکولونه دښځې بهر وتل منع دی. (۱)

---

(۱) تعليقات على كتاب الحجة على أهل المدينة: ۱/۳۰۷-۳۰۶.

(۲) التوضيح: ۱۱۹/۵ عمدة القاري:۴۵۲/۳.

(۳) التوضيح: ۱۱۹/۵ شرح الكرماني:۱۹۸/۳ عمدة القاري:۴۵۲/۳ منحة الباري:۶۵۵/۱

(۴) حواله بالا.

(۵) حواله بالا.

(۶) حواله بالا.

(۷) شرح الكرماني:۱۹۸/۳ عمدة القاري:۴۵۲/۳

⑩ حائضه عرفه ته تلې شي.([2])

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: په دواړو کښې مناسبت بالکل واضح دې ځکه چه په دواړو کښې دحائضه ښځو د عيدين دپاره وتلو اوعيدګاه نه د جدا اوسيدلو بيان دې.([3])

۲۴-باب: إِذَا حَاضَتْ فِي شَهْرٍ ثَلَاثَ حِيَضٍ، وَمَا يُصَدَّقُ النِّسَاءُ فِي الْمَحِيضِ وَالْحَمْلِ، فِيمَا يُمْكِنُ مِنَ الْحَيْضِ.

لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ﴾/البقرة: ۲۲۸/.

داباب ددې خبرې په بيان کښې دې چه کله په يوه ښځه په يوه مياشت کښې درې حيضه راشی او (په هغه بيان کښې) چه دښځې دحيض تصديق دحيض اوحمل باره کښې په هغه ځيزونوکښې به کولې شی کوم چه دحيض په سلسله کښې ممکن وی ځکه چه دالله تعالی ارشاد دې "اودښځودپاره داحلال نه دی چه هغوی دې هغه ځيز پټ کړی کوم چه الله تعالی د هغوی په رحم کښې پيداکړې دې".

ماقبل سره ربط: دد باب سابقه باب سره ربط دادې چه په دواړوابواب کښې د حيض سره متعلق احکامو تذکره ده.([4])

د ترجمة الباب مقصد: په دې ترجمة الباب کښې دامام بخاری رحمه الله مقصدداخودل دی چه که يوه ښځه دا دعوی اوکړی چه په يوه مياشت کښې درې ځل حيض راغلې دې. نودهغې په دې دعوی کښې به تصديق کولې شی په دې شرط چه دعوی دداسې مودې سره متعلق وی چه ددريو حيضو دتيريدو احتمال لری. اودغه شان دحمل په معامله کښې به هم دښځې خبره معتبره وی. چنانچه مذکوره آيت هم په دې خبره باندې دلالت کوی چه دښځې قول به معتبر وی. هم دغه شان جمله تعليقات هم په دې خبره باندې دلالت کوی چه دحيض دمودې هيڅ تحديد نشته دې بلکه دامعامله ښځې ته حواله ده. البته شرط په کښې دادې چه دغه دعوی نې په امکانی حدکښې وی.([5])چنانچه علامه کاسانی رحمه الله فرمائی که يوه ښځه دخپل عدت دختميدو خبر ورکړی اوداسې موده اوښائی په کوم کښې چه واقعةً د يوې ښځې عدت تيريدې شی نودهغې قول به قبلولې شی. ليکن که چرې داسې موده اوښائی په کوم کښې چه عدت نه شی تيريدې نوبيا به د ښځې قول هم معتبر نه وی اودعدت دتيريدو په معامله کښې دا حکم ځکه دې ځکه چه الله تعالی ښځه امانتداره جوړه کړې ده. چنانچه دالله تعالی ارشاد دې: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ﴾ اود جګړې په وخت هم دامين قول په قسم سره معتبر وی. لهذا که چرې ښځې د عدت دتيريدو امکانی حد بيان کړو نودهغې قول به قبلولې شی اوکه

---

[1]) فتح الباری: ۴۲۳/۱ عمدة القاری:۴۵۲/۳ منحة الباری:۶۵۵/۱

[2]) عمدة القاری: ۴۵۲/۳.

[3]) عمدة القاری:۴۵۲/۳.

[4]) عمدة القاری:۴۵۳/۳.

[5]) شرح تراجم البخاری: ۲۸الکنزالمتواری: ۲۹۰/۳ الأبواب والتراجم: ۶۷ وهوالمفهوم من کلام العلامه العينی والحافظ ابن حجر رحمهماالله.

امکانی حد نی بیان نه کړو نودهغې قول به هم معتبرنه وی ځکه چه دامین قول صرف په هغه امورو کښې معتبر وی دکوم چه ظاهر تکذیب نه کوی.(۱)

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله رائې: حضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمانی چه شراح کرامو د امام بخاری رحمه الله غرض سره متعلق هیڅ قسم کلام نه دې کړې اوزما په نیز امام بخاری رحمه الله دوه مسئلې بیانول غوارې:

① رومبې مسئله یوه اختلافی مسئله ده او هم په دې باندې په ترجمة الباب کښې ذکردعوی متفرع دې اود ائمه اربعه په مینځ کښې هغه اختلافی مسئله د حیض دمودې مسئله ده اوهم په دې اختلافی مسئله باندې په یومیاشت کښې ددریو حیضو تیریدو دعوی متفرع ده اوداسې دترجمة الباب داجز د اصول تراجم نه اتلسم اصل سره متعلق دې.

② دویمه هم هغه مسئله ده دکومې تصریح چه «وما یصدق النساء فی الحیض والحمل فیما یمکن من الحیض» کښې پخپله امام بخاری رحمه الله کړې ده. یعنی دحیض اوحمل په معامله کښې به دښځې د قول تصدیق کولې شی په دې شرط چه دعوی ئې په امکانی حد کښې وی.(۲)

«**فیما یمکن من الحیض**»: داجمله "یصدق" سره متعلق ده اومطلب دادې چه دښځې ددعوی تصدیق به کولې شی. ترکومې چه تکراردحیض ممکن وی اوهم ددې دپاره «فیما یمکن من الحمل» اونه وئیلې شو ځکه چه تکرار حمل سره متعلق په دعوی کښې تصدیق کول هیڅ معنی نه لری.(۳)

لقول الله تعالی: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ﴾

"**لقول الله**" کښې لام تعلیلیه دې اودا آیت د "**مایصدق**" علت دې. د آیت مبارك نه استدلال داسې دې چه دلته ښځې له درحم دحالت د اظهارتاکید کړې شوې دې دکوم نه چه معلومیږی په دې باره کښې به د ښځې بیان معتبروی ځکه چه که چرته ددې بیان معتبر نه وی نوبیا به دا دننه د رحمی حالت په اظهارباندې مجبورول بې معنی شی. په دننه رحمی حالت په اظهار باندې مجبورول ددې خبرې واضح دلیل دې چه په دې باره کښې به دښځې بیان معتبروی.(۴)

امام طبری رحمه الله د امام زهری رحمه الله نه په صحیح سندسره روایت کوی چه ﴿مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ﴾ نه مراد حمل یا حیض دې نودښخودپاره حلال نه دی چه هغوی دا پټ کړی (په دې غرض سره چه) عدت پوره او شمیرلې شی اودخاوند نه خلاصې حاصل کړې شی اوهغه رجوع اونه کړې شی.(۵) هم دغه شان حسن سندسره دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دې «لا یحل لها إن کان حائضاً أن تکتم حیضها، ولا إن کانت

---

(۱) بدائع الصنایع کتاب الطلاق، فصل: بیان مایعرف به انقضاء العدة: ۱۹۸/۳دارالکتاب العربی.
(۲) الکنزالمتواری: ۱۹۰/۳الأبواب والتراجم:۶۷
(۳) شرح الکرمانی: ۱۹۹/۳عمدة القاری: ۴۵۳/۳.
(۴) شرح انکرمانی: ۱۹۹/۳فتح الباری: ۴۲۵/۱عمدة القاری: ۴۵۳/۳.
(۵) تفسیر الطبری، تفسیر سورة البقرة: ۲۲۸رقم الحدیث: ۴۷۲۷ج:۴ص:۵۱۶ مؤسسة الرسالة.

حاملاً أن تکتم حملها))[1] بل امام مجاهد رحمه الله ددې آیت په تفسیر کښې فرمائي: ((لاتقول: أني حائض ولیست بحائض، ولا لست بحائض وهي حائض))[2]

دائمه اربعه په مینځ کښې یوه اختلافي مسئله: شاته داخبره تیره شوې ده چه دحضرت شیخ الحدیث زکریا رحمه الله په نیز دامام بخاري رحمه الله مقصد دوه مسئلې ذکرکول دي. دویمه مسئله خوبالکل واضحه ده.البته ړومبۍ مسئله کومه چه دائمه اربعه په مینځ کښې یواختلافي مسئله ده،دهغې تفصیل دادې:

دائمه اربعه په مینځ کښې د حیض اوطهر نه دهریو په تحدید کښې اختلاف دې. دحیض متعلق د احنافو مسلك دادې چه دحیض د کم نه کمه موده درې ورځې او درې شپې دي اوددې دزیات نه زیاته موده لس ورځې دی. دامام شافعي رحمه الله او امام احمدبن حنبل رحمه الله په نیز دحیض دکم نه کمه موده یوه ورځ اویوه شپه ده اود زیات نه زیاته موده پنځلس ورځې یا اوولسم ورځې ده. ددواړو حضر اتو دوه دوه اقوال دی. دامام مالك رحمه الله په نیز دحیض دکم نه کم هیڅ حد نشته دې اود زیات نه زیات اوولس یا اتلس ورځې دې او په مختصر الخلیل کښې دی چه دمبتدئ دپاره دحیض د زیات نه زیاته موده پنځلس ورځې دی. طهر سره متعلق دامام احمد رحمه الله مسلك دادې چه دطهر دکم نه کم موده دیارلس ورځې دی اودائمه ثلاثه په نیز پنځلس ورځې دی.

نور داچه یوه بله مسئله هم ده چه بغیرد څه اختلاف دټولو په نیز دمطلقه عدت درې "قروء" دی لیکن ددې په مراد کښې اختلاف دې. د احنافو په نیز د قروء نه مراد حیض دې اوهم دا مذهب دامام احمد رحمه الله هم دې، دکوم طرف ته چه هغوی رجوع کړې ده. دهغوی ړومبې قول دادې چه دقرء نه مراد طهردې اوهم دغه دامام شافعي رحمه الله او امام مالك رحمه الله مذهب دې. اوداسې که یو سړې خپلې بی بی ته په طهر کښې طلاق ورکړی نوهغه طهربه هم په عدت کښې شمیرلې کیږی اوښځه به دده یو طهر نه پس نور دوه طهرونه انتظارکوی.[3] ددې دوو تمهیدی خبرونه پس به اوس په اصل مسئله باندې پوهیدل څه قدرې آسان شی کومه چه په ترجمة الباب کښې ذکرده. یعنی که یوه ښځه په یوه میاشت کښې ددریو حیضو تیرولو دعوی اوکړی نوآیا دداسې ښځې د تصدیق د ائمه اربعه په مذاهب کښې ګنجائش شته یا څه تاویل وغیره دې؟ نوجواب دادې چه دامام احمد رحمه الله د سابقه قول ړه په عدت کښې به د طهر اعتبارکیږی، په اعتبارسره به دښځې ددې دعوی تصدیق کولې شی. بلکه ددې قول په اعتبار سره دښځې دعوی ۲۸ ورځو او دد ساعتونو کښې صادق راځی دکوم صورت چه دادې:

خاوند په آخری طهر کښې ښځې ته طلاق ورکړو چه دحیض په شروع کیدوکښې یوه ګهړئی اویوساعت باقي وو. بیا ددې نه پس یوه ورځ د حیض اودیارلسمه ورځ او یوساعت دحیض په کوم کښې چه د آخری طهر انتهااوشوه دا هم ټول څوارلس ورځې او یوساعت شو. داسې ټول ۲۸ ورځې او دوو ساعتونو کښې ددې ښځې عدت پوره کیږی.[4]

ابن المنذر رحمه الله فرمائي چه دانقضاء عدت هغه دکم نه کمه موده په کوم کښې چه د ښځې ددعوی تصدیق کیدې شی په دې کښې د ائمه اختلاف دې. دحضر ت علی رضي الله عنه او حضرت شریح رحمه الله نه نقل

---

[1]) تفسیر الطبری، تفسیر سورة البقرة: ۲۲۸رقم الحدیث: ۴۷۳۴،ج:۴ص:۵۱۸ مؤسسة الرسالة.

[2]) تفسیر الإمام مجاهد، تفسیر سورة البقرة:۱/۳۰دارالکتب العلمیة، فتح الباری: ۱/۴۲۵ عمدة القاری: ۳/۴۵۳.

[3]) شرح ابن بطال: ۱/۴۴۸فتح الباری لابن رجب: ۲/۱۴۸-۱۴۵.

[4]) شرح ابن بطال: ۱/۴۴۸.

دی چه که یوه ښځه دا دعوی اوکړی چه په هغې باندې په یوه میاشت کښې درې حیضه راغلی دی اود ګواه په توګه عادل ښځې هم پیش کړی نوددې تصدیق به کولې شی اوهم دغه دامام احمد رحمه الله مذهب دې. اودا دامام احمد رحمه الله د قول مرجوع عنه په اعتبار سره بالکل واضح دی. دغه شان د امام احمد رحمه الله قول مرجوع الیه (په عدت کښې به دحیض اعتبار کیږی) په اعتبار سره هم په یو میاشت کښې د دریو حیضو تیریدو دعوی صادق کیدې شی.(۱)

چنانچه امام موفق الدین رحمه الله فرمائی چه ددوو حیضونو په مینځ کښې کمه موده دطهر دیارلس ورځې دی ځکه چه د امام احمد رحمه الله کلام په دې مسئله کښې مختلف نه دې چه دعدت په یو میاشت کښې تیریدل ناممکن دی په دې شرط چه ګواه قائم کړی اوبیا دا اثر علی وشریح رضی الله عنهما نه استدلال اوکړو.

هم دغه شان دامام مالک رحمه الله په نیز ۳۰ورځو او څلورو ساعتونوکښې ددعوی تصدیق کیدلې شی دکوم صورت چه دادې چه خاوند په آخر طهرکښې طلاق ورکړو. لهذا یو ساعت به ددغه طهر شمیرلې کیږی په کوم کښې چه طلاق ورکړې شو. بیا یوه لحظه د حیض (ځکه چه دامام مالک رحمه الله په نیزداقل حیض هیڅ حد نشته هغه د یوې لحظې اویوساعت دپاره هم کیدې شی) بیا پنځلس ورځې دطهر. دا ټول پنځلس ورځې اودوه لحظې شوې، بیا یوه لحظه د حیض بیا پنځلس ورځې د طهر اوبیا یوه لحظه دحیض په کوم کښې چه داخیر طهر اخیراوشو نودا هم ټول پنځلس ورځې او دوه لحظې شوې اوداسې ټولې ۳۰ورځې او څلور ساعتونه او لحظوکښې عدت پوره کیدې شی.

لیکن دامام شافعی رحمه الله په مذهب کښې یوه میاشت کښې درې حیضونه تیریدل مشکل دی. بلکه کم نه کم ۳۲ورځې او دوه لحظې پکاردی، نوبیا تصدیق ممکن دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دقرء نه مراد طهردې اواقل طهر د پنځلسو ورځو وی اواقل حیض یوه ورځ اویوه شپه دې. نوداسې به ۳۲ورځو دووساعتونو او دوو لحظوکښې عدت پوره شی. ددې صورت دادې چه خاوند په آخر طهرکښې طلاق ورکړو یوه لحظه په دې طهرکښې شمیرشوه بیا یوه ورځ د حیض بیا پنځلس ورځې د طهر، دا ټول ۱۶ورځې او یوه لحظه شوه. بیایوه ورځ دحیض او پنځلس ورځې دطهر او یوه لحظه دحیض په کوم کښې چه طهر آخیر پوره شو نوداهم ټولې ۱۶ورځې او دوه لحظې شوې نوټولې ۳۲ورځې او دوه لحظې جوړیږی.(۲)

په دې مسئله کښې داحنافو په نیز روایات ډیر زیات مختلف دی. البته د شراح کرام په نیز چه کوم روایات مشهور دی هغه دادی چه دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د ۶۰ ورځونه په کمه موده کښې ددې ښځې ددې دعوی تصدیق نه شی کیدې. اود صاحبین رحمهما الله په نیز ۳۹ ورځونه په کمه موده کښې تصدیق نه شی کیدې. اوددې وجه داده چه داحنافو په نیزدعدت اعتبارحیض سره دې. نو د عدت دپاره درې حیضونه تیرول ضروری دی اوداحنافو په نیز دحیض دکم نه کمه موده اوزیات نه زیاته موده دواړه متعین اومحدود دی اوداکثر طهر څه حدنشته دې، لیکن ددې دکم نه کمه موده پنځلس ورځې دی. دامام ابوحنیفه رحمه الله د قول توجیه داده چه داخو کیدې نه شی چه مونږ دحیض او طهر دهرو یو د کم نه کمه موده واخلو بلکه د اعتدال لار خوداده چه دیوطرف نه دکم نه کمه موده او بل طرف نه دزیات نه زیاته موده واخستې شی اوچونکه د طهر د زیات نه زیات مودې څه حد نشته

(۱) کما سیتضح بالجدول.

(۲) شرح ابن بطال: ۱/۴۴۸.

دي. په دې وجه لامحاله دطهر دکم نه کمه موده اودحيض اکثر موده به اخستې شي نوداسې بالکل واضحه ده چه دعدت مجموعه به شپيته ۶۰ ورځې جوړيږی.(۱)
علامه کرماني رحمه الله فرمائي چه دامام ابوحنيفه رحمه الله په نيزد شپيتو ورځونه په کمه موده کښې د ښځې تصديق نه شي کولې په دې شرط چه ښځه د ذوات الحيض نه وی خکه چه عادت دادې چه داسې نه کيږی چه ښځه دې د کم طهر اوکم حيض والا وی. خکه چه کله د يوې ښځې د حيض ايام زيات وی نوبيا دهغې طهر د کمې مودې وی اوکله چه طهر کم وی نوحيض زيات وی. دصاحبين رحمهما الله دقول توجيه داده چه د کم نه کمه موده په کوم کښې چه د يوښځې تصديق اوکړې شی، ددې دپاره ضروری دی چه ددوو طرفونو نه په هريو کښې کښې کمه موده واخستې شي اوداسې نهه ورځې درې حيضه اوديرش ورځې دوه طهر تول چه يوځائی کړې نو يوکم څلويښت ورځې شو.(۲)
ددې ټولو مسلکونو وضاحت دپاره دا لاندينئ نقشه پيش خدمت ده:

مسالک	الطهر الذى طلق فيه	الحيض الأول	الطهربعده	الحيض الثاني	الطهربعده	بده الحيض الثالث	الذى تمت فيه العدة
عندمالک	لحظة	لحظة	۱۵يوم	لحظة	۱۵يوم	لحظة	فالمجموع ثلاون يوما وأربع لحظات
عندالشافعي	لحظة	يوم	۱۵يوم	يوم	۱۵يوم	لحظة	فالمجموع إثنان وثلاثون يوما و لحظتان
عندأحمد في المرجوع عنه	لحظة	يوم	۱۳يوم	يوم	۱۳يوم	لحظة	فالمجموع ثمانية وعشرون يوما و لحظتان

فالمجموع عند الإمام مالك ثلاثون يوماً وأربع لحظات، وعند الإمام الشافعي إثنان وثلاثون يوماً ولحظتان، والمجموع عند الإمام أحمد ثمانية وعشرون يوماً ولحظتان

مسالک	الطهر الطلاق	الحيض الأول	الطهربعده	الحيض الثاني	الطهربعد	الحيض الثالث	المجموع
عندامام أبي حنيفه	لحظة	۱۰أيام	۱۵يوم	۱۰أيام	۱۵يوم	۱۰أيام	۶۰فالمجموع ستون يوما
عندصاحبيه	لحظة	۳يوم	۱۵يوم	۳يوم	۱۵يوم	۳يوم	۳۹فالمجموع تسعة وثلاثون يوما
عندأحمد في المرجوع اليه	لحظة	يوم	۱۳يوم	يوم	۱۳يوم	يوم	۲۹فالمجموع تسعة وعشرون يوما

فالمجموع عند الإمام الأعظم رحمه الله ستون يوماً، وعند صاحبيه رحمهما الله تسعة وثلاثون يوماً، والمجموع عند الإمام أحمد تسعة وعشرون يوماً.(۳)

---

(۱) بدائع الصنائع كتاب الطلاق فصل في بيان مايعرف به انقضاء العدة: ۱۹۸/۳دارالكتاب العربي.
(۲) شرح الكرماني: ۱۹۹/۳شرح ابن بطال: ۴۴۸/۱.
(۳) الكنزالمتواري: ۲۹۲/۳-۲۹۱.

وَيُذْكَرُ عَنْ عَلِيٍّ وَشُرَيْحٍ: إِنِ امْرَأَةٌ جَاءَتْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ بِطَانَةِ أَهْلِهَا، مِمَّنْ يُرْضَى دِينُهُ، أَنَّهَا حَاضَتْ ثَلَاثًا فِي شَهْرٍ، صُدِّقَتْ وَقَالَ عَطَاءٌ: أَقْرَاؤُهَا مَا كَانَتْ. وَبِهِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ. وَقَالَ عَطَاءٌ: اَلْحَيْضُ يَوْمٌ إِلَى خَمْسَ عَشْرَةَ. وَقَالَ مُعْتَمِرٌ: عَنْ أَبِيهِ: سَأَلْتُ ابْنَ سِيرِينَ، عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى الدَّمَ بَعْدَ قُرْئِهَا بِخَمْسَةِ أَيَّامٍ؟ قَالَ: اَلنِّسَاءُ أَعْلَمُ بِذَلِكَ.

قوله: وَيُذْكَرُ عَنْ عَلِيٍّ وَشُرَيْحٍ: إِنِ امْرَأَةٌ جَاءَتْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ بِطَانَةِ أَهْلِهَا، مِمَّنْ يُرْضَى دِينُهُ، أَنَّهَا حَاضَتْ ثَلَاثًا فِي شَهْرٍ، صُدِّقَتْ: يعني دحضرت على رضی الله عنه اوحضرت شريح رحمه الله نه نقل دى كه چرې ښځه دخپل كورد خاص كسانونه څوك ګواه راوړى چه دهغې په يوه مياشت كښې درې ځل حيض شوې نودهغې تصديق به كولې شى.

تراجم رجال

علي: دا اميرالمؤمنين سيدنا على بن ابى طالب بن هاشم بن عبدمناف هاشمى مكى مدنى رضی الله عنه دې. ابوالحسن ددوى كنيت دې.[1] او حضورپاك د ابوتراب په كنيت سره رابللې وو.[2] ددوى حالات كتاب العلم باب إثم من كذب على النبى صلى الله عليه وسلم لاندې تيرشوى دى.[3]

شريح: دامشهور تابعى او امام شريح بن الحارث بن قيس بن الجهم بن معاويه بن عامر كندى كوفى قاضى رحمه الله دې. ددوى كنيت ابواميه دې اوده ته شريح بن شرجيل او ابن شرجيل هم ونيلې سى. ددوى باره كښې وئيلى شى چه دې د اولاد فرس نه ووچه يمن ته راغلې وو او آبادشوى وو. دوى د حضورپاك زمانه كښې وو خوشرف ملاقات ورته نه دې حاصل شوې. حضرت عمر رضی الله عنه دى دكوفې ګورنرمقرركړې وو اودحضر على رضی الله عنه ددور پورې په دغه عهده دقضاء فائز وو اوآخر دخپله دحجاج بن يوسف په دوركښې دقضاء دعهدې نه لاس واخستو.[4]

يوقول ددوى د صحابى كيدو هم دې مګر هغه صحيح نه دې بلكه صحيح دادې چه دې دهغه كسانونه دې چه دحضورپاك په ژوندكښې ايمان قبول كړې ،مګرشرف ملاقات ورته نه دې حاصل شوې، اود حضرت ابوبكرصديق رضی الله عنه په زمانه كښې د يمن نه ،مدينې طيبې طرف، ته كوچ اوكړو[5] هغوى د حضورپاك نه ارسال سره روايت كړې دې. دحضورپاك نه علاوه د حضرت عمر حضرت على حضرت ابن مسعود حضرت عروه البارقى اوحضرت عبد الرحمن بن ابى بكر رضی الله عنهم نه هم روايت دحديث كړې

اودهغوى نه ابووائل شقيق بن سلمه، عامر شعبى، ابراهيم نخعى، انس بن سيرين، سعيد بن حيان تيمى، شريح ابن الحارث ،ددوى نه علاوه دې، عطاء بن السائب، قيس بن حازم، ابوحصين عثمان بن

---

[1] تهذيب الكمال: ۴۷۲/۲۰.

[2] صحيح البخارى كتاب الصلاة باب نوم الرجال فى المسجد رقم الحديث: ۴۴۱.

[3] كشف البارى: ۱۴۹/۴.

[4] تهذيب الكمال: ۴۳۶/۱۲مؤسسة الرسالة تهذيب التهذيب: ۲۸۷/۴ دارالفكر تهذيب الأسماء واللغات ۲۴۳/۱دارالكتب العلمية وإدارة الطباعة المنيرية، سير أعلام النبلاء: ۱۰۰/۴ مؤسسة الرسالة عمدة القارى: ۴۵۳/۳.

[5] سير أعلام النبلاء: ۱۰۰/۴ مؤسسة الرسالة.

عاصم اسدی، محمدبن سیرین، مغیره ثقفی (دهشام بن مغیره پلار) او ابن ابی صفیه رحمهم الله وغیره دحدیث روایت کړې دې.[1]

حضرت عمر رضی الله عنه چه د حضرت شریح رحمه الله طرف ته (د هغه دکوفې دقاضی جوړیدونه پس) کوم خط ورلیګلې وو هغه دادې: «إذا أتاك أمر فی کتاب الله، فاقض به، فإن لم یکن فی کتاب الله وکان فی سنة رسوله، فاقض به، فأن لم یکن فیهما، فاقض بما قضیٰ به أئمة الهدیٰ، فإن لم یکن، فأنت بالخیار، إن شئت تجتهد رأیك وإن شئت تؤامرنی، ولا أریٰ مؤامرتك إیای إلا أسلم لك»[2]

شریح رحمه الله فرمائی چه زه د حضرت عمر علی حضرت عثمان حضرت معاویه رضی الله عنهم یزیدبن معاویه او عبدالملك ددې ټولو په دروکښې د قضاء په عهده باندې مور ووم تردې چه دحجاج بن یوسف دور شروع شو نوهغه وخت ما حجاج ته د دغه قضاء د عهدې نه استعفی ورکړه. د حضرت شریح ۱۲۰ کال عمر وو حجاج ته استعفی ورکولنه پس یو کال ژوندې وو اوبیا ددې فانی دنیانه رحلت اوکړو.[3]

ابن المدینی رحمه الله فرمائی چه شریح رحمه الله ۵۳ کالوپورې د کوفې قاضی پاتې دې اود زیاد بن معاویه په دورکښې اوه کاله د بصرې هم والی پاتې دې.[4] اوحفص بن عمر رحمه الله فرمائی چه حضرت شریح رحمه الله ۶۰ کالو پورې دقضاء په عهده پاتې دې.[5] حضرت شریح رحمه الله دحضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه نه علم حاصل کړې.[6] یحیی بن معین رحمه الله فرمائی «شریح بن هانئ کوفی وشریح بن أطاة کوفی، وشریح القاضی أقدم منهما وهوثقة» یعنی حضرت شریح القاضی اول الذکر ددوارو حضراتو نه مقدم اوثقه وو.[7] اما عجلی رحمه الله فرمائی «کوفی تابعی ثقة»[8] محمدبن سیرین رحمه الله فرمائی «کان شریح شاعراً وکان زاجراً وکان قائفاً وکان کوسجاً وکان قاضیاً» یعنی شریح رحمه الله شاعر هم وو دړهکه کونکې هم وو د آثارو تتبع کونکې هم وو دکمو وینبتو والا هم وو اواقضی هم وو. نور فرمائی چه ما په کوفه کښې څلور صرف داسې شخصیات لیدلی دی چاته چه په فقه کښې خاص مهارت حاصل وو: ① حارث الاعور ② علقمه بن قیس ③ عبیدة السلمان ④ قاضی شریح.[9] ابن حبان ددوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[10]

حضرت شریح رحمه الله به د سنن او آثار جزئیات خیال ساتلو چنانچه هغوی پخپله فرمائی «إنما أقتفی بالأثر، فما وجدت فی الأثر، حدثتکم» یعنی زه آثار اوسنن لټوم اوبیاچه څه هم زه په هغه آثاروکښې وینم هغه تاسو خلقو ته بیانوم.[11]

---

[1]) تلامذه او مشائخ دپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۷.

[2]) سیر أعلام النبلاء: ۴/۱۰۱.

[3]) تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۷ تهذیب التهذیب: ۴/۲۸۷.

[4]) تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۷ تهذیب التهذیب: ۴/۲۸۷.

[5]) تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۷.

[6]) تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۸ تهذیب التهذیب: ۴/۲۸۷.

[7]) الجرح والتعدیل: ۴/۳۲۳ تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۸ تهذیب التهذیب: ۴/۲۸۷.

[8]) معرفة الثقات للعجلی: ۱/۴۵۱.

[9]) تهذیب الکمال: ۱۲/۴۳۸ تهذیب التهذیب: ۴/۲۸۸ دارالفکر.

[10]) ۴/۳۵۲ دارالفکر.

[11]) تهذیب الکمال: ۱۲/۴۴۲.

چنانچه د امام شعبي رحمه الله نه روايت دې چه قاضي شريح رحمه الله له يوسړي راغلو اوهغه د ګوتو ددیت باره کښې سوال اوکړو نوحضرت شريح رحمه الله اوفرمائيل عشر عشر، نودغه سوال کونکی دحيرانتيا اظهاراوکړو اود (خنصر او ابهام طرف ته اشاره کولوسره) وئی وئيل آيا دا دواړه ګوتې برابردی؟ په دې باندې شريح رحمه الله د سوال کونکی نه تپوس اوکړو ولې غوږ او لاس دواړه برابر دی؟ او په دې دواو کښې نصف نصف ديت لازم دې اوبيائی سائل مخاطب کولو سره اوفرمائيل "ويحك" يعنی ته خوارشې سنت ستا په قياس باندې مقدم دی نوهم ددې اتباع کوه اوبدعات مه ايجاد کوه څکه چه ترکومې ته سنت نيولې ساتې نوهيڅ کله به نه ګمراه کيږې. [1]

ابونعيم رحمه الله فرمائي ((كان شريح يقضى بقضاء عبدالله)) [2] هم ابونعيم رحمه الله په خپل سندسره روايت کوی چه هغوی (شريح رحمه الله) دحضورپاك په خدمت کښې حاضر شو اواسلام ئی قبول کړو اوبياحضورپاك ته اوفرمائيل چه په يمن کښې په کافی شمير کښې زما اهل بيت هم موجود دی نوحضورپاك اوفرمائيل چه هغوی هم راوله. چنانچه هغه واپس شو اوهغه ټول ئی د حضورپاك په خدمت کښې حاضر کړل مګر ترهغه وخته پورې حضورپاك د دنيا نه رحلت فرمائيلې وو. [3]

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا روايت ابن السکن رحمه الله هم نقل کړې دې اودنقل کولونه پس هغه فرمائی چه بغيرددې يوروايت نه بل هيڅ يو روايت ماته داسې ملاؤ نه شو چه د حضرت شريح رحمه الله دحضورپاك په ملاقات باندې دلالت کوی. والله أعلم بصحته. [4]

ددوی دوفات په کال کښې کافی اختلاف دې. اشعث رحمه الله فرمائی چه حضرت شريح رحمه الله د يوسل لسو کالو وو. [5] هم د اشعث رحمه الله يو بل روايت دې چه ۱۲۰ کاله عمرئی وو. [6] ابونعيم رحمه الله فرمائی چه د شريح عمر يوسل اته کاله ژوند تيرکړې دې او په کال ۷۸ هجری کښې د حضرت مصعب بن زبير رضي الله عنه په زمانه کښې وفات شوې. [7] نورو ډيرومؤرخينو دوفات هم دغه تاريخ ليکلې دې په کوموکښې چه ابوبکر بن ابی شيبه، ابوعبيد او هيثم بن عدی رحمهم الله وغيره هم شامل دی. [8] خو نور ډير مؤرخين په کوموکښې چه خليفه بن خياط او ابن نمير رحمهما الله وغيره شامل دی وينا ده چه د شريح رحمه الله انتقال ۹۰ هجری کښې شوې. او [9] خليفه بن خياط رحمه الله په يوبل مقام باندې دوفات کال ۸۷ هجری ذکر کړې دې. [10] هم دغه شان د ابونعيم رحمه الله نه نور هم دوه روايتونه دی. يو روايت د ۹۳ هجری او دويم روايت د ۹۶ هجری دې. [11] علی بن عبدالله تيمی رحمه الله فرمائی چه ۹۷ هجری کښې

---

[1]) تهذيب الكمال: ٤٤٢/١.

[2]) سير أعلام النبلاء: ١٠٣/٤.

[3]) سير أعلام النبلاء: ١٠١/١ تهذيب الكمال: ٢٨٨/١٢ دارالفكر.

[4]) تهذيب التهذيب: ٢٨٧/٤.

[5]) سير أعلام النبلاء: ١٠٦/٤ تهذيب الكمال: ٤٤٤/١٢.

[6]) تهذيب الكمال: ٤٤٤/١٢.

[7]) سير أعلام النبلاء: ١٠٦/٤ تهذيب الكمال: ٤٤٤/١٢ تهذيب التهذيب: ١٦١/٢ مؤسسة الرسالة.

[8]) تهذيب الكمال: ٤٤٤/١٢ تهذيب التهذيب: ١٦١/٢ مؤسسة الرسالة.

[9]) حواله بالا.

[10]) تهذيب الكمال: ٤٤٤/١٢.

[11]) حواله بالا.

انتقال شوې اوبعض د ۹۹ هجرى قول هم كړې دې.(۱)

تخريج التعليق: عبدالله دارمى رحمه الله دا قصه په خپل سندسره دكو چه ټول رجال ثقه دى موصولاً ذكر كړې ده.دروايت الفاظ دادى«أخبرنا يعلى، حدثنا إسماعيل، عن عامر هوالشعبى فقال: جاءت امرأة إلى على، تخاصم زوجها طلقها، فقالت: حسب فى شهر ثلاث حيض، فقال على لشريح: اقض بينهما. قال: ياأمير المؤمنين! وأنت ههنا؟ قال: اقض بينهما. قال إن جاءت «بينة» من بطانة أهلها ممن يرضى دينه وأمانته تزعم أنها حاضت ثلاث حيض تطهر عندكل قرء وتصلى، جازلها، وإلا، فلا. فقال على: قالون. وقالون بلسان الروم أحسنت»

يعنى د امام شعبى رحمه الله نه روايت دې يوې ښځې حضرت على رضى الله عنه له خپله فيصله راوړله راغله. دابنځه طلاقه شوې وه اوخپل خاوندسره د عدت تيرولو په مسئله كښې جګړه لرله. د ښځې دعوى وه چه په يوه مياشت كښې دهغې درې حيضه تيرشوى دى. حضرت على رضى الله عنه قاضى شريح رحمه الله ته حكم وركړو چه ددوى په مينځ كښې فيصله اوكړه. قاضى شريح رحمه الله عرض اوكړو ايا ستاسو په موجودګئ كښې؟ نوحضرت على رضى الله عنه اوفرمائيل اوجى! په دې باندې قاضى شريح رحمه الله اووئيل كه چرې ښځه دخپل دكورمخصوص معتبر او متدين كسانونه ګواه پيش كړى كوم چه دهغې دحالت نه خبر وى اودينداره هم وى او په دې خبره باندې ګواهى وركړى چه واقعى ددې عدت دريوحيضوسره په يوه مياشت كښې تيروى دى اودې دغسل نه پس مونځ كړې دې نوعدالت به ددې دبيان اعتبار كوى ګنى نه. په دې فيصله باندې حضرت على رضى الله عنه د قاضى شريح تحسين اوكړو او وئى فرمائيل قالون قالون درومى ژبې لفظ دې. دكومعنى چه احسنت يعنى ډيره ښه فيصله دې اوكړه.

بيا چه كله د ابومحمدعبدالله دارمى رحمه الله نه دقاضى شريح ددې فيصلې باره كښې تپوس اوكړو شو چه ستاسو ددې فيصلې او مسئلې متعلق څه رائې ده؟ نوهغوى په نفى كښې جواب وركړو اووئى فرمائيل «ثلاث حيض فى شهر كيف يكون» يعنى په يوه مياشت كښې درې حيضه څنګه تيريدې شى؟(۲)

هم دغه شان ابن حزم رحمه الله او ابن ابى شيبه رحمه الله هم دا روايت موصولاً ذكر كړې دې.(۳)

تعليق د تمريض په صيغه سره دذكركولووجه: امام بخارى رحمه الله دا تعليق دتمريض په صيغه سره ذكركړو اوجزم ئې په دې وجه اونه كړو څكه چه دعامر شعبى رحمه الله د حضرت على رضى الله عنه نه په سماع كښې تردد او اختلاف دې. اونه ئې دا اوفرمائيل چه عامر شعبى رحمه الله دا روايت د قاضى شريح رحمه الله نه اوريدلې دې ګنى كه دقاضى شريح نه ئې د سماع تصريح كړې وه نوبياهم روايت موصول كيدې شو څكه چه دعامرشعبى رحمه الله د قاضى شريح رحمه الله نه سماع ثابته ده.(۴)

دعامرشعبى رحمه الله د على رضى الله عنه نه په سماع كښې دائمه رجال اختلاف: دعامرشعبى رحمه الله د حضرت على رضى الله عنه نه په سماع كښې دائمه رجال اختلاف دې. امام حاكم رحمه الله فرمائى چه دعامر شعبى رحمه الله سماع نه دحضرت عائشه رضى الله عنها نه ثابته ده او نه دحضرت ابن مسعودنه، نه داسامه بن زيدنه اونه د

---

(۱) تهذيب الكمال:۱۲/ ٤٤ تهذيب التهذيب: ۲/ ۱٦۱مؤسسة الرسالة.

(۲) سنن الدارمى باب فى أقل الطهر: ۱/ ۲۳٤-۲۳۳رقم الحديث: ۸٥٦-۸٥٥قديمى.

(۳) المصنف لابن أبى شيبة، كتاب الطلاق، باب من قال: اوتمنت المرأة على فرجها: ۱۰/ ۲۲۱ رقم الحديث: ۱۹٦٤۱شركة دارالقبلة/مؤسسة علوم القرآن المحلى بالآثار، كتاب الطلاق أحكام العدة: ۱/ ۲۷۲رقم المسئلة: ۹۹۸ادارة الطباعة التوضيح: ٥/ ۱۲۱فتح البارى: ۱/ ٤۲٥عمدة القارى: ۳/ ٤٥۳.

(٤) فتح البارى: ۱/ ٤۲٥.

حضرت علي رضي الله عنه نه ددوی سماع ثابته ده. البته صرف هغه صحابه کرام رضي الله عنهم نې ليدلي دي اودغه شان د معاذ بن جبل رضي الله عنه اوزيد بن ثابت رضي الله عنه نه ئې هم سماع ثابته نه ده.[1]
علامه حازمي رحمه الله فرمائي «لم يثبت أئمة الحديث سماعه منه» يعني ائمه حديث ددوی (عامرشعبي رحمه الله) سماع د هغوی (حضرت علي رضي الله عنه) نه ثابته نه ګرځوی. امام دارقطني رحمه الله فرمائي چه امام عامرشعبي رحمه الله دحضرت علي رضي الله عنه نه صرف يوروايت اوريدلي دي دې نه علاوه ئې هيڅ نه دی اوريدلی.[2]
اوددغه يو روايت دسماع نه دامام دارقطني رحمه الله اشاره ددې حديث طرف ته ده کوم چه امام بخاري رحمه الله درجم په باب کښې تخريج کړې دې. په کوم کښې چه دی امام شعبي رحمه الله دحضرت علي رضي الله عنه نه روايت کوی چه هغوی يوه ښځه رجم کړه اوبيائي اوفرمائيل «رجمتها بسنة النبي صلى الله عليه وسلم».[3]
نوچه دامام شعبي رحمه الله سماع دحضرت علي رضي الله عنه نه ثابته نه ده اوهغه چه دحضرت علي رضي الله عنه نه کوم روايات بيانوی هغه مرسل روايات دی ليکن ددوی هغه مرسل روايات هم صحيح دی ځکه چه امام شعبي رحمه الله به صرف صحيح احاديث په ارسال سره بيانول. چنانچه امام عجلي رحمه الله فرمائي «ومرسل الشعبي صحيح، لا يكاد يرسل إلا صحيحاً» يعني د امام شعبي رحمه الله مرسل روايات هم صحيح دی ځکه چه امام شعبي رحمه الله به صرف صحيح احاديث په ارسال سره بيانول.[4]
علامه عيني رحمه الله فرمائي معلوميږی چه دامام بخاري رحمه الله په صيغه دتمريض سره دحضرت علي رضي الله عنه سندطرف ته اشاره ده ځکه چه دامام شعبي رحمه الله د قاضي شريح رحمه الله سماع ثابته ده او په دې سره به ددغه حضر اتو په خبره باندې اثر پريوځي دچاچه وينا ده، کله چه امام بخاري رحمه الله يوه خبره بغيرد جزم نه ذکرکوی نوهغه خبره دهغوی په نيز صحيح نه وی. خوددغه خلقو دا رائې صحيح نه ده ځکه چه پخپله امام بخاري رحمه الله «كتاب مواقيت الصلاة باب ذكر العشاء والعتمة ومن راه واسعاً» کښې هم د تمريض صيغې سره دا روايت نقل کړې دې: «ويذكر عن أبي موسى قال: كنا نتناوب..... الحديث» خوددې سند دامام بخاري رحمه الله په نيز بالکل صحيح دې.[5]
قاضي شريح رحمه الله يوه فيصله اوکړه او حضرت علي رضي الله عنه دهغوی په دې فيصله باندې تحسين اوکړو. اوس سوال دا پيداکيږی چه آيا دائمه اربعه په مذاهب کښې هم ددې فيصلې څه ګنجائش شته اوکه نه؟ نود تيرشوی تفصيلي کلام نه داخبره واضحه شوې ده چه صرف دامام مالك رحمه الله اوامام احمد رحمه الله دمذهب په اعتبارسره ددې فيصلې ګنجائش شته اوهيڅ څه د اشکال خبره نه ده. دامام مالك رحمه الله دمذهب مطابق ديرش ورځې او څلورساعتونوکښې درې حيض اودرې طهر تيريدې شي اود امام احمدبن حنبل رحمه الله د مرجوع عنه قول په اعتبارسره ٢٨ ورځې او دوو ساعتونوکښې داسې ممکن دی اود قول مرجوع اليه په اعتبارسره ٢٩ ورځوکښې درې حيض تيريدې شي. خوچه دکومو حضراتو په نيزباندې دطهر کم نه کم موده پنځلس ورځې اودحيض موده کم نه کم يوه ورځ ده (لکه چه دشوافع مذهب دې)، يا درې ورځې دی (لکه چه داحنافو مذهب دې) نو ددغه حضراتو دمذهب په اعتبارسره

---

[1] تهذيب التهذيب: ٢٦٥/٢.
[2] العلل للدارقطني: ٩٧/٤دارطيبة.
[3] العلل للدارقطني: ٩٧/٤ دار طيبة، رواه البخاري في الحدود باب رجم المحصن رقم الحديث: ٦٨١٢
[4] معرفة الثقات للعجلي: ١٢/٢تهذيب الكمال: ٣٥/١٤تهذيب التهذيب: ٢٦٥/٢.
[5] عمدة القاري: ٤٥٤/٣.

صرف د یومیاشت په قلیل موده کښې دعدت دتیریدو مسئله صحیح نه شی کیدی خکه چه دامام شافعي رحمه الله د مذهب په رنړاکښې کم نه کم ۳۲ ورځې اودوه ساعتونه پکاردی اودامام ابوحنیفه رحمه الله د مذهب په رنړا کښې کم نه کم شپیته ورځې اودصاحبین رحمهماالله په مذهب کم نه کم ۳۹ ورځې پکاردی. په دې وجه د قاضی شریح رحمه الله فیصله (که دخاندان معتبر اودیندار ښځې ګواهی ورکړی نو په یومیاشت کښې دعدت د تیریدو دعوی به منلې شی) چه نه داحنافو د مذهب مطابق صحیح ده اونه د شوافع دمذهب مطابق صحیح ګرځولې شی.

د قاضی شریح رحمه الله د فیصلې اوشوافع اواحنافو اصولی مسلکونوکښې دتطبیق صورتونه: اوس یو طرف ته دقاضی شریح رحمه الله فیصله اوفتوی ده اوبل طرف ته د حضرات شوافع او احنافو اصولی مسلك دې. علماء کرامو د خپل خپل ذوق مطابق ددې دواړو په مینځ کښې د تطبیق لارې راوښکلې دی په کوم کښې چه څه رائې دتعریف اوذکر قابل دی. چنانچه علامه سرخسی رحمه الله فرمائی په حقیقت کښې دقاضی شریح رحمه الله دا فتوی او فیصله د تعلیق بالمحال د قبیل نه دی دکوم دلیل چه دادې چه دلته د "إن" حرف شرط استعمال شوې دې او"إن" هغه حرف شرط دې چه دتعلیق بالمحال په موقع باندې هم استعمالیدېشی. لکه چه دقاضی شریح دفیصلې حاصل دادې چه که چرې ښځې دخپلې کورنۍ نه د یوڅومعتبرو کسانو ګواهی راوړی نودهغې قول به معتبر وی لیکن داسې کیدل محال دی خکه چه قاضی شریح رحمه الله داخبره پیژندله چه دعدت په یوه میاشت کمه موده کښې مکمل کیدل ناممکن دی اوبیا چه کله زمانه هم دخیر سعادت اودیندارئې وی نودا ممکن نه دی چه په داسې زمانه کښې څوك د داسې کار دوقوع دپاره ګواهی ورکړی چه عقلاً ناممکن ښکاری.[1]

حافظ ابن حجر رحمه الله اول ددې قصې طرق راجمع کړل اوبیائې دخپل مذهب درعایت دپاره یوصورت اختیارکړو. اوهغه صورت دادې چه دشوافع په نیز لفظ قرء نه مراد طهردې دکوم چه کم نه کمه موده پنځلس ورځې ده اود حیض دکم نه کمه موده یوه ورځ اویوه شپه ده. په دې وجه که چرته په آخر طهرکښې طلاق ورکړو نودورځو ترتیب به داسې شی:

لحظه (هغه طهرپه کوم کښې چه طلاق ورکړو) ایوم/۱۵ایام/یوم/۱۵ایام/یوم/۱۵ایام/لحظه (ددریم حیض شروع په کوم کښې چه عدت تمام شو). دغه شان به ۳۲ ورځواو دوو ساعتونوکښې به عدت ختم شی. اودا دحضرت علی رضی الله عنه اوقاضی شریح رحمه الله د فیصلې موافق ده خکه چه په دې قصه کښې راوی کسرحذف کړې دې اوپه ځائې د ۳۵ ورځو نې یوه میاشت اوونیله اوددې تائید دحضرت هشیم رحمه الله د روایت نه کیږی کوم چه هغه داسماعیل په طرق سره نقل کړې دې خکه چه ددغه روایت الفاظ دادی. «حاضت في شهر أوخمسة وثلاثين يوماً»[2] مګر دحذف کسروالا خبره د تسلئی قابل نه ده خکه چه هم پخپله حافظ ابن حجر رحمه الله دابراهیم نخعی د قول لاندې دعبدالله دارمی رحمه الله په حواله سره داروایت هم په صحیح سندسره نقل کړې دې: «إذا حاضت فی شهرأو أربعين ليلة» اوس که چرې دحافظ ابن حجر رحمه الله په قول د ۵ کسر حذف کولوګنجائش شته نوبیا د نور ۴ حذف کولو هم ګنجائش کیدل پکاردی خکه چه په روایت کښې ددې هم تائید کیږی اوداسې به ونیلی شې چه راوی د ۹ کسر حذف کړې دې لیکن حقیقت دادې چه دکسر دحذف او ذکر څه اصول نشته دې.[3]

---

[1] فیض الباری: ۵۰٤/۱.

[2] فتح الباری: ٤٢٦/۱.

[3] فیض الباری: ۵۰٤/۱.

د علامه انورشاه کشمیری رحمه الله تحقیق: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه امام مالك رحمه الله او امام احمدبن حنبل رحمه الله د اقل اعتبارکولوره په یوه میاشت کښې درې حیض تیرولوګنجائش راویستې دې او امام شافعي رحمه الله ۳۲ ورځو کښې د حیض د تیریدلو ګنجائش راویستې دې. دغه شان د احنافو په نیز اقل موده چه واخلی نو ۳۹ ورځوکښې ددې ګنجائش راوتلې شی. مګر فرق دقضاء اودیانت دې ځکه چه دښځې ددې دعوی دوه حیثیتونه دی. یو حیثیت پخپله د دغه ښځې دذات په اعتبارسره دې اوهغه دادې چه کله هغې ته طلاق ورکړې شو نودښځې طبعي خواهش داوی چه زر نه زر عدت ختم شی اوددې د ذات نه د خاوند حقوق ختم شی چا چه د جګړو په بنیاد دې ته طلاق ورکړې دې. اوبل ددې دپاره چه عدت تیریدوسره د بل خاوند لټون اوکړې شی. او دویم حیثیت د قضاء اوفیصلې په اعتبارسره دې. د دیانت تقاضاداده چه د ښځې تصدیق به هرهغه موده کښې کولې شی په کومه کښې چه دعدت تیریدو امکان وی. خو قضاء تقاضاداده چه ترکومې پورې یقین اونه شی د ښځې به تصدیق نه شی کولې.

اوس چه کومه مسئله په متون کښې ذکرده چه ددوو میاشتونه په کمه موده کښې به د ښځې تصدیق نه شی کولې نو هغه په حقیقت کښې د قضاء مسئله ده ځکه چه که صورت د خاوند اوښځې په مینځ کښې د جګړې دې نوبیابه د طرفین د حقوق رعایت کول ضروری وی اود اقل مودې اخستلو په ځائی به یقیني خبزه اخستوسره فیصله کولې شی ځکه چه دلته ددواړو حقوق متعلق دی. که عدت نې تیرشوې وی نوښځه دویم خاوند تلاش کولې شی اوکه عدت نه وی تیرشوې نوخاوندته د رجوع حق حاصل دې. لیکن عین ممکن ده چه ښځې اقل موده اخستې وی اودروغ ئې وئیلی وی دې دپاره چه خاوندئې رجوع اونه کړې شی. خبره داده چه په یوه میاشت کښې دحیض تکرار یوه عجیبه خبره ده. لهذا ضروری دی چه ددوو میاشتونه په کمه موده کښې دښځې تصدیق اونه کړې شی. دې دپاره چه دعدت تیریدل یقیني شی. چنانچه مالکیه هم ددې اصول رعایت کړې دې ځکه چه دهغوی په نیز سره ددې چه داقل حیض تحدیدنشته هغه د یولحظې دپاره هم کیدې شی مګر دعدت په باب کښې هغوی هم احتیاطاً تحدید کړې دې.

ترکومې چه معامله د ښځې د ذات پورې متعلق ده لکه څنګه چه دهغې د مونځونو اوروژو معامله ده نوددې حده پورې خو به د دې تصدیق اوکړې شی لیکن چه کله دنورو حقوق متعلق شی نوبیا د یقیني صورت اخستونه بغیر (امکانی صورت اخستلوسره) به ددې تصدیق نه شی کولې. لهذا که دخاوند اوښځې په مینځ کښې نزاعی صورت نه وی اوښځه په ۳۹ ورځوکښې دعدت تیریدو دعوی اوکړی نودیانة به ددې تصدیق کولې شي.

شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه سره ددې چه د دیانت اوقضاء د فرق خبره چانه ده لیکلې مګر زه په دې وجه باندې مطمئن یم، ځکه چه فقهاء کرامو د حیض اوطهر باره کښې اقل او اکثر تحدید کړې دې. نوکه ددې تحدید رعایت اونه کړې شی نو دوه متضاد اومتناقض خبرې به پیداشی ځکه چه داقل اواکثر تحدید دې خبرې ته مستلزم دې که چرې موده د انقضاء عدت احتمال لری نود ښځې د دعوی به تصدیق کولې شی. او ددوو میاشتو نه په کمه موده کښې تصدیق نه کول دې امر ته مستلزم دې چه دطهر اوحیض په باب کښې د اقل اواکثر تحدید بې کاره اوبې فائدې دې.

حاصل دکلام دا شو چه د دوومیاشتونه په کمه موده کښې د ښځې تصدیق نه کول په دې وجه نه دی چه دوو میاشتو نه کمه موده کښې عدت نه شی تیریدې. یا بیا داقل او اکثر تحدید بیکاره دې بلکه دعدم تصدیق مدار په نزاعی صورت کښې ددواړو طرفونودرعایت په غرض سره دې سره ددې چه ددوو میاشتونه په کمه موده کښې عدت تیریدې شی اوهغه داسې چه نهه ورځې د دریو حیضودپاره

لاړې شي دحيض د اقل مودې په اعتبارسره، اوديرش ورځې د دوو طهرو دپاره شي نو په ۳۹ ورځو کښې عدت تيريدې شي.ددې تفصيل په رنړاکښې دقاضي شريح رحمه الله په فيصله کښې ذکر شوې لفظ شهرمدار به دکسر په نفي باندې نه وی بلکه دشهرين په نفي باندې به وی. يعنی دا شهر دديرش ورځو په معنی کښې نه ده بلکه دا شهر د شهرين په مقابله کښې ده يعنی ښځې د دوو مياشتونه په کمه موده کښې دعدت تيريدو دعوی کړې ده. لهذا اوس په دغه لفظ شهر کښې خپل پخپله ګنجائش راؤوتلو او اوس مطلب دا پاتې نه شو چه د يومياشت نه يوه ورځ هم زياته نه وی بلکه هره هغه موده چه ددوو مياشتونه کمه ده په هغې باندې ددې لفظ اطلاق کيدې شی. اوبيا دقاضي شريح رحمه الله په فيصله کښې د ممکن قدر رعايت دې. صرف دښځې په بيان باندې فيصله نه شی ورکولې بلکه متدين اود کور دخبردارو ښځو ګواهی ئې شرط ګرځولې دې. داسې نه يوازې دائمه ثلاثه دمذاهب به دا فيصله موافق شی بلکه داحنافو مسلك هم ددې فيصلې موافق دې.(۱)

دشاه صاحب رحمه الله د جواب حاصل دادې چه قاضي شريح په ديانت باندې فيصله کړې ده خکه چه په قضاء کښې ددوو مياشتونه په کمه موده کښې دعدت تيريدو تصديق نشی کولې اودفقه په کتابونوکښې ذکر شوې ددې مسئلې حکم د قضاء په اعتبارسره دې. لهذا مطلب دادې چه قاضي شريح د شهرين په اعتبارسره فيصله نه ده کړې کومه چه د قضاء په اعتبارسره کيدله اوهم په دې وجه ئې کسور حذف کړل او بيانئ دې سره هيڅ غرض اونه لرلو.

شرعی قاضي د تراضی خصمين په خاطر په ديانت فيصله ورکولې شی: باقی سوال داپيدا کيږی چه شريح رحمه الله قاضي دې نه چه مفتی. لهذا هغوی چه کومه فيصله اوکړه هغه هم قضاء وه. جواب دادې چه په شرعی قاضي باندې دا واجب نه دی چه هغه دې هميشه هم د قضاء حکم کوی بلکه هغه له دتراضی خصمين په صورت کښې په ديانت باندې هم دحکم کولوحق شته لکه چه هغه به د قضاء په شان حجت ملزمه نه وی. په دې وجه دقاضي دپاره تراضی د طرفين ضروری دی لکه څنګه چه درمختار (۲)کښې دی چه قاضي فتوې هم ورکولې شی تردې چه مجلس قضاء کښې هم داسې کولې شی اوهم دغه صحيح دی. او په شرح معانی الآثار کښې دامام ابويوسف رحمه الله په حواله سره قصه ذکرشوې ده چه د قاضي شريح رحمه الله نه د مسئلې تپوس اوکړې شو نو هغه د خودلونه انکاراوکړو او وئې فرمائيل چه زه قاضي يم مفتی نه يم. بيا سائل قسم ورکړو مجبور ئې کړو نوهغوی د ديانت مطابق مسئله اوفتوی اوخودله داددې خبرې دليل دې چه قاضي ديانةً هم حکم ورکولې شی (۳)

اکثرعلماؤ د ګواهانود ضروری کيدو تذکره نه ده کړې اوهم دغه د امام خرقی رحمه الله هم قول دې. د امام احمدبن حنبل رحمه الله نه نقل دی که چرې په يوه مياشت کښې دننه دعدت دپوره کيدو دعوی وی نوبغيرد معتبرښځود ګواهئی به د دغه ښځې تصديق نه شی کولې خوکه د يومياشت نه په زياته موده کښې دعدت د پوره کيدو دعوی کړې ده نوبغيرد ګواهئی نه هم دښځې ددعوی خبره قبلولې شی خکه چه ښځه دخپل حيض په معامله کښې امين ده. البته په يوه مياشت کښې دننه دعدت د پوره کيدو دعوی بغيرد ګواهئی نه دحضرت علی رضی الله عنه اوحضرت شريح رحمه الله ددې فيصلې د وجې نه ناقابل

---

(۱) فيض البارى ۱/۵۰۵-۵۰۴مکتبه رشيديه.

(۲) الدرالمختار کتاب القضاء:: ۸/۳۱دارعالم الکتب.

(۳) فيض البارى: ۱/۵۰۶ أنوار البارى: ۱۰/۴۶۹.

قبول ده.[۱]

دتعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: ددې اثر اوتعلیق ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه په ترجمة الباب کښې ددې خبرې تذکره ده که چرې ښځه په یوه میاشت کښې دعدت پوره کیدودعوی اوکړی نو ددې تصدیق به کولې شی په دې شرط چه د ښځې بیان کړې شوې موده دعدت دپوره کیدواحتمال لری او په اثرکښې د یومیاشت قلیل موده کښې دعدت پوره کیدل ذکرشوی دی اودا موده هم داسې ده چه په دې کښې د ښځې تصدیق کیدې شی خصوصاً د امام مالك او امام احمدبن حنبل د مذهب په اعتبارسره [۲]لکه چه امام بخاری په ترجمة الباب باندې د مذکوره اثر نه استدلال کړې دې.[۳]

قوله: إن امرأة جاءت: دا دکریمه دنسخې په اعتبارسره دې خو په بعض نسخوکښې «إن جاءت امرأة» راغلې دې.[۴]

قوله: بینة من بطانة أهلها: أي: خواصها، یعنی چه د دغه ښځې د کورنئی خاص کسان گواهی ورکړی.

قوله: یرضی دینه: أي: بأن یکون مقبولاً عدلاً، یعنی چه هغه کسان داسې وی چه دهغوی خبره قبوله کړې شی اوهغوی عادلان وی.[۵]

د قاضی اسماعیل رحمه الله رائې: قاضی اسماعیل رحمه الله فرمائی چه «إن جاءت بینة من بطانة أهلها» مطلب دانه دې چه ددغه ښځې دکورنئی ښځې دې گواهی ورکړی چه او په یوه میاشت کښې په دې باندې درې ځل حیض راغلې دې بلکه مراد دادې چه هغه ښځې دې گواهی ورکړی چه داسې کیدې شی او په دې ښځوکښې هم داسې کیږی.

دقاضی اسماعیل درائې جواب: حافظ ابن حجر فرمائی چه دې اثر سره متعلق چه کومه قصه ده (چه دا پورته تیره شوه) هغه پخپله ددې تاویل تردیدکوی اود مذکوره اثر الفاظ «أنها حاضت ثلاثاً» هم ددې تاویل تردیدکوی خکه چه دواړه خبرې په دې امر کښې بالکل واضح دی چه هغه ښځې به ددې خبرې گواهی ورکوی چه اوواقعةً هم داسې شوی دی اوددې عدت په دې کمه موده کښې پوره شوې دې.
باقی پاتې شوه خبره د قاضی اسماعیل رحمه الله ددې تاویل نوهغوی دا تاویل دخپل مذهب په موافقت کښې اختیارکړې خکه چه د اهل مدینه مذهب دادې چه د عدت معامله به په ښځوکښې په معروف عادت باندې محمول کیږی.[۶]

قوله: قال عطاء أقرءها ماکانت: حضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله فرمائی دښځې دحیض (ایام) به هم هغه وی کوم چه دعدت نه وړاندې وې.

---

۱) فتح الباری لابن رجب الحنبلی:۲/۱۴۹.
۲) عمدة القاری:۳/۴۵۴.
۳) فیض الباری: ۱/۵۰۵.
۴) فتح الباری: ۱/۴۲۵عمدة القاری: ۳/۴۵۴.
۵) منحة الباری: ۱/۶۵۶فتح الباری:۱/۴۲۵.
۶) التوضیح: ۵/۱۲۱فتح الباری:۱/۴۲۵عمدة القاری:۳/۴۵۴.

دتعليق مقصد: مقصد دادې که چرې ښځه دعدت په زمانه کښې په مقرره موده کښې درې حيض «كما هوعندالأحناف وحنابلة» يا درې طهر «كما هوعندالموالك والشوافع» دتيريدو دعوى اوکړې نوهغه دعدت نه وراندې هم د دغه ورځو عادى وه دڅومره ورځوچه دعوى کوى نوددې تصديق به کولې شى خوکه د عدت نه وراندې ددې ددومره ورځو عادت نه وو اودهغې دعوى د عدت نه وراندې دحالت مخالف وى نود ښځې قول به نه شى قبلولې.[1]

تراجم رجال:

عطاء: دعطاء نه مراد ابومحمدعطاء بن ابى رباح رحمه الله مکى قرشى دې. ددوى د پلار ابورباح نوم اسلم دې اودده تعلق دموالى سره وو.[2] ددوى حالات كتاب العلم باب عظة الإمام النساء وتعليمهن لاندې تيرشوى دى.[3]

دتعليق تخريج: د امام بخارى رحمه الله دا تعليق اواثر محدث عبدالرزاق رحمه الله دابن جريج عن عطاء په طريق سره موصولاً روايت کړې دې. روايت دادې: «عبدالرزاق عن ابن جريج قال: قال عطاء: تقعد أقراءها ماكانت، تقاربت أوتباعدت» [4] يعنى حضرت عطاء بن ابى رباح فرمائى چه حائضه ښځه به دخپل حيض په ايام کښې کينى که هغه ورځې کمې وى اوکه زياتې.

«**وبه قال إبراهيم**»: اوهم دغه دابراهيم رحمه الله هم قول دې. مطلب دا چه کومه خبره عطاء رحمه الله فرمائيلې ده هم هغه د ابراهيم نخعى رحمه الله هم قول دې.[5]

دتعليق تخريج: دامام بخارى رحمه الله دا روايت محدث عبدالرزاق رحمه الله د أبومعشرعن إبراهيم په طريق سره موصولاً روايت کړې دې. د روايت الفاظ دادى: «عبدالرزاق عن عثمان بن مطرعن سعيد بن أبى عروبة قال: سئل عن رجل طلق امرأته ثلاثاً وهى حائض، فقال: حدثنى قتادة عن ابن المسيب وأبومعشرعن إبراهيم قالوا: تعتدبه من أقراءها» [6] يعنى د سعيدبن ابى عروبه رحمه الله نه تپوس اوکړې شو که يوسړې خپلې ښځې له دحيض په حالت کښې درې طلاقه ورکړى نوڅه حکم دې؟ نوسعيدبن ابى عروبه رحمه الله د ابراهيم نخعى رحمه الله نه روايت کولوسره اوفرمائيل چه هغه ښځه به د طلاق عدت په خپلو حيضونوسره تيره وى. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه امام عبدالله دارمى رحمه الله د ابراهيم نخعى رحمه الله دا روايت په صحيح سندسره روايت کړې دې دې. د روايت الفاظ دادى: «أخبرنا المعلى بن أسد، حدثنا أبوعوانة عن المغيرة عن إبراهيم قال: إذا حاضت المرأة فى شهر أوأربعين ليلة ثلاث حيض، قال: فإذا شهد لها الشهود العدول من النساء أنها رأت مايحرم عليها الصلاة من طموث النساء الذي هوالطمث المعروف، فقد خلا أجلها» يعنى ابراهيم نخعى رحمه الله فرمائى که چرته ښځې ته په يوه مياشت کښې يا څلويښت ورځوکښې درې حيضه راغلې وى نوحکم دادې چه

---

[1] فتح البارى: ۱/٤٢٤ عمدة القارى: ٤٥٥/٣ شرح الكرمانى: ۱۹۹/٣ إرشادالسارى: ٣٦٢/۱.
[2] تهذيب الكمال: ٢٠/٧٠-٦٩
[3] كشف البارى: ٣٧/٤.
[4] مصنف عبدالرزاق كتاب الطلاق باب التى تحيض وحيضها مختلفة: ٣٤٤/٦ رقم الحديث: ١١١١٤ المكتب الإسلامى، بيروت.
[5] فتح البارى: ۱/٤٢٤ عمدة القارى: ٤٥٥/٣.
[6] مصنف عبدالرزاق كتاب الطلاق باب الرجل يطلق امرأته ثلاثاً رقم الحديث: ١٠٩٧٤ المكتب الإسلامى، بيروت.

که چرې دینداره ښځې په دې خبره باندې ګواهي ورکړي چه او واقعةً دې ښځې هغه څیزلیدلې دې چه مونږ اداکول حرام کوي نو بیا ددې عدت تیرشوې دې. اوبیائی د قاضی شریح رحمه الله داثر په شان خبره ذکرکړه.(۱)

دې نه پس حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه عین ممکن ده چه دامام بخاری رحمه الله قول "ويه" کښې موجود ضمیر د شریح رحمه الله اثر طرف ته راجع وی ځکه چه کوم اثر قاضی شریح رحمه الله روایت کړې دې هم هغه خبره ابراهیم نخعی رحمه الله هم بیان کړې ده. اوس به مطلب داشی چه کومه فیصله حضرت شریح رحمه الله اوحضرت علی رضي الله عنه کړې ده هم هغه د ابراهیم نخعی رحمه الله هم قول دې، یابیا په نسخه کښې تقدیم اوتاخیردې. یعنی د ((ويذكرعن علي وشريح الخ)) نه پس ((ويه قال إبراهيم)) کیدل پکاردی اوبیا "قال عطاء" مګر په نسخه کښې تقدیم اوتاخیر اوشو او "قال عطاء" مقدم ذکرکړې شوې او ((ويه قال إبراهيم)) روستو اویا بیا د ابراهیم نخعی رحمه الله نه په دې سلسله کښې دوه قوله دی. یو د قاضی شریح رحمه الله د فیصلې موافق او دویم د حضرت عطاء رحمه الله د قول موافق.(۲)

تراجم رجال

إبراهيم: دا دکوفې مشهورتابعی فقیه ابوعمران ابراهیم بن یزیدبن قیس بن اسود النخعی رحمه الله دې. د دوی حالات **کتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم** لاندې تیرشوی دی. (۳)

د دواړو اثرونو ترجمة الباب سره مناسبت: ددې دواړو اثرونو ربط ترجمة الباب سره ((وما يصدق النساء)) کښې دې ځکه چه ددې مطلب دادې چه په څومره موده کښې د ښځې تصدیق ممکن وی تصدیق به کولې شی. اودلته هم ده ذکر دی چه دهغې په عدت کښې به تیرعادت ته کتلې شی، سره ددې چه که دهغې تیرشوې عادت ددې د عوی موافق وی نو تصدیق به کولې شی ګنی نه.(۴)

قوله: وقال عطاء: الحيض يوم إلى خمس عشرة: حضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله فرمائی چه حیض د یو ورځې نه واخل تر پنځلس ورځو پورې کیدې شی.

دتعلیق مقصد: په اثرکښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چه دحضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله په نیز دحیض دکم نه کمه موده یوه ورځ او د زیات نه زیاته موده پنځلس ورځې دی.

دتعلیق تخریج: دا اثر محدث عبدالله دارمی رحمه الله په صحیح سندسره موصولاً ذکرکړې دې اود روایت الفاظ دادی: ((أقص الحيض خمسة عشر وأدنى الحيض يوم وليلة)) یعنی دحیض د زیات نه زیاته موده پنځلس ورځې اود کم نه کمه موده یوه ورځ او یوه شپه ده.

دغه شان امام دارقطنی رحمه الله په خپل سندسره ابن جریج عن عطاء په طریق سره او هم دغه شان ربیع بن الصبیح عن عطاء په طریق سره دا روایت موصولاً ذکرکړې دې. او په دواړوطریقوسره نقل شوی روایت الفاظ دادی: ((الحيض خمس عشرة)) هم دغه شان امام دارقطنی رحمه الله د اشعث عن عطاء په طریق

---

۱) سنن الدارمي باب في أقل الطهر رقم الحديث: ۸۸۲دارالمغني للنشر والتوزيع.

۲) فتح الباري: ۴۲۴/۱.

۳) كشف الباري:۲۵۳/۲.

۴) هذا ما يستفاد من فتح الباري:۴۲۴/۱وعمدة القاري: ۴۵۵/۳وشرح الكرماني: ۱۹۹/۳.

سره هم دا روايت موصولاً ذکرکړې دې د روايت الفاظ دادی: «أكثر الحيض خمس عشرة» (۱)دې نه علاوه امام دارقطني رحمه الله معقل بن عبدالله عن عطاء په طريق سره روايت کوی «أدنى وقت الحيض يوم» يعنی دحيض کم نه کم موده يوه ورځ ده.

دتعليق شرح: ددې مذکوره اثر وضاحت وړاندې تيرشوې دې چه په دې کښې د حضرت عطاء د مذهب طرف ته اشاره ده. دهغوی په نيزدحيض د کم نه کمه موده يوه ورځ او دزيات نه زياته موده پنځلس ورځې ده. ددې توضيح نه پس شراح دمذاهب ائمه په دې باب کښې اقل حيض او اکثر حيض ذکرکړې دې. شراح رحمه الله فرمانی چه په دې مسئله کښې د علماء او فقهاء کرامو مختلف مذاهب دی.

① د حيض دکم نه کم څه موده اوحد نشته دې. هغه يوه لحظه هم کيدې شی داد امام مالک رحمه الله امام اوزاعی رحمه الله امام ابوداؤد او د هغوی اصحاب رحمهم الله وغيرمذهب دې.

② دحيض دکم نه کم موده يوه ورځ او يوه شپه ده اوزيات نه زيات موده پنځلس ورځې ده. دا دامام شافعی امام احمد بن حنبل حضرت عطاء او امام ابوثور رحمهم الله وغيره مذهب دې.

③ دحيض دکم نه کمه موده درې ورځې اوددې نه کم استحاضه ده او دزيات نه زياته موده لس ورځې دی. امام اعظم ابوحنيفه امام ابويوسف امام محمد اوامام ثوری رحمهم الله وغيره مذهب دې. (۲)

د احنافو مستدلات: احناف ددې لاندينو رواياتونه استدلال کوی:

① ماروي عن ابن مسعود رضی الله عنه: "الحيض ثلاث وأربع وخمس وست وسبع وثمان وتسع وعشر، فإن زاد فهی استحاضة" يعنی د ابن مسعود رضی الله عنه نه روايت دې حيض درې ورځې، څلور ورځې، پنځه ورځې، شپږ ورځې او اووه ورځې، اته ورځې او نه ورځې اولس ورځې وی اوکله چه د لسو ورځو نه زيات شی نوهغه استحاضه ده.

رواه الدارقطني وقال: لم يروه عن الأعمش بهذا الإسناد غير هارون بن زياد وهو ضعيف الحديث، وليس لهذا الحديث عند الكوفيين أصل عن الأعمش. (۳)

② حديث أبي أمامة، رواه الطبراني في معجمه والدارقطني في سننه من حديث حسان بن ابراهيم عن عبدالملك عن العلاء بن كثير عن مكحول عن أبي أمامة رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "أقل الحيض للجارية البكر والثيب ثلاثة وأكثر ما يكون عشرة أيام، فإذا زاد فهي استحاضة" يعنی ابوامامه باهلی رضی الله عنه فرمانی چه حضورپاک اوفرمانيل د باکره اوثيبه دحيض دکم نه کمه موده درې ورځې اوزيات نه زياته موده لس ورځې ده اوچه کله په لسو ورځ زيات شی نوهغه استحاضه ده.

ففي سنده عبدالملك مجهول والعلاء بن كثير ضعيف الحديث ومكحول لم يسمع من أبي أمامة، قاله الدارقطني. (۱)

---

(۱) سنن دارقطني كتاب الحيض: ۱/۳۸۷-۳۸۶رقم الحديث: ۷۹۷، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱ مؤسسة الرسالة وروى الدارمي الجزء الأول من التعليق في كتاب الطهارة باب ماجاء في أكثر الحيض رقم الحديث: ۸۶۱، ۸۷۰والجز الثاني في باب أقل الحيض رقم الحديث: ۸۷۳دارالمغني للنشروالتوزيع.

(۲) التوضيح لابن ملقن: ۵/۱۲۶-۱۲۴فتح الباري لابن رجب الحنبلي: ۲/۱۵۲-۱۵۰مكتبة الغرباء الأثرية شرح ابن بطال: ۱/۴۵۵-۴۵۴.

(۳) سنن الدارقطني: ۱/۳۸۸رقم الحديث: ۸۰۵ برواية خالد ابن حبان الرقي عن هارون بن زيات القشري عن الأعمش عن إبراهيم عن علقمة عن عبدالله، مؤسسة الرسالة.

③ حديث واثلة بن الأسقع الذي رواه الدارقطني في سننه من حديث محمد بن أحمد بن أنس الشافي عن حماد بن المنهال البصري عن محمد بن راشد عن مكحول عن واثلة بن الأسقع قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أقل الحيض ثلاثة أيام وأكثره عشرة أيام". يعني واثله بن اسقع رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل دحيض دکم نه کمه موده درې ورځې او زيات نه زياته موده لس ورځې ده.
في مسنده حماد بن المنهال مجهول، ومحمد بن أحمد بن أنس ضعيف.[2]

④ حديث معاذ بن جبل رضي الله عنه، أخرجه ابن عدي في الكل عن محمد بن سعيد الشافعي، حدثني عبد الرحمن بن غنيم سمعت معاذ بن جبل يقول: إنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: "لا حيض دون ثلاثة أيام ولا حيض فوق عشرة أيام، فما زاد، فهي استحاضة، تتوضأ لكل صلاة إلا أيام أقراءها.... الحديث"[3] يعني حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمائی چه ما رسول الله ﷺ داسې فرمائيلوسره واؤريدو چه نه ددريو ورځونه کم حيض دې اونه د لسو ورځو نه زيات حيض دې اوکله چه په لسو ورځو زيات شی نوهغه استحاضه ده. لهذا ايام حيض نه علاوه به دهرمونځ دپاره اودس کوی.
ففي سنده محمد بن سعيد الشافعي، فالبخاري وابن معين والثوري قالوا: أنه يضع الحديث.[4]

⑤ ما رواه أبو سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "أقل الحيض ثلاث وأكثره عشر وأقل ما بين الحيضتين خمسة عشر يوماً" يعني حضرت ابوسعيد خدری رضی الله عنه د رسول کريم ﷺ دا ارشاد نقل کوی چه د کم نه کم حيض درې ورځې او زيات نه زيات لس ورځې دې اود دووحيضونو په مينځ کښې (طهر) کم نه کم موده پنځلس ورځې ده. رواه ابن الجوزي في العلل المتناهية.[5] وفيه أبو داؤد النخعي واسمه سليمان. قال ابن حبان: كان يضع الحديث. وقال أحمد: كان كذلك. وقال البخاري: هو معروف بالكذب.[6]

⑥ حديث أنس رضي الله عنه، أخرجه ابن عدي في الكامل عن الحسن بن دينار عن معاوية بن قرة عن أنس بن مالك رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "أقل الحيض ثلاثة أيام وأربعة وخمسة وستة وثمانية وتسعة وعشرة، فإذا جاوز العشر، فهي مستحاضة". دحضرت انس بن مالک رضی الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل دحيض دکم نه کمه موده درې ورځې، څلور ورځې، پنځه ورځې، شپږ ورځې، اووه ورځې، اته ورځې، نهه ورځې اولس ورځې دی او کله چه په لسو ورځو باندې زياتې شی نو هغه مستحاضه ده.
ففيه الحسن بن دينار وقال ابن عدي: إن جميع من تكلم في الرجال أجمع على ضعفه.[7]

---

[1] سنن الدارقطني: ١/٤٠٥رقم الحديث: ٨٤٥المعجم الأوسط: ١/١٨٩رقم الحديث: ٥٩٩ دار الحرمين، وكذا المعجم الكبير: ٨/١٢٩ رقم الحديث: ٧٥٨٦مكتبة العلوم والحكم.

[2] سنن الدارقطني: ١/٤٠٧رقم الحديث:٨٤٧.

[3] الكامل في الضعفاء لابن عدي،حرف الميم، محمد بن سعيد: ٧/٣٢٠ دارالكتب العلمية.

[4] التاريخ الكبير: ١/٩٤رقم الترجمة: ٢٥٧دارالكتب العلمية تهذيب الكمال: ٢٥/٢٦٦مؤسسة الرسالة، تهذيب التهذيب: ٩/١٦٣ دارالفكر، البناية للعيني: ١/٦٢٥.

[5] العلل المتناهية لابن الجوزي: ١/٣٨٣-٣٨٢رقم الحديث: ٦٤٠ دارالكتب العلمية.

[6] الضعفاء والمتروكون لابن الجوزي: ٢/٢٢دارالكتب العلمية، كتاب المجروحين لابن حبان: ١/٣٣٣دارالمعرفة.

[7] الكامل في لضعفاء لابن عدي، حرف الحاء، حسن بن دينار: ٣/١٢٧دارالكتب العلمية التحقيق لابن الجوزي: ١/٣٦٩مكتبة ابن عبدالبر.

⑦ حديث عائشة رضي الله عنها الذي ذكره ابن الجوزي في التحقيق، قال: وروىٰ الحسين بن علوان عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة رضي الله عنها عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: "أكثر الحيض عشر وأقله ثلاث". (۱) يعنى حضرت عائشه رضي الله عنها د حضورپاك نه روايت كوى چه د حيض د زيات نه زياته موده لس ورځې او د كم نه كمه موده درې ورځې ده. ففي سنده حسين بن علوان، قال ابن حبان: كان يضع الحديث لا يحل كتب حديثه، كذبه أحمد ويحيىٰ بن معين. (۲)

⑧ وقال الدارقطني: حدثنا عثمان بن أحمد الدقاق قال: حدثنا يحيىٰ بن أبي طالب قال: أخبرنا عبد الوهاب قال: حدثنا هشام بن حسان عن الحسن أن عثمان بن أبي العاص الثقفي رضي الله عنه قال: "الحائض إذا جاوزت عشرة أيام فهي بمنزلة المستحاضة، تغتسل وتصلي". (۳)

يعنى عثمان بن ابى العاص ثقفى رضي الله عنه فرمائى چه دحائضه وينه كله په لسو ورځو باندې تجاوز اوكړى نوبيا هغه مستحاضه ده غسل به كوى اومونځ به كوى.

قال البيهقي بعد نقل هذا الأثر: لا بأس بإسناده. (۴)

⑨ وري الدارمي في سننه عن محمد بن يوسف قال: قال سفيان: بلغني عن أنس رضي الله عنه أنه قال: "أدنىٰ الحيض ثلاثة أيام". (۵) يعنى سفيان ثورى رحمه الله فرمائى چه ماته د حضرت انس رضي الله عنه نه داخبره رسيدلې ده چه دحيض كم نه كم موده درې ورځې ده. ددې حديث ټول رجال هم هغه دى كوم چه دصحيح مسلم رجال دى اوسفيان نه مراد سفيان ثورى دې چه دكبار تبع تابعين نه دې اود دوى روايات صحيح بخارى كښې هم موجود دى. (۶)

سره ددې چه امام ثورى رحمه الله به كله كله تدليس هم كولو مگر دهغوى شميرد مدلسينو دهغه طبقې نه دې د چا تدليس چه قابل قبول دې. چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى: «الثانية من احتمل الأئمة تدليسه وأخرجوا له في الصحيح لإمامته وقلة تدليسه في جنب ما روىٰ كالثوري.......الخ» (۷)

اوس دا پورتنې روايت سره ددې چه منقطع دې ليكن داحنافو په نيز اول خودا انقطاع مضر نه ده او دويم دلته انقطاع ځكه هم مضر نه ده چه په دې حديث كښې د انقطاع حديث يو ډير لوئى امام، امام سفيان ثورى رحمه الله دطرف نه واقع شوې ده. لهذا دا اثر قابل دحجت دې اوبيا داهم يواصول دى چه موقوف روايات كله داسې امورو سره متعلق وى چه غيرمدرك بالقياس والرائې وى نودهغه موقوف رواياتو حكم به دمرفوعاتو وى.

بل سفيان ثورى رحمه الله دا روايت دحضرت انس رضي الله عنه نه د بلاغ په صيغه سره روايت كړې دې يعنى ماته داخبر رسيدلې دې اودادې خبرې دليل دې چه دا اثرد امام سفيان ثورى رحمه الله په نيز دحضرت انس

---

(۱) التحقيق لابن الجوزي: ۳۷۰/۱.

(۲) التحقيق لابن الجوزي: ۳۷۲/۱كتاب المجروحين لابن حبان: ۲۴۵/۱-۲۴۴دارالمعرفة.

(۳) سنن الدارقطني: ۳۹۱/۱رقم الحديث: ۸۱۶.

(۴) الجوهر النقي: ۸۶/۱السنن الكبرى للبيهقي مع الجوهر النقي: ۳۲۲/۱إدارة المعارف النظامية.

(۵) سنن الدارمي: ۶۲۶/۱دارالمغني للنشر والتوزيع.

(۶) إعلاء السنن الحيض والنفاس والاستحاضة باب أقل الحيض وأكثره: ۲۴۷/۱إدارة القرآن والعلوم الإسلامية.

(۷) طبقات المدلسين لابن حجر: ۱۳مكتبة المنار، إعلاء السنن: ۲۴۷/۱.

رضي الله عنه نه صحيح دي ځکه چه که چرې صحيح نه وي نوسفيان ثوري رحمه الله به خپل طرف ته نسبت کولوسره په دې باندې د جزم اظهارنه کولو.[١]

⑩ محدث دارقطني رحمه الله سفيان ثوري عن انس دا تيرشوی روايت په نورو دوو طريقو سره روايت کړې دې. يو طريق د وکيع دې او دويم طريق ابواحمدالزبيري دې. د ابواحمدالزبيري د روايت الفاظ دادي: ((أدنى الحيض ثلاثة وأقصاء عشرة)) يعني دکم نه کم حيض درې ورځې اودزيات نه زيات لس ورځې دې. اود وکيع د روايت الفاظ دادي: ((الحيض ثلاثة إلى عشرة، فمازاد، فهواستحاضة))[٢]

⑪ هم دغه شان دکبارمحدثينونه حضرت انس رضي الله عنه نه دا روايت حماد بن زيد هم روايت کوی او د هغوی د روايت الفاظ دادي: ((الحيض ثلاث وأربع وخمس وست وسبع وثمان وتسع وعشر)).[٣]

يعنې حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه حيض درې ورځې څلور ورځې پنځه ورځې شپږ ورځې اووه ورځې اته ورځې نهه ورځې اولس ورځې دې.

⑫ دغه شان دکبارمحدثينو نه اسماعيل بن ابراهيم (د چا کنيت چه ابوبشر دې اوددوی دمور طرف ته نسبت کولوسره دوی ته ابن عليه ونيلی شي) هم داحديث روايت کړې دې.[٤]

⑬ امام دارقطني رحمه الله د کبارمحدثينونه هشام بن حسان رحمه الله او سعيد رحمه الله هم د حضرت انس رضي الله عنه نه حديث روايت کړې دې دکوم الفاظ چه دادي: ((الحائض تنتظر ثلاثة أيام إلى عشرة أيام، فإذا جاوزت، فهي مستحاضة تغتسل وتصلي))[٥] يعني حضرت انس رضي الله عنه فرمائي چه حائضه به ددريو ورځونه واخله ترلسو ورځو پورې انتظارکوی کله چه وينه په لسو ورځو باندې ورزياته شي نوهغه مستحاضه ده غسل به کوی اومونځ به کوی.

دحضرت انس رضي الله عنه داحديث مرفوع هم نقل دې اوموقوف على انس هم روايت کړې شوې دې. مرفوع روايت دمستدل نمبر⑥ لاندې نقل کړې شوې دې کوم چه ابن عدی رحمه الله دحسن بن دينار رحمه الله (راوی) دوجې نه معلول اوکمزرې ونيلې دې. دغه شان د موقوف روايت هم تضعيف کړې شوې دې ځکه چه دهغې په سند کښې جلدبن ايوب دې اوائمه رجال د جلد بن ايوب تضعيف کړې دې. چنانچه ابوعاصم رحمه الله فرمائي ((لم يكن بذاك، ولكن أصحابنا أسهلوافيه))[٦]

هسنجاني رحمه الله فرمائي: ((تركه شعبة ويحيى بن وعبدالرحمن))[٧] ابوحاتم رحمه الله فرمائي: ((شيخ أعرابي ضعيف الحديث، يكتب حديثه ولا يحتج به))[٨] امام ابوزرعه رحمه الله فرمائي: ((ليس بالقوي))[١] ابراهيم حربی رحمه الله فرمائي: ((غيره أثبت منه))[٢] ابن معين رحمه الله فرمائي: ((جلدبن أيوب ضعيف))[٣]

---

[١]) إعلاء السنن: ١/٢٤٨-٢٧.

[٢]) سنن الدارقطني: ١/٣٨٩ رقم الحديث: ٨٠٨ برواية وكيع وكذا أحمد عن سفيان عن الجلد عن معاوية بن قرة عن أنس.

[٣]) البناية للعيني: ١/٦٢٧.

[٤]) سنن الدارقطني: ١/٣٨٨ رقم الحديث: ٨٠٦ برواية إسماعيل عن الجلد عن معاوية عن أنس، البنياة للعيني: ١/٦٢٧

[٥]) سنن الدارقطني: ١/٣٩٠ رقم الحديث: ٨١٤ برواية هشام وسعيد عن الجلد، عن معاوية عن أنس.

[٦]) الجرح والتعديل: ٢/٥٤٨.

[٧]) الجرح والتعديل: ٢/٥٤٨.

[٨]) الجرح والتعديل: ٢/٥٤٩.

ليكن ددې تولو باوجود ابن عدى رحمه الله فرمائى «لم أرله حديثاً جاوز الحد فى النكارة وهو إلى الضعف أقرب» [۴]

او بيا دير كبار ائمه حديث هم د جلد بن ايوب رحمه الله نه دحديث روايت كړې دې لكه سفيان ثورى، حمادان، جرير بن حازم او عبدالوهاب ثقفى رحمهم الله وغيره دى. [۵] او د ثقات دچانه روايت كول دهغه تعديل دې. [۶]

بل دجلد بن ايوب رحمه الله نه خان له هم دحضرت انس رضي الله عنه دصحديث متابعات او شواهد موجود دى. چنانچه محدث دارقطنى رحمه الله د ربيع بن صبيح عمن سمع أنساً په طريق سره دا روايت نقل كړې دې: «لا يكون الحيض أكثر من عشر» [۷]

ربيع بن صبيح يو ثقه راوى دې چنانچه ابن عدى رحمه الله فرمائى: «وللربيع أحاديث مستقيمة، ولم أرله حديثاً منكراً جداً، وأرجو أنه لابأس به وبرواياته» [۸] امام احمد رحمه الله فرمائى: «لابأس به رجل صالح» [۹] امام شعبه رحمه الله فرمائى: «هو من سادات المسلمين» [۱۰] ليكن په دې باندې دا اشكال كيدې شى چه د حديث په سند كښې عمن سمع أنساً مجهول دې؟ نو ددې جواب دادې چه دا مجهول نه دې بلكه دا راوى معاويه بن قره دې د چا تصريح چه محدث عبدالرزاق رحمه الله كړې ده. [۱۱]

دغه شان محدث دارمى رحمه الله «محمد بن يوسف عن سفيان عن الربيع عن الحسن» په طريق سره دا روايت نقل كړې دې: «الحيض عشرة، فما زاد، فهى استحاضة» ددې حديث سند حسن دې او هم دا روايت محدث عبدالرزاق رحمه الله هم په دې سند سره روايت كړې دې دحديث الفاظ دادى: «أبعد الحيض عشر» [۱۲]

دامام قدورى m كلام: امام قدورى رحمه الله فرمائى چه زمونږ ددې مذهب په موافقت كښې د حضرت عمر حضرت على حضرت ابن عباس حضرت انس حضرت ابن مسعود حضرت عثمان بن أبى العاص ثقفى رضي الله عنهم هم اقوال نقل شوى دى او بيا ددې صحابه كرام رضي الله عنهم اقوالو مخالف نقل نه دې. نو په داسې صورت كښې ددې صحابه كرامو رضي الله عنهم تقليد واجب دې يا بيا مونږ له دا وئيل پكار دى چه هغه امور او

---

[۱] الجرح والتعديل: ۵۴۹/۲.
[۲] إعلاء السنن: ۲۴۸/۱ إدارة القرآن والعلوم الإسلامية.
[۳] الجرح والتعدل: ۵۴۹/۲.
[۴] الكامل لابن عدى: ۱۳۱/۳ دارالكتب العلمية.
[۵] الجرح والتعديل: ۵۴۸/۲.
[۶] كتاب التجريد للإمام القدورى: ۳۱۶/۱ دارالسلام.
[۷] سنن الدارقطنى: ۳۸۹/۱ رقم الحديث: ۸۰۹
[۸] الكامل فى ضعفاء الرجال لابن عدى: ۴۱/۴ دارالكتب العلمية.
[۹] الجرح والتعديل: ۴۶۴/۳.
[۱۰] الكامل فى ضعفاء الرجال: ۳۸/۴ دارالكتب العلمية.
[۱۱] البناية للعينى: ۶۲۷/۱.
[۱۲] سنن الدارمى: ۶۲۲/۱ رقم الحديث: ۸۶۰ دارالمغنى للنشر والتوزيع. مصنف عبدالرزاق كتاب الحيض باب أجل الحيض: ۲۳۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۵۱ المكتب الإسلامى، بيروت.

مسائل په کوم چه قیاس دلالت اونه کړي. نوپه داسې امورو اومسائلوکښې که د صحابي قول موجود وي نوهغه د صحابي قول به په هغه امورو باندې محمول کولې شي چه هغه داخبره دحضورپاك نه پخپله اوریدلې ده اودا هم دحضورپاك نه روایت کوي. (۱)

د ابن همام رحمه الله تحقیق: محقق ابن همام رحمه الله په دې باب کښې روایت شوي مختلف احادیث په مختلف طرق باندې دنقل کولونه پس لیکي چه داد حضوراکرم نه روایت شوي یو څو احادیث دي کوم چه په مختلف طرق باندې نقل دي. اوداسې د یوې معنی اومفهوم مختلف صحابه کرام نه نقل کیدل ضعیف حدیث هم د حسن درجې ته رسوي.(ځکه چه د بعض نه بعض ته تقویت او تائید ملاویږي اوس سرهددې چه هریو حدیث په خپل ځائې ضعیف سهي خوچه کله دا ټول یو ځائې نوبیا یقیناً به دهغې نه هغه فائده حاصلیږي چه صرف د یوحدیث کیدو په صورت کښې نه شي کیدې. بیا چه کله دا هم یوحقیقت دې چه دذکر کړې شوي احادیثو اورواياتو ټول طرق ضعیف نه دي بلکه څه صحیح هم دي، اومعامله چونکه دمقدرات شرعیه ده کومه چه غیرمدرك بالقیاس والرائی وي نو په دې کښې به موقوف روایات د مرفوع روایاتو په حکم کښې وي.(۲)

حاصل دا چه داحنافو په مذهب شریعت کښې یو اصل دې دکوم په بنیادباندې چه هغوی استدلال کوي او یومذهب ئې اختیارکړې دې. خوچه کوم حضرات د پنځلسو ورځوداکثر مودې د حیض کیدو قائل دي نومونږ خونه دهغوی د طرف نه چرته د حسن درجې څه حدیث وینواونه چرته ضعیف حدیث، بلکه ددې حضراتو استدلال دحضورپاك دښځو متعلق ددې ارشاد نه دې ((تمکث احداكن شطر عمرها لا تصلي))اوس اول خوداحدیث صحیح نه دې چنانچه امام بیهقي رحمه الله فرمائي: ((إنه لم یجده)) یعني دوی ته داحدیث نه دې ملاو. هم دغه شان ابن جوزي رحمه الله فر مائي: ((هذا حدیث لایعرف)) یعني داحدیث غیرمعروف دې. هم داسې ابن منده رحمه الله هم دامطعون ګرځولې دې.(۳)

علامه مبارك پوري رحمه الله فرمائي:((لم أجد حدیثا لا صحیحا ولا ضعیفا یدل علىٰ أن أقل الحیض یوم ولیلة وأكثره خمسة عشریوما إلا هذه الحدیث، وقد عرفت أنه لا أصل له، بل هو باطل))(۴) اوکه چرې دا صحیح تسلیم هم کړې شي نوبیاهم ددې حضراتودپاره په دې کښې څه دلیل نشته دې. ځکه چه دې حدیث کښې د حیض دزمانې تذکره ده اودشطر معنی نه نصف. اوس په دې حدیث کښې شطر دهغې په حقیقي معنی کښې اخستو سره دامعنی اومفهوم نه شي اخستې چه ښځې په خپل نیم ژوند کښې مونځ نه کوي اونه روژه ساتي. ځکه چه دوړوکوالي زمانه دحمل زمانه اوهم دغه شان دایام زمانه داټولې هغه زمانې دي چه په ښځه باندې حیض نه راځي په دې وجه دامعنی ممکن نه ده چه ښځه خپل نیم ژوندبغیرد مونځ روژې نه تیروي. البته دا معنی مراد کیدې شي چه ښځه تقریباً نیم ژوند او یا تقریباً نیم عمر بغیرد مونځ روژې تیروي. اوبیا چه کله داحادیث او آثار په رڼاکښې حیض لسو ورځوسره مقید کړې شو نواوس دښځې په ژوند کښې ایام حیض دهغې دنیم عمر سره نیزدې نیزدې کیږي.

اوبیا زمونږ استدلال دحضورپاك ارشادمبارك ((أكثره عشرة أیام)) نه دې یعني دحیض دزیات نه زیاته

---

(۱) کتاب التجرید للإمام القدوري: ۳۱۶/۱دارالسلام البنایة للعیني: ۶۲۷/۱

(۲) شرح فتح القدیر ومعه الکفایة: ۱۶۵/۱-۱۶۴مکتبه رشیدیه.

(۳) حواله بالا.

(۴) تحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي: ۴۰۳/۱ دارالفکر.

موده لس ورځې ده. نودا اوس د شارع عليه السلام دطرف نه تقدير راغلو اودا شرعی تقدير ددې خبرې نه منع كونكې دې چه يوبل تقدير (پنځلس ورځې) دې تقدير سره ملاؤكړې شی.[1]

داثر ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب كښې ددې خبرې تذكره ده كه چرې يوه مطلقه ښځه د يوې مياشتې په كمه موده كښې دعدت دتيرولودعوی اوكړی نودهغې ددعوی تصديق به كولې شی په دې شرط چه دښځې په بيان كړې شوې موده كښې دعدت مكمل كيدل ممكن هم وی اوحضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله مذكوره اثر پيش كولو سره امام بخاری رحمه الله د امام احمد رحمه الله دمذهب تائيد اوموافقت كړې اوددې خبرې طرف ته ئې اشاره اوكړه چه د يوې مياشتې په كمه موده كښې دعدت مكمل كيدل ممكن دې لكه چه وړاندې په تفصيل سره دامسئله تيره شوې ده.[2]

قوله: قال معتمر عن أبيه: سألت ابن سيرين عن المرأة ترى الدم بعد قرءها بخمسة أيام؟ قال: النساء أعلم بذلك: معتمر رحمه الله دخپل پلار نه روايت كوی چه هغه دابن سيرين رحمه الله نه دهغه ښځې باره كښې تپوس اوكړو چه د قرء (حيض) نه فارغيدو سره پنځه ورځې پس بيا وينه اووينی؟ نو ابن سيرين رحمه الله جواب وركړو چه ښځې په دې باره كښې ښه پوهيږی.

دتعليق مقصد

دعلامه كرمانی رحمه الله رائې: علامه كرمانی رحمه الله فرمائی چه د لفظ قرء نه مراد دپاكئی ورځې دی. دحيض ورځې مراد نه دی ځكه چه دې نه وړاندې د "دم" لفظ تيرشوې دې اوددې نه مقصد دادې چه آيا اقل طهر دپنځو ورځوكيدې شی كه نه شی كيدې؟[3]

دنورو شراح حضراتو رائې: ليكن اكثر شراح حضرات ددې وضاحت ترديدكړې دې اود هغوی په نيزددې اثر معنی داده چه دابن سيرين رحمه الله نه دهغه ښځې باره كښې تپوس شوې دې چاته چه په معتاد اومعين ايام كښې حيض راځی ليكن دې خل هغې باندې دمعتاد ايام حيض نه پس نور پنځه ورځې يا كم زيات وينه راغلې ده. نواوس ددې زياتی باره كښې څه حكم دې؟ نوابن سيرين رحمه الله اوفرمائيل چه ښځې په دې معامله كښې ښه پوهيږی. لهذا ددواړو وينو په مينځ كښې به فرق هغه پخپله كوی. اوداحنافو په نيز چونكه عادت بدليدې شی په دې وجه كه چرې دمعتاد ايام حيض نه د پنځو ورځو دا زياتوالې په لسو ورځوكښې دننه ختميږی نوهغه ټول په ټول به حيض شميرلې شی اوكه چرې دا زياتوالې د لسو ورځونه زياتی كيږی نو په دې صورت كښې معتاد ايام دحيض دی اودا زياتی ورځې به د استحاضه شميرلې كيږی. اوكه چرې هغه ښځه داسې ده چه په دواړو وينوكښې فرق نه شی كولې نوچه هغه كومه په لسو ورځوكښې دننه وينی هغه به حيض شميرلې كيږی اوكوم چه په دغه لسو ورځو باندې زياتی وی هغه به استحاضه وی. حاصل دكلام دا شو چه "بعد قرءها" نه مراد "بعد طهرها" نه بلكه دې نه مراد "بعد حيضها" دې.[4]

---

[1] شرح فتح القدير ومعه الكفاية: ۱۶۵/۱-۱۶۴مكتبه رشيديه.

[2] هذا مايستفاد من: فتح الباري: ۴۲۴/۱وعمدة القاري: ۴۵۵/۳وشرح الكرماني: ۱۹۹/۳.

[3] شرح الكرماني: ۲۰۰/۳ إرشادالساري: ۳۶۲/۱.

[4] عمدة القاري: ۴۵۶/۳فيض الباري: ۵۰۶/۱.

د علامه انورشاه کشمیری رحمه الله تحقیق: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی د ابن سیرین رحمه الله د مراد حصول بغیرد سنن ابی داؤد دمراجعت نه ممکن نه وو. په دې وجه چه کله د سنن ابی داؤد تفصیل سره مراجعت اوکړې شو نو په هغې سره د ابن سیرین رحمه الله مراد هم واضح شو. چنانچه په سنن ابی داؤد کښې تفصیل څه داسې دی «قال أبوداؤد وروىٰ يونس عن الحسن: الحائض إذا مدبها الدم (يعنى استمربها وزاد على عادتها) تمسك بعد حيضتها يوماً أو يومين (يعنى: عن الصلاة والصيام، هى عنده إلى يومين حائضة) فهى (أي: بعد يومين) مستحاضة. وقال التيمى عن قتادة: إذا زاد على أيام حيضها خمسة أيام، لتصلى. قال التيمى: فجعلت أنقص حتى بلغت يومين، فقال: إذا كان يومين فهو من حيضها. وسئل ابن سيرين عنه، فقال: النساء أعلم بذالك» [1] ددې پوره تفصیل نه معلومیږي چه دابن سیرین نه دکیدونکی سوال حاصل داوو که چرې په یوه ښځه باندې د دغه معتاد ایام نه زیاتی وینه راشي نود دغه زیاتی وینې څه حکم دې؟ نوابن سیرین رحمه الله د دغه زیاتی وینې باره کښې هیڅ جواب ورنه کړو بلکه ټوله معامله ئې ښځوته حواله کړه چه هغه ښځې په دې معاملاتوباندې ښه پوهیږي. په خلاف دامام تیمی رحمه الله څکه چه هغه د پنځونه دوه ورځې دحیض اوګرځولې چه په دې کښې به ښځه مونځ وغیره نه کوی اوباقی ورځې ئې داستحاضه شمیر کړې. [2]

داستظهارمسئله: په حقیقت کښې دامسئله دمالکیه په نیزداستظهار په نوم سره مشهوره ده او مسئله داده چه ښځه دایام معتاده نه پس به درې ورځې انتظارکوی که په دریو ورځوکښې دنته وینه راغله نوا وینه ددروستنئی وینې حصه ګنړلوسره په حیض کښې شمیرلې شی اوکه وینه ددریوورځونه پس راغله نوبیا هغه استحاضه ده. [3]

د قرء نه مرادحیض دې: د ابن سیرین ددې اثر نقل کولونه پس صاحب دتلویح فرمائي چه دابن سیرین اثر دهغه حضراتو دپاره شاهد دی چه دقرء نه حیض مراد اخلی لکه چه د امام اعظم رحمه الله مذهب دی. [4] او ابن التين رحمه الله د حضرت عطاء رحمه الله نه هم دقرء نه حیض مراد اخستل نقل کړی دی. [5] سفاقسی رحمه الله فرمائي چه دقرء نه مراد حیض دې هم دغه دابن سیرین رحمه الله اوعطاء رحمه الله مذهب دې اودحضرات صحابه کرام رضي الله عنهم نه د یولسو صحابه کرامو رضي الله عنهم هم دغه قول دې. ددوی نومونه دادی: ① نه ④ پورې خلفاء اربعه ⑤ ابن عباس ⑥ ابن مسعود ⑦ معاذ ⑧ قتاده ⑨ ابوالدرداء ⑩ ابوموسیٰ او ⑪ حضرت انس رضي الله عنهم. هم دغه شان دتابعینونه ابن المسیب، ابن جبیر، امام طاؤوس، امام ضحاك، امام حسن، امام شعبی، امام ثوری، امام اوزاعی، امام اسحاق او ابوعبیده رحمهم الله هم دغه قول دې. [6]

---

[1] سنن أبی داؤد كتاب الطهارة باب من قال: إذا أقبلت الحيضة تدع الصلاة، رقم الحديث: ۲۸۶.

[2] فيض الباری: ۵۰۶/۱.

[3] فيض الباری: ۵۰۶/۱.

[4] التوضيح: ۱۲۳/۵ عمدة القاری: ۴۵۶/۳.

[5] التوضيح: ۱۲۳/۵

[6] التوضيح: ۱۲۳/۵ عمدة القاری: ۴۵۶/۳.

تراجم رجال

معتمر: دا ابومحمد معتمربن سلیمان بن طرخان تیمی بصری رحمه الله دی. دد وی لقب طفیل وو د بنو مره مولی وو او بنو تمیم کښې اقامت اختیارولودوجې نه تیمی یادیدلو ګنی حقیقت کښې د بنوتیم نه نه وو. (۱) ددوی تفصیلی حالات تفصیلی حالات کتاب العلم باب من خص بالعلم قوماً دون قوم الخ د ریم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۲)

ابن سیرین: دا مشهور تابعی امام شیخ الاسلام ابوبکر محمد بن سیرین انصاری بصری رحمه الله دی. ددوی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الایمان لاندې تیرشوی دی. (۳)

د تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت: ددې تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت «ومایصدق النساء فی الحیض» کښې دې یعنی څنګه چه دحیض اوحمل په مسائلو کښې معاملات ښځو ته حواله دی اوددې دبیان به په ممکن موده کښې تصدیق کولې شی هم دغه شان په مذکوره اثرکښې هم معتاد ایام نه زیاتی ایام معامله دښځې حواله کړې شوې ده چه دا ښځې په دې مسئلوباندې ښه پوهیږی لهذا هم ددوی خبره به معتبروی. (۴)

الحدیث

[۳۱٩]- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي رَجَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ، سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: إِنِّي أُسْتَحَاضُ فَلاَ أَطْهُرُ، أَفَأَدَعُ الصَّلاَةَ، فَقَالَ: «لاَ إِنَّ ذَلِكِ عِرْقٌ، وَلَكِنْ دَعِي الصَّلاَةَ قَدْرَ الأَيَّامِ الَّتِي كُنْتِ تَحِيضِينَ فِيهَا، ثُمَّ اغْتَسِلِي وَصَلِّي» (۵) - [ر ۲۲۶]

ترجمه: دحضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه حضرت فاطمه بنت ابی جحش رضی الله عنها د حضورپاک نه تپوس اوکړو چه په ماباندې استحاضه وی اوزه هډو پاکیږم نه، آیا زه مونځ پریږدم؟ حضورپاک اوفرمائیل نه، داد رګ وینه ده البته مونځونه ددومره ورځو په اندازه پریږده په کوم کښې چه به تاته حیض راتلو. بیا غسل کوه اومونځ کوه.

تراجم رجال

احمدبن ابي رجاء: دامشهورمحدث احمدبن عبدالله بن ایوب حنفی هروی رحمه الله دی. داحمدبن ابی رجاء په نوم سره مشهوردې اوددوی کنیت ابوالولیددې. امام بخاری رحمه الله ددوی نسب هم داسې بیان کړې دې. (۶) خوحاکم ابوعبدالله رحمه الله ددوی نسب داسې بیان کړې دې: «أحمد بن عبدالله بن واقد بن ا

---

(۱) تهذیب الکمال: ۲۵۰/۲۸.

(۲) کشف الباری: ۵۹۰/٤.

(۳) کشف البار ی: ۵۲٤/۲.

(٤) هذا مایستفادمن عمدة القاری: ٤۵۶/۳.

(۵) قوله: عائشة: الحدیث، مرتخریجه فی باب الاستحاضة تحت رقم الحدیث: ۳۰۶.

(۶) التاریخ الکبیر: ۵/۲رقم الترجمة: ۲۵۰۳ دارالکتب العلمیة.

لحارث بن عبدالله بن أرقم بن زياد بن مطرف بن النعمان بن سلمة بن ثعلبة بن السرول بن حنفة الحنفي، أبوالوليد بن أبي رجاء الهروي»». (1) چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه امام حاکم رحمه الله د امام بخاري رحمه الله برخلاف دده د نيکه نوم دايوب په ځائي باندې واقد بن الحارث خودلې دې اود ده نسبت ئې بني حنيفه طرف ته کړې دې. (2)

هغوی دسفيان بن عيينه، ابواسامه حمادبن اسامه، سلمه بن سليمان المروزی، اسحاق بن سليمان الرازی، نضر بن شميل، وکيع بن الجراح، عبدالعزيز بن رزفه، يحيى بن آدم او يحيى بن سعيد القطان رحمهم الله وغيره د حديث روايت کړې.

اودوی نه امام بخاری، احمدبن حفص بن عبدالله السلمي النيسابوری، اسحاق بن منصور الکوسج ، حسن بن ايوب النيسابوری، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمی، ابوزرعه عبيدالله بن عبدالکريم الرازی او ابوحاتم احمدبن ادريس الرازی رحمهم الله وغيره دحديث روايت کوی. (3)

ابو حاتم رحمه الله فرمائی: صدوق. (4) امام حاتم رحمه الله فرمائي چه ابن ابي رجاء په خپله زمانه کښې په هرات کښې د فقه اوحديث امام پاتې دې. هغوی او امام احمد بن حنبل رحمه الله په يوځائي دحديث علم حاصل کړې دې. اوهغوی په انتخاب کولوسره دخپلو شيوخ نه احاديث نقل کړی دی. (5)

امام نسائي رحمه الله په خپل شيوخ کښې داحمدبن عبدالله رحمه الله تذکره کولوسره وئيلی دی چه دې به د ابن ابي رجاء رحمه الله په نوم سره پيژندلې شو او امام نسائي رحمه الله دهغوی نه په مقام شغرکښې احاديث ليکلی دی(6)دې نه علاوه امام نسائي رحمه الله فرمائي «ثقة لابأس به»» (7)ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې. (8)

ددوی انتقال په ۲۳۲هجری کښې شوې دې. (9)

أبوأسامة: دا مشهورمحدث حماد بن ابواسامه رحمه الله دې. ددوی حالات كتاب العلم باب فضل من علم وعلّم لاندې تيرشوی دی. (10)

هشام: داد عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله خوئی دې. د دوی مختصر حالات بدء الوحي دويم حديث لاندې (11)اوتفصيلی حالات كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوی دی. (12)

---

1) تهذيب الکمال: ۱/ ۳٦٤.
2) تهذيب التهذيب: ۱/ ٤٠.
3) د تلامذه او شيوخ دپاره اوګورئی تهذيب الکمال: ۱/ ۳٦٤.
4) الجرح والتعديل: ۲/ ۵۷.
5) تهذيب الکمال: ۱/ ۳٦۵تهذيب التهذيب: ۱/ ٤٠.
6) تهذيب الکمال: ۱/ ۳٦۵تهذيب التهذيب: ۱/ ٤٠.
7) تهذيب الکمال: ۱/ ۳٦۵تهذيب التهذيب: ۱/ ٤٠.
8) ۸/ ۲۸.
9) کتاب الثقات: ۸/ ۲۸ تهذيب الکمال: ۱/ ۳٦۵تهذيب التهذيب: ۱/ ٤٠.
10) کشف الباری: ۳/ ٤١٤.
11) کشف الباری: ۱/ ۲۹۱.
12) کشف الباری: ۲/ ٤۳۲.

عروة: دا عروة بن الزبير بن العوام رحمه الله دي. د دوی مختصر حالات بدءالوحي دویم حدیث لاندې (۱) او تفصیلی حالات کتاب الایمان باب أحب الدین إلی الله أدومه لاندې تیرشوی دی. (۲)

عائشة: دا ام المؤمنین سیده عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضي الله عنهما ده. د دوی حالات بدءالوحی دویم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۳)

شرح حديث

قوله:: ولكن دعي الصلاة::

یواشکال اودهغې جواب: سوال دا پیداکیږی چه کلمه "لکن" د استدراك دپاره استعمالیږی اوددې دپاره ضروری دې چه ددې ماقبل اومابعد دواړه په خپل مینځ کښې متغائروی خودلته داسې نه دی؟ نوجواب دادې چه دلته دحدیث معنی داده: ((لاتترکی الصلاة کل الأوقات ولکن اترکیها فی مقدار العادة)) یعنی د لکن نه وړاندې ئې دا اوخودل چه په ټولو وختونوکښې مونځونه نه دی پریخودل اود لکن نه پس ئې دا اوخودل چه په خپل معتاد ایام کښې مونځونه پریخودل دی. (۴)

قوله:: قدر الأيام التي كنت تحيضين فيها: د قدرالأیام نه دې خبرې طرف ته لارخودنه کیږی چه حضرت فاطمه بنت ابی جیش رضي الله عنها معتاده وه. (۵)

ـحدیث ددې ټکرې مفهوم دادې چه مستحاضه معتاده به ددومره ورځو مونځونه او روژې پریږدی په څومره ورځوکښې چه به په هغې باندې حیض راتلو. نوکه دهغې عادت چرته په هره میاشت کښې د شروع لس ورځې وې یا مینځمې لس ورځې وې نوهغه به هره میاشت کښې دغه لس ورځې مونځ اوروژې پریږدی. دغه شان که چرې دهغې عادت په هره میاشت کښې شروع، مینځ یاآخری شپږ اووه یا اته ورځې وو او اوس هم یوشان حیض راځی نو په خپلو زړو دغه معتاد ورځوکښې به مونځونه اوروژې پریږدی اوددې نه پس ورځوکښې به دمونځونو او روژو اهتمام کوی. (۶)

بل په دې روایت ښې دا هم معلومه شوه چه حضرت فاطمه بنت ابی جیش رضي الله عنها ته داستحاضه کیدونه وړاندې هغه ورځې یادې وې په کوموکښې چه به هره میاشت په هغې باندې دحیض وینه راتلله. ځکه چه که چرې هغې ته هغه ورځې یادې نهوې نود حضورپاك ارشاد ((دعی الصلاة قدر الأیام التی کنت تحیضین فیها)) به څه فائده نه وه بلکه په نورو روایتونوکښې خوددې نه هم د زیات صراحت سره حکم ورکړې شوې دې. لکه چه دامام داؤد رحمه الله په روایت کښې د حضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل:

---

۱) کشف الباري: ۲۹۱/۱.

۲) کشف الباري: ۴۳۶/۲.

۳) کشف الباري: ۲۹۱/۱.

۴) عمدة القاري: ۴۵۷/۳.

۵) عمدة القاري: ۴۵۷/۳.

۶) عمدة القاري: ۴۵۷/۳.

«لتنظر عدة الليالي والأيام التي كانت تحيض من الشهر قبل أن يصيبها الذي أصابها، فلتترك الصلاة قدر ذلك من الشهر، فإذا خلفت ذلك فلتغتسل ثم لتستفر بثوب ثم لتصلي»(۱)
په دې روايت کښې بالکل په واضحه اندازکښې حکم وړکړې شوې دې چه داستحاضه کيدونه وړاندې چه په هره مياشت کومو ورځو او شپوکښې وينه راتلله په هغې کښې دمونځونوغيره انتظارکول دي يعنى نه دى کول. بياچه کله هغه ورځې تيرې شى نوغسل اوکړه کپړې صفاکړه او مونځ کوه. دکوم نه چه معلوميږى چه فاطمه بنت ابى جيش رضي الله عنها دخپل عادت ورځې بنه پيژندې.(۲)
اوس پاتې شوه هغه مستحاضه چاته چه دخپل عادت ورځې يادې نه وى نودهغې حکم دادې چه هغه به د هرې مياشتې لس ورځې د حيض شميرى او باقى به د استحاضه وى.(۳)
داحنافو دحديث باب نه په أقل حيض او اکثر حيض باندې استدلال: احناف ددغه پورتنى حديث نه په اقل حيض اوپه اکثرحيض باندې استدلال کوى اود استدلال طريقه داده چه دلته دايام لفظ استعمال شوې دې.ايام جمع سالم ده او ددې اطلاق کم نه کم په دريوباندې کيږى او زيات نه زيات په لسو باندې کيږى. چنانچه د دريو نه دکمو دپاره د ايام لفظ نه استعماليږى بلکه يوم او يومين ونيلى کيږى. اونه ددې نه د زياتودپاره دايام لفظ استعماليږى بلکه دهغې د پاره أحدعشريوماً استعمالولې شى.(۴)
د ابن رجب حنبلى رحمه الله اعتراض: ابن رجب حنبلى رحمه الله په دغه پورته ذکرشوى استدلال باندې ردکولوسره فرمائيلى چه په مذکوره روايت کښې لفظ ايام په خپل حقيقى معنى کښې نه دې بلکه داوقات په معنى کښې دې ځکه چه د لفظ يوم استعمال کله دوخت په معنى کښې کيږى.(۵)
دابن رجب حنبلى رحمه الله د اعتراض جواب: ددې جواب جواب دادې چه کله دلفظ استعمال په خپله حقيقى معنى کښې کيدې شى اوهيڅ يو امر ددې نه مانع نه وى نوبيا بغيرد وجې نه د حقيقى معنى نه عدول کولوڅه ضرورت دې؟ دويمه خبره داده چه که چرې ايام د اوقات په معنى کښې استعمالوى نودحديث مفهوم غلط کيږى ځکه چه دوخت په معنى کښې د اخستلو په صورت کښې به دحديث مطلب څه داسې شى: "ليکن پريږده مونځونه دهغه اوقاتو په اندازه په کوم کښې چه په تاباندې حيض راتلو"
هرکله چه دا خبره معلومه ده چه حيض هروخت او هره لمحه نه راتلو نومطلب دادې چه په کوم کوم وخت کښې د حيض وينه راشى صرف په هغه وختونوکښې د مونځ نه منع شه اوکله چه يو وخت دحيض د وينې راتلونه فارغ وى نوبيا مونځونه کولې شې. اوس ښکاره خبره ده چه دا مفهوم سراسر غلط دې.
د ابن رجب حنبلى رحمه الله دويم اعتراض: ابن رجب حنبلى رحمه الله دويم اعتراض دايام عادت په مراد کيدو باندې کړې دې هغوى فرمائى چه حضورپاک صرف هم دغه يوه ښځه دهغې دعادت طرف ته را

---

۱) سنن أبى داؤد کتاب الطهارة باب فى المرأة تستحاض..... الخ، رقم الحديث: ۲۷٤.
۲) عمدة القارى: ۴۵۷/۳.
۳) عمدة القارى: ۴۵۷/۳.
۴) عمدة القارى: ۴۵۸/۳ فتح البارى لابن رجب:۱۵٤/۲أوجز المسالک: ۶۲۳/۱
۵) فتح البارى لابن رجب:۱۵٤/۲

اروليې ده دچاد حيض ايام چه په هره مياشت کښې متعين وې. اوس په دې کښې ددې خبرې هيڅ دليل نشته چه دهرې ښځې حيض دې داسې وی لکه څنګه چه ددغه ښځې وو. «بلکه کيدې شی که يوې ښځې باندې صرف هم يوه ورځ حيض راځی».

ددويم اعتراض جواب: دادې چه دلته په روايت کښې دا احتمال نه شی کيدې چه داحکم ئی د يوداسې ښځې متعلق فرمائيلې وی د چاد حيض ورځې چه متعين وې. په دې وجه حضورپاك د دغه ښځې معتاده کيدل نه پيژندل او بيا په يو بل روايت کښې د رسول الله ﷺ ارشاد مبارك دې چه: «المستحاضة تدع الصلاة»[1]

دلته په دې روايت کښې عام حکم دې چه مستحاضه به مونځ پريږدی. اوس ښکاره خبره ده چه مستحاضه به په هغه ورځوکښې مونځ پريږدی په کومو ورځوکښې چه دحيض وينه راتلله اودلته صرف چرته يوې ښځې ته خطاب نه دې بلکه عام حکم بيان شوې دې.[2]

مستحاضه ښځوسره متعلق اختلاف روايات اوتطبيق مختلف صورتونه: واضحه دې وی چه د مستحاضه ښځو سره متعلق په احاديثو اوروراياتوکښې دومره اختلاف دې چه په دې رواياتو او احاديثو کښې د تطبيق او توفيق لار راويستل ډيرمشکل دی. هم دغه وجه ده چه فقهاء کرامو دا مسئله په ډير اهتمام سره اخستې ده اوعلماء کرامو په دې باندې مستقل تصانيف هم تحرير کړی دی. مګر ددې ټولو باوجود دمستحاضه ښځو مشکلات او سختئ حل نه شوې او وجه په دې باب کښې راغلې روايات اواحاديثوکښې کثرت اختلاف دې. بيا بعض حضراتو د ترجيح لار اختيارکړې ده او هغوی دتوحيد غسل او الوضوء لکل صلاة رواياتوله په نورو رواياتو باندې ترجيح ورکړه. او بعض د نسخ لار اختيارکړه اود توحيد غسل او الوضوء لکل صلاة نه علاوه نی ټول روايات منسوخ اوګرځول البته مقصد او غرض ددواړو جماعتونو هم يوراؤځي.[3] داحنافو نه امام طحاوی رحمه الله د نسخ قول کړې دې اوهم دا علامه شوکانی هم اختيارکړې دې.[4]

مګر دا خبره دې هم واضحه وی چه ډير زيات مختلف روايات يودم ترك کول هم دومره آسانه خبره نه ده خوبل طرف ته داسې کول هم د قواعد اوضوابط موافق هم دی.پس بعض حضراتو خودتعددغسل روايات منسوخ ګرځولی او بعض حضراتو دا تاويل اوکړو چه د تعدد غسل حکم دعلاج په غرض سره وو اويا بيا دتعددغسل حکم مستحب امر دی. په دې باب کښې راغلی احاديثو هم دغه درې توجيهات اوکړې شو. هم دغه شان د بعض حضراتو دا کوشش دې چه په دې باب کښې روايت شوی مختلف روايات دمستاحضه په مختلف قسمونو باندې محمول کړې شی. دمثال په توګه دهر مونځ دپارد دغسل کولوحکم نی په مستحاضه متحيره باندې اولګولو اود اقراء روايات ئی په مستحاضه معتاده باندې اولګولو اود اقبال او ادبار روايات ئی په مستحاضه مميزه باندې اولګول. خو بيا هم پدې باندې اعتراض کيږی چه په دې باب کښې خو هم د يوې ښځې متعلق مختلف احاديث مختلف احکام او مختلف الفاظو سره راغلی دی. په داسې کښې به يوې ښځې سره کوم کوم حکم متعلق وی يا بيا به هغه ښځه دمستحاضه په کوم يو قسم کښې داخله ګڼرلې شی. چنانچه هم حضرت فاطمه

---

[1]) سنن أبي داؤد كتاب الطهارة باب فی المرأة تستحاض..... الخ رقم الحديث: ٢٨١.

[2]) كتاب التجريد للإمام القدوری: ٣١٣/١دارالسلام.

[3]) أوجزالمسالك:٦٠٤/١

[4]) شرح معانی الآثار: ٨١/١-٨٠ المكتبة الحقانية، نيل الأوطار للشوكانی: ٢٨٤/١-٢٨٣.

بنت ابی جیش رضی الله عنها چه واخلې چه هغې سره متعلق نقل شوی روایات بعض خوداسې دی چه دهغې په معتاده کیدو باندې دلالت کوی اوبعض داسې دی چه دهغې په ممیز کیدو باندې دلالت کوی خودذې هرڅه باوجود متعدده په انواع مختلفه للمستحاضه (دمستحاضه مختلف انواع) باندې محمول کول په نسبت دنسخ اوترجیح زیات آسان دی. ځکه چه په دې صورت کښې پیداشوی اعرتاضاتو څه نه څه توجیه کرې شوې ده. خو په اول طریق باندې ډیر زیات اشکالات وارد کیږی. (۱)

فائده: امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی د استحاضه مسئله د دریو احادیثو په مینځ کښې راګیره ده.

① حدیث فاطمه ② حدیث ام حبیبه ③ حدیث حمنه. خو په یوروایت کښې د حدیث ام حبیبه په ځائې باندې حدیث ام سلمه دې. (۲) رضی الله عنهن.

دمستحاضه څلور قسمونه اودهغې احکام: ابن قدامه فرمائی چه د ائمه اربعه په نیزدمستحاضه څلور حالتونه دی ① **مميزة لاعادة لها** ② **معتادة لاتمييز لها بالدماء** ③ **من لها عادة وتمييز** ④ **من لا عادة لها ولا تمييز.** (۳)

د اول قسم بیان: داول قسم نه مراد هغه ښځه ده چه دخپل حیض وینه د استحاضه دوینې نه جدا اوځان له کولې شی. اودداړو وینو په مینځ کښې فرق کول پیژنی. (باوجود ددې چه د فقهاؤ په مینځ کښې دحیض په رنګونو کښې هم اختلاف دې او دا تمییز الالوان ته محدثین د اقبال او ادبار په شان اصطلاحاتو سره تعبیرکوی). ددې قسم حکم دادې چه کله دې ته د حیض وینه دهغې د رنګ (مثلاً تور رنګ) سره راشی نومونځ دې پریږدی چه کله هغه وینه لاړه شی او زیړوالې راشی نودحیض غسل دې اوکړی اوبیادې د هر مونځ د پاره اودس کوی. (۴)

ابن قدامه رحمه الله فرمائی چه مستحاضه هغه ښځه ده دچادپاره چه اقبال اوادبار ثابت وی. (یعنی هغې ته په وینه کښې مختلف رنګونه معلومیږی) بعض وینه د تک تور رنګ اوبدبوئی والاوی اوبعض سره یا زیړه بغیرد څه بدبوئی نه وی. او چه کومه تکه توره وینه راؤځی نوهغه اکثرحیض (د حیض اکثری موده) نه زیاتیږی هم نه او اقل حیض (دحیض کمه موده) نه کمیږی هم نه نودداسې ښځې حکم دادې چه ددې د حیض زمانه هغه ده په کوم کښې چه په دې باندې توره وینه یا تکه توره یابدبویه قسم وینه راشی. نوددې قسم وینې په ختمیدو باندې به دغه ښځه دحیض غسل کوی اوبیابه دهریومونځ دپاره نوې اودس کوی اوهم دغه د امام مالك رحمه الله او امام شافعی رحمه الله مذهب دې. (۵)

احناف (کثرالله سوادهم) دتمییزبالالوان دسره اعتبارنه کوی دهغوی په نیز صرف او صرف دعادت اعتباردې. ځکه چه دحضرت ام سلمه رضی الله عنها په روایت کښې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی وو ((**لتنظر عدة**

---

(۱) أوجز المسالك: ۶۰۴/۱.
(۲) المغنی لابن قدامهٔ: ۳۸۸/۱.
(۳) المغنی لابن قدامة: ۳۹۲/۱.
(۴) أوجز المسالك: ۶۰۵/۱.
(۵) المغنی لابن قدامهٔ: ۳۹۲/۱.

الليالي والأيام[1]. يعنى هغې له پكاردي چه د شپو اوورځو شميراوكړى. نودا الفاظ په دې امر كښې بالكل صريح او واضح دى چه اعتبارد عادت دې د رنګوونه دې. [2]

د دويم قسم بيان: ددويم قسم نه مراد هغه مستحاضه ده چاته چه خپل عادت معلوم دې اوهغه د رنګونو فرق نه پيژنى، نودداسې ښځې دپاره حكم دادې چه دخپل عادت په ورځوكښې دې مونځونه پريږدى اوبيا دې په ختميدو باندې غسل كوى اوبيادې دهرمونځ دپاره نوې اودس كوى آوهم دغه د ائمه ثلاثه مذهب دې

دامام مالك رحمه الله مذهب: امام مالك رحمه الله فرمائى چه دعادت اعتبار به نه شى كولې اعتبار خوصرف او صرف د رنګونو دې. چنانچه د امام مالك رحمه الله په نيز دداسې مستحاضه دپاره حكم دادې چه هغه به د ايام عادت په ختميدو باندې درې ورځې انتظاركوى. كه چرې په دريو ورځوكښې دننه وينه راغله نوهغه وينه به دتيرې وينې حصه ګڼرلې شى اودا به په حيض كښې شميرلې شى اوكه چرې دريو ورځو پورې وينه رانغله بلكه ددې نه پس راغله نودا به استحاضه شميرلې كيږى. [3]

علامه باجى رحمه الله فرمائى كه دمعتاده وينه په ايام عادت باندې ورزياته شى نو په داسې صورت كښې دامام مالك رحمه الله نه دوه روايات دى: ① دايام عادت پورې خو به د مونځونونه منع وى اوبيابه ددې نه پس دريوورځو پورې انتظاركوى كمامر.

② په داسې صورت كښې به داكثرمودې دحيض پورې به مونځونه نه كوى يعنى پنځلس ورځو پورې به مونځونه نه كوى اوپنځلس ورځونه پس به مستحاضه شميرلې كيږى.[4]

مقدمات ابن رشدكښې دامام مالك رحمه الله نه په دې مسئله كښې پنځه أقوال نقل دى په كوموكښې چه يو قول د جمهورو په موافقت كښې هم دې. الحاصل په دې مسئله كښې د ائمه اربعه نه د عادت اعتباركول نقل دى سره ددې چه د امام مالك رحمه الله په نيز راجح استظهاردې.[5]

د دريم قسم بيان: دريم قسم دهغه مستحاضه دې چاته چه خپل ايام عادت هم ياد دى او هغه د رنګونوپه مينځ كښې فرق هم پيژنى نوچه كه چرې دواړه صورتونه جمع شى په داسې معنى چه توره تينګه اوبدبونى داره وينه په هغې باندې په ايام عادت كښې راځى نوبياخوهيڅ د اشكال خبره نشته دې د هريواعتباركولې شى. خوكه په دواړو كښې اختلاف اوشى په داسې معنى چه ايام عادت نورې دى او تور رنګ تينګ رنګ او بدبونى دارې وينې دراتګ ايام نورې دى نو په داسې صورت كښې د احنافو اوحنابله د «صحيح قول مطابق» به د عادت اعتباركيږى. خود شوافع او مالكيه په نيز به تمييزبالالوان اعتباركيږى.[6]

---

[1] رواه أبوداؤد فى الطهارة باب المرأة تستحاض.... الخ رقم الحديث: ٢٧٤ والنسائى فى الطهارة باب ذكر الاغتسال من الحيض رقم الحديث: ٢٠٩

[2] المغنى لابن قدامة: ٣٩٢/١.

[3] المغنى لابن قدامة: ٣٩٦/١.

[4] المنتقى شرح مؤطا الإمام مالك: ٤٥٣/١.

[5] المدونة الكبرى: ٥٠/١طبع بمطبعة السعادة بجوار محافظة مصر، عارضة الأحوذى لابن العربى المالكى: ٢٠٩/١دارالكتب العلمية أوجزالمسالك: ٦٠٧/١.

[6] المغنى: ٤٠٠/١أوجز المسالك: ٦٠٨/١-٦٠٧.

دڅلورم قسم بيان: څلورم قسم دهغه مستحاضه دې چاته چه نه دخپل عادت پته ده او نه د رنګونو په مينځ کښې فرق کولې شي دداسې مستحاضه دوه قسمونه دي: ① يو مبتدأه يعنې په چا چه په رومبي ځل وينه راغلې وی اوبيا هم دو بنده شوې وی.

②دويمه ده متحيره يعنې په چا باندې چه په شروع کښې ممعتاد ايام کښې حيض راغلې وو اوبيا هم يو شان وينه روانه شوې وه خواوس دهغې نه دا معتاد ايم هيرشوی دی دې ته ضاله هم وائي.

درومبي قسم حکم دائمه ثلاثه په نيز دادې چه که هغه د وينو په مينځ کښې فرق اوکړې شي نو اعتبار تمييز باللوان به وی خواحناف فرمائي دداسې قسم حکم دادې چه دهغې د شروع لس ورځې د هرې مياشت نه به دحيض شميرلې شی اوبيابه باقي استحاضه شميرلې کيږی.[1]

چنانچه مصنف الشرح الکبيرفرمايي که دمبتدأه وينه چرته په اکثرد حيض تجاوز اوکړی نوبيا هغه د دوو حالونه خالي نه ده: ①که چرې هغه مبتدأه مميزه ده نوحکم به نې دا وی چه دهغې هغه زمانه په کومه کښې چه په هغې باندې توره وينه راشي د حيض زمانه شميرلې شی اوهم دغه دامام مالك رحمه الله اوامام شافعي رحمه الله مذهب دې.

② اوکه چرې هغه مبتدأه مميزه نه وی اودوينو په مينځ کښې فرق هم نه پيژني نودې سره متعلق څلورقسم روايات دی:(۱) داسې مستحاضه به هره مياشت کښې دحيض په غالب ايام کښې مونځ وغيره پريږدی اوهغه شپږ يا اووه ورځې جوړيږی. (۲) دهرې مياشت په اقل حيض کښې به مونځونه وغيره پريږدی ځکه چه اقل موده يقيني موده ده. دامام شافعي رحمه الله دوه قوله هم دغه شان نقل دی. (۳) هغه به دحيض اکثره موده کښې مونځونه وغيره پريږدی اوهم دا دامام اعظم ابوحنيفه رحمه الله مذهب دې(۴) داسې ښځه به نورو نيزدې ښځو (مور اوخوئينډې وغيره) به د ايام عادت په اندازه مونځونه پريږدی. هم دا دحضرت عطاء امام ثوری او امام اوزاعي رحمهم الله وغيره مذهب دې.[2].

شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائي چه داحناف او مالکيه مذهب دادې چه داسې مستحاضه به د حيض د اکثری مودې پورې مونځونه اوروژې وغيره پريږدی.[3] د باقي مستحاضه ضاله متعلق داحنافو د فقهاؤ په نيز تفصيل دادې چه د مستحاضه ضاله درې قسمونه دی اودهر قسم حکم مختلف دې ځکه داسې مستحاضه خو يا صرف خپل ايام حيض هيرکړې وی اوزمانه ورته ياده وی (لکه چه دومره خوورته ياد وی چه په هره مياشت کښې به يوځل حيض راتلو يا دهرې مياشت په رومبي يا دويمه يا دريمه عشره کښې حيض راتلل ياد وی مګر دا ورته يادنه وی چه څومره ورځې به حيض وو) يا به هغه مستحاضه زمانه هيره کړې وی اود حيض ورځې ورته يادې وی (لکه په هره مياشت کښې درې ورځې څلور ورځې يا پنځه ورځې يا دغه شپان شپږ اووه اته يا نهه ورځو پورې حيض راتلل ورته ياد دی مګر دا ورته يادنه دی چه ددې ايام او ورځو وينه به کله راتلله په رومبي عشره دويمه عشره يا دريمه عشره کښې) اويا به هغه مستحاضه داسې وی چه نه خو به هغې ته دحيض ورځې ياد وی (چه څومره ورځې به حيض وو) اونه ورته زمانه ياده وی (چه په کومه عشره کښې به حيض راتللو) نودا ټول درې قسمونه

---

[1]) أوجز المسالک: ۶۰۸/۱.

[2]) المغني: ۴۱۲/۱-۴۱۱

[3]) أوجز المسالک: ۶۰۸/۱.

جوړيږي او په دې ذکرکړې شوی اقسام کښې ړومبې ته ضالة عدددويم قسم ته ضالة الزمان اودريم قسم ته ضالة العدودوالزمان وائی.

دړومبی قسم ضالة العدد حکم: ړومبې قسم يعنی هغه مستحاضه دچاد حيض وينه چه بنده شوې څومياشتې تيرې شوې وې دې نه پس چه کله پرې وينه جاری شوه نوبيا هغه هم يوشان جاری وه اودې ته دا معلومه نه ده چه په هره مياشت کښې به څومره ورځې حيض راتلو. البته دومره ورته ياد دی چه په هره مياشت کښې به يوځل وينه راتله. نودداسې مستحاضه دپاره حکم دادې چه داول استمرار نه درې ورځو پورې به مونځ وغيره نه کوی ځکه چه په دغه ورځو کښې حيض يقينی دې. بيا به د اووه ورځو پورې دهرمونځ دپاره غسل کوی ځکه چه په دغه ايام کښې ددې مستحاضه حال حيض، طهر او خروج من الحيض کيدوکښې متردد دې. اوبيابه شل ورځې دهرمونځ دپاره اودس کوی ځکه چه په دغه ورځوکښې طهر يقينی دې.

دويم قسم ضالة الزمان حکم: ضالة الزمان يعنی هغه مستحاضه چاته چه دخپل حيض ايام خوياد دی ليکن دهغې زمانه ياده نه ده (مثلاً دا ورته ياد دی چه حيض به درې ورځې وو خودا ورته يادنه دی چه دا درې ورځې به دآخری عشرې کومې درې ورځې وې) نودداسې مستحاضه په بنيادی توګه باندې دوه صورتونه دی: اول صورت دادې چه هغې کومه زمانه هيره کړې ده هغه به په پنځو ورځو کښې دننه وی اودويم صورت دادې چه هغه زمانه د پنځو ورځونه زياته (لسو ورځو پورې) وی.

دړومبی صورت حکم دادې چه دمثال په توګه دهغې معتاد ايام حيض درې ورځې دی اوهغه په دې باندې په آخری عشره دشروع پنځو ورځوکښې هيرې کړې دی نو په داسې صورت کښې به ددې آخری عشرې دريمه ورځ (يعنی ۲۳ تاريخ) يقيناً دحيض وی لهذا په دريمه ورځ به مونځ وغيره نه کوی او اولنو هرو دوو ورځوکښې به دهرمونځ دپاره نوې اودس کوی او څلور مه پنځمه ورځ به دهرمونځ دپاره غسل کوی اوکه ايام حيض څلور ورځې وې نو دويمه دريمه اوڅلورمه ورځ به يقينی دحيض وی نو په ړومبې ورځ دهرمونځ دپاره اودس اوپنځمه ورځ دهرمونځ دپاره غسل کوی.

ددويم صورت حکم دادې دمثال په توګه ددې معتاد ايام دحيض درې ورځې دی اوهغې دا په آخری عشره کښې هيرې کړې دی چه ددې آخری عشرې په کومو دريو ورځوکښې به حيض راتلو وداسې مستحاضه دپاره حکم دادې چه دهرې مياشت دآخری عشرې د شروع دريو ورځوکښې به دهرمونځ دپاره اودس کوی ځکه چه دې دريو ورځوکښې دحيض دحالت اودطهر دحالت نه په يوکښې دکيدونه تردد دی اوددې دريو ورځو نه پس دهغې دآخری عشرې دآخری ورځې پورې به د هرمونځ دپاره غسل کوی ځکه چه دې ته دطهر دحالت اود حيض دحالت نه وتلو کښې تردد دې. هم دغه حکم به په دې صورت کښې هم وی چه کله ددې معتاد ورځې څلور يا پنځه ورځې وی اوددې نه مثلاً په آخری عشره کښې هيره شوې وی يعنی دآخری عشرې دشروع څلور ورځې يا پنځه ورځې به د هرمونځ دپاره اودس کوی اوبيابه د آخری ورځې پورې دهر مونځ دپاره غسل کوی.

ليکن معتاد ايام حيض شپږ دی کومې چه هغې په آخری عشره کښې هيرې کړې دی نو په داسې صورت کښې ددې آخری عشرې پنځمه اوشپږمه ورځ دايام حيض نه کيدل يقينی دی لهذا په دې دوارو کښې به مونځ وغيره نه کوی اوددې دوارو نه وړاندې څلور ورځې دهر مونځ دپاره اودس اوروستو څلورو ورځو کښې د هرمونځ دپاره غسل کوی. دغه شان که چرې معتاده ايام حيض اووه دی اودې په آخری عشره کښې هيرې کړې دی نو څلورمه پنځمه شپږمه او اومه ورځ دايام حيض نه کيدل يقينی دی لهذا په دې څلورو ورځوکښې به مونځ وغيره نه کوی اود شروع درې ورځې هر مونځ دپاره اودس او رستو درې ورځې دهر مونځ دپاره غسل کوی. دغه شان که چرې معتاد ايام حيض اته

دی یا نهه ورځې دی اودا ورځې په آخری عشره کښې هیرې کړې دی نو قاعده هم دغه ده چه په یقینی ورځو کښې به مونځ وغیره نه کوی اوددې ایام نه وړاندې دهر مونځ دپاره اودس اوددې ایام نه پس دهر مونځ دپاره غسل کوی. دغه شان که یوه ښځه پیژنی چه دهغې معتاد ایام حیض درې دی خوهغې دا ورځې په پوره میاشت کښې هیرې کړې دی نوددې دپاره حکم دادې چه دمیاشتې د شروع درې ورځې به د هرمونځ دپاره اودس کوی ځکه چه په دغه ایام کښې دحیض حالت اوطهر حالت کښې د یونه کیدلو کښې ترددې او بیاباقی ۲۷ورځې به دهر مونځ د پاره غسل کوی ځکه چه اوس هروخت د انقطاع حیض احتمال دې.[1]

ددریم قسم ضالة العددد والزمان حکم: داهغه مستحاضه ده چاته چه نه خپل معتاد ایام حیض یاد وی اونه دې ته د خپل حیض زمانه یاده وی. دداسې مستحاضه حکم دادې چه هغه دې ښه سوچ اوفکراوکړی اوددغه سوچ اوفکر په نتیجه کښې چه کومه خبره مخې ته شی په هغې باندې دې عمل اوکړی. خو که هغه په دې باره کښې څه رائې نه لری نوصحیح قول دادې چه هغه به دهر مونځ دپاره غسل کوی.[2]

د احناف فقهاؤ دمستحاضه ضاله سره متعلق یو اصول وضع کړې دې اوهغه اصول دمستحاضه ضاله دغه پورته ذکر شوو ټولو قسمونه ته شامل دی. دفقهاء احناف وضع کړې شوې اصول دادی چه مستحاضه ضاله به کوشش کوی چه د ښه فکر اوسوچ نه کاروا خلی اوچه کله دهغې په حیض او طهرکښې تردد وی یا په هغې دحیض ورځې شروع شوی دی که نه؟ نو په داسې صورت کښې به هغه دهریومونځ دپاره اودس کوی اوکله چه هغې ته د حیض اوطهر په مینځ کښې تردد وی چه هغه د طهر په زمانه کښې داخل شوې ده که نه؟ نو په داسې صورت کښې به دهر مونځ دپاره غسل کوی.[3]

فقهاء کراموددې قاعدې مثال دابیان کړې دې چه یوه ښځه ده هغې ته یاد دی چه په هغې باندې په هره میاشت کښې یوځل حیض راځی او په نصف آخر کښې وینه بندیږی. ددې نه علاوه دې ښځې ته هیڅ یادنه دی نودا ښځه به دهرې میاشت په نصف اول کښې حیض اوطهر او په حیض کښې داخلیدلو مینځ کښې متردد ده او په نصف ثانی کښې دحیض اوطهر او په طهرکښې د داخلیدو په مینځ کښې متردد ده. لهذا په نصف اول کښې به دهرمونځ دپاره اودس کوی او په نصف آخر کښې به دهر مونځ دپاره غسل کوی.[4] خلاصه داراوځی چه داحنافوپه نیزداستحاضه درې قسمونه دی. ① مبتدأه ② متحیره ③ معتاده.[5]

دتمییز بالالوان داعتبارنه کولووجوهات: احناف دتمییز بالالوان اعتبارددې لاندینو وجوهاتو په وجه نه کوی

دتمییز بالالوان ثبوت په یونص کښې نشته: ① په یوصحیح حدیث کښې هم دتمییزبالالوان دنص په توګه ثبوت نه ملاویږی اوترکومې چه تعلق دې داقبال او ادبارد روایاتو، نولکه څنګه چه دا روایات

---

[1] البحرالرائق کتاب الطهارة باب الحیض: ۲/ ۳۶۴-۳۶۳ردالمحتار علی الدرالمختار کتاب الطهارة باب الحیض: ۴۷۹/۱.

[2] البحرالرائق، کتاب الطهارة باب الحیض: ۳۶۴/۲.

[3] الدرالمختار مع ردالمحتار کتاب الطهارة باب الحیض: ۴۸۰/۱، أوجزالمسالک: ۶۰۹/۱

[4] ردالمحتار کتاب الطهارة باب الحیض: ۴۸۰/۱.

[5] أوجزالمسالک: ۶۰۹/۱

په تمییزبالالوان باندې دمحمول کولوګنجائش لرې. هم دغه شان دا روایات دعادت په معتبرکیدو باندې هم محمول کولې کیدې شی. بلکه حقیقت دا دې چه داقبال او ادبار والا روایات دعادت په معتبرکیدو باندې محمول کول معین دی. چنانچه دصحیح بخاری سنن ابی داؤد او سنن نسائی روایت دې چه: «فإذا أقبلت الحيضة فاتركي الصلاة، فإذا ذهب قدرها فاغسلي»[1]

ددې روایت الفاظ «فإذا ذهب قدرها» دعادت په معتبرکیدوکښې بالکل صریح دی اوددې نه وړاندې داقبال لفظ تیر شوې دې نوددې نه مراد هم د حیض وینه په خپل عادت باندې راتلل وی. پس «أقبلت وأدبرت» نه مراد هم دغه دی چه د حیض دوینې په خپل وخت باندې او په خپل عادت باندې راتلل او په عادت باندې واپس تلل، ددې دپاره چه په ټولو روایاتوکښې جمع اوتطبیق اوشی ګنی په روایاتوکښې به ټکراؤ وی اوددې په مینځ کښې به تناقض پیداشی.[2]

اوترکومې چه تعلق دې دحدیث حضرت عائشه صدیقه رضي الله عنها چه هغې فرمائیلی «فإنه دم أسود يعرف» نو دا حدیث ثابت نه دې كما أقربه الباجي.[3] په بقایه کښې دی چه داحدیث په حضرت عائشه رضي الله عنها باندې موقوف دې.[4] علامه شوکانی رحمه الله فرمائی: «قد استنكر هذا الحديث أبو حاتم»[5]

الجوهرالنقی او العلل کښې دی: «سألت أبي (أبي حاتم محمد بن إدريس) عنه؟ فقال: منكر»[6] ابن قطان رحمه الله فرمائی: «في رأيي يرا منقطع»[7] علامه شوکانی رحمه الله نور فرمائی: «قد ضعف الحديث أبو داود»[8] بل امام طحاوی رحمه الله هم دې ضعیف ګرځولې دې.[9]

دعادت دلالت دلون په مقابله کښې قوی دې: ② دعادت دلالت په حیض باندې په نسبت د لون زیات قوی دې ځکه چه دعادت دلالت باطل نه وی خوکه چرې وینه د حیض په اکثری موده باندې ورزیاته شی نود لون یعنی رنګ دلالت باطل کیږی. لهذا د کوم دلالت چه نه باطل کیږی هغه زیات قوی دې.[10]

حضورپاک سائله دعادت طرف ته راګرځولې وه: ③ حضورپاک رضي الله عنها حضرت ام حبیبه رضي الله عنها اوهغه ښځې دکومې دپاره چه حضرت ام سلمه رضي الله عنها درسول الله ﷺ نه دمسئلې تپوس کړې وو دعادت طرف ته راګرځولې وې. اودهغې دممیزه کیدو یا نه کیدو په مینځ کښې خو ئې نه تفریق ذکر کړو اونه ئې په دې باره کښې دهغه ښځې نه تفصیل طلب کړو. اوس صرف فاطمه بنت ابی جیش رضي الله عنها صرف یوداسې

---

[1] رواه البخاري في كتاب الحيض باب الاستحاضة، رقم الحديث: ۳۰۶ وكذا أبوداؤد في الطهارة باب من روى أن الحيضة إذا أدبرت لاتدع الصلاة رقم الحديث: ۲۸۳ والنسائي في الطهارة باب الفرق بين دم الحيض والاستحاضة رقم الحديث: ۲۱۸.

[2] أوجز المسالك: ۶۱۰/۱.

[3] المنتقى شرح المؤطا لأبي الوليد الباجي: ۴۴۹/۱.

[4] أوجز المسالك: ۶۱۰/۱.

[5] نيل الأوطار: ۳۴۱/۱.

[6] السنن الكبرى في ذيله الجوهر النقي: ۳۲۶/۱ علل الحديث لابن أبي حاتم: ۵۷۶/۱ رقم المسألة: ۱۱۷.

[7] السنن الكبرى مع الجوهر النقي: ۳۲۶/۱.

[8] نيل الأوطار: ۳۴۱/۱.

[9] شرح مشكل الآثار: ۷/ ۱۵۵-۱۵۴.

[10] أوجز المسالك: ۶۱۰/۱ وكذا في المغني لابن قدامة: ۴۰۱/۱.

ښځه ده چه هغه دعادت طرف ته راګرځول هم نقل دی اودتمييز بالون طرف ته راګرځول هم نقل دی. لکه چه په دې دواړو روايتونوکښې تعارض پيداشو خونور روايات او احاديث د تعارض نه خالی دی. لهذا هم په هغې باندې به عمل کول شی. اوبيا دحضرت عدی بن ثابت رضي الله عنه حديث خو د هرې يوې مستحاضه په حق کښې دې اوهغه هم دعادت په معتبرکيدو باندې دلالت کوی. (۱)

بعض صورتونوکښې دعادت اعتبار اجماعي دې: ④ د عادت اعتبار بعض صورتونوکښې اجماعی دې خو تمييز بالون په يوصورت کښې هم اجماعی نه دې. (۲)چنانچه ابن الترکمانی رحمه الله فرمائی چه: ((قد اتفق الجمهور على ان من لها ايام معروفة اعتبر ايامها، لا لون الدم)) (۳)

په نفاس کښې د عادت اعتباردې: ⑤ دنفاس په وينه کښې د رنګ اعتبارنه شی کولې اوچونکه نفاس اوحيض دواړه په احکام کښې يوشان دی په دې وجه دقياس تقاضا داده چه په حيض کښې هم د رنګ اعتبارنه دی کيدل پکار. بلکه دعادت اعتبارکيدل پکاردی. لکه څنګه چه په نفاس کښې هم دعادت اعتبارکولې شی. (۴)

تمييزباللون معتبرګرځول د رواياتوخلاف دی: ⑥ تمييزباللون ديرو رواياتو خلاف دې لکه دمثال په توګه دحضرت عائشه رضي الله عنها په روايت کښې دی: ((لاتعجلن حتى ترين القصة البيضاء)) هم دغه شان د عمره رضي الله عنها په روايت کښې دی: ((لا، حتى ترين البياض خالصاً)). (۵) نودا روايت بالکل صراحت سره په دې باندې دال دی چه د لون اعتبارنشته دې. (۶)

حاصل دادې چه حق دکوم نه چه عدول نه شی کيدلې هم دغه دې چه دلون اعتبار په يوحديث هم په صحيح معنوکښې ثابت نه دې. (۷)ددې حديث سره متعلق باقی تفصيلی کلام د باب الاستحاضة لاندې تيرشوې دې.

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: په حديث اوترجمة الباب کښې مناسبت دادې چه څنګه په ترجمة الباب کښې داخودلې شوی دی چه دحيض اوحمل باره کښې به د ښځې د بيان اعتبارکولې شی هم دغه شان په حديث کښې هم د ايام حيض شمېرلو معامله دښځو امانت اود هغې د عادت طرف ته حواله کړې شوې ده. ځکه چه دعمرونو او علاقو د اختلاف په وجه دحيض په مقدارکښې هم اختلاف واقع کيږی. چنانچه د بعض دحيض ورځې زياتې وی اود بعض دحيض ورځې کمې وی. (۸)

۲۵-باب: اَلصُّفْرَةِ وَالْكُدْرَةِ فِیْ غَیْرِ أَیَّامِ الْحَیْضِ،

---

(۱) المغنى لابن قدامة: ۴۰۱/۱أوجزالمسالک:۶۱۰/۱.
(۲) أوجزالمسالک: ۶۱۱/۱.
(۳) السنن الکبری للبيهقی مع الجوهر النقی:۳۲۴/۱.
(۴) أوجزالمسالک:۶۱۱/۱.
(۵) أخرجه البيهقی فی کتاب الحيض باب الصفرة والکدرة فی أيام الحيض حيض: ۴۹۷/۱رقم الحديث: ۱۵۹۲.
(۶) أوجزالمسالک: ۶۱۱/۱.
(۷) أوجزالمسالک:۶۱۱/۱.
(۸) عمدة القاری: ۴۵۷/۳.

ماقبل سره ربط: دتير شوى باب لاندې امام بخاري رحمه الله د حيض متعلق يوڅو مسائل ذكركړى وو او اوس ددې باب لاندې په غيرايام حيض كښې ښكاره كيدونكې زيړ او خاورين رطوبت حكم وى اودټولو تعلق هم دم (وينې) سره دې.[1]

د ترجمة الباب مقصد

حافظ ابن حجر رحمه الله رائې: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى دامام بخاري رحمه الله غرض دحديث عائشه رضي الله عنها ((حتى ترين القصة البيضاء)) اوحديث باب، حديث ام عطيه رضي الله عنها ((كنا لانعد الكدرة والصفرة شيئا)) په مينځ كښې تطبيق پيداكول اوجمع كول دى. د حديث عائشه رضي الله عنها حاصل دادې چه تركومې پورې كرسف (مالوچ) بالكل سپين نه وى راوتلې د هغه وخته پورې هم حيض دې لكه چه دهغوى په نيز هر رنګين رطوبت په حيض كښې داخل دې. كه په زيړرنګ كښې وى اوكه په خاورين رنګ كښې وى اودحديث ام عطيه رضي الله عنها حاصل دادې چه مونږ ښځو به خاورين رنګ او زيړ رنګ د وينې هيڅ نه ګڼړلو اودا به مو په حيض كښې نه شميرلو. اوس دلته دوه متضاد خبرې مخې ته شوې. امام بخاري رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې په دې دواړوكښې موجود تضاد ختم كړې دې په داسې معنى چه په ترجمة الباب كښې امام بخاري رحمه الله ((غيرأيام الحيض)) قيد اولګولو چه حديث عائشه رضي الله عنها په ايام حيض باندې محمول دې اوحديث ام عطيه رضي الله عنها په غيرايام حيض باندې محمول دې. اوس دحديث عائشه رضي الله عنها مفهوم دا شو چه په ايام حيض كښې هر رنګين رطوبت او وينه په حيض كښې شمير دى. اودام عطيه رضي الله عنها د روايت مفهوم داشو چه د ايام حيض نه علاوه كه دزيړ رنګ يا خاورين رنګ رطوبت راغلو نوهغه به حيض نه وى داسې په دواړو روايتونو كښې تعارض ختميږى.[2]

د شيخ الحديث زكريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه زما په نيزدامام بخاري رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دحضرت ام عطيه رضي الله عنها په سنن ابى داؤد كښې موجود روايت طرف ته اشاره كول دى دكوم الفاظ چه دادى: ((كنا لانعد الكدرة والصفرة بعد الطهر شيئا)) امام بخاري رحمه الله د ترجمة الباب الفاظ ((غيرأيام الحيض)) نه ددې روايت الفاظ ((بعد الطهر)) طرف ته اشاره كړې ده.[3]

الحديث الأول

[۳۲۰]-حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: ((كُنَّا لاَنَعُدُّ [ص: ۷۰] الكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ شَيْئًا)).[4]

---

[1] هذا ما يستفاد من عمدة القارى: ۴۵۷/۳.

[2] فتح البارى: ۴۲۶/۱ لامع الدرارى: ۲۷۹/۲-۲۷۸.

[3] الكنزالمتوارى: ۲۹۶/۳.

[4] قوله: ام عطية: الحديث، ورواه الإمام أبوداؤد فى الطهارة باب فى المرأة ترى الكدرة والصفرة بعد الطهر رقم الحديث: ۳۰۷ والنسائى فى الحيض باب الصفرة والكدرة رقم الحديث: ۳۶۸ وجامع الأصول فى أحاديث الرسول الكتاب الأول فى الطهارة الباب السابع فى الحيض، الفصل الثانى فى المستحاضة والنفساء الفرع الثالث فى الكدرة والصفرة: ۳۷۸/۷ رقم الحديث: ۵۴۲۹.

ترجمه: حضرت ام عطیه رضي الله عنها فرمائی چه مونږ به خاورین اود زیړ رنګ وینه هیڅ څیز نه شمیرلو.

تراجم رجال

قتیبه بن سعید: دا شیخ الاسلام راویة الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید بن جمیل بن طریف الثقفی رحمه الله دي. ددوی حالات کتاب الایمان باب إفشاء السلام من الإسلام لاندې تیرشوی دی.[1]

إسماعیل: دا اسماعیل بن ابراهیم بن مقسم (بکسر المیم وسکون القاف وفتح السین، بعدها میم) اسدی بصري رحمه الله دي. ددوی حالات کتاب الایمان باب حب رسول الله صلی الله علیه وسلم من الایمان لاندې تیرشوی دی.[2]

أیوب: دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی بصری رحمه الله دي. دد وی کنیت ابوبکر دې. ددوی حالات کتاب الایمان باب حلاوة الایمان لاندې تیرشوی دی.[3]

محمد: دامشهور تابعی اوعالم شیخ الاسلام ابوبکر محمدبن سیرین انصاری بصری رحمه الله دي. ددوی تفصیلی حالات کتاب الایمان باب اتباع الجنائز من الایمان لاندې تیرشوی دی.[4]

أم عطیة: دا صحابیه نسیبه بنت کعب انصاریه رضي الله عنها ده دا په خپل کنیت ام عطیه سره مشهوره ده. ددې حالات کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل لاندې تیرشوی دی.

شرح حدیث: دجمهورو قول: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی جمهورو ددې حدیث هم دغه معنی کړې ده کومه چه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې ذکرکړې ده. چنانچه داکثرو حضراتو په نیز د زیړ رنګ رطوبت اود خاورین رنګ رطوبت که چرې دحیض په ورځوکښې راشی نودابه هم په حیض کښې شمیرلې کیږی اوکه چرته دائی د ایام حیض نه پس اولیدلو یا په نورو غیرایام حیض کښې دا رنګونه دوینې یا رطوبتونه اووینی نوددې به څه اعتبار نه کیږی اونه به دا حیض ګڼړلې شی. هم دغه دحضرت علی رضي الله عنه نه هم نقل دی اوهم دغه دحضرات تابعین نه سعیدبن المسیب، عطاء، حسن ابن سیرین، ربیعه، امام ثوری، امام اوزاعی، لیث، امام ابوحنیفه، امام محمد، امام شافعی، امام احمد، او امام اسحاق رحمهم الله هم مذهب دې. اوهم ددې طرف ته امام بخاری رحمه الله هم په دې باب کښې اشاره کړې ده.

دامام ابویوسف رحمه الله قول: دویم قول ددې رنګین رطوبتونوسره متعلق دامام ابویوسف رحمه الله دې هغوی فرمائی که چرې زیړ یا خاورین رنګ د حیض په ورځوکښې دحیض نه وړاندې اولیدلې شو نود دغه رنګ وینه به حیض نه شی شمیرلې او که چرې په آخری ورځوکښې د حیض د وینې نه پس دارنګونه اووینی نودا به هم حیض شمیرلې کیږی اوهم دا دامام ابوثور رحمه الله مذهب هم دی.

دامام مالک رحمه الله قول: دریم قول دامام مالک رحمه الله نه په المدونة کښې نقل دې. امام مالک رحمه الله فرمائی خاورین رنګ او زیړ رنګ په ایام حیض او غیرایام حیض دواړوکښې هم حیض شمیرلې شی. خو

---

[1]) کشف الباری: ۱۸۹/۲.

[2]) کشف الباری: ۱۲/۲.

[3]) کشف الباری: ۲۶/۲.

[4]) کشف الباری: ۵۲٤/۲.

ښکاره خبره ده چه دامام مالك رحمه الله دا قول سراسر د حدیث د ظاهر نه خلاف دې. دغه شان د مذکوره حدیث مطابق دامام مالك رحمه الله په فتاوی کښې هم داسې څه خبره موجودنشته دې چه دزیړ او خاورین رنګ اعتبار به نه شی کولې. البته دومره خبره ملاویږی که چرې دم حیض اودم استحاضه یوځائی شی اوښځه په دې دواړو کښې تمییز اوفرق نه شی کولې نوبیا حکم دادې چه کله هغه دتور رنګ وینه اووینی نوهغه حیض دې اوکله چه هغه زیړ یا خاورین یا سور رنګ اووینی نوهغه به طهر وی. لهذا دغسل کولونه پس به خپل مونځونه هم کوی او روژې به هم ساتی.

په آخره کښې علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی زما خیال دادې چه امام مالك رحمه الله ته حدیث ام عطیه رضي الله عنها (مذکور فی الباب) نه دې رسیدلې. (په دې وجه په دې دواړو رنګونوکښې دغیر معتبر کیدلو قول دامام مالك رحمه الله نه نقل نه دې). (۱)

د ابن رشدمالکی رحمه الله کلام: ابن رشد مالکی رحمه الله فرمائی چه د فقهاؤ په دې مسئله کښې اختلاف دې دزیړ رنګ رطوبت اود خاورین رنګ رطوبت حیض دې که حیض نه دې؟ نودیوجماعت مذهب دادې چه دا دواړه رنګونه صرف په ایام حیض کښې حیض شمیرکیږی هم دا د امام شافعی رحمه الله او امام ابوحنیفه رحمه الله مذهب دې. اوهم داسې یو روایت دامام مالك رحمه الله نه هم نقل دې. او مدونه کښې امام مالك رحمه الله نه نقل دی چه دا دواړه رنګونه به علی الاطلاق حیض شمیرلې شی. که په ایام حیض کښې راشی اوکه په غیرایام حیض کښې. که غواړې نودې سره که وینه اوګوری اوکه اونه ګوری. امام داؤد رحمه الله اوامام ابویوسف رحمه الله فرمائی که دا دواړه رنګونه دحیض د وینې نه پس راشی نوحیض به شمیرلې کیږی ګنی نه به شمیرلې کیږی.

دفقهاؤ په مینځ کښې ددې اختلاف وجه داده چه دحضرت ام عطیه رضي الله عنها حدیث په ظاهره دحدیث عائشه رضي الله عنها مخالف دې. نو چاچه حدیث عائشه رضي الله عنها ته ترجیح ورکړه نودهغوی په نیز به دا دواړه رنګونه هم علی الاطلاق حیض شمیرلې کیږی که په ایام حیض کښې ښکاره شی اوکه په غیرایام حیض کښې اوکه ددې نه وړاندې وینه راغلې وی اوکه نه وی راغلې. اوکومو حضراتو چه په دواړو احادیثو کښې د جمع اراده اوکړه نوهغوی حدیث عائشه رضي الله عنها په ایام حیض او حدیث ام عطیه رضي الله عنها په غیرایام حیض باندې محمول کړې.

بل یوجماعت دحدیث ام عطیه رضي الله عنها ظاهری معنی اختیارکړې ده اودهغوی په نیز زیړ اوخاورین رنګونه دواړه غیرمعتبردی. نه په ایام حیض کښې ددې څه اعتبارشته اونه په غیرایام حیض کښې، که دحیض د وینې په شروع کښې وی اوکه د حیض دوینې په آخره کښې وی. ځکه چه دحضورپاك ارشاد دې: «دم الحیض دم أسود یعرف» اوبیا زیړاوخاورین رطوبت په حقیقت کښې وینه نه ده بلکه دا دواړه هم فی الجمله د هغه رطوبتونونه دی چه د ښځې درحم نه خارج کیږی اوهم دا د محمدبن حزم ظاهری رحمه الله مذهب دې. (۲)

د شیخ الحدیث زکریا رحمه الله تحقیق: شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه ددې اختلاف وجه داهم ده چه دحیض وینه دمختلفو رنګونو کیدې شی هغه چرته یو رنګ سره خاص نه ده. (۳) چنانچه علامه

---

(۱) شرح ابن بطال: ۴۵۷/۱-۴۵۶.

(۲) بدایة المجتهد: ۵۵۱۲/۱-۵۵۰.

(۳) الکنزالمتواری: ۲۹۷/۳.

دردیر رحمه الله فرمائی «الحیض دم کصفرة أوکدرة خرج بنفسه» ددې قول په شرح کښې علامه دسوقی رحمه الله فرمائی چه د مصنف رحمه الله قول "کصفرة" دحیض د وینې دپاره یوتمثیل پیش کول دی په دې اعتبارسره د زیړ رنګ وینه همد حیض د وینې یوفرددې...... اودا کوم چه بیان کړې شوې دې چه زیړاوخاورین رنګ هم دحیض په وینه کښې شامل دی نوهم دا مشهور دی او په مدونه کښې دامام مالك رحمه الله مذهب دا بیا کړې شوې دې که زیړ رنګ یا خاورین رنګ په ایام حیض کښې اووینی اوکه په غیر ایام حیض کښې اووینې په هرحال کښې به داحیض شمیرلې کیږی او یو قول دا بیان کړې شوې دې چه زیړ رنګ اوخاورین رنګ په ایام حیض کښې راغلو نوحیض دې او په غیرایام حیض کښې حیض نه دې اودا قول د ابن ماجشون رحمه الله دې اومازری رحمه الله او علامه باجی رحمه الله هم دا قول د امام مالك رحمه الله مذهب ګرځولې دی.(۱) لهذا ابن ماجشون مازری اوعلامه باجی رحمهم الله دقول مطابق امام مالك رحمه الله هم دې مسئله کښې جمهورو سره دې.

فائده: په دې تفصیل سره دعلامه ابن بطال رحمه الله دا تردد هم ختمیږی چه امام مالك رحمه الله ته حدیث ام عطیه رضی الله عنها نه دې رسیدلې. اوعین ممکن دی چه په شروع کښې نه وی رسیدلې اوامام مالك رحمه الله هم هغه رائې قائم کړې وی کومه چه ابن بطال رحمه الله او ابن رشدمالکی رحمه الله قائم کړې او هم په دې وجه په موطا کښې هم داحدیث نشته دې مګر روستو داحدیث هغوی ته رسیدلې وی اوبیا هغوی رحمه الله هم د جمهورو په موافقت کښې قول اختیارکړې وی.(۲)

اشکال: دلته سوال دا پیداکیږی چه حدیث ام عطیه رضی الله عنها خو مطلق دې نه خویه دې کښې دایام حیض تذکره شته اونه دغیرایام حیض، نو بیا دکوم دلیل په بنیادباندې د «غیرأیام الحیض» قیدزیاتولې شی؟

جواب: جواب دادې چه پخپله ددې حدیث تقاضاده چه دا «غیرأیام الحیض» سره مقید کړې شی خکه چه ددې روایت دامطلب اخستل چه په دې کښې ذکرکړې شوې حکم عام دې ایام حیض اوغیرایام حیض دواړو ته شامل دی. دحدیث عائشه رضی الله عنها د وجې نه جائزنه دې خکه چه دا امر ډیر واضح دې چه حضرت عائشه رضی الله عنها له راتلونکې ښځې دحیض په اختتام باندې زیړ رطوبت یا خاورین رطوبت کتلو اوبیابه حضرت عائشه رضی الله عنها له ددې متعلق حکم معلوملو له راتلې نوحضرت عائشه رضی الله عنها هغوی ته داخبر ورکړو چه دا دواړه رطوبتونه دحیض د بقایاجات نه دی اوددې هم هغه حکم دې کوم چه دحیض دې. دویمه خبره داده چه داقید د امام ابوداؤد رحمه الله په سنن کښې موجود د حضرت ام عطیه رضی الله عنها روایت هم واضحه کوی خکه چه په دې روایت کښې پخپله دا شرط موجود دې. د روایت الفاظ دادی: «کنالانعد الکدرة والصفرة بعدالطهرشیئاً» د طهر نه پس به مونږ دخاورین او زیړ رطوبت اعتبارنه کولو.(۳) لکه چه د طهر نه وړاندې دایام حیض دوران کښې به دا رطوبتونه هم حیض شمیرلې کیدو. امام بخاری رحمه الله چه کوم قید زیات کړو یا خوددې بنیاد دحضرت عائشه رضی الله عنها روایت دې یا هم پخپله دحضرت ام عطیه رضی الله عنها په روایت کښې داقید موجود دې لکه چه اوس سنن ابی داؤد په روایت کښې

---

(۱) حاشیة الدسوقی فی علی الشرح الکبیر : ۱۶۷/۱الکنزالمتواری:۲۹۷/۳.

(۲) أنوارالباری: ۴۷۰/۱۰.

(۳) سنن أبی داؤد کتاب الطهارة باب فی المرأة تری الکدرة والصفرة... الخ رقم الحدیث: ۳۰۷.

تيرشوى دى.[۱] علامه عينى رحمه الله فرمانى چه دامام داؤد ددې روايت امام حاكم تصحيح كړې ده اود اسماعيلى رحمه الله الفاظ دادى: «كنا لانعد الصفرة والكدرة حيضاً».[۲]

يواعراض اودهغې جواب: علامه كرمانى رحمه الله دافرمانى چه څوك دا اعتراض اوكړى چه دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې: «كنا نعد الكدرة والصفرة حيضاً» خودام عطيه رضي الله عنها نه ددې خلاف نقل دى، دا خوتعارض شو؟ نوجواب دادې چه دحضرت عائشه رضي الله عنها روايت په ايام حيض محمول دې اودحضرت ام عطيه رضي الله عنها روايت غيرايام حيض محمول دې.[۳]

بل دحضرت عائشه رضي الله عنها په حواله سره نقل كړې شوې روايت: «كنا نعد الكدرة والصفرة حيضاً» تخريج ابن حزم رحمه الله كړې دې او په كوم سندسره چه ئې داحديث روايت كړې دې هغه ابوبكرالنهشلى د وجې نه بې بنياد اوفضول دې خكه چه ابوبكر النهشلى كذاب دې.[۴]

دغه شان امام بيهقى رحمه الله دوه روايتونه دحديث الباب په موافقت كښې پيش كړى په كوم كښې چه د يو روايت سند ضعيف ګرځولې دې اود دويم متعلق ئې دا فرمانيلى دى چه ددې سند امثل دې يعنى د رومبى روايت نه بهتر اوافضل دې. دواړه روايتونه لاندې ذكركولې شى.

① عن عائشة أنها قالت: ماكنا نعد الكدرة والصفرة شيئًا ونحن مع رسول الله صلى الله عليه وسلم. قال البيهقي: فيه بحر السقاء وهو ضعيف. وروي معناه عن عائشة رضي الله عنها بإسناد أمثل من ذلك، وهو:

② عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت: إذا رأت المرأة الدم، فلتمسك عن الصلاة حتى تراه أبيض كالقصة، فإذا رأت ذلك، فلتغتسل ولتصل، فإذا رأت بعد ذلك بعضهم صفرة أوكدرة، فلتتوضأ ولتصل، فإذا رأت دما أحمر، فلتغتسل ولتصل.[۵]

دا روايتونه په دې امر كښې بالكل صريح دى چه زېړ اوخاورين رنګ په غيرايام حيض كښې غيرمعتبردې او په ايام حيض كښې به دا په حيض كښې شميرلې كيږى.[۶]

دعلامه انورشاه كشميرى رحمه الله تحقيق: علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمانى چه امام بخارى رحمه الله د رنګونو دفرق مسئله يوطرف ته هدر اوفضول ګرځولې ده او بل طرف ته ئې دغيرايام حيض قيد اولګولو دكوم مفهوم چه دا راوځى چه په ايام حيض كښې به د الوان او رنګونو اعتباركيږى.[۷]

ددې نه پس علامه انورشاه كشميرى رحمه الله د ام عطيه رضي الله عنها د روايت تخريج كړې اوفرمانى چه احناف حضرات ددې معنى داسې بيانوى. زمونږ په نيز د رنګونو په ذريعه فرق كولوڅه مسئله نه وه بلكه مونږ به ټول رنګونه هم حيض شميرل. اوحضرات شوافع ددې حديث معنى داسې بيانوى مونږ به درنګونود فرق اعتباركولو نود سور رنګ او تور رنګ وينه به مو حيض شميرل او خاورين او زېړ رنګ به مو غيرمعتبر ګڼړلو خكه چه دا د استحاضه رنګونه دى. دريمه شرح پخپله هم امام بخارى رحمه الله كړې ده د كوم حاصل چه دادې چه مونږ به په غيرايام حيض كښې رنګونه فضول ګڼړل ددې

---

[۱] شرح ابن بطال: ۴۵۸/۱-۴۵۷شرح الكرمانى: ۲۰۱/۳عمدة القارى:۴۵۹/۳.
[۲] عمدة القارى: ۴۵۹/۳.
[۳] شرح الكرمانى:۲۰۱/۳.
[۴] عمدة القارى: ۴۵۹/۳.
[۵] السنن الكبرى: ۳۳۷/۱رقم الحديث: ۱۶۶، ۱۶۶۱.
[۶] عمدة القارى: ۴۵۹/۳.
[۷] فيض البارى: ۵۰۸/۱-۵۰۷الكنز المتوارى:۳/۲۹۶.

مفهوم دادې چه په ايام حيض كښې به مو اعتبار كولو. لكه چه امام بخاري رحمه الله د رنګونو په كتلو كښې ايام حيض اوغيرايام حيض په اعتبار سره فرق كولو يعنى په دې وجه ئې د رنګونو د فرق اعتبار اوكړو اوهم په دې وجه ئې فضول اوګرځول.(١)

حاصل د كلام دا شو چه دحديث الباب درې معنې جوړيدې شي: ① مونږ به د حيض په موده كښې د رنګونو اعتبار نه كولو بلكه ټول رنګونه به هم حيض شميرلې كيدل. دا معنى داحنافو موافق ده.

② مونږ په په غيرايام حيض كښې د رنګونو اعتبارنه كولو البته چه كله د حيض ايام وى نوبيابه موددغه رنګونو اعتبار كولو دامعنى د شوافع موافق ده.

③ د رنګونو مطلق اعتبارنه كول نه په ايام حيض كښې اونه په غيرايام حيض كښې.(٢)

شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائى چه كومې معنې احنافو بيان كړې دى هغه د ظاهر بخاري رحمه الله زيات موافق دى.(٣)

دحديث ترجمة الباب سره مناسبت: دحديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په دواړو كښې دا بيان كړې شوى دى چه زيړ رطوبت اوخاورين رطوبت په غير ايام حيض كښې غيرمعتبردى اوددې هيڅ اعتبارنه شى كولې.(٤)

٢٦-باب: عِرْقِ الْاَسْتِحَاضَةِ.

ماقبل سره ربط: د باب سابق سره ربط دادې چه باب سابق كښې په غير ايام حيض كښې وتونكى زيړ او خاورين رطوبتونو حكم ذكر شو او د دې باب لاندې ددم استحاضه سره متعلق بحث كيږى.(٥)

د ترجمة الباب مقصد

علامه عينى رحمه الله رائې: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه دامام بخاري رحمه الله مقصدداخودل دى چه د استحاضه وينه د حيض وينه نه ده كومه چه درحم نه خارج كيږى بلكه استحاضه په حقيقت كښې د عاذل نومې يورګ نه خارج كيږى د كوم تصريح چه حديث باب الفاظ "هذاعرق" كښې ده. اوددې نه هم زيات واضح الفاظ دامام ابوداؤد د روايت دى. الفاظ دادى: ((إنما ذلك عرق وليست بالحيضة))(٦)

دعلامه رشيد احمدګنګوهى رحمه الله رائې: علامه رشيداحمدګنګوهى رحمه الله فرمائى د امام بخاري رحمه الله مقصددا خودل دى چه د استحاضه وينه په حقيقت كښې د يورګ وينه ده. داد سبيلين (مخرج البول والبراز) نه نه خارج كيږى. خارج من السبيلين بل څيز دې اوخارج من العرق بل څيز دې په دواړو كښې فرق دې. لهذا د دواړو احكام به مختلف وى يو شان احكام به ئې نه وى.(٧)

---

(١) فيض البارى: ١/٥٠٨-٥٠٧الكنز المتوارى:٣/٢٩٦.

(٢) فيض البارى: ١/٥٠٨-٥٠٧الكنز المتوارى:٣/٢٩٦.

(٣) الكنز المتوارى:٣/٢٩٦.

(٤) عمدة القارى: ٣/٤٥٨.

(٥) عمدة القارى:٣/٤٦٠.

(٦) سنن أبى داؤد كتاب الطهارة من روى أن الحيضة إذا أدبرت. لا تدع الصلاة رقم الحديث٢٨٢عمدة القارى: ٣/٤٦٠.

(٧) الأبواب والتراجم: ٦٦ الكنز المتوارى: ٣/٣٣٠لامع الدرارى: ٢/٢٨٢-٢٨١.

لکه چه د رشيداحمد گنگوهي رحمه الله په نيز دامام بخاري رحمه الله مقصد خارج من السبيلين او خارج من غير السبيلين په مينځ کښې فرق اوداحکام طرف ته اشاره کول دي.

خارج من السبيلين اوخارج من غيرالسبيلين په مينځ کښې فرق: د امام ترمذي رحمه الله تخريج کړې شوې روايت «إنما ذلك عرق»[1] لاندې علامه رشيداحمد گنگوهي رحمه الله فرمائي چه په دې کښې په دې خبره باندې دلالت دې چه خارج من السبيلين اوخارج من غير السبيلين دواړه په ناقض کيدو کښې برابردي. سره ددې چه في الواقع په دواړوکښې فرق په خپل ځائې باندې ثابت دې. بل دا وهم نه دې کيدل پکار چه چه دم استحاضه هم د سبيلين (مخرج البول والبراز) نه د يوسبيل (مخرج البول) نه خارج کيږي ځکه چه دلته دسبيل نه مراد خاص مخرج البول دې اود استحاضه وينه د مخرج البول نه نه راوځي. البته دمني او استحاضه لار يوه ده. هم دغه حکم د براز(ډکو متيازو) دلارې هم ده ځکه چه ترکومې پورې يوڅيز حقيقةً د براز په لار راونه ځي هغې ته به خارج من المبرز حکم نه شيورکولې سره ددې چه په ظاهر هغه د خارج من المبرز معلوميږي لکه د بواسير غدود يعني غوټې چه په ظاهر خارج من المبرز معلوميږي مګر په حقيقت کښې هغه د خارج من المبرز حکم کښې نه دی.

فرق په دواړو کښې دا دې چه خارج من غير السبيلين سره طهارت هغه وخت نه ختميږي ترکومې چه هغه اونه بهيږي خو خارج من السبيلين سره على الاطلاق طهارت ختميږي اوفقهاء دغه نجاستونه کوم چه خارج من غيرالسبيلين دی هم په دې حديث اوددې معنې په نورو احاديثوسره ناقض الوضوء گرځولي دي.[2]

د شيخ الحديث زکريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائي د سبيل نه مراد مخرج البول دې دې نه مراد فرج نه دې خودم استحاضه د فرج نه خارج کيږي.

دمولانا محمدحسن مکي رحمه الله رائې: مولانا محمدحسن مکي فرمائي چه دحيض وينه د رحم داجزاء نه خارج کيږي اود استحاضه وينه رحم سره نيزدې دعاذل نومې يو رګ نه خارج کيدو سره رحم کښې جمع کيږي او بيا د رحم نه خارج کيږي. رحم غيرالمبال دې يعني په مخرجين کښې داخل نه دې.[3]

الحديث الثاني

[۳۲۱]-حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ، فَسَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، فَأَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ، فَقَالَ: «هَذَا عِرْقٌ» فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلَاةٍ.[4]

---

[1] جامع الترمذي كتاب الطهارة باب ماجاء في المستحاضة تغتسل عندكل الصلاة رقم الحديث: ۱۲۹.

[2] الكوكب الدرى: ۱/۱۶۹-۱۶۸الأبواب والتراجم: ۶۶الكنز المتوارى: ۲۹۸/۳.

[3] الأبواب والتراجم: ۶۶الكنز المتوارى: ۲۹۸/۳.

[4] قوله: عائشة: الحديث ورواه الإمام مسلم في كتاب الحيض باب المستحاضة وغسلها وصلاتها رقم الحديث -۷۵۵ ۷۶۰،والترمذي في الطهارت باب ماجاء في المستحاضة أنها تغتسل عندكل صلاة رقم الحديث۱۲۹، وأبوداؤد في الطهارة باب ما روى أن المستحاضة تغتسل لكل صلاة رقم الحديث: ۲۸۸والنسائي في كتاب الحيض باب ذكرالاستحاضة وإقبال الدم

ترجمه: د حضرت عائشه ﷞ نه روایت دې چه ام حبیبه ﷞ تراووه کالوپورې مستحاضه پاتې وه او هغې ﷞ د حضورپاك نه ددې باره کښې تپوس اوکړو نوحضورپاك هغې ته دغسل کولوحکم ورکړو اوونې فرمائيل چه دا د رګ وینه ده بیا به حضرت ام حبیبه ﷞ د هرمونځ دپاره غسل کولو.

تراجم رجال

إبراهيم ابن المنذر: دا ابراهیم بن المنذر بن عبدالله بن المنذر بن المغیره قرشی اسدی حزامی مدنی ﷬ دې ددوی کنیت ابواسحاق دې. ددوی حالات **کتاب العلم باب من سئل علماً وهومشتغل فی حدیثه** لاندې تیر شوی دی.[1]

معن: دا امام الحدیث ابویحیی معن بن عیسی بن یحیی اشجعی مدنی ﷬ دې. ددوی حالات **کتاب الوضوء باب مایقع من النجاسات فی السمن والماء** لاندې تیرشوی دی.

ابن أبي ذئب: دا امام محمدبن عبدالرحمن بن مغیره بن حارث بن أبي ذئب قرشی عامری مدنی ﷬ دې. ددوی کنیت ابوالحارث دې اودې په ابن ابی ذئب سره مشهوره دې. د ابوذئب نوم هشام دې. ددوی حالات **کتاب العلم باب حفظه الإیمان** لاندې تیرشوی دی.[2]

ابن شهاب: ددوی مکمل نوم ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله بن شهاب بن عبدالله بن الحارث بن زهره بن کلاب بن مرة بن کعب بن لؤی زهری مدنی دې. ددوی حالات **بدء الوحی** ددریم حدیث لاندې تیرشوی دی.[3] او نور حالات ئې **کتاب الغسل** کښې هم راغلی دی.

عروة: دا عروة بن الزبیر بن العوام ﷬ دې. د دوی مختصر حالات **بدء الوحی** دویم حدیث لاندې[4] او تفصیلی حالات **کتاب الإیمان باب أحب الدین إلی الله أدومه** لاندې تیرشوی دی.[5]

عمرة: دامشهوره تابعیه ابوالرجال محمدبن عبدالرحمن مور حضرت عمره بنت عبدالرحمن بن سعیدیا سعد بن زراره انصاریه مدنیه رحمها الله ده. دادحضرت عائشه ﷞ په لاس کښې لویه شوې ده.[6] د حضرت عائشه ﷞ احادیث دټولو نه زیات پیژندونکې ده.[7]

هغې دعائشه ،حبیبه بنت سهل حمنه بنت جحش ام المؤمنین حضرت ام سلمه خپل دمور شریك خور ام هشام بنت حارثه بن نعمان او رافع بن خدیج ﷛ وعنهن نه دحدیث روایت کړې دې. او ددوی نه ددوی خوئې ابوالرجال محمدبن عبدالرحمن انصاری دهغه روړ محمدبن عبدالرحمن انصاری (د یوروایت مطابق د دوی وراره دې) دهغې دوه نمسی حارثه بن ابی الرجال او مالك بن ابی الرجال،

وإدبارہ رقم الحدیث: ۳۵۲ وباب المرأة تکون لها أیام معلومة تحیضها کل شهر رقم الحدیث۳۵۳وباب ذکر الأقراء رقم الحدیث: ۳۵۶وابن ماجه فی الطهارة باب ماجاء فی المستحاضة إذا اختلط علیها الدم. فلم تقف علی.....الخ رقم الحدیث:۶۲۶.

[1]) کشف الباری: ۵۸/۳.

[2]) کشف الباری: ٤٤٢/٤.

[3]) کشف الباری:۳۲۶/۱.

[4]) کشف الباری: ۲۹۱/۱.

[5]) کشف الباری: ۴۳۶/۲.

[6]) الکاشف: ۵۱٤/۲ تهذیب الکمال:۲٤۱/۳۵تهذیب التهذیب:۳۸۹/۱۲.

[7]) کتاب الثقات لابن حبان: ۲۸۸/۵.

زريق بن حكيم، سعد بن سعيد انصاري، سليمان بن يسار، عبدالله بن ابی بكر بن محمدبن عمرو بن حزم، عبد ربه بن سعيد انصاري، عروة بن الزبير، عمرو بن دينار، محمدمسلم بن شهاب زهري، يحيى بن سعيد انصاري اوفاطمه بنت منذر بن زبير رحمة الله عليها وعليهم دحديث روايت كوي.(١)

امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائي: «ثقة حجة» (٢) دامام علی بن المدينی رحمه الله باره كښې راځي چه هغه به دحضرت عمره بنت عبدالرحمن تذكره په ډيرزيات عظمت سره كوله اوهغه به فرمائيل «عمرة أحد الثقات العلماء بعائشة، الأثبات فيها» يعنی حضرت عمره بنت عبدالرحمن دحضرت عائشه رضي الله عنها دعلم پيژندونكې يوه ډيره زياته ثقه راويه ده. (٣) امام عجلی رحمه الله فرائی: «مدنية، تابعية، ثقة» (٤) ابن حبان رحمه الله دهغوی ذكر كتاب الثقات كښې كړې دې.(٥)

نوح بن حبيب قومسی فرمائی چه چاهم ددې نسب عمره بنت عبدالرحمن بن اسعدبن زراره بيان كړې دې هغه غلطی كړې ده صحيح دادې چه ذ عبدالرحمن دپلار نوم سعدبن زراره وو چه داسعدبن زراره رور دې ځكه چه د اسعد بن زراره هيڅ اولاد نه وو. خلقو نه غلطی په دې وجه شوې چه مشهور اسعدبن زراره دې ليكن اولاد د سعدبن زراره وو. نوح بن حبيب قومسی رحمه الله فرمائی چه ما دا خبره د علی بن المدينی رحمه الله او نورو خلقونه اوريدلې ده چه دانصار نسب ښه پيژندونكی دی. (٦)

ابن المدينی رحمه الله د حضرت سفيان نه روايت كوی: «أثبت حديث عائشة حديث عمرة، والقاسم، وعروة» (٧) ابن سعد رحمه الله فرمائی چه حضرت عمره بنت عبدالرحمن دعلم شريعت نه ښه واقفه وه، تردې چه حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله په خپل دوركښې ابن حزم رحمه الله په دې خبره باندې مقرركړې ووچه هغه دې دحضرت عمره بنت عبدالرحمن احاديث راجمع كړی.(٨) حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله فرمائی «مابقي أحد أعلم بحديث عائشة من عمرة» (٩) امام شعبه فرمائی چه عبد الرحمن بن القاسم، دحضرت عمره بنت عبدالرحمن نه به دحضرت عائشه رضي الله عنها داحاديثو باره كښې پوښتنه كوله. (١٠) دهغوی په تاريخ وفات كښې اختلاف دې. چنانچه ابن ابی حاتم فرمائی چه دهغې انتقال په ١٠٣هجری كښې شوې

---

(١) تهذيب الكمال: ٢٤٢/٣٥-٢٤١تهذيب التهذيب:٣٨٩/١٢.

(٢) تهذيب الكمال: ٢٤١/٣٥تهذيب التهذيب:٣٨٩/١٢.

(٣) تهذيب الكمال: ٢٤٢/٣٥-٢٤١تهذيب التهذيب:٣٨٩/١٢.

(٤) معرفة الثقات للعجلی:٤٥٦/٢.

(٥) ٢٨٨/٥.

(٦) تهذيب الكمال: ٢٤١/٣٥تهذيب التهذيب:٣٨٩/١٢.

(٧) تهذيب التهذيب:١٢/٣٨٩.

(٨) طبقات ابن سعد: ٤٨٠/٨.

(٩) تهذيب التهذيب:٣٨٩/١٢.

(١٠) حواله بالا

دي[۱] خوابوحسان زيادی فرماني ۹۸هجری کښې انتقال شوې ده[۲] او يوقول داهم دې چه دهغې رحمهاالله انتقال ۱۰۶هجری کښې شوې هغه وخت هغه د ۷۷کالوپه عمر کښې وه[۳]

عائشة: دا ام المؤمنين حضرت سيده عائشه بنت ابی بکر صديق رضي الله عنها ده. ددوی حالات «بدء الوحی» ددويم حديث لاندې تفصيلاً تيرشوی دی.[۴]

شرح حديث

قوله: إن ام حبيبة:

ام حبيبه نوم دې که کنيت؟: دا د ام المؤمنين حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها خور حضرت ام حبيبه بنت جحش رضي الله عنها ده. دا په خپل کنيت سره مشوره ده. دواقدی اوحربی وينا ده ددې کنيت ام حبيبه نه دې بلکه ددې کنيت ام حبيب بغيرد هاء دې اوددهغې نوم حبيبة دې. هم داقول امام دارقطنی رحمه الله هم راجح ګرځولې دې.[۵] خو په رواياتوکښې مشهور هم دغه دی چه دهغې کنيت ام حبيبه دې. هم دا غسانی رحمه الله صحيح ګرځولې دی. دې نه علاوه حميدی رحمه الله هم د سفيان رحمه الله نه په اثبات دهاء سره نقل کړې دې اودغه شان ابن اثير رحمه الله هم داکثر حضراتو نه په اثبات د هاء سره نقل کړې دې.[۶]

د امام مسلم رحمه الله دعمرو بن الحارث رحمه الله نه نقل کړې شوی روايت نه معلوميږی چه ام حبيبه د حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه بی بی وه.[۷] ليکن امام مالک رحمه الله په موطاکښې «هشام عن أبيه عن زينب بنت أبي سلمة» په طريق سره روايت کوی چه «أنها رأت زينب بنت جحش التي كانت تحت عبدالرحمن بن عوف وكانت تستحاض.... الحديث»[۸]

بعض حضراتو خودا وهم ګرځولې دې اوبعض نورو حضراتو وئيلی دی چه هم دغه صحيح دی خکه چه ام حبيبه کنيت دې او اصلي نوم زينب دې. پاتې شوه دا خبره چه دهغې دخور ام المؤمنين نوم زينب دې نودا څه د اشکال خبره نه ده خکه چه دام المؤمنين اصلي نوم زينب نه دې بلکه دهغې اصلي نوم بره وو کوم چه روستو بيا رسول الله صلی الله علیه وسلم په زينب سره بدل کړې وو. او غالبًا زينب نوم ئې څکه کيخودو ه دهغې خور(د کومې چه اصلي نوم زينب دې) په خپل کنيت سره مشهوره وه اودهغې کنيت دهغې په نوم باندې غالب وو دکوم د وجې نه چه دالتباس انديښنه نه وه. دهغوی يوه خور بله هم ده دکومې نوم چه حمنه وو اوهغه هم دمستحاضات نه وه.[۹]

---

[۱] حواله بالا.

[۲] تهذيب الكمال: ۲٤۱/۳۵تهذيب التهذيب:۳۸۹/۱۲ کتاب الثقات لابن حبان:۲۸۸/۵.

[۳] تهذيب الكمال: ۲٤۱/۳۵.

[٤] کشف الباري: ۲۹۱/۱.

[۵] فتح الباري: ٤۲۷/۱.

[۶] مسندالحميدی: ۲٤۱/۱دارالسقاء، أسد الغابة: ۳۰۲/۷.

[۷] صحيح مسلم کتاب الحيض باب المستحاضة وغسلها وصلاتها رقم الحديث: ۷۵۶.

[۸] المؤطا للإمام مالک کتاب وقوت الصلاة المستحاضة رقم الحديث: ۲۰۰۱.

[۹] فتح الباري: ٤۲۷/۱عمدة القاري:٤۶۱/۳.

داهل سير وينا ده چه مستحاضه صرف حمنه بنت جحش وه خومحدثين حضرات فرمائی چه دواړه خوئيندې حضرت حمنه اوحضرت ام حبيبه مستحاضه وې. يوقول داهم دې چه ام المؤمنين حضرت زينب رضي الله عنها هم مستحاضه وه ليکن دا قول صحيح نه دې.[1] د بعض حضراتو گمان دې چه د جحش ددريواړو لونړو نوم زينب وو بيا داسې اوشو چه ام المؤمنين په خپل نوم سره مشهوره شوه حضرت ام حبيبه په خپل کنيت سره مشهوره شوه او حضرت حمنه په خپل لقب سره مشهوره شوه. ليکن دا حضرات په دې باندې دهيڅ قسم دليل پيش کولونه قاصر دی.[2]
اودمؤطا په حواله سره داخبره تيره شوې ده چه په دې کښې ام حبيبه رضي الله عنها زينب بنت جحش په نوم سره موسوم کړې شوې ده. نوواضحه دې وی چه صرف امام مالك رحمه الله ام حبيبه ته زينب بنت جحش نه دی وئيلی بلکه امام ابوداؤد رحمه الله هم په خپل سندسره ددې باب متعلق دابن ابی ذئب په طريق سره يوروايت نقل کړې دې او په هغې کښې هغوی هم د ام حبيبه په ځانی باندې زينب بنت جحش ذکرکړې دې. اوددې توجيه ماقبل کښې تيره شوې ده چه ام حبيبه اوزينب بنت جحش دواړه هم يوه ده. البته زينب دهغې حقيقی نوم دې اود ام المؤمنين حقيقی اواصلي نوم زينب نه وو بلکه بره وو.[3]

«وعن عمرة» ددې عطف په عروة باندې دې يعنی حضرت عروه اوحضرت عمره بنت عبدالرحمن دواړه د حضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت کوی. اکثر روات واؤ سره سند ذکرکړې دې البته د ابوالوقت او ابن عساکر په روايت کښې واؤ محذوف دې. په داسې صورت کښې دا روايت «عن عروة عن عمرة» په طريق سره وی ليکن صحيح اومحفوظ هم دغه دې چه دلته واؤ ثابت دې او امام زهری رحمه الله ددې دواړو شيوخ نه دا روايت نقل کړې دې.[4]

قوله: استعيضت سبع سنين: علامه عينی رحمه الله فرمائی چه سنين خلاف قياس دې دسنة جمع ده ځکه چه دجمع سالم شرط دادې چه دې مفرددې مذکرعاقل وی خوسنة نه مذکر دې اونه عاقل دې.[5]

دعلامه ملقن رحمه الله کلام: ابن ملقن رحمه الله فرمائی چه په دې کښې د ابن القاسم رحمه الله دپاره دهغوی په مذهب باندې دليل موجود دې. دابن القاسم رحمه الله مذهب دادې که چرته يوه ښځه مستحاضه وی اوهغې د جهالت د وجې نه يا استحاضه حيض گنړلوسره مونځونه پريخودې وی نو په داسې ښځه باندې به د دغه مونځونو راگرځول لازم نه وی ځکه چه په مذکوره روايت کښې حضورپاك حضرت ام حبيبه رضي الله عنها ته دتيرو شوو کالونو د مونځونو راگرځولو حکم نه وو فرمائيلې. د استدلال نوره وجه داده چه کله حضرت ام حبيبه رضي الله عنها د خپلې مسئلې متعلق د رسول الله ﷺ نه تپوس اوکړو نوحضورپاك هغې ته دغسل کولوحك ورکړو دکوم نه چه معلومه شوه چه ددې نه وړاندې هغې غسل نه وو کړې. که چرته غسل نی کړې وې نوضرور به نی دهغې تذکره کوله. نومعلومه شوه چه هغې داوږدې مودې

---

[1]) أسدالغابة: ۳۰۲/۷عمدة القاري: ۴۶۱/۳.
[2]) فتح الباری: ۴۲۷/۱.
[3]) فتح الباری: ۴۲۷/۱مسندالطيالسی: ۵۴/۳.
[4]) فتح الباری: ۴۲۷/۱شرح الكرمانی: ۲۰۲/۳.
[5]) عمدة القاري: ۴۶۱/۳.

پوري خپل خان حائضه گنړلو اوحضورپاك هم د آخري حيض نه پس دغسل حكم اوفرمائيلو اود تيرو شوو مونځونو د راګرځولو حكم ئې ورنه کړو.[1]

دحافظ ابن حجر رحمه الله د طرف نه جواب: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه د روايت الفاظ ((**استحيضت سبع سنين**)) کښې ددې خبرې هم احتمال دې چه په دې کښې دحضرت ام حبيبه رضي الله عنها ددې مرض پوره موده بيان کړې شوې وي چه هغې ته تراووه کالو پورې دغه بيماري وه. ددې خبرې نه مخ اړولوسره چه دا اووه کاله موده د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د مسئلې تپوس کولونه وړاندې وي ياروستو، په داسې صورت کښې د ابن القاسم رحمه الله دپاره ددې روايت نه په خپل مذهب باندې دليل باقي نه پاتې کيږي.[2]

قوله: فأمرها أن تغتسل: اسماعيلي رحمه الله اودغه شان امام مسلم رحمه الله اغتسال سره د صلاة هم اضافه کړې ده يعنى ((**اغتسلي وصلي**)).[3]

ايا مستحاضه به دهرمونځ دپاره غسل کوي؟: شراح حضرات فرمائي چه په مذکوره روايت کښې امر د اغتسال مطلق دې چه په تکرار باندې دلالت نه کوي چه دهرمونځ دپاره غسل کوه. ليکن حضرت ام حبيبه رضي الله عنها کيدې شي دځه قرينې د وجې نه دا ګنړلې وي چه په دې امر کښې تکرار دې او هم په دې وجه به هغې د هر مونځ دپاره غسل کولو.[4]

امام شافعي رحمه الله فرمائي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم هغې ته د غسل کولو اومونځ کولو حكم فرمائيلې وو اوهغه چه دې به دهر مونځ دپاره غسل کولو نوهغه د تطوع په توګه وو وجوبي غسل نه وو.[5] هم دغه شان ليث بن سعد رحمه الله فرمائي چه دامام زهري رحمه الله په رواياتوکښې داخبره نشته دې چه حضورپاك د هر مونځ دپاره دغسل کولوحكم ورکړې وو بلکه دهر مونځ دپاره غسل کول د ام حبيبه رضي الله عنها ذاتي فعل وو چه دخپل طرف نه به ئې کولو.[6]

هم دغه دجمهورو مذهب دې چه په مستحاضه باندې دهرمونځ دپاره غسل واجب نه دې سوا د متحيره البته مستحاضه به دهر مونځ دپاره اودس کوي.[7]

اود دې تائيد د امام ابوداود رحمه الله د حضرت عكرمه رحمه الله په طريق سره نقل کړې شوې دې روايت نه هم کيږي: ((**إن أم حبيبة استحيضت فأمرها صلى الله عليه وسلم أن تنتظر أيام أقرائها ثم تغتسل وتصلي، فإذا رأت شيئا من ذلك، توضأت وصلت**)) په دې روايت کښې ددې خبرې تصريح شته چه مستحاضه به هره مياشت په خپل ايام حيض کښې دمونځ وغيره نه منع کيږي اوددې نه پس به غسل کوي اومونځونه کول به شروع کوي. البته د استحاضه دوجې نه به دهر مونځ دپاره جدا اودس کوي.[8]

---

[1]) التوضيح: ۱۳۷/۵-۱۳۶شرح ابن بطال: ۴۵۹/۱.

[2]) فتح الباري: ۱۲۷/۱.

[3]) فتح الباري: ۴۲۷/۱صحيح مسلم كتاب الحيض باب المستحاضة وغسلها وصلاتهارقم الحديث:۷۵۶-۷۵۵.

[4]) فتح الباري: ۴۲۷/۱.

[5]) فتح الباري: ۴۲۷/۱عمدة القاري:۴۶۲/۳.

[6]) صحيح مسلم كتاب الحيض باب المستحاضة وغسلها وصلاتها. فتح الباري: ۴۲۷/۱عمدة القاري: ۴۶۲/۳.

[7]) فتح الباري: ۴۲۷/۱عمدة القاري: ۴۶۲/۳.

[8]) فتح الباري: ۴۲۷/۱سنن أبي داؤد كتاب الطهارة باب من لم الوضوء إلا عندالحدث، رقم الحديث: ۳۰۵.

د امام مهلب رحمه الله دهرمونځ دپاره دغسل په عدم وجوب باندې استدلال: امام مهلب دروايت الفاظ «هذاعرق» نه په "عدم وجوب غسل لکل صلاة" باندې استدلال کړې دې هغه فرمائي چه استحاضه دم عرق دې اودم عرق غسل نه واجب کوي. لهذا په دې باندې دهرمونځ دپاره غسل کول واجب نه دی.[1]

په رواياتوکښې دهرمونځ دپاره د غسل د وجوب په زياتي باندې جواب: اوس چه دادامام ابوداؤد رحمه الله د سليمان بن كثير عن الزهري او ابن اسحاق عن الزهري په طريق سره نقل کړې شوی روايات دی.[2] او په هغې کښې چه دهرمونځ دپاره دغسل کولوکوم حکم ذکردې. علماؤ په دغه رواياتوکښې موجود دغه زياتې «فأمرها بالغسل لكل صلاة» مطعون ګرځولې دې اوددې وجه داده چه دامام زهري رحمه الله د اثبات تلامذه اودغه شان دهغه دحفاظ تلامذه دا زياتې نه دې ذکرکړې لکه څنګه چه دليث بن سعد رحمه الله په حواله سره تصريح کړې شوې ده چه ابن شهاب رحمه الله دا زياتې نه دې ذکر کړې.[3] بل دابن اسحاق اوسليمان بن كثير دامام زهري رحمه الله نه رواياتوکښې اضطراب دې لهذا ددې دواړو د رواياتو په وجه به حکم نه شي ورکولې. خودامام زهري رحمه الله حفاظ تلامذه دا زياتې نه ذکرکولوسره دهغه مخالفت هم کړې دې.[4]

يواشکال اود هغې جواب: ليکن په دې باندې اشکال کيږی چه «وجوب غسل لكل صلاة» حکم صرف د امام ابن شهاب زهري رحمه الله په روايت کښې نه دې بلکه په نورو رواياتوکښې هم د هرمونځ دپاره د غسل کولوحکم راغلې دې اود حکم نسبت هم دحضورپاک ﷺ طرف ته دې. چنانچه امام ابوداؤد رحمه الله اويحيى بن ابى كثير عن ابى سلمة عن زينب بنت ابى سلمة په طريق سره روايت کوي چه «.....فأمرها أن تغتسل عندكل صلاة».[5]

نوجواب دادې چه اوس په داسې صورت کښې دزينب بنت ابى سلمه حديث او دعکرمه رحمه الله حديث (په کوم کښې چه صراحت دې چه د يوځل نه پس به د هرمانځه دپاره اودس کوي) په دواړوکښې به د تطبيق لار راويستلې شي. دکوم صورت چه دادې په حديث زينب کښې حکم په امرمندوب اومستحب کيدو باندې محمول کولې شي دې دپاره چه دواړه روايتونه جمع شي.[6]

فائده: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه علامه خطابي رحمه الله دا روايات په دې باندې محمول کړی دی چه حضرت ام حبيبه رضي الله عنها مستحاضه متحيره وه په دې وجه هغې ته د هرمونځ دپاره دغسل کولو حکم ورکړې شو خودا جواب صحيح نه دې ځکه چه د حديث عکرمه رحمه الله الفاظ: «أنه أمرها أن تنتظرأيام أقرائها» اود امام مسلم رحمه الله د روايت الفاظ «امكثي قدرماكانت تحبسك حيضتك» په دې باندې دلالت کوي چه حضرت ام حبيبه رضي الله عنها متحيره نه وه ځکه چه متحيره دخپل عادت ايام هيرکړې شوې وی.[7]

---

[1] شرح ابن بطال: ٤٥٨/١ فتح البارى: ٤٢٧/١.
[2] سنن أبي داؤد كتاب الطهارة باب ماروى أن المستحاضة تغتسل لكل صلاة رقم الحديث: ٢٩٢.
[3] فتح البارى: ٤٢٧/١ فتح البارى لابن رجب: ١٦٥/٢ إرشادالسارى: ٣٦٣/١.
[4] فتح البارى لابن رجب: ١٦٦/٢.
[5] سنن أبي داؤد كتاب الطهارة باب ماروى أن المستحاضة تغتسل لكل صلاة رقم الحديث: ٢٩٣.
[6] فتح البارى: ٤٢٧/١ إرشادالسارى: ٣٦٣/١.
[7] فتح البارى: ٤٢٧/١.

ليکن زما (راقم) خيال دادې چه دحافظ ابن حجر رحمه الله داخبره په ظاهره صحيح نه ده ځکه چه علامه خطابی رحمه الله خو ((وجوب غسل لکل صلاة)) په مستحاضه متحيره باندې محمول کړې دې. هغوی دا نه دی فرمائيلی چه حضرت ام حبيبه رضي الله عنها مستحاضه متحيره وه. دعلامه خطابی د کلام حاصل دادې چه په مذکوره روايت کښې اختصاردې. په دې کښې دحضرت ام حبيبه رضي الله عنها دمکمل حال بيان نشته دې. او په هره مستحاضه باندې دهرمونځ دپاره غسل کول هم واجب نه وی بلکه دهرمونځ دپاره دغسل وجوب صرف مستحاضه متحيره سره مختص دې چاته چه نه خودخپل عادت ايام يادوی اونه هغه دوينو په مينځ کښې فرق کولې شی. صرف د داسې صفت والا په مستحاضه باندې دهر مونځ دپاره غسل واجب دې. ځکه چه دداسې صفت والا مستحاضه په حق کښې په هروخت کښې دا امکان موجود دې چه هغه به هم دغه وخت کښې دحيض نه پاکه شوې وی لهذا غسل واجب شو.(١)

دعلامه ابن بطال رحمه الله تحقيق: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چا چه په حديث ام حبيبه کښې ((امرغسل لکل صلاة)) ذکر کړې دې نودا زياتې په هغه حضراتو باندې حجت نه دې چه دډغه زياتی باره کښې خاموش دی ځکه چه د ابن شهاب زهری رحمه الله اثبات تلامذه دا زياتې نه دې ذکرکړې اوبيا غسل واجب ګرځول د فرائض نه دی اوهيڅ يو فرض بغيرد يقين نه نه ثابتيږی. اودلته خو نه په دې مسئله کښې مضبوط دليل نه دهرمونځ دپاره د غسل واجب کيدل ثابت دی اونه په دليل داجماع سره، بلکه اجماع صرف دحيض په ختميدوباندې دغسل په واجب کيدو ده.(٢)

د امام طحاوی رحمه الله تحقيق: امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه حديث ام حبيبه رضي الله عنها،حديث فاطمه بنت ابی جيش(په کوم کښې چه دهرمونځ دپاره داودس کولوحکم دې نه چه دغسل کولو) دوجې نه منسوخ دې. ځکه چه حضرت عائشه رضي الله عنها حديث فاطمه واخستو اود حديث ام حبيبه مخالفت کولوسره کومه فتوی جاری کړې وه هغه د وفات نبوی نه پس وه. اوحضرت عائشه رضي الله عنها بنه پوهيدله چه هغه د حضور پاك په اقوال کښې د چا مخالفت کوی اودچا موافقت، اودا ممکن نه ده چه هغه ناسخ پريږدی او په منسوخ باندې فتوی ورکړی بلکه هغه به يقيناً هم ناسخ اخستوسره فتوی ورکوی.(٣)

دکلام حاصل دا راوځی چه ياخود ((وجوب غسل لکل صلاة)) حکم حضورپاك نه دې ورکړې بلکه دا د روات دخپل طرف نه اضافه ده يا سره ددې چه زياتوالې ثابت دې نوبيا دهرمونځ دپاره دغسل حکم په امرمندوب اومستحب کيدو باندې محمول دې اويابيا حديث ام حبيبه په حديث فاطمه بنت ابی جيش سره منسوخ دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په ځائی د يوحديث ناسخ او بل حديث نه منسوخ ونيلو نه اولی اوبهتر دادی چه دواړه روايتونه جمع کړې شی.(٤)

قوله:: فکانت تغتسل لکل صلاة: بعض حضرات فرمائی چه داد راوی خپل قول دې دحديث جز نه دې اوددې معنی داده چه حضرت ام حبيبه رضي الله عنها به هغه وينځلو کوم چه په شرمګاه سره لګيدلو

---

(١) أعلام الحديث للخطابی: ۱/۳۲۸-۳۲۷.

(٢) شرح ابن بطال: ۱/۴۵۹-۴۵۸.

(٣) شرح معانی الآثار: ۱/۸۲ المکتبة الحقانية، فتح الباری: ۱/۴۲۸ شرح ابن بطال: ۱/۴۵۹ عمدة القاری: ۳/۴۶۲.

(٤) فتح الباری: ۱/۴۲۸.

ځکه چه د حضرت عائشه رضي الله عنها مشهور قول دادې چه په مستحاضه باندې دهر مونځ دپاره غسل کول واجب نه دی.[1]

د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت: په حدیث اوترجمة الباب کښې مناسبت بالکل واضح دې چه دواړو کښې د دم استحاضه په دم عرق کیدو باندې تذکره ده.

۲۷ - باب: اَلْمَرْأَةُ تَحِيضُ بَعْدَ الْإِفَاضَةِ.

ماقبل سره ربط: د باب سابق سره مناسبت دادې چه باب سابق کښې دمستحاضه ښځې حکم بیان کړې شوې وو او اوس په دې باب کښې د حائضه ښځې سره متعلق یوبل حکم بیانولې شی او استحاضه او حیض دواړه هم د یوقبیل نه دی.[2]

د ترجمة الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصد داخودل دی چه د طواف افاضه کولونه پس کوم چه د حج لوئی رکن دې چرته حیض شروع شی نودطواف وداع دپاره حصاریدل ضروری نه دی خپل کورته واپس کیدې شی. (ځکه چه شریع داد حائضه ښځې په حق کښې ساقط کړې دې) هم طواف افاضه طواف رکن اوطواف زیارت ته (اوطواف یوم النحر) ونیلی شی.[3]

ایا حائضه د طواف وداع کولونه بغیر واپس کیدې شی: په شروع کښې په دې مسئله کښې د اصحاب په مینځ کښې اختلاف وو که په ښځه باندې په داسې حالت کښې حیض شروع شی کوم وخت چه هغه دارکان حج نه فارغ شی اوصرف طواف وداع باقی پاتې شی نوآیا ښځې له به دعذر ختمیدو انتظار کول وی یا د طواف وداع نه بغیرهم د مکې نه واپس کیدې شی؟ دمذکوره روایت نه معلومه شوه چه په داسې صورت کښې حائضه ښځه د طواف وداع کولونه بغیر دمکې نه واپس کیدې شی په داسې حالت کښې به دښځې نه طواف وداع ساقط شی اوهم دغه د جمهور علماؤ مذهب دې اوهم په دې کښې ائمه أربعه هم داخل دی. دمذکوره روایت نه د استدلال طریق دادې چه کوم وخت حضورپاك ته د حرت صفیه بنت حیی باره کښې خبر ورکړې شو چه هغه حائضه شوې ده. نو حضورپاك اوفرمائیل «أحابستنا هي؟» یعنی ښکاری چه هغه به مونږ مکې ته د واپس کیدو نه منع کوی. لیکن بیا چه خبر ورکړې شو چه هغې طواف زیارت اداکړې دې نوحضورپاك اوفر مائیل چه بیا خو په واپس کیدوکښې هیڅ حرج نشته دې. ددې نه معلومه شوه چه د حائضه نه طواف وداع ساقط دې. البته د اصحاب یوجماعت ددې اختلاف کړې دې. دهغوی وینا ده چه دچا دپاره هم د مکې نه بغیرد طواف وداع واپسی جائز اوحلال نه ده تردې چه دحائضه دپاره هم.[4]

ابن المنذر رحمه الله فرمائی چه دادعدم جوازقول دحضرت عمر، حضرت عبدالله بن عمر او حضرت زید بن ثابت رضي الله عنهم نه نقل دې. دا حضرات فر مائی که یوې ښځې د حج ټول ارکان ادا کړې وی اوصرف طواف وداع باقی وی نوبیا به هم دغه حائضه ښځه د طواف وداع دپاره دعذر ختمیدو انتظارکوی

---

[1]) شرح ابن بطال: ٤٥٨/١عمدة القاری: ٤٦٢/٣.

[2]) عمدة القاری:٤٦٣/٣.

[3]) عمدة القاری: ٤٦٣/٣.

[4]) عمدة القاری: ١٣٦/١٠شرح ابن بطال: ٤٢٦/٤فتح الباری: ٣/٥٨٧شرح الزرقانی علی الموطا: ٥٠٢/٢ مرقاة المفاتیح: ٣١١/٩-٣١٠.

لکه چه د دوی په نیز څنګه طواف افاضه په دې واجب ده هغه شان طواف وداع هم په دې واجب ده.
ابن المنذر رحمه الله داحکم دحضرت عمر نه په صحیح سندسره عن نافع عن ابن عمر په طریق سره روایت کړې دې د روایت الفاظ دادی «عن ابن عمر قال: طاقت امرأة بالبيت يوم النحر ثم حاضت، فأمر عمر بحبسها بمكة بعد أن ينفر الناس، حتى يتطهر وتطوف بالبيت» یعنی ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی یوځل داسې اوشو چه په یوه ښځه باندې په لسم ذی الحجه (یوم النحر) طواف (زیارت) کولونه پس حیض شروع شو، نوحضرت عمر رضی الله عنه هغې ته هم په مکه کښې دحصاریدو حکم ورکړو ترهغه وخته پورې چه هغه دحیض نه پاکه شی اوطواف (وداع) اوکړی.
دې نه پس ابن المنذر رحمه الله فرمائی چه حضرت ابن عمر او حضرت زیدبن ثابت رضی الله عنهم نه خو ددې خپل قول نه رجوع ثابته ده. پاتې شوه خبره د حضرت عمر رضی الله عنه، نود دې په جواب کښې دثبوت په توګه مونږ سره د حضرت عائشه رضی الله عنها حدیث باب دې. دغه شان دحدیث باب دمعنې نورو روایاتونه هم د حضرت عمر رضی الله عنه دمذهب مخالفت کیږی. (١)
چنانچه ابن ابی شیبه رحمه الله د قاسم بن محمد په طریق سره روایت کوی: «كان الصحابة يقولون: إذا أفاضت المرأة قبل أن تحيض، فقد فرغت إلا عمر رضى الله عنه، فإنه كان يقول: آخر عهدها بالبيت» (٢) یعنی حضرات صحابه کرام رضی الله عنهم به فرمائیل که چرې ښځه دحیض شروع کیدونه وړاندې طواف زیارت اوکړی نوهغه دحج نه فارغ کیږی، بغیرد حضرت عمر رضی الله عنه د وینانه، ځکه چه هغوی به فرمائیل چه ددې آخری عمل طواف (وداع) دې.
بل دحضرت عمر رضی الله عنه په موافقت کښې دحضورپاک نه نورو صحابه کرامو رضی الله عنهم هم دا مسئله روایت کړې ده. چنانچه امام احمد رحمه الله امام ابوداؤد رحمه الله اوامام طحاوی رحمه الله د «ولید بن عبدالرحمن عن الحارث بن عبدالله بن أوس الثقفی» په طریق سره روایت کوی: «أتيت عمر رضى الله عنه، فسألته عن المرأة تطوف بالبيت يوم النحر، ثم تحيض؟ قال: ليكن آخر عهدها بالبيت، فقال الحارث: كذلك أفتاني رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقال عمر: أربت عن يديك! سألتني عن شيء سألت عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم، لكيما أخالفه......!» یعنی حارث بن عبدالله بن اوس ثقفی رضی الله عنه فرمائی زه حضرت عمر رضی الله عنه له راغلم اودهغوی نه مې دهغه ښځې باره کښې سوال اوکړو چاته چه د یوم النحر د طواف زیارت نه پس حیض راغلې وی؟ نوحضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل د دغه ښځې آخری عمل طواف (وداع) کیدل پکاردی. په دې باندې حارث بن عبدالله رضی الله عنه اوفرمائیل ماته رسو الله صلی الله علیه وسلم په دې مسئله کښې په دې باندې فتوی راکړې وه نوحضرت عمر رضی الله عنه اوفرمائیل ستا لاسونه دې مات شی تامانه د یوداسې څیز باره کښې سوال اوکړودکوم چه تاد حضورپاک نه هم تپوس کړې، دې دپاره چه مادهغوی مخالفت کړې وې. دا الفاظ د امام ابوداؤد رحمه الله د روایت دی. (٣)

---

(١) عمدة القاری: ١٣٦/١٠ شرح ابن بطال: ٤٢٦/٤ فتح الباری: ٥٨٧/٣ شرح الزرقانی علی الموطا: ٥٠٢/٢ مرقاة المفاتیح: ٣١١/٩-٣١٠.

(٢) مصنف ابن أبی شیبة: ١٤٠/٨ رقم الحدیث: ١٣٣٤٠.

(٣) سنن أبی داؤد کتاب المناسک باب الحائض تخرج بعدالإفاضة رقم الحدیث: ٢٠٠٤ مسند الإمام أحمد، مسند حارث بن عبدالله بن عوف: ١٧٥/٢٤ رقم الحدیث: ١٥٤٤ شرح معانی الآثار کتاب المناسک باب المرأة تحیض بعد ما طاقت للزیارة رقم الحدیث: ٣٧٤٧.

امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه حدیث حضرت عمر رضی الله عنه او نور احادیث دحضرت عائشه رضی الله عنها د روایت باب اوحدیث ابن عباس رضی الله عنهما دوجې نه منسوخ دی. دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت امام طحاوی رحمه الله په دې سندسره ذکر کړې دې: «حدثنا يونس قال حدثنا سفيان عن ابن طاؤوس عن أبيه عن ابن عباس: أمر الناس أن يكون آخر عهدهم بالبيت إلا أنه قد خفف عن المرأة الحائض»[1] يعنى خلقوته به حكم وركولې شو چه حج كولووخت كښې دهغوى آخرى عمل دې د بيت الله طواف وى، البته حائضه ښځه باندې په دې معامله كښې تخفيف كړې شوې دې.

دا روایت امام مسلم رحمه الله هم روایت کړې دې.[2] لیکن په دې باندې اشکال کیدې شی چه دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه په دې مسئله کښې مطلق روایت هم نقل دې په کوم کښې چه دحائضه استثنی نشته دې اود هغه روایت تخریج امام طحاوی رحمه الله کړې دې. د روایت الفاظ دادی: «حدثنا يونس قال حدثنا سفيان عن سليمان وهو ابن أبي مسلم الأحول عن طاؤوس عن ابن عباس: قال: كان الناس ينفرون من كل وجه، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا ينفرن أحد حتى يكون آخر عهده الطواف بالبيت»[3] يعنى حضورپاك صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل چه څوك دې هم د طواف وداع نه بغيرواپس نه څى. چنانچه دا روايت دچانه هم په طواف وداع ساقط كيدو باندې دلالت نه كوى.[4]

الحديث الأول

[۳۲۲]-حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ قَدْ حَاضَتْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَعَلَّهَا تَحْبِسُنَا أَلَمْ تَكُنْ طَافَتْ مَعَكُنَّ»، فَقَالُوا: بَلَى، قَالَ: «فَاخْرُجِي»[5] [۱۶۴۶، ۱۷۳۰، ۱۷۳۳، ۱۷۸۲، ۴۱۴۰، ۵۰۱۹، ۵۸۰۵]

ترجمه: حضرت عائشه رضی الله عنها دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې عرض اوکړواې د الله تعالى رسول صلی الله علیه وسلم! په صفیه بنت حیی باندې حیض شروع شوې دې. حضورپاك اوفرمائیل ښکاری چه هغه به مونږ دتلو نه منع کړی، آیا هغې تا سره طواف زیارت کړې وو؟ عرض ئې اوکړو اوجی. حضورپاك اوفرمائیل بیا خوځئی چه څو.

---

[1] شرح معانى الآثار كتاب المناسك باب المرأة تحيض بعد ما طافت للزيارة رقم الحديث: ۲/۲۳۵-۲۳۳ رقم الحديث: ۳۷۵.

[2] صحيح مسلم كتاب الحج باب وجوب طواف الوداع وسقوطه عن الحائض رقم الحديث: ۳۲۲.

[3] شرح معانى الآثار كتاب المناسك باب المرأة تحيض بعد ما طافت للزيارة رقم الحديث: ۳۷۳۹.

[4] عمدة القاري: ۱۰/۱۳۷.

[5] قوله: عائشة: الحديث، أخرجه الإمام البخاري أيضاً في الحج باب الزيارة يوم النحر رقم الحديث: ۱۷۳۳ وكذا في المغازي باب حجة الوداع رقم الحديث: ۴۴۰۱ والإمام مسلم في الحج باب وجوب طواف الوداع وسقوطه عن الحائض رقم الحديث: ۹۴۲ والإمام أبوداؤد في المناسك باب الحائض تخرج بعد الحديث: ۲۰۰۳ والنسائي في كتاب الحيض باب المرأة تحيض بعد الإفاضة رقم الحديث: ۳۹۱ والإمام ابن ماجه في المناسك باب الحائض تنفر قبل أن تودع رقم الحديث: ۳۰۷۳-۳۰۷۲ وجامع الأصول في أحاديث الرسول صلى الله عليه وسلم: ۳/۲۰۴ رقم الحديث: ۱۴۸۸.

تراجم رجال

عبدالله بن یوسف: دا مشهور امام اومحدث ابومحمد عبدالله بن یوسف تنیسی کلاعی دمشقی رحمه الله دي. ددوی مختصر حالات بدء الوحی د دویم حدیث لاندې [1] اوتفصیلی حالات کتاب العلم باب لیبلغ العلم الشاهد الغائب د ږومبی حدیث لاندې تیرشوی دی.[2]

مالك: دا امام دارالهجره عالم المدینه امام مالك بن انس بن مالك بن ابی عامر بن عمرو الاصحی المدنی رحمه الله دي. ددوی کنیت ابوعبدالله دې. د دوی مختصر حالات بدء الوحی دویم حدیث لاندې [3] اوتفصیلی حالات کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن د وړاندې حدیث لاندې ذکرکولې شی.[4]

عبدالله بن أبي بکر: داعبدالله بن ابی بکر مدی انصاری رحمه الله دي. امام احمدبن جنبل رحمه الله فرمانی ((حدیثه شفاء)) ددوی حالات کتاب الوضوء باب الوضوء مرتین مرتین لاندې تیرشوی دی.

أبوبکربن محمدبن عمرو بن حزم: دا ابوبکر بن محمدبن عمرو بن حزم انصاری خزرجی نجاری مدنی رحمه الله دي. ابوبکرد دوی نوم دي اوبعض حضراتوددوی کنیت ابومحمد ذکرکړې دي. ددوی حالات کتاب العلم باب کیف یقبض العلم لاندې تیرشوی دی.[5]

عمرة بنت عبدالرحمن: دامشهوره تابعیه ابوالرجال محمدبن عبدالرحمن مور حضرت عمره بنت عبدالرحمن بن سعیدیا سعد بن زراره انصاریه مدنیه رحمهاالله ده. دادحضرت عائشه رضي الله عنها په لاس کښې لویه شوې ده.[6] د حضرت عائشه رضي الله عنها احادیث دټولو نه زیات پیژندونکې ده.[7]

عائشة: دا ام المؤمنین حضرت سیده عائشه بنت ابی بکر صدیق رضي الله عنهما ده. ددوی حالات ((بدء الوحی)) ددویم حدیث لاندې تفصیلاً تیرشوی دی.[8]

شرح حدیث

قوله: :إن صفية بنت حيي: صفیة (بفتح المهملة وکسر الفاء وتشدید التحتانیة) بنت حیی (بضم المهملة وبالتحتانیتین، الأول مفتوحة والثانیة مشددة) ابن أخطب (بفتح الهمزة والخاء المعجمة وإهمال الطاء) النضریة (بفتح النون وسکون الضاد المعجمة).

د حضرت صفیه بنت حیی تعارف: دحضرت صفیه بنت حیی بن اخطب رضي الله عنها نسب د حضرت موسی علیه السلام رور حضرت هارون علیه السلام سره ملاویږی. د فتح خیبر په موقع باندې د مال غنیمت په توګه

---

[1] کشف الباری: ۲۸۹/۱.
[2] کشف الباری: ۱۱۳/٤.
[3] کشف الباری: ۲۹۰/۱.
[4] کشف الباری: ۸۰/۲.
[5] کشف الباری: ٦٩/٤.
[6] الکاشف: ۵۱٤/۲ تهذیب الکمال: ۲٤۱/۳۵ تهذیب التهذیب: ۳۸۹/۱۲.
[7] کتاب الثقات لابن حبان: ۲۸۸/۵.
[8] کشف الباری: ۲۹۱/۱.

دحضورپاك لاس ته راغله حضورپاك هغه آزاده كړه اوورسره ئې نكاح اوكړه اودهغې آزادي ئې دهغې حق مهر مقرر كړو. دې نه لس احاديث نقل دي په كوم كښې چه يوحديث امام بخاري رحمه الله روايت كړې دې. علامه واقدي رحمه الله فرماني چه ددې انتقال د حضرت معاويه رضي الله عنه په دور خلافت كښې ۳۶هجري كښې شوې.[1]

قوله: لعلها تحبسنا: دلته لعل دترجي دپاره نه دې بلكه يا خود استفهام په معنى كښې دې چه آيا اوس به هغه مونږ دتلو نه منع كوي؟ يا بيا دتردد پيداكولوپه معنى كښې دې اويا بيا ظن اوګمان، يا هم ددې په شان معنى كښې دې. يعنى ښكاري چه هغه به مونږ منع كړي، يازما ګمان دې چه هغه به مونږ منع كوي.[2]

اوددې جملې مطلب دادې حضورپاك ته چه كله دصفيه بنت حيي رضي الله عنها دحيض متعلق خبر وركړې شو نو حضورپاك د استفهام يا دتردد اوګمان په توګه دا اوونيل چه ښكاري اوس به هغه مونږ دمكې نه مديني طرف ته د واپس تلو نه منع كوي. ځكه چه طواف ركن (افاضه اوزيارت) فرض دې اوترڅو چه هغه پاكه شوې نه وي اوطواف زيارت ئې نه وي كړې مونږ به هم هغې سره حصاريږو. خو چه بيا كله رسول الله صلى الله عليه وسلم د طواف زيارت متعلق تپوس اوكړو نوحضورپاك ته اوخودلې شو چه او جي هغوى طواف زيارت ادا كړې دې نوبيا حضورپاك اوفرمائيل چه كله فرائض اداشوي دي نو اوس په واپسئ كښې هيڅ حرج نشته دې.[3]

قوله: طاقت: دلته دطواف نه مراد طواف زيارت دې او بعض نسخوكښې دطاقت په ځائې د أفاضت لفظ استعمال شوې دې يعنى هغې تاسو ښځوسره طواف افاضه ادا نه كړو؟ طواف ته طواف افاضه طواف ركن او طواف زيارت هم وائي.[4]

قوله: فقالوا: يعنى دې ښځو اودوي سره چه ددوي محرم خپلوان وو هغوى اوونيل خودا توجيه صحيح نه ده ځكه چه په دې كښې مؤنث په مذكرباندې غالب كول دي.[5]

علامه كرماني رحمه الله فرماني «فقالوا: أي: قال الناس» يعنى خلقو اوونيل ګني د سياق كلام تقاضاداده چه دلته فقلن د جمع مؤنث صيغه يا بيا فقلنا د جمع متكلم صيغه كيدل پكاردي.[6]

علامه عيني رحمه الله فرماني چه بهتر توجيه داده چه د "قالوا" معنى "قال الحاضرون هناك" سره اوكړې شي اوښكاره شان خبره ده چه دې حاضرين كښې سړي هم وو او ښځې هم.[7]

قوله: فاخرجي: اكثر روات هم دغه شان مفرد مؤنث مخاطب په صيغه سره روايت كړې دې. دمستملي رحمه الله اوكشميهني رحمه الله په روايت كښې "فاخرجن" د جمع مؤنث مخاطب صيغه ده.[1]

---

[1]) شرح الكرماني: ۲۰۳/۳عمدة القاري: ۴۶۳/۳إرشادالساري: ۳۶۳/۱.
[2]) شرح الكرماني: ۲۰۳/۳عمدة القاري: ۴۶۳/۳منحة الباري: ۶۶۰/۱.
[3]) حواله بالا.
[4]) شرح الكرماني: ۲۰۳/۳عمدة القاري: ۴۶۳/۳منحة الباري: ۶۶۰/۱.
[5]) عمدة القاري: ۴۶۴/۳.
[6]) شرح الكرماني: ۲۰۳/۳ منحة الباري: ۶۶۰/۱.
[7]) عمدة القاري: ۴۶۳/۳إرشادالساري: ۳۶۳/۱.

د فاخرجي مخاطب څوک دې؟: **فاخرجي** دمفرد مؤنث مخاطب صيغه كيدو په صورت كښې به توجيه داشي چه حضورپاك دغائب نه دحاضر طرف ته التفات فرمائيلي دې اوحضرت صفيه بنت حيي رضي الله عنها ئې حاضره ګڼړلوسره هغې ته د روانيدو حكم وركړې دې. يا بيا دلته خطاب هم حضرت عائشه رضي الله عنها ته دې ځكه چه دحضرت صفيه بنت حيي رضي الله عنها باره كښې خبر وركونكې هم حضرت عائشه رضي الله عنها وه. په دې وجه حضورپاك خطاب هم هغې ته اوفرمائيلو چه ځنې دمكې نه دمدينې طرف ته روانيږئې. ځكه چه كله تاسو خروج اوكړئې نو ښكاره خبره ده چه بيا به دصفيه بنت حيي رضي الله عنها دپاره هم دلته حصاريدل ټيك نه وي ځكه چه فرض خوهغې هم اداكړې دى لهذا ستاسو په روانيدو به هغه هم روانه شي. دې نه علاوه يوه بله توجيه هم بيان كړې شوې ده اوهغه داده چه دلته كلام مقدر دې اوتقديرى عبارت داسې دې: «**قال النبي صلى الله عليه وسلم لعائشة: قولي لها: اخرجي**» [2] او دويم صورت "**فاخرجن**" سياق موافق دې. [3] علامه عيني رحمه الله فرمائي چه دلفظ "**فاخرجن**" په شروع كښې موجود فاء كښې درې احتماله دى. رومبې احتمال دادې چه دا فاء د **أما** مقدره په جواب كښې دې اوتقديرى عبارت داسې دې: «**أما أنت فاخرجي كما يخرج غيرك**» دويم احتمال دادې چه دا فاء زائده ده اودريم احتمال دادې چه د دې جملې عطف په جمله محذوفه باندې دې دكوم تقديرى عبارت چه دادې: «**اعلمي أن ما عليك التأخر، فاخرجي**» [4]

د حديث باب نه مستفاد امور: شراح كرامو د دې حديث لاندې ليكلي دى چه په دې حديث كښې دا لاندينو دريو امورو باندې دليل دې ① دحائضه نه طواف وداع ساقط دې ② طواف افاضه ركن دې د كوم اداكول چه ضروري دى ③ طواف افاضه د چانه هم ساقط نه دې نه د حائضه نه اَونه د بل چانه. [5] لهذا كه په يوه ښځه باندې د طواف افاضه د اداكولونه وړاندې حيض راغلو نوهم به هم هلته انتظاركوى تردې چه هغه پاكه شي اوبيا طواف افاضه اداكړې اوكه چرې څوك حائضه د طواف زيارت نه وړاندې خپل وطن ته واپس شوه نود طواف زيارت نه كولو په وجه نه به هغه هم محرمه پاتې وى تركومې چه هغه طواف زيارت ادانه كړى. [6]

بل په صحيح مسلم كښې دى: «**قالت صفية: ما أراني إلا حابستكم. قال: عقرى حلقى أو ما كنت طفت يوم النحر؟ قالت: بلى، قال: لا بأس، انفري**» د دې په شرح كښې علامه نووى رحمه الله فرمائي چه كله حضرت صفيه بنت حيي رضي الله عنها ته د طواف وداع نه وړاندې حيض راغلو نوحضرت صفيه رضي الله عنها اوفرمائيل چه اوس زما دپاره طواف كول ممكن نه دى ځكه چه دهغې ګمان دا وو چه د حائضه نه هم طواف وداع ساقط نه

---

[1] عمدة القاري: ۴۶۳/۳ شرح الكرماني: ۲۰۳/۳ إرشادالساري: ۳۶۳/۱ منحة الباري: ۶۶۰/۱
[2] عمدة القاري: ۴۶۴/۳ شرح الكرماني: ۲۰۳/۳ إرشادالساري: ۳۶۳/۱.
[3] حواله بالا.
[4] عمدة القاري: ۴۶۴/۳.
[5] شرح الكرماني: ۲۰۳/۳عمدة القاري: ۴۶۴/۳ منحة الباري: ۶۶۰/۱فتح الباري لابن رجب: ۱۷۲/۲ شرح النووى على صحيح الإمام مسلم: ۸۱/۹-۸۰.
[6] شرح الكرماني: ۲۰۳/۳عمدة القاري: ۴۶۴/۳ منحة الباري: ۶۶۰/۱فتح الباري لابن رجب: ۱۷۲/۲ شرح النووى على صحيح الإمام مسلم: ۸۱/۹-۸۰.

دي. ليكن چه كله حضورپاك ته خبر اوشو اوحضورپاك دهغې نه د يوم النحرد طواف تپوس اوكړو نوحضرت صفيه رضي الله عنها په اثبات كښې جواب وركړو په دې باندې حضورپاك اوفرمائيل «يكفيك ذلك» يعنى بس بياخودا طواف ركن ستاد پاره كافى دې. ځكه چه طواف ركن خو حضرت صفيه رضي الله عنها ادا كړې وو. لهذا هغه نى اوس په ذمه باقى پاتې نه شو اوطواف وداع د حيض په وجه ساقط شو.(١)

د دې روايت نه داهم معلومه شوه چه حديث: «لا ينفرن أحد حتى يكون آخر عهده بالبيت» نه د حائضه مسئله مستثنى ده ځكه چه په حائضه باندې طواف وداع نشته دې اوداهم معلومه شوه چه د محرم دپاره بغيرد طواف زيارت نه دمكې نه وتل جائزنه دى. لهذا كه څوك بغيرد اداكولونه اوځى نوحلال كيږى به هم نه تركومې چه واپس رانه شى او طواف زيارت ادانه كړى. (٢)

علامه عينى رحمه الله فرمائى چه كه ښځه د طواف زيارت كولونه وړاندې دمكې نه لاړه نوهميشه به محرمه پاتې وى تركومې پورې چه طواف نه كوى. دهغې خاوند دې سره جماع هم نه شى كولې. البته د جماع نه علاوه به په نورواموروكښې هغه محرمه نه شميرلې كيږى. (٣)

حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت: حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت واضح دې اوهغه داسې چه په ترجمة الباب كښې د طواف افاضه نه پس دښځې حائضه كيدو عنوان قائم كړې شو اوبيائى په حديث كښې دحضرت صفيه رضي الله عنها واقعه ذكركړه چه هغې ته هم د طواف افاضه نه پس حيض راغلې وو يعنى په ترجمة الباب اوحديث دواړو كښې دطواف افاضه نه پس دښځې د حائضه كيدو ذكر دې. (٤)

الحديث الثاني

[٣٢٣]- حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أَنْ تَنْفِرَ إِذَا حَاضَتْ»

٣٣٠- وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ: "فِي أَوَّلِ أَمْرِهِ إِنَّهَا لَا تَنْفِرُ، ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: «تَنْفِرُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لَهُنَّ»(٥)[١٢٢٨، ١٧٧١، ١٧٧٢]

ترجمه: حضرت عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه دحائضه دپاره (چه هغې طواف زيارت اداكړې وى) رخصت دې كه چرې هغه حائضه شوې ده نوهغه دې كورته ځى. حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به په شروع

---

(١) شرح النووى على صحيح الإمام مسلم: ١٥٣/٨شرح الكرمانى: ٢٠٣/٣منحة البارى: ١/٦٦٠ فتح البارى لابن رجب: ١٧٢/٢عمدة القارى: ٤٦٤/٣.

(٢) أعلام الحديث للخطابى: ٣٣١/١-٣٣٠شرح الكرمانى: ٢٠٣/٣ فتح البارى لابن رجب: ١٧٢/٢ عمدة القارى: ٤٦٤/٣ .

(٣) عمدة القارى: ٤٦٤/٣

(٤) عمدة القارى: ٤٦٣/٣.

(٥) قوله: عن ابن عباس: الحديث رواه البخارى ى الحج أيضاً باب إذا حاضت المرأة بعد ما أفاضعت، رقم الحديث: ١٧٦١-١٧٦٠ومسلم فى الحج باب وجوب طواف الوداع وسقوطه عن الحائض رقم الحديث: ٣٢٢٠وجامع الأصول فى أحاديث الرسول الكتاب الأول فى الحج والعمرة الباب الرابع فى الطواف والسعى، الفصل الثانى، الحكم الخامس فى طواف الوداع: ٢٠٣/٣رقم الحديث: ١٤٨٧.

كښې په دې مسئله كښې دافرمائيل چه هغې له نه دی تلل پكار. بيا ما هغه داسې ونيلوسره واؤريدو چه څې دې څكه چه رسول الله ﷺ هغې ته رخصت وركړې دې.

تراجم رجال

معلى بن أسد: دا ابوالاسود بهزاسد كشر رور الحافظ الحجة ابوالهيثم معلى بن اسد العمی بصری رحمه الله دې.(1)

هغوی د عثمان بن بزيع، سلام بن ابي مطيع، سلام ابی المنذر القاري، ابوزياد شبيب بن مهران القسملی، عبدالله بن المثنی، وهيب بن خالد، يزيدبن زريع، حماد بن زيد او عبدالعزيز بن المختار رحمهم الله وغيره نه حديث روايت كړی.

اوددوی نه امام بخاری، امام مسلم، امام ترمذی، امام نسائی امام ابن ماجه ، حجاج، احمدبن يوسف السلمی، سليمان بن معبد، حفص بن عمرسنجه، ابومحمددارمی، عثمان دارمی، هلال بن العلاء، علي بن عبدالعزيزبغوی اواحمدبن الحسن ترمذی رحمهم الله وغيره حديث روايت كوی.(2)

ابوحاتم رحمه الله فرمائی ثقة. نور فرمائی چه ما سواد يوحديث نه په بل يوحديث كښې د دوی نه څه غلطی نه ده ليدلې.(3) امام عجلی رحمه الله فرمائی: «**شيخ بصري ثقة كيّس وكان معلماً**»(4) علامه ذهبی رحمه الله فرمائي «**كان من الأئمة الأثبات**»(5) مسلمه بن قاسم رحمه الله فرمائی ثقة.(6) مسعود بن الحكم رحمه الله فرمائی «**ثقة مأمون**»(7). ابن حبان رحمه الله دهغوی ذكر كتاب الثقات كښې كړې دی.(8)

ابن حبان رحمه الله دهغوی تاريخ وفات ۲۱۸ هجری ذكركړې دې.(9) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د ابن حبان رحمه الله نه علاوه ابن قانع اوقراب هم دغه تاريخ وفات خودلې دې. خو خليفه رحمه الله ددوی تاريخ وفات ۲۱۹ هجری خودلې دې.(10)

وهيب: دا وهيب بن خالد بن عجلان بصری باهلی رحمه الله دې. ددوی حالات **كتاب الايمان باب تفاضل أهل الايمان في الأعمال** لاندې تيرشوی دی.(11)

عبدالله بن طاؤوس: دا ابومحمد عبدالله بن طاؤوس بن كيسان بن اليمان الابناوی رحمه الله دې. (12)

---

1) سير أعلام النبلاء: ۶۲۶/۱۰ تهذيب التهذيب ۲۸۲/۲۸ الكاشف فی معرفة من له الرواية فی الكتب الستة: ۲۸۱/۲ دار القبلة.

2) تلامذه اوشيوخ ډپاره اوګورئ تهذيب الكمال: ۲۸۳/۲۸-۲۸۲ تهذيب التهذيب: ۲۳۶/۱۰.

3) الجرح والتعديل: ۳۳۵/۸.

4) معرفة الثقات للعجلی: ۲۸۹/۲.

5) سير أعلام النبلاء: ۶۲۶/۱۰

6) تهذيب التهذيب: ۲۳۶/۱۰.

7) حواله بالا

8) ۱۸۲/۹.

9) حواله بالا.

10) تهذيب التهذيب: ۲۳۷/۱۰.

11) كشف الباري: ۱۱۸/۲.

12) تهذيب الكمال: ۱۳۰/۱۵ تهذيب التهذيب: ۲۶۷/۵ سير أعلام النبلاء: ۱۰۳/۶ الجرح والتعديل: ۱۰۵/۵.

هغوی د خپل پلار طاؤوس بن کیسان، عطاء بن ابی رباح، عکرمه بن خالد مخزومی، عکرمه مولی ابن عباس، عمرو بن شعیب، علی بن عبدالله بن عباس، محمدبن ابراهیم بن الحارث، وهب بن منبه، ابوبکربن محمدبن عمروبن حزم اوسمان بن یزید رحمهم الله د حدیث روایت کړې دی.
اوددوی ابراهیم بن میمون صنعانی، ابراهیم بن نافع مکی، ایوب سختیانی، حماد بن زید، روح بن القاسم، محمدبن اسحاق بن یسار، دهغوی دواړه خامن طاؤوس بن عبدالله بن طاؤوس اومحمدبن عبدالله بن طاؤوس، عبدالملک بن جریج، معمربن راشد، سفیان ثوری او سفیان بن عیینه رحمهم الله دحدیث روایت کوی.([1]) امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی ثقة.([2]) امام نسائی رحمه الله فرمائی ثقة. ([3]) معمر رحمه الله فرمائی: «مارأیت ابن فقیه مثل ابن طاؤوس»([4]) نورفرمائی: «کان من أعلم الناس بالعربیة وأحسنهم خلقاً»([5]) ابن حبان رحمه الله د دوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دی.([6]) امام عجلی رحمه الله فرمائی ثقة.([7]) علامه ذهبی رحمه الله دهغوی دپاره «الإمام المحدث الثقة» غوندې کلمات استعمال کړی دی. ([8])
ابن حبان رحمه الله فرمائی چه ددوی انتقال دایوب سختیانی رحمه الله نه یو کال پس شوې دې. اودې دالله تعالی د ډیر صاحب فضل او عبادت گذارو بندیگانونه وو([9]) هیثم بن عدی فرمائی چه ددوی انتقال دابوالعباس په دورکښې شوې دې اوابن عیینه فرمائی ددوی انتقال ۱۳۲هجری کښې شوې ([10])
طاؤوس بن کیسان: دا طاؤوس بن کیسان الیمانی الحمیری رحمه الله دې. دې د ابناء فارس نه دې. ددوی باره کښې عمرو بن دینار رحمه الله فرمائی «لا تحسبن أحد أصدق لهجة منه»([11]) ددوی انتقال ۱۰۶هجری کښې شوې اوبعض حضرات فرمائی چه د ۱۰۶ هجری نه پس نې انتقال شوې.([12]) د دوی حالات کتاب الوضوء باب من لم یر الوضوء إلا من المخرجین لاندې تیرشوی دی.
ابن عباس: دا ترجمان القرآن د رسول الله ﷺ د تره خوئی حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دې. ددوی مختصر حالات د بدء الوحی څلورم حدیث لاندې او تفصیلی حالات کتاب الإیمان باب کفران العشیر لاندې تیر شوی دی.([13])

شرح حدیث

[1]) تلامذه اوشیوخ دپاره اوگورئی تهذیب الکمال:۱۳۱/۱۵تهذیب التهذیب:۲۶۷/۵.
[2]) الجرح والتعدیل: ۱۰۶/۵.
[3]) تهذیب الکمال:۱۳۱/۱۵تهذیب التهذیب:۲۶۷/۵.
[4]) تهذیب الکمال:۱۳۱/۱۵تهذیب التهذیب: ۲۶۷/۵سیر أعلام النبلاء: ۱۰۳/۶عمدة القاری:۴۶۴/۳.
[5]) حواله بالا.
[6]) ۴/۷.
[7]) معرفة الثقات للعجلی:۳۸/۲.
[8]) سیر أعلام النبلاء: ۱۰۳/۶.
[9]) کتاب الثقات لابن حبان: ۴/۷.
[10]) تهذیب الکمال: ۱۳۱/۱۵تهذیب التهذیب:۲۶۷/۵.
[11]) تهذیب الکمال: ۳۵۹/۱۳-۳۵۷تهذیب التهذیب:۸/۵
[12]) تهذیب الکمال: ۳۷۴/۱۳تهذیب التهذیب:۱۰/۵-۹ تقریب التهذیب: ۲۸۱/۱.
[13]) کشف الباری: ۴۳۵/۱، ۲۰۵/۲.

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دلته د حضرت ابن عباس او حضرت ابن عمر رضی الله عنهم آثار د حدیث باب معنی او مراد دنورو واضحه کولوپه غرض سره نقل کړی دی.[1]

قوله: أن تنفر: تنفر بکسر الفاء وضمها، دواړه شان لوستلې شی لیکن ډیر فصیح په کسره سره دی.[2]

او أن مصدریه دی چه د رفع په محل کښې واقع دی اوتقدیری عبارت داسې دی: «أي: رخص لهن النفور» یعنی حائضه ښځې د طواف وداع نه بغیر خپل وطن ته د واپس تلو رخصت او اجازت دی.[3]

قوله: رخص: په صیغه مجهول، شراح حدیث فرمائی چه رخصت د شریعت هغه حکم دی چه د عذر د وجې نه خلاف دلیل ثابت دی، اود بعض وینا ده رخصت هغه امرمشروع دی دکوم مشروع کیدل چه د څه عذر د وجې نه کیږی اودهغې محرم هم قائم او باقی وی. که چرې عذر نه وی نو هغه امر به مشروع هم نه وی.[4] اوعذر یوداسې وصف دی چه په مکلف باندې جاری کیدوسره دهغه دپاره په حکم کښې د آسانتیا سبب جوړیږی.[5]

قوله: وکان ابن عمر یقول: دادطاؤوس بن کیسان کلام دی اوپه سندمذکوره کښې داخل دی.[6]

قوله: في أول أمره: یعنی ترکومې چه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته داحدیث نه وو رسیدلې هغه به په خپل اجتهاد سره د هر یو د پاره دعدم جواز د رجوع قائل وو چه څوك به هم د طواف وداع نه بغیر د مکې نه نه شی واپس کیدې.[7]

قوله: ثم سمعته یقول: یعنی طاؤوس بن کیسان رحمه الله فرمائی چه بیاما حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما داسې وینا کولوسره واؤریدو چه که حائضه طواف رکن کړې وی نودمکې نه خپل وطن ته واپس تلې شی.مقصد داخودل دی چه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دخپلې سابقه فتوې نه رجوع کړې وه.[8]

قوله: إن رسول الله صلی الله علیه وسلم: داد حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دکلام حصه ده او په دې کښې د سابقه فتوی نه د رجوع علت بیا کړې شوې دی. دکوم مفهوم چه دادې ترکومې پورې چه عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ته روایت نه وو رسیدلې هغوی په خپل اجتهاد سره فتوی ورکړه خوچه کله حدیث رسول صلی الله علیه وسلم وراورسیدو اوهغه دده اجتهاد سره ټکرو خوړلو نوهغه د خپلې فتوې نه رجوع

---

[1] عمدة القاري: ۴۶۴/۳.
[2] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳؛ إرشادالساري: ۳۶۳/۱.
[3] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳؛ إرشادالساري: ۳۶۳/۱.
[4] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳.
[5] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳.
[6] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ فتح الباري: ۴۲۷/۱؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳.
[7] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ فتح الباري: ۴۲۷/۱؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳.
[8] عمدة القاري: ۴۶۵/۳؛ فتح الباري: ۴۲۷/۱؛ شرح الکرماني: ۲۰۴/۳.

اوكړه. اويا بيا حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما چرته بل يوصحابي د حضورپاك نه د حائضه باره كښې رخصت اواجازت بيانولوسره واوريدو نوبيائي د خپلې فتوې نه رجوع اوكړه. (۱)

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: په حديث اوترجمة الباب كښې مناسبت واضح دې چه په دواړو كښې دحائضه دپاره د طواف وداع نه وراندې دمكې نه دواپس تلو رخصت اواجازت ذكر دې. (۲)

۲۸ - باب: إِذَا رَأَتِ الْمُسْتَحَاضَةُ الطُّهْرَ.

ماقبل سره ربط: ددې باب سابقه باب سره مناسبت دادې چه باب سابق كښې دحيض سره متعلق احكام بيان كړې شوى او اوس په دې باب كښې د مستحاضه سره متعلق احكام بيانولې شى. (۳)

د ترجمة الباب مقصد:

دعلامه تيمى رحمه الله وغيره رائې: شراح حضرات دترجمة الباب مقصدسره متعلق مختلف اغراض بيان كړى دى چنانچه علامه تيمى رحمه الله فرمائى په دې ترجمة الباب سره دامام بخارى رحمه الله مقصددا خودل دى كه چرې ښځه په دم حيض اودم تمييزكښې فرق كولې شى نوچه څنګه هغه دم استحاضه وينى نوغسل به كوى اوخپل مونځ به كوى. امام بخارى رحمه الله استحاضه په طهرسره تعبيركړې ده څكه چه دم استحاضه ددم حيض په نسبت هم د طهر زمانه دې لكه څنګه چه حكم د طهردې هم هغه شان حكم د استحاضه هم دې. هم دا قول علامه كرمانى رحمه الله اوحافظ ابن حجر رحمه الله هم اختياركړې دې. (۴)

په ذكرشوې رائې باندې دعلامه عينى رحمه الله نقد: ليكن علامه عينى رحمه الله ددې رائې نه اختلاف كړې دې اودائى مخدوش ګرځولې ده. دكوم ړومبې وجه ئى چه داخودلې ده، ترجمة الباب دطهر په حق كښې منصوص دې دكوم حقيقت چه انقطاع دم دې. خود دغه پوته ذكر شوى قول او رائې نه معلوميږى چه ددغه ښځې وينه جارى ده مګر دا چه هغه ښځه په دې باندې قادر ده چه دم حيض اودم استحاضه كښې فرق اوكړې شى اوښكاره خبره ده چه دا مراد د طهرد حقيقت خلاف دې.

دويمه وجه ئى داخودلې چه دې حضراتو طهر استحاضه ګرځولې ده كوم چه مجاز دې اوحقيقت دادې چه دلته د مجاز اخستو هيڅ داعيه نشته دې اونه ددې څه فائده شته.

دريمه وجه داده چه هغوى خپله رائې د سياق په اوفق يعنى زياته موافق وئيلې ده خوددوى رائې د بخارى رحمه الله د مقصد برعكس ده.

دعلامه عينى رحمه الله رائې: بلكه اوفق للسياق دادې چه دلته د امام بخارى رحمه الله مقصد داخودل دى كه چرې مستحاضه دا اووينى چه دهغې وينه بنده شوې ده (سره ددې چه دا بنديدل اود وينې منقطع كيدل دساعة يعنى يو ساعت دپاره وى)، نوهغه به غسل كوى اومونځ به كوى. د امام بخارى رحمه الله مقصد هم دامعنى بيانول دى او هم په دې باندې د دليل په توګه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما قول او اثر پيش كړې دې كوم چه دترجمة الباب عين موافق دې. (۵)

---

۱) عمدة القارى: ۴۶۵/۳ شرح الكرمانى:۵-۲۰۴/۳-۲۰ منحة البارى: ۶۶۱/۱فتح البارى: ۴۲۷/۱.
۲) هذا من يستفاد من عمدة القارى: ۴۶۵/۳.
۳) عمدة القارى:۴۶۵/۳.
۴) شرح الكرمانى: ۲۰۵/۳فتح البارى: ۴۲۹/۱الكنزالمتوارى: ۳۰۲/۳شرح ابن بطال: ۴۶۱/۱.
۵) عمدة القارى: ۴۶۵/۳.

د شيخ الحديث زكريا رحمه الله بيان كړې شوې درې احتمالات: شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه زما په نيز په دې ترجمة الباب كښې درې احتمالات دي اودريواړه احتماله هم په خانې مراد كيدې شي ځكه چه په دې كښې هيڅ شك نشته دې چه امام بخاري رحمه الله په خپل تراجم كښې ډير لطائق اودقائق بيان كړې دي. رومبې احتمال دادې چه د امام بخاري رحمه الله مقصد د اقل طهر په مسئله كښې دائمه د اختلاف طرف ته اشاره كول دي اود حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د اثردسياق اوسباق نه معلوميږي چه د امام بخاري رحمه الله خيال په دې مسئله كښې دعدم تحديدطرف ته دې چه د اقل طهر څه حدنشته دې هغه يوساعت هم كيدې شي.([1])

د اقل طهر مسئله: چنانچه علامه كرماني رحمه الله اوعلامه عيني رحمه الله فرمائي چه د اقل طهر مسئله مختلف فيه ده اوددې اثرابن عباس رضي الله عنهما نه معلوميږي چه د ابن عباس رضي الله عنهما په نيزطهر يوساعت هم كيدې شي. خو ائمه ثلاثه امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله امام شافعي رحمه الله او امام مالك رحمه الله په نيز دراجح قول په اعتبار اقل طهردپنځلسو ورځو دې اود امام احمدبن حنبل رحمه الله په نيز اقل طهر ديارلس ورځې دې.([2])

امام ابوثور رحمه الله محاملي رحمه الله اوقاضي ابوالطيب رحمه الله اقل طهر د پنځلسو ورځوكيدوباندې اجماع نقل كړې ده. ليكن علامه نووي رحمه الله فرمائي چه د اجماع قول صحيح نه دې ځكه چه دامام احمدبن حنبل رحمه الله په دې كښې اختلاف مشهوردې اوبيا دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما په نيزهم اقل طهر يوساعت دې.([3]) حضرت شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرمائي چه ددې رومبې توجيه طرف ته د ابن عباس رضي الله عنهما د اثر الفاظ "ولوساعة" سره اشاره كيږي.([4])

دويمه توجيه داده چه په دې ترجمة الباب سره دامام بخاري رحمه الله مقصد دمسئله استظهار په حواله سره په مالكيه باندې ردكول دي. مسئله د استظهار دمالكيه په نيز يوه مشهوره مسئله ده. دكوم تفصيل چه دادې د مالكيه په نيز دعادت اعتبارنشته بلكه دتمييز بالون اعتباردې. اوس كه يوه ښځه داسې وي چه د رنګونو په ذريعه فرق نه شي كولې نودهغې دپاره حكم دادې چه دغه ښځه به دمعتاد ايام نه پس درې ورځې انتظاركوي (په دې شرط چه د وينې بنديدل پنځلسوورځو نه زيات نه شي) كه په دريو ورځوكښې دننه وينه راغله نودا به د شاته وينې يوه حصه شميرلوسره په حيض كښې داخل ګڼړې اوكه چرې وينه د دريو ورځونه پس راغله نوبيا به هغه دغه وخت مستحاضه ګڼړلې شي.

دامام مالك رحمه الله نه علاوه دباقي ائمه ثلاثه په نيزدمسئله استظهار هيڅ اعتبار نشته اودائمه ثلاثه مذهب داحاديث مرفوع نه ثابت دې. خومسئله داستظهار په احاديث مرفوعه سره ثابته نه ده بلكه ددې د ثبوت دپاره صرف يو اثر دې اوهغه هم ضعيف دې.([5]) چنانچه ابن رشد مالكي رحمه الله فرمائي:

---

[1]) الكنزالمتواري:۳۰۲/۳الأبواب والتراجم:۶۷

[2]) شرح الكرماني: ۲۰۵/۳عمدة القاري:۴۶۶/۳ الكنزالمتواري: ۳۰۳/۳-۳۰۲الأبواب والتراجم: ۶۷

[3]) المجموع شرح المهذب: ۴۰۵/۲ عمدة القاري:۴۶۶/۳ الكنزالمتواري: ۳۰۳/۳-۳۰۲الأبواب والتراجم: ۶۷

[4]) الكنزالمتواري: ۳۰۳/۳الأبواب والتراجم: ۶۷

[5]) حواله بالا.

«وأما الاستظهار الذي قال به مالك بثلاثة أيام، فهو شيء انفرد به مالك وأصحابه وخالفهم في ذلك جمهور فقهاء الأمصار، ما عدا الأوزاعي، إذ لم يكن لذلك ذكر في الأحاديث الثابتة وقد روي في ذلك أثر ضعيف»[1]
شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی چه ددې دویمې توجیه طرف ته د ترجمة الباب الفاظ «إذا رأت الطهر» سره اشاره ملاویږی د کوم مطلب چه دادې د طهر لیدلونه پس به نورد څه ځیز انتظارنه کوی بلکه «داثر نه ثابتیږی چه» غسل به کوی او مونځ به کوی.[2]
دریمه توجیه داده چه دامام بخاری رحمه الله په هغه حضراتو باندې ردکول دی چه مستحاضه سره جماع کولو ته ممنوع وائی او ددې توجیه طرفته دابن عباس رضي الله عنهما داثر الفاظ «يأتيها زوجها» سره اشاره ملاویږی[3]
مستحاضه سره د جماع کولوحکم: دا مسئله هم یوه مشهوره اختلافی مسئله ده. ابن رشد رحمه الله فرمائی په دې مسئله کښې درې اقوال دی. ① بعض حضرات مستحاضه سره جماع کول جائز ګرځوی او هم دا دمشهور فقهاؤ مذهب دې. اوحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه علاوه د تابعینو د یولونی جماعت نه هم د جواز قول نقل دې.
② بعض حضرات ئې مطلقاً منع کوی او دعدم جوازدا قول دحضرت عائشه رضي الله عنها نه نقل دې او ابراهیم نخعی رحمه الله او امام حکم رحمه الله هم ددې قائل دی.
③ ددریم جماعت مذهب دې چه مستحاضه سره جماع کول خو جائزنه دی لیکن که استحاضه اوږده شی «اوداخاوند په فتنه کښې داخته کیدو خطره وی» نوبیا جائز ده.[4]
امام بیهقی رحمه الله فرمائی چه د حضرت عائشه رضي الله عنها نه د عدم جواز قول صحیح نه دې بلکه په حقیقت کښې داد امام شعبی رحمه الله قول دې کوم چه بعض راویانو دحضرت عائشه رضي الله عنها دحدیث لاندې داخل کړې. چنانچه علامه نووی رحمه الله فرمائی: «ذكر البيهقي وغيره: أن نقل المنع عن عائشة رضي الله عنها ليس بصحيح عنها، بل هو قول الشعبي، أدرجه بعض الرواة في حديثها»[5] یعنی امام بیهقی رحمه الله وغیره ذکرکړی دی چه دعدم جواز دقول نسبت دحضرت عائشه طرف ته صحیح نه دې، بلکه دا دامام شعبی رحمه الله قول دې کوم چه بعض روات دحضرت عائشه رضي الله عنها په حدیث کښې درج کړې دې.
علامه عینی رحمه الله فرمائی چه مستحاضه سره جماع کول چه وینه جاری وی جائز ده. هم دغه د جمهور علماؤ مذهب دې او ابن المنذر رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنهما، تابعین یو لونی جماعت او امام اوزاعی، امام ثوری، امام مالك، امام اسحاق، امام ابوحنیفه او امام شافعی رحمه الله نه هم دغه قول حکایت کړې دې اودلیل د سنن ابی داؤد روایت کوم چه جید سندسره نقل دې: «أن حمنة كانت مستحاضة وكان زوجها يأتيها» یعنی حضرت حمنه رضي الله عنها مستحاضه وه اودهغې خاوند به په دې حالت کښې «هم» جماع کوله.
لیکن حضرت عائشه رضي الله عنها دعدم جواز قائل ده هغه فرمائی «لا يأتيها» اوهم دغه قول دامام نخعی، امام حکم، امام زهری، امام شعبی رحمهم الله اختیارکړې دې. ابن سیرین رحمه الله مستحاضه سره جماع کولو ته مکروه وئیلی دی. امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دعدم جواز قائل دې مګر دوو شرطونو سره، اول

---

[1]) بداية المجتهد: ۵۱/۱ مطبعة مصطفى البابي الحلبي وأولاده، مصر. موقع مكتبة المدينة الرقمية.
[2]) الأبواب والتراجم: ۶۷ الكنز المتواري: ۳۰۳/۳.
[3]) الكنز المتواري: ۳۰۳/۳ الأبواب والتراجم: ۶۷
[4]) بداية المجتهد: ۶۳/۱ المجموع شرح المهذب: ۲/ ۴۰۰-۳۹۹.
[5]) المجموع شرح المهذب: ۴۰۰/۲.

شرط دادې چه استحاضه اوږده نه وی اودویم شرط دا چه دخاوند په فتنه کښې اخته کیدو خطره نه وی ګنی جماع کولې شی.(١) البته امام موفق رحمه الله داامام احمدبن حنبل رحمه الله نه مطلقاً د اباحت او جواز روایت نقل کړې دې. (٢)

شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی زما په نیز د دې دریو احتمالاتو اوتوجیهاتو نه آخری توجیه ډیره بهتردې اوددې وجه دا ده امام په ترجمة الباب کښې هیڅ یوحکم نه دی ذکر کړی [illegible] نی صرف "إذا" سره ذکرکړو اوبیانی د دې په جواب کښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما اثر پیش کړو او بیانی ددغه اثر د تائیدډپاره "الصلاة أعظم" اوفرمائیل. لکه چه امام بخاری رحمه الله دمستحاضه ډپاره دمونځ کولوجواز اخستل دمستحاضه سره د جماع کولو جواز ثابتول غواړی. چه کله دمونځ په شان د عظیم څیز مستحاضه ته اجازت دې نوکوم چه ددې نه کمتردې یعنی جماع کول نوهغه خو به په طریق اولی جائز وی. اوهم دغه وجه ده چه د ابن عباس رضي الله عنهما د اثر نه پس دحضرت عائشه رضي الله عنها روایت پیش کړو په کوم کښې چه د فاطمه رضي الله عنها قصه ذکرده او په دې کښې هغې ته د مونځ کولو حکم ورکړې شوې دې. اود امام بخاری رحمه الله داصول تراجم په حواله دا معروف اومشهور دی چه هغه بعض وخت تراجم د اولیت په طریقه باندې ثابتول کوی. (٣)

د شیخ الحدیث حضرت زکریا رحمه الله بیان کړې شوې یوبله توجیه: شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه یوه بل توجیه هم ممکن ده اوهغه دا چه امام بخاری رحمه الله د یوې مشهورې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره کول غواړی کومه چه طهر متخلل سره متعلق ده. امام بیهقی رحمه الله د ابن عباس رضي الله عنهما په دغه پورته ذکرشوی اثرباندې: «باب المرأة تحيض يوماً وتطهر يوماً» ترجمه او عنوان قائم کړې دې. ددې په شرح کښې ابن الترکمانی رحمه الله فرمائی د اصح قول مطابق داامام شافعی رحمه الله په دې مسئله کښې مذهب دادې که چرې وینه په یوځو ورځو یا ددې نه په کمه موده کښې بنده شی نو ټول په ټوله به حیض شمیرلې شی. (٤)علامه نووی رحمه الله داامام شافعی رحمه الله نه په دې مسئله کښې دوه اقوال نقل کړی دی یوقول خو هم دغه دې کوم چه د ابن الترکمانی رحمه الله په حواله سره ذکرشو او دویم قول دادې چه په کومو ورځوکښې حیض راغلو هغه به په حیض کښې شمیرلې شی او په کومو ورځوکښې چه پاکه پاتې شوه هغه به طهر شمیرلې کیږی لیکن اکثر اصحاب د ړومبی روایت تصحیح کړې ده اوهم هغه د امام شافعی رحمه الله سره منصوص دی.

ددې دواړو اقوالونه ړومبی قول قول السحب سره تعبیرکړې شوې دې او دویم قول قول التلفیق سره تعبیرکړې شوې دې. امام نووی رحمه الله فرمائی چه قول التلفیق امام مالك رحمه الله اوامام احمد رحمه الله اختیارکړې دې او قول سحب امام ابوحنیفه رحمه الله او امام شافعی رحمه الله اختیارکړې دې.(٥)

ابن قدامه رحمه الله د تلفیق په قول باندې د ابن عباس رضي الله عنهما د اثر (مذکورالباب) نه استدلال کړې دې. د شوافع او احناف دلیل دادې چه وینه هروخت جاری نه وی بلکه کله جاری وی اوکه منقطع وی. په دې

---

(١) عمدة القاری: ٤٦٦/٣المجموع شرح المهذب: ٤٠٠/٢-٣٩٩.

(٢) المغنی لابن قدامة: ٣٨٧/١.

(٣) الکنزالمتواری: ٣٠٤/٣-٣٠٣الأبواب والتراجم:٦٧.

(٤) الکنزالمتواري: ٣٠٤/٣الأبواب والتراجم:٦٧ السنن الکبری وفی ذیله الجوهر النقی: ٣٤٠/١.

(٥) المجموع شرح المهذب: ٤١٥/٢، ٤١٧، ٤١٨ مکتبة الإرشاد الأبواب والتراجم: ٦٧ الکنزالمتواری: ٣٠٤/٣.

وجه داونيل چه په كومو ورځو كښې وينه راغله هغه د حيض ورځې او په كومو ورځو كښې چه وينه رانغله هغه د طهر ورځې دي، صحيح نه دي. [1] او په ظاهره دامام بخاري رحمه الله خيال هم په دې مسئله كښې د تلفيق والاقول طرف ته معلوميږي په كوم چه د ابن عباس رضي الله عنهما د اثر نه علاوه د حديث الباب نه هم استدلال واضح دې ځكه چه اقبال دم او ادبار دم دواړه هرحال ته شامل دی كه د اقبال دم په صورت كښې دم قليل وي ، حائضه مونځ نه شي كولې اوكه دادبار دم په صورت كښې انقطاع دم قليل وي يا كثير غسل به كوي او مونځ به كوي. [2]

دعلامه رشيداحمد گنگوهي رحمه الله رائې: علامه رشيداحمد گنگوهي رحمه الله فرمائي چه د ټولونه بهتر توجيه داده «المستحاضة إذا طهرت» نه مراد دادې چه كله دحيض موده تيره شي نوبيا ښځه د دغه مودې تيريدونه پس به نور د څه څيز انتظار نه كوي بلكه غسل به كوي اومونځ به كوي. كه هر وخت په ورځ كښې يا په شپه كښې هغه موده پوره شوې وي يا كه دورځې په آخري ساعت كښې نوده پوره شوې وي نوبيابه هم هغه د بل څه څيز انتظارنه كوي. ليكن كه ظاهري مطلب مراد واخستې شي چه په ايام حيض كښې كله هم اوكوم وخت هم هغه پاكه شي يعني وينه بنده شي هغه به غسل كوي اومونځ به كوي. نودا مفهوم دابن عباس رضي الله عنهما د شان عالي نه ډير نه لرې دې چه هغه به په ايام حيض كښې د لږ ساعت دپاره وينه بنديدو باندې دغه ښځې ته د مونځ كولو حكم وركړې. علامه رشيد احمد گنگوهي رحمه الله فرمائي چه د ايام حيض خبره ځكه اوكړې شوه ځكه چه په ايام استحاضه كښې د يوساعت دپاره د وينې په اودريدو غسل كول او بيامونځ كولو حكم وركول نه صرف بعيد دي بلكه ابعددي. ځكه چه ايام استحاضه كښې خو مونځ په طهر او انقطاع دم باندې موقوف نه دې بلكه په ايام استحاضه كښې خو سره ددې چه وينه جاري وي نوبيا هم نه د مونځ نه منع والې شته اونه د روژې نه. [3]

قَالَ: ابْنُ عَبَّاسٍ: تَغْتَسِلُ وَتُصَلِّي وَلَوْسَاعَةً، وَيَأْتِيهَا زَوْجُهَا إِذَا صَلَّتْ، اَلصَّلَاةُ أَعْظَمُ.

يعني ابن عباس رضي الله عنهما فرمائي چه غسل دې كوي اومونځ دې كوي سره ددې چه دا پاكوالې د يوساعت دپاره وي اوكله چه هغه مونځ كولې شي نود هغې خاوند په درجه اولى هغې له راتلې شي.

د تعليق مقصد: د پورته ذكرشوي تعليق نه دامام بخاري رحمه الله مقصد هم هغه دې اومرادني هم هغه دې دكوم تفصيل سره چه د ترجمة الباب مقصد د عنوان لاندې بيان كړې شوې دې.

تخريج: دا تعليق محدث ابوبكر اب ابى شيبه رحمه الله خپل مصنف كښې «إسماعيل بن علية عن خالد عن أنس بن سيرين» په طريق سره د ابن عباس رضي الله عنهما نه موصولاً روايت كړې دې. د روايت الفاظ دادي: «عن أن بن سيرين قال: استحيضت امرأة من آل أنس، فأمروني، فسألت ابن عباس؟ فقال: أما مارأت الدم البحراني، فلاتصلي، وإذارأت الطهر ولوساعة من النهار، فلتغتسل ولتصلي»

يعني انس بن سيرين رحمه الله فرمائي چه د آل انس يوې ښځې ته استحاضه اوشوه، نوهغې ماته ددې مسئله د حكم معلومولودپاره اووئيل، چنانچه ما د ابن عباس رضي الله عنهما نه دمسئلې تپوس اوكړو. نوهغوى اوفرمائيل: تركومې چه هغه د پوخ رنگ وينه اووينى نومونځ دې نه كوي اوكله چه طهر اووينى سره ددې چه د ورځې د يوساعت دپاره وي نوغسل دې كوي اومونځ دې اوكړي.

---

[1]) المغنى لابن قدامة: ١/٣٩٩الأبواب والتراجم ص: ٦٧الكنز المتوارى: ٣/٣٠٤.

[2]) الكنز المتوارى: ٣/٣٠٤الأبواب والتراجم:٦٧

[3]) لامع الدرارى: ٢/٢٨٨-٢٨٦الكنز المتوارى: ٣/٣٠٦-٣٠٥.

دتعليق شرح

قوله:: ويأتيها زوجها: دا د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل شوې دويم اثر دې اودا محدث عبدالرزاق رحمه الله په خپل سندسره دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه موصولاً نقل کړې دې. روايت دادې: «**عبدالرزاق عن ابن المبارك عن الأجلح عن عكرمة عن ابن عباس قال: لا بأس أن يجامعها زوجها**» يعنى ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه په دې خبره کښې هيڅ حرج نشته چه مستحاضه سره خاوند جماع اوکړى.

مجوزين جماع (مع المستحاضه) فرمائى چه دم استحاضه د دم حيض په شان "أذى" (تكليف) نه دې لکه څنګه چه الله تعالى حيض د وصف "أذى" سره متصف کړې دې اونه دا د روژې او مونځ نه مانع دې نوبيا د وطى اوجماع نه هم مانع نه دې.(١)

قوله:: إذا صلت: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ددې جملې تعلق «**ويأتيها زوجها**» سره نه دې بلکه دا يوه خان له اومستقل جمله ده اوددې په جواب کښې دوه قوله دى: رومبى قول د کوفيين د مذهب په اعتبار سره دې اوهغه دادې چه د "**إذا صلت**" جواب شاته جمله يعنى «**تغتسل وتصلى**» ده اودکوفيانود دې مذهب په اعتبار سره به تقديرى عبارت داسې شى: «**المستحاضة إذا صلت، يعنى: إذا أرادت الصلاة تغتسل وتصلى**» اودويم قول د بصريين دمذهب په اعتبارسره دې اوهغه دادې چه ددې جواب محذوف دې دکوم چه تقديرى عبارت داسې دې: «**إذا صلت تغتسل وتصلى**».(٢)

قوله:: الصلاة أعظم: دا د مبتدا او خبر ملاويدوسره جوړه شوې جمله ده چه د يومقدر سوال جواب معلوميږى. سوال دادې چه مستحاضه سره دهغې خاوند جماع کولې شى؟ نوجواب ورکړې شو "**الصلاة أعظم**" يعنى مونځ د جماع نه لوئى اوعظيم تر دې اوچه کله دمستحاضه دپاره د مانځه اجازت دې نود جماع اجازت به په طريقه اولى وى.(٣)

مستحاضه سره د جماع جواز د لزوم په طريقه: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه "**الصلاة أعظم**" په ظاهره دا بحث د امام بخارى رحمه الله د طرف نه دې اومقصدئى جماع دلزوم په ذريعه ثابتول دى چه کله مونځ د استحاضه دپاره اداکول جائز دى نولازماً به جماع کول هم جائز وى. ځکه چه دمونځ معامله دجماع دمعامله نه لويه ده. او هم په دې وجه امام بخارى رحمه الله دې پسې فوراً حديث عائشه رضي الله عنها پيش کړو په کوم کښې چه فاطمه بنت جيش رضي الله عنها (چه مستحاضه وه) ته د مونځ کولوحکم ورکړې شوې دې.(٤) البته د بعض شراح حضراتووينا ده چه "**الصلاة أعظم**" هم د ابن عباس رضي الله عنهما دتيرشوى کلام حصه ده اوداد ابن ابى شيبه رحمه الله د تخريج طرف ته منسوب کړې شوې ده ليکن په مصنف ابن ابى شيبه کښې د ابن عباس رضي الله عنهما په حواله سره ددې خبرې تذکره موجودنه ده.(٥) او البته په مصنف عبدالرزاق

---

١) التوضيح: ١٤١/٥عمدة القارى: ٤٦٦/٣شرح الكرمانى: ٢٠٥/٣إرشادالسارى: ٣٦٣/١شرح ابن بطال: ٤٦١/١.

٢) عمدة القارى: ٤٦٦/٣.

٣) عمدة القارى: ٤٦٦/٣.

٤) فتح البارى: ٤٢٩/١.

٥) حواله بالا

كښې د سعيدبن جبير رحمه الله نه يورِوايت نقل دې په کوم کښې چه ددې مسئلې ذکردې اوهغه روايت دادې «عبدالرزاق عن الثوري عن سالم الأفطس عن سعيد بن جبير أنه سأله عن المستحاضة، أتجامع؟ الصلاة أعظم من الجماع» (١)

دمذکوره اثر ترجمة الباب سره مناسبت: دابن عباس رضي الله عنهما ددې اثر ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې چه ترجمة الباب کښې سوال ذکرکړې شوې دې چه کله مستحاضه طهر اووينى نوڅه به کوى او په دې اثرکښې د سوال جواب ورکړې شوې دې چه غسل دې کوى اومونځ دې کوى. (٢)

الحديث الأول

[٣٢٣]- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ زُهَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَقْبَلَتِ الحَيْضَةُ، فَدَعِي الصَّلاَةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ، فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي» (٣)- [ر ٢٢٦]

ترجمه: دحضرت عائشه رضي الله عنها نه روايت دې چه نبى كريم ﷺ ارشاد فرمائيلې دې چه کله دحيض ورځې راشى نومونځ پريږدئى اوکله چه د حيض ورځې تيرې شى نود ځان نه وينه پاکه کړئى اومونځ کوئى.

تراجم رجال

أحمدبن يونس: دا احمدبن عبدالله بن يونس بن عبدالله بن قيس تميمى يربوعى کوفى رحمه الله دې. ابوعبدالله ددوى کنيت دې د دوى د پلار نوم عبدالله دې ليکن دنيکه طرف ته په نسبت سره يعنى احمدبن يونس سره مشهوردې. ددوى حالات كتاب الإيمان باب من قال أن الإيمان هو العمل لاندې تيرشوى دى. (٤)

زهير: دا زهير بن معاويه بن حديج (بضم الحاء المهملة والفتح الدال المهملة وبالجيم) بن الرحيل (بضم الراء المهملة وفتح الحاء المهملة) بن زهير بن خيثمه جعفى کوفى رحمه الله دې. ددوى کنيت ابوخيثمه دې. ددوى حالات كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان لاندې تيرشوى دى. (٥)

هشام: داهشام بن عروة بن الزبير بن قرشى مدنى اسدى رحمه الله دې. دده کنيت ابوالمنذر دې. او بعض حضراتو ددوى کنيت ابوعبدالله ذکرکړې دې. د دوى مختصر حالات بدء الوحى دويم حديث لاندې (١) اوتفصيلى حالات كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه لاندې تيرشوى دى. (٢)

---

١) مصنف عبدالرزاق كتاب الحيض باب المستحاضة هل يصيبها زوجها... الخ: ٣١٠/١رقم الحديث: ١١٨٧ فتح الباري: ٤٢٩/١.

٢) التوضيح: ١٤١/٥وفتح الباري: ٤٢٩/١ وعمدة القاري: ٣/٤٦٦وهوالمفهوم مماذكرت تحت غرض الإمام البخاري من ترجمة الباب ملخصاً من شروح البخاري.

٣) مرتخريجه فى نفس الكتاب، في باب الاستحاضة.

٤) كشف الباري: ١٥٩/٢.

٥) كشف الباري: ٣٦٧/٢.

عائشة: دا ام المؤمنين سيده عائشه بنت ابى بكر الصديق رضي الله عنهما ده. د دوى حالات بدء الوحى دويم حديث لاندې تيرشوى دى. (٣)

شرح حديث

دا حديث د حضرت فاطمه بنت ابى جيش رضي الله عنها دهغه اوږد حديث اختصاردې په كوم كښې چه د مستحاضه دپاره امر صلاة يعنى دمونځ كولو د حكم تصريح ده.(٤) داحديث دباب استحاضه لاندې تيرشوې دې اوددې ټول مباحث هم ماقبل كښې تيرشوى دى.

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه په ترجمة الباب كښې ذكر كلمه "إذا" يا خو ظرف دې اويا بيا شرط دې. كه چرې ظرف وى نوددې دپاره بيا دعامل ضرورت دې اوكه چرته شرط وى نو بيا د جزاء ضرورت دې. او دلته نه عامل موجود دې اونه جزا موجود ده. نوبيا په حديث باندې ترجمة الباب سره څنګه دلالت ممكن دې؟ بيائى هم پخپله جواب وركولوسره اوفرمائيل چه "إذا" د ظرفيت په معنى كښې دې اومطلب دادې چه دا باب د مستحاضه دحكم په بيان كښې دې كوم وخت چه هغه طهر اووينى او په حديث كښې دداسې صورت حكم ذكر شوې دې چه څنګه حيض ختم شى اوطهر اووينى نو په دې باندې مونځ كول واجب كيږى. (٥)

٢٩ - باب: اَلصَّلَاةِ عَلَى النُّفَسَاءِ وَسُنَّتِهَا.

ماقبل سره ربط: علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د دې باب سابقه باب سره هيڅ مناسبت نشته دې بلكه امام بخارى رحمه الله داباب په كتاب الحيض كښې بغيرد څه مناسبت نه ذكر كړې دې. د دې باب مناسبت په حقيقت كښې كتاب الجنائز سره دې. (٦)

د ترجمة الباب مقصد: شراح حضراتو ليكلى دى چه ددې ترجمة الباب نه دامام بخارى رحمه الله مقصد دوه خبرې خودل دى. يوه خبره داده چه كه چرته د يوې ښځې انتقال د نفاس په حالت كښې اوشى نوبيا به هم دهغې د جنازې مونځ كولې شى او بله خبره په هغې باندې د جنازې كولو طريقه خودلې ده. دلته حديث الباب سره ددې چه دترجمة الباب مطابق دې مګر سوال دادې چه په كتاب الحيض كښې د جنازې دمونځ وغيره بيان څه موقع ده؟

دعلامه عينى رحمه الله رائې: چنانچه علامه عينى رحمه الله خو په دې باره كښې دا فيصله كړې ده چه دا ترجمة الباب بې محل راوړلې شوې دې. اوددې صحيح موقع كتاب الجنائز وه. او دويمه خبره دا ده چه ددې باب سابقه باب سره هم څه مناسبت نشته دې. حالانكه په ابواب كښې د خپل مينځمى مناسبت تعلق مطلوب وى.(٧)

---

١) كشف البارى: ٢٩١/١.
٢) كشف البارى: ٤٣٢/٢.
٣) كشف البارى: ٢٩١/١.
٤) عمدة القارى: ٤٦٧/٣فتح البارى:٤٢٩/١إرشاد السارى: ٣٦٤/١.
٥) شرح الكرمانى: ٢٠٦/٣-٢٠٥عمدة القارى: ٤٦٧/٣.
٦) عمدة القارى:٤٦٧/٣.
٧) عمدة القارى: ٤٦٧/٣الكنز المتوارى: ٣٠٨/٣.

دعلامه ابن بطال رحمه الله رائې: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائي چه د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چونکه د نفاس والا ښځه مونځ وغيره نه شي کولې په دې وجه عين ممکن دی چه د چادا خيال راشي چه بيا خو به ددې جنازه هم کوې شي. نوامام بخاری رحمه الله ددې خيال د لرې کولودپاره په دې ترجمة لباب اوحديث باب کښې دا اوخودل چه په دې مسئله کښې د نفاس والا ښځې حکم دنورو پاکو ښځو په شان دې چه د ټولو طهارت عين اوذات سره متصف دې يعني د ذات په اعتبارسره د نفاس والا ښځه هم دپاکو ښځو په شان ده او نجاست خو صرف عارضي او حکمي دې. په دې وجه حضورپاك د نفاس په حالت کښې د وفات شوې ښځې جنازه اوکړه.
بل په دې سره ددې خبرې هم رد اوشو مؤمن سره ددې چه په ذاتي اعتبار سره پاك وی مگر هر بنيادم د مرگ راتلو سره ناپاك شي ځکه چه که چرې داسې خبره وې نو حضورپاك به دنفاس والا ښځې جنازه څنګه کوله؟ نجاست دم خود اول نه وو بيا دې سره د مرگ نجاست هم جمع شو اومرگ نجاست دم نور هم مستقر اوپوخ کړو. نوچه کله حضورپاك د داسې مړې جنازه کړې ده اوداسې ئې دهغې د طاهرکيدو حکم اولګولو نودداسې مړې جنازه چاسره چه نور څه نجاست دم وغيره نهوی په درجه اولی جائز شوه او په هغه باندې به په طريقه اولی د طاهر کيدو حکم لګولې شي. (١)

دعلامه رشيداحمدګنګوهی رحمه الله رائې: علامه رشيداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائي چه دامام بخاری رحمه الله مقصد دا وهم لرې کول دی چونکه د نفاس والا ښځه نجس وی (ځکه چه شريعت په دې باندې حکم لګولې دې چه نه به هغه مونځ کوی نه به هغه روژې نيسی اونه هغه جمات ته داخليدې شي اود جنازې دمونځ شرائطوکښې دی چه مړې دې پاك وی) په دې وجه به دهغې جنازه نه شي کولې. امام بخاری رحمه الله دا وهم رد کړو اووئې فرمائيل چه دداسې ښځې به هم جنازه کولې شي ځکه چه دحضورپاك نه په داسې ښځه باندې جنازه کول ثابت دی. (٢)

د ابن منير رحمه الله د ابن بطال رحمه الله په توجيه باندې نقد: دعلامه ابن بطال رحمه الله په دې توجيه باندې نقد کولوسره ابن منير رحمه الله وائي چه دا توجيه د امام بخاری رحمه الله مقصد سره تعلق نه لری بلکه دامام بخاری رحمه الله مقصد په دې ترجمة الباب سره دادې چه په حديث کښې راغلې دی چه د نفاس په حالت کښې مره کيدونکې ښځه شهيده وی نو عين ممکن دی چه د چا دګمان پيداشي چه بيا خو به ددې هم د شهيدپه شان جنازه نه شي کولې. نوامام بخاری رحمه الله دا وهم اوګمان رد کولوسره په دې باندې تنبيه اوکړه چه سره ددې چه د نفاس په حالت کښې مره کيدونکې ښځه د شهداء نه ده مګر د دې باوجود به په داسې ښځه باندې جنازه کولې شي. ځکه چه د رسول الله ﷺ نه د نفاس په حالت کښې په مره شوې ښځه باندې جنازه کول ثابت دی. (٣)

د ابن رشيد رحمه الله د ابن منير رحمه الله په توجيه باندې نقد: ليکن دابن منير رحمه الله په ذکرکړې شوی توجيه باندې ابن رشيد رحمه الله نقد کړې دې اوهغه دادې چه دابن منير رحمه الله ذکر کړې شوې توجيه هم د ابن بطال رحمه الله د توجيه په شان د ابواب الحيض سره مناسبت نه لری بلکه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه هغه د مونځ ذکرکولو سره د مونځ د لوازماتو نه يو لازم ثابتول غواړی اوهغه لازم دادې چه مونځ ددې خبرې تقاضا کوی چه په مانځه کښې مخې ته کيخودې شوې يا موجود څيز هم پاك وی چنانچه

---

(١) شرح ابن بطال: ١/٤٦٢-٤٦١عمدة القاری: ٣/٤٦٧فتح الباری: ١/٤٣٠الکنزالمتواری: ٣/٣٠٨.
(٢) لامع الدراری: ٢/٢٩٠-٢٨٩.
(٣) فتح الباری: ١/٤٣٠عمدة القاری: ٣/٤٦٧ الکنز المتواری: ٣/٣٠٨الأبواب والتراجم: ٦٧

حضورپاك په دغه ښخه باندې اودهغې طرف ته چه كله مونځ اوكړو نو په دې سره ددې مړې (د نفاس په حالت كښې مړه كيدونكې ښځه) طاهر لعينها كيدل لازم راغله اوبيا د امام بخارى رحمه الله د ميمونه رضي الله عنها حديث په دې باره كښې ذكركول (لكه څنګه چه داصيلي په روايت كښې دى) هم ددې خبرې دليل دې چه دامام بخارى رحمه الله مقصد يولازم صلاة ذكركول دى. (1)

د علامه عينى رحمه الله په دغه پوره ټه ټولو توجيهاتو باندې نقد: علامه عينى رحمه الله دغه ټول توجيهات غير صحيح ګرځولى دى. چنانچه د ابن بطال رحمه الله په توجيه باندې نقل كولوسره فرمائى چه داخبره په خپل ځائى باندې مسلم ده چه ذات او د بدن په طاهركيدو كښې دنفاس والا ښځه هم د نورو پاكو ښځو په شان ده ځكه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم په داسې ښځه باندې مونځ كړې دې. ليكن مسئله داده چه ددې مقصد ابوالحيض سره څه مناسبت نشته دې. (2)

د ابن منير رحمه الله په توجيه باندې نقد كولوسره اوفرمائيل چه دا توجيه د ابن بطال رحمه الله د پيش كړې شوې توجيه نه هم ډيره بعيده ده. ځكه چه كه په مذكوره ګمان باندې چرته دتنبيه ضرورت هم پيښ شى نو په باب الشهيد كښې به راخى دلته په باب الحيض كښې ددې دذكركولو څه موقع نه ده. (3)

اود ابن رشيد رحمه الله توجيه ئى د ټولو نه زياته بعيد توجيه اوګرځوله ځكه چه په دې توجيه كښې د يوڅو غيرمناسب امورو ارتكاب شوې دې. رومبى امر دادې چه ابن رشيد رحمه الله مستقبل فى الصلاة يعنى په مانځه كښې مخې ته د موجود څيز طاهر كيدل شرط ګرځولې دې. ليكن سوال دادې چه آيا دا فرض دى يا واجب دى يا سنت دى اويا بيا مستحب دى؟ اودويم نامناسب كار دادې چه بغيرد ضرورت نه ئى لازم مراد اخستې دې يعنى دمونځ ذكركولوسره ئى لازم الصلاة مراد اخستې دې. او دريم غيرمناسب امر داشوې چه د ملازمت دعوى ئى كړې يعنى د يوڅيز دپاره ئى د بل څيز د لازم اوملزوم دعوى كړې ده كومه چه صحيح نه ده. (4) لهذا ټول توجيهات بې محل دى اوحق خبره هم دغه ده چه دا باب كتاب الحيض كښې راوړل بې محل دى ددې اصل ځائى هم كتاب الجنائز دې. (5)

دشيخ الحديث زكريا رحمه الله رائې: شيخ الحديث زكريا رحمه الله فرملئى چه بيشكه د ابن رشيد رحمه الله توجيه بعيد ده ځكه چه په مانځه د يوڅيز طرف ته رخ كول اوتوجه كولوسره د هغه څيز پاك اوطاهركيدل لازم نه دى اوهم دغه شان دابن المنير رحمه الله توجيه اګرچه فى نفسه قابل د التفات ده مګر كتاب الحيض ددې محل نه دې. بلكه د هغې محل كتاب الجهاد يا كتاب الجنائز دې. كيدې شى چه هم په دې وجه امام بخارى رحمه الله دا ترجمة الباب په كتاب الجنائزكښې دوباره راواپس كړې دې ليكن ددې ټولو باوجود دعلامه عينى رحمه الله دا فرمائيل چه دا ترجمه بې محل راوړلې شوې ده د امام بخارى رحمه الله د جلالت شان خلاف دى. نو اوجه يعنى زياته مناسب توجيه هم دغه ده كومه چه علامه ابن بطال رحمه الله اوعلامه رشيداحمد ګنګوهى رحمه الله بيان كړې ده. البته په دې باندې دتكرار ترجمه اشكال كيدې شى مګر ددې جواب دادې چه دلته په كتاب الحيض كښې د مذكوره ترجمه ذكركولو مقصدنفاس په حالت كښې په مړه كيدونكې ښځه باندې د جنازې مونځ كول ثابتول دى. ځكه چه دا وهم كيدې شو

---

1) فتح البارى: ١/٤٣٠ عمدة القارى: ٣/٤٦٧ الكنز المتوارى: ٣/٣٠٨ الأبواب والتراجم: ٦٧

2) عمدة القارى: ٣/٤٦٧ الكنز المتوارى: ٣/٣٠٨ الأبواب والتراجم: ٦٧

3) عمدة القارى: ٣/٤٦٧ الكنز المتوارى: ٣/٣٠٨ الأبواب والتراجم: ٦٧

4) حواله بالا.

5) حواله بالا.

چه د نفاس والا ښځه په نجاست حکمیه کښې مبتلا وی په دې وجه به ددې د جنازې مونځ نه شی کولې. نوامام بخاری رحمه الله د حضورپاك ﷺ په عمل سره دا ثابت کړل چه هغه طاهرلعینها ده اونجاست حکمیه په مرګ سره ختم شوې دې. او په کتاب الجنائز کښې د جنازې مونځ کول ثابتولو مقصد هغه وهم لرې کول دی چه هغه خود شهداء نه ده لهذا ددې د جنازې مونځ به نه شی کولې ځکه چه د نفاس په حالت کښې مرګ شهادت حکمیه دې نوامام بخاری رحمه الله د حضورپاك ﷺ په عمل سره اوخودل سره ددې چه هغه شهید حکمی ده مګر د جنازې په حق کښې هغه د غیرشهداء په شان ده. (١)

د ترجمة الباب دویم جز: د ترجمة الباب په دویم جز کښې دنفاس والا ښځه باندې د جنازې دمونځ کولو مسنون طریقه بیان کړې شوې ده. شیخ الحدیث زکریا رحمه الله فرمائی چه په دې دویم جز او مسئله باندې د ړومبی جز اوړومبئی مسئلې په نسبت زیات اشکال کیږی. ځکه چه ددې موقع اومحل هم کتاب الجنائز دې او په کتاب الجنائز کښې امام بخاری رحمه الله ددې دپاره باب راوړلې دې: «باب أین یقوم من المرأة والرجل» اوهم دغه حدیث حضرت سمره رضی الله عنه ذکر کړې دې لهذا دلته په کتاب الحیض کښې ددې مسئلې ذکر محض تکرار هم دې او بې محل هم. البته ددې اعتراض نه خلاصیدل په دې جواب سره ممکن دی چه امام بخاری رحمه الله دلته په دې امر باندې تنبیه کړې ده چه د جنازې مونځ ورکولو وخت کښې د نفاس والا ښځو او نورو ښځو څه فرق نشته تولې برابر دی. اوچه کله په خپل ځائې کتاب الجنائز کښې دا باب راشی نوهلته به د ښځو او سړو د جنازې سره متعلق مسئله قیام هم بیانیږی کومه چه دائمه په مینځ کښې یوه اختلافی مسئله ده. (٢)

الحدیث الأول

[۳۲۵]- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي سُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شَبَابَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ: «أَنَّ امْرَأَةً مَاتَتْ فِي بَطْنٍ، فَصَلَّى عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ وَسَطَهَا» (٣) [۱۲۲٦، ۱۲۲۷]

ترجمه: حضرت سمره بن جندب رضی الله عنه نه روایت دې د یوې ښځې د خیټې د تکلیف د وجې نه د بچی پیدا په ایام کښې انتقال اوشو. حضورپاك ﷺ دهغې د جنازې مونځ اوکړو اود مانځه دپاره د مرې مینځ کښې اودریدو.

---

(١) الکنز المتواری: ۳۰۹/۳ الأبواب والتراجم: ٦٧ لامع الدراری: ۲۹۰/۲-۲۸۹.

(٢) الکنز المتواری: ۳۰۹/۳ الأبواب والتراجم: ٦٧ لامع الدراری: ۲۹۰/۲-۲۸۹.

(٣) قواله: سمرة بن جندب: الحدیث رواه البخاری فی الجنائز أیضاً فی باب الصلاة علی النفساء إذا ماتت فی نفاسها، رقم الحدیث: ۳۳۱ وفی باب أین یقوم من المرأة والرجل رقم الحدیث: ۱۳۳۲ ورواه الإمام مسلم فی الجنائز باب أین یقوم الإمام من المیت للصلاة علیه، رقم الحدیث: ۳۱۹۵ والترمذی فی أبواب الجنائز باب ماجاء أین یقوم الإمام من الرجل والمرأة رقم الحدیث: ۱۰۳۵ والنسائی فی الحیض باب الصلاة علی النفساء رقم الحدیث: ۳۹۳ وفی کتاب الجنائز باب الصلاة علی الجنائز قائماً، رقم الحدیث: ۱۹۷۸ وباب اجتماع جنائز الرجال والنساء رقم الحدیث: ۱۹۸۱ وابن ماجه فی کتاب الجنائز باب ماجاء فی أین یقوم الإمام إذا صلی علی الجنازة رقم الحدیث: ۱٤۹۳.

تراجم رجال

احمدبن ابي سريج: دا احمدبن الصباح النهشلي، ابوجعفر بن ابی سریج الرازی المقری رحمه الله دي. بعض حضراتو ددوی نسب داسې بیان کړې دې: احمدبن عمر بن ابی سریج. د ابوسریج نوم الصباح دې اوداد خزیمه بن حازم آزادکړې شوې غلام دې. اوبعض فرمائی چه دا د آل جریر بن حازم آزادکړې غلام دې. د هغوی شمیر په اهل بغداد کښې کیږي.[1]

هغوی د اسماعیل بن علیه، شبابه بن سوار، وکیع، مروان بن معاویه، یزیدبن هارون، یحیی بن سعید، مکی بن ابراهیم بلخی اوعبدالله بن الجهم رحمهم الله نه د حدیث روایت کړې او ددوی نه امام بخاری، امام ابوداود، امام نسائی، ابوالعباس احمدبن جعفر بن نصر الجمال الرازی، ابوالعلاء احمدبن صالح بن محمد، اسحاق بن احمدالفارسی، امام ابوزرعه او امام ابوحاتم رحمهم الله وغیره روایت کوی.[2]

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی **صدوق**.[3] امام نسائی رحمه الله فرمائی **ثقة**.[4] ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[5] یعقوب بن شیبه سدوسی رحمه الله فرمائی: «**ابن أبي سريج: هذا أحد أصحاب الحديث...وكان ثقة ثبتاً**»[6] خطیب بغدادی رحمه الله فرمائی چه احمدبن الصباح النهشلی رحمه الله دمشهورقراء نه وو. هغوی دامام علی بن حمزه الکسائی رحمه الله نه علم حاصل کړې. د بغداد علاقې مخرم اوسیدونکې وو. بیا مقام "ری" طرف ته منتقل شو او هلته د علم حدیث په نشر اواشاعت کښې مصروف شو او بیا هم هلته دهغوی انتقال هم اوشو[7] ابوعبدالرحمن رحمه الله فرمائی«**أحمد بن الصباح الرازي ثقة**»[8] ابن خلفون رحمه الله فرمائی«**كان ثقة**»[9] مسلمه بن قاسم رحمه الله فرمائی«**هوثقة**»[10] علامه مغلطائی رحمه الله فرمائی چه ابن خزیمه اوامام حاکم رحمهما الله دهغوی داحادیثو خپل صحیحین کښې تخریج کړې دې.[11]

ددوی انتقال د امام بخاری رحمه الله نه لږه موده پس شوې[12] علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ددوی انتقال ۲۴۰ هجری نه پس شوې.[1]

---

[1]) تهذيب الكمال: ۱/۳۵۶-۳۵۵تهذيب التهذيب: ۱/٤٤.

[2]) دتلامذه اومشائخ دَ پاره اوګورئی تهذيب الكمال: ۱/۳۵۶.

[3]) الجرح والتعديل: ۲/۱۶.

[4]) تهذيب الكمال: ۱/۳۵۷ تهذيب التهذيب: ۱/٤٤.

[5]) ۸/۳۵

[6]) تهذيب الكمال: ۱/۳۵۸تهذيب التهذيب: ۱/٤٤.

[7]) تاريخ بغداد: ۵/۳۳۵ رقم الحديث: ۲۱۶٤دار الغرب الإسلامي.

[8]) تاريخ بغداد: ۵/۳۳۵ رقم الحديث: ۲۱۶٤دار الغرب الإسلامي.

[9]) إكمال تهذيب الكمال: ۱/۶۲.

[10]) حواله بالا.

[11]) حواله بالا.

[12]) تهذيب التهذيب: ۱/٤٤ إكمال تهذيب الكمال: ۱/۶۲تاريخ بغداد: ۵/۳۳۵ رقم الحديث: ۲۱۶٤دار الغرب الإسلامي.

شبابه بن سوار: دا ابوعمرو شبابه بن سوار الفزاری المدائنی رحمه الله دي. دا اصلاً د خراسان اوسیدونکي وو بیا مدائن ته راغلو. هغوی په مدائن اوبغداد کښې درس حدیث ورکولو اوددوی اصل نوم مروان دي[1] ابن عدی رحمه الله فرمائي چه شبابه ئی لقب دي او اصل نوم ئی مروان دي مګر لقب چونکه په اصل نوم باندي غالب وو په دې وجه هغوی په خپل لقب شبابه باندي مشهورروو.[2]

هغوی د شعبه بن الحجاج، اسرائیل بن یونس بن ابی اسحاق السبیعی، حریز بن عثمان الرجي، خارجه بن مصعب خراساني، شعیب بن میمون، عاصم بن محمد العمری، عبدالله بن العلاء بن زبر، عمر بن میمون، مغیره بن مسلم السراج، نعیم بن حکیم مدائني، ورقاء بن عمر یشکری اویحیی بن اسماعیل بن سالم کوفی رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کوی.

اوددوی نه امام احمدبن حنبل، احمدبن سنان القطان، ابراهیم بن سعیدجوهری، ابراهیم بن یعقوب جوزجاني، احمد بن ابراهیم دورقي، احمدبن الحسن بن خراش، احمدبن ابی سریج رازی، احمدبن عبدالله بن صالح عجلي، احمد بن الفرات رازی، اسحاق بن راهویه، حسن بن محمد بن الصباح زعفراني، زکریا بن یحیی بن ایوب مدائني، عباس بن محمدالدوری، عبدالله بن روح مدائني، ابوبکر عبدالله بن محمد بن ابی شیبه، عبدالرحمن بن محمد بن سلام طرسوسي، عثمان بن محمدبن ابی شیبه، محمد بن عاصم اصبهاني، یحیی بن بشر بلخي، یحیی بن معین اویعقوب سدوسي رحمهم الله وغیره دحدیث روایت کوی.[4]

ابن معین رحمه الله فرمائي ثقة.[5] عثمان دارمی رحمه الله فرمائي چه ما دابن معین رحمه الله د شبابه عن شعبه باره تپوس اوکړو نوهغوی اوفرمائیل ثقة، بیا ما د شاذان باره تپوس اوکړو نوابن معین رحمه الله اوفرمائیل چه: «لابأس به» بیا ما دا سوال اوکړو چه په دواړو کښې ستاسو په نیز کوم یو زیات خوښ کړې شوې دې؟ نوونی فرمائیل: شبابة.[6] ابن جنید رحمه الله فرمائي چه ماد یحیی بن معین رحمه الله نه تپوس اوکړو چه تاسو تفسیر ورقاء د چانه لیکلې دې؟ هغوی اوفرمائیل ما د شبابه بن سوار اوعلی بن حفص نه لیکلې او دواړه ثقه دی.[7]

امام ابوحاتم رحمه الله فرمائي: «صدوق یکتب حدیثه ولا یحتج به»[8] امام علی المدینی رحمه الله فرمائي ثقة.[9] عثمان بن ابی شیبه رحمه الله فرمائي: «صدوق، حسن العقل، ثقة»[1] امام عجلی رحمه الله فرمائي: «کان یحفظ الحدیث»[2] البته دهغوی باره کښې مشهور دی چه دوی د عقیدهٔ ارجاء قائل وو چنانچه ابن سعد رحمه الله

---

[1]) سیرأعلام النبلاء: ۵۵۲/۱۱رقم الترجمة: ۱٦٤مؤسسة الرسالة.

[2]) تهذیب التهذیب: ۱٦۷/۲ تهذیب الکمال:۱۲/۳٤٤-۳٤۳تاریخ بغداد: ٤۰۱/۱ رقم الحدیث: ٤۷۹۲سیرأعلام النبلاء:۱۳/۹مؤسسة الرسالة.

[3]) الکامل فی ضعفاء الرجال: ۷۱/۵میزان الاعتدال:۲٦۰/۲.

[4]) دتلامذه اومشائخ دپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۳٤۵/۱۲ تهذیب التهذیب: ۱٤۸/۲ تاریخ بغداد: ٤۰۱/۱۰.

[5]) تهذیب الکمال: ۳٤٦/۱۲ تهذیب التهذیب: ۱٤۸/۲ الکامل فی ضعفاء الرجال: ۷۱/۵.

[6]) حواله بالا.

[7]) تهذیب الکمال: ۳٤٦/۱۲ تهذیب التهذیب: ۱٤۸/۲ تاریخ بغداد: ٤۰۵/۱۰.

[8]) الجرح والتعدیل: ۳۹۲/٤.

[9]) الجرح والتعدیل: ۳۹۲/٤هدی الساری: ۵۸۰.

سعد رحمه الله د هغوی د پاره تعریفی کلمات استعمالولو نه پس دا هم وئیلی دی چه دې دعقیدهٔ ارجاء قائل وو. هغه فرمائی: ((کان ثقة، صالح الأمر فی الحدیث وکان مرجئاً)) [3] امام عجلی رحمه الله فرمائی: ((کان یریٰ الارجاء)) [4]

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی ((ترکته، لم أکتب عنه للإرجاء)) یعنی ما د هغه د عقیدهٔ ارجاء د وجې نه دهغه نه دحدیث کتابت پریخودې وو. دامام احمد رحمه الله نه تپوس اوکړې شو چه د ابومعاویه باره کښې دې څه رائې ده هغه خو هم د عقیدهٔ ارجاء قائل دې؟ نوهغوی اوفرمائیل چه شبابه بن سواربه د خپلې عقیدې طرف ته دعوت هم ورکولو. [5]

ابن خراش رحمه الله فرمائی ((کان أحمد لا یرضاه وهوصدوق فی الحدیث)) [6] زکریا الساجی رحمه الله فرمائی ((شبابة بن سوار صدوق، یدعو إلی الإرجاء)) [7] خو بل طرف ته ائمه حدیث د دوی نه روایات اخستې هم دی اوددوی نه ئی دلیل هم نیولې دې. چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی: ((احتج به الجماعة)) [8] اوعلامه ذهبی رحمه الله فرمائی: ((یحتج به فی کتب الإسلام، ثقة)) [9] ابن عدی رحمه الله فرمائی چه درې روایات داسې دی دکوم په وجه چه په شبابه بن سوار باندې نکیراوکړې شو. په هغې کښې ړومبې حدیث دادې: ((روی شبابة بن سوار عن شعبة عن بکیر بن عطاء عن عبدالرحمن بن یعمر أن النبی صلی الله علیه وسلم نهیٰ عن الدباء والمزفت)) یعنی عبدالرحمن بن یعمر رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم د کدو د لوښی نه اود تارکولو ملاؤ شوی د لوښی نه منع فرمائیلې ده. (ځکه چه په دې لوښو کښې شراب جوړیدل).

په دې حدیث باندې اشکال دادې چه دې مسئله (حرمت دباء) په دغه پورتنی سندسره بغیرد شبابه بن سوار رحمه الله نه چاهم حدیث نه دې روایت کړې بلکه په دې سندسره صرف د حج باب کښې یو روایت دې. چنانچه دابن عدی رحمه الله شیخ فرمائی: ((ولا أعلم رواه عن شعبة فی الدباء غیر شبابة، وإنما رویٰ شعبة بهذا الإسناد عن بکیر بن عطاء عن عبدالرحمن بن یعمر فی ذکر الحج)) [10] یعنی ماته پته نه ده چه د حدیث د شبابه بن سوار نه علاوه بل چا هم د امام شعبه رحمه الله نه روایت کړې دې، بلکه په حقیقت کښې امام شعبه رحمه الله "عن بکیر بن عطاء عن عبدالرحمن بن یعمر" په سندسره صرف د حج په باب کښې یو حدیث روایت کړې دې.

ابن رجب رحمه الله شرح العلل کښې فرمائی: ((حدیث شبابةُ عن بکیر بن عطاء عن عبدالرحمن بن یعمر عن النبی صلی الله علیه وسلم أنه نهیٰ عن الدباء، والمزفت، فإن نهی النبی صلی الله علیه وسلم عن الانتباذ فی الدباء والمزفت صحیح

---

[1] تهذیب التهذیب:۱٤۸/۲ هدی الساری: ۵۸۰.

[2] تهذیب التهذیب:۱٤۸/۲.

[3] الطبقات الکبری لابن سعد، آخر البصریین: ۳۲۰/۷ تاریخ بغداد ٤۰٦/۱۰.

[4] معرفة الثقات للعجلی: ٤٤۷/۱.

[5] تهذیب التهذیب: ۱٤۸/۲ تهذیب الکمال: ۳٤٦/۱۲ سیر أعلام النبلاء:۵۱٤/۹ میزان الاعتدال:۲٦۰/۲.

[6] تهذیب الکمال: ۳٤٦/۱۲ تهذیب التهذیب: ۱٤۸/۲ تاریخ بغداد:٤۰۵/۱۰.

[7] تاریخ بغداد: ٤۰۵/۱۰.

[8] هدی الساری:۵۸۰.

[9] میزان الاعتدال: ۲/۲٦۱.

[10] الکامل فی ضعفاء الرجال:۵/۷۲-۷۱.

ثابت عنه، رواه عنه جماعة كثيرون من أصحابه، وأما رواية عبدالرحمن بن يعمر عنه، فغريبة جداً، ولا يعرف إلا بهذا الإسناد، فرد بها شبابة عن شعبة عن بكير بن عطاء عنه، وعند شعبة بهذا الإسناد عن عبدالرحمن بن يعمر عن النبي صلى الله عليه وسلم وأنه قال: "الحج عرفة" في حديث ذكره، فهذا المتن هو الذي يعرف بهذا الإسناد، وأما حديث النهي عن الدباء والمزفت، فهو بهذا الإسناد غريب جداً، وقد أنكره على شبابة جماعة من الأئمة، منهم الإمام أحمد والبخاري وأبوحاتم وابن عدي، وأما ابن المديني، فإنه سئل عنه، فقال: لا ينكر لمن سمع من سعبة..... يعني: حديثا كثيراً.... أن ينفرد بحديث غريب)).([1])

دابن رجب رحمه الله د كلام حاصل دادي چه دحضورپاك نه دكدو په لوښى كښې اوتاركول ملاؤشوى لوښى كښې د شرابو جوړولو ممانعت صحيح اوثابت دې. لكه چه داصحاب رسول ﷺ يولونى جماعت روايت كړې دې. ليكن دعبدالرحمن بن يعمر رضي الله عنه دحضورپاك نه دا حديث روايت كول ډير غريب دى كوم چه صرف ((شبابة عن شعبة عن بيكر عن عبدالرحمن بن يعمر عن النبي صلى الله عليه وسلم)) په سندسره معروف دې. يعنى شبابه بن سوار رحمه الله دې سند سره ددې په روايت كولوكښې منفرد دې. ځكه چه امام شعبه رحمه الله بكير عن عبدالرحمن بن يعمر په سندسره صرف حديث "الحج عرفة" روايت كړې دې. په دې سندسره صرف هم دغه يوحديث پيژندلې شى. په دې وجه د دباء اومزفت نه د ممانعت حديث په دې سند ((شبابة عن شعبة عن بكيرعن عبدالرحمن بن يعمر)) سره ډير غريب دې اوهم په دې وجه د ائمه رجال يولوئى جماعت د شبابه بن سوار رحمه الله دا روايت منكرگرځولې دې. په كوم چه امام احمد، امام بخارى، امام ابوحاتم، او امام ابن عدى رحمهم الله وغيره شامل دى. البته د امام ابن المدينى رحمه الله نه چه كله د شبابه بن سوار رحمه الله ددې سندباره كښې تپوس اوكړو نوهغوى اوفرمائيل كوم سړى چه دامام شعبه رحمه الله نه ډير زيات احاديث روايت كړى دى په داسې سړى باندې به صرف په دې وجه انكار نه شى كولې چه هغه يوغريب حديث سره متفرددې.

چنانچه كله دا حديث پورتنى سندسره امام على المدينى رحمه الله مخې ته پيش كړې شو نوهغوى اوفرمائيل: ((شبابة كان شيخاً صدوقاً إلا أنه كان يقول بالإرجاء ولا تنكر لرجل سمع من رجل ألفاً أو ألفين أن يجيئ بحديث غريب))

يعنى شبابه بن سوار رحمه الله علم حديث كښې د شيخ په مرتبه دې اوصدوق دې مگردا چه هغه دعقيدهٔ ارجاء قائل وو اوموږ په يوداسې راوى باندې چاچه دخپل استاذ نه زر دوه زره احاديث روايت كړې وى. په دې وجه نكير نه شوكولې چه هغه يو نيم غريب حديث روايت كړې دې. ((د كوم په نقل كولوكښې چه هغه منفرددې)).([2])

دويم حديث دادې: ((أخبرنا أبويعلى، حدثنا أحمد الدورقي، حدثنا شبابة، حدثنا شعبة عن قتادة عن الحسن عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم أتي برجل قد شرب الخمر، فضربه بجريدتين نحواً من أربعين)) يعنى دحضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه حضورپاك له يو سړې راوستلې شو چاچه شراب څكلې وو. نوحضورپاك هغه په دوو لختو سره څلويښتو نه نيزدې گذاره اووهلو.

---

[1]) تعليقات على سير أعلام النبلاء: ۹/۵۱۶-۵۱۵.

[2]) الكامل فى ضعفاء الرجال: ۵/۷۲.

پدې حديث باندې اشكال دادې چه ددې په سند كښې دحسن اضافه ده خود امام شعبه نورو شاګردانو ددې راوی د واسطې نه بغير نيغ په نيغه قتادة عن أنس په طريق سره حديث روايت كړې دې.[1]
د شرابو څكلو په سلسله كښې كورو لګولوسره متعلق داحديث شعبة عن قتادة عن أنس په طريق سره امام بخاری رحمه الله ((كتاب الحدود، باب ماجاء فی ضرب شارب الخمر)) كښې (۶۷۷۳) امام مسلم رحمه الله هم ((كتاب الحدود، باب حد الخمر)) كښې (۴۴۵۲) اودغه شان امام ترمذی رحمه الله هم ((كتاب الحدود، باب ماجاء فی حد السكران)) كښې (۱۴۴۳) لاندې ذكر كړې دې.
حافظ ابن حجر رحمه الله دحديث دې سند سره متعلق په كوم كښې چه امام قتاده رحمه الله اودحضرت انس رضی الله عنه په مينځ كښې دراوی حسن اضافه كړې ده فرمائي: ((إنه من المزيد فی متصل الأسانيد)) يعنی داسند دهغه اسانيدونه دې په كوم كښې چه د راوی اضافه ده.[2]
دريم حديث دادې: ((أخبرنا الحسن بن سفيان، حدثنا أحمد الدورقی، حدثنا شبابة، حدثنا شعبة عن عبدالله بن دينار عن ابن عمر أن النبی صلی الله عليه وسلم نهیٰ عن القزع)) يعنی حضورپاك د قزع نه منع فرمائيلې ده. دقزع مطلب دادې چه د ماشوم د سرد بعض حصې نه ويښته پريكول او په بعض حصه باندې باقی پريخودل، نوحضورپاك ددې عمل نه منع فرمائيلې ده.
په دې حديث باندې هم دغه اشكال دې چه دا د امام شعبه رحمه الله نه شبابه بن سوار رحمه الله نه علاوه بل چانه دې روايت كړې. ددې رواياتود ذكركولونه پس په آخره كښې ابن عدی رحمه الله فيصله كولوسره فرمائي: ((وشبابة عندي إنما ذمه الناس للإرجاء الذي كان فيه وأما فی الحديث فإنه لابأس به، كما قال علی بن المدينی))[3] بل د امام ابوزرعه رحمه الله نه نقل دی چه شبابه بن سوار رحمه الله سره ددې چه دعقيدهٔ ارجاء قائل وو مګر هغه ددې خپلې عقيدې نه رجوع كړې وه.[4] اوس كه چرې دهغه رجوع دعقيدهٔ ارجاء نه ثابته ده نوبياخودڅه قسم اشكال باقی نه پاتې كيږی اوكه چرې رجوع ثابته اونه منلې شی نوبيا هم شبابه بن سوار رحمه الله ته په حديث باب كښې تقريباً ټول ائمه حديث ثقه اوصدوق تسليم كړې دې. (كمامر)[5]
چنانچه ابن حبان رحمه الله هغه په كتاب الثقات كښې ذكر كړې دې.[6] اوهغه ئې مستقيم الحديث ګرځولې دې.[7] علامه ذهبی رحمه الله فرمائي چه دهغه پيدائش ۱۳۰هجری كښې شوې دې او انتقال په ۲۰۶ هجری كښې شوې.[8] ابن حبان رحمه الله او امام بخاری رحمه الله دهغوی د وفات كال ۲۰۴ او ۲۰۵هجری نقل كړې دې.[9]

---

[1] الكامل فی ضعفاء الرجال:۷۲/۵.
[2] الكامل فی ضعفاء الرجال:۷۲/۵.
[3] الكامل فی ضعفاء الرجال:۷۲/۵.
[4] ميزان الاعتدال: ۲۶۱/۲تاريخ بغداد: ۴۰۶/۱۰تهذيب التهذيب: ۱۴۸/۲تهذيب الكمال: ۳۴۸/۱۲هدی الساری: ۵۸۰ سير أعلام النبلاء: ۵۱۴/۹.
[5] الرواة الثقات المتكلم فيهم بما لايوجب ردهم، ص: ۱۰۷ دارالبشائر الإسلامية.
[6] ۳۱۲/۸.
[7] حواله بالا.
[8] سير أعلام النبلاء: ۵۱۵/۹.
[9] كتاب الثقات لابن حبان: ۳۱۲/۸التاريخ الكبير: ۲۷۰/۴.

شعبة: دا امیرالمؤمنین شعبة بن الحجاج بن الودرعتکی واسطی بصری رحمه الله دې. ابوبسطام د دوی کنیت دې اوددوی په جلالت شان او امامت باندې دټولو اتفاق دې. ددوی حالات **کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده** لاندې تیر شوی دی.(۱)

حسین المعلم: دا حسین بن ذکوان مکتب معلم بصری رحمه الله دې ددوی حالات **کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه** لاندې تیرشوی دی.(۲)

عبدالله بن یزید: دامشهور تابعی عبدالله بن بریده (**بضم الباء الموحدة وفتح الراء وسکون الیاء آخر الحروف وبالدال المهملة**) ابن الحصیب (**بضم الحاء وفتح لاصاد المهملتین وسکون الیاء آخر الحروف وفی آخره باء مؤحدة**) الاسلمی المروزی رحمه الله دې. ددوی کنیت ابوسهل دې د "مرو" قاضی پاتې دې. اودې اودده رور سلیمان بن بریده دواړه غبرګونی وو.(۳)

دوی د خپل پلار بریده، ابن عباس، ابن عمر، ابن مسعود، عبدالله بن مغفل، ابوموسی اشعری، ابوهریره، حضرت عائشه، حضرت سمره بن جندب، عمران بن الحصین، حضرت معاویه، مغیره بن شعبه، بشیر بن کعب، حمیدبن عبدالرحمن حمیری، ابوالاسودالدئلی، حنظله بن علی الاسلمی، ابن المسیب بن یعمر رضی الله عنهم ورحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کړې.

اوددوی نه بشیر بن المهاجر، سهل بن بشیر، ثواب بن عتبه، حسین ذکوان، حسین بن واقد المروزی، داؤد بن ابی الفرات، دواړو ځامنو سهل بن عبدالله بن بریده اوصخر بن عبدالله بن بریده، عامر شعبی، عامراحول، عبدالله بن عطاء المکی، عبدالکریم بن سلیط بصری، عثنان بن غیاث، مالك بن مغول، مطر الوراق اوقتاده رحمهم الله وغیره حدیث روایت کوی.(۴)

ابوبکر الاثرم رحمه الله فرمائی چه ما دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه د بریده د دواړو ځامنو عبدالله اوسلیمان باره کښې تپوس اوکړو نوامام احمدبن حنبل رحمه الله اوفرمائیل چه دسلیمان بن بریده باره کښې زما په زړه کښې هیڅ خبره نشته دې. (یعنی هیڅ د عیب څه خبره یا قابل تنقید څه خبره په هغه کښې نشته،) اوترکومې چه تعلق دې د عبدالله بن بریده نو (د څه خاموشئی نه پس) وکیع رحمه الله فرمائی چه ائمه حدیث د عبدالله بن بریده په نسبت د سلیمان بن بریده زیات تعریف کولو.(۵) او په یوروایت کښې دی چه وکیع رحمه الله اوفرمائیل ((**کان سلیمان أصحهما حدیثا**)).(۶)

امام عجلی رحمه الله فرمائی ثقة.(۷) امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائی ((**عبدالله بن بریدة الذي رویٰ عنه حسن بن واقد ماأنکرها**)).(۸) ابن حبان رحمه الله دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې.(۱) ابن معین رحمه الله او امام حاتم رحمه الله فرمائی ثقة.(۲)

---

(۱) کشف الباری: ۶۷۸/۱.
(۲) کشف الباری: ۴/۲.
(۳) عمدة القاری: ۴۶۸/۳ تهذیب الکمال: ۳۳۱/۱۴ تهذیب التهذیب: ۱۵۷/۵ سیرأعلام النبلاء: ۵۰/۵.
(۴) دتلامذه اوشیوخ دپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۳۳۰/۱۴-۳۲۹.
(۵) تهذیب الکمال: ۳۳۱/۱۴ تهذیب التهذیب: ۱۵۷/۵ سیرأعلام النبلاء: ۵۱/۵.
(۶) تهذیب الکمال: ۱۳۳/۱۴ تهذیب التهذیب: ۱۵۷/۵.
(۷) معرفة الثقات للعجلی: ۲۲/۲.
(۸) حواله بالا.

ليكن امام بغوى رحمه الله دمحمد بن علي جوزجانی رحمه الله په حواله سره امام احمد بن حنبل رحمه الله نه د عبدالله بن بريده په هغه رواياتو کښې کوم چه دې د خپل پلار بريده نه روايت کوی تضعيف نقل کړې دې.(٣)
هم دغه شان ابراهيم حربى رحمه الله فرمائی: ((عبدالله أتم من سليمان ولم يسمعا من أبيهما وفيما روى عبدالله بن بريدة عن أبيه أحاديث منكرة وسليمان أصح حديثاً)) يعنی عبدالله بن بريده دخپل رور سليمان بن بريده نه د زيات مشهور دی. خود دواړو رونړو د خپل پلار بريده نه سماع ثابته نه ده او بيا هغه روايات کوم چه عبدالله دخپل پلار نه روايت کوی منکرروايات دی اوحديث په معامله کښې د عبدالله په مقابله کښې سليمان بن بريده اصح دې. د دې اقوالو نه معلوميږی چه ددوی دخپل پلار نه سماع ثابته نه ده اوکوم روايات چه هغوی د خپل پلار نه نقل کوی هغه منکر روايات دی.(٤)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه (سره ددې دعبدالله بن بريده دخپل پلارنه سماع ثابته نه ده او کوم روايات چه هغه د خپل پلار نه کوی هغه منکر روايات دی مګر داخبره هم مسلم ده چه) د عبدالله بن بريده په صحيح بخاری کښې دخپل پلار بريده نه صرف يو روايت دې. (باقی روايات او واسطوسره نقل دی. په هغې کښې د بريده واسطه نشته) اوددغه يو روايت په تخريج بندې امام مسلم رحمه الله هم د امام بخاری رحمه الله موافقت کړې دې.(٥) عبدالله بن بريده د خپل پيدائش دکال په حواله سره فرمائی چه زماپيدائش د عمر رضي الله عنه په دورخلافت کښې دحضرت عمر رضي الله عنه د خلافت نه درې کاله پس شوې.(٦)
احمد بن سيار المروزی رحمه الله فرمائی چه د عبدالله بن بريده انتقال د "مرو" يوکلی جاورسه کښې شوې اوسليمان بن بريده انتقال هم د "مرو" په لوکلی قنين بنې شوې اوددواړو دمرګ په مينځ کښې لس کاله فاصله ده. يعنی د سليمان بن بريده انتقال د عبدالله بن بريده نه لس کاله وړاندې شوې.(٧)
دعبدالله بن بريده انتقال د اسدبن عبدالله د ولايت په زمانه کښې شوې دغه وخت هغه د قضاء په عهده باندې وو. (٨)
ابن حبان رحمه الله فرمائی عبدالله بن بريده اوسليمان بن بريده دواړه غبرګونی رونړه وو. د دوی پيدائش د حضرت عمر رضي الله عنه د دور خلافت په دريم کال کښې ١٥هجری کښې شوې. د سليمان بن بريده انتقال په "مرو" کښې ١٠٥ هجری کښې شوې هغه دقضاء په عهده باندې فائز وو دهغوی نه پس په دغه عهده باندې دهغوی رور عبدالله بن بريده اولګيدو تردې چه دهغوی انتقال هم په دغه عهده باندې ١١٥هجری کښې اوشو. اوکوم حضرات چه داوائی د دواړو رونړو انتقال په يوورځ شوې ددې هيڅ ثبوت نشته دې اوفضول خبره ده.(٩)

---

١) ١٦/٥.
٢) تهذيب الكمال: ٣٣١/١٤تهذيب التهذيب: ١٥٧/٥سير أعلام النبلاء:٥١/٥.
٣) إكمال تهذيب الكمال: ٢٥٧/٧تهذيب التهذيب: ١٥٨/٥.
٤) حواله بالا.
٥) هدى الساري:٥٨٥.
٦) تهذيب الكمال: ٣٣١/١٤تهذيب التهذيب: ١٥٧/٥سير أعلام النبلاء:٥١/٥.
٧) حواله بالا.
٨) حواله بالا.
٩) سير أعلام النبلاء:٥٢/٥ تهذيب الكمال: ٣٣٢/١٤تهذيب التهذيب: ١٥٧/٥- ١٥٨ كتاب الثقات لابن حبان: ١٦/٥.

سمرة بن جندب: دا مشهور صحابی رسول حضرت سمره بن جندب رضی الله عنه دې. ابن اسحاق رحمه الله فرمائی هغوی د انصارو حلیف وو.[1] د دوی نسب سلیمان بن سیف رحمه الله داسې بیان کړې دې: «**سمرة بن جندب (بضم الجیم وفتح الدال وضمها) بن هلال بن حریج (کذا فی الاستیعاب، وفی تهذیب الکمال، وتهذیب التهذیب، حدیج، أي: بضم الحاء وفتح الدال، وفی تهذیب الأسماء: حریج، أي: بحاء مهملة مفتوحة ثم راء مکسورة) بن مرة بن حزن بن عمرو بن جابر ذي الرياستين الفزاري**» ابن اسحاق او نورو نسابین ونیلی دی چه دهغوی رضی الله عنه تعلق بنی قزاره بن ذبیان بن بغیض بن دیث بن غطفان الفزاری سره دې.[2] ددوی کنیت ابوسعید دې خو بعض حضراتو ددوی کنیت ابوعبدالله اوبعض ابوعبدالرحمن او بعض ابومحمد اوبعض ابوسلیمان ذکرکړې دې.[3]

حضرت سمره بن جندب رضی الله عنه وړوکې شاتن وو چه د هغوی د والد جندب انتقال شوې وو. دحضرت سمره بن جندب رضی الله عنه مور هغه ځان سره مدینې ته راوستلو. دلته هغې ته د ډیرو خلقو د طرف نه دنکاح پیغامات ملاؤشو مگر هغې دا شرط کیخودې وو چه هغه به صرف داسې سړی سره واده کوی چه دهغې د ځوئی سمره د هغه د بالغ کیدو پورې کفالت هم کوی. د دې شرط په منلوسره دانصار یوسړی هغې سره واده اوکړو اوبیا هغوی خپلې مور سره هم په انصار کښې اوسیدلو.[4]

حضرت سمره بن جندب رضی الله عنه ته دحضورپاك د طرف نه د غزوه احدپه موقع په جنگ کښې د شرکت کولواجازت ملاؤشوې وو اوبیا هغوی په نورو ډیرو غزواتوکښې د حضورپاك سره د شرکت سعادت حاصل کړو.[5] دې نه پس هغوی رضی الله عنه په بصره کښې سکونت اختیارکړې وو. زیاد چه به کله د بصره نه دکوفې طرف ته تللو نوشاته به ئی ځان پسې سمره بن جندب رضی الله عنه خپل نائب مقررکولوسره تللو اوکله چه به دکوفې نه بصره طرف ته تللو نوهغه به ئی دکوفې نگران مقررکولوسره تللو. دغه شان به حضرت سمره رضی الله عنه شپږ میاشتې د کوفې نگران وو او شپږ میاشتې به د بصره نگران وو. بیا چه کله دانتقال وخت شو نو بیاهم حضرت امیر معاویه رضی الله عنه هغوی تقریباً یوکال پورې د بصره نگران اوساتلو اوبیائی دې معزول کړو.[6]

حضرت سمره بن جندب رضی الله عنه د حروریه سخت مخالف وو اوکله چه به هم هغوی له د حروریه څوك سړې راوستې شو نوهغوی به هغه له موقع ورکولونه بغیر قتل کولو. هغوی به فرمائیل «**شر قتلی تحت أدیم السماء، یکفرون المسلمین ویسفکون الدماء**» یعنی داخلق په مخ دزمکې باندې بدترین مقتول دی داخلق دمسلمانانوتکفیرکوی او دهغوی وینې توئیه وی. هم دغه وجه ده چه حروریه او کوم خلق چه هغوی سره په عقیده کښې نیزدې نیزدې دی په حضرت سمره بن جندب رضی الله عنه باندې سخت طعن کوی

---

[1] تهذیب التهذیب: ۱۱/۲ الاستیعاب فی معرفة الأصحاب: ص: ۳۰۰ تهذیب الکمال: ۱۳۱/۱۲.

[2] الاستیعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۳۰ رقم الترجمة: ۹۹۶ تهذیب الأسماء واللغات: ۲۳۵/۱ تهذیب الکمال: ۱۳۰/۱۲.

[3] الاستیعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۳۰ رقم الترجمة: ۹۹۶ تهذیب الأسماء واللغات: ۲۳۵/۱ تهذیب الکمال: ۱۳۰/۱۲.

[4] الابستیعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۰۱ تهذیب الکمال: ۱۳٤/۱۲.

[5] الاستیعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۰۱ تهذیب الأسماء واللغات: ۲۳۵/۱ تهذیب الکمال: ۱۳٤/۱۲.

[6] الاستیعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۰۱ تهذیب الأسماء واللغات: ۲۳٦-۲۳۵/۱ تهذیب الکمال: ۱۳۲/۱۲ تهذیب التهذیب: ۱۱٦/۲.

اوبدې ردي وربسې واني.(۱)
ابن سيرين رحمه الله امام حسن رحمه الله اود بصره اکابرعلماء اوفضلاء به دهغوی ډير تعريف کولو.(۲). ابن سيرين رحمه الله به فرمانيل: «في رسالة سمرة إلى بنيه علم كثير»(۳) يعنی دحضر سمره بن جندب رضي الله عنه دخپلو ځامنوطرف ته ليکلې شوی خط کښې ډيرې علمی خبرې دی. دې نه علاوه به ابن سيرين رحمه الله فرمانيل: «كان عظيم الأمانة، صدوق الحديث، يحب الإسلام وأهله»(۴)
حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه د حفاظ صحابه کرام رضي الله عنهم نه وو اوهغوی به کثرت سره دحضورپاك نه احاديث روايت کړی دی.(۵)
يوځل دهغوی او عمران بن حصين رضي الله عنه به مينځ کښې خبرې اترې روانې وې چه په دې دوران کښې حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه اووئيل چه ما دحضورپاك نه داخبره محفوظ کړې ده چه حضورپاك به په مانځه کښې دوه سکتې کولې. يوه دتکبيرتحريمه نه پس او دويمه سکته به ئې د ولاالضالين نه فارغ کيدو نه پس کوله. حضرت عمران بن حصين رضي الله عنه داخبره اونه منله چه حضورپاك به دوه سکتې فرمانيلې. دا اختلاف مدينې ته د ابی بن کعب رضي الله عنه طرف ته يوړلې شو نوهغوی جواب ورکړو چه «أن سمرة قد صدق وحفظ» يعنی حضرت سمره رضي الله عنه ټيك وئيلی دی اوهغه دا خبره محفوظ کړې ده.(۶)
حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه ۱۲۳ احاديث روايت کړی دی په کوم کښې چه دوه احاديث داسې دی دکوم په تخريج چه د شيخين اتفاق دې يعنی دا دواړه احاديث امام بخاری رحمه الله اوامام مسلم رحمه الله دواړو په خپل خپل صحيح کښې روايت کړی دی. دې نه علاوه دوه احاديث داسې دی کوم چه صرف امام بخاری تخريج کړی دی اوڅلور داسې دی چه امام مسلم تخريج کړی دی(۷)
حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه اد ابوعبيده بن الجراح رضي الله عنه نه احاديث اوريدلی دی اودهغوی نه د هغوی دواړو ځامنو سليمان اوسعد عبدالله بن بريده، زيد بن عقبه، ربيع بنعميله، هلال بن سياف، ابورجاء العطاری، عبدالرحمن بن ابی ليلی، ابونضره العبدی، ثعلبه بن عباد او حسن بصری رحمهم الله وغيره داحاديث روايت کړی دی.(۸)
امام بخاری رحمه الله فرمانی چه دهغوی انتقال د ابوهريره رضي الله عنه نه پس شوې اودحضرت ابوهريره رضي الله عنه انتقال ۵۸هجری کښې شوې.(۹)

---

(۱) الاستيعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۰۱ تهذيب الأسماء واللغات:۲۳۶-۲۳۵/۱ تهذيب الكمال ۱۳۲/۱۴: تهذيب التهذيب:۱۱۶/۲.

(۲) حواله بالا

(۳) حواله بالا.

(۴) الاستيعاب فی معرفة الأصحاب باب سمرة ص: ۳۰۱ تهذيب الأسماء واللغات:۲۳۶-۲۳۵/۱ تهذيب الكمال ۱۳۲/۱۲: تهذيب التهذيب:۱۱۶/۲.

(۵) الاستيعاب فی معرفة الأصحاب ص: ۳۰۰.

(۶) الاستيعاب فی معرفة الأصحاب ص: ۳۰۰رقم الترجمة: ۹۹۶ تهذيب الكمال:۱۳۲/۱۲.

(۷) تهذيب الأسماء واللغات:۲۳۶/۱ عمدة القاری:۴۶۸/۳.

(۸) دتلامذه اوشيوخ دپاره اوګورئی تهذيب الكمال: ۱۳۱/۱۲.

(۹) التاريخ الكبير: ۱۷۶/۴.

ابن عبدالبر رحمه الله فرمائي چه دحضرت سمره بن جندب رضي الله عنه انتقال بصره كښې ۵۸هجرى كښې شوې دې اودهغوى دمرګ سبب دا شوې وو چه هغوى كزاز نومې يوبيمارئى (چه زياته يخنى يا د زياتې وتلونه رج شروع كيدو په صورت كښې كيږى) راګير كړې وو. ددې د علاج د پاره هغوى حكم وركړو په يولوئى ديګچى كښې اوبه اوخوټكوئى. په يولوئى ديګچى كښې اوبه اوخوټكولې شوې او په هغې دپاسه ئې يودناستې خانې جوړ كړو كوم ته چه به لوګې رسيدې شو. هغوى په دغه خانې ناستې سره ګرمائش حاصلولو چه ناڅاپى هغوى په دغه ګرمو اوبو كښې وربريوتل او وفات شو. لكه چه دحضورپاك ددې ارشاد تصديق وو ((آخركم موتاً فى النار)) يعنى تاسو صحابه كرامو كښې به داخير خلقو مرګ د اور په سبب كيږى. د آخرى صحابه كرام رضي الله عنهم نه حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه حضرت ابوهريره اوحضرت ابومحذوره رضي الله عنهما انتقال هم دغه شان د اور په سبب اوشو.[1] دهغوى رضي الله عنه د وفات د كال سره متعلق يوقول داهم دې چه دهغوى انتقال ۵۹هجرى په آخركښې يا د ۶۰هجرى په شروع كښې شوې.[2]

شرح حديث

قوله: أن امرأة: امرأة نه مراد حضرت ام كعب انصاريه رضي الله عنها ده. امام مسلم رحمه الله عبدالوارث عن حسن المعلم په طريق سره ددې دنوم صراحت كړې دې.[3]

قوله: ماتت فى بطن:

يواشكال اودهغې جواب: سوال دا پيداكيږى چه خيټه د مرګ سبب نه جوړيږى بيا دلته د ظرفيت څه توجيه ده؟ جواب دادې چه دلته في د ظرفيت په معنى كښې نه ده بلكه تعليليه او سببيه ده اومعنى داده چه د دغه ښځې انتقال د خيټې د بيمارئى د وجې نه شوې وو. لكه چه په حديث كښې راځى: ((فى النفس المؤمنة مائة إبل)) أي بسبب قتل النفس المؤمنة منة تجب مائة إبل. دغه شان د رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد مبارك دې: ((إن امرأة دخلت النار فى هرة)) يعنى: لأجل الهرة، أوبسبب الهرة. دغه شان په قرآن كريم كښې هم في د سبب اوعلت په معنى كښې استعمال شوې ده لكه چه د الله تعالى ارشاد مبارك دې: ﴿فَذٰلِكُنَّ الَّذِىْ لُمْتُنَّنِىْ فِيْهِ﴾ أي: لأجله.[4]

د بعض حضراتو ويناده چه امام بخارى رحمه الله ته دلته وهم شوې دې اوهغه وهم دادې چه هغه د ((ماتت فى بطن)) مطلب دا ګنړلې چه ددې ښځې انتقال د ولادت د وجې نه شوې وو اوپه دې وجه ئې ترجمة الباب داسې قائم كړو. ((باب الصلاة على النفساء)). جواب دادې چه امام بخارى ته وهم نه دې شوې (بلكه

---

[1] تهذيب التهذيب: ۱۱۶/۲تهذيب الكمال: ۱۳۳/۱۲ الاستيعاب فى معرفة الأصحاب ص: ۳۰۱.

[2] الثقات لابن حبان: ۱۷۴/۳ التاريخ الكبير: ۱۷۷/۴تهذيب الأسماء واللغات: ۱/۲۳۶ تهذيب الكمال:۱۳۴/۱۲ تهذيب التهذيب:۱۱۶/۲.

[3] فتح البارى: ۴۲۹/۱عمدة القارى: ۴۶۸/۳ صحيح الإمام مسلم كتاب الجنائز باتب أين يقوم الإمام من الميت للصلاة عليها رقم الحديث: ۲۲۳۵.

[4] عمدة القارى:۴۶۸/۳شرح الكرمانى ۲۰۶/۳.

اعتراض كونكي پخپله په وهم كښې راګيرشوي دي، ځكه چه كتاب الجنائز كښې «باب الصلاة على النفساء» او «باب أين يقوم الإمام من المرأة» لاندې حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه نه روايت دې: «صليت وراء النبي صلى الله عليه وسلم على امرأة في نفاسها، فقام عليها وسطها» چنانچه په روايت كښې تصريح شته چه دام كعب انصاريه رضي الله عنها انتقال د خيتې د بيمارئى يعنى نفاس د وجې نه شوې وو.[1]

قوله: فقام وسطها:

دجنازې مونځ دامام دپاره د اودريدوځائى: امام د جنازې مونځ كولووخت كښې به دمړى د كوم اندام په محاذاتو كښې اودريږى؟ نودا د ائمه اربعه په مينځ كښې يوه اختلافى مسئله ده.

د مالكيه مذهب: په دې سلسله كښې د امام مالك رحمه الله مذهب دادې: «وصفة الموقوف المندوب في صلاة الجنازة أن يقف الإمام ومثله المنفرد في الصلاة على الرجل عند وسطه، وفي الصلاة على المرأة عند منكبيها»

اصحاب مالك رحمهم الله فرمائى چه د ښځې د اوږو په محاذات كښې د اودريدو حكم په دې وجه كړې شوې دې ځكه چه په وسط كښې (مينځ، عجيزه، سرين) محاذات كښې اودريدوكښې دخيالاتو ګډوډ كيدو انديښنه ده اوداكوم چه په حديث سمره بن جندب رضي الله عنه كښې د حضورپاك عمل نقل دې چه حضورپاك د ښځې د مړى جنازه كولووخت كښې دمړى مينځ محاذات كښې ولاړ وو نوچونكه دحضورپاك ذات مبارك او پاك خيالات د ګډوډ كيدونه محفوظ او معصوم دې په دې وجه ددې حديث نه اشكال نه دى كيدل پكار.

دشوافع مذهب: دامام شافعى رحمه الله نه په دې مسئله كښې هيڅ نص نه دې نقل. البته اصحاب امام شافعى رحمهم الله فرمائى د ښځې د جنازې مونځ كښې مسنون عمل دادې چه امام دهغې سرين (وسط) محاذات كښې اودريږى ځكه چه دحضرت انس رضي الله عنه نه ثابت دى چه هغه به د ښځې د جنازې په مونځ كښې دمړى مينځ يعنى سرين په محاذات كښې اودريدو او د مړى د جنازې دپاره دهغه د سر په محاذات كښې اودريدو. بيا چه كله علاء بن زياد رحمه الله دهغوى نه سوال اوكړو چه آيا حضورپاك به هم د ښځې په حق كښې سرين محاذات كښې اود سړى په حق كښې د سر محاذات كښې اودريدو؟ نوحضرت انس رضي الله عنه اوفرمائيل اوجى.[2]

اودسړى د جنازې په معامله كښې د شوافع نه دوه قسمه قول نقل دې. امام ابوعلى طبرى، امام الحرمين، امام غزالى او امام صيدلانى رحمهم الله فرمائى چه امام دې په جنازه كښې د سړى د سينې محاذات كښې اودريږى. خو د جمهور متقدمين اصحاب امام شافعى رحمهم الله په دې باندې اتفاق دې چه امام دې د سړى په جنازه كښې د مړى د سر محاذات كښې اودريږى. ددې دليل هم د حضرت انس رضي الله عنه هم دغه پورته ذكرشوې روايت دې. بل ددې حضراتو استدلال د حديث الباب (حديث سمره بن جندب رضي الله عنه) نه هم دې. حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه فرمائى چه ما د حضورپاك په اقتداء كښې د يو داسې ښځې د جنازې مونځ كړې د كومې انتقال چه د بچى پيداكيدود وجې نه شوې وو حضورپاك

---

[1] شرح الكرماني: ۲۰۶/۳عمدة القاري: ۴۶۸/۳فتح الباري: ۴۲۹/۱.

[2] سنن أبي داؤد كتاب الجنائز باب أين يقوم الإمام من الميت إذا صلى عليه رقم الحديث: ۳۱۹۴جامع الترمذى كتاب الجنائز باب ماجاء أين يقوم الإمام من الرجل والمرأة رقم الحديث: ۱۰۳۴سنن ابن ماجه كتاب الجنائز باب ماجاء في أين يقوم الإمام إذاد صلى على الجنازة رقم الحديث: ۱۴۹۴.

دهغه ښځې وسط (محاذات) کښې ولاړ وو.
علامه نووی رحمه الله فرمائی: «السنة أن يقف الإمام عند عجيزة المرأة بلا خلاف للحديث، ولأنه أبلغ في صيانتها عن الباقين، وفي الرجل وجهان: الصحيح باتفاق المصنفين، وقطع به كثيرون وهو قول جمهور أصحابنا المتقدمين أنه يقف عند رأسه. والثاني:..... قاله أبوعلي الطبري.... عند صدره، وهذا اختيار إمام الحرمين والغزالي، وقطع به السرخسي. قال الصيدلاني: وهو اختيار أئمتنا، وقال الماوردي: قال أصحابنا البصريون: عند صدره، والبغداديون عند رأسه، والصواب ما قدمته عن الجمهور، وهو عند رأسه»[1]

د حنابله مذهب: دامام احمدبن حنبل رحمه الله مذهب دادې چه د ښځې دجنازې د مونځ دپاره به امام د هغې په وسط يعنى عجيزه (سرين) محاذات کښې اودريږى اودسړى په حق کښې به دهغه د سينې محاذات کښې اودريږى. علامه زرکشي رحمه الله فرمائى چه دا روايت دامام احمدبن حنبل رحمه الله نه د هغه اصحاب (شاګردانو) روايت کړې دې اوهم دغه د جمهور اصحاب امام احمدبن حنبل رحمهم الله مذهب دې. دې نه علاوه هم دوه نور روايتونه نقل دى. د اثرم رحمه الله په روايت کښې دى چه دسړى د اوږو په محاذاتوکښې به اودريږى او په يو روايت کښې دى چه د سړى د سر محاذت کښې به اودريږى لکه چه په حديث د حضرت انس رضي الله عنه کښې ذکردى.
اصحاب امام احمد بن حنبل رحمهم الله فرمائى چه د سر په محاذات کښې اودريدل يا د اوږدو په محاذات کښې اودريدل يا د سينې په محاذات کښې اودريدل دا ټول نيزدې نيزدې دى. بس په دې کښې په يومقام کښې اودريدونکې سړې د قرب مکان د وجې نه بل ځائى ولاړ محسوس کيږى.
چنانچه زرکشى رحمه الله فرمائى: «والإمام يقوم عند صدر الرجل وعند وسط المرأة، نص أحمد على هذا في رواية عشرة من أصحابه، وعليه عامة أصحابه، وروي عنه أنه يقف عند رأس الرجل وهو الذي قاله أبومحمد في المقنع، والكافي، وهو المشهور في حديث أنس. قا أبوبركات: والقولان متقاربان، فإن الواقف عند أحدهما يمكن أن يكون عند الآخر، لتقاربهما، فالظاهر أنه وقف بينهما، وقد قال أحمد في رواية الأثرم: يقف من الرجل عند منكبيه».[2]
لکه چه دامام شافعى رحمه الله او امام احمد په مذهب کښې څه خاص فرق نشته دې. بلکه دواړه مذهبونه نيزدې نيزدې دى اوبيا د دواړو مذاهبو استدلال هم د حديث حضرت انس رضي الله عنه او حديث سمره بن جندب رضي الله عنه نه دې. هم دغه وجه ده چه علامه قدامه رحمه الله فرمائى: «فأما قول من قال: يقف عند رأس الرجل، فغير مخالف لقول من قال بالوقوف عند الصدر، لأنهما متقاربان، فالواقف عند أحدهما واقف عند الآخر».[3]

د احناف مذهب: د امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله نه په دې سلسله کښې مختلف اقوال نقل دى. رومبې روايت دادې چه امام د جنازې په مونځ کښې دمړى د سينې په محاذات کښې اودريږى که مړې سړې وى اوکه ښځه. دا داحناف په نيز راجح او قول مختاردې.[4]
دويم روايت دادې چه امام به په جنازه کښې د سړى د سر محاذات کښې اود ښځې د سرين محاذات کښې اوديږى. علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د ابن ابى ليلى رحمه الله او ابراهيم نخعى رحمه الله هم دغه قول

---

[1]) المجموع شرح المهذب: ۱۸۳/۵ مكتبة الإرشاد، العزيز شرح الوجيز المعروف بالشرح الكبير: ۴۳۲/۲ الحاوى فى فقه الإمام الشافعي: ۵۰/۳ دارالكتب العلمية.
[2]) المغنى لابن قدامة: ۴۵۳/۳-۴۵۲ دارعالم، شرح الزركشي: ۳۳۰/۳-۳۲۹ مكتبة العبيكان.
[3]) المغنى لابن قدامة: ۴۵۳/۳.
[4]) البناية شرح الهداية: ۲۲۵/۳-۲۲۴ بدائع الصنائع: ۳۳۹/۲ شرح فتح القدير: ۱۳۰/۲ رشيديه.

دي. (اوهم دا د شوافع حضراتو مذهب هم دي). دریم روایت دادي چه امام دې په جنازه کښې د سړی سرین محاذات کښې اود ښځې د سینې محاذات کښې اودرېږی.(۱)
دامام ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله مذهب دادي چه امام دې په جنازه کې دښځې په حق کښې دهغې سرین محاذات کښې اود سړی په حق کښې د دهغه د سرمحاذات کښې اودرېږی. هم دا د امام ابوحنیفه رحمه الله دویم روایت دي.(۲) بل فقهاؤ د ابن ابی لیلی رحمه الله نه هم مختلف اقوال نقل کړی دی. چنانچه علامه کاساني رحمه الله فرمائی چه د ابن ابی لیلی رحمه الله په نیز مشهور دادي چه امام دې په جنازه کښې د سړی د سرین محاذات کښې اود ښځې د سینې محاذات کښې اودرېږی.(۳) دویم قول دادې چه امام دې د سړی د سر په محاذات کښې اود ښځې سرین په محاذات کښې اودرېږی لکه چه د امام ابوحنیفه رحمه الله دویم روایت دي. (۴)اودریم قول دادې چه دسړی دسینې محاذات اوذ ښځې سرین محاذات کښې دې اودرېږی.(۵)
حاصل دا چه په دې مسئله کښې د ائمه احناف اقوال ډیر زیات اومختلف دی. البته راجح مشهور اوقول مختار هم دغه دې چه د احنافو په نیز امام د جنازې مونځ کښې د مړی د سینې محاذات کښې اودرېږی که هغه مړې د سړی وی اوکه د ښځې وی اوهم دغه د روایت نه هم ښکاره دی. چنانچه علامه سرخسي رحمه الله فرمائی: ((وأحسن مواقف الإمام من الميت في الصلاة عليه بحذاء الصدر)) (۶)یعنی د جنازې د مونځ کولووخت کښې د امام د اودریدودپاره خوښ کړې شوې ځائې دادې چه هغه دې د مړی د سینې محاذات کښې ولاړوی که مړې د سړی وی اوکه د ښځې.
اوعلامه عیني رحمه الله فرمائی: ((وفي "التحفة" و "المفيد": المشهور من الروايات عن أصحابنا في الأصل وغيره أن يقوم من الرجل والمرأة بحذء الصدر))(۷) یعنی داصحاب نه نقل شوی روایاتو کښې مشهور روایت هم دغه دې چه امام دې دمړی د سینې محاذات کښې ولاړ وی که مړې د سړی وی اوکه د ښځې.
داحناف مستدل: د احنافواستدلال دادې چه (صدر) سینه په ټولو اندامونو کښې لويه ده اشرف الاعضاء ده ځکه چه په سینه کښې زړه وی او زړه د ایمان مرکز اودعلم وحکمت معدن دی. اوچونکه هم د ایمان د وجې نه د چاجنازه کولې شی نود سینې په محاذات کښې اودریدل به دې طرف ته مشیروی چه د ایمان په وجه د دې سړی شفاعت او سفارش کولې شی.(۸)
د حضرت انس رضي الله عنه د حدیث نه استدلال صحیح نه دې: دحدیث انس رضي الله عنه نه استدلال په دې وجه صحیح نه دې ځکه چه په دې حدیث کښې اضطراب دې په بعض طرق کښې ((**عند رأس الرجل او عند وسط المرأة**)) کلمات دی مګر بعض کښې ((**حیال صدره**)) اوبعض کښې ((**حیال منکبیه**)) کلمات هم دی.

---

(۱) البنایة شرح الهدایة:۳/۲۲۵.
(۲) المغنی لابن قدامة:۳/۴۵۲ البنایة شرح الهدایة:۳/۲۲۵.
(۳) بدائع الصنائع:۲/۳۳۹.
(۴) البنایة شرح الهدایة:۳/۲۲۵.
(۵) المبسوط للسرخسی:۲/۱۱۸.
(۶) المبسوط للسرخسی:۲/۱۱۸.
(۷) البنایة شرح الهدایة:۳/۲۲۵.
(۸) تبیین الحقائق:۱/۲۴۲|علاء السنن: ۸/۲۲۶.

لهذا اوس يو اخستل اودليل نيول به صحيح نه وى. (۱)
اوكه چرې حديث انس رضي الله عنه مضطرب اونه منلي شي نوبياهم جواب دادې چه په هغه زمانه كښې به جنازې پوره نه وې پټې شوې. په دې وجه به د ښځې په حق كښې مناسب هم دامعلوميدل چه د ستر په محاذات كښې دې امام ولاړ وى دې دپاره چه امام دمړي او قوم په مينځ كښې حائل شي اودا طريقه به د ښځې دپاره استر يعنى زياته د ستر سبب وه. ليكن اوس خو جنازې منعوش يعنى په مكمل توګه باندې پټې وى په دې وجه اوس د ستر په محاذات كښې د اودريدو څه خاص وجه پاتې نه شوه. لهذا اوس د ايمان مركز يعنى د سينې په محاذات كښې اودريدل زيات مناسب دى. چنانچه هم په دغه حديث انس رضي الله عنه آخر كښې راوى حديث حضرت نافع ابوغالب فرمائى: «فسألت عن صنيع أنس.... رضى الله عنه...... فى قيامة على المرأة عند عجيزتها؟ فحدثونى أنه إنما كان الأنه لم تكن النعوش، فكان يقوم الإمام حيال عجيزتها يسترها من القوم» (۲)

يعنى ما دحضرت انس رضي الله عنه ددې عمل باره كښې تپوس اوكړو چه هغه د ښځې د رين محاذات كښې داودريدو په صورت كښې اختيار كړل، نوخلقو ماته دابيان كړل چه داسې دنعوش بندوبست نه كيدود وجې نه وو د كوم د وجې نه چه به امام د ښځې د سرين محاذات كښې اودريدلو دې دپاره چه هغه د قوم او نوروخلقودنظرونونه پټ اوساتى.

دوه اشكاله اودهغې جواب: په دې تاويل باندې دوه اشكاله كيږى. رومبې اشكال دادې چه دامام ابوداؤد رحمه الله په طريق سره نقل شوې حديث حضرت انس رضي الله عنه لاندې ددې خبرې تصريح ده چه كله د ښځې جنازه پيش كړې شوه نو په هغې باندې د شين رنګ كپړه پرته وه. چنانچه د روايت په الفاظو كښې «فقربوها وعليها نعش أخضر» لهذا ذكر كړې شوې تاويل صحيح نه دې. ځكه چه حضرت انس رضي الله عنه دمنعوش كيدونه باوجود وسط «په محاذات» كښې اودريدو سره مونځ وركړو. او دويم اشكال دادې چه كله وړاندې كړې شوې جنازه منعوش وه نوبيا د ابوغالب رحمه الله نه ددې خبرې د نقل كولو څه مقصد دې چه «لانه أنما لم تكن النعوش؟» اوبيا دابوغالب رحمه الله نه بيان كونكى تول په تول مجهول هم دى.
جواب دادې چه حضرت ابوغالب رحمه الله ته دا وښيلې شوى وو چه حضرت انس رضي الله عنه د خپل اسلاف تقليد اواتباع كړې ده دهغه داسلاف عمل هم دغه وو چه هغوى به د جنازې نه منعوش كيدو په صورت كښې د وسط په محاذات كښې اودريدل. اوس حضرت انس رضي الله عنه د دغه علت رعايت اونه كړو بلكه هغوى هم د اسلاف اتباع كولوسره د وسط په محاذات كښې اودريدو سره د جنازې مونځ وركړو. لهذا اوس مطلب دادې چه بيان كونكو حضرت ابوغالب رحمه الله ته دا اووئيل چه حضرت انس رضي الله عنه د اسلاف اتباع كړې ده اوداسلاف طريقه هم دغه وه ځكه چه په هغه زمانه كښې به جنازې منعوش نه وې.
اوچه تركومې تعلق دى د هغه روات چاچه حضرت ابوغالب رحمه الله ته دا روايت ذكر كړې نوسره ددې چه هغوى مجهول دى ليكن دا هم يواصل اوقاعده ده چه د قرون اولى د محدثينو جهالت نقصان وركونكې نه دې. (۳) اوبيا عين ممكن دى چه هغه جنازه منعوش وى كومه چه د حضرت انس رضي الله عنه

---

(۱) تبيين الحقائق: ۱/۲۴۲؛ إعلاء السنن: ۸/۲۶.

(۲) حواله بالا، والرواية المذكورة رواها الإمام أبوداؤد فى كتاب الجنائز باب أين يقوم الإمام من الميت إذا صلى عليه رقم الحديث: ۳۱۹۴.

(۳) إعلاء السنن: ۸/۲۲۷-۲۲۶.

مخې ته راوړلې شوه خوېه دې سره دا نه لازم کيږی چه د کومو ښځو جنازه حضورپاك پخپله کړې وی دهغوی جنازې هم منعوش وې لهذا زمونږ ذکرکړې شوې تاویل صحیح دې.([1])
بل د حديث حضرت انس رضي الله عنه په مقابله کښې مونږ د حديث سمره بن جندب رضي الله عنه نه استدلال کوو ځکه چه په دې روايت کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم دهغه ښځې جنازه د مرې په وسط کښې اودريدو سره کړې. په دې روايت سره زمونږ د مذهب تائيد کيږی (سره ددې چه شوافع اوحنابله هم ددې روايت نه په خپل مذهب باندې استدلال کوی او لفظ وسط متحرك السين لوستلو سره ددې نه مراد عجيزه اوسرين اخستې دی) اوهغه داسې چه په دې روايت کښې لفظ وسط استعمال شوې دې اودا لفظ دوه شان سره لوستلې شی. د سين په حرکت سره اود سين په سکون سره. په ړومبی صورت کښې به دا اسم وی او دې نه مراد به هر هغه ځيز شی چه د دوو ځيزونو په مينځ کښې په هرځائی کښې چه وی. بل د وسط استعمال په متصل الاجزاء کښې کيږی اود وسط استعمال متفرق الاجزاء کښې کيږی.([2])
هم دغه وجه ده چه «جلست وسَط القوم» وئيل صحيح نه دی ځکه چه دوسط استعمال په متصل الاجزاء کښې کيږئ او قوم متفرق الاجزاء دې. او «جلست وسَط الدار» وئيل صحيح دی ځکه چه دار متصل الاجزاء دې او دواړه يعنی وسط او سْط صدر (سينه) جوړيدې شی. د وسط په صورت کښې د بدن مينځنۍ حصه سينه داسې جوړيږی چه دواړه خپې دواړه لاسونه اوسر په اطراف کښې دی ددې ويستو سره باقی بدن د سرين نه واخله ترځټ پورې باقی پاتې کيږی اوښکاره خبره ده چه دې کښې صدر (سينه) وسط او بالکل مينځنۍ حصه جوړيږی. د اطراف د ويستلو ضرورت ځکه پيښ شو ځکه چه د وسط استعمال متصل الاجزاء کښې کيږی په کوم کښې چه تفريق نه وی.([3]) اودوسْط په صورت کښې د سرنه واخله ترخپو مينځنۍ حصه ټول وسْط دې اوداسې هيڅ يو اشکال هم باقی نه پاتې کيږی. چنانچه: «الساكن متحرك والمتحرم ساكن» مشهوره مقوله هم ددې مقتضی ده.([4])
دعلامه سرخسی قول: علامه سرخسی فرمائی چه هم سينه په حقيقت کې وسط دې ځکه چه دې نه پورته سراودواړه لاسونه اودې نه ښکته خيټه اودواړه خپې دی اودغه سان صدر (سينه) وسط جوړيږی.([5]) بل دا تاويل هم ممکن دې چه حضورپاك مونځونه هم د صدر محاذات کښې اودريدوسره کړی دی. مگر په يوه موقع درسول الله صلى الله عليه وسلم خيال دسر طرف ته او په بله موقع ميلان دعجيزه (سرين) طرف ته شوې. دکوم نه چه راوی دا گمان کړې چه حضوراکرم د دواړو په مينځ کښې تفريق کړې دې.([6])
بل د احنافو تائيد دحضرت ابن عمر رضي الله عنهما د عمل نه هم کيږی ځکه چه هغوی به د ښځو او سړو په جنازو کښې د قيام په اعتبارسره فرق نه کولو بلکه دواړه به نی برابر گنړل.([6])
دغه شان سعيد رحمه الله په خپل سندسره دامام شعبی رحمه الله نه روايت کوی چه کله ام کلثوم بنت علی اودهغې خوئی زيد بن عمر رضي الله عنهم انتقال شو اودهغوی جنازه نی راوړله نودهغه وخت امير دهغوی

---

[1]) البناية شرح الهداية: ۲۲۷/۳.
[2]) النهاية لابن الأثير: ۱۸۳/۵ تاريخ العروس: ۱۷۵/۲۰-۱۷۳ الفروق اللغوية: ۳۰۸ ار العلم والثقافة
[3]) بدائع الصنائع: ۳۴۰/۲.
[4]) تاج العروس: ۱۷۸/۲ التراث العربی.
[5]) المبسوط للسرخسی: ۱۱۸/۲ شرح فتح القدير: ۱۳۱/۲ تبيين الحقائق: ۲۴۲/۱.
[6]) شرح فتح القدير: ۱۳۱/۲ بدائع الصنائع: ۳۴۰/۲.
[7]) مصنف عبدالرزاق كتاب الجنائز باب أين توضع المرأة من الرجل رقم الحديث: ۶۳۴۸

جنازه اوکړه اود دواړو سرونه اوخپې نې برابر کیخودې.(۱)
هم دغه شان داهل مکه اواهل مدینه عمل هم دښځو اوسړو په حق کښې د برابرنې دې. په روایت کښې دې چه کله حضرت سعیدبن جبیر رحمه الله مکې ته تشریف راوړو اوهغه اولیدل چه اهل مکه د ښځې اوسړې په یوځائې جنازه کولو کښې د ښځې اوسړې په مینځ کښې د قیام په اعتبارسره فرق نه کوی نودوی غوښتل چه دا خلق دې دښځې سر دسړې په مینځمې حصه د بدن محاذات کښې کړې خواهل مکه دهغه خبره اونه منله. لهذا ددې روایاتونه دا ثابتیږی که چرې د سړې اوښځې په حق د قیام په سنت کښې فرق وې نود حضرت ابن عمر رضی الله عنهما اواهل مکه اواهل مدینه عمل به هم **تسویه بین الرجل والمرأة** نه وې.(۲)

د علامه رشیداحمدګنګوهی رحمه الله قول: علامه رشیداحمدګنګوهی رحمه الله فرمائی چه د ځانض اونفساء وغیره په حق کښې دامام دپاره سنت قیام دادې چه دکټ په وسط (مینځ) کښې اودریږی دې دپاره چه ستر اوشی ځکه چه په هغه زمانه کښې دنعوش بندوبست نه کیدلو. بیا چه کله ددې نه استغناء اوشوه اودنعوش انتظام شروع شو نوچونکه «**النساء شقائق الرجل**» یعنی ښځې د سړو په شان دی په دې وجه ددې انتظام نه پس دهغوی حکم هم په سنت قیام کښې د سړو په شان شو.(۳)

هم ددې مضمون طرف ته حافظ ابن حجر رحمه الله هم «**کتاب الجنائز باب أين يقوم من المرأة والرجل**» کښې اشاره کړې ده او په هغه باب کښې هم دغه حدیث سمره بن جندب رضی الله عنه ذکر دې. چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په هغې کښې په ښځو باندې د جنازې د مونځ دمشروعیت بیان دې. ځکه چه د ښځې دنفاس والا کیدل غیر معتبروصف دې اود ښځې ښځه کیدل دواړه احتماله لرې. ددې خبرې هم احتمال دې چه دادې معتبره اوګنړلې شی اوددې خبرې هم احتمال دې چه غیرمعتبره دې وی. که معتبرنې اوګنړله نود جنازې په مونځ کښې د ښځې مینځ ته اودریدل د ستر په غرض دی اوهم دا د ښځې په حق کښې مطلوب هم دی اوکه چرې غیرمعتبر ده نو په مینځ کښې د اودریدو حکم هغه وخت وو کوم وخت چه د ښځودپاره دنعوش انتظام نه وو. او اوس چه انتظام شوې دې نود مطلوبه ستر حصول شوې دې اوهم په دې وجه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب په سوالیه اندازکښې پیش کړې او اراده نې دا ده چه د ښځې اوسړې په مینځ کښې دامام د قیام په مسئله کښې هیڅ فرق نشته دې. او داسې نې د حضرت انس رضی الله عنه د روایت د تضعیف طرف ته اشاره اوکړه کوم چه امام ترمذی رحمه الله او امام ابوداؤد رحمه الله تخریج کړې دې. په کوم کښې چه دی حضرت انس رضی الله عنه د سړې په حق کښې اوښځې په حق کښې دقیام په اعتبارسره فرق کړې دې اودائې سنت ګرځولی دی.(۴)

د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت: دحدیث ترجمة الباب سره مناسبت دادې چه په دواړوکښې یو شان مضمون ذکر دې یعنی په دواړوکښې دنفاس په حالت کښې وفات کیدونکې ښځه باندې د جنازې د مونځ کولو ذکر دې. البته داخبره په خپل ځائې تیره شوې ده چه د امام بخاری رحمه الله دا ترجمه

---

(۱) مصنف ابن أبي شيبة كتاب الجنائز باب جنائز الرجال والنساء من قال: الرجل مما يلي الإمام والنساء أمامن ذلك، رقم الحديث: ۱۱۶۸۸.
(۲) إعلاء السنن: ۲۲۷/۸ المغني لابن قدامة: ۴۵۴/۳-۴۵۳.
(۳) لامع الدراري: ۲۹۳/۲-۲۹۱ الكنزالمتواري: ۳۱۰/۳-۳۰۹.
(۴) فتح الباري: ۲۰۱/۳ الكنزالمتواري: ۳۱۰/۳ الأبواب والتراجم: ۶۷ لامع الدراري: ۲۹۳/۲-۲۹۲.

کتاب الحیض سره مناسبت نه لری.(1)

اختلاف نسخ: په دې مقام دصحیح بخاري په نسخوکښې اختلاف موندلې شی بعض نسخوکښې باب بلاترجمه عنوان دې او بعض نسخوکښې باب عنوان دسره موجود نه دې اوحدیث مذکورئی باب سابق لاندې داخل کړې دې. شراح کرامو لیکلی دی چونکه دحدیث میمونه ﷺ حکم په باب سابق کښې موجود دحدیث د حکم نه مختلف دې په دې وجه امام بخاري ﷫ ددواړو په مینځ کښې باب وئیلوسره جدا کړل لیکن ترجمه ئی قائم نه کړه.(2)

دباب بلاترجمه حکم: دابوزر په روایت کښې لفظ باب بلاترجمه موجود دې اودهغوی عادت دې چه هغوی داسې باب بلاترجمه باب سابق دپاره په منزله د فصل ګرځوی. دکوم تفصیل چه شاته ذکرکړې شوې دې. چونکه په حدیث میمونه ﷺ اوحدیث باب سابق کښې د حکم په اعتبارسره اختلاف دې په دې وجه امام بخاري ﷫ په لفظ باب راوړلوسره د دواړو په مینځ کښې فصل اوکړو.

د اصیلی د روایت مطابق دحدیث میمونه k باب سابق سره مناسبت: باقی د اصیلی وغیره په روایت کښې لفظ باب موجود نه دې اوحدیث میمونه ﷺ د باب سابق لاندې داخل دې. په دې صورت کښې به دحدیث میمونه ﷺ د باب سابق سره مناسبت داشی چه په دې حدیث کښې په دې خبره باندې تنبیه ورکړې شوې ده چه حائضه اونفساء دواړه عین اوظاهری بدن په اعتبار سره پاکې دی اوددې دلیل دادې چه د حضورپاك کپړې د مونځ دوران کښې د حضرت میمونه ﷺ بدن سره لګیدې حال دادې چه هغه د حیض په حالت کښې وه. ددې نه معلومه شوه چه دحائضه عین او ظاهر پاك دی ګنی حضورپاك به خامخا خان ساتلو. (3)

د شیخ الحدیث زکریا ﷫ نقداو رائې: شیخ الحدیث زکریا ﷫ فرمانی چه حدیث میمونه ﷺ د باب سره کوم مناسبت بیان کړې شوې دې هغه سره ددې چه واضح دې مګر په داسې صورت کښې مسئله «باب الصلاة علی النفساء» سره متعلق نه پاتې کیږی. زما په نیز توجیه داده چه د امام بخاري ﷫ حدیث میمونه ﷺ ذکرکولونه پس مقصد په حائضه ښځه باندې د جنازې مونځ جائز کیدل بیانول دی اوهم ددې دپاره نی حدیث میمونه ﷺ فوری راوړلو لیکن چونکه حدیث میمونه ﷺ د جنازې د مونځ په حق کښې منصوص نه وو په دې وجه ددې دپاره امام بخاري ﷫ دترجمه تصریح اونه کړه بلکه هم دغه ترجمه په حدیث سره مستنبط کولوسره ثابته کړه او هغه داسې چه مخې ته ملاسته ښځه د مخې ته کیخودونکې جنازې په شان ده. نوچه څنګه ښځه په حالت د حیض کښې وی اومخې ته ملاسته وی اود مونځ کونکی کپړه هغې سره لګی نو په دې سره هیڅ نقصان لازم نه راځی. هم دغه شان که چرته د ښځې د حیض په حالت کښې یا دنفاس په حالت کښې انتقال اوشی نودهغې د جنازې مونځ به اداکولې شی په دې سره هم څه نقصان لازم نه راځی.(4)

په آخره کښې شیخ الحدیث زکریا ﷫ فرمانی چه هم دغه توجیه د علامه رشیداحمد ګنګوهی ﷫ دکلام نه هم مستنبط کیږی.

---

(1) عمدة القاري:۳/۴٦۷.

(2) عمدة القاري:۳/٤٧٠فتح الباري: ۱/٤٣٠الکنزالمتواري:۳/۳۱۱.

(3) فتح الباري: ۱/٤٣٠عمدة القاري:۳/٤٧٠ الکنزالمتواري: ۳/۳۱۱ التوضیح:٥/١٤٤.

(4) الکنزالمتواري:۳/۳۱۲-۳۱۱لامع الدراري: ۲/۲۹٤الأبواب والتراجم:٦٧

د علامه رشیداحمدګنګوهي رحمه الله رائې: علامه رشید احمد ګنګوهي رحمه الله فرمائي چه امام بخاري رحمه الله داحدیث **صلاة علی النفساء** په نسبت سره راوړلي دي او په شاته حدیث کښې **صلاة علی النفساء** ذکروو اود هغې دپاره ترجمة الباب هم قائم کړې شوې وو. په حدیث میمونه رضي الله عنها کښې امام بخاري رحمه الله داخودلې دي چه د حائضه قرب دمونځ د صحت منافي نه دی. لکه چه داحدیث د سابقه باب دپاره په منزله د نظیر اومثال دې یعني په نفاس والا باندې مونځ کول داسې دی لکه چه څوك مونځ کوی اوحائضه ښځه دهغه مخې ته ملاسته وی نولکه څنګه چه دحائضه مخې ته سملاستل د مونځ د صحت منافي نه دی هم دغه شان په نفساء مړې باندې د جنازې مونځ کول هم صحیح او جائزدي. مګر دواړوکښې څه تفاوت شته. یوخودا چه شاتني حدیث کښې اوحدیث میمونه رضي الله عنها کښې دقرب په اعتبار سره تفاوت دی په دې معنی چه شاتني حدیث کښې قرب او دې حدیث میمونه رضي الله عنها کښې ذکرکړې شوې قرب نه کم دې. لکه چه ددواړو حدیثونه بالکل واضح دی.

دویم دا چه په تیرشوی روایت باندې **صلاة علی النفساء** ترجمه قائم کړې شوې وه اوحدیث میمونه رضي الله عنها کښې دحائضه ذکر دې.

دریم دا چه شاتنی حدیث کښې د امام مخې ته مړې کیدل مقصودی څیز دې خو په حدیث میمونه رضي الله عنها کښې مخې ته سملاستل یواتفاقي امر دې.

څلورم تفاوت دادې چه شاتني حدیث کښې په حقیقت کښې دعاده اوحدیث میمونه رضي الله عنها کښې حقیقي مونځ مراددې. نوچونکه په دواړو حدیثوکښې په دغه پورتنو اعتبارات سره فرق دې په دې وجه امام بخاري رحمه الله په دواړو حدیثوکښې باب بلا ترجمه راوړلوسره جدائي اوکړه ځکه چه باب بلاترجمه دفصل په اراده سره راوړلې شی.(۱)

بعض حضراتو د علامه ګنګوهي رحمه الله دا توجیه په یوبل انداز کښې ذکرکړې ده هغوی فرمائي چه ((باب الصلاة علی النفساء)) نه شاته باب کښې د ابن عباس رضي الله عنهما په حواله سره تیرشوی دی چه مستحاضه به د دم حیض په انقطاع باندې فوری غسل کوی اومونځ به کوی دنور څه څیز انتظار به نه کوی اود استحاضه وینه دمونځ نه مانع نه ده. او که دحیض وینه وی نومونځ نه شی کولې. اوس سوال دا پیداکیږی چه که د حیض په زمانه کښې د ښځې انتقال اوشی چه په ناپاکئ کښې انتقال شوې نوآیا دهغې د جنازې مونځ به کولې شی؟ ځکه چه د حالت حیض غسل مطهر نه دې اود مونځ دپاره طهارت شرط دې؟ امام بخاري رحمه الله د **صلاة علی النفساء** باب کیخودوسره اوخودل چه نفساء وی که حائضه په اصل سره ددواړو بدن پاك دې بیا په غسل سره هغه ظاهری لوث یعني خرابي هم لرې شو اومرګ ایمان مستحکم کړو کوم چه عین طهارت دې. بیا په دې باندې په مونځ کولوکښې څه تردد دې اوچونکه د صلاة علی الحائض باره کښې دامام بخاري رحمه الله د شرط موافق څه روایت نه وو لهذا باب بلاترجمه کیخودو سره دحضرت میمونه د روایت نه د اشاره په توګه ددې په جواز باندې تنبیه اوکړه چه د حائضه بدن ناپاك نه دې.(۲)

---

(۱) لامع الدراري: ۲۹٤/۲الکنز المتواري:۳۱۲/۳-۳۱۱.

(۲) إیضاح البخاري: ۱۵۵/۱۲مکتبه مجلس قاسم المعارف دیوبند، یوپی.

الحديث الثاني

[۳۲۶]-حَدَّثَنَا الحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ اسْمُهُ الوَضَّاحُ، مِنْ كِتَابِهِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ، قَالَ: سَمِعْتُ خَالَتِي مَيْمُونَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا كَانَتْ تَكُونُ حَائِضًا، لاَ تُصَلِّي وَهِيَ مُفْتَرِشَةٌ بِحِذَاءِ مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «وَهُوَ يُصَلِّي عَلَى خُمْرَتِهِ إِذَا سَجَدَ أَصَابَنِي بَعْضُ ثَوْبِهِ»[1][۳۷۲، ۳۷۴، ۴۹۵، ۳۹۲]

ترجمه: دحضرت عبدالله بن شداد نه روايت دې هغه فرمائي چه ماد خپلې ترور حضرت ميمونه رضي الله عنها حرم سرکار دوعالم ﷺ نه اوريدلی چه فرمائيلې هغې به د حيض په حالت کښې کيدود وجې نه مونځ نه شوکولې اوزه به هغه وخت د رسول الله ﷺ د سجدې ځائې کښې ملاسته ووم او حضورپاک به په خپل ووړکی پوزکی باندې مونځ کولو اود سجدې په حالت کښې به د رسول الله ﷺ د کپړې څه حصه زما بدن سره لګيدله.

تراجم رجال

الحسن بن مدرك: دا مشهور محدث حافظ ابوعلى الحسن بن مدرك بن بشير السدوسی البصری الطحان رحمه الله دې.[2]

هغوی ديحيی بن حماد، محبوب بن الحسن اوعبدالعزيز بن عبدالله اويس رحمهم الله نه دحديث روايت کړې اوهغوی نه امام بخاری، امام نسائی، امام ابن ماجه، بقی بن مخلد اندلسی، احمدبنالحسين بن اسحاق الصوفی الصغير، احمدبن عمروالزنبقی، ابوبکر عبدالله بن ابی داؤد، عمر بن محمد بن بجير، محمدبن هارون الر ويانی اويحيی بن محمد بن صاعد رحمهم الله روايت کوی.[3]

احمدبن الحسين صوفی رحمه الله فرمائی: «كان ثقة».[4]

ابوعبيرالآجری، امام ابوداؤد رحمه الله نه نقل کوی «الحسن بن مدرك كذاب، كان يأخذ أحاديث فهدبن عوف فيلقنها/ فيلقنها على يحيى بن حماد» يعنی دامام ابوداؤد رحمه الله نه نقل دی چه حسن بن مدرك دروغژن راوی دې، ځکه هغه دفهد بن عوف نه احاديث اخستوسره دغه احاديث د يحيی بن حماد په وړاندې لوستل.[5]

---

[1] قوله: ميمونة: الحديث، رواه الإمام البخاری فی كتاب الصلاة أيضاً. فی باب الصلاة على الخمرة. رقم الحديث: ۳۸۱وباب إذا أصاب ثوب المصلی امرأته إذا سجد رقم الحديث: ۳۷۹وكذا رواه فی سترة المصلی، باب إذا صلى إلى فراش فيه حائض رقم الحديث: ۵۱۸-۵۱۷ والإمام مسلم فی كتاب المساجد، باب جواز الجماعة فی النافلة رقم الحديث: ۱۵۰۴وأبوداؤد فی كتاب الصلاة باب الصلاة على الخمرة، رقم الحديث: ۶۵۶والنسائی فی كتاب المساجد باب الصلاة على الخمرة. رقم الحديث: ۷۳۹.

[2] تهذيب الكمال:۶/۳۲۴ تهذيب التهذيب:۲/۳۲۱الجرح والتعديل:۳/۳۸دارإحياء التراث العربی.

[3] تهذيب الكمال:۶/۳۲۴ تهذيب التهذيب:۲/۳۲۱ الكاشف: ۱/۳۳۰.

[4] حواله بالا.

[5] تهذيب الكمال:۶/۳۲۴ تهذيب التهذيب:۲/۳۲۲-۳۲۱.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه که امام ابوداؤد رحمه الله د حسن بن مدرك تكذيب په دې وجه باندې کړې وی چه هغه د فهد بن عوف نه احادیث اوریدو سره د یحیی بن حماد مخکښې لوستل نودا جرح بې بنیاد ده ځکه چه فهدبن عوف او یحیی بن حماد دواړه دابوعوانه الوضاح د اصحاب اوتلامذه نه دی اوحسن بن مدرك د یحیی بن حماد شاګرد دې. نوکه چرته یو طالب د خپل شیخ نه د درس د رفیق نه د یوحدیث متعلق په دې غرض سره سوال اکړی دې دپاره چه هغه ته پته اولګی چه هغه حدیث دهغه شیخ هم اوریدلی دې که نه، نودا عمل داسې نه دی چه ددې په بنیاد باندې څوك دروغژن اوګرځوې. خو بل طرف ته لوئی لوئی جلیل القدر ائمه نقد لکه امام ابوزرعه رحمه الله اوامام ابوحاتم رحمه الله دهغه دحدیث کتابت هم کړې دې اودحسن بن مدرك متعلق ئې هیڅ قسم جرح نه ده کړې.[۱]

دغه شان امام بخاری رحمه الله هم دحسن بن مدرك نه د یحیی بن حماد په طریق یوڅو روایات تخریج کړی دی سره ددې چه امام بخاری رحمه الله یحیی بن حماد او نورو شیوخ نه په علم حدیث حاصلولو کښې حسن بن مدرك سره شریك پاتې دی بلکه امام بخاری رحمه الله دحسن بن مدرك نه د وړاندې نه دې.[۲] داسې حسن بن مدرك دامام بخاری رحمه الله د صغار شیوخ نه شو.[۳]

امام نسائی رحمه الله دحسن بن مدرك په خپلو شیوخوکښې تذکره کولوسره فرمائي «بصري لابأس به»[۴] ابن عدی رحمه الله فرمائي: «كان من حفاظ أهل البصرة»[۵] ابوحاتم رحمه الله فرمائي: "هوشيخ"[۶] مسلمه بن قاسم رحمه الله فرمائي: «كتب عنه من أهل بلدنا ابن وضاح، وهو صالح في الروايه»[۷]

یحیی بن حماد: دا مشهور امام اومحدث حافظ یحیی بن حماد بنابی زیاد الشیبانی البصری رحمه الله دې. ددوی کنیت ابوبکر دې اوبعض حضرات فرمائي چه ددوی کنیت ابومحمددې.[۸] دا د شیخ ابوعوانه خوم دې.[۹]

هغوی د ابوعوانه، عکرمه بن عمار، امام شعبه، حمادبن سلمه، همام بن یحیی، جریر بن حازم اوجویریه بن اسماء رحمهم الله وغیره نه د حدیث روایت کړې دی. اوددوی نه امام بخاری، ابرهیم بن دینار بغدادی، ابراهیم بن مکتوم، یعقوب جوزجانی، اسحاق بن راهویه، اسحاق بن منصور الکوسج، حسن بن علی الخلال، حسن بن مدرك، دهغه ځوئی حماد بن یحیی بن حماد شیبانی، ابو داؤد سلیمان بن سیف حرانی، شجاع بنمخلد، عبدالله بن عبدالرحمن دارمی، اب قدامه عبیدالله بن سعید السرخسی، محمدبن بشار بندار، محمدبن یحیی بن عبدالله الذهلی، محمدبن معمر الجران او احمدبن اسحاق السمادی رحمهم الله وغیره حدیث روایت کوی.[۱] د یحیی بن حماد رحمه الله نه د ټولو نه په آخره کښې دحدیث روایت کونکې ابومسلم

---

۱) هدی الساري:۵۶۵.
۲) هدی الساري: ص: ۵۶۵.
۳) عمدة القاري: ۴۷۰/۳.
۴) تهذيب التهذيب: ۳۲۲/۲ تسمية مشائخ ابی عبدالرحمن احمد بن شعيب بن علی النسائی وذكر المدلسين: ۸۵/۱ رقم الترجمة:۶۱ دارعالم الفوائد.
۵) تهذيب التهذيب: ۳۲۲/۲.
۶) الجرح والتعديل: ۳۹/۳.
۷) تهذيب التهذيب: ۳۲۲/۲.
۸) تهذيب الكمال: ۲۷۶/۳۱ تهذيب التهذيب: ۳۳۹/٤ سير أعلام النبلاء: ۱۳۹/۱.
۹) حواله بالا.

ابراهیم بن عبد الله الکجی رحمه الله دي.[2]

ابن سعد رحمه الله فرمائی: «کان ثقة، کثیر الحدیث»[3] امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی: ثقة.[4] ابن حبان دهغوی ذکر کتاب الثقات کښې کړې دې.[5] محمد بن نعمان بن عبدالسلام رحمه الله وائی: «لم أر أعبد منه»[6] امام عجلی رحمه الله فرمائی: «بصري ثقة، وکان من أروی الناس من أبي عوانة»[7] امام بخاری رحمه الله د حسن بن مدرک رحمه الله نه روایت کوی چه دهغوی انتقال ۲۱۵ هجری کښې شوې.[8]

أبوعوانة: دامشهور محدث ابوعوانه الوضاح الیشکری رحمه الله دې. ددوی حالات بدء الوحی دڅلورم حدیث لاندې تیرشوی دی.[9]

سلیمان: دا مشهور محدث سلیمان بن ابی سلیمان ابواسحاق شیبانی کوفی رحمه الله دې. ددوی حالات کتاب الحیض باب مباشرت الحائض لاندې تیرشوی دی. ښکاره دې وی چه علامه عینی رحمه الله سلیمان بنابی سنان فیروز وئیلې دې کیدې شی چه د کاتب غلطی وی صحیح هم سلیمان بن ابی سلیمان دې.

عبدالله بن شداد: دامشهور محدث عبدالله بن شداد بن الهادلیثی رحمه الله دې. د دوی کنیت ابوالولید دې اونوم ئې اسامه دې. ددوی حالات هم کتاب الحیض باب مباشرت الحائض لاندې تیرشوی دی.

میمونة: دا ام المؤمنین حضرت میمونه بنت الحارث رضی الله عنها ده. ددې حالات کتاب العلم باب السمر في العلم لاندې تیرشوی دی.[10]

دحدیث سندسره یوڅو نکات: ددې حدیث نه معلومیږی چه ددې حدیث امام بخاری رحمه الله دخپل ځان نه کم عمر شیخ حسن بن مدرک رحمه الله نه روایت کړې دی. امام بخاری رحمه الله اوحسن بن مدرک رحمه الله دواړه دیحیی بن حماد رحمه الله دحصول علم حدیث په درس کښې شریک پاتې دی. بلکه امام بخاری رحمه الله دحسن بن مدرک رحمه الله نه قدیم دې. نوچه څنګه امام بخاری رحمه الله دحسن بن مدرک رحمه الله نه روایت کوی هم دغه شان د یحیی بن حماد رحمه الله نه هم روایت کوی. په دې مقام باندې د یونکته خبره داده چه امام بخاری رحمه الله دا روایت دخپل شیخ حماد بن یحیی رحمه الله نه نه وو اوریدلې او چونکه حسن بن مدرک رحمه الله د یحیی بن حماد رحمه الله روایات پیژندل په دې وجه امام بخاری رحمه الله دا روایت د حسن بن مدرک رحمه الله نه روایت کړو.[11]

---

[1] تلامذه او مشائخ دپاره اوګورئی تهذیب الکمال: ۲۷۷/۳۱ تهذیب التهذیب: ۳۴۱/٤ سیر أعلام النبلاء: ۱۳۹/۱۰.

[2] تهذیب التهذیب: ۳٤۹/٤.

[3] الطبقات الکبری لابن سعد: ۳۰۶/۷.

[4] الجرح والتعدیل: ۱۳۸/۹.

[5] ۲۵۷/۹.

[6] تهذیب الکمال: ۲۷۸/۳۱ تهذیب التهذیب: ۳٤۹/٤ سیر أعلام النبلاء: ۱٤۰/۱۰.

[7] معرفة الثقات للعجلي: ۳۵۱/۲.

[8] تهذیب الکمال: ۲۷۸/۳۱ تهذیب التهذیب: ۳٤۹/٤ کتاب الثقات لابن حبان: ۲۵۷/۹ سیر أعلام النبلاء: ۱٤۰/۱۰ عمدة القاري: ۴۷۰/۳.

[9] کشف الباري: ٤۳٤/۱.

[10] کشف الباري: ٤۲۰/٤.

[11] فتح الباري: ٤۳۰/۱ عمدة القاري: ٤۷۰/۳.

بل په دې سند کښې ديوبلې نکته خبره داده چه ابوعوانه وضاح رحمه الله دا حديث دخپل کتاب نه بيان کړې دې. دخپلې حافظې په بنياد ئې نه دې بيان کړې اود ابوعوانه باره کښې ائمه نقد اوجرح ليکلی دی چه کله هغه دخپل کتاب نه يوحديث بيان کړی نودغه حديث به دهغه حديث په مقابله کښې زيات قوی اومعتبروی کوم چه هغه په خپله حافظه باندې يقين کولوسره بيان کړې وی. چنانچه ابن مهدی رحمه الله فرمائی: ((كتاب أبي عوانة أثبت من هشيم))(١)

امام احمد رحمه الله فرمائی: ((إذا حدث أبوعوانة من كتابه، فهو أثبت وإذا حدث من غير كتابه، ربما وهم))(٢) امام ابوزرعه رحمه الله فرمائی: ((أبوعوانة ثقة إذا حدث من الكتاب))(٣)

حضرت عبدالله بن شداد دحضرت ميمونه رضي الله عنها خورئی اوحضرت ميمونه رضي الله عنها دهغه ترور ده اود عبدالله بن شداد مور سلمی بنت عميس اوحضرت ميمونه رضي الله عنها دواړه په خپل مينځ کښې دمور شريک خوئندې دی.(٤)

شرح حديث

قوله:: كان تكون په دې جمله کښې درې ترکيبی احتمالات دی ① **كانت** او**تكون** نه يوزائده دې لکه چه دشاعر قول دې: ((**وَجيرانٍ لناكانوا كرام**)) په دې مصرعه کښې **كانوا** زائده دې اوکرام حالت جزی کښې دې. او**جيران** دپاره صفت واقع کيږی.

② دويم احتمال دادې چه **كانت** کښې موجود ضمير قصه ددې اسم دې او **تكون حائضاً** د**كانت** دپاره خبر دې کوم چه په محل نصب کښې واقع دې.

③ دريم احتمال دادې چه **تكون** د**تصير** په معنی کښې دې کوم چه په محل نصب کښې واقع کيدو سره د**كانت** دپاره خبرواقع کيږی او**كانت** اسم په دې کښې موجود ضمير قصه دې کوم چه دحضرت ميمونه رضي الله عنها طرف ته راجع دې او**تكون** اسم په دې کښې موجود ضمير قصه دې اوددې خبر **حائضاً** دې.(٥)

قوله:: لاتصلی علامه عينی فرمائی چه **لاتصلی** "**حائضاً**" دپاره تاکيدی جمله ده.(٦) اوعلامه کرمانی رحمه الله **لاتصلی** سره متعلق يواحتمال خودا ذکرکړې دې چه **لاتصلی** "**حائضاً**" دپاره صفت دې اودويم احتمال ئې دا ذکرکړې دې چه **لاتصلی** د**كانت** خبر دې اومينځې جمله يعنی **تكون حائضاً** حال واقع کيږی.(٧)

(**مسجدرسول الله صلي الله عليه وسلم**): ددې نه مراد معروف جمات نه دې چرته چه په جمع سره مونځ اداکيږی بلکه دې نه مراد په کورکښې موجود دحضوراکرم سجده گاه ده کوم ځائی چه به حضورپاک مونځ کولو.(١)

---

(١) فتح الباري: ٤٣٠/١ عمدة القاري: ٤٧٠/٣ الجرح والتعديل: ٤٠/٩ تهذيب التهذيب: ١٠٤/١١ تهذيب الكمال: ٤٤٦/٣٠.
(٢) عمدة القاري: ٤٧٠/٣ الجرح والتعديل: ٤٠/٩ تهذيب التهذيب: ١٠٤/١١ تهذيب الكمال: ٤٤٦/٣٠.
(٣) عمدة القاري: ٤٧٠/٣ الجرح والتعديل: ٤١/٩ تهذيب التهذيب: ١٠٤/١١ تهذيب الكمال: ٤٤٧/٣٠.
(٤) عمدة القاري: ٤٧٠/٣.
(٥) عمدة القاري: ٤٧١/٣ شرح الكرماني: ٢٠٨/٣.
(٦) عمدة القاري: ٤٧١/٣.
(٧) عمدة القاري: ٤٧١/٣ شرح الكرماني: ٢٠٨/٣.

قوله:: على خمرته : الخمرة: بضم الخاء المعجمة وسكون الميم، دا د خمر نه مشتق دې او د خمر معنى ده پټولو راځي. او د خمرة سره متعلق شراح كرامو ليكلي دي دې نه مراد وړه مصله او وړوكې جائې نماز دې كوم چه دكهجورو د پاڼوونه په تار سره بونړلې شوې وي اودې ته دخمرة ونيلووجه داده چه هغه د زمكې دګرمئى نه اوديخننى نه كولاؤ مخ او تلى بچ كوى او پټوي. هم ددې لونى ته حصير پوزكې وائى.[٢] اوهم ددې نه خمار هم دې په كوم سره چه سرپټولې شى لكه د ښځودپاره لوپټه اود سړو دپاره پټكې.[٣]

علامه ابن الاثير جزري رحمه الله ليكلي دي چه: «الخمرة: السجادة، وهى مقدار مايضع الرجل عليه وجهه فى سجوده من حصير أو نسيجة خوص» يعنى خمرة جائې نماز ته وائى اوپوزكې د كهجورو دپاڼو نه بونړلې شوې جائې نماز كښې دننه دخمرة مقدار دومره دې په كوم چه انسان د سجدې په حالت كښې خپل ظاهري مخ ايږدى.[٤] او خمرة ونيلو وجه داده چه ددې تارونه په پاڼو كښې پټ وي.[٥]

دې نه پس علامه جزرى رحمه الله د سنن ابوداؤد په حواله سره يو روايت نقل كړې دې دكوم الفاظ چه دادى «عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: جاءت فأرة، فأخذت تجر الفتيلة، فجاءت بها، فألقتها بين يدي رسول الله صلى الله عليه وسلم على الخمرة التى كان قاعداً عليها، فأحرقت منها مثل موضع درهم»[٦] اوبيا فرمائى چه په دې روايت كښې تصريح ده چه د خمرة اطلاق په لونى جائې نماز باندې هم كيږى چه دمخ داندازې نه زيات وي.[٧]

قوله:: أصابنى بعض ثوبه : دسياق تقاضا خودادده چه أصابها كيدل پكار دى. جواب دادې چه «أنها كانت» نه وړاندې قالت مقدردې. اوس مطلب داشو چه عبدالله بن شداد رحمه الله د أنها كانت نه واخله دوهويصلى على خمرته پورې روايت بالمعنى كړې او أصابنى بعض ثوبه ئې بعينه دحضرت ميمونه رضي الله عنها الفاظ سره روايت كړې.[٨] علامه عينى رحمه الله فرمائى چه داجمله دحال كيدو د وجې نه په محل نصب كښې واقع ده اوقاعده داده چه جمله فعليه ماضيه ثبوتيه كله هم حال واقع كيږى نوبغيرد واؤ نه واقع كيږى يعنى دجملې په شروع كښې واؤ نه راځى.[٩]

د حديث نه مستنبط احكام: ددې حديث نه شراح كرامو مختلف احكام مستنبط كړى دى: ① حائضه پاكه ده څكه چه هغه نجس وه نوحضورپاك به مونځ كولووخت كښې به حضورپاك خپلې كپړې

---

[١] عمدة القارى: ٤٧١/٣ شرح الكرمانى: ٢٠٨/٣ فتح البارى: ٤٣٠/١.

[٢] إعلام الحديث: ٣٧٢ شرح الكرمانى: ٢٠٨/٣ فتح البارى: ٤٣٠/١ عمدة القارى: ٤٧١/٣.

[٣] إعلام الحديث: ٣٧٢ النهاية لابن الأثير: ٥٣٢/١.

[٤] جامع الاصول فى احاديث الرسول: ٤٦٧/٥ النهاية لابن الأثير: ٥٣١/١.

[٥] النهاية لابن الأثير: ٥٣١/١.

[٦] أخرجه أبوداؤد فى كتاب الأدب باب فى إطفاء النار بالليل رقم الحديث: ٥٢٤٧

[٧] النهاية لابن الأثير: ٥٣١/١ فتح البارى: ٤٣٠/١.

[٨] شرح الكرمانى: ٢٠٨/٣.

[٩] عمدة القارى: ٤٧١/٣.

حضرت ميمونه رضي الله عنها سره لګيدو ته نه پريخودي اوهم دغه حکم دنفاس والا ښځي هم دی. ② حائضه ښځه که مونځ کونکی سره نيزدې هم وی نو په دې سره په مونځ کښې هيڅ خرابی نه راځی. ③ حائضه ښځه مونځ نه کوی. ④ د مونځ کونکی په وړاندې بستره خوروليّ شی. ⑤ دکهجورو دپاڼړونه جوړشوی څيزباندې مونځ کولې شی.(¹) که هغه وړوکې وی اوکه لوئی. بلکه په داسې څيز باندې مونځ کول تواضع اومسکنت ته ډير نيزدې او ډير موزون دې. اومتکبرين چه رنګ په رنګ مصلو اوجائې نمازونو باندې مونځونه کوی هغه بهترنه دی اوبياخود بعض خلقو دپاره رينبمی مصلې تياروليّ ی. په هغې باندې مونځ کول مکروه دی. سره ددې چه رينبمی کپړه د خپلاندې کول جائز دی مګر په دې سره د غرور او سرکشئی جذبات راپيداکيږی په دې وجه ناخوښه دی.(²)

د حديث ترجمة الباب سره مناسبت: ماقبل کښې داخبره تيره شوې ده چه صرفد ابوزرعه رحمه الله په روايت کښې په دې حديث باندې لفظ باب موجود دې. اوپه داسې صورت کښې دا باب د باب سابق دپاره په منزله دفصل دې. د کوم تفصيل چه وړاندې تيرشوې دې. اود اصيلی رحمه الله په روايت کښې لفظ باب موجودنه دې. نوددې نسخوپه اعتبارسره هم ددې حديث ميمونه ترجمة الباب **باب الصلاة علی النفساء** سره مناسبت توجيه په شروع کښې تيره شوې ده.(³)

براعة اختتام: شيخ الحديث حضرت زکريا رحمه الله فرمائی دامام بخاری رحمه الله عادت دې چه هغه د کتاب په آخره کښې څه لفظ په اختتام باندې دلالت کونکې راوړی په هغه لفظ سره د کتاب د ختميدو طرف ته اشاره خوکيږی ليکن دې سره هغه انسان ته هم دهغه خاتمه وريادوی. دکوم مقصد چه دا وی چه ګورئی څنګه چه په دې کتاب کښې علمي مباحث ذکرکړې شوی دی اختتام ته اورسيدو، دغه شان به ستا د ژوند کتاب هم يوه ورځ خپل اختتام ته اورسيږی. لهذا غافل مه اوسيږه. اودلته دکتاب الحيض په اختتام باندې داسې ده چه امام بخاری رحمه الله دټولو نه آخری باب **باب الصلاة علی النفساء** قائم کړې دې. په کوم سره چه دکتاب د اختتام طرف ته هم اشاره کيږی اود مرګ ياد هم تازه کيږی. شيخ الحديث زکريا رحمه الله فرمائی چه دا براعة اختتام مونږ د حديث ميمونه رضي الله عنها نه هم مستنبط کولې شو څکه چه په دغه حديث کښې دی لاتصلي اومونځ نه کول هم دمړی شان دې اوددې نه هم زيات واضح عبارت دې نه پس دې. «**وهی مفترشة بحذاء مسجد رسول الله صلی الله عليه وسلم**» اودا بالکل هم هغه شان صورت او منظر دې کوم چه د جنازې دمونځ وی.(⁴)

فائده: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی کتاب الحيض ټول ۴۷ احاديث باندې مشتمل دې په دې کښې چه کوم احاديث مکرر دی که هغه په کتاب الحيض کښې يا چه کوم دکتاب الحيض نه وړاندې تيرشوی دی دهغې شمير ۲۲ دی. ددغه ۲۲ نه لس احاديث په سندمتصل سره دی اوباقی ۱۲ احاديث تعليقات اومتابعات دی. اوك احاديث چه مکررنه دی نه په کتاب الحيض کښې اونه دکتاب الحيض نه وړاندې تيرشوی دی هغه ټول ۲۵ احاديث دی په کوم کښې چه يومعلق روايت دې اوباقی ۲۴ احاديث متصل سندسره دی اوهغه معلق روايت دادی: «**کان يذکر الله علی کل أحيانه**».

(¹) شرح الکرمانی: ۲۰۸/۳ عمدة القاری: ۴۷۱/۳.

(²) عمدة القاری: ۴۷۱/۳.

(³) عمدة القاری: ۴۷۱/۳.

(⁴) الکنزالمتواری: ۸۴/۲، ۳۱۲/۳ لامع الدراری: ۵۳۲/۱، ۲۹۴/۲.

امام مسلم رحمه الله هم بغیرد څلورو احادیثونه باقی ټولو احادیثوکښې دامام بخاری رحمه الله موافقت کړې دې او هغه څلور احادیث دا دی:

① حديث عائشة رضي الله عنها: كانت إحدانا تحيض، ثم تقترص الدم... الحديث.

② حديث عائشة رضي الله عنها: ما كان لإحدانا إلا ثوب واحد...... الحديث.

③ حديث أم عطية رضي الله عنها: كنا لا نعد الصفرة......... الحديث.

④ حديث ابن عمر رضي الله عنهما: رخص للحائض أن تنفر...... الحديث.

اوكتاب الحيض كښې د حضرات صحابه كرام رضي الله عنهم اوتابعين ټول ۱۵ آثار نقل دی اوټول معلق دی.[1]

....

....

....

[1]) فتح الباری: ۱/۴۳۰.

مصادر ومراجع

۱	القران الكريم
۲	الاستذكار، للإمام الحافظ أبي يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر المالكي رحمه الله، المتوفى سنة ۳۶۳ دار إحيا التراث العربي
۳	الإستيعاب في أسماء الأصحاب (بهامش الإصابة) للإمام الحافظ أبو يوسف بن عبدالله بن محمد بن عبد البر المالكي رحمة الله عليه المتوفى سنة ۳۶۳ دار الفكر، بيروت
۴	الإعتدال في نقد الرجال للإمام المحدث الحافظ أبي عبدالله بن محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي رحمة الله عليه المتوفى سنة ۷۴۸ هجري دار المعرفة/دار إحيا الكتب العربية
۵	الإبواب والتراجم لصحيح البخاري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله، المتوفى سنة ۱۴۰۲ھ ايج، ايم سعيد كمپنى
۶	الأسما المبهمة في الأنبار المحكمة لأبي بكر أحمد بن على بن ثابت الخطيب البغدادي رحمه الله، بتحقيق الدكتور عز الدين على السيد، مكتبة الخانجي، القاهرة الطبعة الثانية ۱۴۱۷ هجري......۱۹۹۷م
۷	الأعلام لخير الدين الزركلي دا العلم للملايين
۸	» الأنساب، للإمام أبي يوسف سعد عبد الكريم بن محمد ابن منصور التميمي السمعاني رحمه الله المتوفى سنة ۵۶۲ هجري دالفكرت للطباعة والنشر
۹	الأوسط في السنن والإجماع والإختلاف، للإمام أبي بكر محمد بن ابراهيم بن المنذر النيسابوري رحمه الله، المتوفى سنة ۳۱۹ هجري دار طيبة الرياض
۱۰	الباعث الحثيث شرح اختصار علوم الحديث للإمام الجليل الحافظ عماد الدين أبي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي رحمه الله، المتوفى سنة ۷۷۴ هجري ألفه أحمد محمد شاكر، دار الكتب العلمية بيروت
۱۱	البحر الرائق شرح كنز الدقائق للإمام العلام الشيخ زين الدين بن إبراهيم بن محمد المعروف بابن نجيم المصري الحنفي المتوفى سنة ۹۷۰ هجري دار الكتب العلمية
۱۲	» البداية والنهاية للإمام الحافظ أبي الفداء إسماعيل بن كثير بالدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ۷۷۴ هجري دار الكتب العلمية بيروت/دار إحيا التراث العربي
۱۳	» البناية شرح الهداية للإمام المحدث الفقيه محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن الحسين، المعروف ببدر الدين العينى الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ۸۵۵ هجري دار الكتب العلمية
۱۴	البيان والتحصيل (في فقهة الإمام مالك) للإمام أبي الوليد محمد بن أحمد بن رشد القرطبي رحمه الله، المتوفى سنة ۵۲۰ هجري الغرب الإسلامي، بيروت
۱۵	التاريخ الكبير للحافظ النقاد شيخ الإسلام أبي عبدالله بن إسماعيل بن إبراهيم البخاري رحمه الله المتوفى سنة ۲۵۶ هجري الموافق ۸۶۹ م در الكتب العلمية بيروت لبنان
۱۶	التبيان في أعراب القران، للإمام المفسر أبو البقاء عبدالله بن الحسين بن عبدالله العكبري رحمه الله المروفى سنة ۶۱۶ هجري بتحقيق على محمد البجاوي قام بنشره، عيسى البابي الحلبي وشركاؤه
۱۷	التحقيق في مسائل الخلاف، للإمام الحافظ جمال الدين أبي الفرج عبد الرحمن بن على بن محمد الجوزي رحمه الله المتوفى سنة ۵۹۷ هجر دار الوعي العربي القاهرة الإحتمالان مكتبة إبن عبد البر دمشق
۱۸	التسهيل لعلوم التزيل، للشيخ الإمام العلامة أبي المفسر أبي القاسم محمد بن أحمد بن جزي الكلبي رحمه الله المتوفى سنة ۷۴۱ هجري دار الكتب العلمية
۱۹	التفسير التكبير /مفاتيح الغيب للإمام المفسر الكبير أبي عبدالله بن محمد بن عمر بن الحسن بن الحسين التميمي الرازي الملقب بفخر الرازي رحمه الله المتوفى سنة ۶۰۶ در الكتب العلمية بيروت

٢٠	التفسير المظهري، للعلامة القاضي محمد ثناء الله رحمه الله المتوفى سنة ١٢٢٥هجري بلوجستان بك دپو پاكستان
٢١	التفسير لابن كثير للإمام الحافظ عماد الدين أبي الفداء إسماعيل بن كثير الدمشقي رحمه الله، المتوفى سنة ٧٧٤ هجري وحيدي كتب خانه الإحتمالان/مؤسسة قرطبة
٢٢	التفسير للإمام أبي الحجاج مجاهد بن جبر القرشي المخزومي رحمه الله المتوفى سنة ١٠٣هجري دار الكتب العلمية بيروت
٢٣	التمهيد لما في المؤطا من المعاني والإسانيد للإمام الحافظ أبي عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر المالكي رحمه الله المتوفى سنة ٤٦٣هجري الكتبة التجارية مكة المكرمة
٢٤	التوضيح لشرح الجامع الصحيح، للإمام سراج الدين أبي حفص عمر بن علي بن أحمد الإنصاري الشافعي المعروف بابن ملقن رحمه الله المتوفى سنة ٨٠٣هجري وزراة الأوقاف والشئون الإسلامية
٢٥	الجامع لأحكام القرآن، للإمام أبي عبد الله بن محمد بن أحمد الإنصاري القرطبي رحمه الله المتوفى سنة ٦٧١ هجري دار إحياء التراث العربي
٢٦	الجرح والتعديل للإمام الحافظ شيخ الإسلام أبي محمد عبد الرحمن بن أبي حاتم محمد بن إدريس بن المنذر التميمي الحنظلي الرازي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢٧هجري الطبعة الأولى بمطبعة دائرة المعارف العثمانية بحيدر آباد دكن الهند/دار الكتب العلمية
٢٧	الجوهر النقي على السنن الكبري (للإمام البيهقي) للعلامة علاء الدين بن علي بن عثمان المارديني الشهير بابن التركماني رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٥ هجري مطبعة مجلس دائرة المعارف النظامية الكائنة في الهند حيدر آباد الدكن سنة ١٣٢٣ هجري
٢٨	الحاوي الكبير (في فقهة الإمام الشافعي) للإمام الفقهية أبي الحسن علي بن محمد بن حبيب الماوردي البصري رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٠هجري دار الكتب العلمية بيروت
٢٩	الدر المختار للإمام العلام علاء الدين محمد بن علي بن محمد الحصكفي رحمه الله المتوفى سنة ١٠٨٨هجري دار علم الكتب الرياض
٣٠	الدر المصون في علوم الكتاب المكنون للإمام شهاب الدين أبي العباس بن يوسف ابن محمد بن إبراهيم المعروف بالسمين الحلبي دار الكتب العلمية
٣١	الرواة الثقات المتكلم فيهم بما يوجب ردهم للإمام الحافظ أبي عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجري دار البشائر الإسلامية
٣٢	التاج والإكليل (في فقهة الإمام مالك) للعلامة أبي عبد الله بن يوسف بن أبي القاسم العبدري رحمه الله المتوفى سنة ٨٩٧ هجري دار الفكر بيروت
٣٣	السلوك في طبقات العلماء والملوك للشيخ بهاء الدين محمد بن يوسف بن يعقوب الجندي الكندي رحمه الله المتوفى قبل سنة ٧٣٢هجري الإرشاد
٣٤	السنن الكبري للإمام أبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨هجري دار الكتب بيروت/مجلس دائرة المعارف الإسلامية بهند
٣٥	السنن الكبري للإمام أبي عبد الرحمن بن شعيب النسائي رحمه الله المتوفى سنة ٣٠٣ هجري إدارة التاليفات الأشرفية ملتان
٣٦	السيرة النبوية للإمام أبي محمد عبد الملك بن هشام المعافري رحمه الله المتوفى سنة ٢١٣هجري الكتبة العلمية بيروت لبنان
٣٧	الشرح الكبير مع حاشية الدسوقي للإمام أبي البركات أحمد بن محمد العدوي الشهير بالدردير رحمه الله المتوفى سنة ١٢٠١ هجري در الكتب العلمية
٣٨	الضعفاء والمتركون للامام الحافظ جمال الدين ابي الفرج عبد الرحمان بن علي بن محمد الجوزي رحمه الله المتوفى سنة ٥٩٧ هجري دار الكتب العلمية
٣٩	الطبقات الكبري للإمام محمد بن سعد بن منيع أبي عبد الله البصري الزهري رحمه الله المتوفى ٢٣٠ هجري دار صادر بيروت/مكتبة الخانجي القاهرة

٤٠	العزيز شرح الوجيز المعروف بشرح الكبير للإمام أبي القاسم عبد الكريم بن محمد بن عبد الكريم الرافعي القزويني الشافعي رحمه الله المتوفى ٦٢٣ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان
٤١	العلل المتناهية للإمام الحافظ جمال الدين ابي الفرج عبد الرحمان بن علي بن محمد الجوزي رحمه الله المتوفى سنة ٥٩٧ هجري دار الكتب العلمية بيروت
٤٢	اعلل الواردة في الأحاديث النبوية للإمام الحسن علي بن عمران بن أحمد بن مهدي الدارقطني رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٥ دراطيبة
٤٣	الفائق في غريب الحديث والأثر، للإمام الغة العلامة جار الله محمود بن عمر الزمخشري رحمه الله المتوفى سنة ٥٣٨ هجري دار الفكر
٤٤	الفتاوي الهندية المعروفة بالفتاوي العالمكيرة للعلامة الهام الشيخ نظام وجماعة من علماء الهند الأعلام دار الكتب العلمية بيروت
٤٥	الفروق اللغوية للإمام الأريب اللغوي أبي هلال العسكري دار لعلم والثقافة القاهرة
٤٦	الفواكه الدواني على رسالة ابن زيد القيرواني للعلامة الشيخ أحمد بن غنيم بن سالم بن مهنا النفراوي الأزهري المالكي رحمه الله المتوفى سنة ١١٢٦ هجري درا الكتب العلمية بيروت لبنان
٤٧	الفوائد البهية للشيخ المحقق المحدث أبي الحسنات محمد عبد الحي بن محمد عبد الحليم الأنصاري اللكنوي الهندي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٠٤ هجري قديمي كتب خانه
٤٨	الكاشف في معرفة من له الرواية في الكتب السنة، للإمام شمس الدين أبي عبد الله محمد بن أحمد بن الذهبي الدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجري دار القبلة للثقافة الإسلامية جدة مؤسسة علوم القران جدة
٤٩	الكافي (في فقه الإمام أحمد بن حنبل) الموفق الدين أبي محمد عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامفة المقدسي الدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ٦٢٠ هجري دار هجر للطباعة والنشر
٥٠	الكافي في التاريخ للإمام العلامة عمدة المؤرخين أبي الحسن علي بن أبي الكرم محمد بن محمد بن عبد الريم بن عبد الواحد الشيباني المعروف بابن الأثير الحجزري الملقب بعز الدين رحمه الله المتوفى سنة ٦٣٠ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان
٥١	الكفاية على هامش القدير قبل هي للعلامة محمود بن عبد الله بن تاج الشريعة مؤلف الوقاية رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٧ هجري المكتبة الرشيد كوئته
٥٢	الكنز المتواري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله المتوفى سنة ١٤٠٢ هجري مؤسسة الخليل الإسلامي فيصل آباد
٥٣	الكنى والأسماء للإمام الحافظ أبي بشر محمد بن أحمد بن حماد الدولابي رحمه الله المتوفى سنة بتحقيق أبي قتيبة نظر محمد الفاريابي دار ابن حزم
٥٤	الكوثر الجاري إلى رياض أحاديث البخاري للإمام الجليل أحمد بن إسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٨٩٣ هجري دار إحياء التراث العربي
٥٥	الكوكب الدري للإمام المحدث الشيخ رشيد أحمد الجنجوهي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٢٣ هجري مطبعة ندوة العلماء لكنؤ
٥٦	المحكم والمحيط الأعظم للإما اللغة أبي الحسن علي بن إسماعيل بن سيدة المرسي المعروف بابن سيدة رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت
٥٧	المحلى للأثار للإمام المحدث أبي محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي رحمه الله المتوفى سنة ٤٥٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان
٥٨	طبقات المدلسين للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ متكتبة المنار أردن
٥٩	المدونة الكبري لإمام دار الهجرة مالك بن أنس الأصبحي رحمه الله المتوفى سنة ١٧٩ هجري دار صدر بيروت /دار الكتب العلمية بيروت
٦٠	المستدرك على الصحيحين للإمام الحافظ أبي عبد الله بن محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري رحمه الله المتوفى سنة ٤٠٥

	هجري دار لكتب العلمية بيروت لبنان
٦١	المنصف لابن أبي شيبة للإمام أبي بكر عبد الله بن محمد بن أبي شيبة رحمه الله المتوفى سنة ٢٣٥ هجري شركة دار القبلة/ مؤسسة علوم القرآن/إدارة القرآن والعلوم الإسلامية پاكستان
٦٢	الصنف لعبد الرازق للإمام المحدث أبي بكر عبد الرزاق بن همام الصنعاني رحمه الله المتوفى سنة ٢١١ هجري دار الكتب العلمية/المكتب الإسلامية بيروت
٦٣	المعجم الاوسط للإمام الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني رحمه الله المتوفى سنة ٣٦٠ هجري دار الحرمين بالقاهرة
٦٣	المعجم الكبير للإمام الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني رحمه الله المتوفى سنة ٣٦٠ هجري مكتبة العلوم والحكم
٦٥	المعرب في ترتيب المعرب للإمام اللغوي أبي الفتح ناصر الدين المطرزي رحمه الله المتوي سنة ٦١٠ هجري بتحقيق محمود فاخوري وعبد الحميد مختار مكتبة أسامة بن زيد حلب
٦٦	المغني في فقه الإمام أحمد رحمه الله موفق الدين أبي محمد عبد الله بن أحمد بن قدامة رحمه الله المتوي سنة ٦٣٠ هجري دار الفكر /دار عالم الكتب الرياض
٦٧	المنتقى (شرح مؤطا الإمام مالك) للإمام القاضي أبي الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أيوب الباجي رحمه الله المتوي سنة ٤٩٣ هجري دار الكتب بيروت لبنان
٦٨	المنهاج شرح النووي على صحيح الإمام مسلم للإمام العلامة الفقية الحافظ أبي زكريا محيي الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوي سنة ٦٧٦ هجري دار المعرفة/المطبعة المصرية بالأزهر
٦٩	المسوعة الفقهية وزارة الاوقاف والنشؤن الإسلامية
٧٠	المؤطا للإمام مالك بن أنس الأصبحي رحمه الله برواية يحيى بن يحيى الليثي رحمه المتوفى سنة ١٧٩ هجري دار الكتب العلمية بيروت /دار إحيا التراث العربي
٧١	النافع الكبير لمن يطالع الجامع الصغير (شرح الجامع الصغير للإمام الشيباني) للشيخ المحقق المحدث أبي الحسنات محمد عبد الحي بن محمد عبد الحليم الأنصاري الكنوي الهندي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٠٤ هجري عالم الكتب بيروت
٧٢	النكت على كتاب ابن الصلاح للإمام الحافظ أحمد بن علي بن الحجر العسقلاني رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ هجري بتحقيق الدكتور ربيع بن هادي عمير دار الراية للنشر والتوزيع
٧٣	النهاية في غريب الحديث والأثر، للإمام أبي مجد الدين أبي السعادات المبارك بن محمد الجزري المعروف بابن الأثر رحمه الله المتوفى سنة ٦٠٦ هجري
٧٤	النهر الفائق شرح كنز الدقائق للإمام سراج الدين عمر بن إبراهيم بن نجم الحنفي المتوفى سنة ١٠٠٥ هجري دار الكتب العلمية
٧٥	الإجماع للإمام العلامة أبي بكر محمد بن إبراهيم بن المنذر النيسابوري رحمه الله المتوفى سنة ٣١٨ هجري مكتبة الفرقان عجمان
٧٦	الإصابة في تميز الصحابة للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفي سنة ٨٥٢ هجري در الفكر بيروت/در الجمل بيروت
٧٧	أحكام القرآن للشيخ مولانا أشرف على تهانوي رحمه الله المتوفى سنة ١٣٦٢ هجري إدارة القرآن والعلوم الإسلامية
٧٨	أسد الغابة في معرفة الصحابة للإمام بعز الدين أبي الحسين علي بن محمد الجزري المعرفو بابن الأثير رحمه الله المتوفى سنة ٦٣٠ هجري دار الكتب العلمية
٧٩	أعلام الحديث في شرح صحيح البخاري للإمام المحدث أبي سليمان حمد بن محمد الخطابي رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٨ هجري مركز إحياء التراث الإسلامي جامعة أم القري مكة المكرمة
٨٠	أنوار الباري للشيخ أحمد بن رضا البنجوري رحمه الله ادارة التاليفات الأشرفية ملتان
٨١	اوجز المسالك للإمام المحدث محمد زكريا الكاندهلوي المدني رحمه الله المتوفى سنة ١٤٠٢ هجري دار القلم دمشق

(٨٢) بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع للإمام علاء الدین أبی بکر بن مسعود الکاسانی الحنفی رحمه الله المتوفی سنة ٥٨٧ هجري الطبعة الثانية (١٣٢٤ هجري) دار الكتب العلمية/الطبعة الثانية (١٤٠٦ هجري)

(٨٣) بداية المجتهد ونهاية المقتصد للإمام القاضی أبی الولید بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد المالکی القرطبی رحمه الله المتوفی سنة ٥٩٥ هجري دار الكتب العلمية

(٨٤) بذل المجهود للشيخ المحدث خليل أحمد السهارنبوري رحمه الله المتوفی سنة ١٣٤٦ هجري مركز الشيخ أبي الحسن الندوي

(٨٥) بهجة النفوس وتحليها بمعرفة مالها وما عليها، مختصر لصحيح البخاري للإمام المحدث الورع أبي محمد عبد الله بن أبي جمرة الأندلسي رحمه الله المتوفی سنة ٦٩٩ هجري مطبعة الصدق الخيرية بجوار الأزهر بمصر

(٨٦) تاج التراجم للإمام أبی الفداء زين الدين أبو العدل قاسم بن قطلوبغا السودونی (نسبة إلى معتق أبيه سودون الشيخونی) الجمالی الحنفی رحمه الله المتوفی سنة ٨٧٩ هجري بتحقيق محمد خير رمضان يوسف دار القلم دمشق

(٨٧) تاج العروس للشيخ أبی الفیض محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسینی الملقب بمرتضى الزبيدي رحمه الله المتوفی سنة ١٢٠٥ هجري در الهداية

(٨٨) تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر والأعلام للإمام شمس الدين أبی عبد الله محمد بن محمد أحمد الذهبی الدمشقی رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٨ هجري دار الكتاب العربي

(٨٩) تاریخ بغداد (مدینة السلام) للإمام الحافظ أبی بکر أحمد بن علی بن ثابت المعروف بالخطیب البغداد رحمه الله المتوفی سنة ٤٦٣ هجري دار الغرب الإسلامی

(٩٠) تبيين الحقائق للإمام فخر الدين بن عثمان بن علی الزیلعی الحنفی رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٣ دار الكتب العلمية

(٩١) تحفة الأحوذي بشرح الجامع للإمام الترمذي للإمام الحافظ أبی العلی محمد بن عبد الرحمان ابن عبد الرحيم كفوري رحمه الله المتوفی سنة ١٣٥٣ هجري دار الفكر

(٩٢) تحفة الأشراف بمعرفة الأطراف للحافظ المنقن جمال الدين أبی الحجاج یوسف المزي رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٢ هجري المكتب الإسلامي بيروت الطبعة الثانية

(٩٣) تحفة الباري شرح صحيح البخاري للإمام شيخ الإسلام يحيى بن زكريا بن محمد الأنصاري الشافعی رحمه الله المتوفی سنة ٩٢٦ هجري دار الكتب العلمية/دار ابن حزم/مكتبة الرشد

(٩٤) تحفة التحصيل فی ذکر رواة المراسيل للحافظ ولی الدين أحمد بن عبد الرحيم بن الحسين أبی زرعة العراقی رحمه الله المتوفی سنة ٨٢٦ هجري مكتبة الرشد الرياض

(٩٥) تذكرة الحفاظ للإمام الحافظ أبی عبد الله شمس الدين محمد بن عثمان الذهبی رحمه الله المتوفی سنة ٧٤٨ هجري دار إحياء التراث العربي/دائرة المعارف النظامية بهند

(٩٦) ترتيب الصحاح للإمام أسماعيل بن حماد الجوهر رحمه الله المتوفی سنة ٣٩٣ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

(٩٧) تسمية مشائخ الإمام النسائی وذکر المدلسین للإمام أبی عبد الرحمن بن أحمد بن شعیب بن علی النسائی رحمه الله المتوفی سنة ٣٠٣ هجري دار علم الفوائد للنشر والتوزيع

(٩٨) تعليقات على سير أعلام النبلاء للدكتور بشار عواد معروف مؤسسة الرسالة

(٩٩) تعليقات على كتاب الحجة على أهل المدينة للإمام محمد بن الحسين الشيبانی للعلامة السيد مهدي حسن الكيلانی القادري عالم الكتب الطبعة الثالثة سنة ١٤٠٣ هجري

(١٠٠) تعليق التعليق للإمام الحافظ أبی الفضل أحمد بن علی بن الحجر شهاب الدين العسقلانی الشافعی رحمه الله المتوفی سنة ٨٥٢ متكتبة الأثرية باكستان

(١٠١) تقريب التهذيب للإمام الحافظ أبی الفضل أحمد بن علی بن الحجر شهاب الدين العسقلانی الشافعی رحمه الله المتوفی سنة ٨٥٢ دار الرشيد، سوريا حلب

(١٠٢) تقرير بخاري للشيخ العلام محمد زكريا الكاندهلوي رحمه الله المتوفی سنة ١٤٠٢ مكتبة الشيخ كراتشی

(١٠٣) تلخيص الخبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير، للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ۸۵۲ مؤسسة قرطبة/ دار المشكاة للبحث العلمي

(١٠٤) تلقيح فهوم أهل الأثر في عيون التاريخ والسير للإمام الحافظ جمال الدين أبي الفرج عبدالرحمن بن علي بن محمد الجوزي رحمه الله المتوفى سنة ۵۹۷ هجري المطبعة النموذجية

(١٠٥) تهذيب الأسماء واللغات للإمام العلامة الحافظ الفقيه أبي زكريا محيي الدين بن شرف النووي رحمه الله المتوي سنة ۶۷۶ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١٠٦) تهذيب الكمال في أسماء الرجا للحافظ المتقن جمال الدين أبي الحجاج يوسف المزي رحمه الله المتوفى سنة ۷۴۲ هجري مؤسسة الرسالة

(١٠٧) تهذيب اللغة للأزهري لإمام اللغة العلامة أبي منصور بن أحمد الأزهري رحمه الله المتوفى سنة ۳۷۰ هجري المؤسسة المصرية العامة للتأليف والنشر

(١٠٨) جامع الأصول في أحاديث الرسول للإمام مجد الدين أبي السعادات المبارك بن محمد الجزري المعروف بابن الأثير رحمه الله المتوفى سنة ۶۰۶ هجري در الفكر

(١٠٩) جامع الترمذي للإمام الحافظ أبي عيسى محمد بن عيسى بن سورة ابن موسى الترمذي رحمه الله المتوفى سنة ۲۷۹

(١١٠) حاشية الدسوقي (على الشرح الكبير) للإمام العلام الشيخ محمد بن أحمد بن عرفة الدسوقي المالكي رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۳۰ هجري دار الكتب العلمية

(١١١) حاشية السندي على صحيح البخاري للإمام أبي الحسن نور الدين محمد بن عبدالهادي السندي رحمه الله المتوفى سنة ۱۱۳۸ هجري قديمي كتب خانه

(١١٢) حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح شرح نور الإيضاح للإمام العلامة أحمد بن محمد بن إسماعيل الطحطاوي الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۳۱ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١١٣) حجة الوداع وعمرات النبي صلى الله عليه وسلم للإمام المحدث محمد زكريا الكاندهلوي المدني رحمه الله المتوفى سنة ۱۴۰۲ هجري الخليل الإسلامي كراتشي

(١١٤) حلية الأولياء وطبقات الأصفياء للحافظ أبي نعيم أحمد بن عبدالله الإصفهاني رحمه الله المتوفى سنة ۴۳۰ هجري دار الفكر بيروت/ دار الكتب العلمية بيروت

(١١٥) خلاصة الخزرجي (خلاصة تهذيب تهذيب الكمال) للعلامة صفي الدين الخزرجي رحمه الله المتوفى سنة ۹۲۳ هجري مكتب المطبوعات الإسلامي بحلب

(١١٦) دلائل النبوة لأبي بكر أحمد بن الحسين البيهقي رحمه الله المتوفى سنة ۴۵۸ هجري دار الكتب العلمية/ المكتبة الأثرية لاهور/ دار الريان للتراث

(١١٧) رد المختار للفقيه العلام محمد أمين بن عمر الشهير بابن عابدين رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۵۲ هجري عالم الكتب/ دار الثقافة والتراث دمشق سورية

(١١٨) رسالة شرح تراجم أبواب صحيح البخاري (المطبوع مع صحيح البخاري) للإمام المحدث الشاه ولي الله رحمه الله المتوفى سنة ۱۱۷۶ قديمي كتب خانه

(١١٩) رسائل للفقيه العلام محمد أمين بن عمر الشهير بابن عابدين رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۵۲ هجري المتكبة الرشيد كوئته

(١٢٠) روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني للعلامة أبي الفضل شهاب الدين السيد محمود الألوسي البغدادي رحمه الله المتوفى سنة ۱۲۷۰ دار الكتب العلمية/ دار إحياء الترث العربي

(١٢١) زاد المعاد في هدي خير العباد للإمام المحدث شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أبي بكر الزرعي الدمشقي المعروف بابن القيم الجوزية رحمه الله المتوفى سنة ۷۵۱ هجري مؤسسة الرسالة/ مكتبة المنار الإسلامية

(١٢٢) سراج القاري للشيخ عبدالرحيم مدظله رحمه الله عليه الجامعة القاسمية دار العلوم زكريا بهند

(١٢٣) سنن ابن ماجه للإمام الحافظ أبي عبدالله محمد بن يزيد الربعي ابن ماجه القزويني رحمه الله المتوفى سنة ۲۷۳ هجري

	دار السلام
١٢٤	سنن الدارقطني للإمام الحافظ الكبير علي بن عمر الدارقطني رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٥ هجري دار نشر الكتب الإسلامية لاهور/مؤسسة الرسالة/دار المعرفة بيروت
١٢٥	سنن الدارمي للإمام الحافظ عبدالله بن عبدالرحمان الدارمي السمرقندي رحمه الله المتوفى سنة ٢٥٥ هجري قديمي كتب خانه
١٢٦	سنن أبي داؤد للإمام الحافظ أبي داؤد سليمان بن الأشعث بن إسحاق الأذدي السجستاني رحمه الله المتوفى سنة ٢٧٥ هجري دار السلام
١٢٧	سير أعلام النبلاء للإمام شمس الدين أبي عبدالله بن أحمد بن عثمان الذهبي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٨ هجري مؤسسة الرسالة
١٢٨	شذرات الذهب في أخبار من ذهب للإمام شهاب الدين أبي الفلاح عبدالحئ بن أحمد بن محمد العكري الحنبلي الدمشقي رحمه الله المتوفى سنة ١٠٨٩ هجري دار ابن كثير
١٢٩	شرح ابن عقيل ألفية (الإمام جمال الدين) ابن مالك للعلامة النحوي بهاء الدين عبدالله بن عقيل العقيلي المصري الهمداني رحمه الله المتوفى سنة ٧٦٩ هجري قديمي كتب خانه
١٣٠	شرح الزرقاني على المواهب اللدنية للإمام محمد بن عبدالباقي بن يوسف الزرقاني رحمه الله المتوفى سنة ١١٢٢ هجري
١٣١	شرح الزرقاني على المؤطا للإمام محمد بن عبدالباقي بن يوسف الزرقاني رحمه الله المتوفى سنة ١١٢٢ هجري العلمية
١٣٢	شرح الزركشي للإمام شمس الدين أبي عبدالله بن عبدالله الزركشي المصري الحنبلي رحمه الله المتوفى سنة ٧٧٢ هجري مكتبة العبيكان/دار الكتب العلمية
١٣٣	شرح الطيبي على مشكاة المصابيح (المسمى ب الكاشف عن حقائق السنن) للإمام الكبير شرف الدين حسين بن محمد بن عبدالله الطيبي رحمه الله المتوفى سنة ٧٤٣ هجري إدارة القرآن والعلوم الإسلامية كراتشي
١٣٤	شرح الكرماني (الكواب الدراري) للإمام العلام شمس الدين محمد بن يوسف علي الكرماني رحمه الله المتوفى سنة ٧٨٦ هجري إحياء التراث العربي
١٣٥	شرح صحيح البخاري (المسمى بفتح الباري) للإمام زين الدين عبدالرحمن بن أحمد بن رجب الحنبلي رحمه الله المتوفى سنة ٧٩٥ هجري دار الكتب العلمية/مكتبة الغرباء الأثرية المدينة المنورة
١٣٦	شرح صحيح البخاري لأبي الحسن علي بن خلف بن عبدالملك ابن بطال البكري القرطبي رحمه الله المتوفى سنة ٤٤٩ هجري دار الكتب العلمية/مكتبة الرشيد رياض
١٣٧	شرح لباب المناسك) المسلك المتقسط في المنسك المتوسط على لباب المناسك للإمام السندي رحمه الله للعلامة علي بن سلطان المعروف بملا علي القاري رحمه الله المتوفى سنة ١٠١٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت
١٣٨	شرح مشكل الأثار للإمام المحدث الفقيه أبي جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢١ هجري مؤسسة الرسالة
١٣٩	شرح المعاني الأثار للإمام المحدث الفقيه أبي جعفر أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢١ هجري الكتبة الحقانية ملتان/عالم الكتاب
١٤٠	صحيح البخاري للإمام أبي عبدالله بن إسماعيل البخاري رحمه الله المتوفى سنة ٢٥٦ هجري دار السلام
١٤١	صحيح الإمام مسلم للإمام الحافظ أبي الحسن مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري رحمه الله المتوفى سنة ٢٦١ هجري دار السلام
١٤٢	صفة الصفوة للإمام العالم جمال الدين أبي الفرج عبدالرحمن بن علي بن محمد الجوزي رحمه الله المتوفى سنة ٥٩٧ هجر دار المعرفة
١٤٣	عارضة الأحوذي للإمام أبي بكر محمد بن عبدالله المعروف بابن العربي المالكي رحمه الله المتوفى سنة ٥٤٣ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

(١٤٤) إعلاء السنن للمحدث الناقد ظفر أحمد العثماني رحمه الله المتوفى سنة إدارة القرآن والعلو الإسلامية دار الفكر

(١٤٥) علل الحديث لابن أبي حاتم للحافظ أبي محمد عبدالرحمان بن أبي حاتم محمد بن إدريس الحنظلي الرازي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢٧ هجري مكتبة الملك فهد

(١٤٦) عمدة القاري للإمام بدر الدين أبي محمد محمود بن أحمد العيني رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٥ هجري دار الكتب العلمية/إدار الطباعة المنيرية

(١٤٧) فتح الباري للإمام الحافظ أحمد بن علي بن الحجر العسقلاني رحمه الله المتوفى ٨٥٢ هجري در المعرفة دار الكتب العلمية/دار السلام

(١٤٨) فتح القدير للشيخ الإمام كمال الدين محمد بن عبد الواحد المعروف بابن الهمام الحنفي رحمه الله المتوفى ٨٦١ هجري المكتبة الرشيد كوئته

(١٤٩) فتح الملهم شرح صحيح مسلم للعلامة شبير أحمد عثماني رحمه الله المتوفى ١٣٦٩ هجري دار القلم

(١٥٠) فضل الباري لشيخ الإسلام العلام شبير أحمد عثماني رحمه الله المتوفى ١٣٦٩ هجري إدارة العلوم الشرعيه بكراتشي

(١٥١) فيض الباري على صحيح البخاري للفقيه المحدث الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي رحمه الله المتوفى ١٣٥٢ هجري دار الكتب العلمية المكتبة الرشيد كوئته

(١٥٢) » الكامل في الضعفاء للإمام الحافظ أبي أحمد عبدالله بن عدي الجرجاني رحمه الله المتوفى سنة ٣٦٥ هجري دار الكتب العلمية بيروت/دار الفكر بيروت

(١٥٣) كتاب الأم للإمام محمد بن إدريس الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٢٠٤ هجري بتحقيق الدكتور رفعت فوزي عبد المطلب دار الوفاء

(١٥٤) كتاب التجريد للإمام المحدث الفقيه أبي الحسين أحمد بن محمد بن جعفر البغدادي القدوري رحمه اله المتوفى ٤٢٨ هجري دار السلام

(١٥٥) كتاب الثقات للإمام الحافظ محمد بن حبان بن أحمد بن حاتم التميمي البستي رحمه الله المتوفى سنة ٣٥٤ هجري الموافق سنة ٩٦٥ دار الفكر

(١٥٦) كتاب الحجة على أهل المدينة للإمام الحافظ المحدث الفقيه محمد بن الحسن الشيباني عام الكتب

(١٥٧) كتاب الفروع للعلامة الفقيه المحدث شمس الدين محمد بن مفلح المقدسي رحمه الله المتوفى سنة ٧٦٣ هجري مؤسسة الرسالة/دار المؤيد

(١٥٨) كتاب المبسوط للإمام شمس الأئمة الفقيه أبي بكر محمد بن أحمد بن أبي سهل السرخي الحنفي رحمه الله المتوفى سنة ٤٩٠ هجري دار الكتب العلمية

(١٥٩) كتاب المتفق والمتفرق لأبي بكر أحمد بن علي بن ثابت الخطيب البغدادي رحمه الله، المتوفى سنة ٤٦٣ هجري دار القادري

(١٦٠) كتاب المجروحين للإمام الحافظ محمد بن حبان بن أحمد بن حاتم التميمي البستي رحمه الله المتوفى سنة ٣٥٤ هجري الموافق سنة ٩٦٥ دار المعرفة بيروت

(١٦١) كشف الباري للشيخ سليم الله خان مد ظله المكتبة الفاروقية كراتشي

(١٦٢) كشف القناع عن متن الإقناع للشيخ العلامة فقيه الحنابلة منصور بن يونس بن إدريس البهوتي رحمه الله المتوفى سنة ١٠٥١ هجري عالم الكتب الطبعة الأولى سنة ١٤١٧ هجري

(١٦٣) كشف المشكل من حديث الصحيحين للإمام الحافظ جمال الدين أبي الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي رحمه الله المتوفى سنة ٥٩٧ هجر دار الوطن رياض

(١٦٤) كشف المغطا عن وجه المؤطا (حاشية مؤطا إمام مالك) للشيخ أشفاق الرحمان الكاندهلوي رحمه الله قديمي كتب خانه

(١٦٥) لسان العرب للإمام العلام أبي الفضل جمال الدين محمد بن مكرم ابن منظور الأفريقي المصري المتوفى سنة ٧١١ هجري إحياء التراث العربي/مؤسسة التاريخ الإسلامي بيروت لبنان/نشر أدب الحوذة قم ايران ١٤٠٥ هجري

(١٦٦) مجمع بحار الأنوار للشيخ العلام اللغوي محمد ظاهر الصديق الهندي الجراتي المتوفى سنة ٩٨٦ هجري الموافق سنة ١٥٧٨ طبع مطبعة مجلس دائرة المارف العثمانية بحيدر آباد الدكن الهند

(١٦٧) مختار الصحاح للإمام محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الرازي رحمه المتوفى سنة ٦٦٦ هجري دار الكتب العلمية بيروت، لبنان

(١٦٨) مختصر إختلاف العلماء للإمام المحدث الفقيه أبي جعفر بن أحمد بن محمد بن سلامة الطحاوي رحمه الله المتوفى سنة ٣٢١ هجري دائرة البشائر الإسلامية

(١٦٩) مرقاة المفاتيح شرح مشكة المصابيح للعلامة الشيخ علي بن سلطان محمد بن القاري رحمه الله المتوفى سنة ١٠١٤ هجري دار الكتب العلمية بيروت

(١٧٠) مسائل الإمام أحمد بن حنبل برواية ابنه عبد الله بن أحمد أبي الفضل صالح رحمه الله المتوفى سنة ٢٦٦ هجري الكتب الإسلامي / الدار العلمية بهند

(١٧١) مسند الحميد للإمام المحدث أبي بكر بن الزبير القريشي المعروف بالحميدي رحمه الله المتوفى سنة ٢١٩ هجري للطاعة والنشر

(١٧٢) مسند الإمام الأعظم (أبي حنيفة رحمه الله المتوفى سنة ١٥٠ هجري) برواية المحدث صدر الدين موسى بن زكريا الحصكي رحمه لله المتوفى ٦٥٠ هجري مع تنسيق النظام في مسند الإمام (للعلامة محمد حسن السنبلي رحمه الله) رتبة العلامة محمد عابد السندي رحمه الله المتوفى سنة ١٢٥٧ هجري نور محمد اصح المطابع كراتشي / قديمي كتب خانه

(١٧٣) مسند الإمام أحمد بن حنبل للإمام أحمد بن حنبل رحمه الله المتوفى سنة ٢٤١ هجري مؤسسة الرسالة / عالم الكتب

(١٧٤) مسند أبي عوانة للإمام الجليل أبي عوانة يعقوب بن اسحاق الاسفرائيني رحمه الله المتوفى سنة ٣١٦ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

(١٧٥) معارف السنن للشيخ السيد محمد يوسف بن محمد زكريا الحسيني البنوري رحمه الله المتوفى سنة ١٣٩٧ ايج، ايم، سعيد كمبني

(١٧٦) معالم السنن شرح سنن الإمام أبي داؤد رحمه الله لإمام أبي سليمان حمد بن محمد بن الخطابي البستي رحمه الله المتوفى سنة ٣٨٨ هجري طبعه وصححه محمد راغب الطباخ في مطبعة العلمية بحلب

(١٧٧) معجم الصحاح للإمام إسماعيل بن حماد الجوهري المتوفى سنة ٣٩٣ هجري دار المعرفة بيروت لبنان

(١٧٨) معجم المؤلفين تراجم مصنفي الكتب العربية لعمر رضا كحالة دار إحياء التراث العربي

(١٧٩) معجم مقاييس اللغة لأبي الحسين أحمد بن فارس بن زكريا القزويني الرازي رحمه الله المتوفى سنة ٣٩٥ هجري دار الفكر

(١٨٠) معرفة الثقات للإمام أحمد بن عبد الله بن صالح الحسن العجلي المكوفى رحمه الله المتوفى ٢٦١ هجري مكتبة الدار المدينة المنورة

(١٨١) معرفة الصحابة لأبي نعيم للإمام المحدث العلامة أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن مهران المعروف بأبي نعيم الأصبهاني رحمه الله المتوفى سنة ٤٣٠، دار الوطن للنشر / دار الكتب العلمية بيروت

(١٨٢) منال الطالب في شرح طوال الغرائب للإمام مجد الدين أبي السعادات المبارك بن محمد الجزري المعروف بابن الأثير رحمه الله المتوفى سنة ٦٠٦ هجري مطبعة المدني المؤسسة السعودية بمصر

(١٨٣) منحة الباري (تحفة الباري) للإمام شيخ الإسلام يحيى بن زكريا بن محمد الأنصاري الشافيعي رحمه الله المتوفى سنة ٩٢٦ هجري مركز الفلاح للبحوث العلمية / دار الكتب العلمية بيروت

(١٨٤) نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار للشيخ الإمام محمد بن علي الشوكاني رحمه الله المتوفى سنة ١٢٥٠ هجري دار الكتب العلمية بيروت لبنان

(١٨٥) هدي الساري للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ دار السلام رياض

(١٨٦) إرشاد الساري للإمام الحافظ أبي الفضل أحمد بن علي بن الحجر شهاب الدين العسقلاني الشافعي رحمه الله المتوفى سنة ٨٥٢ دار الكتب العلمية / المطبعة الكبرى الأمرية ببولاق مصر المحمية سنة ١٣٢٣ هجري (الطبعة السابعة)

١٨٧	إكمال المعلم بفوائد مسلم للإمام الحافظ أبي الفضل عياض بن موسى بن عياض اليحصبي رحمه الله المتوفى سنة ٥٤٤ هجري در الوفاء للطباعة والنشر/دار الكتب العلمية بيروت
١٨٨	إكما التهذيب الكمال للعلامة علاء الدين مغلطائي ابن قليج بن عبدالله الحنفي رحمه الله ا المتوفى سنة ٧٦٢ هجري، الحديثية للطباعة والنشر
١٨٩	إكمال إكمال المعلم شرح صحيح مسلم للإمام عبدالله محمد بن خلفة الوشتاني الأبي المالكي البخاري المتوفى سنة ٨٢٧ أو ٨٢٨ هجري دار الكتب العلمية بيروت
١٩٠	إيضاح البخاري لشيخ فخر الدين أحمد رحمه الله مكتبة مجلس قاسم المعارف ديوبند يوبي
١٩١	الوافي بالوفيات للإمام الأدب المؤرخ صلاح الدين خليل بن إيبك الصفدي المتوفى سنة ٧٦٤ هجري دار إحياء التراث العربي بيروت لبنان